

studii

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR

ASPECTE DIN ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA ÎN RINDURILE ARMATEI (1921—1944)

de I. TOACĂ

RETRAGEREA ARMATEI GERMANE DIN ROMÎNIA LA SFÎRȘITUL ANULUI 1918

de V. A. VARGA

CRONICA LUI MEHMED RAȘID CA IZVOR PENTRU CAM-
PANIA DE LA PRUT (1711)

de M. A. MEHMET

IOAN PIUARIU MOLNAR ÎN MOLDOVA

de AL. VIANU

RAPOARTELE INEDITE ALE CAPUCHEHAIELELOR LUI
CONSTANTIN MAVROCORDAT (AUGUST 1741 — DECEM-
BRIE 1742)

de ARIADNA CIORAN-CAMARIANO

GREVA LUCRĂTORILOR DE LA FABRICA DE CHERESTEA
„GOETZ“ — GALAȚI DIN 1892

de GH. VILCU

GREVA MUNCITORILOR DE LA „INDUSTRIA SÎRMEI” DIN
FEBRUARIE — MARTIE 1929

de I. PUȚA

DATE PRIVIND ANUL REVOLUȚIONAR 1848 ÎN ORAȘUL
ȘI JUDEȚUL BRĂILA

de N. MOCIOIU

ANUL XIV — 1961

4

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

4

ANUL XIV

1 9 6 1

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor-șef*); acad. A. OTETEA;
T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.;
L. BĂNYAI; M. BERZA; V. CHERESTESIU; T. GEORGESCU;
V. MACIU; ȘT. PASCU; V. POPOVICI.

Redacția : București, B-dul Generalisimul Stalin nr. 1
Telefon : 18.25.86.

S U M A R

	<u>Pag.</u>
STUDII	
I. TOACĂ, Aspecte din activitatea Partidului Comunist din România în rândurile armatei (1921—1944)	845
V. A. VARGA, Retragerea armatei germane din România la sfârșitul anului 1918	873
P. P. PANAITESCU, Tratatul de alianță dintre Moldova și Rusia din 1711. — 250 de ani de la încheierea lui	897
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
M. A. MEHMET, Cronica lui Mehmed Rașid ca izvor pentru campania de la Prut (1711)	919
AL. VIANU, Ioan Piuriu Molnar în Moldova	935
ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, Rapoartele inedite ale capuchehaielelor lui Constantin Mavrocordat (august 1741 — decembrie 1742)	939
CONTRIBUȚII DE ISTORIE LOCALĂ	
GH. VÎLCU, Greva lucrătorilor de la fabrica de cherestea „Goetz” — Galați din 1892	969
I. PUIA, Greva muncitorilor de la „Industria sîrmei” din februarie-martie 1929 . . .	981
N. MOCIOIU, Date privind anul revoluționar 1848 în orașul și județul Brăila	995
STUDII DOCUMENTARE	
Rezultate și probleme ale cercetării actuale a istoriei Africii (<i>Al. Dușu</i>)	1013
PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI”	
Cultura țărilor române în perioada destrămării feudalismului și a relațiilor capitaliste	1029
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	1033
RECENZII	
A. I. LURIE, Figuri de militanți ai Comunei din Paris. Edit. politică, București, 1961, 449 p. + 1 h. (<i>Gh. Cristea</i>)	1051

- DEMÉNY L., Az 1437—38-as bábónai népi felkelés (Răscoala populară de la Bobilna din 1437—1438), Edit. Tudományos Könyvkiadó, București, 1930, 279 p. + 3 facsimile (S. Goldenberg și B. Daicoviciu) 1057
- GH. KONST. SAKKAS, Γεώργιος Κλεόβουλος ὁ Φιλίππουπολίτης, ὁ πρῶτος ἑλλην ἐπιστήμων καὶ ἀγνοημένος παιδαγωγός, (G'iorghie Kleobulos din Filipopole, primul învățat grec și pedagog ignorat), Atena, 1956, 82 p. (Victor Papacostea) 1062
- I. I. SOLOVIEV, Воспоминания дипломата, 1893—1922, Edit. pentru literatură social-economică, Biblioteca pentru politica externă, Moscova, 1959, 414 p. (S. Iancovici) 1068

REVISTA REVISTELOR

- Analele romfo-sovietice, Seria istorie, 1958—1960, Acad. R.P.R., București, 616 p. (Gr. Chiriță și Fl. Constantin) 1073
- Kwartalnik historyczny (Revistă trimestrială de istorie), Edit. științifică de stat, Varșovia, LXVII, nr. 1—4, 1960, 1 197 p. (I. Corfus) 1083
- Studi storici, Roma, Istituto Gramsci, anul I, 1959—1960 (Ana Ioachim și N. Stoicescu) 1090

INSEMNĂRI

- Istoria Rămînel.** — C. DAICOVICIU, Tratatul de istorie a Rămînici, in „Lupta de clasă”, 1960, nr. 9, p. 23—39 (A. S.); IOANA CRISTACHE PANAIT, Orașul București și răscoala poporului din 1821, S.P.C., București, 1960, 60 p. (L. Șt.); M. GUBOGLU, L'importance des matériaux documentaires orientaux existant dans les archives, bibliothèques et collections roumaines, in „Studia et Acta Orientalia”, Buc., II, 1960, p. 107—118 (M.A.M.); **Istoria U.R.S.S.—A.C. ROGACEVSKAIA**, Из истории рабочего класса СССР в первые годы индустриализации (1926—1927), Edit. Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 255 p. (I. P.); A. T. MERZON, I. A. TINONOV, Рынок Устюга Великого в период складывания всероссийского рынка (XVII век), Edit. Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 715 p. (S. I.); **Istorie Universală.—VIRGINIA PASCALEVA**, Les relations commerciales des contrées bulgares avec les pays occidentaux et la Russie, au cours de la première moitié du XIXe siècle, in „Etudes historiques à l'occasion du XIe Congrès international des sciences historiques”, Stockholm, august 1960, Académie des Sciences de Bulgarie, Institut d'Histoire, Sofia, 1960, p. 253—283 (C. Ș.); GY. SZÉKELY, Landwirtschaft und Gewerbe in der ungarischen ländlichen Gesellschaft um 1500, in „Studia Historica Academiae Scientiarum Hungarica”, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960, 35 p. (R. P.); GILBERT BADIÁ, La fin de la République Allemande, Editions Sociales, Paris, 1958, 134 p. (S. C.); L'UDOVIĆ HOLOVIĆ, Štefanikovska legenda a viznik [Mitul lui Ștefanik și făurirea Republicii Cehoslovacei] Č.S.R., Bratislava, 1958, 513 p. (S. I.); JEAN MICHAUD, Les Etats généraux et le 14 juillet 1789, Editions Sociales, Paris, 1960, 138 p. (A. S.); **Bizantinologie.** — Z. V. UDALTOVA, Италия и Византия в VI веке, Ed. Academiei de științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 538 p. (E. F.); R. KATIČIĆ, 'H ἀρχαιομάθεια καὶ τὸ 'Επικόν πνεῦμα τῆν 'Αλεξιάδα τῆς Ἄννης Κομνηνῆς (Cunoașterea antichității și spiritul epic in „Alexiada” Annei Comnen), in 'Επετηρίς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν. XXIX, [Atena] 1959, p. 81—86 (E. Fr.); F. DIRIMTEKIN, Adduction de l'eau à Byzance dans la région dite «Bulgare», in „Cahiers archéologiques”, 1959, X, p. 217—253 + 36 fig. (C. N.); **Bibliografie, Arhivistie, Muzeografie.** — A. AVRAMESCU și V. CÎNDEA, Introducere în documentarea științifică, Ed. Academiei R.P.R., Buc., 1960, 520 p. (D. S.); U. CHEVALIER, Répertoire des sources historiques du moyen âge. Bio-bibliographie, New York, 1960, vol. I, 1147 p., vol. II, 1267 p. (P. S.); * * * Inventarul protocoalelor Primăriei Sibiu (1521—1700), București, 1958, Direcția generală a Arhivelor Statului, 231 p. (C. Ș.); M. MIHALACHE, Muzele din București, Ed. Meridiane, Buc., 1960, 240 p. (A. I.) 1095

ASPECTE DIN ACTIVITATEA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA ÎN RÎNDURILE ARMATEI (1921—1944)

DE

I. TOACĂ

În întreaga sa activitate desfășurată în rîndurile armatei în timpul regimului burghezo-moșieresc, P.C.R. s-a călăuzit neabătut după indicațiile lui V.I. Lenin cu privire la necesitatea atragerii armatei de partea luptei revoluționare a poporului și a folosit cu succes bogata experiență a P.C.U.S. obținută în acest domeniu.

În numeroase articole și cuvîntări, V.I. Lenin a subliniat necesitatea desfășurării unei munci intense în rîndurile militarilor pentru atragerea acestora de partea luptei revoluționare a oamenilor muncii. Astfel, în articolul *Armata și revoluția*, scris în 1905, Lenin subliniază cu deosebită tărie necesitatea desfășurării muncii politice în armată și combaterii cu fermitate pe toți cei care ignorau această muncă. „Armata nu poate și nu trebuie să fie neutră — ne învață Lenin. Armata să nu fie atrasă în politică, aceasta este lozincă slugilor fățarnice ale burgheziei și ale țarismului, care în fapt au atras întotdeauna armata în politica reacționară, transformînd pe soldații ruși în cozi de topor ale sutelor negre, în complici ai poliției”¹.

În lumina indicațiilor leniniste, armata, din instrument al reacțiunii și călău al libertății poporului, trebuia transformată într-o sprijinitoare activă a luptei revoluționare, într-o armată a poporului.

În perioada Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, care a desfășurat o muncă intensă în rîndurile soldaților din armata țaristă, a reușit să atragă majoritatea armatei de partea bolșevicilor, a revoluției, ceea ce a avut o deosebită însemnătate pentru victoria Puterii sovietice.

¹ V. I. Lenin, *Despre război, armată și știința militară*, vol. I, Edit. militară, București, 1957, p. 262.

Înarmat cu învățătura marxist-leninistă și cu bogata experiență a P.C.U.S., Partidul Comunist din România a desfășurat o largă activitate în rîndurile maselor de militari în lupta revoluționară și democratică a poporului.

Pornind de la indicațiile lui Lenin, P.C.R. a știut întotdeauna să facă deosebirea necesară între marea masă a militarilor, care proveneau din rîndurile muncitorilor și țăranilor și aveau aspirații comune cu ale acestora, și majoritatea ofițerilor, care erau fii de moșieri și capitaliști și care apărau interesele meschine de clasă ale reacțiunii. Ținînd cont de această componență a armatei, de aspirațiile și suferințele muncitorilor și țăranilor îmbrăcați în haine militare, comuniștii legau lupta pentru revendicările privind interesele imediate ale soldaților de lupta revoluționară a proletariatului pentru revendicările economice și politice.

Încă înainte de înființarea Partidului Comunist din România, grupurile comuniste au atras numeroși ostași de partea acțiunilor revoluționare ale clasei muncitoare din România care au avut loc în perioada 1917 — 1921. Activitatea desfășurată de grupurile comuniste în acea perioadă a contribuit în mare măsură la dezvoltarea procesului de pătrundere a ideilor revoluționare în rîndurile armatei burghezo-moșierești.

După crearea Partidului Comunist din România în mai 1921, mișcarea revoluționară din țara noastră a căpătat un nou conținut și s-a dezvoltat pe o treaptă superioară. Cu toate că, la puțin timp după crearea sa, P.C.R. a trebuit să-și desfășoare activitatea în condițiile grele ale ilegalității și ale unei crunte terori, acesta nu a încetat nici un moment să întărească legăturile cu masele și să le atragă pe făgașul luptelor revoluționare.

La intensificarea luptei patriotice și antiimperialiste în rîndurile armatei, un rol important l-au avut hotărîrile plenarelor și congreselor P.C.R. și ale U.T.C., care trasau sarcini concrete în această privință. Astfel, la Congresul al III-lea al P.C.R., din septembrie 1924, au fost discutate sarcinile care reveneau organizațiilor de partid și de tineret în munca sa revoluționară împotriva militarismului și războiului. Congresul partidului a adoptat o moțiune care prevedea, printre altele, și sarcina ca uteciștii să-și desfășoare activitatea în direcția atragerii tineretului în lupta antirăzboinică. Moțiunea se încheia cu lozincă : „Trăiască lupta împotriva militarismului burgheziei imperialiste !”¹. Pe baza liniei tratate de Congresul al III-lea al P.C.R., Congresul al II-lea al U.T.C., din octombrie 1924, a luat o serie de hotărîri menite să ducă la îmbunătățirea activității organizațiilor U.T.C. Congresul U.T.C. a hotărît îmbinarea cît mai justă a formelor de muncă ilegală cu cea legală, întărirea centralismului democratic, reorganizarea U.T.C. pe baza celulelor de fabrică, crearea de celule la sate, intensificarea muncii de propagandă și de demascare a pregătirilor militare în vederea unui nou război².

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 238.

² *Documente din istoria U.T.C. 1917—1944*, Edit. tineretului, București, p. 93—97.

Congresul al IV-lea al P.C.R., din octombrie 1928, se ocupă de asemenea de problema activității în rîndurile tineretului și ale armatei. Congresul demască cu deosebită tărie politica claselor stăpînitoare din România de militarizare a tineretului și de pregătire a războiului antisovietic și trasează sarcina desfășurării unei munci intense pentru demascarea acestei politici. „Propaganda sistematică contra războiului — se spune în rezoluția congresului —, popularizarea largă a lozincilor înfrățirii pe front și transformarea războiului imperialist în război civil, trebuie începută imediat. Această muncă propagandistică trebuie dusă în masele largi muncitorești și țărănești, în fabrici, în sindicate, în sate și în armată”. În continuare, rezoluția menționează: „Pe front proletarii în haine de soldat vor trece de partea fraților lor din Armata Roșie și împreună cu ei vor duce lupta contra dușmanului comun — capitalismul”¹.

Pentru aplicarea în practică a hotărîrilor congreselor partidului, comuniștii și, sub conducerea acestora, membrii organizațiilor U.T.C. și-au intensificat activitatea în rîndurile maselor muncitoare, ca și în rîndurile armatei.

Un mijloc important de popularizare a politicii partidului în armată l-a constituit editarea de manifeste și broșuri, precum și publicarea în presă a numeroase articole în care se tratau probleme legate de frămîntările militarilor².

În această perioadă, în rîndurile militarilor a fost răspîndită o broșură editată de U.T.C. care descria aspecte din viața ostașilor sovietici³. La 18 februarie 1928 au fost răspîndite în cazărmi, de către tinerii uteciști, numeroase manifeste cu conținut revoluționar⁴.

Referitor la răspîndirea de literatură și manifeste de partid în rîndurile militarilor, organele de poliție din Iași raportau că, în noaptea de 1 martie 1929, „în jurul cazărnilor și în cartierele muncitorești din localitate s-au răspîndit manifeste antimilitariste ale Uniunii Tineretului Comunist din România printre soldații recruți și rezerviști, prin care aceștia sînt îndrumați să fraternizeze cu trupele sovietice în caz de război și să îndrepte armele contra burgheziei din România”⁵.

Difuzarea manifestelor și broșurilor în rîndurile soldaților era o acțiune destul de grea, care cerea multă atenție și răspundere. Comuniștii foloseau trenurile pentru a răspîndi materialele de partid în rîndurile soldaților care păzeau podurile de cale ferată. Astfel, dintr-un tren care mergea spre București, la trecerea peste podul Costinescu de lângă Sinaia, s-au aruncat soldaților de la paza acestui pod numeroase manifeste cu conținut revoluționar⁶.

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, p. 576—577.

² Printre ziarele și revistele editate de P.C.R. și de U.T.C. în perioada 1921—1933 și care au fost răspîndite în cazărmi, menționăm următoarele: „Lupta de clasă”, „Buletinul”, „Tineretul socialist”, „Scînteia”, „Tînărul leninist”, „Cazarma”, „Asaltul antimilitarist” etc.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 16 756, fila 150.

⁴ *Ibidem*, dos. nr. 30 559, fila 115.

⁵ *Ibidem*, dos. nr. 30 559, fila 159.

⁶ *Ibidem*, dos. nr. 4 678, fond 47, f. 4 și 34.

În anii 1923—1933 au fost răspândite manifeste și broșuri editate de C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C. în cadrul unităților militare din Iași, în cazărmile din garnizoana Brașov, în Regimentele 13 artilerie, 89 infanterie, 38 și 40 obuziere, 8 vânători, 7 pionieri, și în rândurile Diviziei 1/13 Călărași¹. Unul din aceste manifeste se adresa soldaților prin cuvintele: „Dacă veți fi conduși contra Armatei Roșii, treceți de partea ei împreună cu arma voastră”².

Un conținut asemănător cu al manifestelor adresate soldaților aveau și articolele publicate în presa de partid. De exemplu, într-un articol apărut în ziarul „Tânărul leninist” din decembrie 1927 în legătură cu activitatea U.T.C. în armată, se spune printre altele: „... Putem câștiga simpatiile soldaților, învățându-i în același timp să lupte sub conducerea U.T.C. pentru interesele lor imediate”³.

Într-un alt articol, apărut în revista „Lupta de clasă” din 1928, se menționează că „munca antimilitaristă trebuie să fie în timpul de astăzi o sarcină centrală a U.T.C.-ului. Pătrunderea în cazărmi și lămurirea muncitorilor și țăranilor în uniforme de soldat asupra rostului întreținerii armatei de către burghezie și asupra pregătirilor și pericolului de război este o sarcină ce nu trebuie cu nici un chip amînată”⁴.

O altă formă de activitate folosită de comuniști pentru a atrage armata alături de lupta revoluționară a maselor muncitoare a fost și munca de agitație de la om la om. Prin această muncă de lămurire desfășurată zi de zi în armată, comuniștii arătau soldaților că locul lor este alături de muncitorii și țăranii care luptau pentru o viață mai bună și că burghezia îi înșală cînd le spune că România este amenințată de către U.R.S.S.

Crearea de organizații P.C.R. și U.T.C. în armată a fost de asemenea una din preocupările principale ale comuniștilor. Astfel, în urma sarcinilor trasate de P.C.R., au fost create celule uteciste în uzinele și fabricile de armament și muniții de la Cugir și Reșița, precum și în unele unități militare din Brașov și Călărași unde activa cîte o celulă a U.T.C., —formată din mai mulți soldați. De asemenea, în 1927, în Regimentul 87 infanterie din Satu Mare activa o celulă utecistă, formată din cinci soldați⁵.

Organizațiile tineretului comunist, sub îndrumarea permanentă a P.C.R., atrăgeau tineretul în diferite organizații legale, ca: cluburi sportive, cercuri dramatice etc. Uteciștii organizau întîlniri între cercurile sportive ale tinerilor muncitori din fabrici cu militarii. Astfel, la o întîlnire de tineret care a avut loc la Iași la 24 august 1929, unde au luat parte și militarii din Regimentul 13 infanterie, militarii și civilii au avut posibilitatea să discute probleme legate de dezvoltarea activității revoluționare în armată și să stabilească în acest scop o serie de măsuri și sarcini concrete, legate de demascarea pregătirii războiului antisovietic.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a patriei la Iași, C.C. al P.M.R. dos. nr. 30 559 și 2 122.

² Ibidem, dos. nr. 127 000—9, f. 580—581.

³ Ibidem, dos. nr. 29 757, f. 152.

⁴ „Lupta de clasă” nr. 8—9 din septembrie 1928.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a patriei la Iași, C.C. al P.M.R., dos. nr. 30 559, f. 81.

Sub îndrumarea partidului comunist, U.T.C. a întreprins organizarea unor excursii comune ale tinerilor muncitori civili și militari în afara orașului sau în diferite parcuri. La una din aceste excursii organizate în apropiere de București, la care au participat peste 100 de tineri comuniști și uteciști, unul dintre participanți (un soldat de la grupul de aviație Băneasa) a subliniat faptul că „tineretul comunist trebuie să aibă în vedere pericolul unui război imperialist și să lupte prin toate mijloacele pentru ca unicul stat proletar, Uniunea Sovietică, să fie la adăpost de loviturile ce se încearcă contra ei. Trebuie să se facă propagandă contra războiului în rîndurile soldaților și țărănilor — a spus vorbitorul — pentru că aceștia sînt cei de care se servește burghezia în războiul ce-l pregătește”¹.

Munca perseverentă dusă de P.C.R. pentru a ridica nivelul politic al soldaților era făcută de comuniști atît prin agitație verbală în rîndurile militarilor cît și prin organizarea unor adunări muncitorești cu caracter cultural la care erau atrași și soldați. La aceste adunări, cum a fost, de exemplu, cea din 10 februarie 1929, organizată de Sindicatele unitare din Ploiești, comuniștii și uteciștii vorbeau tinerilor soldați aflați în mijlocul lor despre poporul sovietic și armata sa².

Revendicările pe baza cărora P.C.R. chema pe soldați în această perioadă la luptă alături de masele muncitoare erau: dreptul de vot al soldaților; dreptul de a citi ziare și reviste în cazarmă; dreptul de a se înscrie în organizațiile de tineret; înlăturarea bătăii din armată; nefolosirea soldaților la diferite munci în locul muncitorilor care intrau în grevă; nefolosirea armatei la reprimarea luptelor revoluționare ale proletariatului³.

Totodată, partidul chema pe soldați să lupte împotriva bătăii, împotriva ațîțării șoviniste și naționaliste, împotriva folosirii ostașilor în munci de robi pe moșile ofițerilor, pentru uniforme mai bune, pentru, plata soldei, pentru hrană mai substanțială⁴.

Ca rezultat al muncii politice desfășurate cu perseverență de către organizațiile P.C.R. în armată, creștea tot mai mult influența comuniștilor în rîndurile militarilor și se întăreau nucleeele de partid și U.T.C. din cazărmi. Referitor la rezultatele muncii desfășurate de partid în armată, menționăm un raport al comandantului Arsenalului Marinei — Divizia de Dunăre, care sublinia faptul că un soldat (marinar) membru al P.C.R. reușise, după cum se spune în raport, să formeze în unitate un comitet din alți cinci soldați și că aceștia țineau legătura cu centrul din București și continuau să facă o propagandă intensă printre marinari⁵.

Sub îndrumarea organizațiilor de partid, în unele unități s-au creat comitete de soldați revoluționari. Așa, de exemplu, a fost creat „Comitetul soldaților revoluționari al Diviziei 14”, care a editat și a răspîndit în noiembrie 1931 un manifest⁶. Membrii comitetului, printr-o muncă

¹ Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 275, f. 45.

² Ibidem, dos. nr. 30 559, f. 129.

³ Programul de mai sus a fost publicat în ziarul „Cazarma” din mai 1931.

⁴ „Lupta de clasă” nr. 10—11 din ianuarie-martie 1929.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 30 559, fila 370.

⁶ Ibidem, dos. nr. 30 559, fila 300.

de agitație perseverentă, arătau soldaților necesitatea luptei comune împotriva exploatării și asupririi, precum și datoria internaționalistă a fiecărui muncitor aflat în haină militară de a lupta neobosit pentru apărarea Uniunii Sovietice.

În această perioadă, un eveniment deosebit de important l-a constituit Congresul al V-lea al P.C.R., din decembrie 1931, care are o însemnătate istorică în viața partidului. Congresul a stabilit principiile ideologice, organizatorice, strategice și tactice ale Partidului Comunist din România în lumina învățăturii marxist-leniniste, a experienței P.C.U.S. și a experienței mișcării comuniste internaționale. Congresul a acordat o atenție deosebită întăririi muncii de partid, a pătrunderii în mase și a mobilizării acestora la lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Congresul a avut ca sarcină „să unească rîndurile partidului și să înarmeze ideologicește partidul în vederea luptelor mărețe...”¹ ce se prevedeau. În legătură cu politica statelor imperialiste de pregătire a războiului, de atacare a Uniunii Sovietice, congresul a arătat că „primejdia războiului contrarevoluționar împotriva U.R.S.S. a crescut enorm”². Pornind de la această apreciere, „congresul a pus în centrul atenției partidului sarcina de a lupta contra acelei pregătiri turbate a războiului contrarevoluționar împotriva U.R.S.S., care pregătire caracterizează toată politica internă și externă a României și care înghite o enormă parte din toate împozitele stoarse de către stat de la masele muncitoare”³.

Un loc important în rezoluțiile Congresului al V-lea al P.C.R. îl ocupă sarcinile care reveneau partidului pentru intensificarea muncii în armată. În vederea realizării acestei munci, „congresul însărcinează C.C. să ia măsurile necesare pentru desfășurarea sub toate formele a muncii antimilitariste, extinzînd-o asupra maselor de recruți, soldați și rezerviști. Munca antimilitaristă trebuie să devină munca zilnică de masă a întregului partid. Organizînd masele de soldați, recruți și rezerviști la lupta pentru cerințele lor zilnice, legînd această luptă cu lupta zilnică a maselor muncitoare, partidul trebuie să demaște caracterul de clasă, imperialist al armatei «României Mari», pe care puterile imperialiste intenționează s-o folosească drept avangardă în intervenția militară contra Uniunii Sovietice”⁴.

Sarcinile trasate de Congresul al V-lea al P.C.R. privind activitatea comuniștilor în armată au fost menționate și în „Buletinul” C.C. al P.C.R. din septembrie 1932. De exemplu, în articolul *Lupta pentru cucerirea armatei un sector de asalt* se spune: „Munca în armată reprezintă, în circumstanțele actuale ale situației interne și internaționale, o importanță de prim ordin... A pătrunde în armată, a duce lucrurile pînă într-acolo ca în momentul hotărîtor masa de soldați să-și îndrepte baioneta nu în contra Uniunii Sovietice, nu în contra muncitorilor și țăranilor din România, ci contra dușmanilor ei de clasă, contra capitaliștilor și moșierilor —

¹ Documente din istoria P.C.R. 1929—1933, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 252.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 257.

⁴ *Ibidem*, p. 319—320.

iată una din sarcinile cele mai importante pe care Congresul al V-lea a pus-o cu toată măreția ei în fața partidului nostru ¹.

Congresul al V-lea al P.C.R. a subliniat faptul că criza economică adusese un elan revoluționar și în cazărmi. De aceea activitatea P.C.R. în armată, scria „Buletinul” C.C. al P.C.R. din 1933, „trebuie coordonată cu acțiunile maselor muncitoare de la orașe și sate pentru revendicările zilnice” ². Organul partidului cerea ca orice membru de partid sau U.T.C., intrînd în armată, să privească acest lucru ca și cum ar fi trimis de organizația lui cu sarcina precisă de a face muncă politică în armată. Lozincă principală lansată de P.C.R. pe baza căreia trebuiau mobilizați soldații la acțiuni era „contra războiului imperialist și antisovietic și pentru apărarea Uniunii Sovietice” ³.

Luptînd pentru îndeplinirea sarcinii trasate de Congresul al V-lea al P.C.R. privind intensificarea activității în armată, organizațiile de partid și ale U.T.C. și-au intensificat munca concretă în rîndurile militarilor, organizînd diferite acțiuni ale acestora, desfășurînd zi de zi agitația verbală în cazărmi, tipărind numeroase manifeste, broșuri și ziare pentru militari. Activitatea comuniștilor pentru îndeplinirea sarcinii trasate de congres a dus la întărirea celulelor de partid și U.T.C. în armată. În acest sens menționăm activitatea intensă dusă de comuniști și de uteciști în Regimentele 89 infanterie (Brașov), 36 artilerie (Sibiu), 1 Pionieri (Craiova) și în multe alte regimente.

Pentru conducerea nemijlocită a activității revoluționare în rîndurile armatei, în cadrul Comitetului Central al P.C.R., al comitetelor regionale și județene mai importante, după cum se arată în rezoluțiile Congresului al V-lea al P.C.R., au fost create unele resoarte antimilitariste cunoscute sub denumirea de AMI ⁴. Activiștii resoartelor AMI organizau legături cu militarii și îndrumau activitatea celulelor P.C.R. și U.T.C. din armată, pe baza instrucțiunilor date de partid.

Activitatea desfășurată de comuniști în armată a dus la dezvoltarea combativității militarilor față de regimul burghezo-moșieresc. O serie de ostași se ridicau împotriva folosirii lor la muncă pe moșiile marilor boieri. Menționăm în acest sens acțiunea din mai 1933 a unui număr de 582 de soldați și 42 de gradați din Regimentele 82 și 97 infanterie, 39 artilerie și 40 obuziere, lucrători la societatea forestieră. „Străvechiul scaun” din Salard, Bistrița-Năsăud, care au părăsit cu toții detașamentele de muncă ⁵.

¹ „Buletinul”, organ al C.C. al P.C.R., din septembrie 1932.

² Ibidem, anul III, nr. 2 din aprilie-mai-iunie 1933.

³ Ibidem.

⁴ Atribuțiile secțiilor AMI sînt arătate pe larg în articolul „Munca AMI și conspirația”, publicat în „Buletinul” C.C. al P.C.R. nr. 20 din martie 1935. În articol se spune că AMI este „un organ tehnic și administrativ pentru a asigura munca antimilitaristă în condițiunile ilegale între soldații activi”. AMI nu era singurul organ care ducea în întregime munca politică în armată, ci „un organ secundar care e condus și sprijinit de partid ca să asigure condițiile muncii ilegale între soldați. Fără conducerea și sprijinul partidului — se spune în articol —, resortul pierde contactul cu masele, devine sectarist” (vezi și *Documente din istoria P.C.R. 1929 — 1933*, p. 316).

⁵ „Cazarma”, organ antimilitarist al C.C. al U.T.C., din mai 1933.

Activitatea desfășurată de P.C.R. și U.T.C. în rindurile armatei burghezo-moșierești în anii 1923—1933 a dus la stabilirea unor contacte și mai strinse între muncitorii din fabrici și soldați și a avut ca rezultat o serie de acțiuni și manifestări de solidaritate ale ostașilor cu masele muncitoare aflate în luptă cu burghezia. Menționăm mai jos câteva dintre acțiunile revoluționare mai importante din anii 1929—1933 la care s-au alăturat și o serie de militari.

Printre aceste acțiuni trebuie menționată și atitudinea înaintată a unor ostași cu ocazia evenimentelor de la Lupeni din august 1929, care au manifestat sentimente de solidaritate cu muncitorii mineri. Referitor la acest eveniment, ziarul „Viața muncitoare” din august 1929 subliniază faptul că ostașii de la mitralieră, deși au fost amenințați de către ofițeri, au descărcat arma în văzduh¹. Soldații care s-au solidarizat cu minerii au fost ulterior arestați și pedepsiți.

Un rezultat de seamă al activității duse de partid în armată după Congresul al V-lea îl constituie participarea unor soldați la demonstrațiile muncitorilor împotriva fascizării țării și a pregătirii criminalului război împotriva Uniunii Sovietice.

În această privință, ziarul „Tinerul leninist” din 1932, în articolul intitulat *O grandioasă manifestație din capitală împotriva războiului antisovietic*, menționează că la manifestația de pe Calea Griviței de la 18 septembrie 1932 a celor aproape 3 000 de muncitori, au venit și soldați. Cu arma în mână ei au manifestat alături de muncitori, strigând : „Trăiască Armata Roșie !” și „Jos războiul antisovietic !”².

Un alt exemplu care ilustrează rezultatele pozitive ale muncii comunistilor pentru atragerea armatei de partea luptei revoluționare a maselor muncitoare îl constituie atitudinea de solidarizare a unor soldați cu lupta eroică a muncitorilor ceferiști din februarie 1933, organizată și condusă de P.C.R. În scopul reprimării luptelor duse de muncitorii ceferiști, guvernul a „selecționat” multe sute de ostași care au înconjurat Atelierele Grivița. Dar, cu toată selecționarea soldaților, cu toate pregătirile militare și măsurile luate de autorități și de guvernul burghezo-moșieresc pentru contracararea luptei ceferiștilor, s-au găsit totuși și unii militari care au refuzat să tragă în muncitori. Referitor la acest eveniment, „Scinteia” din februarie 1935 menționează faptul că în seara de 15 februarie unul dintre soldații Regimentului 15 infanterie aduși să reprime lupta muncitorilor de la Grivița s-a urcat pe umerii camarazilor săi și s-a adresat celorlalți soldați, „arătându-le că ei — muncitori și țărani în haine militare — sînt scoși de guvernul burgheziei și moșierilor ca să ucidă pe propriii lor frați. Nu trageți în muncitori, camarazi — a strigat soldatul. — Noi nu putem să le înăbușim în sînge luptele ca să salvăm interesele vrăjmașilor noștri, boieri și burghezi”³. Bravul soldat a fost împușcat pe loc de ofițerul care îl avea sub comandă. Dar cuvintele lui înflăcărate și pline de adevăr au făcut pe ceilalți soldați din unitatea lui să manifeste senti-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 2 (51, vol. 15, fila 371 și dos. 2 637, fila 539.

² „Tinerul leninist”, nr. 12 din octombrie 1932.

³ „Scinteia” nr. 4 din 15—28 februarie 1933.

mente de solidaritate cu cefeřiști; de aceea ostași din Regimentul 15 infanterie au fost retrași (la 15 februarie) și înlocuiți cu ostași unui regiment de grăniceri din Constanța.

Cu toate măsurile luate de autorități, în ziua de 16 februarie, ziua măcelului organizat de burghezie împotriva muncitorilor de la Grivița, 40 de soldați din Regimentul 21 infanterie au refuzat să tragă în cefeřiști¹. Acești soldați au fost trimiși în judecată și condamnați la ani grei de închisoare.

„Scînteia” din 15 aprilie 1933 subliniază faptul că „printre cei arestați la București se află . . . și cei 40 de soldați cu locotenentul care au refuzat să tragă” în cefeřiști. Ziarul „Scînteia” cere cu insistență eliberarea soldaților și a ofițerului care s-au solidarizat cu muncitorii cefeřiști².

În 1933 au avut loc și la Ploiești unele manifestări de solidaritate a soldaților cu muncitorii aflați în luptă contra exploatării și asupririi. În legătură cu acest fapt, „Scînteia” din 1 februarie 1933 scrie că în timpul grevei de la societățile petrolifere, cît și al demonstrației muncitorilor în centrul orașului Ploiești pentru obținerea eliberării celor arestați, petroliștii nu au putut fi împrăștiati, „căci soldații înaintau printre muncitori fără a lovi”³. De asemenea soldații nu au împiedicat nici pe cei care vorbeau petroliștilor adunați în piața din centrul orașului Ploiești. În încheiere „Scînteia” scrie că intervenția pasivă a soldaților, care a fost în ajutorul muncitorilor, a caracterizat luptele petroliștilor din ianuarie 1933.

Vorbind în fața Consiliului de război (la procesul de la Craiova) despre acțiunile de solidaritate ale unor militari cu eroicii luptători cefeřiști, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, la amenințarea făcută de președintele tribunalului că armata va continua să reprime fără cruțare luptele muncitorești, a declarat: „Să nu uitați un lucru: că haina militară ascunde fel de fel de caractere și, dacă s-a întîmplat ca unul să-și înnegrească mîinile în sînge trîgînd în noi, au fost mulți care au spus: nu trag și au refuzat să tragă în ziua de 16 februarie”⁴.

Acțiunile de solidarizare ale soldaților și ale unor ofițeri cu muncitorii aflați în luptă constituie o dovadă grăitoare a faptului că burghezia și moșierimea din România, cu toate străduințele lor îndelungate, nu reușiseră să rupă definitiv masa militarilor de năzuințele generale ale oamenilor muncii. Faptele citate mai sus dovedesc că, în diferite ocazii cînd masele muncitoare, conduse de P.C.R., se ridicau la luptă împotriva exploatării și asupririi, s-au găsit deseori și ostași care au refuzat să reprime lupta acestora, manifestîndu-și astfel sentimentul solidarității lor de clasă, chiar dacă erau în uniformă militară.

„Scînteia” din martie 1934 subliniază faptul că solidarizarea unor soldați cu muncitorii cefeřiști în februarie 1933 este o dovadă vie a fap-

¹ „Cazarma”, anul III, nr. 1 din martie 1933.

² „Scînteia” nr. 7 din 15 aprilie 1933.

³ „Scînteia” nr. 3 din 1 februarie 1933.

⁴ „Scînteia” nr. 8 din 10 iunie 1934.

tului că „în momente grele burghezia nu se va putea bizui prea mult pe armată”¹.

În perioada anilor 1934—1937, marea burghezie se orienta tot mai mult spre instaurarea fascismului în România și pregătirea războiului antisovietic.

În aceste condiții grele, P.C.R. a luptat neobosit pentru făurirea frontului unic muncitoresc și pentru strângerea în jurul acestui nucleu a unui larg front popular antifascist.

Presa de partid, pe care Lenin a definit-o un propagandist, agitator și organizator colectiv al maselor, a avut un rol deosebit de important în mobilizarea acestora la luptă².

Pentru introducerea liniei P.C.R. în armată, un rol important i-a revenit ziarului „Cazarma”, care a sădit în rîndurile soldaților sentimentul solidarității cu proletariatul, ideile internaționalismului proletar și care a combătut în coloanele lui propaganda burgheză de educare a tineretului în spiritul militarismului, al fascismului, șovinismului și naționalismului³.

Obiectivul principal al muncii P.C.R. în armată în această perioadă a continuat să fie demascarea pregătirilor intense de război contra Uniunii Sovietice, demascarea politicii de fascizare a țării și scoaterea tineretului de sub influența organizațiilor fasciste. Un loc important l-a ocupat în activitatea partidului demascarea rolului pe care îl avea instruirea pre-regimentară a tinerilor.

De asemenea, comuniștii și, sub îndrumarea lor, uteciștii continuau să demaște condițiile grele în care se zbăteau soldații în cazarmă și chemau la înfrățirea soldaților cu muncitorii în lupta comună contra exploatării. Presa de partid continua să publice o serie de corespondențe ale soldaților din cazărmi. Într-un articol publicat de ziarul „Scînteia”, intitulat *Înrobirea contingentului 1934*, se spune printre altele: „Ofițerii se poartă cu soldații ca cu vitele. Ei bat, injură și trebuie să fie ascultați orbește”⁴. Ziarele „Scînteia” și „Cazarma” dau o serie de exemple din Regimentele 81 infanterie-Dej, 8, 11 și 89 infanterie, 12 vînători, 5 roșiori, 11 artilerie-Focșani și din multe altele⁵. În articolele care descriau viața soldaților din aceste regimente se spune că soldații suferă cumplit de foame, de frig, că sînt plini de paraziți și ofițerii îi schilodesc în bătăi, le fură din hrană mai mult de jumătate, nu le plătesc solda, iar ordonanțele nu primesc nici mîncare. Cînd soldații se plîngeau că li se

¹ „Scînteia” nr. 4 din martie 1934.

² P.C.R. editează în afară de publicațiile ilegale, ca „Scînteia”, „Lupta de clasă”, „Cazarma”, „Tînărul leninist” etc., și o serie de ziare și reviste legale, ca: „Unitatea”, „Clopotul”, „Cuvînt nou”, „Ecol”, „Neplap” și altele. Publicațiile P.C.R., aveau o largă răspîndire în rîndurile muncitorilor, țăranilor și ale armatei.

³ Ziarul „Cazarma” a apărut între anii 1931 și 1935. Pînă la sfîrșitul anului 1933 el s-a intitulat organ antimilitarist al C.C. al U.T.C. Începînd din ianuarie 1934, ziarul se intitulează organ antimilitarist al C.C. al P.C.R.

⁴ „Scînteia” nr. 4 din martie 1934.

⁵ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 30 559, fila 135—141.

fură din hrană, unii ofițeri — cum proceda, de exemplu, un căpitan din Regimentul 81 infanterie — le răspundeau : „Așa-i la militarie, bobocule ! Nu-ți place ? Ține un glonte de război și ia-ți valea”¹.

Comuniștii și uteciștii întăresc organizațiile revoluționare din cazărmi și stabilesc legături mai strânse cu o serie de soldați din diferite unități. În anii 1935—1936 și 1937 este semnalată activitatea organizațiilor P.C.R. în Regimentele 2 grăniceri, 32 obuziere din Satu-Mare și în alte unități militare. După cercetările efectuate de comandantul regimentului, s-a stabilit (la 12 martie 1937) că în Regimentul 2 grăniceri din Cernavodă activează o celulă P.C.R., compusă „din 4 soldați și 1 ofițer...”².

Cu toate măsurile luate de organele represive împotriva comuniștilor, aceștia au reușit să organizeze o serie de acțiuni la Regimentul 2 pionieri, la închisoarea militară din Cluj, la Regimentul 14 infanterie etc.³. În aprilie 1935 s-au revoltat marinarii de pe vasul românesc „Siret”, care se afla în portul Savona (din Italia). Ei au protestat împotriva tratamentului neuman la care erau supuși din partea comandantului⁴. Împotriva bătăii și a mizeriei s-a revoltat și o companie de soldați din Regimentul 22 infanterie din Tîrgoviște, care era trimisă să muncească pe o moșie din apropierea comunei Răzvad⁵.

În decembrie 1934, 170 de soldați din Regimentul 2 pionieri din Otopeni, care lucrau la construirea șoselei Movila-Constanța, au întreprins o acțiune energetică pentru a obține hrană suficientă și condiții mai bune de muncă. În vederea reușitei acțiunii lor, militarii și-au „ales un comitet de luptă din 3 soldați, care a ieșit la raport la căpitan...”⁶.

O acțiune asemănătoare au întreprins soldații din Regimentul 87 infanterie-Brașov. În ianuarie 1935, 8 soldați din acest regiment au ieșit în grup la raportul companiei, protestînd „împotriva bătăii și a culcărilor”. A vorbit un soldat în numele tuturor, pe urmă a luat cuvîntul fiecare soldat în parte. Unirea soldaților a determinat pe ofițer să pedepsească pe gradații bătăuși⁷.

Un sector nou în care au activat P.C.R. și U.T.C. în această perioadă au fost centrele de pregătire preregimentară (premierie). Legea pentru introducerea instrucției preregimentare a tineretului a fost votată de guvern încă din 1932.

Legea pregătirii preregimentare a fost elaborată și aplicată în vederea intensificării procesului de fascizare și de militarizare a tineretului din România. Referitor la scopul acestei legi, gazeta „Ținăra gardă” arăta

¹ „Cazarma”, anul V, nr. 1 din martie 1935.

² Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 2 099—3 011, f. 202—203.

³ „Scinteia” nr. 11 din 11 aprilie 1935.

⁴ „Cazarma” din aprilie 1935.

⁵ Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 42 306, f. 202—203.

⁶ „Ținărul leninist” din decembrie 1934.

⁷ „Ținărul leninist” nr. 1 din ianuarie 1935.

că „prin această lege burghezia vrea să educe tineretul în spiritul naționalist-șovin, să-l distragă de la lupta revoluționară pentru apărarea intereselor sale de clasă, să-l prefacă în spărgător de grevă, credincios burgheziei ca să meargă orbește în război pentru a apăra interesele asupritorilor și exploataților săi”¹. În această perioadă, lozinca P.C.R. era sustragerea tineretului de la premilitărie și demascarea scopului acesteia.

Membrii P.C.R. și U.T.C. difuzau în rîndurile premilitarilor ziare, manifeste și o serie de fluturași (manifeste foarte mici cu una-două lozinci scrise pe ele). De exemplu, în august 1935, la Roman, pe cîmpul unde făceau instrucție premilitarii, au fost răspîndite peste 100 de manifeste editate de C.C. al U.T.C., prin care se demasca scopul premilităriei².

La o ședință a unei organizații U.T.C. din sectorul 3 albastru (București), care s-a ținut la 19 februarie 1935, s-a hotărît ca organizația să întreprindă o serie de acțiuni pentru a demasca scopul și caracterul premilităriei. Printre altele, uteciștii au hotărît să răspîndească manifeste pe terenurile de instrucție, să organizeze o serie de întîlniri cu tineri de la întreprinderile textile din sectorul respectiv, unde să se demaște premilităria. De asemenea s-a hotărît organizarea unei serbări culturale pentru ziua de 24 februarie 1935, la care se puteau aduna mulți tineri și se putea discuta și demasca rolul premilităriei³.

Activitatea revoluționară dusă de P.C.R. și de U.T.C. în rîndurile premilitarilor a frînat mult realizarea planurilor burgheziei și moșierimii privind organizarea instrucției premilitare.

În urma muncii duse de comuniști, mii de tineri nu se prezentau la centrele de instrucție. De exemplu, în 1935, peste 150 de tineri țărani din comuna Bradul din fostul județ Argeș au refuzat să facă instrucție. Cînd instructorul le-a comandat să se „culce” cu hainele în noroi, premilitarii l-au înconjurat și l-au bătut⁴. Împotriva premilităriei s-au ridicat, în 1935—1936, 150 de tineri din Tg.-Mureș, ca și mulți alții din Moreni-Prahova, din comuna Bădești din fostul județ Muscel etc.

În anii care au urmat după 1937, burghezia și moșierimea au instaurat în țară dictatura regală, care a fost urmată de dictatura militară-fascistă. Clasele stăpînitoare din România au pus țara la dispoziția lui Hitler și au împins poporul român, împotriva voinței lui, în războiul criminal antisovietic. Asupra maselor muncitoare s-a dezlănțuit o cruntă teroare fascistă. Mii de tineri și rezerviști sînt concentrați și încorporați în armată și mițați apoi să lupte împotriva poporului sovietic iubitor de pace. În perioada anilor 1938—1941, P.C.R. și-a intensificat în mod deosebit activitatea în rîndurile armatei, demascînd cu și mai multă hotărîre politica de fascizare a țării și de pregătire a războiului antisovietic, promovată de clasele exploatare din România burghezo-moșierească.

¹ „Tînăra gardă” nr. 1, din 1935.

² „Cazarma” nr. 2 din august 1935.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 42 306, fila 241.

⁴ „Brazda”, anul V, nr. 1, 1935.

În chemările și manifestele editate de P.C.R. se arăta necesitatea lărgirii și adincirii muncii comuniștilor și uteciștilor în rîndul armatei pentru atragerea maselor de militari la lupta democratică și antifascistă a poporului. Amintim, de exemplu, un manifest al C.C. al P.C.R. editat în ianuarie 1940 și intitulat „Cu toți la luptă împotriva războiului imperialist. Către toți cei ce muncesc de la orașe și sate”. În manifest se spune printre altele: „Popor muncitor din toată țara! Tu simți aproape de o jumătate de an tot greul războiului. Deși țara nu este încă în război, 1 000 000 de fii de-ai tăi au fost concentrați ... Dușmanul e în propria noastră țară: dictatura regală... La luptă pentru doborîrea dictaturii regale!...”¹.

P.C.R. a acordat o atenție deosebită problemei cunoașterii de către ostași a realităților din Uniunea Sovietică și a forțelor ei armate. Semnificativ în acest sens este articolul intitulat *Aniversarea Armatei Roșii*, publicat în ziarul „Scînteia” din februarie 1938, în care se spunea: „Ce s-ar minuna soldații noștri, ruși, desculți, flămînzi, bătuți, dacă ar vizita o cazarmă sovietică”².

O activitate intensă a desfășurat partidul comunist în rîndurile concentraților. Referitor la poziția partidului în privința concentrărilor, în platforma de luptă a P.C.R. din ianuarie 1941, publicată în broșura intitulată *Pentru pace și independența poporului român*, se cerea: „Încetarea concentrărilor, a instrucției costisitoare a armatei romîne de către trupele germane”³.

În urma muncii duse de comuniști în rîndurile concentraților, în acest timp au loc o serie de acțiuni ale acestora. Astfel, în februarie 1940, numeroși concentrați dintr-un regiment din Arad au ieșit în masă la raportul comandantului. Ei s-au adunat în fața cancelariei și au protestat energic împotriva menținerii lor în cazarmă. În urma acestei acțiuni, o parte dintre ei au fost desconcentrați.

Ca urmare a muncii desfășurate de P.C.R. în armată, au avut loc o serie de acțiuni de solidarizare a soldaților cu lupta oamenilor muncii împotriva dictaturii de la Viena. După cum relatează ziarul „Scînteia” din 17 septembrie 1940, la Cluj, Arad, Timișoara și îndeosebi la Brașov, soldații, înfrățiți cu muncitorii, au demonstrat pe străzi împotriva dictaturii de la Viena și a politicii promovate de clasele exploatare și guvernării de atunci ai Romîniei⁴.

Partidul Comunist din Romînia a înfierat cu tărie agresiunea dezlănțuită de hitleriști împotriva Uniunii Sovietice.

În anii criminalului război antisovietic, 1941—1944, P.C.R. cheamă pe oamenii muncii, pe toți patrioții să lupte cu arma în mînă împotriva

¹ *Documente din istoria P.C.R. 1917—1944*, Edit. P.M.R. ediția II, București, 1953, p. 324.

² „Scînteia” din februarie 1938.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1917—1944*, p. 314.

⁴ „Scînteia” din 27 septembrie 1940.

mașinii de război fasciste, să saboteze producția de război¹. P.C.R. chema soldații și ofițerii patrioți să se alăture luptei poporului pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, pentru ieșirea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva trupelor hitleriste.

Sub influența comuniștilor, unii oameni ai muncii mobilizați în diverse detașamente de lucru au trecut la acțiuni mai hotărâte. Astfel, la puțin timp după începerea agresiunii antisovietice, în ziua de 12 iulie 1941, mulți dintre cei 1 200 de mobilizați aflați în comuna Perșani-Făgăraș au ieșit la raport și au cerut „lăsarea lor la vatră” amenințând că, dacă nu li se va da drumul, vor pleca cu toții acasă. În urma acestei acțiuni au fost arestate și trimise în judecata Curții marțiale șapte persoane².

Tot în acest timp, în zilele de 25—27 iulie 1941 are loc acțiunea celor peste 220 de ostași concentrați în detașamentul nr. 54 C.F.R., aflați la lucru pe un șantier din comuna Giurgeni, județul Ialomița. Toți concentrații din acest detașament au părăsit în masă șantierul și s-au prezentat la comandamentul Regimentului 34 infanterie (aflat la 80 km depărtare, în județul Constanța), unde au cerut desconcentrarea³. Cererea lor a fost respinsă. Peste 100 de concentrați au fost trimiși în judecata Curții marțiale și condamnați la ani grei de închisoare.

În perioada războiului criminal antisovietic, urmînd indicațiile date de P.C.R., numeroși muncitori și țărani refuzau să se prezinte la unitățile la care erau mobilizați. De exemplu, din totalul ostașilor care primiseră ordine de chemare pentru Corpul VI armată s-au prezentat numai 51 %⁴. Acest fapt este o mărturie elocventă că soldații romîni se împotriveau tot mai mult criminalului război antisovietic.

Existența trupelor hitleriste în România, atitudinea lor arogantă și disprețuitoare față de poporul romîni, de soldații și ofițerii din armata romîni au dat naștere la o serie de fricțiuni între ofițerii și ostașii romîni, pe de o parte, și cei hitleriști, pe de altă parte. În anii războiului, pe front și în spatele frontului, aceste fricțiuni și atmosfera de încordare au continuat să crească. Creșterea urii poporului romîni față de hitleriști era determinată și de jefuirea bogățiilor țării de către armatele fasciste germane, ca și de teroarea pe care acestea o exercitau asupra poporului. Referitor la acest fapt, ziarul „România liberă” din octombrie 1943 scria : „... În țară trupe SS nemțești trag în popor, ca de exemplu la Ploiești”⁵. Înseși organele represive din România sînt nevoite să recunoască purtarea arogantă a trupelor hitleriste în România. Astfel, în nota din 16 martie 1944 a organelor de jandarmerie din Prahova se spune că, într-un cerc restrîns, un soldat hitlerist a purtat o discuție „din care reiese încă o dată lipsa de tact și de bună-cuviință față de eforturile și sacrificiile ce se

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*. Expunere făcută la sesiunea solcmnă a Marii Adunări Naționale din 22 august 1959, Edit. politică, București, 1959, p. 9.

² Arhiva Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 6 682, fond 71, fila 97.

³ Ibidem, dos. nr. 2 181, vol. II, partea I, filele 238—251.

⁴ Ibidem, caiet 72, p. 10 149. C. Argetoianu, însemnarea din 17 octombrie 1941.

⁵ „România liberă” din octombrie 1943.

fac în țara noastră alături de Germania. . .". În continuare, nota arată că „Unterofizier-ul Kiraly Rudolf din Comp. I Flieger Abteilung-Cîmpina s-a exprimat : „Dacă noi am vrea ca România să ne dea petrol cu 1 leu, cu un leu ni-l dă. Dacă noi am vrea să ne supraalimentăm cu alimente românești, o facem . . . , deoarece noi sintem totul și voi nimic”¹. Evenimentele care s-au succedat în vremea războiului au făcut să crească și mai mult ura soldaților și a multor ofițeri români (îndeosebi din rîndurile rezerviștilor) împotriva hitleriștilor, ei refuzînd să mai lupte pentru interesele imperialiștilor germani și ale burgheziei românești, care i-au mînat în război împotriva U.R.S.S. Comuniștii explicau maselor că cine luptă împotriva Uniunii Sovietice luptă împotriva existenței și independenței naționale a propriului popor². Cu încredere nețărmurită în victoria Uniunii Sovietice asupra cîmpitorilor fasciști, comuniștii popularizau victoriile obținute de Armata Sovietică în lupta pentru alungarea hitleriștilor, cereau retragerea trupelor romine de pe front, răsturnarea clicii militare-fasciste în frunte cu Antonescu, încheierea păcii cu U.R.S.S. și întoarcerea armelor contra trupelor fasciste³.

În anii războiului au fost arestați și cercetați numeroși muncitori pentru faptul că au dus muncă de lămurire cu soldații asupra caracterului războiului și le-au explicat care este datoria fiecărui soldat și patriot român. Astfel în 1943 este cercetat un muncitor de la societatea „Astra romînă”-Moreni pentru că în discuțiile ce le-a avut cu un ostaș a popularizat succesele obținute de Armata Sovietică și a demascât conținutul articolelor calomnioase despre U.R.S.S. apărute în presa fascistă din România⁴. Un alt muncitor a fost arestat (în iulie 1943) în Gara de Nord (București) pentru că în trenul cu care venise la București spusese călătorilor (civili și militari) că pe front romînii „ar fi bine să lupte alături de armata rusă, căci poporul rusesc este muncitor ca și cel romîn”⁵. În acest sens au vorbit despre succesele Armatei Sovietice și o serie de alți muncitori de la uzinele „Mărgineanca” din fostul județ Prahova, de la Manufactura de tutun din Rîmnicu-Sărat etc.⁶.

O activitate intensă împotriva agresiunii fasciste desfășurau organizațiile P.C.R. din cadrul unităților militare, ca, de exemplu, în Regimentul de transmisiuni aero, Regimentul de pionieri aero, Regimentul A.E.A. etc.⁷. Din organizațiile existente în aceste unități făceau parte, pe lîngă alți militari, un sublocotenent și un subofițer. Referitor la poziția înaintată a unor ofițeri din armata romînă, și îndeosebi a celor proveniți din rîndurile rezerviștilor, menționăm și faptul că la cercul de recrutare Baia (Moldova) era îndeaproape supravegheat un sublocotenent de rezervă care, după cum menționează nota informativă, manifestă sentimente

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 3 102—229, fila 54.

² Ibidem, cota A, XXV—6.

³ *Documente din istoria P.C.R. 1917—1944*, ed. a II-a, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 358—359.

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 893.

⁵ Ibidem, dos. nr. 36 763—23, fila 259.

⁶ Ibidem, dos. nr. 4 628, fond 47 și 843.

⁷ Ibidem, dos. nr. 2 099—3 011, fila 239—245.

revoluționare, „confirmând prin aceasta concepții comuniste”¹. Un caporal și un soldat din cadrul Corpului 10 armată au fost surprinși pe când spuneau camarazilor lor că în Uniunea Sovietică poporul muncitor trăiește fericit și că ei nu vor lupta niciodată contra U.R.S.S.² În decembrie 1943 este urmărit un sergent sanitar care, mergând cu trenul spre Slănic, explica muncitorilor de la uzinele „Mărgineanca” (cu care călătorea în același tren) că în Uniunea Sovietică „lumea muncitoare e mult mai bine tratată, din toate punctele de vedere, decît la noi”³. Nota menționează că muncitorii puneau întrebări și se arătau foarte mulțumiți după explicațiile primite din partea ostașului.

Activitatea desfășurată cu perseverență de comuniști pe front și în spatele frontului, influența puternică a victoriilor hotărîtoare ale Armatei Sovietice împotriva hitleriștilor lărgeau zi de zi spiritul antifascist al ostașilor romîni. Pe front, o serie de soldați se automutilau sau se predau Armatei Sovietice⁴. În țară se întorceau mii de soldați răniți. Moralul soldaților romîni trimiși să lupte pentru o cauză străină de interesele lor și ale poporului muncitor era tot mai scăzut⁵. Încordarea dintre soldații romîni și cei hitleriști devenise tot mai puternică. Înseși autoritățile erau nevoite să recunoască că soldații romîni „sînt nemulțumiți de răul tratament la care sînt supuși din partea ostașilor germani. . . Ostașii romîni nu sînt primiți să călătorească nici pe scara vagoanelor germane. . . În timpul unor retrageri forțate (decembrie 1942), ostașii romîni care au încercat să se urce în mașinile germane au fost dați jos, iar cei care au încercat să se agățe cu mîinile au fost loviți cu patul armei peste mîini și obligați să-și dea drumul”⁶.

Despre atitudinea dușmănoasă a ostașilor hitleriști față de ostașii romîni, o serie de militari întorși de pe front povesteau că deseori hitleriștii împușcau pe la spate pe soldații romîni, ceea ce sporea și mai mult ura romînilor față de hitleriști⁷.

Referitor la moralul scăzut al armatei romîne, la lipsa ei de combativitate, C. Argetoianu nota în însemnările sale din 17 octombrie 1941 : „În lupta împotriva Odesei, soldații noștri nu numai că nu voiau să înainteze, dar au fugit cu duiumul”⁸.

Înfringerea zdrobitoare suferită de trupele hitleriste la Stalingrad a produs o deosebită influență în scăderea moralului și a combativității de luptă a ostașilor din armata romînă⁹.

După bătălia de la Stalingrad, inițiativa strategică a trecut definitiv în mîinile Armatei Sovietice, care a deținut-o pînă la înfringerea definitivă a trupelor hitleriste. După înfringerea de la Stalingrad, Anto-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 43 086, fila 228.

² Ibidem, dos. nr. 43 086, filele 86—87.

³ Ibidem, dos. nr. 3 029—13 (2155), partea a II-a, fila 244.

⁴ „Romînia liberă” din 1 ianuarie 1942.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 9 190—10, filele 130—131.

⁶ Ibidem, dos. nr. 9 190—10, filele 130—131.

⁷ Ibidem, dos. nr. 8 263—820, filele 172 și 184.

⁸ Ibidem, caiet 72, p. 10 215, din „Însemnările zilnice” ale lui C. Argetoianu.

⁹ Vezi colecția ziarului „Romînia liberă” din anii 1943—1944.

nescu a declarat că o dată cu înfringerea Armatelor a 3-a și a 4-a statul se clătina. El a recunoscut că pierderea diviziilor încercuite la Stalingrad putea provoca unele stări de spirit în opinia publică românească, iar problemele care sînt în esența lor militare au și o însemnată latură politică. Dar Antonescu, sluga credincioasă a lui Hitler, nu a renunțat la planurile lui criminale. El a dat ordine și dispoziții menite să restabilească cu orice preț „ordinea” în armată. El a cerut să se ia măsuri drastice împotriva propagandei comuniste în armată, împotriva celor care se eschivau de la luptă, a celor care se întorceau în țară pe motiv că erau ușor răniți sau degerați. În una dintre proclamațiile sale, dată la 5 februarie 1943, Antonescu constată cu amărăciune: „Sînt informat că în unitățile din Caucaz se găsesc elemente care-și pleacă urechea la șoaptele de destrămare și că unele din ele au găsit ecou în rîndurile ofițerilor”¹. El a cerut măsuri drastice.

Dispozițiile și ordinele date în repetate rînduri de Antonescu și de cartierul său general nu mai aveau însă efectul scontat asupra trupelor romîne, sătule de război și de mizerie. Ostașii romîni, care înțelegeau tot mai mult că au fost înșelați și tîriți într-un război nedrept, refuzau în masă să mai lupte, iar cazurile în care ofițerii nu mai voiau să meargă înaintea trupei erau tot mai numeroase². Cu toată teroarea dezlănțuită de către comandantul german și de către siguranța antonesciană, incapacitatea acestora de a pune capăt dezertărilor și refuzului de a executa ordinele era tot mai evidentă. Erau numeroase cazuri cînd, în drum spre gară, coloane întregi de ostași romîni trimiși pe front dispăreau împreună cu ofițerii lor³.

Lupă înfrîngerile de la Stalingrad, hitleriștii înțeleg că nu se mai pot crede — ca la începutul războiului — în armata romînă. Aceasta este oglindită în mod grăitor în faptul că la 22 noiembrie 1942 a fost numit șef al statului-major al Armatei a 3-a romîne un colonel hitlerist (Wenck), iar generalul Hollidt ia o parte din Armata a 3-a romînă sub conducerea sa⁴.

Zadarnic se trîmbeța spiritul de egalitate între armata germană și cea romînă, căci pe front ofițerii romîni nu aveau libertatea să miște nici chiar o companie romînească fără să aibă aprobarea comandamentului hitlerist. Sub comanda acestora au fost distruse aproape complet efectivele Armatelor a 3-a și a 4-a romîne. Viața și soarta soldaților romîni erau deci puse la dispoziția hitleriștilor germani.

În țară și pe front creștea zi de zi ura maselor și a soldaților față de dictatura militară-fascistă, față de războiul antisovietic și de Germania hitleristă.

Pe front, ca urmare a activității neobosite desfășurate de comuniști, starea de spirit antihitleristă a ostașilor romîni se manifestă îndeosebi prin refuzul de a lupta, prin trecerea de partea Armatei Sovietice sau

¹ *Procesul mării trădări naționale*, București, 1956, p. 254.

² „Scnteia” din 15 mai 1956.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 52.

⁴ A. Hillgruber, *Hiller, König Carol und Marschall Antonescu*, Wiesbaden, 1954, p. 152.

prin dezertări. Astfel, după datele Marelui stat-major, la Detașamentul 58 munte au dezertat în cursul lunii decembrie 1942, 172 de soldați. În București au fost executați în ianuarie 1943 11 soldați, condamnați la moarte pentru dezertare. În noiembrie 1942, Regimentul 82 infanterie nu a putut constitui unul dintre batalioane nici după 20 de zile, deoarece, așa cum raporta Cercul teritorial Hunedoara, din cei chemați la concentrare 30 % s-au prezentat cu foarte mare întârziere, 45 % au adus cereri de scutiri și amânări, 25 % au fost clasați de medici pentru munci ușoare.

O serie de soldați fugeau în masă din unități. De exemplu, în Regimentul 5 transmisiuni, după ce s-a anunțat că un batalion de recruți din acest regiment va pleca pe front (în iulie 1942), numeroși soldați au părăsit unitatea. A doua zi de la primirea ordinului de plecare pe front, la apelul companiei a 4-a, din 195 de oameni au fost prezenți numai 56 ¹.

Acțiunile patriotice întreprinse de numeroși militari ca rezultat al muncii duse de partidul comunist în rîndurile armatei luau proporții din ce în ce mai mari. În urma activității desfășurate de P.C.R. în rîndurile armatei, mulți militari romîni se predau în grup trupelor sovietice. În legătură cu trecerea soldaților romîni de partea Armatei Sovietice, cităm cazul sergentului Țigău Dumitru din Regimentul 40 infanterie, care „a dezertat la sovietici, reușind a convinge și a lua cu el încă 8 soldați. . . Sergentul Țigău a vorbit apoi la microfon, îndemnînd pe ostașii romîni să se predea” ².

Despre victoriile Armatei Sovietice a scris în ziarul „România liberă” (în ianuarie 1943) și un sublocotenent din Regimentul 27 infanterie. El îndemna pe militarii romîni să treacă de partea Armatei Sovietice ³.

La 21 aprilie 1944, postul de radio Moscova a transmis, în cadrul buletinului informativ în limba romînă, apelul semnat de peste 830 de prizonieri romîni adresat muncitorilor din fostul județ Prahova, în care se spune printre altele: „Vouă și celorlalți fii ai Prahovei vă cerem să nu lăsați pe Hitler și cîinele său credincios Antonescu să ne distrugă frumoasa noastră regiune” ⁴.

În anii 1943 — 1944, în urma ofensivei victorioase a Armatei Sovietice împotriva trupelor hitleriste, armata romînă și germană se retrăgeau în dezordine.

În 1944 se înmulțesc cazurile de trecere a ostașilor romîni de partea Armatei Sovietice. De exemplu, pe frontul de la Iași a trecut de partea trupelor sovietice o grupă dintr-o companie a Regimentului 93 infanterie, după ce soldații au împușcat pe sergentul care voia să-i denunțe ⁵. De asemenea a trecut de partea Armatei Sovietice un detașament întreg dintr-o unitate de căi ferate.

Referitor la starea de spirit a soldaților romîni trimiși să lupte alături de trupele hitleriste împotriva Uniunii Sovietice, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej subliniază faptul că în timpul războiului criminal

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., *mapa 106* („Buletinul” din 22 iulie 1942).

² Vezi „Lupta de clasă” nr. 8 din august 1959, p. 19.

³ „România liberă” nr. 1 din 28 ianuarie 1942.

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 36 689—13, filele 113—115.

⁵ „Buletinul capitalei” din 1 iulie 1944.

antisovietic, „în rindurile armatei se resimțea tot mai puternic ura ostașilor împotriva clicii fasciste care-i trimitea să moară într-un război dus pentru o cauză străină și nedreaptă; procesul de clarificare în rindurile ofițerilor, care își dădeau tot mai bine seama în ce dezastru erau împinse țara și armata, se intensifica din ce în ce mai mult”¹.

În procesul muncii de lămurire a ostașilor și ofițerilor români, un rol important l-au avut și realitățile sociale din U.R.S.S., cu care ei au venit în contact direct, și eroismul poporului sovietic, care-și apăra patria cu abnegație.

Pe teritoriul sovietic, comuniștii români care se aflau în emigrație au organizat adevărate școli în rindurile prizonierilor români și i-au sprijinit să-și editeze propriul lor ziar, „Graiul liber”. Comuniștii au creat în rindurile prizonierilor aflați în lagărele din U.R.S.S. o puternică mișcare antifascistă, la care au aderat majoritatea soldaților și o parte însemnată dintre ofițeri. În 1942, la prima constătuire a prizonierilor români, la care au participat 876 de delegați din diferite lagăre, aceștia au cerut să li se dea posibilitatea să meargă pe front pentru a lupta cu arma în mână în vederea eliberării patriei de sub jugul hitlerist și a înlăturării dictaturii fasciste². Adoptând punctele principale ale programului elaborat de C.C. al P.C.R. în platforma din septembrie 1941: ieșirea României din război, alungarea nemților din țară, alungarea lui Antonescu și a clicii lui, prietenie cu Uniunea Sovietică, instaurarea unui regim democratic în țară etc., soldații și ofițerii români patrioți au cerut guvernului sovietic (în februarie 1943) să le înlesnească formarea unor unități românești care să lupte alături de Armata Sovietică pentru zdrobirea hitleriștilor, pentru eliberarea națională a României.

La 2 octombrie 1943, călăuzindu-se după principiile internaționalismului proletar, guvernul sovietic, răspunzând dorinței patriotice a prizonierilor români, a aprobat cererea acestora de a-i ajuta să lupte cu arma în mână contra hitleriștilor, pentru eliberarea patriei. Guvernul sovietic a asigurat echipamentul și munițiile necesare diviziei de voluntari români. Prima divizie a primit numele de „Tudor Vladimirescu”. Ea era comandată de ofițeri români. În cadrul diviziei a fost introdus un aparat politic, care dădea soldaților o educație nouă. Ziarul diviziei, „Înainte”, aducea de asemenea o largă contribuție la educarea ostașilor în spirit nou, antifascist, pentru închegarea unității moral-politice a diviziei. Soldații diviziei depuseseră jurământ de credință că vor lupta pentru interesele poporului român și nu ale burgheziei și moșierimii. Jurământul ostașilor din Divizia „Tudor Vladimirescu”, exprimat prin cuvintele „Jur poporului meu să lupt pentru libertatea și propășirea lui”, era jurământul unor ostași conștienți de menirea și sarcinile lor în lupta pentru victoria asupra fascismului. După 31 martie 1944, divizia a fost încadrată în

¹ G. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*. Expunere făcută la sesiunea solemnă a Marii Adunări Naționale din 22 august 1959, Edit. politică, București, 1959, p. 9.

² Vezi „Buletinul România liberă — Banat” din 16 februarie 1942, aflat în Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

dispozitivul armatelor din Frontul 2 ucrainean, care înaintau victorios spre România.

Sub îndrumarea partidului comunist, masele populare au întreprins o serie de acțiuni pentru sabotarea mașinii de război hitleriste. Astfel ziarul „România liberă” din 28 ianuarie 1943 scria : „Fabrica de armament din Avrig, de pe șoseaua Făgăraș-Sibiu, a sărit în aer ; în gara Ploiești-Triaș au explodat mai multe vagoane încărcate cu armament nemțesc pentru front. Pe linia București-Constanța a deraiat un tren militar încărcat cu soldați nemți. În regiunea petroliferă din județele Prahova și Dîmbovița au luat foc o serie de sonde”¹.

P.C.R. chema neîncetat masele să extindă lupta împotriva războiului hitlerist. De exemplu, într-un articol publicat în „Buletinul” din mai 1943 se spune : „...Muncitorii din petrol să distrugă instalațiile, pentru ca petrolul românesc să nu mai alimenteze mașina de război hitleristă, să nu mai servească la prelungirea războiului care duce la distrugerea neamului românesc. Muncitorii să organizeze comitete în întreprinderi care să conducă greve, manifestațiuni de masă, să ceară imediata ieșire a noastră din războiul nemțesc. Salvarea muncitorilor depinde de ei înșiși”². Răspunzînd chemării partidului comunist, clasa muncitoare a stat în fruntea luptelor.

Organele represive întocmesc zeci și sute de rapoarte în care informează despre numeroase acte de sabotaj împotriva producției de război. Astfel un muncitor din comuna Berceni-Prahova este cercetat pentru că în timpul bombardamentelor aeriene a făcut semnalizări³. Un muncitor de la societatea „Fero-Email” din Ploiești este bănuït că a făcut sabotaj în turnătorie în care lucra⁴. Pentru acte de sabotaj este urmărit și un inginer de la laboratorul rafinării Brazi a societății „Creditul minier”⁵. În 1943 un muncitor din Cîmpina este judecat și condamnat la închisoare pentru că a refuzat să toarne obuze pentru hitleriști⁶. O acțiune de sabotaj a fost constatată la stațiunea de dezbenzinare de la Boldești a societății „Astra romînă”⁷. Pe valea Prahovei patrioții au făcut să explodeze numeroase vagoane cu produse petroliere care urmau să alimenteze trupele hitleriste⁸. Muncitorii de la Reșița au stricat și au făcut inutilizabile numeroase tancuri și tunuri. Muncitorii de la I.A.R. au sabotat producția de avioane. Ceferiștii din București, Arad, Brașov, Sinaia, Timișoara, ca

¹ „România liberă” nr. 1 din 28 ianuarie 1943.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., „Buletinul” din mai 1943.

³ Ibidem, dos. nr. 813.

⁴ Ibidem, dos. nr. 817.

⁵ Ibidem, dos. nr. 1 941.

⁶ Ibidem, dos. nr. 36 689—13, fila 284.

⁷ Ibidem, dos. nr. 3 102—2, fila 63.

⁸ Ibidem, clișeu nr. 1 049.

și din multe ale localității, împiedicau transportarea trupelor și armamentului spre front, prin aprinderile provocate la osiile vagoanelor¹ etc.

Clasa muncitoare, forța cea mai hotărâtă și mai consecventă în lupta revoluționară și antifascistă, organizată și condusă de P.C.R., dă lovitură după lovitură mașinii de război hitleriste. Cu toată teroarea dezlănțuită de organele polițieneste, în 1942 minerii de la Petroșani și Anina au încetat lucrul de câteva ori². Muncitorii textiliști din Buhuși au încetinit producția, astfel încât ea a scăzut cu 16—20%³. La începutul anului 1942, la Oravița și la Lugoj au fost rupte steagurile germane; la Reșița muncitorii au împrăștiat o adunare hitleristă. La București, numeroși oameni ai muncii au manifestat în fața ambasadei hitleriștilor germani și au spart geamurile⁴.

Numeroase acte de sabotaj au avut loc la fabrica „A.C.T.A.”, unde muncitorii au distrus prin diferite metode mii de focoaase pentru tunurile grele și tunurile antitanc la întreprinderile „Ford” și „Leonida” din București; precum și la uzinele „Mірșа” din Sibiu, unde muncitorii au aruncat în aer un tren întreg încărcat cu muniții⁵. La fabrica „Lemaître” din București au fost organizate echipe de sabotaj aproape în toate atelierele⁶. La Giurgiu, în port, în urma unei uriașe explozii care a avut loc în toamna anului 1942, au fost aruncate în aer 4 tancuri petroliere cu o capacitate de 60—80 de vagoane, care urmau să plece în Germania⁷. Fabrica „Aquila-Romîno-Americană”, care producea bărci de luptă pentru armata germană, a ars complet. La „Malaxa” a fost scos din funcțiune un important transformator electric. La Constanța, luptătorii antifasciști au organizat acte de sabotaj la atelierele unde se reparau submarinele și vedetele maritime germane. De asemenea aici au fost aruncate bombe în depozitele hitleriste de armament⁸. În august 1943, la Constanța au fost incendiate două bărci germane, iar în oraș au fost răspîndite manifeste patriotice care cereau retragerea armatelor din Kuban și ieșirea Romîniei din războiul criminal antisovietic⁹.

O serie de acțiuni au desfășurat muncitorii și împotriva împrumuturilor organizate de clica antonescilor pentru întreținerea trupelor în războiul antisovietic. Numeroși muncitori protestau deschis împotriva reținerilor lunare din salariu pentru împrumutul lui Antonescu. Astfel, în octombrie 1942, mai mulți muncitori de la societatea „Astra romîna” din Ploiești au refuzat să ridice plicurile cu bani, „protestînd că societatea nu trebuia să oprească pentru împrumutul reîntregirii din acești bani. . .”¹⁰. În 1944 au loc o serie de frămîntări și proteste împotriva reți-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 52.

² „Scnteia” din 15 mai 1946.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 16.

⁴ Ibidem, dos. nr. 52.

⁵ Ibidem, dos. nr. 52.

⁶ „Scnteia” din 24 august 1945.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 52.

¹⁰ Ibidem, dos. nr. 9 106—3, fila 172.

nerilor pentru împrumuturi la uzinele „Mărgineanca” din fostul județ Prahova¹ și la multe alte întreprinderi din țară. Acțiunea maselor muncitoare împotriva reținerilor din salarii pentru împrumuturi, ca și celelalte acțiuni de sabotare a producției de război, reflectă larga împotrivire a poporului nostru muncitor, condus de partidul comunist, împotriva războiului și a regimului de dictatură militară-fascistă.

În lupta patriotică pentru salvarea țării, alături de clasa muncitoare în frunte cu partidul său comunist, s-au ridicat personalul tehnic, funcționarii și inginerii. Muncitorii și funcționarii din multe întreprinderi au refuzat să semneze listele de evacuare din București, în ciuda amenințărilor cu trimiterea lor pe front². În aprilie 1944, un grup de 69 de oameni de știință și cadre didactice, în frunte cu prof. C. I. Parhon, alcătuiesc și înaintează lui Ion Antonescu un memoriu prin care cer ieșirea României din războiul antisovietic³.

Datorită muncii pline de abnegație a comuniștilor și sub influența luptei desfășurate de clasa muncitoare, mase tot mai largi de țărani muncitori și-au manifestat, printr-o serie de acțiuni, ura lor împotriva ocupanților. La Curtici, țăranii au atacat trenuri cu cereale și alimente destinate Germaniei spărgînd vagoanele cu sape, tirnăcoape și topoare⁴. Un învățător scria la 15 aprilie 1943 către redacția ziarului „România liberă”: „Ne-am hotărît să nu mai dăm nimic. Nici un bob de grâu nu va mai pleca din sat. Totul va fi ascuns. Vrem să mănînce copiii noștri și nu nemții ucigași care au cotropit toate țările. Noi vrem pace, pentru că nu avem ce căuta într-un război care nu este al nostru”⁵.

În unele locuri țăranii au trecut în mod direct la atacarea trupelor hitleriste. Astfel, în iunie 1944, țăranii din comuna Alexeni au bătut pe nemții cantonați în sat, iar țăranii din Țigănești au cerut primarului să scoată pe hitleriști din comuna lor⁶. Țăranii din Fetești, județul Ialomița, au distrus cu toporul în iulie 1944 o serie de barăci hitleriste. După ce barăcile au fost reconstruite, țăranii le-au dărîmat din nou. Ei au declarat că vor împiedica orice încercare a nemților de a se instala în comuna lor⁷. În iulie 1944, țăranii din comunele Moțaței și Risi-piți, din fostul județ Dolj, s-au opus activ jandarmilor cînd aceștia au încercat să lovească pe prizonierii sovietici, care, împreună cu țăranii, cîntau cîntece populare⁸.

Pentru lupta desfășurată de partidul comunist în anii războiului, un succes însemnat l-a constituit crearea în iunie 1943 a Frontului patriotic antihitlerist. La Frontul patriotic antihitlerist, creat pe baza platformei propuse de P.C.R., au aderat Frontul plugarilor, Uniunea patrio-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 9 487-70, fila 75.

² „Scînteia” din 25 iulie 1946.

³ „România liberă” din 6 septembrie 1944.

⁴ „România liberă” din Banat din 20 martie 1942.

⁵ „România liberă” din 6 mai 1951.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 162.

⁷ Ibidem.

⁸ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 52.

ților, Madosz (organizația oamenilor muncii maghiari din Transilvania), Partidul social-tărănesc și unele organizații locale ale Partidului social-democrat. Șefii P.N.L. și P.N.Ț. au refuzat să adere la Frontul patriotic antihitlerist.

Acțiunile largi desfășurate de masele populare împotriva războiului hitlerist aveau influență puternică asupra militarilor. Aceste acțiuni duceau la scăderea moralului soldaților și ofițerilor de pe front și din spatele frontului.

În această luptă grea, P.C.R. a înfruntat în permanență teroarea sălbatică a poliției și siguranței. În lupta cu teroarea fascistă, mulți comuniști și-au sacrificat viața. Din rîndurile luptătorilor pentru libertate, pace și fericirea poporului au căzut eroic în luptă cu fascismul o serie de fii devotați clasei muncitoare și poporului român, luptători comuniști și uteciști, ca Filimon Sirbu, Petre Gheorghe, Elena Sirbu și mulți alții.

Pe baza liniei trasate de partid, potrivit planului insurecției armate elaborat în august 1943, comuniștii au acordat o mare atenție muncii în rîndurile ofițerilor și subofițerilor. Referitor la trecerea armatei alături de lupta maselor populare pentru alungarea hitleriștilor și înlăturarea clicii antonesciene de la conducerea țării, în manifestul C.C. al P.C.R. adresat poporului român cu ocazia zilei de 1 Mai 1944 se spune: „Soldați, subofițeri, ofițeri și generali! Refuzați să mai luptați și să munciți pentru criminalii Hitler și Antonescu.

Cei de pe front! Treceți cu tot armamentul și echipamentul de partea Armatei Roșii; ea vă va ajuta să luptați pentru dezrobirea patriei noastre.

Cei din spatele frontului! Refuzați plecarea pe front, treceți de partea poporului! Retrageți-vă în păduri și munți cu armele și echipamentul vostru! Urmați exemplul partizanilor sovietici”¹. În urma muncii pline de abnegație a comuniștilor în rîndurile armatei, mulți ofițeri patrioți au fost atrași de partea forțelor antihitleriste.

Victoriile glorioasei Armate Sovietice au fost un izvor dătător de încredere și forță pentru toți patrioții din țara noastră, în frunte cu comuniștii. În noile condiții create în urma victoriilor istorice repurtate de Armata Sovietică asupra trupelor hitleriste, creștea zi de zi împotrivirea maselor din România față de armatele hitleriste, față de dictatura militară-fascistă. În primăvara anului 1944, partidul comunist, pregătind forțele pentru insurecție, a organizat în capitală și în alte centre din țară formații patriotice de luptă, formate în cea mai mare parte din muncitorii cei mai conștienți, gata să lupte cu arma în mână împotriva dictaturii militare-fasciste. Astfel au fost organizate formații patriotice de luptă la Uzinele de gaz și electricitate, Malaxa, S.T.B., U.C.B., Lemaître și în multe alte întreprinderi din țară.

Munca partidului în rîndurile maselor largi populare și în armată pînă la 4 aprilie 1944 a fost însă sabotată în mod sistematic de către clica trădătoare, în cap cu Foriș, strecurată la conducerea partidului².

¹ Documente din istoria P.C.R. 1917—1944, Edit. P.M.R., București, 1951, p. 354.

² Gh. Gheorghiu-Dej, A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist, p. 9.

Înlăturarea lui Foriș și a elicii lui la 4 aprilie 1944, prin acțiunea hotărâtă a cadrelor de bază ale partidului din afară și din închisori în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, a avut o mare însemnătate pentru îndeplinirea de către partid a misiunii sale istorice de conducător al luptei de eliberare a poporului, pentru intensificarea pregătirilor în vederea declanșării insurecției armate.

O importanță mare în dezvoltarea luptei pentru doborârea dictaturii militare-fasciste a avut-o înfăptuirea Frontului unic muncitoresc la 1 Mai 1944. După înfăptuirea Frontului unic muncitoresc, P.C.R. a luat măsuri pentru întărirea grupurilor de partizani înarmați care erau răspândite în munții Carașului, în jurul Brașovului, în Bucegi, în munții Vrancei, în Oltenia, în Delta Dunării, în regiunea Maramureșului și a Sucevei.

Creșterea avântului de luptă al maselor muncitoare conduse de P.C.R. a avut o puternică influență asupra soldaților cît și a multor ofițeri din armata română, în rîndurile căreia clocotea de mult ura împotriva hitleriștilor și a dictaturii militare-fasciste. În această perioadă, spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, „în rîndurile armatei, unde își crease mai de mult legături, partidul a reușit să cîștige pentru cauza insurecției numeroși ofițeri și generali patrioți”¹.

Prin ziarele ilegale „România liberă”, „Buletinul capitalei”, „Buletinul apărării patriotice” și altele, P.C.R. chema pe militari să întoarcă armele contra hitleriștilor și să lupte alături de Armata Sovietică pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist. Referitor la aceasta, într-unul din articolele publicate în ziarul „România liberă” se spune: „Soldați, subofițeri și ofițeri romîni, nu mai luptați pentru nemți! Luptați pentru salvarea țării de la dezastru!... DESTUL! Întoarceți armele contra nemților și a trădătorilor de patrie din slujba lor... Alăturați-vă vitezei Armate Sovietice și luptați împreună cu ea pentru nimicirea completă a hitleriștilor”².

În perioada de pregătire a insurecției, numeroși ofițeri romîni cu orientare antihitleristă se convingeau tot mai mult că P.C.R. este partidul luptei hotărîte și practice de pregătire a insurecției armate. Partidul comunist a stabilit legătura cu o serie de generali și de ofițeri superiori.

În seara de 13—14 iunie 1944 a avut loc o consfătuire organizată din inițiativa partidului comunist. La această consfătuire au luat parte reprezentanții P.C.R. și un număr de generali și ofițeri superiori; reprezentanți ai armatei. La consfătuire s-a căzut de acord asupra planului de insurecție armată elaborat de P.C.R. De asemenea tot la această consfătuire s-a constituit și un comitet militar care sub conducerea directă a partidului comunist, avea de îndeplinit sarcini legate de pregătirea insurecției.

Pentru conducerea cu succes a insurecției armate, P.C.R. a organizat evadarea principalelor cadre de conducere ale partidului din lagărul

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, p. 9.

² „România liberă” din 28 iulie 1944.

de la Tg.-Jiu. Astfel, la 9—10 august 1944 a avut loc evadarea din lagăr a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej, iar ulterior a tovarășilor Gh. Apostol, Chivu Stoica și a altor activiști de răspundere.

În august 1944, stadiul de pregătire al insurecției permitea declanșarea ei. Starea de spirit a maselor populare din România era cu totul favorabilă. Victoriile hotărâtoare obținute de Armata Sovietică împotriva hitleriștilor, care se retrăgeau încontinuu, însuflețeau lupta de eliberare a poporului. Străpungerea frontului hitlerist de către armatele sovietice în zona Iași-Chișinău (19—20 august 1944) a provocat o mare panică în rîndurile hitleriștilor și ale guvernanților fasciști din România.

În aceste condiții, partidul comunist a organizat și a condus insurecția armată, bazîndu-se pe clasa muncitoare unită în cadrul Frontului unic muncitoresc, pe avîntul revoluționar al maselor muncitoare de la orașe și sate, pe sprijinul direct al armatei romîne. pe deruta produsă în rîndurile clicii fasciste-antonesciene și ale sprijinitorilor lor. Factorii interni menționați mai sus, împreună cu cei externi — ca ofensiva eliberatoare a Armatei Sovietice —, au creat baza doborîrii cu succes a dictaturii fasciste. La 23 August 1944, forțele patriotice, organizate și conduse de P.C.R., arestează pe șefii guvernului antonescian. Referitor la atitudinea armatei față de insurecția din august 1944, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia faptul că : „Răspunzînd chemării partidului și exprimînd voința și hotărîrea de luptă a poporului, armata romînă a întors armele împotriva Germaniei hitleriste”¹.

Munca îndelungată desfășurată cu perseverență de P.C.R. în rîndurile armatei a fost încununată de succes. La chemarea partidului, armata a trecut de partea forțelor patriotice populare și a luptat alături de acestea pentru eliberarea țării de sub jugul fascist.

La chemarea partidului comunist, mii de muncitori înfrățiți cu numeroși soldați s-au ridicat la luptă cu arma în mînă împotriva hitleriștilor și a fasciștilor din România. În focul acestor lupte a început să se cimenteze legătura dintre armată și popor, a început procesul făuririi armatei noastre populare.

August 1944 a marcat începutul înfrățirii pe veci a soldaților din armata romînă cu poporul muncitor, cu lupta lui revoluționară. Mase mari de ostași trec acum de partea oamenilor muncii, luptînd cu arma în mînă pentru cucerirea drepturilor și revendicărilor proletariatului romîn, ceea ce constituia în același timp înfăptuirea năzuințelor arzătoare ale muncitorilor și țărănilor îmbrăcați în haine militare.

Referitor la trecerea armatei romîne de partea poporului și la participarea ei la insurecția din august 1944, istoricul vest-german Andreas Hillgruber scrie : „Este greu să găsești un răspuns satisfăcător la întrebarea cum a reușit conducerea romînă să alătore armatele sale. . . împotriva fasciștilor fără să survină o dezbinare în corpul ofițeresc și descompunere de trupă”².

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romniei de sub jugul fascist*, p. 10.

² Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 229.

Trecerea armatei alături de poporul muncitor a dovedit pe deplin justetea politiciii partidului comunist față de armată. Ostașii romini, soldații și ofițerii patrioți, în momentul hotărîtor pentru soarta poporului muncitor, nu au mai stat pasivi în fața evenimentelor, ci au trecut în mase compacte de partea luptei duse de frații lor muncitori și țărani, pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și zdrobirea trupelor hitleriste.

Soldații încep să devină de acum înainte tot mai conștienți că ei luptă pentru apărarea intereselor poporului și nu ale burgheziei și moșierimii, dușmanii de moarte ai oamenilor muncii și ai păcii.

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ В РЯДАХ РУМЫНСКОЙ АРМИИ

РЕЗЮМЕ

В работе, на основании еще неизданных документов, изложены многочисленные примеры подпольной деятельности Румынской коммунистической партии в армии, каковой являлись организация есениых отделов при центральном и местных комитетах, работа ячеек РКП и СКМ в военных частях, установление связей между солдатами из казарм и фабричными рабочими и т.д.

Результат деятельности, развивавшейся РКП в армии, иллюстрируется целым рядом наглядных примеров проявления солидарности солдат с революционной борьбой пролетариата: отказ некоторых солдат стрелять в рабочих-горняков в августе 1929 г., участие солдат в трехтысячной антивоенной демонстрации бухарестских рабочих, состоявшейся 18 сентября 1932 года; солидарность солдат с героическими боями железнодорожников в Гитиги и сфтягисв в Плоешти в 1933 г. и т.д. Приводится ряд случаев, когда солдаты заявляли свои претензии коллективно, пели песни рабочие отряды и т.д. Указываются многие полки и другие военные части, в которых РКП и СКМ вели более интенсивную деятельность, среди которых фигурируют 89 пехотный полк, 3 полк тяжелой артиллерии, 2 саперный полк, 95 пехотный и т.д.

Значительная часть исследования посвящена борьбе РКП в годы королевской диктатуры и военно-фашистской диктатуры за мобилизацию рабочих, крестьян и солдат на борьбу против антисоветской ппны, для изгнания гитлеровцев из страны и свержения военно-фашистской диктатуры.

Для военного периода 1941—1944 гг. даны десятки примеров борьбы рабочих масс против фашизма и войны (саботаж, неявки на псеныый сбор, отказ в сдаче продуктов для гитлеровцев и т.д.). Показывается также работа РКП на фронте и в тылу по привлечению румынской армии на сторону борющихся народных масс. Заодно с этим даны многочисленные примеры, свидетельствующие об усилении антигитлеровских настроений в рядах румынской армии и о противодействии румынских солдат преступной антисоветской ппне (дезертирство, уле-

нение от отправки на фронт, членовредительство, переход на сторону советских войск, образование дивизии «Тудор Владимиреску» и т.д.).

В качестве завершения успехов борьбы РКП, проводившейся партией в румынской армии в тяжелые годы подполья, отмечается участие солдат в вооруженном восстании 1944 г., которое было организовано и руководилось РКП.

Трудная и продолжительная деятельность, которую РКП вела в рядах буржуазно-помещичьей армии между 1921—1944 гг., способствовала в большей мере привлечению армии на сторону рабочих масс, боровшихся за свержение военно-фашистской диктатуры, за изгнание гитлеровцев из страны и за участие румынской армии, рядом со славной советской армией, в войне против гитлеризма до окончательной победы над ним.

ASPECTS DE L'ACTIVITÉ DU PARTI COMMUNISTE DANS LES RANGS DE L'ARMÉE ROUMAINE (1921—1944)

RÉSUMÉ

S'appuyant sur des documents inédits, l'auteur cite de nombreux exemples de l'activité du P.C.R. dans les rangs de l'armée : création du ressort A.M.L. auprès du C.C. et des comités locaux, activité des cellules du P.C.R. et de l'Union de la Jeunesse Communiste au sein des unités militaires, liaisons établies entre les soldats des casernes et les ouvriers des usines, etc.

L'action du P.C.R. dans les rangs de l'armée eut pour effet une série de manifestations de solidarité des soldats avec la lutte révolutionnaire du prolétariat. Rappelons notamment l'attitude des soldats qui refusèrent de tirer sur les mineurs, en août 1929, de ceux qui se joignirent, le 18 septembre 1932, aux 3 000 travailleurs bucarestois manifestant contre la guerre, des soldats solidaires de l'héroïque lutte des cheminots des ateliers de Grivitzza et des ouvriers du pétrole à Ploiești, en 1933. L'auteur cite également de nombreux cas de soldats se présentant en groupe au rapport, quittant les détachements de travail, etc. Il mentionne en outre une série de régiments et autres unités militaires où les organisations du P.C.R. et de U.J.C. déployaient une activité particulièrement intense, tels que le 89e régiment d'infanterie, le 3e d'artillerie lourde, le 2e de pionniers, le 95e d'infanterie et d'autres encore.

Une partie importante de l'étude est consacrée à la lutte du P.C.R. à l'époque de la dictature royale et de la dictature militaire fasciste, quand il appela ouvriers, paysans et soldats à lutter contre la guerre antisoviétique, à expulser les occupants hitlériens et à renverser la dictature fasciste militaire.

Des dizaines d'exemples de la période de guerre 1941—1944 illustrent la lutte des masses ouvrières contre le fascisme et la guerre : sabotages, insoumission aux convocations de l'autorité militaire, refus de livrer des aliments aux hitlériens, etc. L'auteur retrace également des aspects de l'action entreprise par le P.C.R. sur le front et à l'arrière, pour amener l'armée roumaine à se joindre à la lutte des masses populaires. De nombreux exemples témoignent d'une intensification de l'état d'esprit antihitlérien dans l'armée roumaine et de la résistance croissante des soldats contre la criminelle guerre antisoviétique (désertions, recours à tous les moyens pour éluder le départ pour le front, mutilations volontaires, ralliement à l'armée soviétique et constitution de la Division Tudor Vladimiresco, etc.).

Enfin, couronnement de la lutte menée par le P.C.R. dans les rangs de l'armée au cours des dures années d'activité illégale, les soldats participèrent à l'insurrection armée d'août 1944, organisée et dirigée par le Parti.

L'activité inlassable et pleine de difficultés déployée par le P.C.R. de 1921 à 1944 dans l'armée du régime bourgeois-agrarien a puissamment contribué à attirer l'armée à la lutte des masses ouvrières contre la dictature fasciste militaire et pour l'expulsion de l'envahisseur hitlérien, et à la faire participer, jusqu'à la victoire définitive, à la guerre antihitlérienne, aux côtés de la glorieuse armée soviétique.

RETRAGEREA ARMATEI GERMANE DIN ROMÂNIA LA SFÎRȘITUL ANULUI 1918

DE

V. A. VARGA

În perioada dintre cele două războaie mondiale a apărut o întreagă literatură, îndeosebi în Germania, în legătură cu problema retragerii din România spre sfârșitul anului 1918 a armatei germane imperialiste, condusă de generalul-feldmareșal Mackensen. Descriind amănunțit operațiile militare ale acestei armate în timpul primului război mondial în Balcani, o serie de istorici militari reacționari germani au insistat mult asupra evenimentelor desfășurate pe teritoriul României și asupra condițiilor în care armata germană a părăsit țara noastră. În legătură cu aceste evenimente au fost editate și însemnările personale ale lui Mackensen. Deși toți acești autori, împreună cu Mackensen, fac fără voia lor o serie de mărturisiri importante asupra unor împrejurări istorice ale vremii, totuși ei caută să denatureze, în ansamblu, procesul de desfășurare a evenimentelor, încercînd să creeze o imagine cu totul falsă despre acestea. Scopul comun al acestor scrieri este de a prezenta pe Mackensen ca pe un strateg militar excepțional și totodată, în mod mincinos, ca un fel de părinte al soldaților săi. Autorii nu ascund regretul lor profund pentru faptul că armata germană a trebuit să fie retrasă din România. Ei prezintă retragerea ca pe o „tragedie” a armatei, afirmînd că Mackensen ar fi „salvat” această armată și, datorită „înțelepciunii” sale și „dragostei” față de soldați, ar fi asigurat readucerea ei în Germania.

De fapt, toate aceste lucrări, avînd un caracter vădit imperialist și net militarist, au făcut parte din campania pornită de reacțiunea germană, după primul război mondial, pentru reabilitarea și slăvirea militarismului german și mai ales pentru glorificarea generalilor kaizerului, așa cum se face în prezent în Germania occidentală cu generalii lui Hitler. Trebuie reținut că unii dintre autori, editîndu-și cărțile în timpul dictaturii fasciste germane, au considerat necesar să publice și o fotografie comună a lui Hitler și Mackensen. Experiența istorică a arătat cu priso-

sintă că tendințele de absolvire a militarismului german de crimele privind dezlănțuirea și desfășurarea primului și celui de-al doilea război mondial și proslăvirea conducătorilor tipici ai armatei germane agresoare fac întotdeauna parte din manevrele periculoase de remilitarizare a Germaniei.

În ceea ce privește pe unii istorici și politicieni burghezi români care s-au ocupat, deși nu pe larg, cu problema retragerii armatei germane, ei s-au călăuzit, bineînțeles, de interesele momentane de clasă ale burgheziei și moșierimii române. De aceea, în esență, ei au redus totul la schimbarea rolurilor în România dintre armata germană învinsă și armata franceză învingătoare și, exprimând poziția patriotardă a claselor exploatare, au trecut deodată la o ploconire zgomotoasă față de „marii aliați” ai României burghezo-moșierești.

Nu poate fi însă uitat faptul că retragerea armatei germane conduse de Mackensen — această forță militară relativ importantă — a avut loc tocmai atunci când primul război mondial luase sfârșit în condițiile unor mari schimbări politice și nu numai militare din Europa. La sfârșitul lunii octombrie și în noiembrie 1918, sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, un val de revoluții a cuprins o serie de țări din Europa, au fost răsturnate dinastii seculare, au luat ființă sfaturi ale muncitorilor și soldaților în multe locuri din sud-estul Europei și Europa centrală, în multe țări masele erau stăpîne pe stradă. De aceea burghezia statelor învinse și învingătoare era cuprinsă de o spaimă nemaiîntilnită, văzînd pretutindeni înaintarea „spectrului bolșevismului” și căutînd să ia măsuri desperate pentru oprirea evenimentelor și aducerea unor jandarmi cît mai siguri pe locurile cele mai periclitare din punctul de vedere al intereselor sale.

Încă înainte de terminarea primului război mondial, România era cuprinsă de un val revoluționar. Aceasta era situația nu numai în Moldova dar și în Muntenia ocupată de armata germană, unde în cursul anului 1918 s-a întărit încontinuu aripa revoluționară a mișcării muncitorești, al cărei nucleu de bază și partea cea mai înaintată au constituit-o grupurile comuniste ilegale, s-a dezvoltat o puternică mișcare antirăzboinică și au avut loc demonstrații pentru pîine și pace.

În raportul prezentat cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din România, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta : „În teritoriul ocupat de trupele germane, organizațiile socialiste, acționînd în stare de ilegalitate, ridicau masele la luptă pentru pămînt, pîine, pace, libertate, fiind singura forță politică ce chema poporul să se împotrivească jefuirii țării de către ocupanți”¹.

Într-o informare secretă a armatei germane din 25 martie 1918 s-a raportat comandamentului suprem al armatei următoarele : „Conform declarației soldaților, stările din România devin din ce în ce mai insuportabile”.

---

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări. 1959—1961*, Edit. politică, București, 1961, p. 430.

tabile. Poporul este foarte nemulțumit. Ura împotriva boierilor. S-ar apropia o revoluție”¹.

Frământările maselor din teritoriul ocupat al României au crescut mult în urma urii lor față de regimul de ocupație, în urma umilințelor și suferințelor determinate de atitudinea de dispreț și teroare manifestată de comandamentul armatei germane, care desconsidera cu desăvârșire interesele de dezvoltare națională și statală a României.

În acest spirit de desconsiderare a intereselor țărilor mici s-au dus și tratativele secrete între Germania și Rusia țaristă pentru încheierea unei păci separate. Vorbind despre aceste tocmești făcute între Rusia țaristă și Germania militaristă, V. I. Lenin a arătat, în renumitul său articol intitulat *O cotitură în politica mondială*, că, „dacă țarul n-a acceptat argumentele diplomaților germani, atunci „argumentele” armatei lui Mackensen din România trebuiau să-și facă efectul într-un mod mai eficace”².

După răsturnarea țarismului în Rusia, diplomația germană a mai făcut încercări de a încheia o pace separată cu Rusia. Ea căuta să se folosească în acest scop de liderii de dreapta ai social-democrației germane, care intenționau să se înțeleagă cu mensevicii și social-revoluționarii ruși, aceștia având pe atunci majoritatea în Sovietul de la Petrograd și un rol hotărâtor în guvernul Kerenski. Acest guvern se găsea însă într-o dependență și mai mare față de puterile Antantei decât țarismul, din care cauză s-a supus cerințelor și directivelor imperialiștilor Antantei, dând ordin pentru dezlănțuirea unei noi ofensive. În noua situație, creată după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, imperialismul și militarismul german au considerat că pot subjuga și jefui România cu ajutorul imperiului austro-ungar fără a o mai împărți cu Rusia³.

În mai 1918 a fost încheiată pacea rușinoasă germano-română de la Buftea pe baza „argumentelor” lui Mackensen, impunând condiții de pace care însemnau transformarea României într-o semicolonie germană.

Pacea de la Buftea, a cărei pregătire a început încă în februarie 1918, s-a lovit de rezistența și atitudinea patriotică a clasei muncitoare. Din această cauză, Mackensen și guvernauții burghezo-moșierești români de atunci au înăsprit teroarea, suprimând cu cruzime orice acțiune anti-războinică și progresistă din teritoriul ocupat al țării. Manifestul editat de elementele revoluționare, *Un an de la revoluția rusă*, a arătat ulterior că prim-ministrului Averescu „bunii săi tovarăși Mackensen și Czernin (fostul ambasador al Austro-Ungariei la București. — V. V.) i-au dat sfatul să împuște unul la zece din cei ce vor îndrăzni să criească”⁴.

În lunile următoare, fiind nemulțumirile maselor din România creșteau din ce în ce mai mult, comandanții armatei germane imperialiste, pe lângă

¹ Sächsisches Landeshauptarchiv Dresden. Kgl. Sächs. Kriegsministerium. Mitteilungen pp. vom Militärbevollmächtigten, vom 1.1.1918 bis 31.3.1918, Nr. 4 210 (Arhiva centrală din Saxonia, Drezda, Ministerul de Război al regatului Saxon. Comunicări din partea Impertentivului militar de la 1 ianuarie 1918 la 31 martie 1918, nr. 4 210).

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 23, E.P.L.P., București, 1953, p. 263.

³ *Geschichte der Diplomatie* (Istoria diplomației), vol. II, Moscova, 1947, p. 355—356.

⁴ *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, ed. a II-a, Edit. politică, București, 1956, p. 83—84.

jefuirea pe scară largă a bogățiilor țării, au continuat să înăsprească teroarea împotriva elementelor revoluționare, în strînsă colaborare cu faimosul guvern-marionetă prezidat de Al. Marghiloman, care, ducînd o politică trădătoare, a acționat împotriva intereselor poporului român și a sporit mult suferințele maselor muncitoare.

Manifestele elementelor revoluționare au demascată și au înfierat cu revoltă această colaborare care avea ca scop înăbușirea sîngeroasă a luptei maselor. Un astfel de document din vara anului 1918 a arătat că „partidul conservator, în unire cu militarismul german, a arestat în teritoriul ocupat zeci de muncitori... Numai la Cîmpina s-au făcut 71 de arestări... numai fiindcă au vrut să ceară mărirea salariilor...”¹. „Solidaritatea dintre Mackensen și Marghiloman e evidentă”, s-a arătat într-un alt manifest. „Deși pacea e încheiată, totuși ei, sub ocrotirea legii stării de asediu, duc o politică de prigoană contra clasei muncitoare”, se spune, de asemenea, într-un alt manifest².

În mai 1918, „oficiosul polițienesc central de pe lîngă administrația militară germană din România” („Zentralpolizeistelle bei der Militärverwaltung in Rumänien”) a organizat o serie de percheziții în legătură cu răspîndirea manifestelor antirăzboinice și revoluționare, dînd pe Alecu Constantinescu și pe alții pe mîna poliției burghezo-moșierești romîne pentru a-i schingui și a-i pedepsi cu asprime³.

În ultimele luni ale războiului, Mackensen și Marghiloman nu s-au mulțumit numai cu starea de război și cu cenzura; ei nu au admis, de exemplu, apariția unui ziar muncitoresc, ci au emis noi decrete teroriste. În vara anului 1918, mișcarea ilegală a caracterizat astfel înrăutățirea continuă a acestei situații: „Cu concursul militarismului german de la noi, se fac legi reacționare, se impun munci obligatorii, se terorizează masele, iar cei care au curajul să protesteze sau să gîndească altfel decît polițiile d-lor Marghiloman, Tzigara-Samurcaș, Mackensen și Pincoffs sînt puși în subteranele umede și întunecoase, fără aer și fără mîncare, ale fortului de la Jilava, cum, de pildă, în ultima vreme au fost trimiși muncitori de la fabricile metalurgice «Vulcan», «Wolff», «Lemaître» și de la atelierele căilor ferate!”⁴.

Din „Foaia de ordonanță” a autorităților de ocupație, apărută în limbile romînă și germană, rezultă că încă în octombrie 1918, cînd prăbușirea pozițiilor militare ale puterilor centrale era evidentă, comandamentul german a continuat, mai ales la sate, metodele sale teroriste. În această lună au fost impuse amenzi colective comunelor Vladița, Coșovenii de Jos, Bengești, Bobeu, Pucioasa, Gura-Teghii, Nehoiaș, Măldăieni, Flămînda, Ciuperceni, Bezdeadu, Bălănoaia, Tufeni, Tencănuș, Fîncești, Gura Vladului, Tohani, Mierlești, Cetatea, pentru negăsirea făptașilor unor acte de sabotaj întimplate în apropierea lor. Un muncitor

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, ed. a II-a, E lit. Politică, București, 1956, p. 64.

² *Ibidem*, p. 64, 65, 66.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 9, fond 96, filele 1—8, 15, 17, 19, 20, 25.

⁴ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, p. 62—63.

agricol din comuna Buzu a fost condamnat la moarte fără judecată pentru o ciocnire pe care a avut-o cu un jandarm¹.

Aceste samavolnicii au contribuit mult la creșterea spiritului de revoltă al maselor, care au înțeles lupta pentru eliberarea de sub jugul ocupației străine și de sub domina acoliților acesteia din țară. Un manifest al elementelor revoluționare din acea vreme a arătat: „Muncitori! Voi nu trebuie să mai îndurați toate aceste crime. Pregătiți-vă de luptă!... Dacă coaliția Mackensen-Marghiloman nu va libera pe tovarășii noștri închiși și mai ales dacă va condamna pe vreunul din ei, *trebuie să ne obișnuim a le vorbi rusește*”².

În a doua jumătate a anului 1918, și îndeosebi prin octombrie 1918, când era evident că Germania a pierdut războiul și mișcarea revoluționară creștea în toată Europa, autoritățile militare germane din orașe n-au mai fost în stare să pună piedici adunărilor organizate de partidul socialist, admitînd în mod tacit o activitate semilegală a organizațiilor muncitorești din România³.

Înfrîngerea militară a Germaniei imperialiste în primul război mondial a fost însoțită de izbucnirea revoluției din Germania și totodată a avut ca urmare destrămarea pozițiilor guvernului Marghiloman subordonat comandamentului armatei de ocupație germane. Desfășurarea furtunoasă a zguduirilor revoluționare dintr-o țară industrială cum era Germania, în octombrie-noiembrie 1918, era evenimentul politic cel mai important din acea vreme. Acest eveniment a avut efect și în România, unde se găseau, pe de o parte, reprezentanți ai iuncherilor și ai marii burghezii germane, iar pe de altă parte o masă de oameni ai muncii germani îmbrăcați în uniforme militare. V. I. Lenin a acordat o atenție deosebită evoluției situației din Germania. La 23 octombrie 1918, masele muncitoare, stăpîne pe stradă, au impus eliberarea lui Karl Liebknecht din închisoare; la 28 octombrie a izbucnit răscoala flotei maritime; la 3 noiembrie a avut loc insurecția armată a marinarilor din portul Kiel; în multe centre ale Germaniei s-au format soviete ale muncitorilor și țăranilor, luptele culminînd cu răsturnarea monarhiei și cu victoria revoluției la 9 noiembrie 1918. Burghezia internațională, speriată de aceste evenimente, nu a putut să prevadă atunci dacă și în ce măsură liderii trădători de dreapta ai partidului social-democrat german vor putea s-o ajute să lovească în cuceririle revoluționare ale maselor, netezind drumul forțelor contrarevoluționare. Ea a văzut în octombrie—noiembrie 1918 perspectiva formării unui nou focar revoluționar în mijlocul Europei, a văzut cum o importantă țară industrială este cuprinsă de mari frământări, a văzut de asemenea că armata germană nu mai poate îndeplini rolul de jandarm împotriva altor popoare.

Contradicțiile existente între cele două tabere imperialiste nu au împiedicat Germania și pe imperialiștii Antantei să se înțeleagă în ultimul

¹ „Foaia de ordonanțe pentru populația civilă în teritoriul român ocupat” („Verordnungsblatt für die Zivilbevölkerung im besetzten Gebiet Rumäniens”) din 15 și 29 octombrie 1918.

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, p. 66.

³ „Die Kommunistische Internationale” („Internaționala Comunistă”), octombrie 1919, nr. 6, p. 80.

an al războiului cu privire la ocuparea Basarabiei în ianuarie 1918 de către armata română burghezo-moșierească și la încheierea păcii romîno-germane de la Buftea. Aceste înțelegeri au avut la bază interesele comune ale celor două tabere, interese care s-au accentuat deosebit de mult în urma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în direcția înăbușirii mișcărilor maselor în plină radicalizare.

În urma izbucnirii revoluției din Germania și a procesului de revoluționarizare a armatelor puterilor centrale, imperialiștii Antantei și-au dat seama că nici armata lui Mackensen nu mai constituie o garanție corespunzătoare care să salveze situația din România, prin înăbușirea mișcării revoluționare și care să asigure drumul strategic spre granițele Rusiei revoluționare în scopul atacării ei și sprijinirii efective a forțelor contrarevoluționare din sudul Rusiei.

Dimpotrivă, reacțiunea internațională a întrezărit posibilitatea ca procesul de radicalizare a soldaților germani înarmați să ducă la unirea lor cu forțele revoluționare din România, în creștere continuă, și la crearea unei situații și mai grave pentru burghezia internațională în sud-estul Europei.

Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în rîndurile armatei germane, frămîntările începuseră de multă vreme și se manifestau cu tot mai multă tărie. Pe frontul răsăritean au avut loc fraternizări ale soldaților germani cu soldații ruși, care au fost susținute puternic de manifestele grupului „Spartacus”¹. Mișcarea muncitorească din România a creat legături cu soldații germani. Aceștia au contribuit la dezvoltarea legăturilor dintre muncitorii romîni din teritoriul ocupat și cei din Moldova, despărțiți prin frontul de război². În vara și în toamna anului 1918 s-au dezvoltat și mai mult legăturile dintre mișcarea muncitorească ilegală din România și elementele înaintate din armata germană, și îndeosebi cu spartachiștii. Elementele revoluționare romîne au răspîndit manifeste în limba germană între soldații germani. În rîndurile acestora au avut loc frămîntări tot mai vizibile, ceea ce a contribuit la faptul că ei n-au mai putut fi trimiși împotriva Rusiei Sovietice. Creșterea frămîntărilor din rîndurile armatei germane s-a reflectat puternic prin amplexarea dezertărilor. Un militar german, istoric burghez, a constatat: „Fiecare

¹ *Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland* (Revoluția din noiembrie 1918 din Germania). Tezele Biroului Politic al C.C. al P.S.U.G. cu prilejul aniversării a 40 de ani de la această revoluție. („Neues Deutschland” din 5 octombrie 1958, an. 13, nr. 240). Leo Stern, *Der Einfluss der Grossen Sozialistischen Oktoberrevolution auf Deutschland und die Arbeiterbewegung* (Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra Germaniei și a mișcării muncitorești). Rütten & Leonining, Berlin, 1958, p. 173.

² V. Liveanu, *Armistițiul de la Focșani (1917)*, în „Studii”, octombrie-decembrie 1954, p. 133. Vezi și 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, de V. Liveanu, în care se arată că pe front erau deseori fraternizări, la Ploiești soldații germani au contribuit la evadarea unor muncitori romîni deținuți în lagărele de prizonieri din Valea Prahovei, au avut loc legături între elementele revoluționare romîne din Moldova și soldații germani, s-a făcut schimb de gazete între soldații romîni și germani, asupra soldaților romîni s-au găsit manifeste în limba germană etc. (p. 118, 146, 147, 209, 210, 211, 248, 270, 271).

Această atitudine a soldaților germani a contribuit mult la faptul că autoritățile burghezo-moșierești romîne din Moldova s-au datat la o tratare neomenească a prizonierilor germani.

ordin de zi este plin cu mandate de urmărire (Steckbriefe) a soldaților și subofițerilor dezertați”¹, La aceasta s-a adăugat destrămarea rapidă a armatei austro-ungare. În octombrie, Mackensen însuși a remarcat îngrijorat în însemnările sale: „Din părți de trupe ale aliaților noștri (austro-ungari. — V. F.) care stau în România, s-a răzvrătit deja un batalion de infanterie și un regiment de ulani, amândouă avînd completări din Galiția, prin urmare poloneze. Nu încapе îndoială că nu mai avem aliați”².

Cu cîteva zile înainte de a fi învins revoluția din Germania, au apărut primele știri despre manifestările revoluționare deschise în rîndurile armatei germane de ocupație, despre formarea unor soviete militare germane în România, despre „aspecte de bolșevism”. Corpul 3 armată român de la Buzău a raportat în acele zile Marelui Cartier General că la unitățile germane au avut loc „neînțelegeri între ofițeri și trupă... La Buzău s-au găsit manifeste”³.

Acest fenomen este constatat cu cea mai mare nervozitate și îngrijorare de către comandantul trupelor franceze din Balcani, generalul Berthelot. Această situație explică, printre altele, atitudinea ultimativă și nerăbdătoare a comandamentului trupelor franceze, care, stînd la Dunăre, așteptau ca armata germană să părăsească teritoriul Romîniei, într-un termen extrem de scurt, să cedeze astfel locul armatelor Antantei. Acestea urmau să ajute singure și urgent pe guvernânții burghezo-moșierești în asigurarea „ordinii și liniștei” din Romînia, deși cercurile guvernante și ale dinastiei de aici vîzînd creșterea continuă a frămîntărilor maselor, se temeau și de urmările nemijlocite ale plecării armatei germane conduse de Mackensen. Totuși, în noua situație internațională, și aceste cercuri și-au pus tot mai mult speranța în ajutorul Antantei⁴. Este semnificativ faptul că comandamentului german din Romînia nici nu i s-au cerut atunci predarea armelor și a bunurilor proprii sau jefuite, necondiționîndu-se nici o despăgubire materială. S-a insistat însă asupra plecării imediate a armatei germane de pe teritoriul Romîniei.

În desfășurarea evenimentelor și în atitudinea nerăbdătoare a imperialiștilor Antantei, un rol important au avut, desigur, și contradicțiile dintre ei și imperialiștii germani, legate de exploatarea bogățiilor naturale ale Romîniei. Ei socoteau că, în condițiile evenimentelor revoluționare din Germania și ale frămîntărilor din sînul armatei germane, vor putea acapara mai ușor pozițiile imperialiștilor germani în economia Romîniei. Trebuie avut în vedere faptul că, înainte de primul război mondial, Germania stătea pe primul loc în ceea ce privește pozițiile capitalului străin în Romînia, partea ce-i revenea fiind de 23,22%, la

¹ Gerhard Velburg, *Rumänische Etappe, Der Weltkrieg, wie ich ihn sah* (Etapa romînească, Războiul mondial, așa cum l-am văzut eu), Berlin-Leipzig, 1930, p. 211.

² Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen, bearbeitet von Wolfgang Foerster* (Scrisori și însemnări, prelucrate de Wolfgang Foerster), Lipsca, 1938, p. 359—360.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 750, fond 5, fila 199.

⁴ De altfel și în rîndurile armatei franceze au început să se manifeste frămîntări. Astfel, soldații francezi au refuzat să plece în Ucraina pentru a participa în războiul intervenționist antisovietic (Wolfgang Foerster, *Mackensen-Briefe und Aufzeichnungen*, p. 360).

care se adăuga și capitalul austro-ungar (14,39%) ca fiind legat cel mai mult de capitalul german. În același timp, participarea capitalului englez atingea 18,65%, iar a capitalului francez numai 7,46%¹. La terminarea războiului, imperialiștii Antantei au avut în vedere în special intensificarea acaparării petrolului românesc, în care capitalului german îi revenea 27,34%, ocupînd de asemenea primul loc, participarea capitalului englez reprezentînd 23,64%, iar a capitalului francez 5,07%².

Deși s-a arătat „indignat” de insistența comandamentului francez, nici generalul Mackensen și statul său major n-au mai dorit să rămînă în România și s-au hotărît să se retragă, cu atît mai mult cu cît izbucnirea, la sfîrșitul lunii octombrie 1918, a revoluției burghezo-democratice în Ungaria, Cehia, Transilvania și Austria adusesese cu sine blocarea transporturilor prin aceste teritorii. Mackensen a scris la 4 noiembrie: „Ungurii ne-au tăiat orice legătură cu Germania... Noi nu mai avem interes să ținem ocupată România. Lăsăm în voia soartei și această țară. De aceea românii deștepți (burghezia și moșierimea care s-au înțeles cu el pînă atunci. — V.V.) așteaptă cu îngrijorare plecarea noastră. Dar eu am pregătit totul pentru aceasta”³. Trebuie știut că abia cu cîteva zile mai înainte, la 29 octombrie 1918, comandamentul suprem al armatei germane a cerut ca Mackensen să-și păstreze pozițiile în teritoriul ocupat al Romîniei. Mackensen singur a scris despre aceasta: „Rămîne în picioare sarcina armatei Mackensen de a ține Muntenia. Noi trebuie să păstrăm cît e posibil folosirea economică a Munteniei”⁴. Răspîndirea flăcării revoluțiilor din Europa a dat însă peste cap această hotărîre. Pentru comandamentul german s-a pus în mod arzător problema asigurării retragerii.

Mackensen era hotărît să forțeze retragerea armatei lui prin Transilvania și apoi prin Ungaria. El a socotit că va putea impune aceasta și datorită numărului relativ mare al efectivului trupelor germane din România, la 31 octombrie 1918 fiind subordonată comandamentului lui Mackensen și Armata 11, condusă de generalul von Steuben, în urma prăbușirii frontului din Serbia⁵. Unități germane mai mari care trebuiau evacuate din România se găseau în regiunea Turnu-Severinului (Divizia 218 infanterie) la Slatina (Divizia 7 rezerviști-Württemberg), la Giurgiu (Divizia 226 infanterie) la București (batalionul nr. 9), la nordul Bucureștiului (unitatea de cavalerie bavareză nr. 7, retrasă din Caucaz), la Focșani (Divizia 89 infanterie), la Brăila (Divizia 303 rezerviști), la Constanța (Divizia 16 rezerviști, care trebuia să plece în Turcia), unitatea nr. 62

¹ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, București, 1960, p. 31.

² *Ibidem*, p. 61. Imediat după război, marile trusturi Royal Dutch și Anglo-Persian Company au pus mîna pe societățile petrolifere cu capital german. Același proces s-a petrecut în domeniul financiar-bancar, unde Banque de Paris et de Pays-Bas și alte bănci străine au ajuns la o influență dominantă. Astfel, în perioada îndelungată de după primul război mondial, capitalul englez, francez, american și-a asigurat poziții predominante în participarea capitalului străin în economia Romîniei.

³ Wolfgang Foerster, *Mackensen-Briefe und Aufzeichnungen*, p. 359—360.

⁴ *Ibidem*, p. 360.

⁵ *Ibidem*, p. 359, 360.

din Serbia și alte unități cu locuri de staționare nestabile din Corpul 63 armată bavarez¹.

Ținând astfel încă sub control punctele strategice importante ale țării, Mackensen considera că va stabili el singur data, condițiile și ordinea retragerii trupelor germane². El a amânat mai întâi ordinul de retragere în înțelegere cu comandamentul suprem german până la clătınarea frontului de vest, iar apoi, fără să mai întrebe vreun guvern, a hotărât singur trecerea cu forța prin Transilvania, Ungaria și Polonia (Galiția)³.

Între timp, evenimentele s-au precipitat și în România. Muncitorii din București și din alte centre de pe teritoriul ocupat al țării, fără să mai aștepte plecarea armatei germane, au trecut la manifestații revoluționare și au făcut rost de arme de la soldații germani care începuseră ici-colo să arunce armele și, vrînd să ajute proletariatul român în lupta revoluționară, le-au dat muncitorilor. Prin aceasta, elementele revoluționare din armata germană au dat dovadă de un înalt spirit de solidaritate și de internaționalism proletar.

Masele revoltate de mizeria provocată de război și de ocupație au început să huiduiască pe ofițerii germani, au demonstrat împotriva lui Mackensen și a kaizerului Wilhelm al II-lea, iar o dată cu aceasta și împotriva Hohenzollernilor din România, cerînd instaurarea unei republici. Au avut loc și devastări ale depozitelor militare germane. În unele locuri, la devastări au participat și soldați germani. În alte locuri au avut loc ciocniri sîngeroase cu organele de represiune germane și romîne, atît în centrul orașului (Calea Victoriei) cît și la periferii. Văzînd această evoluție a evenimentelor și îndeosebi acțiunile revoluționare ale proletariatului conștient, generalul Koch, din ordinul lui Mackensen, a înăsprit starea de asediu, interzicînd adunările și circulația pe stradă după orele 21. Această măsură însă nu s-a putut ține decît cîteva zile⁴.

Încă la 5 noiembrie Mackensen s-a înțeles cu Marghiloman cu privire la predarea către guvern a întregii administrații din partea ocupată a Romîniei, evacuînd teritoriul țării⁵. Între timp au devenit cunoscute condițiile armistițiului încheiat între Italia și Austro-Ungaria, care, după însemnările lui Marghiloman din 4 noiembrie, erau „grozave, mai ales contra Germaniei... Germanii sînt obligați să evacueze teritoriul în

¹ Barkóczy-Klopsch Béla, *Mackensen vezértábornagy hadseregének dtvonulása Magyarországon az ősszeomlás után* (Trecerea prin Ungaria a armatei generalului feldmareșal Mackensen după prăbușire), Budapesta, 1923, p. 11.

² Înfîngerea lui Mackensen a fost arătată și de N. Iorga, relatînd cît a fost de surprins Mackensen cînd s-a lovit la Mărășești de dîrzenia trupelor romînești (N. Iorga, *Une révélation. Le maréchal von Mackensen parle*. O revelație. Mareșalul von Mackensen vorbește), extras din revista „Revue historique du sud-est européen”, București, 1938, nr. 1 012, p. 10.

³ Otto Flechsig, *Ein General rettet seine Armee. Mackensens Durchbruch zur Heimat* (Un general își salvează armata. Străbaterea lui Mackensen spre patrie), Oldenburg i.O. — Berlin, 1936, p. 39, 46, 49, 50.

⁴ Vasile Th. Cancicov, *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului Romîniei*, vol. II, București, 1921, p. 606—610, 623, 636, 637; Al. Marghiloman, *Note politice*, p. 103—104; „Izbînda” din 29, 30 octombrie și 13 noiembrie 1918; Virgil N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, București, 1920, p. 351, 354, 356; N. Iorga, *Memorii*, vol. 2, p. 119.

⁵ Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen*, p. 361—362.

15 zile”. Prin aceasta s-au întrevăzut și condițiile de armistițiu referitoare la armata lui Mackensen din România. De fapt, din convenția de armistițiu semnată la Belgrad între guvernul ungar și comandamentul armatei franceze rezulta că armata germană avea la dispoziție numai 15 zile de la semnarea armistițiului (4 noiembrie, orele 15) pentru staționarea și trecerea în și prin Ungaria, socotind în acest timp, bineînțeles, și evacuarea României vechi și a Transilvaniei. Urma ca după acest termen soldații și ofițerii germani să fie declarați prizonieri și internați¹.

Planurile făcute cu Marghiloman s-au prăbușit, deși el fusese susținut pînă în ultimul moment de regele Ferdinand. În condițiile creșterii valului revoluționar în Europa, ale radicalizării furtunoase a maselor din România și ale lichidării puterii armatei de ocupație germane din țară pe care s-a sprijinit guvernul Marghiloman, acest guvern n-a mai putut fi menținut. De aceea, în scopuri diversioniste, pentru a folosi ura maselor împotriva imperialismului și militarismului german, la 6 noiembrie a fost numit guvernul prezidat de generalul Coandă, care a căutat să lege plecarea armatei lui Mackensen de agitații naționaliste, pentru a abate atenția maselor de la revendicările lor sociale spre „marii eliberatori” ai României — cum au fost prezentate armatele imperialiste ale Antantei.

Știind foarte bine că armata lui Mackensen se pregătea de plecare, acest guvern, sprijinindu-se pe poziția comandamentului francez, a încercat să afișeze o atitudine „ultimativă” față de comandamentul german. Totodată s-a declarat din nou războiul dintre România și Germania și s-a ordonat mobilizarea armatei române, fără însă să se fi trecut la vreo acțiune militară ostilă față de armata germană². Coandă și Mackensen s-au înțeles apoi ca trecerea armatei germane să aibă loc prin Transilvania, indiferent de situația grea existentă atunci în această regiune a țării în privința transporturilor etc. În „ultimatumul” generalului Coandă către ofițerul de legătură din Iași al armatei germane se spunea : „Vă rog insistent, atît de repede cît este posibil, de a porni prin folosirea tuturor căilor de circulație spre Transilvania. . . Eu n-am nici o influență asupra Antantei pentru a o reține de urmărire. Armata de ocupație să plece în 3—4 zile. Stocurile, depozitele vom prelua pe calea comercială”³. În aceeași zi, Mackensen, ca un tipic militarist german, a adoptat și el cu aroganță o atitudine „ultimativă”, declarînd în scris către statul-major român : „Cu începere de azi-noapte, am început evacuarea trupelor germane din teritoriul ocupat, forțînd trecerea prin Transilvania. În acest scop am minat podul de peste Dunăre, toate lucrările de pe căile ferate și exploatarea de petrol. În intențiunea de a cruța România de un nou dezastru și în dorința noastră de a cruța podul care poartă numele neuitatului rege Carol I, vă rugăm să interveniți de urgență prin guvernul român la guvernele Antantei spre a nu fi urmăriți și stingheriți în retra-

¹ Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 112; Barkóczy-Klopsch Béla, *op. cit.*, p. 8; Vasile Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 622. De asemenea condițiile armistițiului de la Compiègne stipulau că în timp de 15 zile Germania este obligată să elibereze teritoriile ocupate de ea în Franța, Belgia, Luxemburg, România etc.

² Constantin Kirîțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, ed. a II-a, vol. III, p. 318—319.

³ Otto Flechsig, *op. cit.*, p. 52.

gerea noastră, în care caz vom fi nevoiți să aruncăm în aer tot ceea ce am minat spre a ne proteja retragerea”¹.

De fapt, Mackensen n-a avut de ce se „teme”. Comandamentul armatelor Antantei — în cazul dat cel al armatei franceze — n-a făcut în tot timpul retragerii nici o încercare de urmărire sau „de stingherire” a acestei operații². Aceasta a reieșit din întreaga sa atitudine. Comandamentul francez a continuat însă să tune și să fulgere prin mesaje în scris pentru a grăbi plecarea armatei germane, înfricoșată ca nu cumva efectivul de 170 000 de oameni ai țării (Germania) care se găsea în plină revoluție să devină, în scurt timp, un sprijin al revoluției gata să izbucnească eventual și în România. Generalul francez Berthelot l-a amenințat pe generalul reacționar Mackensen, prin nota trimisă la 7 noiembrie 1918, că îl va face „răspunzător” atât pentru rechizițiile făcute de comandamentul armatei germane în retragere, cât și pentru manifestările revoluționare din armata de ocupație în retragere și pentru urmările acestora³.

Mackensen și ofițerii săi superiori au făcut eforturi mari pentru a ține armata de ocupație departe de mișcările revoluționare. Fiind un reprezentant de carieră al militarismului imperialist german, el era zguduit de știrile despre revoluția din Germania și a considerat abdicarea kaizerului Wilhelm al II-lea ca pe o veste zdrobitoare⁴. A căutat însă să scoată armata „sa” din frământările revoluționare din România, pe care le văzuse concret, și s-o ducă intactă prin Ungaria, unde era revoluție, socotind probabil că păstrând armata sub comandamentul lui și al altor ofițeri din școala militarismului german, această armată, unită cu alte unități militare păstrate sub comanda ofițerilor din aceeași școală wilhelmiană, va contribui la „îndreptarea situației” din Germania în favoarea vechilor clase dominante. Pentru a-și păstra influența între soldați, el și ofițerii lui au inițiat alegerea „bărbaților de încredere” ai soldaților și ținerea unor adunări cu aceștia, cum a mărturisit Mackensen personal peste câteva zile, tocmai „pentru a preveni soviete soldățești nedorite” (um der Bildung von unerwünschten Soldatenräten zuvorzukommen)⁵. Această manevră diversionistă, nu a fost, probabil, cunoscută suficient de comandamentul francez și de autoritățile burghezo-moșieresti române.

În același timp, unii specialiști și unele cadre tehnice germane au schimbat uniforma militară cu hainele civile, rămânând mai departe în țară, capitalul german având interese importante în economia României. V. Th. Cancicov a relatat în amintirile sale că în ziua de 8 noiembrie „la societatea « Erdöl » (Petrol) toți ofițerii au apărut... în civil”⁶.

Biografii burghezi ai lui Mackensen, precum și unii istorici burghezi români, au făcut unele eforturi să dovedească că, datorită măsurilor luate

¹ Vasile Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 655.

² Max Luyken, *Generalfeldmarschall von Mackensen. Von Bukarest bis Saloniki* (General-feldmareșal Mackensen. De la București la Salonic), München, 1920, p. 38—39.

³ „Izbinda” din 7 (20) noiembrie 1918, Vasile Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 653.

⁴ Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 363—364.

⁵ *Ibidem*, p. 366.

⁶ Vasile Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 627.

de comandamentul german, retragerea ar fi avut loc într-o „disciplină exemplară și desăvirșită”. Aceste afirmații sînt lipsite însă de temeii. Este adevărat că majoritatea armatei germane s-a supus formal ordinelor de retragere; soldații au făcut însă aceasta dorind să vadă cît mai repede ce transformări s-au produs în Germania și mai ales să participe activ la ele și, desigur, să-și revadă și familiile. Spiritul lor era însă cît se poate de agitat și știrile venite din Germania i-au răscolit.

În ceea ce privește retragerea însăși, ea a fost de la început lipsită de disciplină. Prefectura Poliției București scria despre aceasta că în ziua de 10 noiembrie, „seara, retragerea trupelor deveni tot mai febrilă și dezordonată”, apoi la 11 noiembrie sublinia „dezordinea trupelor germane, a căror retragere lua proporțiile unui adevărat exod”, pentru ca apoi, la 14 noiembrie, să constate „debandada trupelor de ocupație”. În telegrama trimisă de Corpul 3 armată romîn de la Buzău către Marele Cartier General privind situația din 11 noiembrie s-a arătat: „Retragerea trupelor germane s-a făcut în dezordine”¹. Despre retragerea dezordonată și „fuga în masă” a scris istoricul burghez Kirițescu. Chiar și Marghiloman, omul de încredere al lui Mackensen, a scris că retragerea era „lamentabilă” și „mai prejos de orice”².

Cu toate manevrele sale diversioniste, Mackensen n-a reușit să mențină „disciplina” veche și să oprească radicalizarea armatei sale. Încă la începutul retragerii, pe distanța Brăila-Buzău s-au manifestat fățiș frământările soldaților germani. Ura și revolta maselor de soldați împotriva militarismului, ofițerilor și claselor dominante a luat forme diferite. Ele s-au manifestat, pe de o parte, sub forme spontane, anarhice și inconștiente, iar pe de altă parte, datorită activității elementelor înaintate, revoluționare din rîndurile lor, acțiunile lor au luat forme superioare, organizate, ajungîndu-se pînă la crearea sovietelor soldățești. Pe măsura creșterii frământărilor și a conștiinței de clasă a soldaților s-a întărit apoi tot mai mult această tendință.

La Brăila, scria ziarul „Izbînda”, „erau elemente răzvrătite” care au trecut la „devastări”, cum erau denumite acțiunile de revoltă de către ziariștii, ofițerii și istoricii reacționari³. Aceste aspecte au continuat apoi și au luat proporții tot mai mari la București. În timp ce ofițerii germani căutau să care acasă cît mai multe din bunurile jefuite din România, mulți soldați au continuat să arunce armele și să le pună la dispoziția muncitorilor romîni revoluționari și să scape de echipamentul militar de care se desgustaseră profund. Elemente revoluționare germane și-au pus deschis banderole roșii pe braț și au trecut la organizarea sfaturilor soldățești adevărate. Aceasta s-a început încă la București, proces care s-a adîncit apoi pe drum⁴. Politicianul romîn Marghiloman a relatat încă în noiembrie 1918: „Izbînda” publică o scrisoare de la armata Mackensen...

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lingă C.C. al P.M.R. dos. nr. 750, fond 5, fila 199.

² Ibidem, dos. nr. 4 433, filele 32, 33, 40; Kirițescu, *op. cit.*, p. 322; Al. Marghiloman, *op. cit.*, p. 147, 150; Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 357.

³ „Izbînda” din (20) noiembrie 1918.

⁴ „Socialismul” din 4 ianuarie 1921.

Se vorbește și de un sfat al soldaților. Deci dovadă de ființa sovietelor pină și în armata germană”¹. Soldații germani, vînzînd efectele și alimentele populației nevoiașe din București și alte orașe, demonstrau împotriiva kaizerului, pentru revoluție².

În mod plastic a reflectat întreaga situație din armata germană, ziarul „Socialismul”: „La Craiova, germanii în retragere strigau «kaiser kaput», la Buzău soldații germani rupeau pe stradă galoanele ofițerilor lor, la Brașov soldații au pus termen de retragere, contrar vor vinde tot și ... pleacă!”³. Exprimînd simpatia proletariatului român față de soldații revoluționari germani, ziarul „Socialismul” scria: „Mărețe vremuri trăim! Parcă începe să-ți mai treacă necazul celor 4 ani de război cînd se întrevăd zile mai senine”. Ziarul a arătat legătura dintre aceste evenimente din sînul armatei germane în retragere și revoluția din Germania: „Iar la Berlin, de pe balconul palatului imperial, altădată interzis chiar privirii unui socialist, a fost anunțată Republica germană de către ... Liebknecht”⁴.

Evacuarea generală a Romîniei de către trupele germane a început în noaptea de 10/11 noiembrie 1918 pe calea ferată și pe jos. Muntenia trebuia părăsită plecîndu-se în direcțiile: 1) Prin trecătoarea de la Predeal trecînd apoi prin Brașov și Sighișoara, și 2) de-a lungul văilor Oltului, Jiului, Cernei spre Alba-Iulia și Lugoj⁵.

Părăsirea Bucureștiului de către armata germană a contribuit la creșterea și mai puternică a combativității maselor muncitoare din această parte a țării. Mulți oameni ai muncii s-au înarmat din depozitele părăsite de armata lui Mackensen sau primite de la soldații germani. Muncitorii înarmați patrulau pe străzile capitalei, masele încercînd să impună revendicările lor prin forța armelor. Cîțva timp ele au fost stăpîne pe stradă în București. Istoricii burghezi și presa reacționară au căutat să reducă evenimentele din aceste zile la așa-zise „devastări”. Deși acestea au avut loc în unele împrejurări, din cauza lipsurilor mari îndurate ani de zile de către populație (la plecarea armatei germane au fost atacate unele depozite și magazine de alimente), nu aceasta era esențialul și caracteristica situației concrete. Însuși prefectul poliției burghezo-moșierești, Al. Tzigara-Samurcaș, a recunoscut într-un memoriu despre aceste zile că masele au atacat o serie de instituții publice și militare, printre care ministerul de finanțe, hangarele de aviație de la Cotroceni, cazarma Diviziei 4 roșiori, cazarma regală, cazarma Malmaison și Regimentul 21 etc.⁶. Neexistînd însă un partid muncitoresc revoluționar, acțiunile revoluționare ale muncitorilor n-au putut fi centralizate spre un scop principal.

¹ Alexandru Marghilomann, *op. cit.*, p. 147, 165, 150. Formarea sovietelor în armata germană din România a fost constatată și de N. Iorga, V. Th. Cancicov și alții. Vezi și V. Liveanu, *op. cit.*, p. 365.

² V. Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 628; Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 354—362.

³ „Socialismul” din 28 noiembrie 1918, anul XIII, nr. 11.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 362; C. Kirițescu, *op. cit.*, 324.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 4 433, fond 28, filele 32, 35, 36, 76, 79.

Au trecut cîteva zile în care armata germană nu mai era în București, iar armata franceză, trecută peste Dunăre, și regele de la Iași nu sosiseră încă în capitala țării. De aceea autoritățile burghezo-moșierești au făcut eforturi desperate pentru a stăpîni situația și a cîștiga timp. Au avut loc o serie de ciocniri între muncitori și poliție, numărul morților ridicîndu-se la 21. Ulterior, autoritățile au căutat să arunce vina pe seama armatei germane¹. La 10 noiembrie, prefectura poliției a încercat să convingă populația capitalei, în plină frămîntare, să „nu facă greutăți”. Prefectura, în chemarea lansată de ea, și-a mărturisit singură slăbiciunea, arătînd că „despărțiți deocamdată de autoritatea romînească (burghezo-moșierească. — V.V.), sîntem în necunoștința marilor hotărîri ce se vor lua. Sîntem, prin urmare, în imposibilitatea de fapt de a lua orice altă rezoluție decît aceea ca prin liniștea și ordinea ce o vom păstra să nu fim stavilă în nici un fel și să nu ne punem în situații grele, din cari singuri n-am putea ieși”².

Deoarece muncitorimea din București, din cauza lipsei unui partid marxist-leninist, n-a putut folosi posibilitatea momentană pentru a determina desfășurarea evenimentelor într-o direcție politică bine definită, reprezentanții claselor exploatatoare din România au reușit să găsească momentan o cale de ieșire cu ajutorul lui Mackensen. Pe de o parte, au lansat mereu știri că în fiecare oră este de așteptat sosirea din două direcții a noilor forțe armate, și anume a armatei franceze (dinspre sud) și a armatei romîne burghezo-moșierești (dinspre nord), iar pe de altă parte au recurs la noi manevre. La 11 noiembrie șeful poliției capitalei, „față de întorsătura gravă a evenimentelor”, a declarat comandamentului militar german că își declină „orice răspundere, ocupanții rămînînd singuri responsabili față de întreaga Europă dacă București ar cădea pradă devastărilor și flăcărilor”³. Acest apel, făcut în interesul comun de clasă al burgheziei internaționale, a avut un efect imediat. Mackensen a aprobat ca armele jandarmeriei și poliției de la București, blocate cu puțin timp mai înainte, să fie puse la dispoziția Prefecturii poliției, punînd condiția că acestea „nu vor fi întrebuintate decît pentru siguranța orașului”, cu alte cuvinte împotriva maselor populare în plină frămîntare. Au fost înarmați imediat jandarmii și poliția, iar un număr de ofițeri de rezervă au fost puși la dispoziția poliției. Cea mai mare parte a armelor părăsitate de trupele germane pe teritoriul ocupat a ajuns în mîinile autorităților. Buletinul de informații al Marelui Cartier General român din 15 (28) noiembrie 1918 și apoi telegrama din 14 noiembrie 1918, de exemplu, confirmă următoarele cu privire la situația din Buzău: „Inamicul, evacuînd orașul Buzău, a lăsat două mari depozite de munițiuni de infanterie și artilerie, un depozit de arme diferite, un bogat parc de geniu cu materiale de pionieri de toate felurile, precum și alte materiale ce se inventariază”⁴.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fila 40; Alexandru Marghiloman, *op. cit.*, p. 150.

² Y. Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 633.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 4 433, fond 28, fila 34.

⁴ Ibidem, dos. nr. 750, fond 5, filele 205, 207. Alte materiale de armament au fost distruse. Astfel, comandamentul gării Mărășești a raportat la 5 noiembrie Marelui Stat Major:

De asemenea, burghezia și moșierimea și-au putut salva poziția în urma noii mobilizări a armatei. Tzigara-Samurcaș a scris despre aceasta : „Prin instituirea instanțelor militare nu mai avem mult de temut, efectivele așa de reduse fiind sporite prin noile mobilizări.. Prin înființarea cercului de recrutare s-a putut repede spori posturile de pază în oraș”¹. În aceste condiții, la 12 noiembrie 1918, Prefectura poliției a făcut un alt pas : a declarat starea de asediu și la 13 noiembrie s-a introdus cenzura publicațiilor pentru a exercita presiuni asupra maselor. Acestea însă, în frunte cu elementele revoluționare, nu s-au lăsat intimidat. La 14 noiembrie au avut loc întruniri, neaprobat, ale elementelor revoluționare la Clubul socialist și a apărut necenzurat ziarul „Trăiască socialismul!”. Prefectura a oprit vânzarea ziarului, ceea ce a dat naștere la ciocniri pe străzile Bucureștiului. Pe când elementele revoluționare din mișcarea muncitorească au protestat cu vehemență împotriva acestor acte violente ale terorii burghezo-moșierești, oportuniștii din conducerea Partidului socialist au ajutat autoritățile să impună schimbarea titlului ziarului și cenzurarea acestuia. Prefectura a constatat : „În urma confiscărilor avute, în sinul partidului socialist s-a ivit o scindare în privința oportunității mișcării pornite în momentele de față”². Totuși, valul revoluționar a continuat să crească năvalnic, așa cum au arătat cu putere evenimentele de la începutul lunii decembrie 1918.

Între timp, la 12 noiembrie 1918, s-a terminat evacuarea Bucureștiului. Ultima gardă germană de la Cercul militar din București a plecat în ziua următoare. Trupele franceze au trecut Dunărea la 10 noiembrie pe la Giurgiu, unde au avut un neînsemnat schimb de focuri cu ariergarda armatei germane în retragere, și la 11 noiembrie pe la Zimnicea și Turnu-Măgurele. În aceeași zi, fiind încheiat armistițiul dintre Antanta și Germania, generalul Berthelot a comunicat încetarea operațiilor militare, ținând astfel la distanță unitățile franceze de armata germană. Primele avanposturi ale armatei franceze au apărut în București, mai mult demonstrativ, abia la 16—18 noiembrie³. Evacuarea trupelor germane din București a avut loc în condițiile victoriei revoluției din Germania în urma fugii din Berlin (11 noiembrie) a kaizerului și proclamării republicii.

Comandamentul german, netrăgînd nici un învățămînt din felul terminării războiului și din luptele maselor în întreaga Europă, n-a făcut eforturi să părăsească teritoriul Romîniei în condiții cît mai pașnice, cău-tînd în felul acesta să creeze, să mențină și să adîncească o stare de ostilitate între populația țării și armata în retragere. Pe drumul retragerii, armata germană a săvîrșit o serie de acțiuni provocatoare : distrugerea unor stații feroviare, incendieri, aruncarea în aer a unor poduri, rechizi-

---

„Depozitele de munițiuni ce nu pot fi transportate le-au dat foc ieri. Tot timpul s-au auzit puternice explozii” (ibidem, fila 6).

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 4 433, fond 28, filele 32, 40, 71.

² Ibidem, fila 39; „Izbînda” din 31 octombrie (13 noiembrie), 1 (14) noiembrie 1918.

³ C. Kirițescu, *op. cit.* p. 320—323; Max Luyken, *op. cit.*, p. 38—39; V. Th. Cancicov, *op. cit.*, p. 646—647; Otto Flechsig, *op. cit.*, p. 56; „Izbînda” din 31 octombrie și 13 noiembrie 1918.

ționări și atrocități, pînă la asasinarea de oameni pașnici, cum a fost la 7 (20) noiembrie 1918, în cîteva comune din județul Dimbovița, unde au fost împușcați de către trupele germane trei locuitori ce se opuseseră la devastări și rechiziții¹. Aceste acțiuni provocatoare au fost inițiate de către ofițerii superiori reacționari².

În urma tratatelor duse pe la mijlocul lunii noiembrie 1918 cu sfatul muncitoresc și sfaturile naționale din Valea Jiului, s-a permis trecerea unei părți a armatei lui Mackensen prin pasul Surducului spre Transilvania. Centrul regiunii petrolifere, Ploieștiul, a fost însă părăsit de trupele germane abia la 23 noiembrie. Ultimele unități germane au trecut Munții Carpați la 1 decembrie 1918, pășind în cealaltă parte a patriei noastre, Transilvania revoluționară, care se găsea în plină frămîntare³ în urma luptelor sociale și de eliberare națională. După cum se poate observa, retragerea a avut loc într-un mod neregulat, într-un ritm inegal. În acest timp a avut loc unirea Transilvaniei cu România veche. Prin lupta revoluționară a maselor a fost eliberată Transilvania de sub jugul imperiului austro-ungar, realizîndu-se astfel desăvîrșirea procesului de formare a statului național român.

Înaintînd pe teritoriul Transilvaniei, armata germană a întîmpinat greutăți din cauza dezorganizării transporturilor feroviare, folosite și de armata burghezo-moșierească romînă. Pe de altă parte se resimțea acut lipsa de cărbuni. Trupele germane ale generalului Koch, în lipsă de trenuri, erau transportate cu căruțe rechiziționate pe drum, de la țărani romîni⁴. Mackensen a reușit să sosească la Sibiu cu trenul încă la 12 noiembrie, crezînd că va putea lua din timp toate măsurile pentru a putea ține în mînă armata în retragere, conform scopurilor reacționare ale statului-major vechi⁵.

Unitățile de bază ale armatei germane au sosit la Sibiu extrem de obosite de drumul greu parcurs prin Carpați. Soldații erau foarte agitați. Mackensen le-a adresat un apel împotriva „slăbirii disciplinei militare” și a influenței mișcărilor revoluționare din Transilvania. Drept argument el s-a referit, după războiul pierdut, la „onoarea militară”. Totodată a amenințat pe soldați că cine se va abate de la disciplina cerută de el sau va încerca să ajungă acasă pe alte căi și nu sub conducerea lui, „acela va pieri cu siguranță departe, în urma lipsei de alimente mai bine de 1 000 de kilometri de Germania, pe drumul lung printr-o țară străină și cuprinsă de evenimentele unei transformări statale”⁶.

Totodată, comandamentul armatei în retragere a căutat să ascundă în fața soldaților tot ce se întîmplase între timp în Germania.

Ajunși însă pe teritoriul Transilvaniei, soldații germani au putut avea mai multe posibilități directe să afle adevărul despre situația din

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 750, fond 5, fila 151.

² „Izbinda” din 6 (9) și 12 (29) noiembrie 1918.

³ C. Kirîțescu, *op. cit.*, p. 324; Dr. Dominic Stanca, *Între două fronturi. 1914–1918*, Cluj, 1935, p. 294–295.

⁴ Ion Clopoșel, *Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1929, p. 135.

⁵ Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 362–363.

⁶ *Ibidem*, p. 364, 366.

țara lor. La Sibiu, Brașov, Sighișoara și în alte localități au găsit ziare, manifeste și broșuri revoluționare în limba germană sau provenite din Germania. Este semnificativă în acest sens următoarea scenă: soldații germani care nu mai știau de câteva zile ce se petrece în Europa, și în special în Germania, încă cu 20 km înainte de Sibiu au reușit să capete unele ziare. Între ei s-a iscat o asemenea îmbulzeală din această cauză, că în câteva minute n-au mai rămas din ziare decît niște petice de hîrtie¹. Știrea că în Germania sfaturile soldaților sînt un factor de putere a provocat frămîntări deosebit de puternice în rîndurile armatei germane din Transilvania, soldații împotrivindu-se și mai mult chemărilor la „disciplină”. Pe lângă știrile din patrie, soldații singuri au văzut în Transilvania multe aspecte ale destrămării totale a forței armate austro-ungare. Un fost ofițer al armatei lui Mackensen a mărturisit ulterior că în această situație „spiritele s-au înflăcărat”, că „semne ale disciplinei bărbățești au scăzut la mulți soldați germani” și că aceștia „au smuls cocardele și au refuzat să mai asculte pe ofițeri”².

De acum înainte ei vor primi tot mai multe știri din Germania. Soldații au devenit nerăbdători. Mulți au încercat să pornească separat, pe motociclete și biciclete sau pe camioane, spre Germania. Unități întregi au refuzat să continue marșul pe jos și au cerut transportarea lor imediată cu orice mijloc sau să aibă independență de acțiune. Atunci cînd unii ofițeri au încercat să „convingă” pe soldați să se supună încă disciplinei vechi a militarismului german, aceștia au fost declarați de soldați ca destituiți. În această situație, la Brașov, sovietele soldaților germani au luat poziție energetică împotriva comandamentului armatei. Pentru a înșela pe soldați, Mackensen a recurs la o nouă manevră, creînd din oamenii lui de încredere „Statul central al frontului de sud-est al sfaturilor soldățești și al bărbaților de încredere”, cu scopul nu de a satisface nevoile soldaților, ci de a stabili și a menține încrederea „între ofițeri și soldați”, sprijinirea superiorilor, „lămurirea soldaților asupra situației” etc.³.

Situația s-a complicat prin expirarea — la 19 noiembrie — a celor 15 zile prevăzute pentru retragerea armatei germane pînă în Germania. Partea armatei germane condusă de generalul Scholtz a reușit la începutul lunii decembrie să treacă Mureșul, dar partea răsăriteană a armatei s-a lovit de greutățile provocate de iarnă. De aceea unele unități au hotărît să rămînă deocamdată la Brașov.

Generalul Foch, comandant suprem al armatelor imperialiștilor Antantei, a trimis o dispoziție către comandantul unităților din Balcani, generalul Franchet d'Espéray, că armata lui Mackensen trebuie dezarmată și internată. În urma acestei dispoziții, „comandantul de căpetenie al armatei aliate de la Dunăre” a comunicat comandamentului trupelor germane din România, în numele mareșalului Foch, că toate trupele germane care se găsesc încă pe teritoriul Romîniei vechi trebuie să fie dincolo de Carpați într-un timp de maximum 5 zile. De asemenea „nici un

¹ Otto Flehsig, *op. cit.*, p. 85.

² Max Luyken, *op. cit.*, p. 39—41.

³ *Ibidem*, p. 42, 43, 44, 50, 51; Otto Flehsig, *op. cit.*, p. 86, 87.

material rulant, pe cale ferată sau pe șosele, nu va mai putea să iasă din România din momentul remiterii zonei. Trupele germane nu au voie să ia cu ele din România decât maximum (pe) 2 zile hrana asupra oamenilor. Toate mijloacele de transport, trăsurile și atelajele trebuie lăsate pe teritoriul român și predate autorităților române din satele învecinate de frontieră... Orice act de distrugere, rechiziții, abuz de putere comis posterior trimerii prezentei note va atrage după sine o amendă de 50 000 000 mărci... Trupele române și aliate vor intra în localitățile evacuate de trupele germane după 24 de ore”. Este semnificativ următorul pasaj al notei : „Se atrage în special atențiunea comandamentului trupelor germane asupra faptului că toate stabilimentele de extragere, distilare sau rafinare a produselor petrolifere trebuie respectate cu cea mai mare îngrijire.

(ss) *Berthelot*”¹

Acest avertisment n-a fost luat în considerație, și nici trupele franceze și române n-au intrat în localitățile evacuate de trupe germane după 24 de ore, în afară de cazul întâmplător de la Brașov, dar aceste știri au sporit și mai mult frământările soldaților germani, înțelegând mai bine că sînt victimele manevrelor imperialiștilor. Procesul de radicalizare a lor s-a accentuat și mai mult. Istoricul burghez Kirițescu a scris : „Soldații încep să se enerveze și să se bolșevizeze. Ei se organizează în soviete, își maltratează ofițerii..., vînd prin sate pe nimic lucrurile”². Acest fapt a fost confirmat și de presa din Valea Jiului, anunțînd că în armata germană s-au format sfaturi ale soldaților³. Aceste soviete noi nu erau însă pseudosfaturile inițiate de Mackensen, ci organe alese ale soldaților revoluționari.

Mackensen nu renunțase să aducă acasă întreaga armată în plină supunere față de el. În tot timpul a ținut legătura cu conducerea armatei de la Berlin, unde au rămas ofițerii superiori vechi, care stăteau pe poziția că nu este valabilă decât convenția de armistițiu dintre Germania și Antanta și nu pot fi acceptate condițiile conducerii armatei franceze din Balcani, că e necesar ca armata germană să se întoarcă în Germania echipată și cu armament.

Consiliul dirigent român de la Sibiu, abia format, n-a încercat să intervină în desfășurarea evenimentelor. În Transilvania a avut loc un singur caz de internare, și anume la 7 decembrie, la Brașov, unde a ajuns un batalion al armatei române burghezo-moșierești, care a dezarmat și a internat 4 000 de soldați germani. La 1 decembrie 1918 au început tratative la Rîmnicu-Vilcea între reprezentanții comandamentelor armatei germane și ai armatelor franceze și române, din care a reieșit că internarea nu va fi făcută în România, ci în Ungaria⁴.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 750, fond, 5, fila 193.

² Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 368; C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 324.

³ „Zsilvölgye” (Valea Jiului) din 7 decembrie 1918 (Biblioteca Universală, Cluj).

⁴ Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 368, 370; Max Luyken, *op. cit.*, p. 50–51; Otto Flechsig, *op. cit.*, p. 120–122.

La 30 noiembrie, Mackensen a plecat cu o mașină din Sibiu, ajungând la Oradea la 4 decembrie. Într-acolo, la marginea României, s-a îndreptat aproape întreaga armată germană.

Un ofițer român a informat Marele Cartier General despre această situație în felul următor : „Armata lui Mackensen e răspîdită în întreg Ardealul de vest... Scufgerea spre țară se face încet, cu trenuri sau pe jos. În fiecare stație se găsește cîte un tren militar oprit din lipsă de combustibil... Mulți trec pe jos, trupa înainte, urmată de căruțe nesfîrșite... În special vînd sașilor. În ziua de 18/19 — așa am fost informat cînd am ajuns la Sibiu (neconcordanța cu data de 30 noiembrie de mai sus provine din deosebirea stilului vechi și nou. — V.V.) — a plecat Mackensen din oraș”¹. Totodată era semnificativ că pe tot drumul retragerii din România s-au strîns din ce în ce mai mult legăturile de prietenie și frăție dintre soldații germani și oamenii muncii romîni, maghiari, germani.

Comandamentul armatei germane a folosit deruta creată în rîndurile soldaților, în urma știrilor despre internare, pentru a contracara activitatea sovietelor și a elementelor revoluționare din armata germană, ceea ce era ușurat de faptul că acestea nu erau conduse de un partid politic, marxist-leninist.

Atît imperialiștii Antantei, cît și ofițerii lui Mackensen, precum și scribii lui ulteriori, au căutat să dovedească că internarea armatei germane și retragerea erau o problemă numai de ordin militar, legată de condițiile armistițiului. Or, desfășurarea evenimentelor a dovedit că nu mai puțin importantă era pentru toate aceste părți latura politică a problemei.

Militarii imperialiști ai Antantei au vrut să facă complet inofensivă și inactivă această masă care se radicaliza, ca să nu ajute apoi forțele revoluției din Germania. Deși armata lui Mackensen ar fi reprezentat un factor relativ mai redus în condițiile Germaniei, cu o populație mult mai numeroasă, decît în România, social-democrații de dreapta din Germania, care au deținut posturi de conducere în stat, nefiind încă siguri de reușita politicii lor de trădare a revoluției, au adoptat o poziție asemănătoare, trimițînd lui Mackensen o dispoziție semnată de Ebert : „Mackensen să evite lupta. Este necesară acceptarea cererii francezilor”². În același timp, forțele revoluționare din Germania și-au manifestat încrederea față de soldații care s-au retras din România, presa comunistă germană exprimîndu-și „speranța întemeiată că armata nu va fi internată și va continua marșul ei spre patrie”³.

O altă latură politică a problemei armatei lui Mackensen a constat în eforturile burgheziei romîne și maghiare din Transilvania de a atrage de partea lor această forță umană și mai ales de a procura cît mai multe arme de la ea. Astfel, după cum arată un istoric, gărzile naționale ale burgheziei romîne fiind lipsite de arme, trupele lui Koch le-au dat

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 749, fond 5, filele 65, 66.

² Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 369.

³ „Die Rote Fahne” (Steagul roșu), 4 decembrie 1918, Berlin, anul I, nr. 19.

posibilitatea să se înarmeze¹. Același lucru a căutat să facă și garda națională maghiară. Atunci cînd Mackensen a sosit la Oradea, Ștefan C. Pop, ministru de război în Consiliul dirigent de la Sibiu, a avizat pe episcopul R. Roman Ciorogariu, unul din fruntașii Consiliului național român de la Oradea, să ia contact cu Mackensen și să-i ceară arme. S-a dezlănțuit chiar o luptă între reacțiunea romină și maghiară; fiecare din acestea căuta să ia mai repede în brațe pe Mackensen, de la care așteptau un sprijin material. Mackensen a fost găzduit la episcopul romano-catolic din oraș, contele Széchenyi, refuzînd să dea arme Consiliului național român².

Rivalitatea în jurul lui Mackensen, deși acestuia nu i s-au făcut oferte oficiale, s-a menținut cu atît mai mult, cu cît o bună parte a forțelor sale sosite la Oradea și statul său major au stat timp de cîteva zile în acest oraș înainte de a putea trece în Ungaria³.

Efectivul armatei sosite la Oradea era însă cu mult mai redus față de cel care a pornit din România veche. După unele aprecieri, în oraș și în jurul său se strîngeau aproximativ 70 000 de oameni⁴. Majoritatea armatei s-a împrăștiat între timp sau s-a concentrat în alte localități din nord-estul Transilvaniei.

La Oradea, unde erau cei mai mulți soldați germani, s-au ridicat cu ascuțime două probleme. Conform înțelegerii de la Rîmnicu-Vilcea din decembrie 1918, armata lui Mackensen n-a avut voie să ducă mai departe echipamentul, proviziile și alte bagaje. De aceea vînzarea obiectelor, alimentelor și chiar a animalelor domestice (cai, capre, vite etc.) a luat proporții uriașe⁵.

Autoritățile de la Oradea s-au grăbit să intervină în aceste afaceri. Într-o circulară tipărită au comunicat consiliilor naționale din județul Bihor că nu e voie să cerceteze la stațiile căilor ferate tot ce este proprietatea „trupelor străine” și să le însușească. În același timp însă, înseși autoritățile de la Oradea au oprit și au depozitat în magaziiile unei cooperative din oraș (Hangya-Furnica) 24 de vagoane de diferite materiale (alimente, încălțăminte, îmbrăcăminte etc.), care au fost aduse de armata germană, sub motivul că vor să le salveze de dispariție și alterare⁶. Din această cauză s-a ivit un conflict cu guvernul ungar, care a pretins cu revoltă că aceste materiale trebuie trimise mai departe în Ungaria. Pînă la urmă — și din cauza dificultăților obiective — totul a rămas la Oradea⁷. După aceasta, prefectura era asaltată cu cereri de către autoritățile locale și diferite întreprinderi din județ pentru distribuirea materialelor provenite de la armata germană. Astfel, direcțiunea minelor de cărbune de la Derna a cerut repartizarea de două camioane demontate de mili-

¹ Ion Clopoșel, *op. cit.*, p. 135.

² Roman R. Ciorogariu, *Zile trăite*, Oradea, 1926, p. 193, 194; Max Luyken, *op. cit.*, p. 48.

³ Kratochwill Károly, *A székely hadosztály* (Divizia secuiască), p. 14.

⁴ Biblioteca Sfatului popular regional Oradea. Amintirea lui Szarka Ludovic, p. 11; „Nagyváradí Napló” (Jurnalul din Oradea) din 18 decembrie 1918.

⁵ Nagyváradí Napló din 1 decembrie 1918.

⁶ Arhiva Sfatului popular regional Oradea, fondul Prefecturii, document nr. 6 332 din 18 decembrie 1918; *ibidem*, document nr. 6 458 din 28 decembrie 1918; Arhiva Sfatului popular orașenesc Oradea, fondul Primăriei, document nr. 1 577/1919.

⁷ *Ibidem*.

tarii germani la Oradea ¹. Potrivit declarațiilor unor muncitori, elementele revoluționare din armata germană, găsind aici un centru revoluționar, au dat unui număr de muncitori arme și muniții, dorind să-i ajute în lupta lor împotriva reacțiunii ².

A doua problemă importantă care s-a ridicat foarte ascuțit în timpul șederii armatei lui Mackensen la Oradea era cea a internării, care n-a mai putut fi aminată.

Mackensen a vrut să treacă prin Ungaria, însă guvernul de la Budapesta n-a avut permisiunea Antantei pentru aceasta, ci a primit ordin pentru internare.

La mijlocul lunii decembrie 1918, Mackensen și o parte a armatei lui au intrat pe teritoriul Ungariei. Înainte de aceasta, el a plecat la Budapesta, unde, în urma tratatelor duse cu guvernul Károlyi, a trebuit să cadă de acord ca el personal să fie „internat” la castelul din comuna Foth din apropierea Budapestei, iar armata lui să fie internată în diferite tabere în Ungaria ³. Pe teritoriul României — la Oradea — a rămas încă o vreme o parte a Diviziei 89 infanterie germană.

O dată ce armata lui Mackensen a intrat pe teritoriul Ungariei, comandamentul Antantei n-a avut totuși o poziție hotărâtă în această problemă, în ciuda ultimatumurilor trimise și dispozițiilor date. Pe de o parte, Antanta a insistat asupra internării armatei germane, pe de altă parte însă n-a avut încredere nici în situația din Ungaria, unde crescuse tot mai mult influența comuniștilor în rândurile oamenilor muncii, unde revoluția burghezo-democratică continua să se dezvolte spre o revoluție proletară ⁴ și unde continuau să crească și frământările soldaților germani. Pe de altă parte, în Ungaria, nefiind încă unități militare stabile ale armatei, nu exista o forță care să asigure eficacitatea unei internări în masă.

Mackensen a mai rămas internat o vreme în Ungaria, dar majoritatea soldaților săi au reușit ca în ianuarie 1919 să ajungă în Germania prin Austria și numai o parte mai mică a lor a fost reținută vremelnic în lagăre de internare ⁵.

Soldații germani reîntorși în patria lor au sosit în Germania atunci când, datorită politicii trădătoare a elementelor de dreapta din conducerea partidului social-democrat german și a șovăielilor centriștilor, a intervenit o anumită schimbare în raportul dintre forțele revoluției și reacțiunii. Contrarevoluția și-a ridicat capul. La 6 decembrie 1918 a avut loc prima încercare de lovitură (puci) contrarevoluționară la Berlin. La 24 decembrie 1918 s-a încercat atacarea diviziei de marină populară de la Berlin de către trupele contrarevoluționare ale generalului Lequis, iar în primele zile ale lunii ianuarie a fost înlăturat prefectul de poliție de la

¹ Arhiva Sfatului popular regional Oradea, fondul Prefecturii, document nr. 6 466 din 2 ianuarie 1918.

² Din declarațiile unor muncitori.

³ „Adevărul” din 16 (29) decembrie 1918, Sibiu, anul XIV, nr. 50; Max Luyken, *op. cit.*, p. 65, 69.

⁴ Barkóczy-Klopsch Béla, *op. cit.*, p. 27, 29.

⁵ Wolfgang Foerster, *op. cit.*, p. 371.

Berlin, Eichhorn, care era socialist de stînga. Peste cîteva zile a urmat crima bandelor huliganice care au ucis pe conducătorii proletariatului revoluționar german, Karl Liebknecht și Rosa Luxemburg.

În această vreme însă proletariatul din Germania a respins eroic o serie de atacuri ale contrarevoluției și a avut loc evenimentul istoric al creării la 30 decembrie 1918 a Partidului Comunist din Germania, care a organizat și a condus luptele glorioase ale proletariatului german din întreaga perioadă istorică următoare.

Evenimentele din jurul retragerii armatei germane din România demască poziția de clasă și interesele comune ale reprezentanților burgheziei romîne, germane, franceze, ungare față de luptele revoluționare ale maselor și frămîntările soldaților germani, în ciuda tuturor contradicțiilor care existau între ele. Ele oglindesc și prin acest moment influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, de care era cuprinsă întreaga Europă, și teama claselor exploatoare de frămîntările și mișcările revoluționare ale oamenilor muncii.

ОТСТУПЛЕНИЕ НЕМЕЦКОЙ АРМИИ ИЗ РУМЫНИИ В КОНЦЕ 1918 г.

РЕЗЮМЕ

Немецкие военные буржуазные историки, занимавшиеся вопросом отступления немецкой армии из Румынии в конце 1918 г., пытались представить это событие в отрыве от революционной борьбы, происходившей тогда в Европе.

Во время первой мировой войны немецкий империализм — совместно с румынской буржуазией и помещичеством — ввел на оккупированной территории Румынии режим грабежа и применил жестокие меры подавления по отношению к нелегальным рабочим организациям и крестьянскому движению. В результате вспыхнувшей в Германии в ноябре 1918 г. буржуазно-демократической революции немецкая армия не могла больше выполнять роль жандарма международной реакции в Румынии, охваченной волной революционного движения.

Среди немецких солдат началось сильное революционное брожение; это факт обеспокоил командование войск Антанты на Балканах, которые должны были помочь буржуазно-помещичьим правительствам Румынии обеспечить „порядок” и „покой”. Одновременно империалисты Антанты стремились захватить позиции немецкого капитала в Румынии. Немецкая армия должна была вернуться в Германию за 15 дней; генерал Макензен хотел ускорить переход в Германию через Трансильванию, Венгрию и Австрию.

В то же время рост революционного движения в Румынии сопровождался укреплением связей между румынскими рабочими и немецкими революционно настроенными солдатами. Волнения среди немецких солдат продолжали расти, принимая высшие формы организации, какими были солдатские советы.

После ухода немецкой армии, когда других политических властей в Бухаресте не было, некоторое время хозяевами улиц являлись массы. Отсутствие марксистско-ленинской партии и помощь, оказанная Макензеном румынской буржуазии и помещичеству, определили укрепление их позиций, но не могли, однако, остановить продолжавшегося бурного роста революционного движения в Румынии.

На всем пути отступления через Крайову, Валя Жиулуй, Брашов и на протяжении всей Трансильвании усиливался процесс радикализации немецких солдат, образовавших советы, несмотря на то, что старшие офицеры во главе с Макензеном предприняли против этого меры, создав псевдосоветы, подчиненные интересам немецкой реакции. По истечении пятнадцатидневного срока большая часть немецкой армии остановилась на несколько дней в Ораде.

Макензен и некоторые немецкие части были интернированы в Венгрии. Большинство же немецкой армии достигло через короткое время Германии.

События, развернувшиеся вокруг отступления немецкой армии, отражают сильное влияние Великой Октябрьской социалистической революции и страх эксплуататорских классов перед революционным движением масс.

LA RETRAITE DE L'ARMÉE ALLEMANDE DE ROUMANIE À LA FIN DE L'ANNÉE 1918

RÉSUMÉ

Les historiens bourgeois militaires allemands qui se sont occupés du problème de la retraite de l'armée allemande de Roumanie à la fin de l'année 1918, se sont évertués à présenter cet événement isolément des luttes révolutionnaires qui se sont alors déroulées en Europe.

Durant la première guerre mondiale, l'impérialisme allemand — de connivence avec la bourgeoisie et les gros propriétaires fonciers roumains — a mis en coupe réglée la partie occupée du territoire de la Roumanie et a pris de cruelles mesures de répression contre les organisations ouvrières clandestines et les mouvements paysans. A la suite de la révolution bourgeoise-démocratique qui a éclaté en Allemagne en 1918, l'armée allemande n'a plus été à même de remplir le rôle de gendarme de la réaction internationale dans la Roumanie mise en branle par le flux révolutionnaire.

De puissants troubles à caractère révolutionnaire ont alors éclaté dans les rangs des troupes allemandes, ce qui n'a pas manqué d'inquiéter le commandement des troupes de l'Entente dans les Balkans, lesquelles se virent confier la mission d'aider les gouvernants bourgeois-agrariens roumains à assurer « l'ordre et le calme ». En même temps, les impérialistes de l'Entente ont cherché à accaparer les positions détenues par le capital allemand en Roumanie. L'armée allemande a dû rejoindre l'Allemagne en l'espace de 15 jours et le général Mackensen s'est proposé de se frayer par la force un passage à travers la Transylvanie, la Hongrie et l'Autriche.

Le flux révolutionnaire grandissant de Roumanie a été accompagné par le resserrement des liens entre les ouvriers roumains et les soldats allemands gagnés par la révolution. Les insurrections des soldats allemands ont pris toujours plus d'ampleur et revêtu des formes supérieures d'organisation, comme par exemple les conseils de soldats.

Après le départ de l'armée allemande et en l'absence d'autres autorités politiques à Bucarest, les masses devinrent en peu de temps mattresses de la rue. L'absence d'un parti marxiste-léniniste et l'appui donné par Mackensen aux bourgeois et aux gros propriétaires fonciers roumains ont permis à ceux-ci de consolider leur position, sans cependant réussir à endiguer le flux révolutionnaire grandissant en Roumanie.

Durant toute la retraite des armées allemandes par Craiova, la vallée de Jiu, Braşov et par toute la Transylvanie, le mouvement révolutionnaire s'est intensifié dans les rangs des soldats allemands, qui ont formé des Soviets, bien que les officiers supérieurs, Mackensen en tête, aient pris des contremesures en vue de créer des pseudo-conseils subordonnés aux intérêts de la réaction allemande. A l'expiration du terme de quinze jours, l'armée allemande a fait une halte de quelques jours à Oradea.

Mackensen et une partie des troupes allemandes ont été internés en Hongrie. Mais le gros des troupes est cependant arrivé peu après en Allemagne.

Les événements qui ont accompagné la retraite de l'armée allemande reflètent, de ce point de vue également, la puissante influence de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre et la crainte que les mouvements révolutionnaires des masses provoquent aux classes exploiteuses.

TRATATUL DE ALIANȚĂ DINTRE
MOLDOVA ȘI RUSIA DIN 1711.
250 DE ANI DE LA ÎNCHEIEREA LUI

DE

P. P. PANAITESCU

Se împlinesc anul acesta 250 de ani de la încheierea tratatului de alianță între Moldova și domnul ei, Dimitrie Cantemir cu Rusia sub domnia țarului Petru I, la Luțk în Volinia, la 13 aprilie 1711. Nu este primul tratat între un stat românesc și statul rusesc; el a fost precedat de altele, care reprezintă alte momente ale raporturilor situației politice, precum se va vedea mai jos. Dar tratatul din 1711 este primul care a intrat în vigoare, și a fost urmat de o luptă comună a oștirilor românești și rusești pentru independența Moldovei. El deschide astfel o perioadă de frăție de arme, care a devenit o permanență a istoriei.

Spiritul în care este conceput acest tratat de alianță se rezumă în declarația lui Petru I, în concluzia actului: „*Făgăduim să-l apărăm pe el (pe Dimitrie Cantemir — P.P.P.) și tot poporul moldovenesc de toți dușmanii și să nu-l părăsim niciodată*”.

Tratatele Romîno-Ruse. Tratatele de alianță dintre state reprezintă concretizarea într-o formulă juridică a unor interese comune într-un anumit moment. Ele sînt rezultatul activității unor clase sociale, ca urmare a acțiunii lor politice, manifestate atît în interiorul statului, cît și în exterior. Tratatele romîno-ruse corespund în decursul istoriei cu mai multe momente succesive ale evoluției politice în Europa de răsărit. Într-o primă fază a acestei alianțe a fost vorba de lupta comună împotriva statului feudal al Iagellonilor, care a ținut în exploatare părți însemnate ale Ucrainei și Bielorusiei și amenința totodată independența Moldovei. Mai tîrziu, în faza luptelor comune împotriva turcilor, chiar dacă politica țarilor în războaiele cu Imperiul otoman urmărea expansiunea proprie și nu eliberarea popoarelor supuse sultanului, totuși, în chip obiectiv,

eliberarea lor a fost urmarea acestor războaie, care au stimulat și lupta lor pentru independență.

Primul tratat de alianță între Moldova și Rusia nu s-a păstrat în arhive, dar existența lui este amintită de corespondența diplomatică¹. Este vorba de tratatul încheiat între Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, și Ivan al III-lea marele cneaz al Moscovei, în 1483. Istoricul sovietic K. V. Bazilevici a arătat în cartea sa închinată politicii externe a Rusiei în a doua jumătate a secolului al XV-lea că împrejurările politice din acel an, când se face și o legătură de rudenie între familia domnitoare a Moldovei și aceea a Rusiei, indică în chip imperios existența unui tratat de alianță politică². În perioada feudală, căsătoriile între membrii a două familii domnitoare pecetluiesc întotdeauna, ca o formă de garanție, încheierea unor relații politice noi. Momentul din 1483 coincide cu o întorsătură în politica externă a Rusiei, cu începerea conflictului pe față cu Iagellonii, pentru eliberarea pământului rus cotropit de panii poloni. Pe de altă parte, începînd din acel moment se produce foarte des un schimb de solii între Moscova și Suceava, semn de consultații politice permanente între cele două cîrmuiri. Este limpede că în clipa începerii luptei cu Iagellonii, Ivan al III-lea avea nevoie de o alianță la Apus împotriva acestora, pentru a nu le lăsa mîna liberă spre Răsărit³. Moldova, care în timpul marilor războaie cu turcii recunoscuse suzeranitatea regelui Ungariei, Matias Corvin, avea și ea nevoie de o alianță la Răsărit, împotriva eventualei încercări a Poloniei de a-și recăpăta influența politică asupra ei. Urmările tratatului moldo-rus oglindesc în anii următori cuprinsul său politic: Ștefan cel Mare a fost cel care a mijlocit apropierea, apoi alianța Rusiei cu Ungaria⁴, Rusia, la rîndul ei, a mijlocit împăcarea și tratatul de alianță al lui Ștefan cel Mare cu Mengli-Ghirei hanul tătarilor din Crimeea, în 1492⁵. Despre tratatul moldo-rus de alianță, care nu se poate referi decît la împrejurările din 1483, avem o aluzie directă, datînd din anul 1497, într-o scrisoare adresată de Ivan al III-lea lui Alexandru, marele cneaz al Litvaniei, în care declară: „Din vremea tatălui tău (Cazimir, regele Poloniei — P.P.P.), Ștefan al Moldovei a fost cu noi în unire și alianță”⁶. Tratatul era îndreptat împotriva Iagellonilor din Polonia și Litvania, nu însă împotriva turcilor, care, pe atunci, nu formau un obiectiv al politicii rusești, din cauza distanței care separa statele lor și pentru că politica dusă de cîrmuirea lui Ivan al III-lea nu intra în opoziție directă

¹ „Actele moldovenesti”, care formau o secție specială a arhivelor Moscovei, nu s-au păstrat pentru secolul al XV-lea.

² K. V. Bazilevici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, Edit. Acad. R.P.R., București, 1955, p. 212—213.

³ *Ibidem*, p. 211—212.

⁴ Cf. P. P. Panaitescu, recenzie la cartea citată a lui Bazilevici, în *Studii*, IX (1956), nr. 1, p. 178.

⁵ Сборник русского исторического общества, XXXV, p. 41.

⁶ *Ibidem*, XXXV, p. 237—238. Cf. V. Costăchel, *Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, 1956, p. 190.

cu interesele turcești¹. Pentru Moldova din vremea domniei lui Ștefan cel Mare, Imperiul otoman constituia însă primejdia cea mai însemnată, în lupta ei pentru independența politică. În această direcție, neutralizarea tătarilor din Crimeea, prin acordul din 1492, care a fost o urmare a tratatului cu Rusia, arată că acest tratat a avut rezultate practice și pe linia principală a intereselor politice moldovenesti.

Politica statului rusesc în ultimul sfert al veacului al XV-lea începea totuși să fie îndrumată spre o luptă împotriva turcilor, bazată pe necesitatea economică de a dobândi o ieșire spre mare și mai ales de a scăpa de asuprirea tătarilor, care prin jafurile lor amenințau dezvoltarea normală a producției în Rusia. Tătarii din Crimeea erau aliații și vasalii sultanului turcesc. Pe de altă parte, ca întotdeauna în timpul orînduirii feudale, factorul religios juca un rol însemnat în acțiunile politice: turcii și tătarii erau considerați ca „păgîni” și, ca atare, ca dușmani. Istoricul sovietic L. V. Cerepnin arată într-o carte apărută anul trecut (1960) că tocmai ca un ecou al marilor lupte cu tătarii din acea epocă s-a redactat la Moscova o scriere care a circulat în manuscris sub formă de pamflet: *Povestea despre Tariigrad*, în care este povestită luarea Constantinopolului de către turci și căderea „împărăției creștine” sub stăpînirea păgînilor². Aceasta dovedește că încă din secolul al XV-lea se constată în Rusia anumite tendințe politice ale clasei stăpînitoare cu interese expansioniste îndreptate spre lupta cu imperiul turcesc.

Al doilea moment din istoria relațiilor romîno-ruse, care a fost întruchipat în textul unui tratat de alianță (căci relațiile politice se dezvoltaseră între timp, trecînd prin legăturile lui Petru Rareș și ale lui Mihai Viteazul cu Rusia în două momente importante ale istoriei noastre) este acela al unirii Ucrainei cu Rusia. Unirea Ucrainei cu Rusia fusese proclamată de către rada de la Pereiaslav în 1654; tratatul de alianță cu Moldova încheiat în 1656 este consecința politică a actului de la Pereiaslav. Unirea cu Ucraina făcea pe ruși vecini cu Moldova (deși în anii următori despărțirea Ucrainei de apus, pentru stăpînirea căreia luptau turcii și polonezii, a întîrziat cu mai mult de un secol stabilirea unei granițe comune), căderea Poloniei ca mare putere în Europa răsăriteană obliga cîrmuirea statelor romînești, pe cei care în aceste țări vroiau eliberarea de sub jugul otoman, să caute alt punct de sprijin extern, și acesta nu putea fi decît Rusia.

Inițiativa încheierii tratatului de alianță a venit din partea Rusiei îndată după reunirea cu Ucraina. O lună abia după ținerea radei care proclamase unirea, țarul Alexei Mihailovici se adresează domnilor romîni Matei Basarab și Gheorghe Ștefan, propunîndu-le să se împace cu Bogdan Hmielnițki, hatmanul cazacilor, fostul lor dușman, intrînd sub protecția politică a Rusiei³. Bineînțeles, cîrmuirea rusească își dădea perfect de

¹ K. V. Bazilevici, *op. cit.*, p. 206, 351, 421.

² L. V. Cerepnin, *Образование русского централизованного государства в XIV—XV веках*, Moscova, 1960, p. 882—885.

³ A. F. Ermolenko, *Украинско-молдавские отношения в год освободительной войны*, în *Воссоединение Украины, Сборник Статей*, Moscova, 1954, p. 221—241.

bine seama de consecințele de neînălțurat ale unei asemenea alianțe; punerea ei în aplicare ar fi atras după sine războiul cu Imperiul otoman, suzeranul celor două țări. Așa înțelegeau lucrurile și românii; moldovenii prin solul lor Ioan Grigorevici se declară gata să primească protecția Rusiei, pentru ca să se libereze de stăpînirea turcească. În răspunsul său, țarul făgăduiește că va elibera Moldova de sub dominația otomană¹. Se vede bine cum în acel moment ca urmare a unirii cu cazacii, dușmani tradiționali ai turcilor, Rusia moștenește de la dînșii o politică de luptă și de expansiune în sud-estul Europei, care însă urma să fie multă vreme întîrziată de războiul cu Polonia.

Dar domnul și boierii Moldovei duc cu acest prilej o politică de duplicitate între Polonia și Rusia, sperînd, împotriva evidenței, în izbînda Poloniei. Gheorghe Ștefan denunță regelui Poloniei „propunerile rușinoase” de alianță ale țarului, comunicîndu-i totodată și textele scrisorilor primite din Rusia². Cît privește Țara Romînească, încă înainte de moartea lui Matei Basarab ea încetase cu totul tratativele cu Moscova. Motivul acestei atitudini nesincere și lipsite de încredere este de ordin social, intern. Ea reprezintă interesele de clasă ale boierimii din țările romîne care treceau tocmai în acei ani (1654—1656) printr-una din cele mai grele crize sociale, răscoala antifeudală cunoscută sub numele de revolta seimenilor, pentru înăbușirea căreia a fost nevoie de reunirea forțelor armate aflate la dispoziția celor trei principii, al Transilvaniei, al Țării Romînești și al Moldovei. Apropierea de Rusia însemna în același timp în chip necesar apropierea de cazacii din Ucraina, care erau cunoscuți de mult în țările noastre ca un sprijin și un exemplu pentru lupta antifeudală a țărănilor. În timpul tratativilor cu Rusia, Gheorghe Ștefan scria prietenilor săi din Polonia că se teme de „tumultul țărănesc” din Ucraina³.

Tratatul de alianță cu Rusia s-a încheiat totuși la 7 mai 1656 (s.n.) și este evident, față de antecedentele arătate, că nu numai prăbușirea militară a Poloniei, care se produsese între timp, ci și presiunea interioară a forțelor populare și a unei părți a boierimii antiturcești din Moldova au silit pe domn și pe sfetnicii lui apropiați să facă pasul, pe care îl amîna-seră de mai bine de doi ani⁴.

Tratatul păstrat sub forma a zece articole propuse de moldoveni (în limba greacă), pe care s-a depus jurămint de amîndouă părțile, este o convenție îndreptată împotriva turcilor, în vederea independenței Moldovei. Este caracteristic faptul că cererile sînt date ca fiind „punctele domnului și ale țării întregi”⁵, pe care le cer de la credinciosul și autocra-

¹ Corespondența inedită a lui Gheorghe Ștefan cu guvernul și demnitarii polonezi, Acad. R.P.R., foto XXI/24. 29, 33. Ms. Acad. R.P.R., rom. nr. 5151, fila 126. I. Arseniev, *Молдавский господарь Стефан Георгиевич и его отношения с Москвою*, în *Русский Архив*, XXXIV, 1896, nr. 1, p. 163—166.

² Academia R.P.R., foto XXI/33 și 34 (aprilie 1654).

³ *Ibidem*, XXI/25.

⁴ Textul de la D. Ionescu, *Tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan cu rușii în 1656*, în *Revista istorică romîna*, III, 1933, cf. și T. Ionescu-Nișcov și A. Constantinescu, *300 de ani dela încheierea primului tratat de alianță dintre Moldova și Rusia*, în *Studii*, IX, 1956, nr. 5, p. 107—116 (în realitate, cum s-a văzut mai sus, acest tratat nu a fost primul).

⁵ În evul mediu, prin *fară* se înțelegea clasa stăpînitoare.

tul țar”, ceea ce arată că sînt rezultatul deliberării unei mari adunări a țării. Esența tratatului este cuprinsă în articolul VII : „Noi să fim pregătiți și obligați să ieșim cu toți locuitorii țării împreună cu armatele măriei tale împotriva păgînilor”, iar articolul 1 prevede independența Moldovei cu rînduiele feudale din vremea domnilor vechi, „acei care nu erau în închinare și sub cîrmuirea împărăției turcilor”. Principiul ereditar al domniei nu este prevăzut în tratat, se arată numai că, după moartea domnului, „urmașul lui să fie din țară” (localnic), deci oricare moldovean (de fapt numai boierii) putea ajunge domn. E vorba deci de o domnie electivă.

Tratatul încheiat de Ștefan cel Mare cu Rusia corespundea cu momentul „adunării țărilor rusești”, al reunirii sub egida Moscovei a țărilor stăpînite pînă atunci de cnezi separați; tratatul din 1656 corespunde cu reunirea Ucrainei cu Rusia, în sfîrșit tratatul de la Luțk, al lui Dimitrie Cantemir, corespunde cu momentul biruinței de la Poltava ¹.

Tratatul încheiat de Dimitrie Cantemir cu Rusia a fost precedat foarte probabil de alte două tratate romîno-ruse, tot în legătură cu bătălia de la Poltava, care schimbasese situația politică din Europa răsăriteană. Aceste tratate se cunosc din aluziile ce se fac mai tîrziu la ele, dar textele lor nu au ieșit încă la iveală din cercetările de arhive. Unul este tratatul din 1709, anul bătăliei de la Poltava, între Constantin Brîncoveanu, domnul Țării Romînești, și țarul Petru cel Mare. Cercetătoarea sovietică L.E. Semenova, într-un studiu închinat istoriei relațiilor ruso-romîne în secolele XVII—XVIII, admite existența acestui tratat, întemeindu-se pe cererea țarului adresată lui Brîncoveanu în timpul campaniei de la Prut, din 1711, de a-și îndeplini obligațiile de aliat conform cu angajamentele luate anterior, precum și pe afirmația cronicarului moldovean Ioan Neculce, după care, în urma bătăliei de la Poltava, Brîncoveanu „s-agiunsesă cu Moscul” ².

¹ Între 1656 și 1709, adică de la tratatul încheiat de Gheorghe Ștefan pînă la anul bătăliei de la Poltava, s-au mai făcut încercări de alianțe romîno-ruse, care n-au dus însă la redactarea unor tratate. Astfel, în 1674 (martie 10), țarul Alexei, răspunzînd domnilor romîni Constantin Șerban și Ștefan Petriceicu, admite primirea lor sub protecția sa dacă vor renunța la supunerea față de Polonia (textul rusec, Acad. R.P.R., ms. rom. nr. 5216 filele 150—159, trad. romînească la M. Mitilîneu, *Tratatele și convențiunile Romîniei*, București, 1874, p. 68—71 și D. A. Sturdza și L. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria Romîniei*, I, p. 9—12), iar în 1688 Șerban Cantacuzino, domnul Țării Romînești, propune și el o alianță țărilor Ivan și Petru (M. Mitilîneu, *op. cit.*, p. 71—74, D. A. Sturdza și L. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 12—14). Pe lîngă aceste propuneri domnești, în 1674, unii boieri munteni fac țarului o propunere de a lua Țara Romînească sub oblăduirea lui. Articolele tratatului propuse de dînsii erau astfel redactate încît anulau orice autoritate a domnului în favoarea boierilor (textul rusec în ms. 5216 al Academiei R.P.R., filele 160—165, o traducere romînească de T. Ionescu-Nișcov, *Memoriul din 1674 al boierilor munteni către țarul Rusiei*, în Revista arhivelor, III, 2, 1960, p. 211—225, în care s-au strecurat unele greșeli; în special articolul 7, care prevede păstrarea vechilor instituții feudale ale țării, este redat complet neclar. În loc de : „Obiceul țării noastre este să avem între noi liniște și înțelegere chiar cu vlădicii, episcopii și cu egumenii și cu toată țara noastră, cum a fost mai înainte între țările creștine”, ceea ce este lipsit de înțeles, să se citească : „Obiceul (adică organizația tradițională — P.P.P.) țării noastre să rămie în pace conform acordului între noi înșine și vlădicii, episcopii și egumenii și cu toată țara noastră, așa cum a fost mai înainte, în calitate de țară creștină”.

² L. E. Semenova, *Из истории ромыно-русских связей в конце XVII начале XVIII в.* în *Вестник Московского Университета*, (ist. filolog. seria), 1958, II, p. 172.

În Moldova, încă din 1702 Constantin Duca-Vodă propusese țarului Petru I un tratat de alianță în trei puncte, dar mazilirea domnului făcuse ca proiectul să nu aibă urmări¹. În anul bătăliei de la Poltava, Mihai Racoviță, după cum scrie Neculce, se înțeleșese cu rușii, în timpul șederii țarului la Kiev, „căci vădusă și tăria Moscalului și socotiē că-n scurtă vreme va fi biruirea și bucuria creștinătății”². Este foarte probabil că la această înțelegere cu un domn al Moldovei face aluzie articolul 5 al tratatului de la Luțk din 1711, încheiat cu Dimitrie Cantemir, în care țarul spune: „Dacă domnia Moldovei ar fi fost și făgăduită de noi cuiva dintre stăpînitorii precedenți, această făgăduială se anulează prin prezenta”. A existat deci un angajament relativ recent al țarului, desigur redactat în scris, față de alt domn al Moldovei, foarte probabil față de Mihai Racoviță, dacă ținem seamă de spusele cronicarului. A existat deci un tratat moldo-rus, anterior cu doi ani celui de la Luțk și unele prevederi ale lui au fost anulate prin noul tratat.

Faptul acesta are o importanță deosebită. El dovedește că înțelegerea cu Rusia care s-a făcut din inițiativa lui Dimitrie Cantemir se leagă de indicațiile generale ale politicii de atunci și este precedată de acte similare, care se încadrează într-un curent de idei politice predominante în Moldova și în Țara Românească. El corespunde în aceste condiții atât unei necesități a momentului, cât și străvechii tradiții de alianțe între aceste țări.

Tratatul Moldovei cu Rusia în cadrul războiului ruso-turc. Războiul ruso-turc din 1711 a fost un episod al războiului nordic la care participau Rusia, Polonia, Danemarca și Suedia. Istoricii sovietici admit că la intervenția Turciei împotriva Rusiei, într-o vreme cînd ostilitățile împotriva Suediei continuau și urmau să mai țină multă vreme, au contribuit nu numai regele Suediei, Carol al XII-lea, refugiat pe pămînt turcesc — la Bender —, dar și diplomațiile țărilor din apusul Europei, în special a Angliei. Guvernul englez urmărea să împiedice Rusia de a-și continua victoriile împotriva Suediei în Europa centrală, în special în posesiunile sudeze din Germania. Secretarul de stat Saint John scria: „Pînă cînd vom termina marele nostru război cu Franța³, fără îndoială că este în interesul nostru să aprindem focul în acele părți” (adică între Turcia și Rusia)⁴. Și Franța lui Ludovic al XIV-lea era de partea turcilor, de la care aștepta ajutor împotriva dușmanilor ei, Habsburgii. Dar în aceste condiții guvernul de la Paris dorea să împiedice izbucnirea războiului cu Rusia, pentru a îndrepta întreaga acțiune a oștilor turcești împotriva Austriei și de aceea ambasadorul francez, de Baluze, propune țarului Petru mediațiunea „Regelui Soare” în vederea unei împăcări între Rusia și Poarta otomană⁵. Pentru a cîștiga pe turci de partea

¹ G. S. Ardeleanu, *Știri din corespondența lui Petru I*, în *Studii și cercetări de istorie medie*, I, 1, 1950, p. 182—200.

² I. Neculce, *Letopiseșul țării Moldovei*, ed. I. Iordan, ed. a II-a, p. 188.

³ Războiul de succesiune la tronul Spaniei.

⁴ *Очерки истории СССР, Россия в первой четверти XVII-в.*, Moscova, 1954, p. 523, 525.

⁵ *Сборник русского исторического общества*, vol. XXXIV, p. 54, 63, 68—69 (despre cele trei audiențe ale lui de Baluze la țar).

lor, francezii trimit la Constantinopol un agent, care era un boier al lui Francisc Rakoczy, conducătorul răsculațiilor din nordul Ungariei, dându-i și o mare sumă de bani, destinată să cumpere pe demnitarii otomani. Agentul trecu prin Moldova în mai 1711 și la Iași răspîndi zvonul împăcării țarului cu turcii prin mijlocirea Franței, ceea ce aduse în mare tulburare pe Dimitrie Cantemir, care cu puțină vreme înainte încheiase tratatul de alianță cu Rusia. Trimisul secret al lui Petru I în Moldova, ragușanul Sava, asigură însă pe domn că nu s-a făcut nici o înțelegere și că cel ce a adus asemenea vești este un spion, ceea ce aduse arestarea lui¹.

Acest din urmă incident arată că diplomația statelor occidentale, în general opusă Rusiei, se exercita sub formă de presiuni și asupra țarilor române. Se știe că domnul Țării Românești de atunci, Constantin Brîncoveanu, întreținea de mult timp relații strînse cu lumea diplomatică de la Poartă. Se pune chiar întrebarea, care în situația actuală a cercetărilor istorice nu poate fi încă rezolvată, dacă atitudinea prudentă a lui Brîncoveanu în timpul războiului ruso-turc, refuzul său de a face față angajamentelor luate nu se datorește cumva, pe lângă urmarea liniei vechii lui politici de echilibru, influenței diplomaților englezi, francezi și austriaci. Cu atît mai mult, cunoscînd aceste presiuni, atitudinea lui Dimitrie Cantemir în lupta pentru independența țării apare mai hotărîtă și mai precizată.

Cît privește monarhia Habsburgilor, atitudinea ei în războiul ruso-turc a fost puțin studiată pînă acum, dar merită atenție din punctul de vedere al istoriei noastre. Austria, la prima vedere, avînd forțele ocupate în războiul cu Franța, ar fi avut interes ca Imperiul otoman să fie în război cu Rusia, pentru ca turcii să nu se poată îndrepta împotriva ei. Guvernul de la Viena se temea însă ca rușii să nu biruiască pe turci și ca țările române să nu cadă sub influența acestora și se temea de asemenea și de înțelegerea țarului cu Francisc Rakoczy din Ungaria de sus². Conte Marsigli, cunoscutul specialist de atunci pentru chestiunile orientale, în serviciul Austriei, trimisese un memoriu ministrului Kinski arătîndu-i primejdia ca Rusia, începînd războiul cu turcii, să nu izbutească a cîștiga de partea ei Moldova și Țara Romînească, pentru stăpînirea cărora Austria se luptase zadarnic în războiul precedent. Marsigli denunță cu acest prilej existența unor înțelegeri tainice între țar și cei doi domni romîni³. La început Austria a încercat să împiedice războiul, oferindu-se să medieze și ea pentru pace, căuțînd prin ambasadorul de la Petersburg, contele Welczek, să sperie pe țar, spunîndu-i că oastea de care ar dispune rușii pe frontul din Orient (60 000 de oameni) ar fi total insuficientă pentru a bate pe turci, care au o cavalerie superioară și, cum o dovediseră la asediul Vienei, pot ridica pînă la 250 000 de oameni⁴. Cînd s-a văzut însă că războiul este de

¹ Сборник русского исторического общества, vol. LXI, p. 195 (Raportul agentului englez Whitworth din St. Petersburg, 7/18 mai 1711).

² I. Feldman, *Polska a sprawa wschodna, 1709—1714* (Polonia și chestiunea Orientului), Krakow, 1926, p. 58—59.

³ N. Iorga, *Manuscrite din biblioteci străine*, Anal. Acad. Rom., istorie, seria II, t. XXI, p. 99—100.

⁴ Сборник русского исторического общества, t. I, p. 404 (raport englez).

neînălăturat, Austria propune Rusiei o alianță militară și colaborarea ei la războiul cu turcii, firește pentru a putea participa la avantajele dobândite în caz de biruință, dar Petru I refuză, căci aflase că guvernul Habsburgilor nu dispunea de trupe pentru un nou front și „aveau intenția să lase toată greutatea războiului turcesc numai asupra rușilor”¹.

Este deci clar că toate puterile europene, erau din motive diferite opuse Rusiei în vremea războiului din 1711 cu turcii, că sprijinul lor diplomatic, desigur și financiar, se îndrepta în favoarea Porții. Pe lângă această împrejurare defavorabilă, Rusia avea majoritatea trupelor ocupate pe frontul Balticii, împotriva Suediei. Rapoartele diplomatice engleze de la Petersburg arată că începerea războiului cu turcii a „tulburat toate mișcările militare”, că trupele care înaintau în Finlanda, împotriva suedezilor, au fost trimise acum în Ucraina². Este limpede că guvernul țarului nu dorea războiul în acel moment. Războiul a fost provocat de Imperiul otoman, după îndemnul regelui Suediei și al diplomației engleze, dar și din cauza intereselor lui proprii, amenințate în urma desfășurării războiului nordic. Căderea Poloniei sub influența țarului, pătrunderea armatelor rusești în această țară în urmărirea suedezilor, pînă la granițele Moldovei, nu conveneau Porții otomane. În proclamația sa, sultanul spune că rușii au cuprins toată Polonia și se apropie de granițele Moldovei. El numește acest război, „lupta pentru eliberarea Poloniei”³. Turcii erau cuprinși de un mare entuziasm războinic și nutreau nădejdi care întreceau cu mult posibilitățile lor. Un raport al ambasadorului rus din Constantinopol, din decembrie 1710, arată că turcii sperau să supună Ucraina, toată Ungaria și Polonia, și să izoleze pe ruși de austriaci⁴.

Rusia încurajase de multă vreme acțiunea pentru răscoala popoarelor supuse imperiului sultanului și pentru eliberarea lor, dar a fost surprinsă de agresiunea otomană într-un moment nepotrivit pentru ea. Totuși ea ar fi putut învinge, dacă oștile ei, relativ reduse ca număr, ar fi aprins focul general al răscoalei popoarelor din Europa de sud-est. Se făcuseră pregătiri amănunțite în acest sens, legături fuseseră încheiate încă de mult cu vlădicii și șefii locali din Muntenegru, din Serbia și din Bulgaria, precum și cu căpeteniile grecilor. Soli ai popoarelor supuse ajunseseră pe căi lungi și tainice pînă la curtea rusească, se pregătiseră arme, se numiseră comandanți; o răscoală izbucni în Muntenegru, îndată ce se află acolo de intrarea țarului cu armata sa în Moldova. Dar prin firele lor de legătură, toate aceste pregătiri de răscoală generală, treceau prin Țara Românească, pe la curtea lui Constantin Brîncoveanu, care, precum se știe nu s-a mișcat și prin inacțiunea lui a paralizat și marea răscoală proiectată pentru eliberarea tuturor supușilor Imperiului otoman⁵. Singuri dintre toți s-au ridicat pentru eliberare moldovenii cu domnul lor,

¹ Сборник русского исторического общества, p. 411 și urm.

² *Ibidem*, p. 398, 400–401.

³ I. Feldman, *op. cit.*, p. 34–35.

⁴ Mr. de Lamberty, *Mémoires pour servir à l'histoire du XVIIIe siècle*, Amsterdam, 1741, VI, p. 318–319.

⁵ A. A. Kociubinskii, *Сношения России при Петре первом с южными славянами и румынами*, Moscova, 1872.

Dimitrie Cantemir. Pe lângă dînsul s-a mai ivit în Moldova și o ceată de 148 de sirbi, care trecuseră prin Țara Romînească venind din țara lor, unde primiseră proclamația țarului¹. Mai mulți nu putuseră veni; turcii fuseseră avertizați de austriaci despre cele ce se pregăteau în provinciile lor și-și luaseră măsurile din vreme. Ambasadorul austriac pe lângă curtea de la Petersburg atrăsese atenția guvernului său asupra primejdiei pe care o prezenta pentru integritatea imperiului Habsburgilor exemplul supușilor creștini de limbă slavă ai sultanului, care s-ar ridica pentru libertate. Aceasta ar putea constitui un îndemn pentru boemi (cehi) supuși Austriei, să ceară și ei eliberarea lor².

Încheierea tratatului de alianță între Moldova și Rusia la Luțk, în 1711, se prezintă astfel într-un cadru de politică generală destul de complex. Împrejurările externe, politica statelor europene, prelungirea la Baltica a războiului ruso-suedez, ca și împrejurările interne în Imperiul otoman, cu împiedicarea izbucnirii marii revolte a popoarelor supuse, au contribuit la căderea speranțelor de eliberare pe care și le făcuse pentru țara sa Dimitrie Cantemir. Acțiunea sa politică și militară, care urma să se desfășoare într-o vastă mișcare generală de eliberare, a rămas un act istoric izolat, un act al unui mare precursor al luptei pentru independență.

Motivul care l-a determinat pe Dimitrie Cantemir să încheie alianța cu Rusia apare evident pentru oricare cunoscător al împrejurărilor istorice romînești din acea vreme și nu poate lăsa nici o îndoială: țările romîne erau supuse dominației politice și cruntei exploatare economice a Imperiului otoman și s-a găsit o împrejurare în care nădejdiile de eliberare puteau fi îndeplinite, în care, întocmai ca în vremea lui Mihai Viteazul, o conjunctură generală favorabilă (în acest caz războiul ruso-turc), îngăduia dezlănțuirea luptei pentru independență. Dimitrie Cantemir, care era un învățat, cunoscător al istoriei romînești și otomane, patriot romîn, s-a pus în fruntea acestei lupte, a fost reprezentantul aspirațiilor poporului. Lucrurile apar așadar, foarte lămurit și par destul de simple, și totuși istoricii mai vechi au căutat să le răstălmăcească și să le interpreteze în chip tendențios.

Cel dintîi care a scris o pagină profund nedreaptă despre Dimitrie Cantemir și despre lupta poporului moldovean a fost Voltaire, care are o singură scuză și anume ignoranța lumii occidentale despre țările noastre, care în acea vreme era aproape totală. Pasajul scris de Voltaire despre Dimitrie Cantemir se află în cartea lui despre *Istoria lui Carol al XII-lea regele Suediei*: „Moldova era cîrmuită atunci de principele Cantemir, de origine grec, care întrunea talentele grecilor antici: știința literelor și pe aceea a armelor”. După ce adaugă că numele Cantemir este de origine tătarească, ceea ce ar arăta o descendență din Timur-lenk, filozoful francez continuă astfel: „Oricare i-ar fi fost originea, Cantemir datora întreaga

¹ S. K. Bogoiavlenskii, *Из русско-сербских отношений при Петре Первом*, în *Вопросы истории*, 1946, 9—10.

² *Очерки истории СССР. Россия в первом четверти XVIII-в.* Moscova, 1954, p. 530.

lui situație Porții otomane. Dar abia obținuse investitura sa ca domn, că el a și trădat pe împăratul turcesc, binefăcătorul său, trecînd de partea țarului, de la care spera mai mult ... Țarul, care era sigur de domnul Moldovei, nu se aștepta ca moldovenii să nu fie de partea lui, dar adesea principele și supușii lui au interese foarte deosebite. Aceștia din urmă iubeau stăpînirea turcească, care nu a fost niciodată primejdioasă decît pentru cei mari ... Muntenii, vecini cu moldovenii, arătară aceeași dragoste față de turci...’’¹.

Se poate ca Dimitrie Cantemir să fi datorit tronul „milei” sultanului, dar să nu se uite că avea datorii mai mari față de poporul său. În acest război moldovenii se aflau alături de domnul lor și despre pretinsa lor dragoste față de turci ar fi inutil să discutăm.

Asemenea judecăți sumare și inexacte asupra genezei alianței Moldovei cu Rusia întîlnim și în istoriografia burgheză romînească. A.D. Xenopol, făcînd o comparație între alianța Moldovei cu Rusia în vremea lui Ștefan cel Mare și cea încheiată prin tratatul de la Luțk, spune că decăderea puterii militare și politice a romînilor a făcut ca „rolurile să se schimbe așa de a totului tot, ca prietenii de altă dată să se întîlnească acuma ca stăpînul cu robul. Așa stătuse romîni față cu rușii pe timpul lui Ștefan cel Mare, așa se înfățișau ei acuma pe timpul lui Cantemir’’². Nimic nu justifică o asemenea afirmație. Însăși existența unui tratat care fixează drepturile și îndatoririle reciproce între Moldova și Rusia arată că nu este vorba de „robie”. Stăpînul nu încheie tratate cu robii săi.

N. Iorga afirmă la rîndul său că Petru I a întrebuintat față de Moldova un „sistem de brutală surprindere”, că oștile rusești au intrat în țară „pentru a smulge adesiunea” (față de ei), „fără să avem însă, pînă la sosirea lui Petru în Iași, diploma împărătească pe care o cerea Dimitrie-vodă’’³. Și totuși, „diploma împărătească” există: este însuși tratatul de la Luțk. Alianța n-a fost impusă, nici luată prin surprindere, ea este cu două luni anterioară sosirii trupelor rusești și pornește din inițiativa lui Dimitrie Cantemir. Domnul Moldovei, spune preambulul tratatului trimis de Petru în Moldova, „ne-a dat de știre prin scrisoare despre intenția sa’’; e vorba de „eliberarea gloriosului popor moldovean, aflător sub cîrmuirea sa’’. De aceea Petru declară că „ne învoim la articolele *propuse de dînsul*’’.

De altfel, trebuie să observăm că nici Xenopol, nici Iorga nu au cunoscut textul adevărat al tratatului de la Luțk, ci numai forma tendențioasă și inexactă a actului de alianță redată în letopisețul lui Ioan Neculce, despre care va fi vorba mai jos.

Exploatarea economică turcească exercitată asupra țărilor romîne atinse, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, o treaptă necunoscută pînă atunci, din cauza restrîngerii întinderii teritoriale a Imperiului otoman, a nevoilor crescînde de bani pentru susținerea rezistenței armate împotriva puterilor europene. Imperiul turcesc fusese întotdeauna o monarhie

¹ Voltaire, *Histoire de Charles XII*, ed. G. Bengesco, t. II, Paris, 1890, p. 35—37.

² A. D. Xenopol, *Istoria romnilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. VIII, p. 98—99.

³ N. Iorga, *Istoria romnilor*, VI, p. 472.

feudală de tip asiatic a cărei caracteristică era jaful țărilor vecine. După cucerirea unei țări sau a unei provincii, urma o acțiune de secătuire a resurselor ei, după care urma o nouă cucerire, cu prilejul căreia oștirile otomane se aruncau asupra altor provincii. Când însă, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, progresul cuceririlor sultanilor a încetat, și mai ales la sfârșitul veacului următor, când turcii au început să piardă provinciile lor bogate din Ungaria, precum și Transilvania, atunci sistematica jefuire care stătea la baza organizației de stat turcești, s-a îndreptat cu puteri îndoite asupra țărilor și provinciilor care mai rămăseseră supuse Porții. Pierderea Ungariei și a Transilvaniei se răsfrângea deci și asupra Țării Românești și a Moldovei, printr-o creștere a exploatării economice din partea turcilor: creșterea masivă a tributului¹ și mai ales obligațiile de daruri în bani, livrări în natură, comerțul forțat cu prețuri scăzute al tuturor produselor. În *Istoria ieroglifică*, Dimitrie Cantemir schițează o caricatură a lăcomiei cîrmuirii turcești: preotul Hrysofilos (prietenu aurului) strigă celui ce se prezintă la Poarta otomană: „Priatine, scutură-ți poalele, sînul și buzunarele, ca rămășița pravului, ce va fi rămas, asupra-ți să nu rămîie”².

Exploatarea economică turcească se exercita, în condițiile orînduirii feudale, aproape exclusiv asupra poporului, asupra celor neprivilegiați din Țara Românească și din Moldova. Se înțelege ușor că toate dările din adunarea cărora cîrmuirea țării plătea haraciul și peșcheșurile se strîngeau de la „birnici” țărani și orașeni, și nu de la stările privilegiate. Rechizițiile de vite, de care, de salahori, se făceau din rîndurile țăranilor și tîrgoveților. Toată greutatea dominației otomane cădea asupra lor și acesta era rezultatul care decurgea din împărțirea societății în clase de boieri și țărani. Așadar, dacă boierii se puteau acomoda cu suzeranitatea otomană, deoarece ea se putea răscumpăra cu banii și cu munca supușilor, aceștia erau direct interesați în scuturarea jugului. Ei suportau o dublă exploatare, directă din partea stăpînitorilor feudali, indirectă, prin mijlocirea acestora, din partea stăpînirii turcești. Jefuirea poporului de către oligarhia de boieri moldoveni care cîrmuia țara ajunsese de nesuferit în preajma războiului de eliberare din 1711. Dimitrie Cantemir el însuși, în necruțătorul pamflet scris cu șase ani înainte și care se cheamă *Istoria ieroglifică*, face următoarea caracterizare a jafului boierilor din Moldova: „Iară alalte de sînge nevinovat vărsătoare juganii (boierii mari) fietecare trunchiu de meserniță (măcelărie) și prăvălie de carne deschisese, în toate părțile giunghind, zugrumînd, tăind, despoind, aruncînd, împărțind... atît cît tot dobitocul supus (poporul) la cea desăvîrșit a peririi primejdie sosise”³.

Dimitrie Cantemir, aliindu-se cu dușmanii turcilor, a reprezentat un sentiment popular, un curent general. O spune clar un sfetnic al său, cronicarul Ioan Neculce, care a fost învinuit de boieri după înscăunarea fanarioților că ar fi îndemnat pe domn să se alieze cu rușii: „Grăiesc cu năpaste și ca niște oameni ce nu pricep și nu știu. Că atunce era toți creș-

¹ M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolele XV—XIX-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II, 1957, p. 40—45.

² D. Cantemir, *Istoria ieroglifică*, în *Opere*, ed. Acad. Rom. VI, București, 1883, p. 136.

³ *Ibidem*, p. 174.

tinii bucuroși moscalilor, nu numai eu, că scrie alții mai înainte de chiema pre moscali, mai înainte de Dumitrașco-vodă : muntenii, sîrbii, moldovenii, cu cîți ani mai înainte”¹.

Faptul că boierii mari, proprietarii de moșii, se puteau acomoda cu stăpînirea turcească, și deci erau opuși războiului de eliberare, pe cînd toate păturile populare care sufereau de pe urma dominației Porții puteau fi oricînd angajate într-o astfel de luptă, se verifică în chip concret cu prilejul alianței lui Dimitrie Cantemir cu Rusia, în 1711. „Boierimea mai toți fugisă de pre lingă dînsul, de-l lăsasă singur”, scrie Neculce. În schimb, spune același cronicar contemporan, „boierii mazili (fără slujbă — P.P.P.) au și început a veni de prin bejenii la oaste. Foarte prea puțini n-au venit... Așijdere și slujitorii, dac-au audzit, au și început a vini toți de toate părțile și a să scrie la steaguri. Și auzind de leafă, nu numai slujitorii să scrie, ce și ciobotarii, croitorii, blănarii, crișmarii. Slugile boierești lăsa pre boierii săi de să scrie la steaguri”². Țăranii au sărit în masă la oaste, formînd cete înarmate sumar, îngroșînd nu numai rîndurile armatei domnești a Moldovei, ci chiar și pe acelea ale armatelor rusești³.

Compența socială a celor ce erau pentru războiul de eliberare, față de acea a adversarilor lui, este net precizată de obicei izvoare istorice : boierimea mare a fost împotriva lui, țărănimea, slujitorii, orașenii au luat parte la dînsul cu entuziasm. Aceasta înseamnă că actul de alianță întocmit de Dimitrie Cantemir era pe linia aspirațiilor populare. Pe cînd croitorii, cizmarii, slugile boierești veneau la oaste de bună voie, singur Iordache Ruset, marele vornic, principalul vîrf al oligarhiei, cutezase să strige domnului : „Te-ai cam grăbit, măria-ta, cu chiebatul moscalilor”⁴.

Dimitrie Cantemir a stat în fruntea unui vijelios curent popular, dar nu trebuie să credem că el ar fi fost antrenat fără voie de opinia moldovenească ; dimpotrivă, el plănuise de mult acest act, știa că numai în acest chip putea dobîndi independența țării sale, pe care o cunoscuse odinioară, în cărțile de istorie, liberă și puternică și prevăzuse că momentul potrivit se va ivi o dată.

Dimitrie Cantemir a fost un scriitor politic, în sensul că și-a pus scrisul în slujba ridicării țării sale și, pe de altă parte, din studiile sale de învățat a înțeles care erau liniile mari de dezvoltare necesară poporului român : independența și înlăturarea regimului oligarhic boieresc. Avea deci o doctrină politică, pe care a aplicat-o în domnie. Pe cînd se afla la Constantinopol, pe cînd marii demnitari turci îl credeau prieten și om de încredere, el scria în ascuns, cu alegorii ce nu puteau fi înțelese de toții *Istoria ieroglifică*, o demascare a setei de bani, a nesfîrșitei lăcomii a cîrmuitorilor Imperiului otoman, a jafului nemilos la care erau supuși locuitorii și în același timp o denunțare a corupției de la Poartă, care va aduce treptat decăderea fatală. Pregătea și aduna materialul, cum reiese din înseși spusele și scrierile turcilor, pentru *Istoria creșterii și descreșterii curții oto-*

¹ Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 218.

² *Ibidem*, p. 216, 222.

³ Cf. amănunte și documentarea la P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, 1959, p. 110—112.

⁴ Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 219.

mane, pentru *Sistema religiei mahomedane*. Însuși faptul că de atunci scria pe ascuns acele cărți este o dovadă că se pregătea pentru punerea în aplicare a ideilor politice cuprinse în ele și care se reduc la aceea a decăderii inevitabile a otomanilor, a așteptării momentului eliberării.

Originile actului încheiat la Luțk în 1711 stau deopotrivă în curentul popular pentru eliberare, care crescuse în acele împrejurări de accentuare a exploatării otomane, și reflectă de asemenea ideile și acțiunile lui Dimitrie Cantemir, care răspundeau nevoilor vremii. În acest sens, autorul *Descrierii Moldovei* poate fi socotit, prin opera și prin acțiunea lui politică, un reprezentant al aspirațiilor maselor în lupta antiotomană. *Tratatul de alianță moldo-rus de la Luțk, din 1711*, oglindește perfect în cuprinsul său cele spuse mai sus despre originile sale: el este rezultatul unui război provocat de turci împotriva Rusiei, conceput ca unul din instrumentele luptei generale de eliberare a popoarelor supuse Imperiului otoman. Inițiativa tratatului și textul articolelor se datoresc lui Dimitrie Cantemir, care a înscris în ele independența Moldovei, alianța militară cu Rusia, colaborarea militară cu armatele rusești, precum și viitoarea organizare a țării sale ca un stat monarhic centralizat.

Actul este redactat sub forma unei diplome acordate de țarul Petru domnului Moldovei, Dimitrie Cantemir. În preambul se subliniază că vina provocării războiului cade asupra sultanului, care a călcat vechiul tratat ruso-turc, prin arestarea ambasadorului rus la Constantinopol și prin trimiterea hoardelor tătare ca să prade teritoriul rusesc. În consecință, Rusia pornește acum războiul, „ca prin armele noastre creștine să elibereze și alte multe popoare creștine, care gem sub jugul său barbar” (al sultanului). În cadrul acestui război de eliberare, „Dimitrie Cantemir... a hotărît să lupte alături de noi și pentru eliberarea gloriosului popor moldovenesc, care pătimeste... sub jugul barbarilor”. Deci țarul declară că „îl primim pe principe sub apărarea noastră”.

Articolele tratatului corespund ideilor cuprinse în preambul: țarul ia Moldova sub protecția lui și domnul îi va depune jurământ de credință (art. 1), oștirile rusești vor coopera cu cele moldovene în lupta împotriva dușmanului (art. 2). Protecția țarului nu va știrbi nimic din suveranitatea Moldovei, care va rămîne sub cîrmuirea domnului ei și cu organizarea ei deosebită. „Fără diplomă domnească (a domnului Moldovei — P.P.P.) nimic nu va fi întărit sau desfăcut de măriă noastră țarul” (art. 10).

Alte opt articole cuprind amănuntele organizării statului centralizat al Moldovei, așa cum urma să fie constituit după eliberare, și merită o cercetare specială.

Tratatul încheiat de Dimitrie Cantemir cu Petru I al Rusiei are o dublă semnificație: el este un instrument diplomatic destinat să asigure independența Moldovei cu ajutorul Rusiei și, pe lângă aceasta, constituie o încercare de a transforma Moldova într-un stat centralizat monarhic, o monarhie absolută, cum se spunea atunci în Apus, și aceasta tot cu ajutor din afară, al țarului. Moldova era atunci un stat în mare parte centralizat, dar condus de o oligarhie de boieri mari, care cîrmuiau, ca și în Țara Românească, peste capul domnului. Statul boieresc centralizat începuse să se

formeze în Țările Române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, dar își căpătase structura deplină în veacul următor (și în Transilvania, pînă la supunerea ei de către Habsburgi). Regimul boieresc în Moldova se întemeia pe un grup de familii de moșieri mari, care în starea de sărăcire a tuturor celorlalte pături sociale de pe urma exploatării turcești și feudale, erau singurele deținătoare de mari averi. Boierii mari, care făceau parte din oligarhie erau singurii care puteau avansa sume domnului, pentru a face față cererilor neașteptate ale turcilor, sume pe care le recuperau mai târziu din încasările statului. Oligarhia dispunea de domnie prin alegerea șefului statului feudal din rîndurile ei sau din cele ale clientelei sale. Ea arenda strîngerea veniturilor din județe, controla cheltuielile vistieriei, exercita de fapt justiția centrală, care înlocuia treptat, prin organele sale, justiția stăpînilor de domenii și pe aceea a obștilor țărănești și ținea în mîna ei comanda armatei. Și, mai ales, ea putea influența cîrmuirea țării prin cumpărarea demnitarilor otomani, ca urmare a venalității lor bine cunoscute.

Dimitrie Cantemir era un adversar hotărît al statului boieresc; el înțelegea și vedea că acest regim în țările române avea la bază jefuirea celor mulți de către un foarte redus număr de boieri mari, iar ca urmare nestabilitatea politică, sărăcia generală și căderea tot mai adîncă a țării sub dominația străină, exploatoare, a turcilor.

Dimitrie-vodă fiind domn al Moldovei, fiu și frate de domn, făcea parte prin această situație din clasa stăpînitoare, dar nu din oligarhia de latifundiar care cîrmuia în realitate țara. Constantin Cantemir fusese ridicat domn de către boierii mari și bogați tocmai pentru că era un om fără averi, ce urma să le slujească de instrument. Fiului său al doilea nu-i lăsase nici moșii, nici parte din tezaur și, lucru cu totul neobișnuit, autorul *Descrierii Moldovei* ajunsese domn fără a cumpăra domnia. Domnul fără moșie Dimitrie Cantemir putea fi adversarul stăpînirii moșierilor.

Și aceasta mai ales pentru că era un gînditor politic. În opera sa întregă se vede stăruind această idee: denunțarea boierilor hrăpăreți, care aduc sărăcirea și decăderea țării. Începînd cu *Divanul lumii cu înțeleptul*, scris la vîrsta de 24 de ani, în care schițează figura boierului mituitor, criminal și exploator, trecînd prin *Istoria ieroglifică*, în care boierii mari munteni și moldoveni sînt prezentați ca păsări de pradă și ca fiare sălbătice, setoși de sîngele supușilor, și terminînd cu *Descrierea Moldovei*, care cuprinde fraza ce merită să rămînă ca o stigmatizare: „Dintre toți muncitorii de pămînt, oricîți sînt pe lume, aș spune că țărani moldoveni sînt cei mai nefericiți”, în toate scrierile sale el denunță situația din statul boieresc al Moldovei¹. Ca membru al clasei stăpînitoare, Cantemir nu propune înlocuirea orînduirii feudale cu altă orînduire, ci se menține în limitele orînduirii feudale, dar concepe o societate împărțită pe clase, cîrmuită de un domn „drept pentru toți”, întrunind în mîna lui toate puterile statului. El crede, sau vrea să creadă, că acest fel de cîrmuire nu înseamnă decît revenirea la o străveche tradiție istorică, la o situație care ar fi existat odinioară în Moldova. Această situație, pe care o numește în

¹ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Române, București, 1872, 122.

*Descrierea Moldovei „absoluta principis potestas”*¹ (puterea absolută a monarhului), ar fi început o dată cu întemeierea țării și ar fi ținut pînă la moartea lui Ștefan cel Mare. Pe atunci, spune Cantemir, tot pămîntul țării era proprietate domnească, boierii care puteau beneficia de „mila” domnului ca și ceilalți locuitori, erau supușii lui, stăpînul lor putea dispune de viața și de averea lor. La început nu existau țărani dependenți ai boierilor, toți erau supușii domnului.

Bineînțeles că un asemenea stat nu a existat niciodată în Moldova, cu atît mai mult în vremea fărîmițării feudale. Autorul *Descrierii Moldovei* caută în trecutul țării argumente pentru o doctrină politică monarhică pe care voia s-o întemeieze în viitor. Exemplul îl putea afla în vremea lui în monarhia absolutistă rusească, precum și în cele din apusul Europei, în special în cea franceză. Dar în Moldova nu se putea găsi pe atunci o temelie socială pentru o monarhie centralizată, statul boieresc era rezultatul preponderenței hotărîte a mării boierimi în viața economică, pe cînd domnul n-ar fi aflat sprijin îndestulător în alte pături sociale, în cazul unei lupte împotriva mării boierimi.

Dimitrie Cantemir era prea bun cunoscător al structurii Moldovei din vremea lui pentru a nu-și da seamă de această stare de slăbiciune a domniei. El a căutat atunci sprijin pentru monarhia autoritară în afara Moldovei. Rusia era doar un stat monarhic centralizat (întemeiat pe clasa dvorenilor); ea putea favoriza cu sprijinul ei constituirea unui stat de același fel în Moldova, avea interes să apere puterea domnească din această țară, care ar fi atîrnat de dînsa, de schimbările anarhice provocate de boieri.

Tratatul încheiat la Luțk în 1711, redactat de Dimitrie Cantemir, reflectează doctrina monarhică a domnului Moldovei și garantează din partea Rusiei puterea absolută domnească. Tratatul formează astfel complementul scrierilor lui Cantemir, în special al *Descrierii Moldovei*. Moldova independentă urma să fie un altfel de stat decît cel care fusese sub dominația barbară a turcilor, stăpînirea anarhică și jefuitoare a oligarhiei boierești trebuia să facă loc unei monarhii ereditare cu putere absolută, centralizată, care, oricum, reprezenta un progres față de statul boieresc. Astfel, tratatul unește în textul său independența țării față de turci cu eliberarea ei de regimul boieresc.

Articolele 3—10 ale tratatului stabilesc în mod amănunțit drepturile de stăpînire desăvîrșită ale domnului Moldovei. Articolul 6 rezumă pe toate celelalte: „După vechiul obicei moldovenesc, toată puterea statului va fi a domnului Moldovei”. Celelalte articole privitoare la acest subiect detaliază această putere; domnia va fi ereditară în familia Cantemir (art. 3—4); țarul nu va putea numi pe altcineva domn în Moldova (art. 5). Se desființează deci dreptul boierilor de a alege pe domn, precum și posibilitatea de a fi numiți domni din afară. Articolul 7 prevede ca domnul „să aibă putere asupra tuturor și fiecăruia dintre boieri”, însă cu rezerva „fără nici o schimbare a privilegiilor lor”, ceea ce înseamnă conservarea orînduirii feudale, adică dreptul boierilor de a stăpîni moșiile

¹ Dimitrie Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Ed. Acad. Romîne, București, 1872, p. 37.

și pe supușii lor. Articolul 8 privește venitul statului, care va fi întreg la dispoziția domnului, fără controlul boierilor, care exista pînă atunci; toate orașele Moldovei vor rămîne proprietatea domnului, „ca avere proprie”, Articolul 9 spune că boierii, precum și toți „supușii domniei Moldovei”, vor fi datori să se supună poruncii domnului, „fără împotrivire sau scuze”. În spiritul orînduirii feudale, poruncile care privesc în primul rînd pe boieri, ca și pe toți supușii, se referă la obligațiile militare; articolul acesta stabilește puterea domnului asupra armatei. În sfîrșit, articolul 10 consacră puterea judiciară a domnului: „Toată legea și judecata să fie a domnului”. Prin lege (pravo) se înțelege în general dreptul de a legifera; nu numai în materie judiciară, ci în tot ce privește organizarea statului și raporturilor sociale: domnul face legea, țarul nu va putea lua nici o măsură în Moldova fără diploma domnească.

De observat că în articolele tratatului care privesc puterea domnească (art. 6,7,8,9), se face referință la „vechiul obicei”, „așa precum a fost mai înainte totdeauna obiceiul”, „vechiul obicei moldovenesc”. Este vorba nu de organizarea Moldovei de atunci, ci de revenirea la un presupus stat de monarhie absolută, care, după studiile de istorie ale lui Dimitrie Cantemir, ar fi precedat statul boieresc din vremea lui. Este adevărat că în vremea domniei lui Ștefan cel Mare și în aceea a primilor lui urmași se întărise puterea centrală a domnilor, întemeiată în special pe oastea de slujitori, dar autoritatea lor nu atinsese niciodată proporțiile prevăzute de Cantemir. Faptul că aceste articole privind structura internă a Moldovei sînt introduse în tratatul de alianță cu Rusia arată că statul centralizat domnesc din Moldova urma să fie instaurat și menținut sub garanția țarului.

Era de așteptat ca aceste clauze, care însemnau răsturnarea cîrmuirii boierești să provoace o puternică opoziție din partea celor interesați.

În această privință, o comparație între textul autentic al tratatului de la Luțk și felul cum este redat de cronicarii contemporani este edificatoare și dovedește că nu toate articolele fuseseră comunicate de la început boierilor de către domn. În cronică lui Neculce, tratatul cu Rusia este rezumat în sensul că se redau clauzele care prevăd independența Moldovei, întregirea hotarelor ei, alianța cu Rusia, garanțiile ce se dau domnului, în cazul cînd ar fi silit să se refugieze în țările stăpînite de țar. Aceste articole sînt redade exact. De asemenea se dezvăluie inovația care privește domnia ereditară în familia Cantemir, dar cu adaosul ce lipsește în forma autentică a actului: „Și pre urmă fiii lui, *pre care i-or alege țara*”, adică sistemul electiv-ereditar care în realitate nu se afla în text. În schimb, rezumatul lui Neculce nu pomeniște nimic despre articolele care spun că „toată puterea statului va fi a domnului”, ca „domnul să aibă puterea asupra tuturor și asupra fiecăruia dintre boierii moldoveni”, ca întreg venitul țării să fie în mîna domnului (Neculce vorbește numai de vama ocniei și a tîrgurilor, care singure ar urma să formeze venitul domnului „iar altă dare să nu fie”). De asemenea cronicarul nu suflă nici o vorbă despre faptul că în tratat se arăta că „boierii și toți supușii să fie datori a se supune poruncii domnului”, nici despre faptul că „legea” și toată

judecata să fie exclusiv domnească. Se omit deci principalele articole care stabilesc autoritatea centrală a monarhului. Dovadă că avem a face cu o prezentare voit inexactă a textului tratatului (prezentare a domnului pentru uzul momentan al boierilor) este faptul că în cronica lui Neculce nu numai că se omit articolele indicate mai sus, care împreună formează doctrina statului centralizat domnesc, dar se adaugă în schimb alte două articole, inexistente în original, care contrazic această doctrină și întăresc puterea boierilor : „Pre boieri să nu-i mazilească domnul din boierie până la moarte, sau cu mare vină să-l scoată”, deci stabilirea dregătorilor boierești pe viață; apoi, „Domnul pre boieri să nu fie volnic a-i pierde, orice greșală ar face, fără sfatul tuturor și fără iscălitura mitropolitului”; așadar, s-ar fi desființat prerogativa domnească de a judeca pe boieri, care trece în seama „tuturor”, adică tot a boierilor. Cu aceste articole fictive se masca adevăratul înțeles al tratatului, care sta în răsturnarea statului boieresc¹.

Această formă voit alterată a tratatului a fost înfățișată de Dimitrie Cantemir boierilor moldoveni pentru ca să nu se producă o defecțiune în timp de război, rămânând însă ca după biruință să se dea la iveală întreaga și adevărata lui cuprindere. Pe lângă deosebirea clară dintre versiunea originală și cea destinată uzului intern din povestirea lui Neculce, care era favorabilă boierilor, deci destinată lor, mai avem o dovadă despre existența unei versiuni amendate a tratatului, care a fost alcătuită special pentru îmblinzirea boierilor. În cronica racovițeană, atribuită lui Nicolaie Muste, se arată că după ce Dimitrie Cantemir redactase „ponturi pentru obiceiurile țării și a domniei”, cum vor fi după eliberare, a chemat pe toți boierii și a pus să li se cetească articolele tratatului de către marele logofăt. La fiecare articol, Dimitrie-vodă întreba pe boieri : „Bunu-i acest pont”? La unele articole, boierii răspundeau : „bun”, la altele : „nu-i bun”, „și de aci stau pînă așezau cum era mai bine” (dar tratatul fusese dinainte încheiat în chip definitiv). Cronicarul racovițean reproduce în rezumat articolele tratatului, acelea care au fost supuse aprobării boierilor. Dar aceste articole sînt identice, mai pe scurt, cu versiunea dată de Neculce, nu cu textul autentic. Și în cronica lui Muste se omit articolele care stabilesc puterea absolută a domnului și de asemenea se reduc veniturile domniei numai la „vamă, ocna și tîrgurile” și se adaugă și aceste cuvinte despre privilegiile boierilor : „să-și ție cineși satele, moșiile cu tot venitul, mănăstirești, boierești și a altor locuitori, precum este în Țara leșască, volnici cine ce ar avea”. Se știe însă că în Polonia era un regim nobiliar și nu monarhic autoritar, deci exemplul era ales cu intenție. Cronicarul repetă apoi și textul fictiv, care este și în Neculce, despre desființarea dreptului de judecată criminală a domnului asupra boierilor : „Domnul să nu aibă voie a omori pre vreun boier fără de judecata mitropolitului și a celorlalți arhieriei și a toată boierimea”². Așadar, acestea sînt articolele tratatului pe care Dimitrie Cantemir a pus să li se citească în fața lui boierilor și cronicarii le-au reprodus după ce s-au comunicat divanului boie-

¹ I. Neculce, *op. cit.*, p. 211—212.

² *Letopisețul Moldovei*, atribuit lui Nicolaie Muste, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei*, III, ed. a II-a, p. 46—47.

rilor Moldovei. Este limpede că adevăratul text al tratatului în ce privește domnia autoritară a fost tănuțit față de boieri, iar articolele care li s-au comunicat reprezintă o măsură luată de domn, impusă de nevoile momentului ¹.

Totuși, nu s-a putut ascunde boierilor un aspect principal al regimului de autoritate domnească ce urma să fie instaurat, și anume domnia ereditară în familia Cantemir, garantată de Rusia. Dimitrie-vodă a dat la iveală acest punct, crezând probabil că-i va mări vaza și autoritatea în calitate de comandant de oaste în război. Dar și acest articol al tratatului lipsit de completările necesare, care întărește puterea monarhică, a stîrnit o violentă opoziție din partea boierilor din vechea oligarhie stăpînitoare a Moldovei. Cînd cancelarul rus Golovkin, sosit la Iași o dată cu țarul Petru, a discutat cu boierii necesitatea de a se aplica tratatul, spunîndu-le că ereditatea monarhiei va scuti țara de cheltuieli și va aduce stabilitate, atunci vîrfurile oligarhiei boierești s-au împotrivit. „Iordache Ruset cu ceata lui ... au început a striga că nu-i bine să fie tot de un neam domn, ce să se schimbe”. Boierii au început să se certe în fața cancelarului, „și nu socotîe că este lucru cu rușine”. Cancelarul a încheiat, spunînd că Rusia rămîne la hotărîrea luată prin tratat, „într-alt chip nu șă poate” ². În cele din urmă, Dimitrie Cantemir a curmat printr-un act de autoritate opoziția boierilor, arestînd pe șeful ei, marele vornic Iordache Ruset, care n-a fost eliberat decît după retragerea domnului în Rusia. În acest chip se vede cum problema schimbării organizației politice a Moldovei, preconizată de Dimitrie Cantemir prin tratatul de la Luțk, a adus o luptă internă între marea boierime și domn cu partizanii lui, în timpul scurtei lui domnii. Aceasta arată că problema centralizării statului forma atunci o controversă acută în sînul clasei exploatatoare.

Tratatul de alianță încheiat de Moldova cu Rusia la Luțk în 1711 are o valoare istorică, formează un punct de pornire pentru desfășurarea evoluției care a avut ca rezultat dobîndirea independenței Romîniei în luptă alături de Rusia. Tratatul însuși nu a putut fi pus în aplicare, nici în punctele care privesc independența de stat, nici în cele care cuprind înălțurarea regimului oligarhiei boierești, deoarece războiul cu turcii nu a adus atunci eliberarea țării.

În perspectiva istoriei însă, actul lui Dimitrie Cantemir nu are numai o valoare de precursor; după cum s-a văzut, tratatul încheiat de dînsul a fost precedat de alte tratate romîno-ruse, dar acelea nu au dus la o luptă comună, la o frăție de arme. Tratatul romîno-rus din 1711, chiar dacă nu a avut ca urmare obținerea independenței, a fost cel dintîi care a pecetluit această frăție de arme în lupta pentru independență.

¹ Cel dintîi care a dat această interpretare deosebirii dintre textul original și cel din cronicile Moldovei a fost istoricul rus S. Soloviev, *История России*, ed. a II-a, vol. III, col. 71.

² I. Neculce, *op. cit.*, p. 228.

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ DESPRE TEXTUL TRATATULUI DIN 13 APRILIE 1711

Textul tratatului romîno-rus încheiat la Luțk nu s-a păstrat în forma lui autografă, care fusese trimisă de țar la Iași cu iscălitură proprie. În arhivele de stat sovietice se conservă o copie contemporană, o minută a textului, redactată imediat după trecerea lui Cantemir în Rusia, dovadă că pe aceeași foaie urmează în continuare hotărîrea țarului, luîndu-se dispoziții pentru așezarea domnului Moldovei în Rusia, la 1 august 1711 (stil vechi)¹. Copia aceasta contemporană a tratatului, într-o fotografie negativă, se păstrează și în Biblioteca Academiei R.P.R., secția manuscris, sub signatura : *Fotografii XXII/24*.

Textul rusesc al tratatului a fost întîi publicat în colecția Полное собрание законов, vol. IV, St. Petersburg, 1830, p. 659—662. O ediție mai corectă a dat istoricul sovietic A.A. Pazuhin, Сборник грамот и договоров о присоединении царствы и областей к государству российскому в XVII—XIX гг. I, Petrograd, 1922, p. 212—214.

În romînește tratatul a fost publicat de M. Mitilineu, în *Tratatele și convențiunile Romîniei cu puterile străine*, București, 1874, p. 74—77. Traducerea cu grave greșeli și omisiuni, este făcută după ediția rusă din 1830. Traducerea lui Mitilineu a fost reprodușă fără schimbări de D.A. Sturdza și L. Colescu-Vartic, *Acte și documente relative la istoria renașterii Romîniei*, I, București, 1900, p. 15—21, împreună cu o traducere în limba franceză după cea romînească.

СОЮЗНИЧЕСКИЙ ДОГОВОР МЕЖДУ МОЛДАВИЕЙ
И РОССИЕЙ 1711 ГОДА
К 250-ЛЕТИЮ СО ДНЯ ЕГО ЗАКЛЮЧЕНИЯ

РЕЗЮМЕ

В этом году исполняется 250 лет со дня заключения союзнического договора между Молдавией и Россией, подписанного Димитрием Кантемиром и Петром I в Луцке на Вольни 13/14 апреля 1711 г.

Данный молдавско-русский договор является не первым союзническим актом между этими двумя государствами, ему предшествовали несколько других договоров, среди которых наиболее ранним (текст которого не сохранился в архивах, но его существование вытекает из дипломатической переписки того времени) является договор 1483 года, заключенный от Молдавии Стефаном Великим и от Москвы Иваном III. Но все же договор, подписанный в Луцке, имеет большее историческое значение, чем предшествующие, потому что он был осуществлен и практически во время войны с турками, ведшейся в этом году общими силами.

¹ Hotărîrea aceasta a fost publicată în Полное Собрание законов IV, St. Petersburg, 1830, p. 725—726, iar în traducere romînească de Șt. Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Anal. Acad. Rom. Secția literară, seria a III-a, t. II, 1925, p. 525—526.

Договор был направлен против турок и имел форму грамоты, дарованную царем России господарю Молдавии, в которой первый заявил, что берет молдавский народ под свою защиту и обещает ему освобождение из-под турецкого ига и политическую независимость. Текст договора составлен Димитрием Кантемиром и принят без изменений Петром I. Он соответствовал политическим взглядам господаря Молдавии, который был писателем и политическим мыслителем. Политический идеал Кантемира виждился на двух основных принципах: освобождение страны от турецкого ига, а затем упразднение дворянского государства путем устранения тиранического и эксплуататорского правления крупного боярства и замены его централизованным, абсолютистским монархическим режимом (который останется все же в рамках феодального строя). Но господарь Молдавии не располагал в молдавском обществе достаточной силой, чтобы начать борьбу с крупным боярством, и поэтому он искал внешней поддержки для выполнения своих целей.

Эти политические принципы Димитрия Кантемира соответствовали стремлениям молдавского народа, страдавшего от двойного ига: турок и боярства. Оба политических принципа включены в договор, заключенный в Луцке, в котором подробно описывалась форма независимого государства и господарской централизованной власти в стране после разгрома турков. Не удивительно, что совместная война против турков носила народный характер; массы крестьян, горожане, ремесленники, мелкое сельское боярство собрались в войске Кантемига, в то время как крупное боярство было против господаря и покинуло его. Большинство буржуазных историков не видели народного и исторического характера договора, который открывал перспективы борьбы против турецкого господства объединенными силами с тем, чтобы достичь в последнем счете независимости Румынии. Поэтому они критиковали Д. Кантемира за то, что он вовлек страну в войну, которая не имела желаемого результата, но эти историки видели только временные обстоятельства и не включали эту борьбу в ряд исторических событий, к которым она относится.

Международное положение, важнейшим событием которого была Северная война, не позволяло России бросить все свои силы на борьбу с турками и это явилось главной причиной неудачи молдавской кампании.

LE TRAITÉ D'ALLIANCE DE 1711 ENTRE LA MOLDAVIE ET LA RUSSIE. LE 250e ANNIVERSAIRE DE SA SIGNATURE

RÉSUMÉ

Il y a 250 ans cette année qu'a été conclu le traité d'alliance entre la Moldavie et la Russie, signé par leurs souverains, Démètre Cantémir et Pierre le Grand, le 13/24-avril 1711, à Luck en Volhynie.

Ce traité moldavo-russe n'est pas le premier acte d'alliance conclu entre les deux Etats; il a été précédé de quelques autres, dont le plus ancien (le texte n'en a pas été conservé dans

les archives. mais son existence résulte de la correspondance diplomatique de l'époque) remonte à l'année 1483 et à été conclu entre Étienne le Grand de Moldavie et Ivan III de Moscou. Pourtant, le traité de Luck a une importance historique plus grande que ceux qui l'ont précédé, car il a été mis en application lors de la guerre menée cette même année contre les Turcs, par les troupes des deux pays alliés.

Le traité était dirigé contre les Turcs et revêt la forme d'un diplôme du Tsar de Russie concédé au prince de Moldavie, où le souverain déclare prendre le peuple moldave sous sa protection, lui promettant de le libérer du joug turc et de lui faire obtenir son indépendance politique. Le texte du traité a été rédigé par Démètre Cantémir et accepté sans modifications par Pierre Ier. Il correspond à la doctrine politique du prince de Moldavie, qui était un écrivain doublé d'un politique clairvoyant. L'idéal politique de Cantémir se limitait à deux points principaux : arracher le pays au joug ottoman et, à l'intérieur, abolir l'Etat nobiliaire en renversant le pouvoir tyrannique et exploiteur des grands boyards et en le remplaçant par un régime d'absolutisme monarchique centralisé (maintenu cependant dans le cadre du régime féodal). Mais le prince de Moldavie ne disposait pas dans la société moldave de forces suffisantes pour pouvoir lutter contre les grands boyards et c'est pourquoi il a cherché appui à l'extérieur, afin de réaliser ses visées.

Les principes politiques élaborés par Démètre Cantémir répondaient aux aspirations du peuple moldave, qui endurait le double joug des Turcs et des boyards. Ces deux principes politiques ont été inscrits dans le traité de Luck, qui stipulait jusque dans les détails la forme d'Etat indépendant, monarchique et centralisé, qui devait être celle du pays, après la défaite des Turcs. Il n'est pas étonnant que la guerre commune menée contre les Turcs ait été une guerre populaire ; des masses de paysans, de citadins, d'artisans, de petits boyards campagnards ont formé l'armée de Cantémir, cependant que les gros propriétaires fonciers témoignaient leur hostilité et abandonnaient le prince. La plupart des historiens bourgeois n'ont pas voulu voir le caractère populaire et historique du traité qui ouvrait la perspective d'une lutte commune contre la domination ottomane en vue d'arriver finalement à l'indépendance de la Roumanie. C'est pourquoi ces historiens ont critiqué D. Cantémir d'avoir entraîné le pays dans une guerre qui n'a pas eu le résultat escompté, mais ils ne voyaient que les circonstances du moment et n'encadraient pas cette lutte dans la série des événements historiques dont elle faisait partie.

La conjoncture internationale, dominée par la guerre contre la Suède, ne permettait pas à la Russie de porter toutes ses forces sur le front turc, ce qui explique l'insuccès de l'expédition de Moldavie.

CRONICA LUI MEHMED RAȘID
CA IZVOR PENTRU CAMPANIA DE LA PRUT (1711)

DE

MUSTAFA A. MEHMET

În vara aceasta se împlinesc 250 de ani de la desfășurarea campaniei de la Prut, cunoscută și sub denumirea de „bătălia de la Stănilești”, care marchează în istoria poporului român începutul unei epoci cu caracteristici deosebite. Pe de o parte, în timpul acestei bătălii au loc primele manifestări ale frăției de arme romîno-ruse, frăție ce se va adînci tot mai mult în veacurile următoare, intensificînd lupta de eliberare a poporului român de sub dominația otomană. Pe de altă parte, după această campanie se accentuează formele stăpînirii turcești asupra Principatelor prin instaurarea regimului fanariot, care reprezintă momentul culminant al exploatării țărilor romîne de către Imperiul feudal otoman.

Campania turco-ruso-moldovenească din anul 1711 a atras atenția multor istorici, care au analizat atît cauzele cît și desfășurarea sau urmările ei.

Astfel, o serie de specialiști ai istoriografiei ruse și sovietice au scos în evidență diferite aspecte ale acestei perioade¹. Există de asemenea o bogată literatură istorică în limba turcă, fie privind direct luptele de la Prut², fie în legătură cu șederea regelui Suediei, Carol al XII-lea, în Imperiul otoman³, după înfrîngerea acestuia la Poltava (1709) de către

¹ Vezi A. Mișlaevski, *Războiul cu Turcia din anul 1711*, Petersburg (1898), 359 p.; N. E. Brandenburg, *Artileria rusă în campania de la Prut din 1711*, în „Артиллерийский журнал”, 1897, nr. 1; R. I. Engelhardt, *Din istoria campaniei de la Prut a lui Petru I*, în *Însemnări științifice*, vol. VI, Chișinău, 1953, p. 97—118; *Marea enciclopedie sovietică*, vol. 35, 1955, p. 200—202, ș.a.

² Ahmed Muhtar, *Rus menakibine göre: Balladji Mehmed Paşanın Prut seferi 1123—1711* (Expediția de la Prut a lui Baltagi Mehmed-paşa în lumina izvoarelor rusești), (în „*Tarih-i Osmani Enjumeni Medjmuasi*”, 1917, nr. 45, p. 160—185 și nr. 46, p. 238—256.

³ Ahmed Refik *XII nci Demirbaş Şari Türkiyede* (Carol al XII-lea în Turcia), Istanbul, 1917.

armata țarului Petru I. Dar ultimele lucrări turcești¹ care tratează mai pe larg această problemă lipsesc din bibliotecile noastre.

Nu e cazul să insistăm aici asupra studiilor și articolelor apărute în țara noastră în legătură cu campania de la Prut, ele fiind în general cunoscute².

Menționăm că un izvor otoman necercetat ar fi și opera în manuscris intitulată *Tarih-i-Moskof* (Cronică despre Rusia), care de asemenea cuprinde o serie de informații despre luptele ruso-turce din vara anului 1711³, ca și alte lucrări europene mai puțin cunoscute⁴.

Ne vom referi însă numai la relatările cuprinse în cronica istoriografului otoman Mehmed Rașid despre campania de la Prut. Deși acest izvor a fost folosit într-o măsură oarecare încă de Hammer⁵, totuși socotim necesar să revenim asupra lui pentru a scoate în evidență unele probleme legate de evenimentele din anul 1711.

Trebuie spus, în primul rând, că această operă, intitulată *Tarih-i Rașid* (Cronica lui Rașid), este unul din izvoarele narative turceștirare privind perioada amintită. Ea tratează istoria Imperiului otoman din 1660 (1071 H) pînă în 1722 (1134 H). Autorul acestei cronici, Rașid, s-a născut în a doua jumătate a veacului al XVII-lea și, după ce a îndeplinit diferite funcții în aparatul administrativ-judiciar, a fost numit (în 1714) cronicar oficial al Porții (*Vak'a nüvis*). Rașid a murit în 1735 (1148 H), lăsînd o serie de lucrări⁶, printre care și cronica menționată⁷.

Opera sa istorică este importantă nu numai pentru urmărirea faptelor în legătură cu desfășurarea propriu-zisă a campaniei de la Prut, ci și pentru înțelegerea mai adîncă a evenimentelor care au precedat această bătălie, cum ar fi situația internă a Imperiului otoman, cauzele izbucnirii războiului turco-rus din 1711, condițiile păcii ș.a., pentru care autorul, pe lângă informațiile culese de la participanți, folosește și unele documente oficiale.

Analizîndu-se faptele care au precedat bătălia de la Stănilești, se subliniază adeseori rolul jucat de Carol al XII-lea și de hanii Crimeii în declanșarea războiului ruso-turc din 1711, fără a se insista îndeajuns asupra situației interne a Imperiului otoman în primul deceniu al veacului al XVIII-lea. Cercetarea mai atentă a acestei perioade ne arată că un război turco-rus devenea din ce în ce mai inevitabil ca urmare a divergențelor

¹ Akdes Nimet Kurat, *Prut seferi ve bartși 1123—1711* (Campania de la Prut și pacea), Istanbul, 1951, 2 vol.; Konrap M. Zekâi, *Tarihte Baltaci Mehmed paşa kabahatlimi idi?* (Baltadji Mehmed pacha a-t-il été fautif dans l'histoire?), în „Tedisat Mecmuası”, 1953, ș.a.

² Ultima lucrare a fost publicată de C. Șerban, *Un plan inedit privitor la campania de la Prut (1711)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 519—524.

³ Cf. F. Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*, Leipzig, 1927, p. 310, nota 1.

⁴ Cf. J. von Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, ed. Hellert, vol. XIII, p. 239, nota 2.

⁵ Cf. Hammer, *op. cit.*, vol. XIII, p. 130—240.

⁶ Despre Rașid și opera sa, cf. Babinger, *op. cit.*, p. 268—270.

⁷ *Tarih-i Rașid* a fost editată de două ori la Istanbul: 1741 (2 vol.) și 1865 (5 vol.).

care se adînceau între Turcia, în decadenţă, şi Rusia, aflată în ascensiune economică, politică şi militară.

Se ştie că, în urma loviturilor primite spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, Imperiul otoman se văzuse silit să accepte condiţiile tratatului de la Carlowitz (1699). Dar în anii următori asupra Porţii otomane au început să se exercite presiuni în direcţii diametral opuse. Pe de o parte, diplomaţia franceză se străduia să determine Turcia în vederea unei campanii împotriva Austriei, pentru ca Franţa să aibă mină liberă în apusul Europei, mai ales în chestiunea succesiunii la tronul Spaniei. Pe de altă parte, hanii din Crimeea şi regele Suediei îndemnav Poarta să declare război Rusiei, căutînd să aducă toate argumentele lor în acest sens.

Este evident faptul că clasa feudală otomană nu se împăca cu ideea ridicării unor puteri europene în vecinătatea ei, ca Rusia şi Austria. De aceea Poarta ar fi acceptat cu multă uşurinţă fie alianţa cu Franţa, fie cu Suedia — ştiindu-se că regele Carol al XII-lea întreţinea legături cu turcii încă din timpul bătăliei de la Narva ¹ — dacă nu ar fi fost obligată să se abţină din cauza situaţiei interne grele în care se afla pe atunci.

Într-adevăr, la începutul veacului al XVIII-lea, Imperiul otoman a fost zguduit de o serie de frămîntări interne care au dus la detronarea sultanului Mustafa al II-lea în 1703 ² şi la urcarea pe tron a lui Ahmed al III-lea, fără ca tulburările să înceteze cu aceasta. De fapt războaiele de pînă atunci adînciseră tot mai mult haosul economic şi financiar, favorizat de însuşi sistemul relaţiilor feudale otomane, bazat pe cele mai diverse forme de posesiuni şi proprietăţi asupra principalului mijloc de producţie din vremea aceea, pămîntul. Nu este întîmplător că, într-o perioadă scurtă de un deceniu (1700—1711), marele-vizir a fost schimbat de cel puţin zece ori, fiecare din aceste schimbări presupunînd, la rîndul lor, reînnoirea demnitarilor din toate sectoarele importante ale aparatului de stat otoman.

Primul deceniu al veacului al XVIII-lea este străbătut în general de numeroase revolte militare şi de răscoale ale maselor ţărăneşti, musulmane şi creştine, din cuprinsul Imperiului otoman. Astfel, după marile frămîntări din timpul sultanului Mustafa al II-lea au urmat: revolta ienicerilor şi spahiilor ³, răscoala maselor populare din Georgia (1703) ⁴, revolta populaţiei din Arabia ⁵ (1704), răscoale în Siria, conduse de şeihul Kelib (1705) ⁶, tulburări prin părţile Palestinei şi Irakului (1706) ⁷, răscoala populaţiei din regiunea Caucazului (1708) ⁸ ş.a., răscoale care au durat ani de zile, accentuînd tot mai mult dezorganizarea internă a Imperiului otoman. Îndeosebi luptele arabilor luaseră caracterul unui

¹ Cf. S. A. Feighina, *Din cercetările făcute în străinătate cu privire la politica externă a Rusiei în secolele XVI—XVIII*, în „Probleme de istorie”, 1955, nr. 12, p. 319.

² Cf. Hammer, *op. cit.*, vol. XIII, p. 112 şi urm.

³ Cf. M. Raşid, *op. cit.*, vol. III, p. 110.

⁴ *Ibidem*, p. 130 şi urm.

⁵ *Ibidem*, p. 147 şi urm.

⁶ *Ibidem*, p. 177 şi urm.

⁷ *Ibidem*, p. 195—203.

⁸ *Ibidem*, p. 254 şi urm.

adevărat război civil, prin participarea la bătălia a zeci de mii de oameni din ambele părți¹. Chiar și atunci când Baltagi Mehmed-pașa urma să fie investit pentru a doua oară ca mare-vizir (1710), el se afla în Orient, unde fusese trimis să reprime răscoalele populației arabe². Nici situația din Crimeea, fără de care turcii nu puteau să întreprindă aproape nici o acțiune importantă în Europa, nu oferea feudalilor otomani vreo speranță, mai ales că, după moartea lui Selim Ghirai (1704), instabilitatea hanilor devine și aici o problemă din ce în ce mai acută. Acest complex de factori a influențat, desigur, mult asupra politicii de ezitare a Porții otomane în problemele externe, impunând deci și amânarea declanșării unui război. La ea au contribuit fără îndoială și succesele militare ale Rusiei în perioada războiului nordului și activitatea intensă a diplomaților ruși la Constantinopol³. Turcii au căutat totuși să întărească cetățile din nordul Dunării și al Mării Negre, iar hanii Crimeii au îndemnat cu orice prilej Poarta să declare război Rusiei. De asemenea, în preajma bătăliei de la Poltava (1709), statul otoman a dus o politică de încurajare a regelui Suediei, promițându-i chiar și ajutor militar. Mărturiile lui Rașid sînt grăitoare în această privință și aduc unele precizări. Astfel, el arată că însuși marele-vizir Ali-pașa din Ciorlu (Ciorlulu) a cerut insistent valiului de Oceacov (*Ozu*), Iusuf-pașa, să întărească legăturile cu Carol al XII-lea⁴ și abia după aceea valiul trimite în solie pe un oarecare Mehmed-efendi din Giurgiu, cînd regele Suediei se afla în drum spre Ucraina⁵. Rusia avea deci destule motive să se alarmeze de apropierea dintre Poartă și Suedia⁶, fiind interesată în menținerea păcii cu Turcia într-o perioadă cînd armatele suedeze se apropiau.

După relațiile cronicarului, la cererea de ajutor a lui Carol al XII-lea solul a răspuns negativ, motivînd că „din cauza mării depărtări dintre domnia-voastră și Înalțul-devlet este cu neputință să vi se acorde sprijin militar”⁷. Cu toate acestea, în urma insistențelor regelui Suediei, solul otoman i-a promis că va interveni la Poartă în problema respectivă. Dar marele-vizir, temîndu-se totuși de un conflict direct cu Rusia, l-a avertizat pe valiul de Oceacov să fie prudent față de cererea lui Carol al XII-lea⁸. „Chestiunea aceasta — motiva el — fiind împotriva păcii încheiate între Înalțul-devlet și țarul Rusiei, dacă i s-ar da curs, ar însemna că în acest caz Înalțul-devlet este cel care încalcă pacea cu Rusia”⁹. Demnitarii Porții se temeau și de o eventuală victorie a Rusiei asupra suedezilor. „Dacă nu vom accepta cererea de ajutor — scria marele-

¹ T. K. Krlova, *Diplomația rusă în Bosfor la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Probleme de istorie”, 1960, nr. 4, p. 149.

² Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 334, 355—356.

³ Cf. T. K. Krlova, *op. cit.*, p. 136—186.

⁴ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 290—291.

⁵ Întîlnirea a avut loc în orașul Thorin (cf. M. Rașid, *op. cit.*, p. 291—292).

⁶ T. K. Krlova, *op. cit.*, p. 159. Aici se mai arată că Mehmed-efendi nu era „deci un intermediar (contactman)”. Din relațiile lui Rașid reiese însă că această solie avea un caracter oficial de informare cu știrea Porții.

⁷ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 293.

⁸ *Ibidem*, p. 295.

⁹ *Ibidem*.

vizir către valiul de Oceacov —, rușii îi vor bate categoric pe suedezi și, ocupînd Polonia, se vor întări, ceea ce, evident, va fi tot în dauna Înaltului-devlet”¹. Sub acest pretext, marele-vizir Ali-pașa se decide să acorde ajutor militar regelui Suediei cu oastea hanului tătăresc, dar fără obligații oficiale. „Potrivit părerilor unanime ale unor cunoscători ai secretelor de stat — spune Rașid —, marele-vizir Ali-pașa din Ciorlu a luat măsura ca, în chestiunea înțelegerii cu Suedia, Iusuf-pașa (valiu de Oceacov) să acționeze ca și cum ar face-o din proprie inițiativă. Pe lângă aceasta, el a trimis, *pe ascuns*, scrisori din partea sa și măriei-sale hanului Devlet Ghirai pentru a se acorda ajutor regelui Suediei, cu oastea din Crimeea, la marea bătălie pe care el (Carol XII) o va da-o cu rușii în primăvara aceea, după ce își va fi petrecut iarna pe șesul Poltavei, făcînd cunoscut această hotărîre și regelui Suediei”². După relatările cronicarului, la răspîndirea acestei vești ivindu-se mari divergențe între sultan și marele-vizir, hanul a primit porunca de a nu întreprinde nici o acțiune, fără ca regele Suediei să fie anunțat și el asupra noii situații create de Poartă³.

Numai datorită manifestărilor puternice ale crizei interne Imperiul otoman a adoptat o politică de expectativă în conflictul dintre Suedia și Rusia, iar după înfrîngerea lui Carol al XII-lea au eșuat definitiv toate încercările de a se încheia o alianță turco-suedeză.

Trecerea lui Carol al XII-lea în Imperiul otoman a împins și mai departe încordarea relațiilor dintre Poartă și Rusia, accentuîndu-se tot mai mult acuzațiile reciproce de încălcare a stării de pace⁴.

Ele se vor răsfrînge și asupra situației domnilor din Moldova, deoarece, conturîndu-se deja ideea unei alianțe ruso-moldovenesti, Mihail Racoviță a fost mazilit după evenimentele de la Cernăuți⁵, care ar fi avut loc „în urma aprobării celui (domnului — *M.A.M.*) din Moldova care avea înțelegere cu rușii”⁶. Reinnoirea în aceste împrejurări a păcii cu Rusia, la sfîrșitul anului 1709 și începutul anului 1710⁷, a alarmat nu numai pe regele Suediei sau pe hanul Crimeii, ci și cercurile otomane care cereau declanșarea unui război împotriva Rusiei, dar care nu găseau pe reprezentantul cel mai adecvat în realizarea politicii lor agresive. Mazi-lirea marelui-vizir Ali-pașa, tocmai acum, și înlocuirea lui cu Köprülü-zade Nu'man-pașa nu erau întîmplătoare. Clasa feudală otomană spera că venirea la cirna statului a unui reprezentant din familia cunoscută a Köprülüilor va determina schimbarea soartei imperiului. La aceasta se referă de fapt și cronicarul Rașid atunci cînd afirmă că Ali-pașa a fost înlocuit „pentru a liniști poporul, care spunea mereu că, dacă Nu'man-

¹ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 295.

² *Ibidem*, p. 295—296.

³ Rașid afirmă că marele-vizir luase hotărîrea de a-l trimite pe han în ajutorul suede-zilor fără știrea sultanului.

⁴ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 298, 303, 309, 311, 314 ș.a. Cf. și T. K. Krllova, *op. cit.*, p. 150 și urm.

⁵ Este vorba de atacul rușilor asupra suedezilor care veniseră la Cernăuți între 6 octom-brie și 3 noiembrie 1709 (Regele 1121) (cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 298, 303, 311).

⁶ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 312.

⁷ *Ibidem*, p. 313—315.

pașa ar deveni o dată vizir, credința și statul vor putea fi organizate așa cum se cuvine”¹. Dar, în urma refuzului acestuia de a se declara război Rusiei, el a fost calificat drept „nepriceput în treburile externe”² și a fost adus pentru a doua oară, ca mare-vizir, Baltagi Mehmed-pașa, care reprezenta interesele celor mai agresive cercuri ale clasei feudale otomane din perioada respectivă.

Îndată după trecerea lui Baltagi Mehmed-pașa în postul de mare-vizir, relațiile ruso-turce au intrat în faza lor critică. La aceasta contribuiau și elementele ațîțătoare din ținuturile mărginașe Rusiei, și mai cu seamă hanul Devlet Ghirai³. Ele au constituit un pretext pentru a se pune în discuție problema viitorului raporturilor turco-ruse la divanul convocat special în ziua de 20 noiembrie 1710 (28 Ramazan 1122)⁴.

Pentru a influența discuțiile, la divan au fost audiați o serie de adepți ai războiului, anume trimiși la frontiere, printre care se numără și hanul Devlet Ghirai, căutîndu-se astfel să se aducă „toate argumentele” în vederea pornirii unei expediții militare. De aceea, deși era iarnă, Poarta a declarat totuși război oficial Rusiei la 20 noiembrie 1710, bizuindu-se în primul rînd pe ajutorul efectiv al hanului tătarilor.

Politica de asigurare a participării lui Devlet Ghirai la viitoarele bătălii a atras după sine o serie de obligații pentru Poarta otomană. În primul rînd, a fost îndeplinită cererea sa ca Iusuf-pașa să fie înlăturat de la Oeacov, fiind considerat de către han principala piedică în creșterea prestigiului său. Cronicarul Rașid precizează de fapt că, „cerînd mazilirea lui Iusuf-pașa, ea a fost acceptată, deoarece pe seama hanului erau date unele sarcini”⁵. El a obținut și mazilirea voievodului Moldovei, Nicolaie Mavrocordat (Iskerlet oglu Nickolay), deși Poarta îl socotea drept un voievod „de la care nu se bănuia vreo trădare, hrînindu-se get-beget cu pîinea și binefacerile Înaltului-devlet”⁶.

Tot prin mijlocirea lui a fost numit în Moldova Dimitrie Cantemir, amintit de cronicar sub denumirea de *Küciük Cantemir oglu*, care, avînd relații bune cu Tavil Ismail-aga, capuchehaiua lui Devlet Ghirai, obținuse și încrederea hanului⁷. Descriînd condițiile neobișnuite în care a fost investit D. Cantemir ca domn al Moldovei, cronicarul Rașid scrie: „Deși în zilele de sărbătoare (îyd)⁸ nu era lege ca să se țină divan, totuși în a treia zi a lunii Șevval⁹ s-a întrunit divanul și după vizirii mari, prezentați pentru arzuri, a intrat și sus-numitul Cantemir oglu, care fusese desemnat voievod al Moldovei, și după ce s-a plecat în fața înal-

¹ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 330.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 312, 313, 337 ș.a.

⁴ *Ibidem*, p. 338—341.

⁵ *Ibidem*, p. 342.

⁶ *Ibidem*, p. 343.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Erau zilele de sărbătoare (bairam) de după postul Ramazanului.

⁹ 3 Șevval 1122 (25 noiembrie 1710).

tului tron, i s-a acordat, potrivit obiceiului, cucă (*kuka*) și súpürghe¹ și cabaniță de samur² cu catifea (*katife kaplu samur kürk*)”³.

Speranța Porții în ajutorul hanului era așa de mare, încît marele-vizir însuși, înaintea plecării sale în expediție, „a fost sfătuit să acționeze potrivit părerilor hanului”⁴, mergîndu-se deci pînă la subordonarea voinței marelui-vizir, în calitate de serdar suprem al oastei, intereselor lui Devlet Ghirai în perioada desfășurării campaniei din 1711.

Printre măsurile întreprinse de Poartă se numără și închiderea ambadorului Rusiei din Constantinopol, Tolstoi, la 28 noiembrie 1711 (Şevval 1122), împreună cu tot personalul ambasadei, în număr de 70 de oameni⁵. Cronicarul motivează aceasta ca fiind un mijloc de a asigura întoarcerea negustorilor turci aflați în Rusia. De asemenea, despre declarația de război a fost înștiințată și Austria, cerîndu-i-se totodată să respecte pacea încheiată la Carlowitz⁶. Interesată în menținerea păcii cu Turcia, Austria nu a intervenit în perioada campaniei de la Prut, deși diplomații Franței au depus multe eforturi în sensul ruperii relațiilor turco-austriece.

Turcii au presupus din timp posibilitatea venirii țarului Petru I pînă la Dunăre. De aceea, pe lângă o flotă de 360 de vase, mari și mici, cu 35 000 de oameni, trimisă spre Azov⁷, ei au expediat o altă armată în Crimeea⁸ fie pentru a veni în ajutorul hanului, fie a ataca Azovul în cazul cînd țarul s-ar îndrepta spre Dunăre⁹. La 9 aprilie 1711 (Safer 1123) a plecat din Constantinopol și marele-vizir cu o oaste de aproape 50 000 de oameni¹⁰, urmînd ca restul armatei să vină după el. Socotind și pe cei care au fost trimiși mai înainte pentru întărirea diferitelor cetăți de la hotare¹¹ înseamnă că numai armata permanentă se ridică la peste 100 000 de oameni, nemaivorbind de oștile de provincie ale zaimilor și timarioșilor, de fapt mult mai numeroase. De aceea, în diferite izvoare și studii se menționează că oastea otomană era de 200 000¹², 300 000¹³ și chiar 400 000¹⁴ de oameni.

Aici este locul să amintim însă de un fapt semnalat de cronicarul Rașid, avînd o deosebită semnificație pentru această perioadă.

Este vorba de refuzul beilerbeiului de Mar'aș din Anatolia, Rușvan oğlu Halil-pașa, de a pleca la campania de la Prut. Deși cronicarul se

¹ Un semn distinctiv, folosit și de către dcmnitarii turci.

² „Toga de zibelină” (cf. D. Cantemir, *Istoria Imperiului otoman*, cd. Hodosiu, p. 788).

³ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 343.

⁴ *Ibidem*, p. 349.

⁵ *Ibidem*, p. 344.

⁶ *Ibidem*, p. 377—378.

⁷ După relatările lui Rașid, această flotă era compusă din: un vas mare cu 3 300 de levenzi, 22 de corăbii (cekdiri), 27 de calioane cu 16 000 de levenzi, 30 de vase (kalita) cu cîte 220 de levenzi fiecare, 60 de fregate cu cîte 80 de levenzi fiecare, 120 de corăbii ușoare cu cîte 30 de levenzi fiecare și alte 100 de caicuri cu cîte 7 levenzi (cf. *op. cit.*, III, p. 353—354).

⁸ Valiul de Erzurum și Trabzun (III, p. 346—347).

⁹ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 346.

¹⁰ 30 000 de ieniceri, 10 000 de gebegii, 7 000 de tunari ș.a.

¹¹ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 302, 355 ș.a.

¹² A. M. Pankratova, *Istoria U.R.S.S.* (trad. rom.), vol. II, p. 15.

¹³ Cf. Doc. Hurmuzaki, vol. I, supl. I, p. 402.

¹⁴ Cf. I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, 1955, p. 277.

referă mai mult la persoana beiberbeului, totuși, din relatarea sa cu privire la prinderea și omorîrea lui Halil-pașa după o serie de lupte cu armatele sultanului, rezultă că în jurul acestui beiberbei se adunaseră toate oștile aflate sub conducerea sa, precum și populația acelei provincii. De altfel este o caracteristică a cronicarilor otomani de a atribui unor persoane izolate chiar și cazurile de răscoale ale maselor populare în general. Faptul că Halil-pașa a fost omorît, așa cum arată Rașid, „spre a fi pildă pentru alții”, ne face să ne gîndim la o acțiune mai largă de neparticipare la campania de la Prut.

O lacună serioasă în cronica lui Rașid se observă în descrierea faptelor de la pornirea marelui-vizir din Constantinopol și pînă la sosirea lui la Cahul. Prin aceasta cronicarul trece sub tăcere faptul dacă marele-vizir a traversat sau nu Dunărea îndată ce a ajuns acolo, ceea ce este important pentru a cunoaște însuși moralul oastei otomane.

Din cercetarea altor izvoare se constată însă că trecerea peste Dunăre s-a făcut cu destulă întîrziere¹. Ea se explică doar prin ezitățile marelui-vizir² și prin hotărîrea vremelnică de a-i aștepta pe ruși la Dunăre.

Urmarind evenimentele petrecute în nordul Dunării, cronicarul Rașid relatează că după așezarea oastei pe șesul Cahulului (*Kartal*) s-a primit vestea sosirii avangărzilor rusești în localitatea Țuțora. „De aceea — spune el — în a doua zi a lunii Djumadi-ul-ahîr³ corturile au fost așezate pe malul rîului Prut, pe un șes întins, aflat la o distanță de un ceas și jumătate de vadul Fălciului (*Falci ghecidi*)”⁴.

Trecînd apoi la descrierea bătăliilor care s-au dat între cele două armate pe malurile Prutului, el amintește de încercarea unei armate rusești de 5 000 sau de 10 000 de oameni de a se opune construirii de poduri peste rîu. Precizînd că ciocnirea de aici a durat „pînă seara”⁵, acest fapt, contrar unor afirmații⁶, presupune o opoziție serioasă din partea armatei trimisă de Petru I sub comanda generalului Ianus (*Ionas*), pe care cronicarul îl confundă cu Mihail Șeremetev (*Șeremet oglu Mihail*).

Potrivit relatărilor cronicarului moldovean Neculce, oastea condusă de Ianus s-a retras în urma poruncii primite din partea țarului, pe cînd Rașid atribuie această întoarcere imposibilității ei de a se mai opune, recunoscînd însă mai departe că nici turcii n-au putut să creeze un cap de pod la dreapta Prutului după primul atac. „Dușmanii credinței — spune el — au renunțat să se mai opună, din cauza neputinței lor, iar gazii

¹ „Il primo vizir doveva partir dal Danubio li 9 del mese” (iulie), (cf. Doc. Hurmuzaki, vol. IX, partea I, p. 455). „Marele-vizir a plecat joi 9” (iulie), cf. idem, vol. XVI, p. 381. Într-un alt raport se menționează că la 6 iulie marele-vizir se afla la Isaccea (cf. idem VI, p. 107).

² Neculce relatează că, în momentul sosirii lui Șeremetev la Țuțora, „vizirul turcescu încă sosisă la Dunăre și se teme a trece în această parte, auzind că vin mulțime de muscali, Ce sta și el de cee parte” (cf. *op. cit.*, p. 271, 274).

³ 2 Djumadi II 1123 (18 iulie (sîmbătă) 1711).

⁴ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 358—359.

⁵ *Ibidem*, p. 359.

⁶ Unii susțin că armata rusă nu a opus rezistență turcilor (cf. A. Boldur, *Expediția de la Prut din 1711*, în „Studii și cercetări istorice”, Iași, vol. XIX, 1946, p. 69).

islamici, la rîndul lor, dat fiind că se lăsase noapte, s-au întors glorioși la ordia împărătească”¹. El vorbește de instalarea a trei poduri² pe rîul Prut „în noaptea aceea” (adică sîmbătă 18/19 iulie), iar în zorii zilei următoare au trecut la dreapta rîului cei 40 000 de ostași de sacrificiu ziși *serdengheciti*.

Abia cînd ajunge aici cu descrierea evenimentelor, Rașid amintește de răsîndirea știrii despre trecerea lui D. Cantemir de partea țarului, fiind numit atunci în locul său din nou Nicolaie Mavrocordat, dar, potrivit relatărilor acestui cronicar, pînă la instalarea oficială a noului voievod urma să fie caimacam fratele său Ienache³, care era dragomanul Divanului imperial și se afla în armata otomană⁴.

Informațiile date de Rașid cu privire la desfășurarea luptelor care au urmat sînt oarecum generale. El menționează totuși a doua ciocnire, la dreapta Prutului, între cei 40 000 de serdengheciti și oastea rusească, înainte ca marele-vizir să fi trecut Prutul, cu grosul armatei. Abia „în ziua următoare”⁵, spune el, a trecut peste rîu și marele-vizir, îndreptîndu-se spre oastea lui Petru I, aflată la vreo șase-șapte ore depărtare⁶. Fără să mai insiste asupra luptelor de după aceea, cronicarul amintește pe scurt de faptul că rușii, fiind încercuiți de oastea marelui-vizir și de armata hanului tătăresc, au fost puși în situația de a primi bătălia decisivă. În aceste împrejurări încep tratativele de pace, și unele mărturii ale cronicarului Rașid cu privire la condițiile care au determinat încheierea grabnică a păcii merită să fie luate în seamă, ele fiind în general negliigate pînă acum.

În cronica lui Rașid, inițiativa pentru începerea tratativilor se arată a fi pornită din partea taberei rusești, în momentul constrîngerii oastei lui Petru I⁷.

În istoriografia burgheză din țara noastră, cînd se analizau factorii care au determinat ca partea otomană să accepte cu multă grabă discutarea condițiilor de pace și chiar încheierea ei în cîteva zile, se punea accentul principal pe coruperea marelui-vizir, trecîndu-se cu vederea *situația grea* în care fusese pusă atunci oastea otomană.

E drept că Neculce⁸ sau alte izvoare⁹ amintesc de strigătele ienice-rilor de a nu mai merge la atac. Dar această situație iese în evidență cu multă claritate și sub toate aspectele sale din unele pasaje cuprinse în cronica lui Rașid.

Se știe de faptul că, înainte de a trimite delegați în tabăra turcească, țarul Petru I ținuse un consiliu militar pentru a lua o hotărîre în problema

¹ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 359.

² Pe unele hărți apar 4 poduri (cf. C. Șerban, *op. cit.*).

³ Numele acestuia nu figurează în tabelele cunoscute despre domni și caimacami.

⁴ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 359—360, 365.

⁵ Luni.

⁶ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 360.

⁷ *Ibidem*, p. 360—361.

⁸ Cf. Neculce, *op. cit.*, p. 292.

⁹ Cf. D. Cantemir, *op. cit.*, p. 792.

păcii și războiului. Un sfat (*medjlis*) similar a fost convocat însă și de marele-vizir după sosirea delegaților ruși. La acest medjlis, comandanții au descris strimtoarea în care se aflau oștile otomane, exprimând totodată hotărârea lor de a nu mai continua luptele și cerînd încheierea păcii.

Cînd marele-vizir s-a adresat celor din medjlis să se încheie pace sau să se continue războiul, „atunci — scrie Rașid, reproducînd discuțiile de acolo — unii dintre ei, arătîndu-și numaidecît dorința lor pentru pace, au zis : De vreme ce [șarul] se învoiește să ne predea cetățile cerute de noi și primește unele propuneri pe care trebuie să le facem, atunci nu există alt cîștig mai bun decît pacea. Dacă nu vom lua în seamă cererea sa de aman, la ce ne va folosi stăruința pentru luptă și măcel? Chiar dacă i-am nimici pe toți aceștia, ghiaurii tot nu se isprăvesc. În cazul cînd nu vom consimți, atunci ei vor depune, în orice caz, toate eforturile lor, știind că vor muri. S-ar putea totuși să apară vreo nenorocire. Aici ne aflăm în stare de luptă și nu te poți bizui pe slăbiciune sau pe putere. *Mai cu seamă în ciocnirea de ieri oastea noastră și-a întors fața din cauza focului improșcat de ghiauri și abia cu venirea nopții nu i s-a dat ocazie dușmanului.* Afară de aceasta, fiecare din cetățile pretinse de noi cer mii de expediții și mii de greutăți. Din moment ce atîtea cetăți vor intra în mîinile noastre fără dificultăți și fără osteneală, atunci, ferească Allah, s-ar putea să avem consecințe grave dacă, neprețuind această binefacere, vom fi aroganți în fața prilejului. Nu poți pune aceasta la îndoială în timp de război”¹.

Discuțiile care au avut loc în acest consiliu au arătat nu numai faptul că partea otomană nu cunoștea situația grea a armatei rusești, din cauza lipsei de provizii și a numărului redus, dar ele au dezvăluit și faptul că demnitarii turci nu erau siguri nici de sfîrșitul bătăliei în cazul continuării ei.

„De aceea — precizează Rașid mai departe —, după cîteva ore de certuri pentru unele articole, serdarul suprem a încheiat pace cu părerea și cu consimțămîntul demnitarilor statului (*vükela-i devlet*), așa cum au hotărît cu toții, neluînd în seamă dezaprobările hanului tătar și ale regelui Suediei”².

În acest caz, pacea de la Prut nu apare de loc ca opera personală a marelui-vizir Baltagi Mehmed-pașa, ea fiind impusă de toți comandanții de oști, care au fost siliți să expună dorința de pace a întregii oști otomane, aflată și ea în situație dificilă în fața armatei rusești încercuite. De aici reiese cu destulă claritate factorul hotărîtor care a determinat acceptarea tratativelor de către turci și încheierea grabnică a păcii la Vadul Hușilor în ziua de 22 iulie 1711 (6 Djumadi II 1123)³.

De relevant este faptul că în cronica lui Rașid se reproduce aproape integral textul documentului dat de marele-vizir în urma discuțiilor purtate cu solii țarului, cuprinzînd toate clauzele păcii, precum și condițiile de întoarcere ale armatelor rusești în țară. Acesta este în fond primul act oficial prin care turcii garantau respectarea clauzelor stabi-

¹ Cf. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 361.

² *Ibidem*, p. 361—362.

³ *Ibidem*, p. 363.

lite în cursul tratativilor, urmînd ca încheierea definitivă a păcii să se facă la Constantinopol¹.

Pe lîngă o serie de condiții privitoare la restituirea sau la dărimarea unor cetăți de către Petru I, apare deosebit de semnificativ în acest document clauza despre dreptul negustorilor ruși de a face comerț, *nestin-gherit*, în Imperiul otoman, dar numai prin uscat², în ciuda desființării reprezentanței diplomatice de la Poartă. Această clauză, care nu se referă în aceeași măsură și la negustorii turci, schimbă, cel puțin în principiu, conținutul tratatului de pace în favoarea Rusiei, exprimînd totodată necesitatea imperioasă pe care această țară o simțea în vederea extinderii comerțului la începutul veacului al XVIII-lea, ca urmare a dezvoltării ei multilaterale. Aceasta explică și faptul că, chiar în ziua încheierii tratativilor de pace (22 iulie), marele-vizir a emis din tabăra de la Vadul Hușilor, în numele sultanului, un firman adresat tuturor judecătorilor (*kadî*) și altor notabili otomani (*aian etc*) de la Dunăre,

¹ Dăm mai jos traducerea acestui document așa cum e transcris de Rașid fără formulele obișnuite de introducere: Cetatea Azov (Azak) să fie predată Înalțului-devlet, așa cum a fost luată mai înainte, cu pămînturile și cu dependențele ei. Targan și Kamenka și noua sa cetate de lîngă Samar să fie complet dărmate. Să predea Înalțului-devlet toate tunurile și munițiile sale aflate în Kamenka și de azi încolo cele două părți să nu construiască cetăți în locul mai sus amintit. De azi înainte să nu se amestece în treburile leșilor și ale cazacilor zaporojeni (Barabaș și Potkalu) dependenți de ei, precum și nici în treburile cazacilor aflați în dependența hanului Crimeii, măriasa fericitul Devlet Ghiraihan. Așa cum a fost din trecut și pînă acum, retrăgîndu-se de acolo, să nu mai stea nimeni din partea sa, ca ambasador la Istanbul, afară de negustorii săi care vor veni de acum încolo, de pe uscat, în țările bine păzite (Imperiul otoman). Să predea către Înalțul-devlet pe toți prizonierii musulmani pe care i-au luat mai înainte de aceasta și în prezent. Întrucît regele Suediei s-a refugiat sub aripa ocrotitoare a Înalțului-devlet, nepunînd de loc piedici în privința întoarcerii regelui Suediei, cu bine și în siguranță, în țara sa și neatacîndu-l de loc, să se încheie pace, dacă se vor înțelege și vor cădea de acord și dacă se va găsi unire între ei. Punîndu-se condiția și luîndu-se angajamentul ca de azi încolo să nu fie atacați și persecutați din partea Înalțului-devlet raialele și beraialele și alții care se află în dependență față de Rusia (Moskolu) și de asemenea nici din partea ei să nu fie atacate și persecutate raialele și beraialele și alții care se află în dependență față de țările bine păzite (Imperiul otoman), gloriosul și mărețul și binevoitorul nostru padișah va fi rugat ca, prin marea sa generozitate împărătească, să treacă cu vederea faptele lor din trecut. S-a scris acest act (*temessük*), potrivit mandatului absolut (*vekiâle-i-mullakamtz hascibile*) pe care îl avem și s-a dat în partea lor, pentru ca cele scrise mai sus să fie încheiate, cu ajutorul prea înalțului Allah, prin pact și alianță (*ahd ve misak*), la Poarta-fericirii, și să se dea surate din ambele părți. S-a expus aici faptul că din partea Înalțului-devlet li se vor da voie și permisiune să plece, fără întîrziere, în țara lor după ce vor fi luați de la țar ostatici (*rehinler*) în vederea aducerii la îndeplinire, de către sus-numitul țar, a condițiilor și clauzelor cuprinse în acest act (*temessük*) și după ce se va face schimb de acte din ambele părți, fără ca cineva dintre ostașii purtători de glorie sau dintre cetele tătărești sau dintre alții să împiedice după aceea întoarcerea ostașilor lor, pe drumul drept, în țara lor, și după ce, predîndu-se cele mai sus amintite, vor fi citite actele de tratat (*ahdnameler*) și se va face schimb din ambele părți și după ce vor veni la ordia împărătească purtătoare de glorie, din partea țarului în misiune de ostatici: sfetnicul (*mahrem-i-esrar*) țarului, pilda printre aianii neamului creștin, baronul cancelar Petru Șafirof (Safiro) și nepotul lui Șeremet (Șeremet oglunun oglu), generalul Mihail fiul lui Petru (Petras), sfîrșitul să-i fie cu noroc și își vor termina serviciul lor.

Scris în a șasea zi a lunii Djumadi-ul ahir din anul o mie și o sută și douăzeci și trei (6 Djumadi II 1123= 22 iulie 1711) (cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 362—363).

² Adică prin Moldova și Țara Romînească. Pentru eforturile depuse de Rusia la începutul veacului al XVIII-lea în vederea deschiderii celui de-al doilea drum comercial, respectiv prin Marea Neagră (Azov-Constantinopol), cf. T. K. Krilova, *op. cit.*, p. 145 și urm., precum și S. Goriainov, *Le Bosphore et les Dardanelles*, Paris, 1910, p. 1 și 2.

cerîndu-le „ca pe viitor să se ferească de a împila și de a ataca pe neguțătorii ruși și pe alți ruși care vin în împărăția mea cu scopuri de negoț, fiindcă astfel de fapte ar veni în contradicție cu prevederile convenției de pace”¹. Asupra acestei probleme Poarta a revenit și mai tirziu prin firmane adresate voievozilor din țările romîne².

O relatare aparte din cronica lui Rașid se referă la situația armatei rusești trimisă de Petru I la Brăila, sub comanda generalului Rönne. După Neculce, turcii aveau cunoștință de mișcarea acestor trupe spre sud³, pe cînd cronicarul otoman relatează că ei au aflat de acest lucru abia în perioada tratativelor de pace.

„După ce din tabăra rusească — scrie Rașid — se separaseră, înainte de lupte, vreo 12 000 de ostași și se îndreptaseră spre cadiatul Brăilei pentru a provoca stricăciuni, țarul. . . a făcut cunoscut, în momentul încheierii păcii, că a trimis oaste asupra Brăilei, spunînd totodată să le scrie scrisoare în vederea întoarcerii celor mai sus amintiți, iar din partea ordiei imperiale (otomane) de asemenea să se trimită în grabă oameni pentru a-i informa pe sus-numiții asupra încheierii păcii. De aceea — continuă cronicarul — pentru această chestiune s-au grăbit să trimită oameni atît din partea ordiei împărătești cît și din partea țarului”⁴.

Întrucît, pînă la sosirea acestei vești, Brăila fusese cucerită de corpul expediționar rus⁵, „cei care s-au dus acolo — adaugă Rașid — pentru a-i împiedica de la stricăciuni le-au arătat că s-a încheiat pace, luînd totodată înapoi robii și averiile”⁶.

Deși se consideră uneori că „însăși pacea de la Vadul Hușilor a fost încheiată de turci sub amenințarea continuării misiunii generalului Rönne”⁷, totuși cauzele ei obiective, așa cum s-a arătat mai înainte, se aflau în raportul de forțe și în însăși starea *de fapt* care se crease în rîndurile armatei otomane, chestiunea Brăilei fiind rezolvată cu știrea ambelor părți, printr-o comisie mixtă trimisă la fața locului⁸.

Potrivit relatărilor cronicarului Rașid, pentru a asigura întoarcerea ostașilor țarului, care din lipsă de provizii „erau nevoiți să mănînce coji de copaci”⁹, li s-au dat de către turci „o cantitate oarecare de pesmeți

¹ Cf. Josef Kabrda, *Nový zdroj pramenů k ruským dějinám (turecké kadijské registry)* (Un nou fond de documente cu privire la istoria rusă. Registrele turcești ale cadiilor), în „Sborník Praci filosofické Faculty Brněnské University Ročník II, Číslo 2–4, 1953, p. 245–247. După registrele cadiilor turci aflate la Bibl. de Stat „Vasili Kolarov” (Sofia).

² Cf. *Doc. Hurmuzaki*, vol. I, supl. I, p. 406 (firman adresat la 20 decembrie 1711 lui Constantin Brîncoveanu).

³ Cf. I. Neculce, *op. cit.*, p. 282.

⁴ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 366.

⁵ Pe la 25 iulie 1711, deci după încheierea păcii.

⁶ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 366.

⁷ Cf. C. Șerban, *Un episod al campaniei de la Prut: Cucerirea Brăilei (1711)*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, vol. II, 1957, p. 455.

⁸ De asemenea și cronicarul M. Costin precizează: „Era luni seara, iulie-6 zile (stil vechi), au și sosit un turc mare de la vezirul și cu moskali, la Brăila, cu veste de pace, și au dat moskali toți robii turci înapoi și au lăsat și cetatea. . .” (cf. *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1872, p. 108).

⁹ Cf. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 363.

(*peksimed*) și zaharele”¹ și „a fost numit lângă ei vizirul Maktulzade Ali-pașa², valiu de Alep, fiind astfel feriți de atacurile oastei tătărești”³.

Îndată după încheierea păcii, adversarii marelui-vizir Baltagi Mehmed-pașa au trecut la acțiune, acuzându-l de slăbiciune și de trădare.

Ei au cerut mazilirea lui, căutînd să aducă toate argumentele pentru a-l convinge pe sultan.

Este vorba în primul rînd de problema coruperii marelui-vizir, fapt căruia cronicarul Rașid însuși nu-i dă crezare; Baltagi mai era învinuit de încheierea păcii fără să fi avut consimțămîntul sultanului, precum și de încercarea de a provoca tulburări după intrarea sa în Constantinopol, ca și pentru menținerea divergențelor cu regele Suediei.

Cronicarul analizează pe larg toate mijloacele la care au recurs adversarii marelui-vizir, impunînd în cele din urmă mazilirea lui la 20 noiembrie 1711 (9 Șevval 123), în momentul sosirii sale la Adrianopole⁴.

Cu aceasta se încheie capitolul privitor la campania de la Prut în cronica lui Mehmed Rașid, care este unul din puținele izvoare narrative otomane pentru începutul veacului al XVIII-lea.

Rașid fiind un reprezentant oficial al clasei feudale otomane, cronica sa este străbătută de preamărirea faptelor militare ale demnitarilor turci. Cu toate acestea, în problema războiului din 1711, el nu poate nega realitatea. De aceea, după ce dă unele elemente privind situația internă a Imperiului otoman în această perioadă și analizează desfășurarea luptelor, el expune mai departe, în mod obiectiv, condițiile care au impus încheierea grabnică a păcii de la Vadul Hușilor.

Cercetările viitoare, fie pe baza altor cronici, fie pe baza documentelor nestudiate pînă acum, vor arunca, desigur, o lumină din ce în ce mai mare și asupra altor aspecte ale acestei campanii desfășurate pe meleagurile Moldovei romînești.

ЛЕТОПИСЬ МЕХМЕДА РАШИДА КАК ИСТОЧНИК ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ПРУТСКОЙ КАМПАНИИ (1711 г.)

РЕЗЮМЕ

В этой статье излагаются сведения летописца Рашида, современника событий, происшедших накануне и во время развертывания турко-русско-молдавской битвы в Стэнкилешть в 1711 г.

¹ Cf. Rașid, *op. cit.* vol. III, p. 364.

² În izvoarele romînești apare: Curt-Mehmed pașa Bosniacul (cf. M. Costin, *op. cit.*, p. 111).

³ Cf. M. Rașid, *op. cit.*, vol. III, p. 364.

⁴ *Ibidem*, p. 367—373.

Изложив некоторые соображения относительно последствий этой кампании в истории румынского народа, автор упоминает далее несколько работ и статей, вышедших в связи с Прутской кампанией, а затем переходит к анализу внутреннего положения Османской империи в первом десятилетии XVIII века, используя данные из летописи Рашида и других источников. Особое внимание автор уделяет здесь социальным волнениям, охватившим в этот период Османскую империю, подчеркивая экономический и финансовый кризис, обуславливавший и постоянный политический кризис.

Весь комплекс этих факторов определял то, что несмотря на давление Франции, Швеции и татарских ханов, Турция не могла начать какой-либо военной кампании, хотя прежде всего русско-турецкие разногласия становились все более и более очевидными. Здесь автор подчеркивает как роль русской дипломатии в начале XVIII в., так и военные успехи русских во время Северной войны, которые в сочетании с внутренними факторами, заставили руководящие круги Турции отказаться от войны с Россией, несмотря на то, что великий визирь Чарлулу Али паша обещал королю Швеции военную помощь накануне Полтавской битвы через крымского хана.

Но реваншистским кругам Турции удалось, наконец, начать кампанию против России. Здесь более подробно излагаются обязательства, взятые на себя Турцией перед ханом Девлет Гиреем, чтобы обеспечить его поддержку во время развертывания кампании, а также и данные, содержащиеся в летописи Рашида, относительно основных моментов борьбы между турецко — татарскими войсками с одной стороны и русско-молдавскими с другой.

В последней части статьи анализируются обстоятельства, которые обусловили успешное заключение мира в Валул Хушилор 22 июля 1711 г. Здесь выявляется сведение, содержащееся в летописи Рашида, о том, что якобы не подкуп великого визиря был решающим фактором в заключении этого мира, а соотношение сил, сложившееся в определенный момент на поле битвы, когда турецкие войска, окружившие армию царя Петра, сами очутились в тяжелом положении. Этот факт вытекает из выступлений турецких командующих на совете (меджлисе), созванном великим визирем в результате сделанного русскими предложения о заключении мира. Анализируя сведения, содержащиеся в летописи Рашида, с этой точки зрения, можно сделать вывод, что Прутский мир вовсе не является личной заслугой великого визиря Балтаджи Мехмед паша, он был обусловлен *фактическим положением*, которое сложилось среди турецкого войска, что облегчило включение в договор и некоторых торговых условий в пользу русских торговцев в Турции.

В заключение коротко упоминаются интриги, к которым прибегали противники великого визиря Балтаджи, пока не добились его низложения. Автор подчеркивает, что хотя летописец Рашид преувеличивает в общем заслуги турецких сановников, все же в том, что касается битвы 1711 г., он объективно излагает обстоятельства, которые обусловили успешное заключение мира русскими и турками на берегах молдавского Прута; несомненно, что последующие исследования помогут еще лучше осветить этот вопрос.

LA CHRONIQUE DE MEHMED RACHID—SOURCE D'INFORMATIONS POUR LA CAMPAGNE DU PRUTH (1711)

RÉSUMÉ

L'article expose les témoignages du chroniqueur Rachid, contemporain des événements qui ont précédé et accompagné la bataille turco-russo-moldave de Stănileşti, en 1711.

Après quelques considérations sur les conséquences de cette campagne pour l'histoire du peuple roumain, l'auteur mentionne quelques-uns des articles et des études consacrés à l'expédition du Pruth, et passe ensuite à l'analyse des conditions internes de l'Empire Ottoman au cours de la première décade du XVIIIe siècle, sur la foi des données recueillies dans la chronique de Rachid et dans d'autres sources. Il insiste sur les mouvements sociaux qui ont compris à cette époque l'Empire Ottoman, en mettant en lumière le chaos économique et financier, source d'une crise politique permanente. Nombre de facteurs ont empêché la Porte d'entreprendre une campagne militaire, — malgré les pressions exercées par la France, la Suède et les khans tartares — et ce, bien que les divergences russo-turques se fissent sentir toujours plus visiblement. L'auteur relève également le rôle de la diplomatie russe au début du XVIIIe siècle ainsi que les succès militaires russes pendant la guerre du Nord, succès qui ont contribué, à côté des facteurs internes, à empêcher pendant quelque temps les milieux dirigeants ottomans de faire la guerre à la Russie, bien qu'à un moment donné le grand vizir Ciorlulu Ali Pacha eût promis son appui militaire au roi de Suède, à la veille de la bataille de Poltava, par l'entremise du khan de Crimée.

Mais finalement, les groupes ottomans revanchards réussirent à entreprendre une campagne contre la Russie. L'article expose en détail les obligations que les milieux dirigeants de Constantinople s'étaient assumées envers le khan Devlet Girai, afin de s'assurer l'appui de celui-ci durant l'expédition, et révèle les renseignements recueillis dans la chronique de Rachid concernant les principaux épisodes des batailles livrées entre les armées turco-tartares et les troupes russo-moldaves.

Dans sa dernière partie, l'article analyse les circonstances qui imposèrent la rapide signature de la paix, à Vadul Huşilor, le 22 juillet 1711. L'auteur met en lumière l'affirmation faite dans la chronique de Rachid, selon laquelle le facteur décisif dans la conclusion de cette paix n'aurait pas été la corruption du grand vizir, mais le rapport de forces qui s'était créé à un moment donné sur le lieu de la bataille, à savoir la situation difficile à laquelle les troupes ottomanes avaient été acculées devant l'armée enveloppée de Pierre le Grand : le fait résulte des exposés mêmes des commandants turcs devant le conseil (medjlis) convoqué par le grand vizir à la suite des propositions de paix faites par la partie russe. Citant les témoignages recueillis dans la chronique de Rachid, l'auteur conclut que la paix du Pruth n'a nullement été l'œuvre personnelle du grand vizir Baltadji Mohammed Pacha, mais qu'elle a été imposée par la *situation de fait* qui s'était créée dans les rangs de l'armée ottomane, ce qui a également facilité l'introduction de certaines clauses commerciales, en faveur des négociants russes en Turquie.

En conclusion, l'auteur rappelle brièvement les manœuvres auxquelles ont eu recours les adversaires du grand vizir Baltadji, jusqu'au moment où celui-ci a été limogé, et souligne que si la chronique de Rachid glorifiait en général les actions des dignitaires turcs, elle n'en expose pas moins objectivement, dans le cas de la bataille de 1711, les conditions qui ont déterminé la rapide conclusion de la paix entre les Turcs et les Russes, sur la rive du Pruth moldave. L'auteur termine en exprimant son espoir que les futures recherches éclaireront davantage encore ce problème.

IOAN PIUARIU MOLNAR ÎN MOLDOVA

DE

AL. VIANU

Activitatea multilaterală a lui Ioan Piuariu Molnar (gramatică, dicționar, retorică, lucrări cu caracter economic, istoric și medical), unul dintre „cei mai de seamă iluminiști ai Transilvaniei de la sfârșitul secolului al XVIII-lea”¹, este astăzi reconsiderată în lumina materialismului dialectic și materialismului istoric de către economiști, filozofi, istorici, filologi, medici și literați. Cercetările recente au adus noi date despre viața și activitatea întemeietorului medicinei științifice românești².

Născut în 1749 în comuna Sad, Ioan Piuariu Molnar și-a făcut studiile la Sibiu, Cluj și Viena și a devenit curînd medic oculist de vază, bine cunoscut și peste granițele Transilvaniei.

Este cunoscut că la începutul anului 1783 el proiectase o călătorie în Țara Românească, pentru a trage la răspundere pe „un chirurg fugit acolo, care-i făcuse o pagubă”³.

Sîntem mai bine informați despre prezența doctorului Ioan Piuariu Molnar în Moldova, datorită știrilor consemnate de un agent acoperit al Consulatului general al Rusiei din Iași. Într-un raport din 1 iunie 1798, Wengerski, polonez de origine, profesor de latină, arată că doc-

---

¹ C. Daicoviciu, St. Pascu, V. Chereșteșiu și T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, București, 1960, p. 204.

² Dr. S. Izsak, *Adevărata figură a lui Ioan Piuariu Molnar*, în „Studii și cercetări științifice”, Cluj, 1950, fasc. 2, p. 159—170; Jancso E., *A jakobinus mozgalom hazai hagyományai*, București, 1957; Al. Neamțu, *Contribuții documentare noi privitoare la activitatea oculistului Ioan Piuariu Molnar în istoria medicinei*, în *Studii și cercetări*, București, 1957, p. 88—102; Al. Neamțu, *Date noi privitoare la Ioan Piuariu Molnar*, în „Studii”, 1960, nr. 1, p. 83—90.

³ N. Iorga, *Istoria literaturii românești în secolul al XVIII-lea*, București, 1925, apendice, p. 55—56. Unica informație despre această călătorie este scrisoarea de recomandare a baronului Brukenthal către St. Raicevich, consulul Austriei în Principate, din 24 februarie 1783. Rapoartele consulare ale lui St. Raicevich nu înregistrează trecerea lui Ioan Piuariu Molnar prin Țara Românească (vezi Hurmuzaki, XIX¹); aceasta însă nu înseamnă că n-a avut loc călătoria.

torul Ioan Piuaru Molnar a sosit la Iași în mai 1798 (probabil în a doua jumătate a lunii) pentru a face o operație de ochi vistierului Balș¹.

Wengerski avea ușa deschisă la multe case boierești din Iași prin profesiunea sa oficială, fapt de care se folosea pentru a-și exercita adevărată sa ocupație de agent informator. El a lucrat ca agent dublu, furnizând informații atât lui M. Suțu vv.. cât și lui I. Severin, consulul rus². Din raportul său rezultă că l-a întâlnit pe Ioan Piuaru Molnar, în câteva rânduri, în saloanele Iașului, unde l-a auzit făcând considerații cu privire la „revoluțiile politice din Europa”³.

Wengerski arată că doctorul transilvănean și-ar fi manifestat convingerea cum că ar exista relații strînse între revoluționarii polonezi și cei din Ungaria. Ioan Piuaru Molnar a relatat totodată că și în Transilvania există un puternic spirit revoluționar. Cu sprijinul acestei afirmații el a arătat că pînă și în sate se aud cîntece revoluționare în românește și ungurește. Wengerski a notat un vers românesc dintr-un astfel de cîntec :

„Bunaparte nu-i diparte,
Vin digrabă, fă dreptate !”⁴

Ioan Piuaru Molnar a găsit în capitala Moldovei o stare de spirit ascmănătoare cu aceea din Transilvania. O notă din 9 martie 1798 a aceluiși informator înregistrează ecoul pe care l-a produs în societatea ieșeană distribuirea de cocarde republicane de către Parrant, viceconsul francez, unor inși care s-au declarat supuși venețieni : „Alaltăieri... am văzut ieșind din strada unde locuiește Parrant — scrie Wengerski — cam 20 din acești proaspeți franțușiți, toți cu cocarde... Acest

¹ Arhiva politicii externe a Rusiei, fondul Consulatul general al Rusiei din Iași, dos. nr. 236/1798, fila 95—96.

² Schilling-Thugut, 16 decembrie 1794; Wengerski — I. Severin, noiembrie 1794 (Arhiva politicii externe a Rusiei, fondul Consulatul general al Rusiei la Iași, dos. nr. 144/1794, fila 377—378).

³ Despre poziția mișcării iacobine din Transilvania, din care a făcut parte și Ioan Piuaru Molnar, vezi St. Pascu, *Intervention à la communication de W. Markov; Josephinismus und jakobinestum*, ținută la Congresul de la Uppsala la 20 august 1960 (în manuscris).

⁴ În versiunea cunoscută în literatura noastră, versul de mai sus apare puțin schimbat :
„Buna parte nu-i departe,
Vine să ne dea dreptate”

Vasile Alecsandri arată că Napoleon al III-lea cunoștea acest cîntec, „căci la 1855 răposatul Ioan Voinescu, unul din exilații de la 1848, luîndu-l de la mine, îl comunicase împreună cu traducerea lui bibliotecarului împărătesei Eugenia” (V. Alecsandri, *Napoleon III. Trei audiențe la palatul Tuilerilor 1859*, în „Convorbiri literare”, Iași, XII, 1878, nr. 7. B. Florescu afirmă : „Cetirea lui (a cîntecului) într-o serată intimă la Tuileries a produs mare plăcere împăratului Napoleon” (vezi „Portofoliul român”, București, anul I, 1881, nr. 7). La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd a circulat acest cîntec pe plaiurile românești, răsunetul revoluției franceze era atât de puternic, încît războaiele expansioniste napoleoniene apăreau drapate în mantia „libertății și a egalității”. Masele populare s-au dezmeticit însă repede. Un lung poem, care a avut o largă răspîndire în Transilvania după încoronarea lui Napoleon I, îl numește pe acesta :

„dușmanul neamurilor,
Zbici mare a săracilor, prădătorul avuțiilor, -

Șarpe-n suflet veninos, răpitorul țărilor” (vezi Cornelia C. Bodea, *Moise Nicoară (1784—1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a romnilor din Banat și Crișana*, partea I, Arad, 1943, p. 46).

spectacol nou de a vedea pentru prima oară pe străzile Iaşului o masă de oameni cu cocarde ataşate de bonete greceşti, turceşti, moldoveneşti, bulgare, poloneze a înspăimîntat pe privitori şi se aleargă în masă pentru a vedea acest spectacol. Observ că boierii iau aceasta ca o aplecare dăunătoare şi îi afectează profund... Un negustor mi-a declarat că acest procedeu al lui Parrant influenţează deja foarte mult conduita băieţilor de prăvălie, din care mulţi au făcut să simtă pe stăpîni lor că această inovaţie le place”¹. La sfîrşitul veacului al XVIII-lea, avîntul de eliberare naţională şi socială a adîncit criza orînduirii feudale, ducînd la profunde transformări în felul de viaţă şi de gîndire al popoarelor din sud-estul Europei. Observaţia lui Merckelius, consulul Austriei în Principatele Romîne, oglindeşte o stare de fapt de netăgăduit: „Ţărănimea din Ţara Romînească de la 1769 pînă în 1791, prin războaiele ce s-au succedat, prin prezenţa armatelor străine ale celor două mari puteri, prin măsurile de prevedere luate cu acest prilej şi prin aflulxul meşteşugarilor străini, s-a deşteptat într-o măsură considerabilă”².

Ioan Piuariu Molnar, reprezentant de seamă al mişcării intelectuale progresiste din Transilvania, a fost unul dintre puţinii învăţaţi romîni care la sfîrşitul secolului al XVIII-lea a avut posibilitatea să ia contact direct cu fraţii săi de dincolo de munţi. Şi este simptomatic că discuţiile pe care le-a avut în saloanele Iaşului s-au centrat pe problemele revoluţiilor politice europene.

A N E X Ă

Iaşi, 1798, iunie 1, Wengerski către I. Şeverin despre prezenţa doctorului Ioan Piuariu Molnar în capitala Moldovei.

1789, 10 1 juin

Molnar, professeur public de Clausenbourg en Transylvanie, est venu ici pour faire une opération sur l'œil du vistiernic Balche, trésorier. Me trouvant avec lui plusieurs fois dans des maisons de boyards, où il raisonnait souvent des révolutions politiques d'Europe, j'y ai fait mes observations, dont les plus remarquables comptent en ceci: que dans son dernier voyage de Hongrie il y a vu plusieurs Polonais de conséquence, qui s'y promènent; qu'il est fort persuadé qu'il y a une correspondance forte entre les hongrois et les polonais de Galicie, que l'esprit révolutionnaire y regne, et qu'on cherche à le communiquer au peuple. La Transylvanie-même selon lui est attaquée de ce fléau; on y chante des chansons révolutionnaires même dans des villages, en hongrois et en valaque. Je me suis noté un passage d'une chanson valaque où il est dit en leur langue:

Boonaparte nou dy parte

Vin dy graba fa dreptate.

à savoir: Bonaparte n'est pas loin; Viens plutôt et nous rends justice.

¹ Arhiva politicii externe a Rusiei, fondul Consulatul general al Rusiei la Iaşi, dos. nr. 236/1798, filele 43—44.

² Hurmuzaki, vol. XIX¹, p. 696.

RAPOARTELE INEDITE ALE CAPUCHEHAIELELOR LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT (august 1741—decembrie 1742)

DE

ARIADNA CAMARIANO-CIORAN

În Biblioteca Academiei R.P.R., bogată în material documentar grecesc, se găsește și un manuscris grec sub cota 1 069, care este de o deosebită importanță pentru istoria țărilor române de la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Manuscrisul este în 8°, se compune din 250 de folii și are o frumoasă legătură de piele. Pe coperta legăturii are drept titlu : Efemeridele lui Const. Mavrocordat. Acest titlu este greșit, deoarece manuscrisul nu cuprinde efemeridele lui Const. Mavrocordat, ci rapoartele și scrisorile capuchehaielor sau ale altor boieri ai lui trimise din Constantinopol ori din alte localități. Ici-colo, printre rapoarte, se intercalează și câte o scrisoare a domnului, care este răspuns la cele raportate de capuchehaiele.

Acest manuscris ne oferă un bogat material pentru intervalul de la 30 august 1741 și pînă în decembrie 1742. Am putea spune că este o cronică a epocii și cea mai amănunțită din cîte avem, căci în circa 500 de pagini sînt descrise evenimente petrecute într-un an și patru luni. Aceste pagini sînt o adevărată oglindă a intrigilor ce se făceau în culisele Porții și ne oferă cel mai bogat material informativ pentru istoria dominației otomane în țările romîne.

Nici o cronică, nici o relație de călători nu egalează bogăția știrilor aflate în aceste rapoarte. Și, ceea ce este și mai important, în aceste rapoarte, care desigur nu erau destinate circulației și publicității, sînt știri intime care ne relevă cu cea mai mare sinceritate gîndurile și intențiile lui Const. Mavrocordat și ale persoanelor din jurul său. Se spune totul în mod deschis și fără reticențe. Se transmite domnului în mod textual ce a spus despre el și despre cîrmuirea lui cutare sau cutare înalt demnitar turc sau ce au spus adversarii lui din Fanar, pentru ca să se bucure cînd este lăudat sau pentru ca să înlătore, dacă este cazul, motivele pentru care este criticat.

Din paginile acestui manuscris se desprind foarte clar metodele întreprinse pentru luarea domniei și fabuloasele sume cheltuite în acest scop, precum și procedeele pentru consolidarea ei.

S-au studiat unele aspecte ale dominației otomane, mai ales obligațiile oficiale ale țărilor române ca vasale imperiului¹. Din aceste rapoarte se desprinde un alt aspect, și anume sumele date înalților demnitari în mod neoficial, aspect de care nu s-a ocupat nimeni pînă acum.

În paginile acestui manuscris se manifestă pe de o parte lăcomia feroce a înalților demnitari ai Porții și pretențiile lor nesățioase, iar pe de altă parte ofertele darnice ale domnilor și ale претенденților, care supralicitau pentru obținerea domniei.

Sumele cheltuite de domnii țărilor române în bani și obiecte de preț pentru a cîștiga favoarea Porții, începînd cu marele-vizir și terminînd cu ultimul chiatip și ciohodar, erau colosale, întreceau puterile lor și îi sileau să facă mereu datorii, iar apoi, pentru achitarea datorilor, să recurgă la exploatarea nemiloasă a poporului prin dări extraordinare sau înmulțirea sferturilor.

În afară de bogatul material referitor la dominația otomană găsim în paginile acestui manuscris și multe știri economice și sociale, mai multe pentru Țara Românească decît pentru Moldova, deoarece Mavrocordat cunoștea situația Moldovei, fiind domn acolo. Capuchehaiielele se străduiau să-l informeze despre situația din Țara Românească și îi transmitemeau toate știrile politice, economice și sociale pe care le aflau cu privire la această țară. Îl țineau la curent cu felul de așezare și percepere a dărilor, cu nemulțumirea populației și fuga ei, cu intrigile boierilor și altele².

Intrucît materialul acestor rapoarte a rămas cu totul necunoscut istoricilor noștri, ne propunem să facem o succintă prezentare.

În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, viața țărănimii devine din ce în ce mai grea. Cauzele acestei situații sînt multiple. Unele sînt de natură internă: *apăsarea fiscală* a domniei, cauzată în mare măsură de dominația otomană, precum și *exploatarea nemiloasă* a țărănimii de către marii feudali, iar altele de proveniență externă: *dominația otomană*, cu diferitele ei aspecte sub care se manifestă.

În decursul veacurilor, poporul român a avut mult de suferit de pe urma stăpînirii otomane. Turcii au supus țările române unui jaf nemai-

¹ Vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, 1957; idem, *Variațiile exploatării Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI—XVIII*, în „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, și M. Alexandrescu-Dersca, *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIII-e siècle*, în „Studia et acta orientalia”, 1, 1958.

² Acest manuscris, nu știu pînă în ce împrejurări, a intrat în posesiunea lui Mihai Racoviță, și atît el cît și oamenii lui au adăugat o serie de note marginale prin care dezminț unele afirmații ale capuchehaiielelor, care nu le conveneau sau poate le socoteau eronate.

pomenit, transformându-le aproape în colonii turcești¹. În prima jumătate a secolului al XVIII-lea, dominația otomană devine din ce în ce mai apăsătoare, exploatarea se intensifică, exigențele puterii suzerane cresc, dependența față de Imperiul turcesc devine insuportabilă și culminează în epoca de care ne ocupăm. Procesul de adâncire a presiunii turcești capătă un ritm vertiginos după 1730, când domnii supralicitează pentru obținerea scaunului și pentru menținerea lui, majorează mucarerurile și creează adevărate paraharaciuri, mai mari decât haraciul însuși². Pe lângă faptul că au crescut obligațiile bănești oficiale³, s-au înmulțit extrem de mult și cele neoficiale sau ocazionale.

Campaniile turcești agravează și mai mult situația țărilor române. Pe de o parte, nevoile Imperiului turcesc pentru ducerea războaielor cresc atât în bani cât și în provizii pentru trupele combatante, iar pe de altă parte teritoriul țărilor române devine teatru de luptă, de jaf și de robire. Pentru campaniile lor, turcii cereau aprovizionări masive cu cereale pentru trupe, în afară de cele necesare aprovizionării capitalei imperiului și a cetăților turcești învecinate. După fiecare campanie urma de obicei foamete, pentru că recoltele nu puteau fi strînse, semănături noi nu se puteau face, iar rezervele de cereale, ba chiar și strictul necesar, erau luate pentru aprovizionarea trupelor.

Pentru campaniile sale, nu numai pentru acelea pe care le ducea împotriva vecinilor, dar și împotriva popoarelor îndepărtate, puterea suzerană mai avea nevoie de cai și de căruțe pentru transportul proviziilor și al munițiilor. De cele mai multe ori, caii mureau, căruțele se stricau și țăranii rămâneau lipsiți de uneltele lor de lucru.

Cheltuielile ocazionale pe care erau nevoite să le suporte țărilor române reprezentau de multe ori valori mult mai mari decât obligațiile bănești fixe⁴.

Cerințele puterii suzerane au urmări dezastruoase pentru țăranimea țărilor române care suporta greul acestor cerințe, deoarece domnia și boierimea, prin poziția lor de clasă, aruncau mai totdeauna aceste greutăți pe umerii țăranimii, și așa destul de împovărată.

Prima jumătate a secolului al XVIII-lea este epoca domniilor fanariote, când domnii se schimbă la intervale scurte: sînt aleși și numiți de Poartă, după cum ofertele lor erau mai mari sau mai mici⁵. Consecința

¹ Vezi *Istoria modernă. Sub redacția lui B. F. Porșnev*, vol. I, p. 456—458.

² M. Berza, *Variațiunile exploatarei Țării Românești de către Poarta otomană în secolele XVI—XVIII*, în „Studii”, an. XI (1958), nr. 2, p. 67.

³ Vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. II, 1957, p. 42.

⁴ Într-o carte prin care se adresează poporului cu ocazia scoaterii primului sfert din al doilea an al domniei sale în Moldova, Mavrocordat spune că în primele șase luni ale domniei sale a îndeplinit atâtea porunci și a plătit atâtea havalele, încît suma respectivă echivala cu haraciul pe trei ani, dar că „sama miriei nu cuprinde nici jumătate din ce a achitat, așa că se păgubește cu peste 200 de pungi” (vezi *Condica vistieriei*, în „Studii și documente”, vol. VI, p. 383).

⁵ Se făcuse obicei la Poartă să fie schimbați la intervale scurte nu numai domnii țărilor române, ci toți funcționarii imperiului, pentru că aceste schimbări erau o sursă de venituri importante pentru marele-vizir. De pildă, marele-vizir Ismail-pașa de sub sultanul Mehmed, prin schimbarea dregătorilor și funcționarilor imperiului, a strîns în 17 zile imensa sumă de

acestui procedeu de numire a domnilor este știrbirea prestigiului și scăderea autorității, precum și intensificarea conflictelor dintre domnie și boierime, pe de o parte, și boierii pământeni și cei greci, veniți împreună cu domni fanarioți, pe de altă parte.

Conflictele dintre partidele boierești pricinuesc dese schimbări în domnie, care ruinează țările române. Fiecare nouă domnie costa sute și mii de pungi. Domni veneau încărcăți de datorii și, întrucît se schimbau des și niciodată nu știau cît va dura domnia lor, primul gînd al lor cum luau domnia era să strîngă într-un timp cît mai scurt sume cît mai mari, ca să achite datoriile făcute pentru obținerea domniei și să aibă și rezerve însemnate în bani pentru epoca de mazilire, să poată recîștiga favoarea și bunăvoința înalților demnitari ai Porții pentru reluarea scaunului.

Nevoile lor mari și de multe ori urgente, precum și cerințele neașteptate și neprevăzute din partea puterii suzerane, îi obligau pe domni să aplice de multe ori o fiscalitate excesivă. Unii majorau dările existente, alții le percepeau de cîte două ori pe an, iar alții înmulțeau numărul dărilor. Pe lîngă apăsarea fiscală introdusă de domnie se mai adăugau și abuzurile aparatului fiscal și administrativ, corupt și lacom de avuții.

În epoca de care ne ocupăm, mai este un factor de asuprire a țărănimii. Se constată, bineînțeles încă în chip timid și embrionar, începerea destrămării feudalismului și apariția primelor elemente capitaliste, crește comerțul cu produsele agricole și deci marii latifundiați încearcă valorificarea întinselor lor domenii, dar pentru valorificarea lor se resimte lipsa brațelor de muncă și, în consecință, exploatarea celor existente este maximă.

Dar nici țărănimia nu rămîne pasivă. Cu cît se intensifică fiscalitatea, cu cît crește exploatarea socială, cu atît mai dirză apare și lupta de clasă a poporului; fuga ia cîteodată proporții mari. Emigrarea în masă are drept consecință depopularea țărilor române, reducerea numărului contribuabililor și ruina economia țării.

Pentru strîngerea populației și redresarea economică a țării, domnia este silită de multe ori să aplice unele măsuri fiscale sau administrative de ușurare. De multe ori s-a încercat să se grupeze dările în ruptă și să se încaseze în patru sferturi. Acest sistem era mai avantajos¹, căci în felul acesta exploatarea era mai puțin anarhică și fiecare știa contribuția sa anuală.

Înlesnirile formale de ordin fiscal și reformele erau introduse de domnie în situații critice economice și în momentele de îndîrjire a luptei de clasă a țărănimii. Ele erau o momeală, un mijloc de ademenire pentru țărănimia asuprită. Prin ele, domnia încerca, pe de o parte, să oprească emigrarea țărănimii și, pe de altă parte, pentru repopularea satelor să

1 500 de pungi. Vezi N. Iorga, *Documente privitoare la Const. Brncoveanu*, București, 1901, p. 123; același Iorga, în *Știri despre veacul al XVIII-lea în țările române*, urcă numărul zilelor la șaiszeci și șapte (în „Analele Acad. Rom.”, secf. ist., seria II, tom. XXXII, (1909), p. 7. Schimbările marilor demnitari ai imperiului turcesc aveau serioase repercusiuni asupra poporului român, deoarece bunăvoința și favoarea nollor demnitari erau cîștigate cu sumele stoarse de la poporul exploatat pînă la sînge.

¹ Vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 988.

readucă în țară populația fugită sau noi coloniști, cărora li se acordau ușurări și mai mari.

Puțin înainte de epoca când încep rapoartele de care ne ocupăm, țările române, în urma războiului ruso-austro-turc din 1736—1739, au o situație economică grea din cauza neîncetatei cereri ale turcilor și ale celorlalte împrejurări pricinuite de război¹. Țările sînt jefuite, o parte din populație robită, altă parte emigrată în țările vecine, principatele depopulate și economia ruinată. În asemenea condiții pe de o parte Munnich, comandantul trupelor rusești din Moldova, iar pe de altă parte Const. Mavrocordat, domnul Țării Românești, fac apeluri amăgitoare cu scutiri de dări la populația emigrată să se întoarcă la satele ei².

Aceleași cauze îl determină pe Const. Mavrocordat să aplice în 1740 prima sa reformă în Țara Românească, iar apoi, trecînd în 1741 în Moldova, să introducă aceeași reformă și acolo.

Rapoartele cu care ne vom ocupa mai jos îmbrățișează epoca de după aplicarea reformei lui Const. Mavrocordat. Întrucît partea cea mai mare a știrilor furnizate de aceste rapoarte se referă la dominația otomană, vom începe cu acest capitol.

DOMINAȚIA OTOMANĂ

Știrile pe care le găsim în aceste rapoarte reflectă mai mult aspectul dominației otomane nestudiat pînă acum, și anume sumele neoficiale și ubudieturile (darurile) ce se dădeau demnitarilor Porții pentru cîștigarea și menținerea bunăvoinței lor și pentru luarea sau consolidarea domniei. Despre aceste eforturi depuse la Constantinopol, capuchehaielele raportau zi de zi.

Aceste daruri erau așa de multe și atît de apăsătoare, încît îi puneau pe domni în situații foarte grele și îi sileau să se împrumute cu importante sume sau să procedeze la unele schimbări fiscale, împovăraătoare pentru popor.

Textul manuscrisului începe cu un raport din 30 august 1741, în care este descris în mod amănunțit tot ce s-a petrecut cu puțin înainte de mutarea lui Mavrocordat din scaunul Țării Românești în cel al Moldovei. Capuchehaielele, aflînd de proiectata mutare, se străduiau prin daruri bogate să salveze situația. Ofereau 250 de pungi marelui-vizir, 100 de pungi chehaielei și 1 000 de galbeni secretarului chehaielei, pentru ca Mavrocordat să rămînă în Țara Românească (f. 25^r).

Pe de altă parte, capuchehaielele lui Grigore Ghica, domnul Moldovei, auzînd că domnul lor va fi mazilit, ofereau 150 de pungi marelui-vizir și 100 chehaielei pentru ca să-și păstreze scaunul (f. 26^r). Dar cu toate eforturile și cu toată dărnicia lor, n-au izbutit nici Mavrocordat să

¹ Pentru neîncetatele cereri ale turcilor de la Țara Românească, vezi Alex. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci. 1716—1719*, București, 1929, vol. I, p. 167.

² Pentru apelul lui Munnich, vezi Const. Daponte, *Ephémérides daces*, vol. II, ed. E. Legrand, Paris, 1881, p. 363, iar pentru cel al lui Const. Mavrocordat, vezi C. Giurescu, *Material pentru istoria Oltenei sub austriaci*, III, București, 1944, p. 385.

rămină în Țara Românească și nici Grigore Ghica să înlăture mazilirea. În septembrie 1741, Constantin Mavrocordat, domnul Țării Românești, este mutat în Moldova¹, Mihai Racoviță numit în Țara Românească, iar Grigore Ghica, care domnea în Moldova, este mazilit și chemat la Constantinopol.

Poarta fusese determinată să facă aceste schimbări în domnie de faptul că Mihai Racoviță, care fusese mazilit în 1731 din scaunul Țării Românești, rămăsese dator la miria împărătească cu 300 de pungi². Timp de zece ani, fiind mazil, el nu și-a putut achita datoria. În 1741 cerea printr-un arz scaunul Țării Românești și promitea că în doi ani va achita toată datoria, plătind câte 50 de pungi la fiecare patru luni (f. 26^v)³.

Conform acestor rapoarte, domnia l-a costat pe Mihai Racoviță 1 000 de pungi (f. 29^r, 36^r, 75^r)⁴. El a oferit demnitarilor intermediari

¹ Ambasadorul francez la Constantinopol, de Castellane, precizează într-un raport că liga Mihai Racoviță—Grigore Ghica a oferit 1 000 de pungi pentru ca să fie mazilit Const. Mavrocordat și să ia domnia Racoviță, dar că Mavrocordat a câștigat cu 300 de pungi pe cizlar-aga (darisadet), care a propus mutarea lui în Moldova (Hurmuzaki, *Documente*, supl. 1/1, p. 565). Aceste legături și prietenii, precum se știe, erau de scurtă durată; ele erau dictate de interesele momentului.

Cu câțiva ani în urmă, în 1735, M. Racoviță se aliase cu Const. Mavrocordat. După afirmația lui Johan Christian Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, vol. II, Halle, 1804, p. 19, Mavrocordat ar fi oferit atunci 1 000 000 de Leventhaleri (= lei) pentru ca el să obțină scaunul Țării Românești, Mihai Racoviță pe cel al Moldovei, iar Gr. Ghica să fie mazilit. Deși suma este oferită pentru ambele Principate, totuși 2 000 de pungi ni se pare extrem de mult, dublu de cât se oferea în 1740, mai ales dacă ne gândim că în 1730 Mihai Racoviță obținuse domnia Țării Românești cu 150 000 de piaștri (= 300 de pungi). Vezi *Relation de deux rébellions arrivées à Constantinople*, Haga, 1739, p. 79, și Hurmuzaki, *Documente*, supl. 1/1, p. 474, unde suma dată este de 1 500 000 de lei, probabil greșit în loc de 150 000.

² Cînd, după mazilirea sa din 1731, M. Racoviță a ajuns la Constantinopol, a fost închis la închisoarea Șapte Turnuri pentru neplata acestei datorii; mai pe urmă însă a fost eliberat, fără ca să achite cele 300 de pungi, care au rămas neachitate pînă în 1741 (vezi Const. Daponte, *op. cit.*, vol. II, p. XLIII).

³ Era și un alt motiv care l-a determinat pe Racoviță să ceară scaunul Țării Românești: starea de înviorare economică la care ajunsese țara după aplicarea reformei lui Mavrocordat. Numărul contribuabililor a crescut mult, căci se adunau oamenii din toate părțile și din sudul Dunării și de peste Carpați, din Transilvania. Vezi *Ἱστορία τῆς Βλαχίας, πολιτικῆ καὶ γεωγραφικῆ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτος* (Istoria Țării Românești, politică și geografică din timpurile cele mai vechi și pînă în anul 1774), editată de frații Tunusli, Viena, 1806, p. 90—91, și Dionisie Fotino, *Ἱστορία τῆς Δακλίας* (Istoria Daciei), vol. III, Viena, 1819, p. 362.

⁴ Mihailioții tăgădulesc această afirmație și adaugă o notă marginală la manuscrisul rapoartelor, precizînd că această afirmație este o minciună a lui Draco. (Constantin Suțu Draco era baș-capuchchaia lui Mavrocordat; vezi Aurel Golimaș, *Despre capuchhaielele Moldovei și poruncile Porții către Moldova pînă la 1827*, Iași, 1943, p. 87; cf. și Chezarie Daponte, *Catalogul istoric al oamenilor însemnați din secolul al XVIII-lea*, în Constantin Erbiceanu, *Cronicarii greci*, București, 1888, p. 192).

Confirmarea însă ne vine și din alte izvoare; la unele se dă chiar o sumă mai mare. Într-un raport al ambasadorului francez la Constantinopol se spune că numai marelui-vizir i-a oferit Racoviță 1 000 de pungi (Hurmuzaki, *Documente*, supl. 1/1, p. 565). Într-un alt raport al bailului Vcnției, suma cheltuită de Racoviță este urcată la 1 200 de pungi (Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX/1, p. 683).

Suma de 1 000 de pungi era pe atunci un lucru obișnuit nu numai pentru obținerea domniei, dar și pentru menținerea ei, domniilor trebuind să dea anual demnitarilor Porții daruri în valoare de 1 000 de pungi. Mai tîrziu, în 1758, cînd a fost mazilit și închis la Șapte Turnuri Const. Mavrocordat raporta din închisoarea sultanului că demnitarii Porții iau în fiecare an

ai Porții 250 de pungi¹, iar marelui-vizir și chehaiei 400 de pungi, în afară de obișnuitele giaigele (29^v)², și dacă nu ar fi dat și bijuterii în valoare de 200 de pungi nu ar fi îmbrăcat caftanul (f. 28^r)³.

Racoviță însuși spunea mai târziu că devletul i-a luat 3 000 de pungi ca să-i dea scaunul Țării Românești, deci această sumă trebuia s-o scoată de pe spinarea poporului (f. 69^v) și a scos-o precum vom vedea mai jos.

Pe lângă daruri bogate, Mihai Racoviță a făcut și un adaos de 15 000 lei la haraciul țării (f. 28^r)⁴.

După cum vedem, nu numai celelalte izvoare contemporane, dar chiar rapoartele dau diferite sume pe care M. Racoviță le-ar fi cheltuit pentru luarea domniei. Oricum ar fi, un lucru este sigur că domnia l-a costat destul de mult și de aceea a dezlănțuit, cum vom vedea mai jos, cea mai cruntă apăsare fiscală.

Cheltuielile noii domnii a lui Const. Mavrocordat nu sînt mai puțin însemnate⁵. O dată hotărîită și anunțată oficial mutarea lui Mavrocordat în Moldova, trebuiau achitate atît darurile neoficiale cît și cele oficiale ale noii domnii. Capucehaielele raportează că, după multe rugămînti și insistențe, au reușit să se fixeze 110 pungi pentru marele-vizir, 50 de pungi și o blană de samur pentru chehaia, iar pentru sultan obișnuita giaigea, pentru care cu mare greutate au obținut un termen de două zile. La 21 septembrie au predat și giaigeaua și au îmbrăcat caftanele (f. 31^r)⁶.

În afară de sumele oficiale, încă 1 000 de pungi în bani și obiecte de preț sub formă de daruri. Peste trei ani, sultanul, numindu-l domn în Țara Românească, îi porunca să-i dea numai lui cele 1 000 de pungi de care îi scrisese din închisoare. (vezi Atanasie Comnen Ipsilanti, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν (Cele întimplate după căderea Constantinopolului)*, Constantinopol, 1870, p. 378 și 389). În lista cheltuielilor Țării Românești sub Scarlat Ghica găsim și unele cheltuieli pentru daruri care se urcau la 124 381 de lei (Bauer, *Mémoires historiques*, Francfort, 1778, p. 96). Credem că această modestă sumă este departe de a reda realitatea. Mai probabilă ni se pare cea dată de Mavrocordat.

¹ Numai Haiati, hechim-bașa (primul medic al seraiului), i-a luat 100 de pungi (f. 84^r).

² Giaigele erau darurile în bani făcute de domni sultanului și marelui-vizir cu ocazia numirii lor la domnie.

³ După un alt izvor contemporan aflăm că, pentru ca Mavrocordat să nu fie mutat din Țara Românească, capucehaielele lui din Constantinopol se ofereau să dea toată suma promisă de M. Racoviță și să plătească și datoria lui la mirie (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 990).

⁴ Și cu câteva luni în urmă Mavrocordat fusese în situație grea. La începutul lunii iulie 1741, Mihai Racoviță, profitînd de ocazia că Mavrocordat era pe atunci bolnav, a cerut domnia Țării Românești, dar Mavrocordat, prinzînd de veste, a salvat situația, cheltuind sume mari (*ibidem*, p. 986—987).

⁵ În memoriul prezentat de boierii Țării Românești în 1772 contelui Orlof se arăta că sporul la haraciul Țării Românești pe timpul lui Mihai Racoviță a fost de 57 500. Profesorul M. Berza a presupus că această sumă nu poate fi reală. Iată că știrea din rapoarte dovedește că prof. M. Berza a avut deplină dreptate să aibă îndoieli (vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX*, în „Studii și materiale de istorie medie”, București, vol. II (1957), p. 43. Iar sporul mărunt de 19 pungi pe care îl amintește M. Berza s-a făcut pentru ca să fie izgoniți silistrenii de la morile și heleșteiele Țării Românești (vezi Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 786).

⁶ Bailul Veneției, Nicolo Erizzo, urcă cheltuielile lui Const. Mavrocordat pentru scaunul Moldovei la 500 de pungi (vezi Alexandre Stourdza, *L'Europe orientale*, Paris, 1913, p. 375).

⁷ Și schemne-agasi (demnitarul care instala pe noul domn în scaun) avea o gratificație destul de mare, fixată de Poartă. Pentru schemne-agasi al lui Mavrocordat se fixase suma de 50 de pungi. După ce acesta a îndeplinit ceremonialul înscăunării lui Mavrocordat și s-a întors la

După ce domnii s-au instalat în scaunele lor, domnia trebuia consolidată, dar consolidarea nu se putea face altfel decât cu daruri bogate, fie în sume de bani, fie în obiecte de valoare. În acest scop, capuchehaiielele se perindă pe la toți demnitarii Porții cu daruri bogate pentru cîștigarea prieteniei și protecției lor. Lui baş-muhasebegi¹ Ameği Suleiman-efendi îi dau 1 000 de galbeni (f. 34^v). La Cara Halil Efendizade se duc cu o blană de rîs (f. 35^r). Lui dorisadet² îi oferă un inel (f. 37^r), iar lui Ali-efendi, chehaiua lui darisadet, 400 de galbeni, pe care i-a refuzat, avînd pretenții mai mari. Peste cîteva zile i-au dus un inel în valoare de 1 500 de lei și pe acesta l-a refuzat, cerînd să-i cumpere un ceas. El spunea că lui nu-i lipsește nimic, dar „dacă primește din cînd în cînd cîte o frunză verde, este numai ca să nu nemulțumească pe bei” (f. 36^v — 37^r).

În noiembrie, capuchehaiielele raportau că chehaiua cerea o blană frumoasă (f. 48). Tot atunci îl sfătuiau pe Mavrocordat că trebuie să cîștige cu daruri bogate pe Haiati, medicul seraiului, întrucît Grigore Ghica, care era un mazil, i-a trimis un cal cu tot tacîmul lui și stofe (f. 46^v).

Din cele spuse mai sus avem o imagine clară de felul cum se pregătea terenul pentru luarea domniei și pentru consolidarea ei și că sumele făgăduite trebuiau achitate de urgență, căci abia se acorda un termen de cîteva zile. Cei în cauză, dacă nu aveau aceste sume și în majoritatea cazurilor nu le aveau, erau nevoiți să se împrumute cu dobînzii mari, iar după instalarea lor în scaun ei se grăbeau să stoarcă cît mai mult, atît pentru ca să achite datorile, cît și pentru ca să asigure menținerea bunăvoinței marilor demnitari cu daruri bogate.

Întrucît Mavrocordat făcea observații capuchehaiielelor sale că cheltuiesc prea mult pentru daruri, ei îi răspundeau: „Altfel nu putem face nimic; așa sînt timpurile. Și Poarta marelui-vizir, și cei din jurul lui sînt extrem de lacomi și fiecare o fiară sălbatică. Cînd cer ceva, propunerea o fac cu blîndețe, iar apoi încep cu înjurături și amenințări. Acum în Imperiul turcesc nu este monarhie, ca pe timpul lui Ibrahim-pașa. Pe lîngă marele-vizir, fiecare din demnitarii de afară este un vizir independent. Pînă și cei mai mici, dacă nu sînt cîștigați, înțeapă și deschid răni mortale” (f. 45^r — 45^v).

În afară de demnitarii Porții trebuia cîștigată și bunăvoința tuturor funcționarilor mai mici, care se duceau cu diferite porunci în Moldova, pentru că și cel mai umil dregător turc era în stare, prin lăudarea sau calomnierea domnului, să contribuie la consolidarea lui în scaun sau să pricinuiască mazilirea lui.

Într-un raport, capuchehaiielele atrăgeau atenția lui Mavrocordat că situația „este de așa natură, încît cîhodarii și agalele, care se duc și

Constantinopol, a spus tuturor demnitarilor Porții numai cuvinte de laudă pentru Mavrocordat, probabil cu speranța că va scoate mai mult decît fixase Poarta; căci el spunea capuchehaiielelor că serviciul pe care i l-a făcut domnului lăudîndu-l merita nu cît i-a dat, ci 100 și 200 de pungi (f. 39^v).

¹ Șeful contabilității.

² Dorisadet, sau cizlar-aga, era marele eunuc al haremului sultanului, o persoană foarte influentă; pentru cîștigarea bunăvoinței lui, domnii în activitate sau mazilii se luau în întrecere în dărnicia lor.

vin, trebuie să fie mulțumiți, fără economie, ca să nu vorbească de rău. Domniile de astăzi nu se pot menține decît numai cu sume de bani¹”.

Cu toate observațiile și îndemnurile lui Mavrocordat pentru economie, capucehaielele nu se pot conforma sfaturilor lui, din cauza corupției ce domnea la Poartă și pretențiilor înalților demnitari. La simpla bănuială că cutare demnitar va ocupa un alt post mai influent, ele socoteau de datoria lor să cîștige sprijinul lui (f. 52^r—52^v, 63^v).

Următorul episod arată pînă unde ajungea aviditatea de bani a Porții. În decembrie 1741, marele-vizir dă ministrului de finanțe poruncă să controleze conturile de plăți ale celor doi domni și hotărăște ca atîta Ghica cît și Mavrocordat să achite toate obligațiile lor la miria împărătească pînă la sfîrșitul anului, iar anul financiar al noilor domnii să înceapă pentru Mavrocordat în Moldova și pentru Racoviță în Țara Romînească de la numirea lor. Prin această hotărîre Ghica era obligat să plătească din septembrie și pînă în decembrie toate obligațiile Moldovei față de Poartă fără ca el să domnească, iar Mavrocordat să plătească pentru lunile septembrie-decembrie de două ori, atît pentru Țara Romînească, al cărei scaun îl părăsise în septembrie, cît și pentru noua domnie din Moldova, care începea în septembrie. Atît Mavrocordat cît și Ghica cereau, cum era și firesc, ca socotelile să se încheie după cîștul-ghevmei¹. În acest scop ei au oferit ministrului de finanțe, pe de o parte Mavrocordat 2 000 de galbeni și 20 de pungi chehaielei, iar Ghica 2 000 de galbeni, dar nu au reușit.

După ce s-a lichidat această chestiune care i-a frămîntat atît de mult, capucehaielele au început iarăși să împartă daruri.

În ianuarie 1742 au dat lui darisadet o casetă cu diamante în valoare de 13 pungi, pe care a refuzat-o. Secretarul lui le-a răspuns că și 100 și 150 de pungi să dea, tot nu se recompensează binele ce le-a făcut. Dar, dacă vor să-i dea un „peșcheș” bun, să-i trimită domnul din Moldova 2—3 sclave frumos împodobite, pot fi și moldovence, căci toată raiaua este a domnului (f. 64^v—65^r).

În februarie au dat haznatarului un ceas cu diamante și apoi două oglinzi în valoare de 330 de lei, pe care le ceruse. Au dat și secretarului un bacșiș de 200 de lei. S-au dus și la Esad-mola cu o blană de rîs și la Abdulah-efendi, fiul lui Suleiman, medicul seraiului, cu un boccalic (f. 71^r—72^v).

În martie s-au dus la silihtarul² sultanului cu un binoclu cu diamante în valoare de 1 350 de lei (f. 82^v). Tot în martie a trebuit să dea vizirului 400 de hermine (?)³ pe care le ceruse și chiar foarte urgent (f. 93^v—94^r). Lui reis-efendi i-au dat un ubudiiet de 1 000 de lei, hanului care sosise atunci la Constantinopol, 1 000 de lei, iar cazascherului acestuia 200 de lei și un ceas de aur (f. 94^r—94^v).

Se vede că pretențiile neîncetate ale marilor demnitari exasperaseră capucehaielele lui Mavrocordat, fiindcă la 27 martie scriau : „Mulți sînt

¹ Cîștul-ghevmei înseamnă desfacerea socotelilor în ziua destituirii domnului între vizierie și caimacamii noului domn.

² Înalt demnitar din interiorul seraiului, care purta sabia sultanului.

³ În textul grecesc este : άσπραδες.

mîhniți că nu primesc daruri, dar, dacă o să vrem să-i mulțumim pe toți, nu ne va ajunge nu numai venitul Moldovei, dar nici al unei împărății întregi, mai ales în timpurile de astăzi, cînd cei mari nu au un pic de milă” (f. 94^v).

Fiind obișnuiți să primească fără întrerupere daruri, înalții demnitari își exprimau nemulțumirea dacă au fost pentru cîtva timp neglijați sau dacă darurile nu au fost destul de bogate. Speculînd la maximum situația precară și nesigură a cutărui domn sau speranțele în obținerea domniei ale cutărui mazil, marii demnitari, cînd nu li se ofereau, cereau ei, în afară de bani, și diferite obiecte de preț și, sau refuzau unele obiecte ca să ceară altele în locul lor sau se toceau negustorește.

În aprilie 1742 are loc schimbarea vizirului. Imediat după numirea noului vizir, Hechimzade Ali-pașa, capuchehaielele se duc la el cu meh-tupul (scrisoarea) și caimeaua (raport) domnului și cu un ceas de șapte pungi. Tot atunci au dat și silihtarului vizirului un ceas englezesc de aur, la fel și lui chehaia, iar lui ici-ciohodar unul de argint (f. 100^r — 100^v).

La 26 aprilie scriau că au dat cudumiiua¹ marelui-vizir 15 pungi și două pungi haznatarului (f. 105^r). Tot atunci scriau că au dat și lui İacup-aga, care era mai intim cu marele-vizir, un ceas de aur cu lanț (f. 105^r).

La un moment dat nu mai pomenesc în rapoartele lor numele demnitarilor, ci le înlocuiesc cu cifre. La 22 aprilie scriau „cutiile de chihlimbar, o cutie de ceas, sfeșnicele și o casetă le-am dat fostului 5 ca să le prezinte lui ?1” (f. 106^r).

În lunile aprilie, mai, iunie și iulie 1742, capuchehaielele lui Mavrocordat erau iarăși în mare fierbere. Încă din februarie Grigore Ghica a început demersuri pentru o nouă domnie. Atunci capuchehaielele îi scriau lui Mavrocordat că oamenii acestuia „umblă toată ziua și toată noaptea pentru domnie și că pe cei de afară i-au cîștigat și se străduiesc să-i înduplece și pe cei dinăuntru”². (f. 68^r).

Grigore Ghica cîștigase cu multe daruri și cheltuieli pe marele-vizir și pe han³, care venise în martie 1742 la Constantinopol, și avea mari speranțe, dar schimbarea vizirului îi zădărniciise planurile și cheltuielile făcute pentru cîștigarea lui au fost inutile⁴.

Intrucît însă Gr. Ghica nu era hotărît pentru una din domnii, ci încerca cînd pentru Moldova, cînd pentru Țara Romînească, amîndoi

¹ Dar ce se făcea unei persoane cu ocazia primirii unui post.

² Demnitarii de afară erau cei din jurul marelui-vizir, iar cei dinăuntru erau demnitarii din palatul sultanului.

³ Într-un raport se spune că Gr. Ghica îi promisese hanului 50 de pungi (f. 98^v—99^r). Într-adevăr, hanul era un susținător al lui Ghica. Printre alte propuneri ce le făcuse Porții, la punctul 4, el cerea mazilirea lui Mavrocordat și numirea lui Ghica (vezi Hurmuzaki, *Documente*, supl. 1/1, p. 569). Hanul avea atîta dușmănie împotriva lui Mavrocordat, încît nici darurile pe care i le-a trimis cînd acesta trecea prin Moldova spre Constantinopol nu a vrut să le primească (vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 013—1 014).

⁴ Schimbarea vizirului i-a tulburat foarte mult și pe Racoviștești. M. Racoviță cîștigase favoarea lui cu 500 de pungi. Acum erau necesare alte sume pentru a cîștiga pe cea a noului vizir (f. 103^v, 104^r, 106^r, 109^v).

domnii erau în nesiguranță și neliniște și amîndoi încercau cu daruri bogate și sume importante să zădărnicească planurile lui. Nu numai capuchehaielele lui Mavrocordat urmăreau cu ochi neadormiți orice mișcare a lui Gr. Ghica, cu cine s-a întîlnit, cu cine a vorbit, cît timp a durat convorbirea etc., dar și capuchehaielele lui Racoviță erau foarte atente. Eforturile neîncetate ale lui Ghica pentru luarea domniei au pricinuit mult rău și au pus țările la multe cheltuieli, căci cei trei adversari supralicitau ca să cîștige cu daruri bogate favoarea și sprijinul marilor demnitari. Mihai Racoviță avea motive să fie și mai neliniștit, pentru că prin apăsările sale fiscale stîrnise ura poporului Țării Romînești. În cele din urmă, Racoviță, temîndu-se ca nu cumva Ghica să-i ia locul, cere mucarer, deși nu împlinise încă un an, și cheltuieste fără cruțare. Această știre alarmează mult capuchehaielele lui Mavrocordat întrucît demnitarii Porții le-au comunicat că, dacă se va face mucarer pentru Țara Romînească, va trebui să se facă și pentru Moldova. Capuchehaielele Moldovei se opuneau mult timp la mucarer. Se gîndeau că, dacă va fi nevoie să suporte noi cheltuieli, ar fi mai bine să cheltuiască ceva mai mult și să ia Țara Romînească, de la care puteau recupera mai ușor cheltuielile făcute. Pentru domnia Țării Romînești, ei ofereau 100 de pungi chehaielei și 200 marelui-vizir.

Încă din martie, capuchehaielele îi propuneau lui Mavrocordat să facă oferte pentru ca să treacă iarăși în Țara Romînească. Mavrocordat însă, mai chibzuit decît boierii săi, nevrînd să facă noi cheltuieli și să adauge datorii peste datorii sau să introducă noi dări, nici nu vrea să audă de mutare. Capuchehaielele caută, printr-o lungă scrisoare, să-l convingă, arătîndu-i avantajele și dezavantajele. Îi scriau, printre altele, că Racoviță a trimis în cîteva luni la Constantinopol 1.500 de pungi și și-a achitat datoriile — ceea ce este dezmițit de Racoviță printr-o notă marginală —, că nu trebuie să se teamă de neastîmpărul boierilor munteni, fiindcă el știe să-i disciplineze, dacă în timpul domniei trecute pe neînfrînatul Dudescu l-a făcut blînd ca un mieluşel (f. 91^r — 92^v).

În vederea acestei mutări, deși Mavrocordat se opunea, capuchehaielele încep iarăși vizitele lor la marii demnitari și încearcă, cu daruri bogate, să cîștige sprijinul lor (f. 119^r — 121^v).

În mai s-au dus la gebegi-başa¹ cu o blană de samur, două blănuri de cacom² și două sofuri³ (f. 119^r). Haznatarul împărătesc le-a cerut o blană de sîngep⁴ din Siberia. I-au trimis două de cîte 200 de lei fiecare, care nu i-au plăcut; apoi i-au dat o alta de 350 de lei (f. 121^v). Aflînd că era un şeih⁵ cu mare trecere la vizir, capuchehaielele s-au dus la el

¹ Intendentalul ierbărilor și al arsenalelor militare.

² Animal asemenea dihorului, cu blana albă și virful cozii negru; trăiește în munții Scoției, în Germania, dar mai ales în Asia.

³ Sof sau zof este o stofă de lînă fină și ușoară de Angora.

⁴ Blană cenușie, ușoară și călduroasă de jder.

⁵ Şeih înseamnă predicator, nu rob, cum greșit s-a tradus în Hurmuzaki (*Documente*, vol. XIX/2, p. 1 107). Cu ajutorul acestui şeih, Ioan Mavrocordat a reușit să mazilească pe fratele său Constantin și să ia el domnia Moldovei (vezi Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 351; cf. și Hurmuzaki, *Documente, loc. cit.*).

cu un ceas de aur cu lanț. În iunie s-au dus la iedecci¹ Mehmed-aga cu două blănuri de cacom și două belacoase². La Atif-efendi s-au dus cu două blănuri de cacom, două sofuri și o belacoasă aurie (f. 124^v). Iazigiului³ lui darisadet i-au dat 100 de galbeni și o scrisoare cu un inel de mare preț pentru darisadet. „Acest ultim pas a rămas — îi scriau lui Mavrocordat — l-am făcut și pe acesta și acum ne abandonăm la mila celui de sus” (f. 125^v).

Aceste daruri i-au epuizat complet. La 7 iulie scriau: „În halul în care am ajuns nu ne-au rămas nici măcar unghii ca să ne scărpinăm. Datoria ne-a coplesit”.

Puțin mai jos capuchehaielele îi scriau lui Mavrocordat că mucarerul este inevitabil și îi raportau iarăși situația lor disperată, că sînt plini de datorii, că nu mai găsesc să se împrumute cu bani și de aceea au luat cu împrumut bijuterii (f. 142^r). În această situație a lor critică, reis-efendi, care era un susținător al lui Gr. Ghica, îi amenința: „Dacă voi nu puteți da mucarerul, este altul care dă dublu și triplu”, înțelegînd pe Ghica (f. 149^v).

Așadar, văzînd că trecerea în Țara Romînească este imposibilă, știînd că Gr. Ghica este un adversar de temut și că poate să piardă și Moldova, chepuhaielele au acceptat în cele din urmă mucarerul.

În august 1742 scriau: „De la 30 ale lunii trecute nu facem altceva decît să ne împrumutăm și să predăm banii pentru mucarer” (f. 157^r). Peste cîteva zile îi trimiteau și socoteala mucarerului: 70 de pungi au dat marelui-vizir, 25 chehaielei, 25 lui Iacup-aga⁴, și că, împreună cu celelalte avacturi regulate ale Porții și ale tefterdarului, ale tescheregiului și ale ceaș-basei, suma s-a urcat la 150 de pungi (f. 164^v — 165^r)⁵.

¹ Rîndaș împărătesc sau domnesc.

² Mătase fină, atlas.

³ Secretar de cancelarie.

⁴ Iacup-aga trebuia să ducă în Moldova firmanul și caftanul de mucarer și, întrucît dacă le-ar fi adus ar fi costat mai mult, au preferat să-i dea 25 de pungi și să le ia din mîna lui.

⁵ Desigur că în afară de aceste 150 de pungi, care erau darurile neoficiale, trebuia să plătească și taxele oficiale ale acestui mucarer mic, care în timpul lui Dimitrie Cantemir era de 25 000 de imperiali, iar în timpul lui Alex. Comnen Ipsilanti de 250 de pungi (vezi D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Gh. Adamescu, p. 112—113, și At. Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 780).

Pentru achitarea cheltuielilor mucarerului, Mavrocordat scoate în octombrie 1742 un sfert special, la care trebuia să dea, atît căsătorii cît și holteii, cîte trei lei (vezi *Condica lui Mavrocordat*, în „Studii și documente”, vol. VI, p. 394—395). Capuchehaielele sale îi scriau din Constantinopol că este foarte necesar să scoată un sfert special pentru mucarer, dar nu sub denumire de sfert, ci sub cea de mucarer, pentru ca să nu se înmulțească sferturile (164^r).

Mucarerul a pus de multe ori pe domni în situații grele și, din cauza neplății lui, au fost maziliți. În următoarea sa domnie din Moldova (1748—1749), Const. Mavrocordat este pus din nou în situație grea pentru plata mucarerului. În 1749 Poarta cerea 300 de pungi pentru reînnoirea domniei (Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 364). Mavrocordat nu putea strînge această sumă, fiindcă țara era secătuită și depopulată. Boierii îi sfătuiau să scoată văcărît, dar el răspundea că preferă să fie mazilit și chiar surghiunit decît să ia și puținul ce le-a mai rămas locuitorilor Moldovei ca să-l dea lacomilor demnitari ai Porții, care nu se săturau niciodată. — se spune în *Cronica Ghiculeștilor* (p. 1063—64). Neplata mucarerului la timp a pricinuit mazilirea și exilarea lui la Lemnos, unde a fost ținut în închisoarea de acolo în formă de puț. Pînă la urmă, ca să fie eliberat, a trebuit să plătească vizirului 300 de pungi (Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 364).

După ce au luat firmanul de mucarer cu atâtea sacrificii, era firesc să se liniștească; totuși emoțiile și neliniștea continuau, fiindcă Grigore Ghica nu renunța la demersurile sale pentru luarea domniei și fiindcă mucarerul s-a făcut fără voia marelui-vizir, din insistențele prea mari ale lui Haiati, pe care Mihai-vodă îl câștigase cu daruri bogate.

Acestuia, în afară de suma de 100 de puncte ce i-o dăduse la luarea domniei (f. 84^r), M. Racoviță i-a trimis și cinci corăbii de cherestea și i-a fixat și un salariu lunar de 1 000 de galbeni. Domnul Țării Românești câștigase cu sume mari și pe marele-dragoman¹ ca să prezinte pe Grigore Ghica, pretendent la scaunul Moldovei, și în felul acesta să-l salveze pe domnul Țării Românești (f. 128^r)².

Pentru ca să se mențină la domnie, Racoviță nu se dă în lături de la nici o cheltuială. În acest scop trebuia să câștige cu daruri bogate și pe pașii cetăților turcești învecinate. Lui Piri Mustafa-pașa de Belgrad i-a trimis, îndată după numirea acestuia la pašalicul cetății, trei puncte, 10 belacoase, 3 000 de ocale de unt, 2 000 de ocale de miere, 1 000 de ocale de seu, 500 de ocale de ceară de luminări, 12 000 de stamboale³ de orz și altele, iar lui Abdulah-pașa de Vidin i-a trimis 1 000 de lei, 10 belacoase, 6 000 de stamboale orz, 1 000 de ocale de seu și alte daruri oamenilor din jurul acestuia. Pentru orz, unt și seu, ispravnicii au făcut cislă la sate și le-au strâns în chip apăsător pentru țărâtime (f. 208^v).

Din discuțiile domnului cu capuchehaietele sale vedem că Mavrocordat căuta să îngreuiere cât mai puțin poporul, dar datoriile, ubudieturile și havalele îl sileau să facă contrarul. În primul an al domniei sale, Moldova a trebuit să facă multe cheltuieli și pentru havalele.

În rapoartele de care ne ocupăm se vorbește de patru havalele mai importante.

1) Cheltuieli pentru găzduirea ambasadorului rus și cel ture care treceau prin Moldova.

2) Havalele pentru Bender.

3) Havalele pentru Vozia.

4) Grâne și altele în vederea războiului turco-persan.

În decembrie 1741, Rumianțev, ambasadorul rus la Constantinopol, se întorcea în Rusia, iar cel al Porții se îndrepta de la Petersburg spre Constantinopol. Mavrocordat primește firmane pentru pregă-

¹ Mare dragoman era pe atunci Ioan Calimah, care fusese mai înainte capuchehaietele lui Gr. Ghica la Constantinopol (vezi Atanasie Comnen Ipsilanti, *op. cit.*, p. 350, și Epaminondas Stamatiadis, Βιογραφία τῶν ἐλλήνων διεργηθέντων τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους (Biografiile marilor dragomani ai Imperiului otoman), Atena, 1865, p. 124–125).

² Conflictetele și animozitățile dintre domni, precum și contracandidaturile, îi conveneau Porții, deoarece în asemenea situații putea storce sume mari, fie prin schimbări în domnie, fie de la domni amenințați, pentru consolidarea lor. De multe ori însă conflictele dintre domni pricinuiau schimbări în domnie la intervale așa de scurte, încât aceste schimbări ruinau complet economia țărilor române. Atunci Poarta găsea cu cale să exileze pe domni mazili din Constantinopol pentru ca să asigure Principatelor un răstimp de liniște.

³ Stambol, sau stamboală, era chilă de Istanbul.

tirea căruțelor, și alimentelor necesare înalților demnitari pînă la graniță. În rapoartele lor, capuchehaielele nu precizează ce se cerea pentru aceste găzduiri; spun numai că au protestat pentru „colosalele tainaturi”, dar în zadar (f. 57^r — 60^r)¹.

Havaleaua pentru Bender, care se cerea în decembrie 1741, consta din 60 de pungi pentru plata ienicerilor benderlii, care de trei ani nu primiseră solda lor și amenințau cu răzvrătire, așa că Poarta nu admitea nici o amîinare a acestei sume (f. 57^r și 58^r)². Nici Țara Romînească nu era scutită de havalele, care de multe ori îl obligau pe Racoviță să strîngă bani în chip apă ător pentru țărănime, mai ales cînd aceste havalele se cereau urgent. În decembrie 1741 se fixează și pentru Țara Romînească, tot pentru plata salariilor benderliilor, 140 de pungi (f. 57^r), care se amînă, ca și în Moldova, pînă în martie 1742, cînd era vorba să vină la București chiuciuc-ceauș pentru ridicarea acestei sume (f. 86^v).

La începutul anului 1742, Poarta dă ordin ca Moldova să dea alte havalele pentru reclădirea cetății Vozia. Capuchehaielele prezintă un mahzar de protest al țării pentru atîtea havalele și cer să fie scutită. În cele din urmă se pare că Poarta a prezentat o altă socoteală, mai redusă. Moldova va trebui să plătească ugeret (chirie) pentru 250 de căruțe cu boi, cîte 50 de lei de căruță, ceea ce făcea în total 25 de pungi. Pentru această

¹ Din *Condica vistieriei* a lui Mavrocordat aflăm că la 16 decembrie a venit sala horul Mehmed-aga cu firman prin care se porunca să se orînduiască conace pentru Rumianțev și „să i se gătească de la Tulcea pînă la hotar 200 care cu cîte patru boi și 800 boi slobozi și 400 cai și 30 conace, cîte 100 chile stambol orz pe zi și cîte 20 care lemne pe zi și cîte 10 care fin pe zi și 1500 cîntare paie la aceste conace“ (vezi *Condica vistieriei* p. 327; cf. și I. Neculce, *Letopiseșul Moldovei*, p. 402, care precizează că Rumianțev a zăbovit la Tighina vreo trei luni, pînă în primăvară, și că ținuturile Orhei și Lăpușna au trebuit să construiască acolo vreo trei sute de case pentru suita solului, care era în număr de 1 500 de oameni. Și toate acestea, spune Neculce, care au costat cîteva sute de pungi, le plătea domnul din sferturi, „nimică belicuri în țară nu s-au făcut”. Tot în *Condica vistieriei*, p. 331, se spune că s-au mai cerut în mod suplimentar încă 50 de care și 100 de cai, dar că domnul a poruncit să nu se mai dea nimic peste ceea ce prevedea firmanul.

În același timp Moldova a trebuit să pregătească și conace pentru elci-pașa, care venea de la Petersburg spre Constantinopol. Pentru acesta însă cheltuielile au fost mai modeste. S-a cerut să se pregătească „25 care cu cîte patru boi și 2 000 plini pe zi de cîte 100 dramuri și 250 ocale carne de oaie pe zi și 300 chile stambol orz pe zi și 60 care paie pe zi și 20 care lemne pe zi și 15 care fin pe zi” (vezi *Condica vistieriei*, p. 327). În *Cronica Ghiculeștilor* se spune că la prima trecere a lui Rumianțev, cînd se ducea la Constantinopol, și a lui elci-pașa spre Petersburg, Grigore Ghica, care era pe atunci domn al Moldovei, a reușit să ușureze intructiva cheltuielile Moldovei, făcînd să dea căruțe și Bugeacul și Benderul (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 012).

² Se pare, totuși, că această sumă nu a fost plătită imediat, fiindcă în aprilie 1742 Mavrocordat scria ispravnicilor de ținuturi că neputînd plăti suma pentru lefurile ienicerilor cetății Bender de la rămășița sfertului trecut, căci banii i-a cheltuit la alte nevoi și porunci, cerea ca ispravnicii să-i găsească bani cu împrumut de la negustori sau de la prieteni, cu dobîndă de 10 lei la pungă, și că acești bani vor fi plătiți din sfertul viitor, care se va scoate în mai (vezi *Condica vistieriei*, p. 351). Se vede că nu a găsit bani cu împrumut, fiindcă la 15 iunie Mavrocordat scria din nou ispravnicilor de ținuturi să ia în contul sfertului viitor „cîte șase potronici de om pentru lefurile ienicerilor de la Bender”, iar pentru restul pînă la 105 parale să facă păsuire pînă la vremea sfertului, și în zece zile să trimită cei șase potronici vistieriei (*ibidem*, p. 370). La 26 iunie se repetă porunca să se trimită banii în grabă, căci aștepta la Iași chiuciuc-ceauș ca să ia banii și să-i ducă la Bender (*ibidem*, p. 375).

sumă nu s-a admis nici o întârziere și a trebuit s-o plătească capuchehaielele imediat (f. 99^r)¹.

La 5 martie 1742 se raporta că în Țara Românească sînt mulți havalegii, că sînt mari cereri de zaherele și mari cereri de cherestea pentru casele din Constantinopol care au ars (f. 81^v).

Tot atunci se cerea pentru cetatea Vidinului lemnărie pentru tunuri, care lemnărie trebuia să fie transportată de cele trei județe: Mehedinți, Jiul de Jos și Romanați (f. 85^v).

În aprilie vine poruncă să fie trimise căruțe și salahori la Belgrad, pentru care Racoviță a pus împrumute grele la mănăstiri și ispravnici (f. 104^v — 105^r).

În octombrie 1742 se spune în rapoarte că Racoviță datorează havalele în sumă de peste 260 de pungi și, plătind dobîndă mare havalegiilor aceștia nu-l presează (f. 209^r). O altă havalea urgentă de 30 de pungi cerea pașa de Belgrad. Pe unii din havalegii, Racoviță îi trimitea la Craiova ca să fie plătiți acolo (f. 209^r).

În vederea războiului turco-persan s-a hotărît în decembrie 1742 ca Moldova să dea mumbaia 15 000 de chile de orz și 6 500 de chile de făină. Aceste cantități trebuiau duse la Isaccea, pentru ca de acolo să fie trimise la Trapezunt (f. 241^v — 242^r)². Se pare că Moldova trebuia să suporte și cheltuielile transportului pînă în Anatolia³.

POLITICA DOMNILOR ȘI POZIȚIA DE CLASĂ A MARI BOIERIMI

Politica celor doi domni este prezentată în rapoarte diametral opuse. Pe de o parte Mavrocordat este înfățișat ca un domn care se străduiește pentru prosperitatea țării și popularea ei și pentru redresarea ei economică. El nu se gîndește la un profit maxim momentan, ci la unul moderat, dar statornic, permanent.

Mihai Racoviță, din contra, a luat domnia cu gîndul să stringă în cel mai scurt timp sume maxime posibile. Fiind bolnav și bătrîn, el

¹ În afară de această sumă de 25 de pungi pe care capuchehaielele au plătit-o la Constantinopol, s-a mai cerut ca în aprilie 1742 Moldova să dea pentru Vozia o cantitate de cherestea, 800 de salahori și 150 de căruțe. Pentru îndeplinirea acestor porunci ale împărăției, Const. Mavrocordat este nevoit să ia al treilea sfert, care trebuia să fie scos în luna mai, cu o lună mai devreme. El se adresează atît zloțeșilor, cît și ispravnicilor de ținuturi, spunînd că, deoarece a hotărît ca locuitorii să nu fie supărați ca altădată cu salahori și cu căruțe, ci toate acestea să fie plătite de vistierie, este nevoit să ia al treilea sfert mai devreme, dar că al patrulea sfert va fi scos la timpul său, așa cum s-a hotărît (vezi *Condica vistieriei*, p. 354—355 și 368; cf. și Ioan Neculce, *op. cit.*, p. 402). Pentru reclădirea cetății Vozia, Poarta ceruse și în 1741, pe timpul lui Grigore Ghica, cherestea și alte materiale, precum și 200 de căruțe, iar salahori în număr nelimitat, „cîți vor fi necesari”. Cheresteaua trebuia să fie dată de cele trei ținuturi mai apropiate Orhei, Lăpușna și Soroca. Locuitorii, sperîndu-se de cantitatea cea mare a cherestelei ce se cerea, au fugit (vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 985—986).

² Tot pentru Anatolia se ceruse și în decembrie 1741 30 de chile orz la prețul de 20 de bani chila stambol (de Istanbul) și 13 000 de chile făină la prețul de 55 de bani chila. Această zaharea trebuia coborîtă la Galați, pentru ca de acolo să fie trimisă în Anatolia (*Condica vistieriei*, p. 327). Se mai ceruse și în martie 1742, vezi *Condica vistieriei*, p. 325, și Hurmuzaki, *Documente*, IX/1, p. 684.

³ Vezi raportul bailului Veneției în Alexandre Stourdza, *op. cit.*, p. 375.

nu spera să prelungească mult timp domnia — de altfel aceasta este ultima lui domnie —, de aceea a dezlănțuit o fiscalitate extrem de apăsătoare. Domnia lui Mihai Racoviță este socotită una dintre cele mai apăsătoare din punct de vedere fiscal, care determină populația la emigrare în masă, ceea ce pricinuieste depopularea Țării Românești.

Într-un raport al bailului Veneției se spune că stoarcerile și asupra-riile acestui domn au fost nemaipomenite¹, iar în *Cronica Ghiculeștilor*, pe lângă că se confirmă faptul că Mihai Racoviță făcea „tot posibilul să strângă bani”, se mai adaugă și amănuntul că, după mazilirea lui, s-au dus la Constantinopol mai mulți boieri din prima și a doua categorie, precum și alții care s-au plins chiar sultanului de nedreptățile comise de acesta. Rezultatul plîngerii a fost exilarea imediată a lui Racoviță la Mitilene².

Politica internă a lui Mavrocordat, care reiese clar din rapoarte, se constată încă din 1740, când își pune în aplicare prima sa reformă în Țara Românească. Am arătat mai sus situațiile economice și demografice ale țărilor române care obligau pe domni să introducă câteodată ușurări fiscale și reforme. O situație asemănătoare l-a îndemnat pe Mavrocordat să aplice prima sa reformă în Țara Românească, impusă de lupta de clasă a maselor țărănești. Scopul acestei reforme era strângerea populației fugite din țară din cauza regimului fiscal apăsător și din cauza mizeriilor inevitabile ale războiului. Rezultatele s-au văzut imediat. Numărul contribuabililor a crescut mult, căci se adunau oamenii din toate părțile, și din sudul Dunării, și de peste Carpați, din Transilvania. La recensământul făcut atunci s-a constatat un număr de 147 000 de contribuabili.

Văzînd situația la care a ajuns Țara Românească după reforma sa, Mavrocordat se grăbește s-o aplice și în Moldova, în 1741, îndată după ocuparea acestui scaun³. Introduce și acolo regimul fiscal al sferturilor, mai ales că terenul era deja pregătit de predecesorul său, Grigore Ghica. Văzînd că veniturile Moldovei scăzuseră mult, pentru că o parte din populație fugise peste hotare din pricina regimului fiscal apăsător, și că și o mulțime de sate din aceleași motive s-au închinat boierilor și în felul acesta numărul contribuabililor scăzuse mult, Gr. Ghica se hotărîse să treacă pe toți țărani în listele contribuabililor. În acest scop, el făcuse recensământul locuitorilor Moldovei și dăduse tuturor pecetluit de un galben moldovenesc, hotărînd ca toți, fără excepție, să plătească dările țării; el stabilise ca aceste dări să fie plătite în patru sferturi pe an. Pentru contribuabili căsătorii, Ghica fixase cîte 8 lei pe an, iar pentru necăsătorii cîte patru lei⁴. Ghica aplicase mai întîi acest sistem fiscal de ușurare la cele trei ținuturi de la margine, pentru că locuitorii de la margine puteau fugi mai ușor. Dar, cu toate că făcuse pregătirile necesare, Gr. Ghica nu a avut timp să pună în aplicare măsurile fiscale plănuite, fiind mazilit.

¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. IX/1, p. 689.

² *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 033—1 034.

³ Vezi *Condica vistieriei*, p. 215—218.

⁴ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 987—989.

Venind în locul lui, Mavrocordat aplică imediat sistemul sferturilor. Dar, pe cînd predecesorul său anunțase că cei căsătoriți vor da opt lei pe an și necăsătorii patru lei, Mavrocordat, hotărâște ca atît căsătorii cît și necăsătorii să dea la fel, 10 lei, cîte 2,5 lei la fiecare sfert. Acest lucru a pricinuit mare nemulțumire și mulți se pregăteau să fugă¹. Pentru aplanarea nemulțumirilor, Mavrocordat se grăbește să anunțe că la al doilea sfert necăsătorii vor da numai cinci lei pe an².

Așezămîntul sferturilor îl plănuise Ghica și voia să-l introducă; acum însă, întrucît acest sistem fusese introdus de succesorul său, Ghiculești critica aspru pe Mavrocordat, acuzîndu-l că a asuprit clasa boierescă. Boierimea și mazilii, spunea Ghiculești, sînt foarte slabi și nemulțumiți, deoarece cei ce aveau atîția oameni și îi munciau, acum sînt lipsiți de ei și nu se pot chivernisi³.

Uneltirile și calomnia erau arma obișnuită atît a domnilor, cît și a boierilor, cu care se luptau împotriva adversarilor lor.

Caracterul regimului fiscal introdus de Mavrocordat se vedește și prin faptul că numărul contribuabililor a crescut. În 1743 Moldova era o țară prosperă, cu un număr de 50 000 de contribuabili⁴, pentru ca peste zece ani, în 1753, numărul lor să se reducă la numai 18 000⁵. Și altă dată s-a întîmplat ca numărul contribuabililor să scadă brusc, dar scăderile acelea aveau și alte cauze: războaiele care se purtau pe teritoriul Moldovei, fuga populației de frica trupelor turcești și tătărești și robirile cu miile, făcute de trupele turcești și mai ales de cele tătărești. Întrucît însă între anii 1743 și 1753 nu au fost nici războaie și nici robiri, rezultă că această scădere a numărului contribuabililor se datorește proastei cîrmuiri, și mai ales fiscalității excesive introduse de urmașii lui Const. Mavrocordat⁶. Domnia înăsprea regimul

¹ În special se pregăteau să emigreze locuitorii ținuturilor de la margine. Constantin Ragos, care fusese trimis acolo pentru stringerea sferturilor, nu îndrăznea să se întoarcă la Iași după ce a terminat cu încasarea banilor, ca nu cumva să se risipească populația. El a stat acolo pînă ce i-a silit pe țărani să are și să semene, socotind că în felul acesta țărănimea este mai legată de satele ei (vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 010; cf. și *Condica vistieriei*, p. 314—315).

² *Condica vistieriei*, p. 331.

³ Cînd Mavrocordat a aplicat reforma sa fiscală în Moldova, a trecut pe toți țărani satelor boieresti în listele contribuabililor. Mai tirziu, pentru ca să atenueze puțin nemulțumirile boierimii, a dat cîte 30—40 de scutelnici boicrilor mari, iar celorlalți boieri cîte 10—20 (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 012). Neculce dă un număr ceva mai mare de scutelnici — 50-60 — boierilor mari, iar boierilor mazilii cîte 20, 15 sau 5; a mai dat și jupneselor sărace cîte 10 sau 15 (vezi *Letopiseșul*, ed. Iorgu Iordan, p. 401).

Sub Ioan Mavrocordat, urmașul lui Const. Mavrocordat, numărul scutelnicilor a crescut considerabil; fiecare boier avea cîte 100—150, iar satele lor se bucurau de absolută imunitate, slujbașii domnești neavînd voie să încaseze nimic de la locuitorii acestor sate (vezi *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 045).

⁴ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 019.

⁵ *Ibidem*, p. 1 090—1 091.

⁶ Se știe că pe timpul lui Ioan Mavrocordat, care l-a urmat în scaunul Moldovei, a fost un regim fiscal apăsător. Acesta a luat desetină îndoită, vîcărît greu (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 022—1 023 și 1 028), gorștină întreită, cîte 11 parale de oaie și alte dări împovărătoare (Enaki Kogălniceanu, *Letopiseșul Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Letopiseșe*, vol. III, p. 207). În ce privește cîrmuirea, a fost una dintre cele mai proaste, datorită nepriceperii domnului și neînțelegerilor dintre sfinții săi. Chiar fratele său, Constantin Mavrocordat, îl acuza pentru proasta lui cîrmuire.

fiscal cu atît mai mult cu cît trebuia să satisfacă și cererile neîncetate și mereu crescînde ale puterii suzerane. De altfel o situație asemănătoare se constată și în Țara Romîneasă. Numărul contribuabililor acestei țări scade de la 147 000, cît era în 1739¹, la 70 000 în 1745², iar la 1753 se reduce la 40 000³.

Rapoartele ne prezintă pe Const. Mavrocordat preocupat de teama fugii țărănilor. El a încercat să facă față cheltuielilor domniei și să-și achite datoriile numai cu cele patru sferturi, dar pînă la urmă nu a reușit. Astfel, pentru mucarer a scos un sfert special, iar de două ori în loc de 2,5 lei, cît se fixase sfertul, a luat cîte trei lei. În rapoarte găsim un amănunt interesant. Mavrocordat nu încasa suma unui sfert o dată, în întregime, ci în două sau în trei rate. Nu putem deci ști sigur dacă într-adevăr acest domn a luat mai multe sferturi, cum spuneau adversarii lui, sau încasările parțiale ale sferturilor au fost socotite fiecare cîte un sfert întreg. Din *Condica vistieriei* nu reiese că a scos mai multe.

La 17 iulie 1742 capuchehaielele sale din Constantinopol îi scriau : „V-am scris de mii de ori că numai cu sferturile, fără vreo dare extraordinară, datoria nu se poate achita. V-am îndemnat pentru cuniță, ale cărei roade le-am văzut în domnia precedentă⁴. Ne răspundeți că nu puneți dări noi și că numai cu sferturile se va achita datoria. Nu vedem care este mijlocul de îndreptare. Chiar dacă se vor trimite 200 de pungi de la sferturi și desetină, tot rămîn alte 300 de pungi datorie, așa că nu există mijloc de scăpare, deoarece cele ce se dau zilnic și darurile sînt neîncetate, sîntem complet zăpăciți” (f. 136^r).

C. Mavrocordat s-a hotărît să scoată înainte de termen mucarerul, confirmîndu-se sfaturilor boierilor săi, care îi arătau că „este foarte necesar să scoată un sfert special pentru mucarer, dar nu sub denumire de sfert, ci sub cea de mucarer, pentru ca să nu se înmulțească sferturile (f. 164^r).

La 16 august domnul răspundea că, văzînd colosala datorie, s-a sfătuit cu boierii țării despre ce e de făcut și că toți au fost de părere să nu se strice rînduiala sferturilor, ci să se facă un adaos, adică atît căsătorii cît și necăsătorii să dea cîte trei lei la sfert⁵ și, pentru că a intervenit și mucarerul, s-a hotărît ca primul sfert, care trebuia să fie luat în septembrie, să-l scoată în august, iar la 20 septembrie să ia un al doilea

¹ Vezi *Ἰστορία τῆς Βλαχίας (Istoria Țării Românești)*, ed. fraților Tunusli, Viena, 1806, p. 90—91.

² Bauer, *op. cit.*, p. 48.

³ N. Iorga, *Știri despre secolul XVIII-lea*, II, 1750—1812, în „Analele Acad. Rom.”, secț. ist., ser. II, tom. XXXII (1910), p. 577.

⁴ Cunița, precum și văcărul și pogonăritul, Const. Mavrocordat le desființase cînd aplicase reforma sa în Moldova și introdusese sistemul celor patru sferturi (vezi *Condica vistieriei*, p. 215). Această dare, ale cărei roade spuneau capuchehaielele că s-au văzut în domnia precedentă, aducea un venit apreciabil. Cu un an înainte s-au putut strînge în Moldova de la cuniță 124 911 lei, aproape 250 de pungi (*ibidem*, p. 318).

⁵ Capuchehaielele răspund că nu este bine să scoată sfertul cîte trei lei, fiindcă în Țara Romîneasă este cîte 2,5 lei și dacă într-o țară este mai mult decît în cealaltă să nu se producă fuga în masă a țărănimii. Mavrocordat însă scoate atît primul sfert din anul 1742 în august, cît și cel special pentru mucarer în octombrie cu cîte trei lei (vezi *Condica vistieriei*, p. 386—387 și 394—395).

sfert pentru mucarer și în noiembrie pe al treilea¹, și așa, scria Mavrocordat, „am poruncit ca la începutul lui august să se ia cîte 60 parale de la casnici și 50 de la holtei”. Mavrocordat cere ca în 12 zile să aibă răspunsul capuchehaielelor cu părerea lor, ca să poruncească să se strîngă și celelalte sferturi.

La cele de mai sus capuchehaielele răspund că datoria nu se poate achita fără dări extraordinare, nevoia cere ca și raiaua să se strîmtoze puțin, fiindcă datoria „s-a făcut pentru țară” (f. 163^v). Pentru holtei sînt și capuchehaielele de acord să dea și ei tot atît cît dau și căsătorii, deși este cam multicel, dar să li se comunice prin scrisori că acest lucru s-a făcut numai din cauza marilor greutateși și că iarăși vor reveni la normal². Capuchehaielele sînt de acord să se perceapă un sfert pentru mucarer.

La sfîrșitul raportului de mai sus adaugă și baș-capuchehaiana Manolache următoarele: „Într-adevăr o să cadă greu la sfertul din august și darea pentru mucarer, și desetina, și vădrăritul, deși acestea le vor plăti numai cei ce au stupi și vin, dar ce să facem? În loc să suferim și domnia-voastră și noi atît și să nu putem ridica capul din cauza datoriilor, mai bine să se strîmtoze vremelnice raiaua, iar apoi, îndată ce veți avea oarecare ușurare, s-o miluiți iarăși”.

Mai departe postelnicul Manolache combate felul de percepere a sferturilor: „Nu-mi place modul de percepere a sferturilor. La sfertul trecut s-au luat mai întii 20 de parale și apoi restul, iar la cel din august întii 60 de parale și apoi restul. Este clar ca lumina zilei că sînt părți din sfert și că procedați așa ca să nu cadă dintr-o dată greutate mare asupra

¹ Cînd Mavrocordat a trecut în scaunul Moldovei în toamna anului 1741, a reintrodus sistemul sferturilor, dar, deși a luat domnia la 1 septembrie, el nu a scos primul sfert decît abia în noiembrie, pentru că în octombrie luase banii steagului cîte 105 parale de ficcare 100 pentru vistierie și 5 parale pentru zloțași. (vezi, Ioan Neculce, *Letopiseful*, ed. Iorgu Iordan p. 400, și *Condica vistieriei*, p. 310). După ce a lăsat birnicilor un mic răgaz, în noiembrie a scos primul sfert, tot cîte 105 parale, atît căsătorii cît și necăsătorii, și a trimis poruncă zloțașilor ca pînă la 15 decembrie să strîngă cîte un leu și jumătate, adică 60 de parale, și să trimită sumele de urgență la vistierie ca să le expedieze la Țarigrad, iar restul pînă la 105 parale în următoarele 20 de zile (*Condica vistieriei*, p. 322). Celelalte sferturi din primul an le scoate la timpul lor și reduce contribuția necăsătoriiților la jumătate, adică 55 de parale.

În al doilea an al domniei, cînd datoriile îl apăsau greu și cînd s-au adăugat și cheltuielile mucarerului, anunța printr-o carte adresată poporului că a hotărît ca în al doilea an primul sfert să înceapă de la 1 septembrie, de cînd a luat domnia și de cînd plătește haraciul la împărăție; din cauza nevoilor mari însă îl scoate cu o lună mai devreme, în august, și cu un adaos, toți fără excepție, și căsătorii și necăsătorii, să dea cîte 120 de parale, adică 3 lei, în loc de 2,5. Făgăduiește însă că celelalte sferturi vor fi fără adaos, cum au fost și mai înainte (vezi *Condica vistieriei*, p. 382—383, 386—387). Împrejurările însă nu i-au îngăduit să se țină de făgăduială. Nu numai că nu a revenit la 2,5 lei, ci a scos în octombrie 1742 un sfert special pentru mucarer, tot de cîte trei lei (*Condica vistieriei*, p. 396). Pentru al doilea sfert însă al anului 1742, pe care l-a scos la timpul său, în decembrie, trimisese noile peceți încă de la 10 octombrie și hotărîse ca cei căsătorii să dea cîte 105 parale, iar holteii cîte 55: „holteii însă cu părinți numai 20 de parale, iar bătrînii și nevolnicii să nu fie supărați” (*Condica vistieriei*, p. 399).

² Cu toate asigurările lui Mavrocordat că pe viitor va reduce contribuția holteilor, tot s-a produs mare nemulțumire. Ispravnicii scriau că locuitorii s-au mîhnit mult văzînd că și holteii vor plăti cîte trei lei și au început să fugă și fără înconjur spun că nu vor putea să suporte acești bani (*Condica vistieriei*, p. 297).

săracilor, dar răutatea oamenilor născoceste fel de fel de calomnii, se spune că fiecare a fost câte un sfert întreg” (f. 165^r)¹.

Ghiculeștii nu lăsau să le scape nici o ocazie fără să critice sistemul fiscal și economic al lui Mavrocordat. Profitând de peceperile succesive care s-au făcut cu ocazia mucarului, au pornit o serioasă campanie împotriva lui Mavrocordat pentru ca să-l mazilească și să-i ia locul.

Pe la sfârșitul anului 1742, postelnicul Manolache transmitea: „Nu pot să descriu ce strigă și ce spun pe față Ghiculeștii. Că de când este Moldova nici un domn nu a făcut atît rău raiaiei, nici n-a scos atîtea dări². Că în Moldova toți sînt supărați și își amintesc de Grigore-vodă, că se roagă lui Dumnezeu să-l vadă iarăși și că, dacă acest lucru va întirzia, raiaua de la toate marginile va fugi”. Mai departe se spune în raport că și boierii sînt nemulțumiți pentru că Mavrocordat nu-i tratează ca boieri și că ei vor face vreun gest neplăcut pentru domnie, vor pleca mulți dintre ei în Țara Romînească ori se vor duce la Constantinopol (f. 213^v — 214^r)³.

După confirmarea domniei lui Mavrocordat, în Moldova are loc o lungă discuție între capuchehaiele și domn asupra a două chestiuni: achitarea datoriilor și pretendența la Țara Romînească. Și din aceste discuții se manifestă poziția de clasă a boierilor, care îl îndemnau mereu să pună dări noi, precum și politica domnului, care nu îndrăznea să împovăreze prea mult poporul de teama emigrării acestuia și a depopulării țării, deoarece prin fuga țărănimii s-ar fi creat o situație economică și mai critică pentru domnie.

În ce privește pretendența la Țara Romînească, Mavrocordat scrie categoric că hotărîrea lui este să nu mai facă cheltuieli, deci să renunțe la Țara Romînească și să se mulțumească cu Moldova. Și pentru ca să fie o adevărată prietenie și înțelegere cu Mihai Racoviță, se gîndește să se lege cu el și cu legături de rudenie, să căsătorească pe fiica sa cu fiul lui Racoviță (p. 160^v — 161^v).

Capuchehaielele răspund amănunțit și pe puncte, prezentînd atît avantajele cît și dezavantajele legăturii cu Racoviță.

Deși rapoartele sînt scrise de capuchehaielele Moldovei și sînt adreseate domnului acestei țări, totuși în ele găsim știri interesante și pentru Țara Romînească, atît din punct de vedere administrativ cît și economic, din care știri se învederează politica domnului muntean și poziția de clasă a boierilor de acolo.

Cu toate că Mavrocordat nu mai domnea acolo, totuși capuchehaielele se interesau de aproape de situația acestei țări pentru două motive: întîi făceau comparație de cum a lăsat-o Mavrocordat și cum a ajuns sub cîrmuirea lui Racoviță și al doilea, reprezentanții lui Mavrocordat la

¹ Const. Mavrocordat obișnuia să ia sferturile în două etape (vezi *Condica vistieriei*, p. 322 și 354).

² În această epocă se îngrămădesc multe: sfertul întîi, cîte trei lei (scos înainte de vreme, în august, în loc să fie luat în septembrie), deselina, vădrăritul, sfertul special scos în octombrie pentru mucar, tot cîte trei lei, iar în decembrie al doilea sfert al anului.

³ Criticile Ghiculeștilor cuprindeau și un miez de adevăr. Poporul era nemulțumit și mulți fugeau ca să scape de apăsarea fiscală, cum vom vedea mai jos, iar boierii erau nemulțumiți deoarece erau dojenii aspru pentru abuzurile lor, și acest lucru nu le convenea (*Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 010—1 011).

Constantinopol, fiind frământați tot timpul de gîndul întoarcerii domnului lor în scaunul Țării Romînești, căutau să fie la curent cu starea ei politică, cu intrigile boierești de acolo, dar mai ales cu situația ei economică, căci pe primul plan al preocupărilor lor era situația economică a țării, care le-ar permite stoarcerii cît de mari.

Capuchehaielele îl informau pe Mavrocordat de toate schimbările intervenite acolo de la plecarea lui, de imputinarea populației și de sumele mari încasate de Racoviță. Într-adevăr, noul domn, luînd scaunul Țării Romînești, aplică o politică deosebită de cea a predecesorului său. Pe cînd Mavrocordat încerca prin ușurări fiscale pe de o parte să oprească emigrarea populației, iar pe de altă parte să amăgească pe cei fugiți peste hotare să se întoarcă la satele lor sau să atragă noi coloniști pentru repopularea țării, Racoviță, din contra, nu se gîndește decît numai la mijloace de stoarcere.

El respectă regimul fiscal al sferturilor, introdus de Mavrocordat, dar percepe mai multe sferturi într-un an. Cum a luat aceste sferturi din septembrie 1741, de cînd este numit¹, și pînă în februarie, nu știm; în rapoarte nu se pomeneste nimic. Abia într-o relatare din 5 martie 1742 se spune că pentru sfertul din februarie s-a dat poruncă ca fiecare să ia pecetluit acolo unde se găsește. Deoarece s-a constatat însă că numărul birnicilor era redus, s-a dat oamenilor pecetluit și la satele lor și cam 5 000 de contribuabili au fost siliți să ia de două ori pecetluite și „era mare jale” (f. 81^v).

Mai departe se spune că „mojicii” sînt foarte speriați de presiunea pentru bani; că de paști „se vor scoate și alte hîrtii”, încît să se facă opt sferturi într-un an (f. 83^r — 83^v).

Într-o lungă relatare a portarului Manu se spune că se face multă supărare pentru achitarea sfertului din martie; se cer toți banii peșin și se vînd vitele oamenilor. Că s-a făcut „mare cercătură”² și s-au dat pecetluite pînă și copiilor³ și deosebit năpastă la fiecare sat cîte zece și cinsprezece pecetluite (f. 86^r — 86^v).

Într-un alt raport scris în martie se repetă că se face mare presiune pentru bani (f. 95^r). De la lăsata de sec și pînă acum, se spune, s-au dat de două ori hîrtii (f. 93^r). Pe lîngă că se dădeau pecetluite de două ori și banii se strîngeau cu mijloace abuzive, sferturile se percepeau și înainte

¹ Din aceste rapoarte aflăm și data exactă, necunoscută pînă acum, a numirii lui Racoviță în scaunul Țării Romînești. La 1 septembrie 1741 îmbracă caftanul, iar cuca la 6 octombrie 1741 (f. 27^v și 32^v).

² „Cercături” foarte severe făcea și Const. Mavrocordat în Moldova pentru a descoperi pe cei care nu aveau peceti și a-i pedepsi aspru. Cei găsiți de cercători în ținuturi erau trimiși „în butuci la măriasa”, iar pe cei găsiți în tirgul Iașilor li închideau la seimeni. Pe toți îi cerceta domnul în persoană; pe țărani li pedepsea obligîndu-i să plătească îndoit, iar pe boierii la care se ascundeau li mostra foarte aspru (vezi *Condica vistieriei*, p. 308, și *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 011). La alte „cercături” se lua cîte 1 leu și banii pecetluitului (*ibidem*, p. 331) sau de la căsătorii 105 parale banii vistieriei și 105 parale pentru treapd și de la holtei tot îndoit, cîte 55 parale (*ibidem*, p. 334—335). Pentru ca să nu se eschiveze nimeni de la plata sferturilor, cu altă ocazie li amenința că li va pedepsi să plătească întreit (*ibidem*, p. 320).

³ Mavrocordat socotea holtei „cei ce vor fi de vîrstă cu mustăți. iar nu copilandrii” (vezi *Condica vistieriei*, p. 321 și 323).

de vreme. Sfertul din iunie se strînge la începutul lui mai. Racoviță trimite scrisori ispravnicilor de ținuturi să aducă la cunoștință locuitorilor că trebuie să trimită salahori și căruțe la Belgrad s-a făcut acest lucru (f. 109^v)¹.

Acet sfert s-a luat fără o nouă catagrafie a contribuabililor și fără să se dea pecetluit după numărul vechi al celor trecuți în listele birnicilor; s-a dat poruncă ca în cinsprezece zile cei doi zloți să fie aduși la vistierie (f. 109^v).

La 15 iulie începe perceperea sfertului lunii august, cu poruncă „să se istovească” pînă la 15 august (f. 156^v).

La 20 septembrie se ia sfertul lunii noiembrie, cu poruncă să se strîngă cei doi zloți pînă la 5 octombrie, iar la 15 octombrie să se facă istovul (f. 192^v). Într-o altă relatare se spune că perceperea acestui sfert s-a amînat pînă la 20 octombrie, din cauză că sosise știrea fugii populației de peste Olt și din cauză că trecea un pașă și se temeau să nu constată nemulțumirea poporului (f. 195^v)².

La această fiscalitate excesivă, populația răspunde cu obișnuita armă de luptă: fuga. Se vede că emigrarea de peste Olt a fost masivă și i-a dat de gîndit lui Racoviță, căci peste cîteva zile a fost nevoit de situația creată prin lupta tot mai dîră a țărănimii să ierte acest sfert în județele de peste Olt, deoarece, dacă ar fi continuat perceperea lui acolo, ar fi fugit toți. Tot pentru acest sfert s-a hotărît ca locuitorii din Paradunavul să dea numai cîte cinci lei pe an (f. 198^v).

Din cele arătate mai sus rezultă că contribuabilii trăiau mereu sub presiunea sferturilor, că Racoviță nu lua numai patru sferturi într-un an, cum hotărîse Mavrocordat prin reforma sa, ci mai multe, și nici nu respecta termenele, cum de altfel nu le-a respectat nici Mavrocordat în Moldova; mai toate le lua înainte de termen: în mai în loc de iunie, în iulie în loc de august, și în septembrie în loc de noiembrie.

Tot din relatarea portarului Manu aflăm că, după spusele banului Craiovei, Mihai Racoviță, a luat în 14 luni, din septembrie 1741 și pînă în octombrie 1742, șapte sferturi (f. 210^v), adică cîte un sfert la fiecare două luni. Acest lucru se confirmă și de un alt raport, în care se spune că pînă în iulie 1742, adică în 11 luni, s-au luat cinci sferturi (f. 156^v).

În afară de numărul cel mare al sferturilor și de celelalte dări, Mihai Racoviță a luat și multe împrumute de la boieri și mănăstiri. În multe rapoarte se repetă că boierii au dat „împrumute grele”, dar numai cîteva precizări avem.

La 5 martie 1742 se relatează că boierii au dat pînă atunci două împrumute, iar în martie s-au fixat și altele: mitropolitul trei pungi, episcopii cîte 2, Crețulescu 3, logofătul 5, banul 5, boierii olteni 10, vistierul 2, clucerul 2, logofeții vistieriei împreună cu al doilea logofăt 2.

¹ Porunca pentru căruțele Belgradului a venit în aprilie. Atunci Racoviță a luat împrumute de la mănăstiri, pentru care egumenii au primit „răvașe” în virtutea cărora să încaseze sumele date de la sfertul următor. Peste cîteva zile, tot pentru căruțele Belgradului, s-au fixat împrumute și pentru ispravnici (f. 104^r—104^v).

² Probabil e vorba de Mehmed-pașa, care se ducea la Hotin, precum am văzut mai sus, a cărei trecere preocupa și pe capuchehaielele Moldovei; se temeau ca nu cumva poporul Moldovei să se plîngă acestui pașă.

De asemenea trebuia să dea împrumute și ispravnicii, dar nu se precizează suma acestora (f. 95^r).

În iulie Racoviță fixează din nou împrumute, câte 20 de pungi pentru boierii mari, din care nu s-a putut încasa însă suma întreagă, ci numai o parte. Tot atunci se hotărăște ca și ispravnicii să dea unii câte șapte, iar alții câte opt pungi. Pentru ca ispravnicii să nu-și ia împrumutele date de la sfert, nu i-a orînduit la strîngerea sfertului din august (f. 156^v).

La 7 noiembrie se pomenește iarăși în rapoarte de împrumute destul de serioase. Se fixează următoarele sume: mitropolitul 18 pungi, Crețulescu 12, Dudescu 20, banul peste 30, vistierul 40, clucerul 8, Hera 30. În același raport se precizează că, înainte de a fi achitate aceste împrumute, s-au fixat și altele pentru bairem-peșcheșul (f. 198^r)¹.

Și mazilii erau împovărați: în fiecare lună aveau și câte o dare, iar cîsla lor se ridica la 100 și 120 de lei (f. 209^v).

Mihai Racoviță a împovărat și mănăstirile, precum și pe preoți. Mănăstirile trebuiau să dea împrumute, iar preoții erau supuși la bir, câte cinci lei fiecare (f. 95^r, 104^r, 156^v, 192^v și 209^r)².

În iulie capuchehaielele îi raportau lui Mavrocordat totalul încasărilor făcute de Racoviță pînă în luna iulie 1742:

250 de pungi rămășița anului trecut.

17 vinăriciul anului trecut.

3 300 cele cinci sferturi pînă la sfertul din august.

130 breslele la cele cinci sferturi.

70 birul oștilor.

100 oieritul anului trecut.

350 ocnele și vămile³.

100 dijmăritul anului trecut.

15 văcăritul turcesc.

4332 de pungi (f. 156^r).

În august 1742 se raportează despre toată socoteala dijmăritului; se precizează suma ce s-a luat de la fiecare județ, în total 26 350 de galbeni, adică 48 308 lei și 40 de bani⁴.

¹ Și Const. Mavrocordat lua împrumute de la boieri, dar, se pare, în sume mai mici și nu atît de des ca Racoviță. În condica lui se pomenește de împrumute în sumă de 24 000 de lei (= 48 de pungi) (vezi *Condica vistieriei*, p. 310).

² Prin reforma sa, Mavrocordat desființase, printre altele, și darea mănăstirilor și a preoților (vezi I. Minea, *Reforma lui Constantin-vodă Mavrocordat*, în „Cercetări istorice”, II—III (1926—1927), p. 97—98).

³ La f. 86 se spune că ocnele s-au vîndut cu 215 pungi, iar vămile cu 140 de pungi, ceea ce face un total de 355 de pungi, cu cinci pungi mai mult decît suma dată aici. La f. 247^v—248^r este un document turcesc, un raport al unui oarecare Anastasi Timiopulos către Poartă, care spune că timp de 15 ani a fost în slujba lui Nicolaie și apoi în cea a lui Constantin Mavrocordat. El declară că în această calitate cunoaște toate veniturile anuale ale Țării Românești. Că el a notat și a înregistrat toți banii predați vistieriei și că aceste sume le prezintă și devletului, ca să ia cunoștință. Se pare că acest document este tendențios și s-a prezentat Porții cu gîndul de a vătămă fie pe Mavrocordat, fie pe Racoviță. Cunoscind Poarta sumele mari ce se încasau, să sporească și ea cererile sale. Veniturile anuale ale vistieriei după acest document se urcau la suma de 3 125 000 (= 6 250 de pungi).

⁴ La alte calcule se poate constata că un galben echivalează cu 2,5 lei; aici vedem că această echivalență nu este valabilă, sau poate este o greșeală la cifrele date.

De la tutunărit s-a luat 6 200 de lei (f. 163^r). Tot atunci se plănuia și perceperea pogonăritului (f. 162^v)¹.

Mai toate știrile cuprinse în rapoarte arată că pe timpul lui Const. Mavrocordat a fost în Țara Românească o cîrmuire mai bună în comparație cu cea de pe timpul lui Mihai Racoviță. Într-adevăr, Mihai Racoviță nu prea se ocupa de cîrmuirea țării, ci o lăsa în mîna boierilor. Într-un raport se spune că „în realitate nu cîrmuiește Mihai Racoviță, ci fiul său, Mihăilă, iar după acesta totul este Dudescul” (f. 81^v).

În altă parte se arată că cîrmuirea este și mai haotică, că fiecare beizadea este și cîte un domn și că boierii sînt împărțiți în trei partide cu cele trei beizadele (f. 195^r).

În martie 1742 se transmitea: „Mihai-vodă, fiind bătrîn, este ca și zăpăcit, trăiește cu teamă; de cînd a venit, a ținut numai patru divane și acestea scurte și nu erau mai nimic” (f. 81^v).

Populația Țării Românești, cunoscînd proasta cîrmuire a lui Racoviță din prima sa domnie și fiind mulțumită de severul reformator care a disciplinat pe boieri și a redus abuzurile lor, s-a despărțit cu multă „amărăciune” de Mavrocordat, cînd acesta a fost mutat în Moldova, și trăia cu speranța că îl va vedea întorcîndu-se iarăși în Țara Românească.

Chiuciuc-imbrohor², schemne-agasi al lui Mavrocordat, întorcîndu-se la Constantinopol după înscăunarea acestuia în Moldova, povestea mîhnirea populației Țării Românești la plecarea lui.

Abdulah Muhsinoglu, pașa Benderului, mutat la Vidin, spunea despre Mavrocordat că „acest bei își dă toată silința să cîrmuiască bine raiaua. El nu se gîndește să se îmbogățească, ci numai să refacă țara... Raiaua din toate părțile se adună în țara cîrmuită de Constantin și, dacă rămînea în Țara Românească, nazirii Silistrei și Brăilei ar fi rămas fără raia, căci s-ar fi golit odăile, pe cînd acum din contra se umplu, fugind de hainul Mihai”, și că el, adică pașa, fiind mutat la Vidin, vrea să-l aibă pe Mavrocordat vecin și va scrie Porții să-l mute în Țara Românească (f. 69^r — 69^v)³.

Mihai Racoviță, pentru ca să se mențină în domnie, a căutat să diminueze, prin diferite mijloace, impresia bună lăsată de predecesorul său, dacă nu față de popor, cel puțin față de demnitarii Porții. Încă din ianuarie 1742, el a trimis mehtupuri (scrisori) la Constantinopol prin care

¹ Mavrocordat a desființat prin reforma sa, pe lingă alte dări, și pogonăritul (vezi I. Minea, *op. cit.*, p. 98).

² Imbrohor era comisul împărătesc care era trimis cu înalte misiuni, uncori să mazi-lească sau să dea investitura noului domn. Era imbrohorul mare și chiuciuc-imbrohor, adică imbrohorul mic.

³ La această propunere, Const. Mavrocordat răspunde că de 11 ani domnește cînd în Țara Românească, cînd în Moldova, dar, străduindu-se pentru bunăstarea raialei și pentru îndeplinirea poruncilor împărătești, nu a putut să scape de datorii din cauza deselor schimbări în domnie, din cauza războiului, cînd țara a fost sărăcită, din cauza deselor mucarere, ubudieturi și altele. Așa sînd lucrurile, deocamdată nu dorește o nouă mutare, este mulțumit cu postul cu care l-a miluit puternica împărăție (f. 70^r).

acuza pe Mavrocordat că în interval de un an a strâns din Țara Românească un venit de doi ani și a ruinat țara (f. 58^v)¹.

În mai 1742, Racoviță se străduia cu multe promisiuni să ia mahzaruri de la egumeni și boieri, în care să fie lăudat el și criticat Mavrocordat. Hera, care pe atunci era omul de încredere al lui Racoviță — pe urmă a căzut în disgrăție și a fost izgonit de la curte —, îndemnînd pentru aceste mahzaruri, spunea egumenilor „să-și aducă aminte că pe timpul lui Constantin-vodă nu aveau putere ca egumeni”², iar boierilor le spunea că „nu puteau da o palmă unui mojiç și că mojiçii au călcat în picioare pe boieri, ceea ce este lucrul cel mai rău” (f. 116^v —117^r, i20^v).

Mihai Racoviță a scris și episcopului de Rîmnic și banului Craiovei, cerînd să facă și boierii și egumenii din Oltenia mahzar în favoarea lui și să-l trimită pașii de Vidin (f. 117^r). A cerut scrisoarea de recomandare pentru Poartă și de la pașa Vidinului. Acesta însă a refuzat și a adăugat „că a auzit de asuprirea raialei și că, dacă va fi întreat, el va scrie adevărul” (f. 211^r).

În august, cînd marele-salahor Ahmed Pașazadê a adus lui Racoviță firmanul de mucarer, domnul a trimis pe egumeni, pe boieri și raiaua în frunte cu mitropolitul țării să se plîngă acestuia împotriva lui Mavrocordat că „făcuse în țara lor obiceiuri noi, că egumenii nu stăpîneau mănăstirile lor, că pe boieri nu-i deosebea de mojiçi și că acum sînt foarte mulțumiți de Mihai-vodă, care este bun și drept” (f. 162^r).

Racoviță nu căuta numai prin pîri și mahzaruri calomnioase să se mențină la domnie, ci, precum am văzut mai jos, și printr-o dărnicie incomparabilă atît față de demnitarii Porții, cît și față de pașii cetăților învecinate, care dărnicie era mai eficace decît pîrile și mahzarurile, dar insuportabilă pentru popor, de la care se storceau sumele necesare.

LUPTA ȚĂRĂNIMII ÎMPOTRIVA EXPLOATĂRII

La exploatarea nemiloasă arătată mai sus, țărănimea nu rămînea pasivă nici în Moldova și nici în Țara Romînească. Opunea rezistență și se lupta cu mijloacele ce-i stăteau la dispoziție. Manifesta o dîrză luptă de clasă prin fugă, depopulînd principatele, dezzechilibrînd în felul acesta economia țării, reducînd veniturile domniei și silind-o pentru repopularea țării să introducă unele ușurări fiscale.

Emigrarea populației este cu atît mai masivă, cu cît exploatarea este mai cruntă și fiscalitatea mai excesivă. În epoca cuprinsă în rapoarte,

¹ Această afirmație nu corespundea adevărului, deoarece s-a constatat că o fiscalitate excesivă pricinuia de obicei depopularea țării, căci poporul, ca să scape de apăsarea fiscală, fugea peste hotare. Or, pe timpul lui Const. Mavrocordat, din contra, populația fugită s-a întors și țara s-a repopulat.

² Face aluzie la reforma lui Mavrocordat, prin care egumenii pierdeau stăpînirea absolută asupra averilor mănăstirești, pentru care s-au instituit epitropii de control (vezi Dionisie Fotino, *op. cit.*, vol. III, p. 347).

situația demografică în cele două principate este întrucîtva deosebită, datorită politicii deosebite a celor doi domni.

Politica lui Constantin Mavrocordat aplicată în măsura posibilităților tindea să atenueze lupta de clasă a poporului, să oprească fuga țăranilor; de aceea emigrările în Moldova în această epocă nu sînt masive ca în Țara Romînească.

În al doilea an al domniei sale însă, cînd nevoile urgente de bani îl determină pe reformator să schimbe politica sa de ușurări și să înăsprească „cu strîngere de inimă” regimul fiscal, lupta poporului se accentuează și numărul celor care fug din Moldova peste hotare crește. Ispravnicii de județe raportau domnului că poporul fuge din pricina dărilor prea multe, Mavrocordat însă caută să arunce vina asupra lor și răspunde la 10 februarie 1742: „Pentru lăcuiitorii scrii dumneata și arăți că de pe la multe locuri ar fi lipsit oameni; care pricina ce ar fi nu putem ști. Dumneata arăți că nelipsind banii de asupra lor neconținut, de la hărțile lui august și pînă acum, cu cîșertul de nîtăi și cu poclonul steagului, să pricinuieste străcăciune lăcuiitorilor. Cari aceasta, mai mult o socotim că den nesilița dumitale iaste aceasta... și pe cei ce sînt fugiți să te silești dumneata a-i duce pe toți și să-i odihnești”¹.

La 24 aprilie 1742, Mavrocordat scria starostelui de Putna: „Ne scrii dumneata precum s-ar fi rădicat de acolo de la margine aceia vreo 60 de oameni și au fugit în cea parte... Aceasta este și obișnuit, fiind margine, că-ș fac sunet ei și fug în cea parte și iar trec dincoace”².

Pînă în august 1742 se constată în Moldova emigrări sporadice; în august 1742 însă, din pricină că sfertul s-a majorat de la 2,5 la 3 lei și s-a luat și cu o lună mai devreme, august în loc de septembrie, fuga țăranimii se accentuează; se constată că numărul celor fugiți se ridică la 4 568, cei mai mulți fiind din ținutul Putnei: 1 319 (f. 208^r).

Din august și pînă în septembrie 1742, cînd regimul fiscal devine și mai apăsător, căci se adaugă și sfertul special pentru mucarer, credem că numărul emigrațiilor crește³. În orice caz emigrările din Moldova în această epocă sînt puțin importante în comparație cu cele din Țara Romînească. O depopulare serioasă a Moldovei are loc sub urmașii lui Mavrocordat, între anii 1743 și 1753, cînd numărul contribuabililor se reduce de la 50 000 la 18 000⁴.

În Țara Romînească, întrucît Mihai Racoviță a dezlănțuit chiar de la începutul domniei sale o exploatare cruntă, se constată, drept răspuns la această exploatare, o luptă mai îndîrjită. Populația Țării, Romînești, cunoscînd proasta cîrmuire a acestui domn din prima lui domnie, precum și exploatarea lui nemiloasă, a început să fugă imediat ce Mavrocordat a fost trecut în Moldova (f. 137^v), iar cu timpul fuga țăranimii se accentuează.

¹ *Condica vistieriei*, p. 335. Mavrocordat dădea porunci severe ispravnicilor de ținuturi să facă tot posibilul să-i aducă înapoi pe cei fugiți, pentru ca să nu-i imite și alții (*ibidem*, p. 318).

² *Ibidem*, p. 357; cf. și p. 409.

³ Pe lîngă cererile apăsătoare ale vistieriei, țăranii săraci mai aveau un motiv de nemulțumire care li determina să părăsească satele lor: cisluirea nedreaptă ce li se făcea și de care s-au plîns de mai multe ori domnului (vezi *Condica vistieriei*, p. 321).

⁴ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 1 019 și 1 090—1 091.

Într-o relatare din 5 martie 1742 se spune că au fugit 10 000 de oameni din Muntenia, iar din județele de peste Olt 15 000¹ și în curînd țara se va risipi (f. 81^v). Într-o altă relatare se spune că „de la Cerneți în jos, atît partea de dincolo de Olt, cît și cea de dincoace se pustiește. Oamenii așteaptă numai să se topească zăpada ca să fugă. Nu le-a mai rămas nici o putere. Pentru a opri fuga a fost trimis un căpitan ca să păzească marginile, dar din această cauză raiaua s-a speriat și mai mult. Se spune că este posibil să iasă și văcărit² și alte hîrtii grele și au început să fugă pe față” (f. 86^r).

La f. 93^r se spune că dincolo de Olt raiaua se risipește din cauza apăsării fiscale și că „de la lăsata de sec și pînă acum³ se dau hîrtii duble”. Puțin mai jos se completează : „Toată raiaua strigă pe față că, dacă Mihai-vodă va continua așa, toți vor fugi, că le vin opt hîrtii pe an” (f. 93^v).

La 7 noiembrie 1742 se precizează că la sfertul trecut numărul contribuabililor a ieșit numai 116 000 și că în Oltenia, de unde populația putea fugi mai ușor, acolo unde erau zece sate n-a rămas nici unul (f. 195^v). Cînd Const. Mavrocordat a pus în aplicare reforma sa, a avut un număr de 147 000 de birnici, în afară de bresle⁴. Rezultă că, într-un timp foarte scurt, numărul contribuabililor din Țara Romînească s-a redus cu 31 000.

Mihai Racoviță încearcă să arunce vina pentru spargerea satelor asupra banului Craiovei și îi scria că din cauza lui și din pricina proastei lui crîmuri fuge populația (f. 110^r).

Pentru a opri fuga țaranilor și pentru completarea listelor birnicilor, Mihai Racoviță întrebunțează forța. Trimite căpitani să păzească marginile (f. 86^r). Încearcă prin măsuri abuzive să ridice numărul contribuabililor, dînd pecetluite de două ori și năpăști la sate ; a dat pecetluite pînă și copiilor. Trimite pe boieri să facă „cercătură” prin care aceștia reușesc să completeze în unele locuri listele birnicilor, iar în altele chiar să le sporească (f. 198^v). În Vlașca s-a făcut un spor de 1 300 de nume. În județul Olt era o lipsă de 1 200 de persoane ; s-au adăugat 800 de nume. Izlazul, care pe timpul lui Mavrocordat avea 260 de birnici, în timpul lui Racoviță a rămas numai cu 17 (f. 198^v).

Situația gravă creată prin intensificarea luptei de clasă a țărănimii îl obligă pe Racoviță să facă unele concesii pentru oprirea fugii. Sfertul din noiembrie nu a mai fost cerut satelor de peste Olt, căci, dacă l-ar fi strîns și de acolo, toată populația ar fi fugit peste Dunăre sau în Transilvania. Pentru repopularea țării, Racoviță recurge și la alte mijloace. Acordă sloboziilor o scutire de orice dare timp de șase luni (f. 162^v)⁵.

¹ Știrea că peste Olt au fugit 15 000 de oameni este confirmată și de Ἰστορία τῆς Βλαχίας (*Istoria Țării Romnești*), ed. fraților Tunusli, Viena, 1806, p. 295. Cf. și Dionisie Fotino, Ἰστορία τῆς Δακλίας (*Istoria Daciei*), Viena, 1818, vol. II, p. 320.

² Văcăritul, care era spaima țaranilor și de multe ori a fost desființat cu blestem, pe care și Mavrocordat îl desființase prin reforma sa, Racoviță îl reintroduce (vezi Tunusli, *op. cit.*, p. 295).

³ Raportul este scris în martie 1742.

⁴ Vezi Tunusli, *op. cit.*, p. 90, și Dionisie Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 361.

⁵ Această măsură o aplică în același scop și mai tîrziu, în Moldova, atît Mihai Racoviță cît și fiul său, Const. Racoviță (vezi ms. rom. 630 din Arh. St. Buc., f. 11—12 și 15—17). De fapt și Mavrocordat acorda în Moldova în 1741 scutire totală pînă la 6 mai 1742 străinilor care se vor așeza în Moldova (vezi *Condica vistieriei*, p. 321) și Acad. R.P.R., pac. LXXIV/153).

Țăranii nu fugeau numai peste Dunăre sau în Transilvania ca să scape de asuprirea fiscală, ci fugeau și de la un sat la altul, ca să scape și de exploatarea boierilor.

Plîngîndu-se boierii mari că rumîinii fugeau de pe moșiile lor și se duceau la cele ale boierilor mici ca să nu facă obișnuita clacă, s-a trimis poruncă cu zapcii și icioglani ca toți cei care nu vor face clacă la moșiile boierilor mici să fie obligați să clăcuiască pentru domnie pentru ca în felul acesta să fie oprită mutarea care aducea mare perturbație în țară (f. 95^v).

În ce privește satele domnești, s-a dat poruncă ca țăranii să nu muncească după obicei, să nu are, nici clacă să nu facă, ci să dea cîte un leu la sfert (f. 93^v). Această hotărîre dovedește că Mihai Racoviță avea mare nevoie de bani și făcea totul ca să strîngă cît mai mari sume.

Din cele spuse mai sus vedem că în aceste rapoarte sînt știri de mare importanță pentru istoria dominației otomane în țările romîne. Relatăriile ne dau amănunte noi și necunoscute, pe care nu le găsim în alte izvoare. Aflăm dedesubturile care determinau Poarta să procedeze la schimbările în domnie, mijloacele întrebuintate de pretendenți pentru obținerea și consolidarea ei, darurile oferite marilor demnitari și intrigile ce se urzeau în culisele Porții. Aspectul darurilor neoficiale se oglindește mai bine în rapoartele capuchehaielor decît în orice altă cronică și putem trage concluzia că valoarea acestor daruri neoficiale, care se ofereau neîncetat înalților demnitari, întreceau cu mult pe cea a sumelor oficiale. Corupția în Imperiul otoman era în această epocă așa de pronunțată, încît nu se putea face nici un pas fără daruri și bacșișuri. Ca să ajungă cineva la marele-vizir, trebuia să cultive pe chehaia și ca să pătrundă la chehaia trebuia să mulțumească pe chehaiaua chehăiei. Nici o ușă nu se deschidea fără bani și daruri. De la cel mai mic ciohodar sau chiatip (secretar) și pînă la marele padișah, toți aveau pretențiile lor.

Aceste cheltuieli neoficiale, ca și havalelele și celelalte obligații oficiale, determinau de multe ori schimbarea domniei. Erau cazuri cînd de pildă, havalelele, sau achitarea sumelor pentru mucarer erau cerute fără amînare, și atunci domnia era nevoită să înmulțească sferturile, să le majoreze, să le perceapă înainte de vreme sau să reintroducă vreo dare desființată, văcărit sau cuniță, așa că aceste cheltuieli se răsfrîngeau asupra țăranimii exploatare. Dominația otomană era una din cauzele exploatării crunte a poporului de către domnie. Anonimul autor al poemei *Trîmbița romînească* pe drept cuvînt spunea: „Ca niște lipitori cei mai mici ne sug din sînge, dar pe loc și ei să stînge de către ai lor mai mari” și că totul este înghițit de Poartă, înveninatul balaur. Că domnia soarbe pe toți ca „un burete mare și ațîțat de sete”, dar îl întoarce către păgîni și „îndată îl stoarce”¹.

¹ Vezi Al. T. Dumitrescu, *Trîmbița romînească*, în *Analele Academiei Romîne*, secț. lit., ser. II, tom. XXXVII (1914—1915), p. 40.

Din aceste rapoarte se desprind și o serie de aspecte sociale și economice, precum și rezistența dîrză a țărănimii. Domnia era preocupată de un singur gînd : să-și majoreze veniturile.

La această exploatare nemiloasă, poporul opune rezistență. Se manifestă aspectul cel mai obișnuit al luptei de clasă a poporului asupra : fuga, care determină într-o oarecare măsură politica internă a domnilor.

Pe de o parte Const. Mavrocordat, temîndu-se de urmările luptei poporului, încearcă, prin reforma aplicată mai întîi în Țara Romînească și apoi și în Moldova, să oprească fuga țărănimii și să atragă pe cei fugiți sau noi coloniști pentru repopularea țării. Rezultatele sînd vădite. Populația fugită din cauza apăsărilor fiscale sau din alte motive se adună în sate și numărul contribuabililor crește.

Această politică însă, nu poate dăinui mult. Datoriile și cererile neîncetate ale puterii suzerane aduc țările romîne într-o situație economică așa de critică, încît se înăsprește regimul fiscal.

Rezultatul acestei apăsări este îndîrjirea luptei țărănimii și emigrarea în masă. În primul an al domniei lui Racoviță, numărul contribuabililor se reduce de la 147 000 la 116 000, cu toate măsurile de pază a marginilor întrebuintate de domnie.

Arma fugii o întrebuintau și clăcașii. Pentru ca să scape de clacă, ei fugeau de pe moșiile boierilor mari pe cele ale boierilor mici.

НЕОПУБЛИКОВАННЫЕ ОТЧЕТЫ КАПУКЕХАЕВ КОНСТАНТИНА МАВРОКОРДАТА

РЕЗЮМЕ

В основе работы лежит неопубликованный материал из отчетов капукехаев господаря Молдовы Константина Маврокордата, присланных из Константинополя, или из отчетов других бояр этого господаря, присланных из других мест. Эти отчеты входят в греческую рукопись 1069 Академии РНР.

Они отражают интриги, имевшие место за кулисами при турецком дворе и представляют богатейший информационный материал, относящийся к истории турецкого господства в Румынских вьяжествах и, в особенности, к малоизвестному вопросу: о денежных суммах и дарах, неофициально вручаемых отстраненными отправления или правящими господарями турецким сановникам, что бы заручиться их поддержкой при получении или укреплении господарс сй власти.

Эти неофициальные расходы, как и «хавалели» (трудотзя поиньессть) и другие официальные обязательства часто ставили господарскую власть в очень тяжелые условия. Были случаи, когда «хавалели» или суммы для уплаты мукарера (плата за пожалование фирмана на господарство) должны были вноситься безотлагательно и тогда господарь был вынужден умножать число четвертин, увеличивать их, взимать их досрочно или вновь вводить некоторые, уже отмененные, налоги.

Из этих отчетов выявляется и ряд социальных и экономинеских аспектов, а также сопротивление крестьянства, более или менее упорное в зависимости от степени эксплуатации.

На безжалостную эксплуатацию народ отвечал упорным сопротивлением. Это проявлялось в самой простой форме классовый борьбы: бегстве, которое в определенной мере обусловило политику господаря Константина Маврокордата, стремившегося путем налоговых облегчений прекратить побегов и возвратит бежавших крестьян или привлечь новых колонистов. Но в конце концов непрекращающиеся требования Турции и долги, которыми он был обременен, вынуждают господаря ввести более суровый налоговый режим, хотя Маврокордат сознавал, что это приведет к бегству части населения.

Результатом этого явилось усиление борьбы крестьянства и массовая эмиграция. В первый год правления Раковицы число плательщиков снижается с 147 000 до 116 000.

Посредством бегства спасались и барщинные крестьяне.

RAPPORTS INÉDITS DES AGENTS DE CONSTANTIN MAVROCORDAT À CONSTANTINOPLÉ (AOÛT 1741—DÉCEMBRE 1742)

RÉSUMÉ

L'auteur étudie le matériel inédit offert par les rapports envoyés de Constantinople par les agents du prince moldave Constantin Mavrocordat et les relations de certains boyards de ce même prince, envoyées d'autres localités. Il s'agit d'un matériel contenu dans le ms. grec 1069 de l'Académie de la R.P.R.

Ces rapports et relations reflètent les intrigues tramées dans les coulisses de la Porte et nous fournissent de riches informations sur l'histoire de la domination ottomane dans les Pays Roumains. On y trouve notamment des renseignements sur l'aspect moins connu des sommes d'argent et des dons non officiels, offerts aux dignitaires de la Porte par les princes révoqués ou en activité, pour gagner la bienveillance de ceux-là afin de reprendre ou de consolider leur règne.

A cause de telles dépenses privées, qui venaient s'ajouter aux tailles (*havalele*) et aux autres obligations officielles, le règne se voyait souvent acculé dans des situations bien difficiles. Lorsque la taille ou l'impôt (*mucarer*) perçu à l'occasion de l'arrivée d'un nouveau prince étaient exigés sans délai, le règne se voyait obligé d'augmenter les impôts trimestriels (*sfer-turi*), de les percevoir avant le terme, ou encore de réinstaurer certains impôts supprimés.

Ces rapports mettent également en lumière une série d'aspects sociaux et économiques des Pays Roumains et la résistance plus ou moins acharnée des paysans, selon que l'exploitation était elle-même plus ou moins accentuée. On retrouve la forme la plus répandue de la lutte de classes des paysans à cette époque, à savoir la fuite, qui a influencé en quelque sorte la politique du prince Constantin Mavrocordat. Par des mesures fiscales destinées à alléger la situation des paysans, Constantin Mavrocordat s'est efforcé de mettre fin à la fuite et de déterminer les fuyants à revenir, ou de nouveaux colons à s'installer sur les domaines. Contraint par les demandes illimitées de la Porte et par les dettes qui l'accablaient, il se voit pourtant obligé d'empirer le régime fiscal. La lutte des paysans s'acharne et l'on assiste à une émigration en masse. C'est ainsi qu'au cours de la première année du règne de Racoviță, le nombre des contribuables baisse de 147000 à 116000.

GREVA LUCRĂTORILOR DE LA FABRICA DE CHERESTEA „GOETZ”—GALAȚI DIN 1892

DE

GH. VÎLCU

Dezvoltarea capitalismului în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a dus totodată și la procesul formării și dezvoltării celor două clase cu interese fundamentale opuse, burghezia și proletariatul, proprii societății capitaliste.

Apariția și dezvoltarea clasei muncitoare a avut o profundă semnificație și înrîurire asupra destinului istoric al țării. Proletariatul, fiind prin însăși poziția sa obiectivă purtătorul unui nou mod de producție, superior modului de producție capitalist, reprezenta clasa careia îi revenea rolul istoric de a fi purtătorul progresului social, realizatorul celor mai înalte idealuri ale maselor populare, luptătorul revoluționar consecvent pentru eliberarea întregii societăți de exploatare și asuprire.

Fondatorii socialismului științific, Marx și Engels, au demonstrat în mod științific că dezvoltarea societății capitaliste și lupta de clasă din cadrul acesteia vor duce inevitabil la prăbușirea capitalismului și la victoria proletariatului. Ei au arătat că proletariatul, fiind clasa cea mai asuprită a societății capitaliste, clasa lipsită complet de mijloace de producție, este interesat în transformarea radicală a întregii societăți, în lichidarea totală a proprietății private, a mizeriei și oprimirii. De aceea, eliberându-se pe sine, clasa muncitoare eliberează de orice exploatare și restul masei de oameni ai muncii. Aceasta face ca proletariatul să fie clasa cea mai revoluționară și mai înaintată a societății.

Referindu-se la rolul istoric al proletariatului român, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej arăta că acestuia „îi revenea încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-democratică pe cale revoluționară”¹.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 362.

Și în România, ca și pretutindeni, lupta proletariatului împotriva burgheziei a început, așa după cum au arătat clasicii marxism-leninismului, „o dată cu existența sa”.

Încă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, clasa muncitoare din România a pornit la luptă împotriva exploatării capitaliste, afirmându-se din ce în ce mai mult ca o forță politică independentă. Ca urmare a răspîndirii marxismului în România și concomitent cu intensificarea activității socialiștilor în rîndurile muncitorilor, nivelul conștiinței de clasă a proletariatului a crescut, găsindu-și expresia în intensificarea acțiunilor de organizare a clasei muncitoare și în lupta tot mai puternică a acesteia împotriva exploatării.

La sfîrșitul deceniului al IX-lea și începutul celui de-al X-lea din secolul trecut, ideea organizării muncitorilor într-un partid propriu prinsese rădăcini adînci în rîndurile proletariatului român. Experiența luptelor desfășurate pînă atunci și mai ales marile acțiuni muncitorești și țărănești din primăvara și vara anului 1888, contactul tot mai larg cu ideile socialismului științific, toate acestea au creat în conștiința muncitorilor ideea necesității organizării partidului lor de clasă care să poată organiza pe scară națională lupta oamenilor muncii împotriva claselor dominante.

Ca urmare, la începutul anului 1890, în București, Iași, Bacău, Galați, Botoșani, Roman, Craiova, Ploiești etc., se creează cluburi muncitorești, care își pun ca sarcină de bază strîngerea laolaltă a forțelor proletariatului în vederea înființării partidului muncitorilor.

Crearea cluburilor muncitorești a dat un nou impuls luptelor muncitorilor în primii ani ai ultimului deceniu al secolului al XIX-lea. Sub îndrumarea lor s-au desfășurat în anii 1891—1892, în principalele centre muncitorești din țară, numeroase lupte greviste cu caracter economic și politic. Una dintre aceste greve, cu răsunset deosebit în sînul mișcării muncitorești din țară, a avut loc la fabrica „Goetz” din Galați în august—septembrie 1892.

Fabrica de cherestea „Goetz” & Co. era o societate pe acțiuni care lucra cu capital mixt, străin și român, ponderea cea mai mare din totalul acțiunilor avînd-o capitalul austriac. Între capitaliștii romîni, cei mai mari acționari la această societate, se număra în primul rînd regele.

Întrcaga administrație a fabricii era concentrată în mîinile capitaliștilor austriaci. Aceasta însă nu scutește cu nimic de răspundere pentru exploatarea sălbatică la care erau supuși lucrătorii fabricii pe capitaliștii romîni, în cap cu regele, interesați în egală măsură cu cei austriaci în a storcea cît mai mari profituri de pe spinarea muncitorilor.

Personalul exploatat — muncitorii fabricii, în număr de aproximativ 450 de oameni — erau de asemenea în mare parte străini, în special unguri¹. Atît muncitorii romîni cît și cei străini erau la fel de exploatați în această fabrică, astfel că situația unora nu se deosebea cu nimic de a celorlalți. Aceasta și explică în mare măsură coeziunea manifestată de muncitori pe tot timpul desfășurării grevei. Toate manevrele întreprinse de direcțiune pentru a sparge prin provocări naționaliste unitatea de luptă a gre-

¹ Vezi „Munca”, organ social-democrat, București, din 26 aprilie 1892, p. 4, și din 6 septembrie 1892, p. 2 (vezi și Anton Bacalbașa, *Grevele*).

viștilor au eșuat, muncitorii fiind unanimi în hotărîrea de a impune prin luptă satisfacerea revendicărilor lor.

Greva lucrătorilor de la fabrica „Goetz” a fost, nu numai pe plan local, dar și pe plan național, una din cele mai însemnate ridicări la luptă ale muncitorilor din România la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea. Prin amploarea și durata deosebită pe care a atins-o, prin dîrzenia cu care s-au luptat muncitorii, prin revendicările smulse patronilor, această grevă, terminată cu victoria lucrătorilor, a constituit un moment de seamă în istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

Cauza izbucnirii grevei și a hotărîrii cu care lucrătorii s-au luptat pe tot timpul ei rezidă în crunta exploatare capitalistă la care aceștia erau supuși de către patroni. Salariile în această fabrică erau dintre cele mai scăzute. Un lucrător, oricît de bine ar fi lucrat, nu primea mai mult de 2—3 lei pe zi. Amenzile și reținerile de tot felul se aplicau fără nici o socoteală și pe scară foarte largă, astfel că salariul muncitorului, și așa destul de mizer, era ciunțit în toate chipurile.

Iată cîteva exemple : prin legea din 18 martie 1877 se spunea că „vor plăti contribuția căilor de comunicație de 6 lei pe an numai lucrătorii... care au vîrsta de 21 de ani, împliniți, domiciliați sau rezidenți în România”, și numai după 3 luni de la angajarea lor în serviciu. În această fabrică însă, în care se aflau foarte mulți lucrători în vîrstă de numai 12, 13, 14 și 15 ani, se reținea „birul, (impozitul) de la toți, fără nici o considerație de vîrstă”. „Învinuirile” pentru care erau amendați la tot pasul muncitorii erau de asemenea dintre cele mai imaginare și mai arbitrare. Pentru că au luat foc în timpul nopții niște lemne la care lucrase un lucrător în timpul zilei, acest lucrător „a fost amendat cu 10 lei”, salariul pe aproape cinci zile. Un alt lucrător a fost și el amendat cu 10 lei pentru că băuse apă în timpul lucrului¹.

Ziua de lucru la fabrica „Goetz” era de „13 ore pentru cei de zi și 12 ore pentru cei de noapte fără repaus”².

Cu toate acestea, stăpînii nu erau mulțumiți cu profiturile pe care le storceau de la lucrători, și de aceea au folosit diferite tertipuri pentru a arunca pe seama acestora tot felul de cheltuieli de administrație și a-și satisface o serie de interese și plăceri personale cu bani reținuți de la muncitori. Un mijloc folosit de patroni în acest sens l-a constituit înființarea casci de bolnavi pentru care se făceau rețineri din salariile muncitorilor, fără ca aceștia să poată beneficia cu ceva de pe urma acesteia. Pe scurt, sub paravanul că vrea să vină în ajutorul lucrătorilor în caz de boală, care, ce-i drept, din cauza condițiilor de muncă extrem de grele și a lipsei totale de asistență sanitară făcea ravagii printre muncitori, conducerea fabricii a înființat o casă pentru ajutorul bolnavilor, reținînd la fiecare muncitor 3% pe lună din salariu. Ajutorul pentru lucrătorii bolnavi era doar un pretext care trebuia să justifice noi reduceri din salariul acestora. În realitate, administrația folosea acest mijloc pentru a-și spori veniturile, punînd cheltuielile făcute în folosul fabricii în contul casei de bolnavi. Canalizarea apei în fabrică, de pildă, care a costat 3 500 de lei, a fost

¹ „Munca” din 26 aprilie 1892, p. 4.

² *Ibidem* din 30 august 1892, p. 2.

făcută cu banii de la casa bolnavilor. Muncitorii au rămas mai departe, și după înființarea cabinetului medical, fără asistență sanitară, cu toate că plăteau serios la „casa de boală”.

„Cînd se prezintă la doctor — constata corespondentul ziarului „Munca” — sînt luați peste picior și insultați de «onorabilul» doctor, plătit și el tot pe spinarea acestor nenorociți”. În schimb, același „onorabil” doctor trimitea funcționarii direcțiunii să se plimbe la băi, prescriindu-le „vin de Malaga și Coniac pentru «tratament» în contul casei bolnavilor”¹.

Cauza imediată a izbucnirii grevei a constituit-o însă o nouă măsură a administrației, care, nemulțumită cu jaful pe care-l făcuse pînă atunci în salariile lucrătorilor, a pus la cale în august 1892, folosind un sistem foarte subtil, o reducere generală a salariilor muncitorilor. Subtilitatea procedurii consta în aceea că problema reducerii salariilor nu era pusă în mod deschis ca o măsură a administrației centrale, ci trebuia să rezulte din scăderea generală a cheltuielilor de exploatare, care trebuiau să însușeze la sfîrșitul anului un scăzămînt de 10%. Pentru a cointeresa în această acțiune întregul aparat funcționăresc al fabricii, direcția a hotărît în același timp majorarea salariilor funcționarilor — în cea mai mare parte străini și ei, oameni de încredere ai acționarilor, unii chiar coproprietari — cu 10% și alocarea unei sume de 15 000 de lei, fond de premii care urma să se distribuie personalului de conducere la sfîrșitul anului, ca recompensă în cazul că se realiza reducerea stabilită a cheltuielilor de exploatare.

Urmarea imediată a acestui fapt a fost că, stimulați de sistemul amintit, „toți funcționarii s-au pus a face economii pe spinarea muncitorilor” și „cel dintîi lucru a fost reducerea salariului muncitorilor”².

Nemaiputînd suporta mizeria și toate aceste abuzuri, lucrătorii s-au ridicat la luptă. Ei au ales din sînul lor o comisie care s-a prezentat la clubul muncitorilor pentru a prezenta „starea de exploatare din fabrică” organizației muncitorilor și a-i cere să le acorde tot sprijinul în lupta pe care urmau s-o înceapă. Conducerea clubului însă, dominată de elemente intelectualiste partizane ale tacticii legale, nu s-a arătat la înălțimea încrederii pe care i-o acordaseră muncitorii. În loc să ia asupra ei îndrumarea luptei muncitorilor, conducerea clubului „a sfătuit pe muncitori să mai aștepte, căci lanțul sclaviei capitaliste nu se poate rupe deodată”³.

Lucrătorii însă, vlăguiți de exploatarea nemiloasă a capitaliștilor, n-au dat ascultare sfaturilor potolitoare ale acestor „sclavi” ai „ordinii” cu orice preț. „Toate sfaturile noastre — mărturisește unul dintre conducătorii clubului muncitorilor — erau rău primite; muncitorii, deși păreau că ne ascultă, manifestau fățiș că sînt definitiv hotărîți”⁴.

În consecință, muncitorii au pornit lupta pe propria lor răspundere, luînd o serie de măsuri pentru ca aceasta să se desfășoare cît mai organizat. Ei au ales din mijlocul lor o comisie care să coordoneze întreaga acțiune.

¹ „Munca” din 23 august 1892.

² Ibidem, p. 3.

³ Ibidem din 6 septembrie 1892, p. 2.

⁴ Ibidem.

Din comisie făceau parte, alături de un număr de muncitori români, și doi muncitori maghiari care cunoșteau amândouă limbile. Greva a întrunit de la început unanimitatea lucrătorilor. „E de remarcă — sublinia ziarul „Munca” — că la această grevă iau parte toți lucrătorii de toate naționalitățile. Peste 200 de muncitori unguri au făcut cauză comună cu ceilalți muncitori, mergând mină în mină cu frații lor de suferință”¹. Numărul greviștilor se ridica la peste 400 de oameni, toți muncitorii fabricii. În mijlocul lor domnea hotărârea de a nu ceda nici un pas dacă patronii nu vor satisface revendicările lor.

Spiritul solidarității de clasă și al internaționalismului care unea pe lucrători în lupta împotriva exploataților a ieșit în evidență în momentul când cei doi muncitori maghiari aleși în comitetul grevei au fost chemați la consulatul austriac. La încercările consulului de a încerca, prin amenințări și promisiuni, să semene vrajbă naționalistă între lucrători și să spargă unitatea lor de luptă, aceștia răspund hotărît: „Muncitorii unguri declară că sint de voia lor în grevă și ei, ca oameni străini, nu fac nimic și nu vor face altceva decât fac rominii; cită vreme vor fi ei în grevă vom fi și noi; cum vor intra (ei) în lucru și cu ce condiții vor primi, intrăm și noi”².

În fața impetuozității cu care lucrătorii de la fabrica „Goetz” porniseră greva, conducerea clubului muncitorilor s-a văzut și ea silită să-și asume răspunderea de a o sprijini. „Luni dimineața — arată Zamfir Filotti, unul din principalii conducători ai clubului — se prezintă o comisie de lucrători, care veseli ne aduc vestea că greva este desăvârșită... Față cu acest fapt împlinit am crezut ca o datorie de a susține greva, mai cu osebire că cererile lucrătorilor erau foarte juste”. Chiar în aceeași zi conducerea clubului hotărî o întrunire publică la clubul muncitorilor în sprijinul greviștilor de la fabrica „Goetz” și înștiința totodată despre aceasta cluburile muncitorilor din București, Ploiești și Iași, cerîndu-le să susțină această acțiune.

În același timp, comitetul de conducere al grevei trimise o delegație de muncitori la prefectură pentru a cere ca „administrația să nu se amestece nici pentru muncitori, nici pentru patroni, deoarece muncitorii garantează buna ordine”³. Au fost trimise apoi prin clubul muncitorilor scrisori organizațiilor muncitorești „din Viena, Budapesta, Cernăuți, ca să dea de știre lucrătorilor care vor fi chemați la Galați că acolo este grevă”⁴.

Întrunirile la club cu greviștii, la care participau și lucrătorii de la celelalte întreprinderi din oraș, se țineau aproape zilnic, iar uneori chiar de două ori pe zi. De fiecare dată se discutau mijloacele de sprijinire a grevei și se luau măsuri ca lucrătorii celorlalte întreprinderi să susțină prin ajutoare bănești sau prin acțiuni de solidarizare cauza celor aflați în grevă.

„Greviștii — relatea ziarul „Munca” — țin întruniri în localul clubului muncitorilor din Galați, la care întruniri i-au parte și muncitorii de toate breslele... Greviștii sint ferm hotărîți de a nu relua lucrul cu

¹ „Munca” din 30 august 1892, p. 2.

² Ibidem din 6 septembrie 1892, p. 2.

³ „Munca” din 30 august 1892, p. 2.

⁴ Ibidem.

fruntea plecată, chiar de va trebui ca zile întregi să sufere de foame... Ajutoare sosesc din toate părțile și muncitorii locali susțin cu multă cinste pe tovarășii lor în luptă”.

Activizată de voința de luptă neclintită a muncitorilor, conducerea clubului muncitorilor făcea și ea „toate eforturile pentru reușita grevei, aducând neconținut ajutoare și încurajând greviștii cu graiul”¹.

Revendicările greviștilor de la fabrica „Goetz” erau cuprinse în următoarele 10 puncte :

1. Sporirea salariului ;
2. Un ceas și jumătate de repaus, ziua și noaptea ;
3. Reprimirea la lucru a muncitorilor concediați pe nedrept și a tuturor greviștilor fără excepție ;
4. A nu se face rețineri pentru bir (impozite) ;
5. Răniții în fabrică și cei deveniți infirmi să fie întreținuți de fabrică ;
6. Lucrul de duminică o jumătate de zi să se plătească ca o zi întreagă ;
7. Să nu se mai pună amenzi lucrătorilor ;
8. Desființarea sau reorganizarea casei de bolnavi ;
9. Ceasurile suplimentare să se plătească ;
10. Să se facă credite de vânzarea lemnului cu preț redus pentru muncitorii din fabrică cum se face pentru funcționarii fabricii².

Greva a durat 3 săptămâni și a luat sfârșit cu victoria lucrătorilor. Direcțiunea a fost silită, „grație solidarității dintre lucrători” — după cum spune Anton Bacalbașa, care a condus din partea mișcării muncitorești această acțiune —, să probeze revendicările greviștilor. În tot acest timp, greviștii au simțit din plin sprijinul muncitorilor din celelalte întreprinderi din oraș și din principalele centre din țară. În afară de unele ajutoare bănești trimise greviștilor, clubul muncitorilor din Ploiești a delegat pe Anton Bacalbașa, unul din conducătorii săi de seamă, să contribuie efectiv la conducerea luptei muncitorilor gălățeni³.

Ajutoare bănești au trimis de asemenea clubul muncitorilor din București⁴.

Muncitorimea gălățeană, scria ziarul „Munca”, a fost unanimă în a vesteji purtarea direcțiunii care exploatează în chipul cel mai mișeleș pe bieții muncitori și în a susține pe greviști, recunoscând justetea cererilor lor. Zilnic sute și mii de lucrători din oraș se adunau la club pentru a-și manifesta solidaritatea cu greviștii. Întrunirile publice, convocate foarte frecvent în acest timp de clubul muncitorilor, se transformau adesea în puternice manifestații populare. De pildă, la prima întrunire publică convocată la sala Alcazar, cea mai mare sală din Galați în acel timp, cu toate că afișele care anunțau întrunirea au fost difuzate abia în ziua respectivă, „la orele 3 p.m.”, la deschiderea întrunirii, „vasta sală era

¹ „Munca” din 30 august 1892, p. 2.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem din 27 septembrie 1892, p. 4.

— după cum se exprimă ziarul — literalmente plină. Peste 2000 de persoane au luat parte... Niciodată nu s-a văzut în Galați o asemenea întrunire”¹. În zilele următoare a fost nevoie chiar a se ține „cite două întruniri publice pe zi la club”.

Direcțiunea și autoritățile au făcut încercări disperate pe tot timpul desfășurării grevei pentru a înfringe voința de luptă a lucrătorilor și a-i determina să reia lucrul fără nici o modificare în condițiile de muncă și de salarizare. Mai sus a fost arătată manevra întrebuintată de patroni cu ajutorul consulatului austriac de a separa pe lucrătorii maghiari de cei români și a sparge astfel unitatea de luptă a greviștilor.

În afară de aceasta, poliția și armata au fost puse și ele permanent în mișcare, încercând prin diferite mijloace să intimideze pe greviști și să-i determine astfel să reia lucrul. Într-o noapte, de exemplu, poliția a arestat fără nici un motiv pe un grevist, luându-l de acasă în puterea nopții². Cu ocazia întrunirii amintite de la sala Alcazar, „curtea hotelului respectiv și împrejurimile sălii au fost ocupate de două companii de vânători”³. Într-o altă zi, „polițaiul, din ordinul verbal al prefectului, violând domiciliul clubului, a intrat în local și a dat jos steagul roșu”, pe care membrii clubului și muncitorii care se adunau aici îl arborau zilnic în semn de îndemn pentru ceilalți lucrători de a participa la viața și lupta organizată a clubului. Abuzul polițaiului în privința steagului roșu s-a repetat de mai multe ori în timpul grevei și, din cauză că muncitorii n-au voit să renunțe la arborarea acestui simbol al solidarității și luptei proletariatului internațional, s-a încercat chiar trimiterea în judecată a conducătorilor clubului. Intervenția hotărâtă a muncitorilor împreună cu conducerea clubului a făcut însă să eșueze și această încercare a patronilor și autorităților care s-au văzut astfel silite să anuleze procesul „steagului roșu” înainte de a se deschide⁴.

Sfârșitul grevei a avut și el o desfășurare dramatică. Îngrijorată de pierderile mari pe care greva i le pricinuisese și de ineficacitatea manevrelor întrebuintate, direcțiunea a anunțat pe greviști că le-a admis cererile, „afară de sporirea salariilor”⁵. Considerând satisfăcută marea majoritate a cerințelor lor, muncitorii aflați de multă vreme în grevă și istoviți de nevoi, au primit condițiile direcțiunii și au reintrat în lucru. Imediat însă direcțiunea și-a dat pe față adevăratele sale intenții, declarând mai întâi că nu primește la lucru pe conducătorii grevei și anunțând apoi pe lucrători că nu mai modifică cu nimic condițiile de mai înainte. Luând această hotărâre, direcțiunea miza pe faptul că lucrătorii, fiind istoviți de pe urma grevei, nu se vor hotărî imediat la o nouă împotrivire. Lucrurile se petrecură însă altfel. Unitatea nezdruncinată a muncitorilor greviști timp de 3 săptămâni și sprijinul larg primit din partea lucrătorilor celorlalte întreprinderi îi făcuseră să înțeleagă că printr-o luptă unită și susținută ei pot termina nu printr-un compromis cu direcțiunea, ci prin a impune pa-

¹ „Munca” din 6 septembrie 1892, p. 2.

² Ibidem din 30 august 1892, p. 2—3.

³ Ibidem din 6 septembrie 1892, p. 2.

⁴ „Lucrătorul”, organ social-democrat, Galați, nr. 1 din 18 octombrie 1892, p. 2.

⁵ „Munca” din 13 septembrie 1892, p. 4—5.

tronilor satisfacerea integrală a revendicărilor lor. În consecință lucrătorii răspund hotărârii samavolnice a direcțiunii prin reînceperea grevei. O dată cu aceasta trimit la director o comisie care îi prezintă o petiție unde puneau drept condiție pentru reluarea lucrului satisfacerea tuturor cerințelor formulate în prima cerere, inclusiv sporirea salariilor.

Reîncepută, greva capătă din primul moment o amploare care depășea pe cea anterioară. Greviștilor li se alăturară de data aceasta și soțiile lor. „Femeile greviștilor — relata ziarul — au declarat că vor lucra și ele ca să ajute pe bărbații lor greviști”¹.

Perspectiva prelungirii grevei și voința neclintită de luptă a muncitorilor obligă direcțiunea să cedeze definitiv. Ea anunță pe muncitori că aprobă „toate punctele cerute de lucrători și o sporire de 15 bani pe zi la salariu”². Cu aceasta greva lucrătorilor de la „Goetz” a luat sfârșit, consfințind o victorie a clasei muncitoare împotriva capitaliștilor.

Deși succesul lucrătorilor se limita doar la unele îmbunătățiri destul de modeste aduse condițiilor exploatării lor, ceea ce nu putea, firește să asigure nici scoaterea lor din mizerie și asuprire și nici garanția că această mizerie și asuprire nu se vor înrăutăți din ce în ce mai mult pe viitor, ea a avut totuși o importanță mare în acel moment, nu numai pentru dezvoltarea conștiinței de clasă și a spiritului de luptă al lucrătorilor respectivi și a celorlalți muncitori din oraș, dar chiar pentru mișcarea muncitorească din țară în general.

„Izbînda morală — scria ziarul — este cu mult mai mare decît izbînda materială. Compania a fost nevoită să recunoască existența unei puteri: pe cînd pînă acum nu a avut a face decît cu fiecare lucrător individual... astăzi ea are a face cu o clasă, cu un partid”³.

Evident, ultima parte a concluziei ziarului, aceea că compania s-a lovit în această grevă de existența unui partid al clasei muncitoare este exagerată. Dar ea vrea să ateste contribuția serioasă pe care această grevă a adus-o întăririi conștiinței de clasă a muncitorilor și prestigiului cluburilor și organizațiilor muncitorești din țară într-un moment cînd aceste cluburi și organizații erau pe cale de a se constitui într-un partid politic independent.

Într-adevăr, greva lucrătorilor de la „Goetz” a scos în evidență unitatea de interese ce leagă pe muncitori între ei și deosebirea radicală dintre interesele lor și interesele patronilor, indiferent de ramura de producție în care lucrează și de naționalitatea căreia aparțin. „Lucrătorii romîni și unguri — sublinia Anton Bacalbașa în broșura sa „Grevele”, referindu-se la greva de la „Goetz” — au mers mîna în mîna, afirmînd astfel solidaritatea clasei muncitoare mai presus de prejudecățile și zizaniile politicianilor burghezi”⁴.

Greva a arătat muncitorilor că numai lupta activă și organizată a clasei muncitoare împotriva patronilor de orice fel poate să ducă la îmbunătățirea traiului lor mizer. În timpul grevei, muncitorii au văzut că

¹ „Munca” din 13 septembrie 1892, p. 4—5.

² Ibidem.

³ Ibidem din 20 septembrie 1892.

⁴ Anton Bacalbașa, *op. cit.*, p. 27.

existența organizațiilor muncitorești și legătura de idei a acestora cu organizațiile de același fel din alte orașe și chiar din alte țări fac astfel cu puțință continuitatea luptei și izbînda acesteia. Lupta pentru crearea partidului muncitorilor a căpătat cu această ocazie un nou și important impuls.

Privită din acest punct de vedere, se poate spune că greva de la „Goetz” din august—septembrie 1892 s-a produs tocmai cînd mișcarea muncitorească din țara noastră simțea nevoia unui impuls pentru a putea fi grăbită încheierea procesului de constituire a partidului muncitoresc și că desfășurarea acestei greve poate fi încadrată în acest impuls.

Este semnificativă în acest sens aprecierea pe care ziarul social-democrat „Lucrătorul”, apărut la Galați în toamna anului 1892 în scurt timp după greva lucrătorilor de la „Goetz” o face în legătură cu influența pe care această grevă a avut-o în rîndurile muncitorilor.

„Am ajuns într-o stare de lucruri — spune ziarul — că potrivnicii noștri (clasele exploatare — Gh. V.), vrînd-nevrînd, trebuie să recunoască că poporul muncitor există ca clasă socială deosebită de toate celelalte și în dușmănie cu ele... Astăzi, cînd stăpînitorii se năpustesc pe un muncitor, sute de prieteni vin în ajutorul lui, această solidaritate face tîria noastră de clasă, este arma cu care ne luptăm și cu care vom învinge”¹.

Reamintind că această solidaritate de clasă muncitorii din Galați au dovedit-o în timpul grevei de la „Goetz”, una din cele mai însemnate pînă acum în țara noastră — după propria lui apreciere — ziarul sublinia avantajele pentru clasa muncitoare ale unirii muncitorilor din întreaga țară sub steagul partidului lor propriu și chema pe muncitori să grăbească întărirea organizațiilor, arătînd că aceasta constituie o condiție de bază pentru ca în locul putredei orînduirii burghezo-moșierești să poată fi instaurată puterea clasei muncitoare.

„Dacă numai o parte din marea masă a lucrătorilor s-a pus în mișcare și totuși am cîștigat... , ce s-ar întîmpla mîine cînd toată suflarea muncitoare din Galați s-ar adăposti sub cutele steagului roșu!... Clasele astăzi stăpînitoare sînt putrede și muncitorimea... în curînd îi va veni vremea să ia în mînă cîrmuirea țării”².

În încheiere articolul atrăgea atenția muncitorilor în general și membrilor clubului muncitorilor în special să nu scape momentul care a devenit deosebit de favorabil pentru ei în urma grevei lucrătorilor de la fabrica „Goetz” și să-și intensifice acțiunile organizatorice și de răspîndire a ideilor socialiste printre muncitori în vederea creării partidului muncitoresc. „Cerem ca prietenii noștri din toate unghiurile orașului să fie neadormiți, acum e cea mai prielnică vreme spre a întinde organizația noastră și a redeștepta suflarea muncitoare”³.

„Avem tot dreptul — spunea un alt articol din ziar — să ne lăudăm și să reamintim greva de la „Goetz”, care a ținut 4 săptămîni și care

¹ „Lucrătorul” din 18 octombrie 1892, p. 1.

² Ibidem.

³ Ibidem, nr. 2 din 25 octombrie 1892.

a izbîndit numai pentru că a fost condusă de clubul muncitorilor și susținută de întregul Partid social-democrat”¹. Ziua de mîine „să ne găsească bine organizați și împrejurul steagului roșu nu o mie de inși, ci tot poporul muncitor din Galați”².

Într-adevăr, începînd din toamna anului 1892, la Galați, ca și în restul țării, propaganda desfășurată de clubul muncitorilor în jurul ideii creării partidului clasei muncitoare capătă o intensitate fără precedent.

Înființarea Partidului social-democrat al muncitorilor din România (P.S.D.M.R.) în primăvara anului 1893 a constituit corolarul acestei activități, de care nu poate fi despărțită însemnătatea grevei lucrătorilor de la „Goetz” din august—septembrie 1892.

ЗАБАСТОВКА РАБОЧИХ С ЛЕСОПИЛЬНОГО ЗАВОДА „ГЕТЦ” В ГАЛАЦЕ В 1892 Г.

РЕЗЮМЕ

В работе представлен один из моментов борьбы рабочего класса против капиталистической эксплуатации в начале 90-х годов XIX века.

В статье показывается чрезвычайно тяжелые условия труда, которыми характеризовалась в то время эксплуатация рабочих данной фабрики, различные методы и средства, применявшиеся администрацией предприятия для того, чтобы получить за счет рабочих как можно больше прибыли.

Эта жестокая эксплуатация и явилась причиной вспыхнувшей забастовки; она обусловила сильный боевой дух рабочих, непоколебимое единство и настойчивость в рядах бастующих. Попытка руководства предприятия и властей нарушить единство бастующих путем разжигания национальной вражды, путем различных обещаний и угроз рабочим других национальностей потерпела неудачу благодаря классовой солидарности и духу интернационализма, проявленным рабочими в течение всей забастовки.

Автор подчеркивает также солидарность других категорий работников города и деревни с борьбой бастующих. Важную роль в поддержке боевого духа бастующих и в организации поддержки им со стороны других работников играл Клуб Рабочих.

Хотя вначале руководство клуба, в котором преобладали интеллигентские элементы, сторонники легальной тактики, было против объявления рабочими забастовки, стремительность, с которой рабочие начали борьбу, вынудила его взять на себя ответственность за поддержку забастовки. Клуб Рабочих стал не только местом собраний бастующих, но и настоящим руководителем их борьбы.

Забастовка длилась 3 недели и окончилась победой рабочих, достигших удовлетворения своих требований. Развертывание борьбы и ее успешное свечение способствовали укреплению боевого духа рабочих и повышению их организованности, явились с этой точки зрения мобилизующим примером для всего рабочего движения страны.

¹ „Lucrătorul” nr. 4 din 8 noiembrie 1892.

² Ibidem nr. 1 din 8 octombrie 1892.

LA GRÈVE DES TRAVAILLEURS DE LA FABRIQUE DE BOIS DE CHARPENTE «GOETZ» DE GALATZI, EN 1892

RÉSUMÉ

L'ouvrage évoque un épisode de la lutte de la classe ouvrière contre l'exploitation capitaliste, au début de la dernière décade du XIXe siècle.

L'auteur présente les conditions de travail particulièrement difficiles, les méthodes variées et les divers moyens employés par l'administration de l'entreprise afin d'extorquer le maximum de profits aux dépens des ouvriers.

Cette sauvage exploitation a constitué la cause immédiate de la grève ; elle a engendré un virulent esprit combatif parmi les ouvriers, et déterminé une unité et une volonté de lutte inébranlables dans les rangs des grévistes. La tentative faite par la direction de la fabrique et les autorités afin de briser l'unité des grévistes en attisant les dissensions nationalistes en recourant aux promesses et aux menaces à l'égard des ouvriers étrangers, s'est brisée devant l'esprit de la solidarité de classe et de l'internationalisme qui régna dans leurs rangs.

De même, l'auteur met en relief la solidarité des autres catégories de travailleurs des villes et des campagnes avec la lutte des grévistes. Un rôle important dans le maintien de la combativité des grévistes et dans l'organisation de leur soutien par les autres travailleurs est revenu au Club des Ouvriers.

Bien qu'au début la direction du club, où dominaient les éléments intellectuels, adeptes de la tactique légale, se fût opposée à la déclaration de la grève par les ouvriers, elle s'est finalement vue contrainte de la soutenir, devant l'impétuosité avec laquelle les grévistes avaient commencé la lutte. Le Club des Ouvriers devint non seulement le lieu de réunion des grévistes, mais aussi le dirigeant effectif de leur lutte.

La grève a duré trois semaines et a pris fin par la victoire des travailleurs, qui ont obtenu la satisfaction de leurs revendications. Le déroulement de la lutte et sa fin victorieuse ont contribué à renforcer l'esprit de lutte et d'organisation des ouvriers, et ont constitué de ce point de vue un exemple mobilisateur pour tout le mouvement ouvrier de Roumanie.

GREVA MUNCITORILOR DE LA „INDUSTRIA SÎRMEI“ DIN FEBRUARIE-MARTIE 1929

DE

I. PUTA

Criza economică din 1929—1933, desfășurată pe fondul crizei generale a capitalismului, a fost cea mai puternică criză cunoscută pînă atunci în istoria capitalismului. În România burghezo-moșierească criza economică s-a manifestat prin forme deosebit de ascuțite datorită înapoierii economice a țării cît și dependenței ei față de monopolurile străine. Criza din România a cuprins întreaga industrie, toate ramurile agriculturii, transporturile, finanțele și comerțul. Ca urmare a crizei producția industrială a României a fost aruncată înapoi cu 13 ani la cărbune, cu 11 ani la fontă, cu 9 ani la ciment, cu 10 ani la zahăr, cu 7 ani la țesături de lînă etc.¹.

Cele mai de seamă uzine metalurgice și-au redus activitatea în timpul crizei. În comparație cu 1929 indicii producției metalurgice pe anul 1932 reprezentau 66,1% pentru produse laminate și 50,1% pentru semifabricate². Au fost închise un mare număr de întreprinderi din industria prelucrătoare.

Ofensivei capitaliștilor care urmăreau să treacă greutatea crizei pe seama oamenilor muncii, să iasă din criză pe calea înarmărilor și pregătirii războiului antisovietic, i s-a opus clasa muncitoare sub conducerea Partidului Comunist din România prin numeroase greve, demonstrații etc.

Datorită dezvoltării inegale a capitalismului, anarhiei care domnește în producția capitalistă, e posibil ca în condițiile haosului general

---

¹ V. Axenciuc și A. Oprea, *Criza economică din industria României în anii 1929—1933*, în „Lupta de clasă”, nr. 5 din mai 1959, p. 68.

² *Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.*, nr. 1, ianuarie-februarie 1958, p. 6.

și chiar în perioada crizelor economice unele ramuri de producție sau unele întreprinderi mari capitaliste să cunoască o dezvoltare mai rapidă.

Întreprinderea „Industria sîrmei” din Cîmpia Turzii înființată în aprilie 1920 a fost tocmai o asemenea întreprindere favorizată de condițiile specifice existente în perioada respectivă. Marea burghezie financiară a pus la dispoziția societății „Industria sîrmei”, în toată perioada crizei economice din 1929—1933, credite însemnate. Astfel putem citi în darea de seamă a întreprinderii pe anul 1929 că: „Banca Națională ne-a dat cel mai efectiv sprijin, sporindu-ne reescontul de la 12 000 000 de lei la 25 000 000 de lei precum și Banca Centrală pentru Industrie și Comerț”¹. În timp ce numeroase întreprinderi mici și mijlocii dădeau faliment, capitaliștii acordau tot sprijinul marilor întreprinderi pentru a rezista crizei, pentru a mări producția și mai ales pentru a obține profituri enorme prin intensificarea exploatării forței de muncă.

Dezvoltarea întreprinderii în primii zece ani ai existenței sale justificase speranțele fondatorilor cu privire la realizarea unor profituri enorme. Profiturile declarate au crescut de la 3 148 582 de lei în 1922 la 6 225 374 de lei în 1929 și la 10 432 267 de lei în 1930². Numai în 1930 acționarii au încasat ca dividend 7 200 000 de lei, în timp ce 665 de muncitori ciți avea întreprinderea în acel an au primit suma de 1 966 918 lei. Unui acționar îi revenea pe lună ca dividend, în medie, 15 000 lei, în timp ce salariul mediu lunar al unui muncitor era de 2 957 lei³. Membrii consiliului de administrație primeau însă în afară de dividend și o tantiemă de 10% din beneficiul net. Iată numai câteva exemple: În 1928, directorul general, Izso Diamant, a încasat 1 078 753 lei, președintele comitetului de direcție Ionel Comșa suma de 463 565 lei, directorul Ștefan Vaida, 392 376 lei⁴, drept onorarii pentru „activitatea de conducere și îndrumare” a întreprinderii. În sfîrșit, dacă mai adăugăm salariile foarte mari pe care le primeau patronii, în calitate de mari funcționari, conturăm mai bine enormele profituri stoarse din munca și sudoarea muncitorilor. Amintim numai salariile lunare primite de patru directori în anul 1932. Astfel, I. Diamant primește 37 100 lei salariu și 10 626 lei pentru chirie, E. Beșa 25 000 lei salariu și 6 375 lei pentru chirie, I. Floașiu 22 000 lei salariu, Ștefan Vaida 25 000 lei salariu, 6 375 lei pentru chirie și 8 625 lei „adaos”⁵.

Dacă ținem seama de faptul că în 1932 un muncitor primea în medie 2 930 lei lunar reiese că numai acești patru directori încasau lunar un salariu ce echivala cu salariul a 48 de muncitori. Acestea au fost ciști-guri pe care capitaliștii le-au declarat, însă în realitate ei încasau mult

¹ Arhiva „Industria sîrmei C. Turzii”. Dare de seamă pe 1929, p. 20. În continuare, trimerile referitoare la situația internă a întreprinderii sînt făcute pe baza materialului din arhivă. Menționăm că materialele cercetate pentru perioada 1920—1944 din arhiva întreprinderii nu sînt îndosariate și catalogate, din care cauză nu putem indica peste tot dosarul și fila respectivă.

² Arhiva „Industria sîrmei”, Dosar: „Consiliul de cenzori” (după procesele verbale încheiate în 4 aprilie 1923, 11—12 și 13 februarie 1930 și 10 februarie 1931).

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*. Proces verbal al consiliului de administrație din 16 martie 1928, p. 18—19.

⁵ *Ibidem*, din 25, 26, 27 martie 1932, p. 114.

mai mult. În același timp muncitorii întreprinderii au simțit din plin exploatarea capitalistă.

Ca și muncitorimea din întreaga țară, muncitorii de la „Industria sîrmei” au îndurat cea mai neagră mizerie. Cît privește evoluția numărului de muncitori, datele oglindesc cît se poate de viu modul specific de dezvoltare a unei întreprinderi în condițiile capitalismului. Industria sîrmei și-a început activitatea cu un număr de 238 de muncitori, număr care a continuat să crească, ajungînd în 1929 la 751 de muncitori¹. Criza din 1929 — 1933 a întrerupt dezvoltarea ascendentă, a spulberat fără cruțare iluzia „prosperității” de care vorbeau capitaliștii. Consecințele crizei s-au răsfrînt dureros asupra muncitorilor. Începînd cu 1929 și pînă în 1933, patronii au concediat peste 200 de muncitori, ceea ce reprezenta aproape 30% din totalul muncitorilor angajați (în 1932 lucrau numai 487 de muncitori).

Deși în dările de seamă anuale ale consiliului de administrație se vorbește de „grija” pe care a avut-o conducerea întreprinderii față de situația muncitorilor, realitatea a fost că cei ce munceau la Industria sîrmei n-au avut de loc o situație mai bună decît muncitorii din toate întreprinderile capitaliste. Nici aici n-au lipsit munca istovitoare, salariile mizerabile; angajarea și concedierea muncitorilor fiind la bunul plac al patronilor. Deosebit de grăitoare pentru aprecierea gradului exploatării muncitorilor este rata plus-valorii. Între anii 1925 și 1928 ea a evoluat de la 275% la 298%², ceea ce înseamnă că la fiecare oră de muncă pentru el, muncitorul trebuia să lucreze circa 3 ore gratuit pentru capitaliști.

Gradul înalt de exploatare a fost obținut printr-o zi de muncă extrem de lungă și printr-un nivel înalt al intensității muncii. Referitor la durata zilei de muncă în România după primul război mondial, datorită puternicului avînt revoluționar al clasei muncitoare, burghezia a fost nevoită să legisfeze obligativitatea de 8 ore de muncă. Totuși, după cum afirmă înșiși apologeții burghezi ai legislației muncitorești, această lege „nu a fost pusă niciodată în aplicare”³. Nici la „Industria sîrmei” nu era respectată ziua de muncă de 8 ore. În 1921 — 1922 fiecare muncitor lucra peste 12 ore 1/2 iar în 1925, 10 ore pe zi. În anul 1929 muncitorii lucrau 14 ore pe zi. Acest lucru a fost recunoscut pînă și de presa locală burgheză care arăta că: „... muncitorii trebuiau să lucreze 12—14 ore pe zi”⁴. Dacă plus-valoarea era sporită prin prelungirea zilei de muncă, în aceeași măsură capitaliștii sporeau plus-valoarea prin intensificarea muncii, prin preocuparea permanentă a patronilor de a introduce „sistemele științifice” de stoarcerea sudorii muncitorilor. I'espre unele măsuri luate în acest sens putem lua cunoștință, printre altele, și din mărturiile unui fost director al întreprinderii, care recunoștea deschis acți-

¹ Arhiva „Industria sîrmei”. Dosar nepaginat „Direcțiunea”. Cifrele au fost extrase din planșa nr. 7.

² Aceste rate ale plus-valorii au fost obținute pe baza cifrelor publicate de capitaliști care intenționat micșorau datele pentru a ascunde exploatarea muncitorilor. De aceea ele sînt aproximative, orientative.

³ *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1919—1928*, vol. I, Buc., 1929, p. 724 (art. „Chestiunea muncitorească” de N. Ghiulea).

⁴ *Arieșul*, Turda nr. 8 din 17 februarie 1929.

unile întreprinse pentru creșterea intensității muncii. Iată numai un exemplu: la laminor pe lingă o muncă fizică foarte grea, se cerea de la muncitori și destoinicie, prin faptul că fierul cald trebuia prins și introdus repede de la un calibru la altul. „Idealul — spune directorul — este ca munca să se execute în timpul cel mai scurt cu efortul cel mai mic. . . Muncitorul nu ajunge de la sine la mișcările și executarea cea mai rațională ci trebuie supravegheat și îndrumat”¹. În continuare directorul arăta: „Noi am încercat toate mijloacele să urcăm capacitatea de producție. Aceasta am făcut-o prin studierea timpilor și mișcărilor. . . prin răcirea lor (a muncitorilor, — *n.n.*) cu ajutorul ventilatoarelor”². Asemenea măsuri n-au fost luate pentru ușurarea muncii, ci ele au fost însoțite de o creștere a eforturilor muncitorilor, de stabilirea unor sarcini de producție a căror îndeplinire sleia puterile fizice.

Acestui înalt grad de exploatare i se adăugau condițiile de muncă din întreprindere, care erau dintre cele mai grele: lipsă de lumină, de spațiu, de igienă și de securitatea muncii. Astfel secția întreprinderii, în care se fabrica sîrma ghimpată se găsea în niște barăci de lemn, atît vara cît și iarna. Datorită faptului că patronii nu luau nici o măsură de protecția muncii aveau loc o mulțime de accidente. Numărul mare de accidente era prilejuit în primul rînd de instalațiile și utilajul primitiv folosit de muncitori și nu de ceea ce arătau patronii în fișele de declarare a accidentelor: neprecauțiune, oboseală etc. Iată ce consemna consiliul de cenzori, într-un proces verbal încheiat cu ocazia unei vizite făcute în întreprindere în anul 1927: „Acoperișul fabricii lasă de dorit, care fiind acoperit cu hirtie gudronată reclamă reparații în fiecare an”³. Dacă adăugăm la acestea inexistența asistenței sociale și lipsa de locuințe, conturăm mai bine viața grea pe care o îndurau muncitorii. După 14 ore de muncă istovitoare, muncitorii se adăposteau în barăcile din incinta întreprinderii, cîte 20—30 la un loc. Mulți muncitori locuiau în satele din apropiere făcînd zilnic, dus-întors, 10—15 km pe jos. Toate acestea sînt exemple tipice ale măsurilor luate de capitaliști în vederea sporirii profiturilor, măsuri la care se referă K. Marx, ca la unele dintre cele mai frecvente cînd vorbește despre economii în condițiile de muncă pe socoteala muncitorilor. „. . . împiedecarea oricăror măsuri de prevedere în ceea ce privește securitatea, comoditatea și sănătatea muncitorilor în fabricile propriu-zise”⁴.

În ceea ce privește salarizarea muncitorilor, aceasta era la discreția patronilor. Salariul nominal lunar al unui muncitor era de exemplu pentru anii 1929 și 1930 de 2 957 lei, respectiv 2 930 lei⁵. Ținînd seama de marea disproporție dintre salariu și costul vieții, salariul real era în continuă scădere. Reținerile multiple din salariu, sub diverse forme, amenzi de

¹ I. Floașu, *Raționalizarea la uzinele Industria strmei S.A. din Cîmpia Turzii*, ianuarie 1930, p. 9.

² I. Floașu, *op. cit.*, p. 10.

³ *Arhiva „Industria strmei”*, dosar nepaginat. Proces verbal al consiliului de cenzori din 14 iulie 1927.

⁴ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 103.

⁵ *Arhiva „Industria strmei”*, procesele verbale ale Consiliului de administrație, dosar p. 23 și 35.

tot felul, făceau ca în ziua plății muncitorul să nu primească mai nimic. Acestea micșorau și mai mult puterea de cumpărare a muncitorilor.

Așadar „Muncă peste puteri și salarii de foame, amenințarea de fiiece zi de a se vedea asvirlit în rîndurile șomerilor, teroare și gloanțe în loc de pîine și drepturi — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — aceasta era partea muncitorilor, din truda cărora capitaliștii din țară și de peste hotare îngrămădeau uriașe profituri”¹.

Pe măsura intensificării exploatării oamenilor muncii din țara noastră, clasa muncitoare a opus o rezistență tot mai dirză. Deși în adîncă ilegalitate, Partidul Comunist din România a mobilizat și organizat masele muncitoare în vederea luptelor revoluționare pentru ieșirea pe cale revoluționară din criza în care intrase economia țării noastre. P.C.R. a chemat la luptă clasa muncitoare demascînd consecvent manevrele burgheziei luînd poziție împotriva ofensivei patronale.

Una din formele cele mai răspîndite de luptă ale clasei muncitoare în perioada crizei din 1929—1933 a fost lupta grevistă. Grevele au căpătat un pronunțat caracter politic, fiind deseori însoțite de demonstrații și de ciocniri cu poliția și armata. Potrivit datelor Anuarului statistic al Romîniei, în anul 1929 au fost declarate 124 de greve care au afectat 407 întreprinderi industriale².

Mizeria crescîndă a maselor muncitoare, ca și măsurile de represiune îndreptate împotriva mișcărilor muncitorești, au întezit focul luptei. Un manifest editat în 1929 de către C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C. sublinia că „... Toate mișcărilor muncitorești din ultimele 6—7 luni arată o ridicare destul de mare a conștiinței revoluționare de clasă a proletariatului din țara noastră. Sintem la începutul ridicării valului revoluționar în Romînia”³.

Rezistența și lupta muncitorilor de la Industria sîrmei împotriva exploatării capitaliste se înscriu în valul revoluționar care a început în țara noastră o dată cu izbucnirea crizei economice din 1929—1933. Ele n-au apărut ca un fenomen izolat, ci se încadrează în luptele duse de întreaga clasă muncitoare din România pentru înlăturarea robiei capitaliste. Greva muncitorilor de la Industria sîrmei este un aport important la luptele muncitorilor din Transilvania, din Cluj, Turda și împrejurimi, lupte ce au avut loc în perioada crizei economice din 1929—1933.

Partidul Comunist din România a atras atenția asupra însemnătății sarcinii de a conduce lupta zilnică a maselor muncitoare împotriva înăsprii exploatării din fabrici și uzine. P.C.R. a pus accentul în mod deosebit asupra problemelor organizatorice, stabilind că „... centrul de greutate al muncii politico-organizatorice a partidului trebuie să fie mutat

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist*, Ed. politică, 1959, p. 5.

² *Anuarul statistic al Romîniei pe 1939—1940*, Buc., p. 329 și *Buletinul Muncii*, 1930, p. 61.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia, 1917—1944*, Edit. P.M.R., București, 1951, p. 80.

în celulele de fabrică”¹. Această indicație a partidului a avut o influență deosebită asupra organizării luptei muncitorilor.

La „Industria sîrmei”, încă din anul 1926, cu ocazia încheierii contractului colectiv de muncă, muncitorii declară grevă, cerînd mărirea salariilor, reducerea zilei de muncă etc. Greva nu s-a desfășurat cu amploare, fiind trădată de social-democrații de dreapta, care, tratînd cu patronii, au îndemnat muncitorii să reia lucrul.

În anii următori, influența comuniștilor a crescut tot mai mult, de aceea și luptele muncitorilor au fost mai bine organizate. Partidul Comunist din România a acordat o importanță tot mai mare organizării temeinice a luptelor economice în orice loc de muncă, în orice uzină, pe baza studierii situației concrete cu privire la raporturile de forțe, starea de spirit a muncitorilor și formularea celor mai esențiale revendicări. Potrivit hotărîrilor Congresului al IV-lea al P.C.R., luptele muncitorilor puteau căpăta un conținut revoluționar numai în condițiile existenței și activității unui sîmbure revoluționar de partid în fiecare întreprindere. Pe baza indicațiilor congresului, Comitetul regional al P.C.R. din Cluj a condus și coordonat activitatea celulelor de partid din întreprinderile industriale ale regiunii. Acțiunile muncitorilor de la Industria sîrmei s-au intensificat la începutul anului 1929, cînd delegații organizației regionale a P.C.R.² au dat îndrumări practice cu privire la cuprinderea muncitorilor în Sindicatele Unitare, organizarea comitetului de fabrică și a celulei de partid. Muncitorii au primit cu multă încredere îndrumările partidului și s-au convins că prin Sindicatele Unitare trebuie să lupte pentru îmbunătățirea condițiilor lor de muncă și trai. Comuniștii de la „Industria sîrmei”, pe baza indicațiilor partidului, au avut în vedere formularea exactă a revendicărilor, asigurarea măsurilor împotriva trădării social-democraților de dreapta și împotriva intervenției siguranței statului. Sindicatul muncitorilor, împotriva căruia direcțiunea exercita teroare și presiune, a știut să înfrunte ofensiva patronilor. Sindicatul a dus o acțiune din ce în ce mai largă pentru organizarea și mobilizarea la luptă a muncitorilor. Comuniștii, pe baza indicațiilor P.C.R. arătau muncitorilor că „... în Sindicatele Unitare se poate lupta contra exploatării patronale, pentru cucerirea de revendicări”³.

În felul acesta, la repetatele încercări ale direcțiunii de a reduce mereu salariile, de a păstra neschimbat vechiul contract colectiv de muncă, muncitorii au răspuns prin constituirea la 13 ianuarie 1929 a unui comitet de acțiune⁴ format din muncitori social-democrați și fără partid, îndrumați de comuniști. Printr-o adresă specială, direcțiunea a fost anunțată de formarea comitetului ales de muncitori. Adunarea muncitorilor a însărcinat comitetul să formuleze revendicările, urmînd apoi ca o delegație să le prezinte patronilor. În jurul comitetului de acțiune s-au grupat muncitorii combativi și care avînd strînse legături cu masa tuturor munci-

¹ *Documente din istoria P.C.R., 1917—1944*, Edit., P.M.R., București, 1951 p. 55.

² *Arhiva „Industria sîrmei”*, dosar nepaginat, vezi adresa direcțiunii „Către postul de jandarmi” din 11 februarie 1929 și *Buletinul UGIR* anul VIII, nr. 3—4, p. 36.

³ *Apărătorul proletar*, februarie 1929.

⁴ *Arhiva „Industria sîrmei”*, dosar nepaginat „Chestiuni muncitorești”.

torilor i-au însuflețit pe greviști, i-au organizat și au stat în fruntea tuturor acțiunilor. Astfel, comitetul de acțiune a repartizat câte un membru al său pentru fiecare secție a întreprinderii; sarcina acestuia era să lămurească pe muncitori asupra revendicărilor și asupra necesității organizării grevei.

Intensificarea luptei de clasă, avântul revoluționar luat în această perioadă, au atras atenția capitaliștilor, care-și vedeau periclitată liniștea și sursele de stoarcere a profiturilor cât mai mari. În ședința consiliului conducerii centrale a UGIR-ului din 2 februarie 1929, secretarul acestei organizații a industriașilor, Alexandru Böszörmenyi, spunea: „Îmi permit a atrage atențiunea dumneavoastră asupra mișcării muncitorești care s-a ivit în ultimele zile la întreprinderile principale din Cîmpia Turzii, Turda și Cluj, unde organizațiile muncitorești au abzis contractele colective cerînd urcarea salariilor. . .”¹

La 1 februarie a expirat contractul colectiv de muncă. S-a format o delegație de muncitori care a prezentat direcțiunii o serie de revendicări și anume:

- ridicarea salariilor cu 30%;
- reducerea zilei de muncă la 8 ore;
- efectuarea orelor suplimentare, numai cu aprobarea delegaților muncitorilor²;
- lichidarea sistemului „listelor negre”;
- preavizul se va da cu 15 zile înainte;
- plata tuturor zilelor de muncă efectuate de muncitori.

Pe de altă parte, delegații au cerut recunoașterea comitetului de fabrică, a dreptului de întrunire și organizare, recunoașterea bărbaților de încredere, lichidarea terorii polițieneste și tratamentul neomenesc din partea patronilor.

La baza luptei muncitorilor au stat revendicările economice, însă lupta pentru cucerirea acestora era strîns legată de lupta pentru dreptul de organizare și apărare a existenței legale a Sindicatelor Unitare. Îmbinarea revendicărilor economice cu cele politice va imprima de la început grevei o puternică combativitate. Efectul mobilizator al acestei îmbinări s-a reflectat în faptul că muncitorii au pornit cu energie la cucerirea drepturilor lor.

Direcțiunea a refuzat să satisfacă cererile muncitorilor³. Mai mult decît atît, în incinta fabricii a fost afișată o declarație prin care se atrăgea atenția că „provocatorii dezordinii” vor fi concediați. Cinismul declarației direcțiunii⁴ a făcut să crească ura muncitorilor împotriva patro-

¹ *Buletinul UGIR*, anul VIII, nr. 3-4, 1929, p. 28.

² Fixarea orelor suplimentare era la discreția patronilor. *Buletinul Muncii* arăta că patronul „... poate cere muncitorilor, invocînd urgența, ore suplimentare de muncă, bunăoară... *Industria sirmei* din C-Turzii maximum 2 ore suplimentare pe zi” (*Buletinul Muncii* 1930, p. 110-111).

³ *Arhiva „Industria sirmei”*, conform proces verbal al Consiliului de administrație, dosar p. 55.

⁴ Dăm cîteva extrase din „Declarațiune”: „Nu există nici o firmă la care lefurile să se fi urcat în așa măsură mare ca la noi, în timp așa de scurt... Puține firme sînt care să poarte grija muncitorilor ca „*Industria sirmei*”. În urma celor de mai sus, „*Industria sirmei*”

nilor. Până în ultima clipă patronii credeau că cu ajutorul conducătorilor social-democrați de dreapta, a spărgătorilor de grevă, vor reuși să dezbină rindurile muncitorilor și să împiedice acțiunea unită a acestora. Încă în cursul lunii ianuarie, când patronii au aflat despre agitațiile muncitorilor, au adus în grabă, de la Sibiu și Brașov, prin oficiul de plasare, 14 spărgători de grevă. Aceștia au fost însă opriți să-și desfășoare activitatea. Comitetul de acțiune a delegat câțiva muncitori care n-au permis „noilor angajați” să se prezinte la uzină¹. Trădătorii au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a dezorienta muncitorii mai puțin conștienți și pentru a frâna elanul de luptă al acestora. Sforțările lor au rămas însă fără rezultat. Nemulțumiți de respingerea cererilor formulate, de tratativele fără rezultat cu stăpînii întreprinderii, sătui de mizerie, muncitorii urmînd cu încredere pe comuniști au pornit la acțiune.

Deși direcțiunea chema muncitorii să semneze declarația afișată ea nu a înregistrat nici măcar o semnătură. Dimpotrivă, când s-a aflat de refuzul patronilor de a satisface cererile muncitorilor, a fost declarată greva, nemaiprezentîndu-se la lucru nici un muncitor, iar cei care erau în schimbul de zi, au încetat lucrul. Aceasta a avut loc în ziua de 4 februarie 1929, la orele 13.

Despre forța și amploarea declanșării grevei, presa locală scria: „Muncitorii trebuind să lucreze 12—14 ore pe zi, după care maximul de salariu nu trecea peste 100—140 de lei, la 4 februarie s-au pus în grevă, părăsind lucrul. . .”². În același timp au intrat în grevă, solidarizîndu-se cu muncitorii de la „Industria sîrmei”, și muncitorii fabricii de țigilă și cărămidă „Industria de lut S.A.”, întreprindere situată la marginea orașului. Împreună cu aceștia se găseau în grevă circa 1 000 de muncitori.

A încetat activitatea principalelor secții ale întreprinderii printre care: a laminorului, a secției de confecționat cuie, a trăgătoriei de sîrmă, a atelierului de reparații etc. În fața acestei situații direcțiunea cere ajutorul jandarmeriei județului. Adresa confidențială trimisă de patroni se încheia cu următoarele: „. . . Dispuneți să se deplaseze la Cîmpia Turzii un număr de circa 30 de jandarmi care să susțină ordinea. . .”³. Cu toate măsurile luate, tot mai mulți muncitori se uneau în jurul greviștilor, în fruntea cărora stăteau comuniștii. Mai mult decît atît, muncitorii au devenit stăpîni pe întreprindere și comună. În adresa confidențială a directorului I. Floașiu către postul de jandarmi se arăta că „muncitorii greviști au mai multe posturi fixe în toată comuna Cîmpia Turzii și Sîncrai, precum și la arterele care duc la fabrică din toate comunele⁴. În fabrică, pe drumurile principale au fost organizate pichete de grevă⁵ care

provoacă (cheamă) (n.n.) pe toți muncitorii care doresc și pe mai departe să lucreze pe baza contractului colectiv vechi, care s-a dovedit în ultimii doi ani că dă posibilitate urcării cîștigului, să iscălească această coală. Acei care nu vor iscăli se vor considera concediați în termen de 8 zile”.

¹ Arhiva „Industria sîrmei”, adresa „Către postul de jandarmi” din 15 februarie 1929.

² *Arieșul*, Turda, nr. 8 din 17 februarie 1929.

³ Arhiva „Industria sîrmei”, dosar nepaginat, adresa din 4 februarie 1929 „Către postul de jandarmi”.

⁴ *Ibidem*, adresa „Către postul de jandarmi” din 11 februarie 1929.

⁵ *Ibidem*.

aveau în primul rând sarcina de a împiedica o eventuală intervenție a jandarmilor și armatei. O altă adresă trimisă postului de jandarmi de către direcțiune relatează următoarele: „Am angajat prin oficiul de plasare muncitori din Sibiu care au fost influențați și împiedecați din partea greviștilor, așa că nici unul nu a cutezat să înceapă lucrul”, iar mai departe se arată: „... am angajat muncitori din Brașov care însă în gară, la sosire i-au luat mai mulți greviști în frunte cu muncitorul Bencze Arpad și i-au oprit de a se prezenta la fabrică”¹. Pichetul greviștilor din gară avea sarcina de a afla la timp eventuala sosire a spărgătorilor de grevă pentru a lua contact cu ei, îndemnându-i să se reîntoarcă.

Greva muncitorilor de la „Industria sirmei” a fost o acțiune de luptă bine organizată. Comuniștii, având încrederea deplină a celorlalți muncitori au reprezentat cu dirzenie interesele muncitorilor. Comitetul de acțiune văzînd că patronii nu acordă revendicările cerute de muncitori prin delegația trimisă la 3 februarie, ținînd seama de experiența luptei muncitorilor pentru a preîntîmpina acțiunile spărgătorilor de grevă aduși din alte părți și pentru a înfrunta atacurile poliției și jandarmeriei, au organizat în ziua de 11 februarie la hotelul Simonfi o mare întrunire². Vorbitorii au arătat că nu va fi reluat lucrul pînă cînd direcțiunea nu va satisface cererile muncitorilor. De asemenea s-a hotărît în unanimitate ca în mod organizat muncitorii să facă o demonstrație în fața uzinei. În aceeași zi greviștii sprijiniți de delegații de muncitori de la întreprinderile din Turda și chiar din Cluj s-au adunat în fața întreprinderii, protestînd împotriva refuzului patronilor de a purta tratative cu delegația muncitorilor. Cu această ocazie conducătorii grevei au arătat din nou că nu va fi reluat lucrul pînă cînd patronii nu vor începe tratativele cu delegația muncitorilor pentru a accepta revendicările formulate cu o săptămîină înainte. La 13 februarie comitetul de acțiune aduce la cunoștința greviștilor că Inspectoratul Muncii din Cluj, sprijinind refuzul patronilor de la „Industria sirmei” de a accepta cererile muncitorilor, a luat măsuri prin organele represive de a se trece la arestări în rîndurile greviștilor și îndeosebi la arestarea conducătorilor grevei. Mai decît atît, în adresa trimisă direcțiunii de către centrala din Cluj, se arăta în legătură cu revendicările muncitorilor următoarele: „... nu intră în intențiunile noastre o asemenea urcare (de salarii, n.n.), ba din contră, înțelegem să păstrăm punctul nostru de vedere intransigent de pînă acum...” și „... nici nu vom lua parte la tratative”³. Acestea au făcut ca lupta muncitorilor să devină și mai îndîrjită.

Văzînd că amploarea grevei este din ce în ce mai mare, că aducerea de lucrători din alte localități nu are sorți de izbîndă, patronii au recurs la ajutorul armatei. Mulți muncitori își amintesc cum în timpul grevei erau luați între baionete, de multe ori în timpul nopții, terorizați, bătuți sau închiși în beciul postului de jandarmi. Cu toate acestea ei n-au reluat lucrul. Descărcarea vagoanelor cu materii prime sosite în acea vreme,

¹ Arhiva „Industria sirmei”, dosar nepaginat adresa „Către postul de jandarmi” din 15 februarie 1929.

² *Ibidem*, dosar nepaginat, „Chestiuni muncitorești”.

³ *Ibidem*, adresa Centralei din Cluj — „Către administrația uzinei” 13 februarie 1929.

s-a făcut cu ajutorul unor funcționari și în cea mai mare parte cu soldați. În fața rezistenței muncitorilor, capitaliștii au folosit toate mijloacele de oprire. Astfel, la cererea direcțiunii, comandantul postului de jandarmi a dat dispoziții ca subalternii săi „să oprească orice circulație pe teritoriul locuințelor muncitorești între orele 20 și 7 dimineața. Acei care ar încerca să circule în timpul menționat, să fie opriți în modul cel mai energic”¹. Nici armata, nici jandarmii n-au putut să împiedice desfășurarea grevei n-au putut înfrânge voința de luptă a muncitorilor. Măsurile luate de autoritățile locale au făcut să crească și mai mult lupta greviștilor. În afară de pichetele de grevă din uzină și împrejurimi s-au format asemenea pichete și patrule de muncitori în întreaga comună. Toate drumurile ce veneau din comunele apropiate erau controlate de muncitori². De asemenea un grup de 8 greviști au pus stăpânire pe linia de cale ferată ce lega întreprinderea cu gara (o distanță de circa 600—700 m) oprind circulația vagoanelor³.

Greva a luat o așa de mare amploare și a alarmat atât de mult direcțiunea încât reprezentanții acesteia, prin intermediul UGIR, a solicitat ajutorul Ministerului Muncii și al Ministerului de Interne, pentru aplanarea grevei. În adresa trimisă se spune printre altele: „... în legătură cu greva muncitorilor de la „Industria sîrmei” din Cîmpia Turzii s-a creat o situație care nu numai că împiedică lucrul în uzinele în chestie ci și periclitează ordinea publică din întreaga regiune”. În continuare adresa relatează că ... împotriva metodelor de agitație folosite de comuniștii jandarmeriei „nu poate face nimic...”⁴. Așadar, intenționînd să obțină o intervenție brutală din partea puterii de stat, capitaliștii au fost nevoiți să recunoască că în fața dîrzeniei de luptă a muncitorilor forțele militare locale au fost neputincioase.

Capitaliștii, neputînd înăbuși greva prin teroare, au recurs la alte metode pentru a sparge unitatea de luptă a muncitorilor, la cumpărarea șefilor social-democrați de dreapta. Cu ajutorul acestora, patronii au înfipt cuțitul în spatele muncitorilor tocmai în momentele cele mai critice. Trădătorii social-democrați de dreapta au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a dezorienta muncitorimea. Unii dintre aceștia, printre care Ion Sîntimbreanu, Deac Axente, Mîndruț Mihail, au tratat în secret cu patronii. Ei au fost „răsplătiți” de patroni cu sume însemnate de bani. Astfel, maistrul Ion Sîntimbreanu a primit suma de 20 000 lei drept „ajutor”⁵. În felul acesta au fost cumpărați și alți trădători.

La 3 martie după o rezistență de o lună de zile, patronii au fost nevoiți să încheie o convenție cu greviștii prin care acceptau unele revendicări. Ei și-au dat seama că nu pot înfrînge lupta muncitorilor. Greva muncitorilor de la „Industria sîrmei”, s-a soldat cu unele rezultate pozitive. Lucrul a fost reluat după ce patronii au anunțat că vor acorda un spor de salariu de 10%, a unui spor de 25% pentru orele suplimentare

¹ Arhiva „Industria sîrmei”, dosar nepaginat. Ordinul poartă data de 18 februarie 1929.

² *Ibidem*, adresa confidențială a direcțiunii din 25 februarie 1929.

³ *Ibidem*.

⁴ *Buletinul UGIR*, anul VIII, 1929, nr. 3—4, p. 36.

⁵ Arhiva „Industria sîrmei”, dosarul consiliului de administrație, p. 77.

și a unui supliment în bani pentru haine de lucru și că vor primi în fabrică pe toți greviștii. Acesta a fost un prim succes al grevei. Au fost făcute de asemenea promisiuni în ce privește îmbunătățirea aprovizionării cu alimente, îmbrăcăminte și încălțăminte pentru muncitori. După încheierea convenției, greva a luat sfârșit. Ea fusese declarată la 4 februarie și a ținut pînă la 3 martie, adică 27 de zile.

Bilanțul celor 4 săptămîni de luptă a arătat că, deși muncitorii n-au obținut satisfacerea tuturor revendicărilor, lupta lor a înregistrat unele succese parțiale. Patronii n-au putut impune voința lor și au fost siliți să accepte recunoașterea sindicatului muncitorilor și a comitetului cu care urmau să trateze în viitor, ceea ce a însemnat o cucerire politică însemnată. În timpul grevei comuniștii au convins muncitorii de necesitatea și forța unirii lor în luptă. Alături de muncitorii organizați au luptat și muncitorii neorganizați, alături de comuniști au luptat muncitorii social-democrați făurindu-se un front unic de luptă. În felul acesta muncitorii puneau în practică indicațiile Partidului Comunist din România cu privire la modul cum trebuie desfășurată lupta împotriva exploatării capitaliste.

Mișcarea grevistă de la „Industria sîrmei” din 1929 a demonstrat o dată mai mult că victoria muncitorilor nu poate fi cîștigată decît sub conducerea Partidului Comunist. Ea a contribuit la creșterea conștiinței de clasă, la pregătirea pentru noi lupte. La scurt timp după încetarea grevei, au început să fie luate de către patroni măsuri pentru a preveni eventualele greve. Mai întîi au fost făcute numeroase arestări în rîndurile muncitorilor credincioși grevei pînă la sfîrșit. Au început apoi concedierile în masă. În contractul colectiv de muncă de la „Industria sîrmei” se prevedea că „înteruperea lucrului mai mare de 8 zile, dezleagă pe patroni de orice obligație, lucrul putînd fi reluat printr-o salarizare tocmită din nou”¹. Deci, după o lună de zile de grevă, în timpul căreia muncitorii au luptat împotriva concedierilor, ei se vedeau din nou aruncați pradă șomajului și foametei. Concedierilor li s-au opus însă muncitorii. Cu greu a putut fi înfrîntă rezistența lor, organizați în Sindicatul muncitoresc ce se găsea sub influența comuniștilor. „Concedierea lucrătorilor — arătau patronii — se face foarte anevoios, fiindcă pentru fiecare în parte intervine sindicatul muncitoresc”².

Greva muncitorilor de la „Industria sîrmei” din 4 februarie — 3 martie 1929 este una din luptele duse de proletariatul din România, cuprinsă în valul revoluționar început o dată cu izbucnirea crizei economice din 1929 — 1933. Datorită faptului că comuniștii au avut rolul conducător în pregătirea grevei, cei ce munciau la „Industria sîrmei” au manifestat inițiativă și dîrzenie în organizarea și desfășurarea luptei. Importanța politică a grevei constă în aceea că ea a demonstrat combativitatea muncitorilor, hotărîrea lor de a-și cuceri drepturile prin luptă. Nivelul la care s-a ridicat lupta greviștilor este demonstrat tocmai de faptul că ei s-au

¹ *Buletinul Muncii* 1930, p. 121.

² *Arhiva „Industria sîrmei”*, proces verbal al consiliului de administrație din 15 iunie 1929, dosar p. 70.

angajat în luptă în ciuda măsurilor de teroare luate de organele represive ale capitaliștilor. Din grevă muncitorii au ieșit întăriți în convingerea lor revoluționară.

În anii următori lupta muncitorilor de la „Industria sîrmei” a continuat cu și mai multă intensitate. Hotărârile Congresului al V-lea al P.C.R. indicînd linia strategică și tactică a partidului au întărit unitatea rîndurilor partidului și l-au înarmat din punct de vedere ideologic pentru îndeplinirea sarcinilor ce urmau să-i revină în noile lupte. Ca urmare a creșterii combativității luptei muncitorilor, organele poliției și siguranței statului informau patronii pentru a preveni noi greve și demonstrații. Astfel, în anul 1932 direcțiunea „Industria sîrmei” este înștiințată că „comuniștii intenționează să dea loc la manifestațiuni în fața fabricii, răspîndind manifeste cît și provocări de dezordine”¹. Într-adevăr în toamna anului 1932 a avut loc o demonstrație a muncitorilor prin care se solidarizau cu greva muncitorilor de la Dermata din Cluj și de la alte întreprinderi din regiune. În anii următori luptele muncitorilor de la „Industria sîrmei” au continuat pe o treaptă superioară pînă la eliberarea definitivă de sub jugul exploatării capitaliste.

În istoria luptei colectivului de muncitori de la „Industria sîrmei” se oglindește lupta dîrză și rezistența pe care muncitorii au dus-o împotriva exploatării. Lupta lor s-a încadrat în șirul nesfîrșit al luptelor clasei muncitoare, în special în perioada crizei economice din 1929—1933 cît și în anii următori cînd condițiile de muncă și de trai s-au înrăutățit tot mai mult.

Exploatarea muncitorilor de la „Industria sîrmei” din timpul regimului burghezo-moșieresc a rămas acum doar o amintire urîtă a trecutului. Amintirea ei întărește însă dragostea și munca pentru construirea societății fără exploatare. Harnicul colectiv de muncitori de la „Industria sîrmei” — îndrumat și condus de partid — a adăugat în anii de cînd în fruntea uzinei stau reprezentanții clasei muncitoare noi și noi secții întreprinderii, a făcut să crească vertiginos producția, satul de odinioară s-a transformat într-un oraș industrial, viața muncitorilor a devenit liberă și fericită.

БОРЬБА РАБОЧИХ ЗАВОДА „ИНДУСТРИЯ СЫРМЕЙ“ ПРОТИВ ЭКСПЛУАТАЦИИ В ПЕРИОД 1929—1933 ГГ. ЗАБАСТОВКА В 1929 Г.

РЕЗЮМЕ

Основываясь на неопубликованных архивных материалах одного капиталистического предприятия, автор выявляет условия труда и жизни рабочих, а также и их борьбу против капиталистической эксплуатации.

¹ Arhiva „Industria sîrmei”, adresa nr. 6547 din 4 octombrie 1932.

В первой части работы анализируются тяжелые условия труда рабочих, высокая степень эксплуатации, которой подвергались трудящиеся во время буржуазно-помещичьего режима, нищенское существование, как следствие непрерывного падения реальной заработной платы, жестокое отношение хозяев и их прислужников к тем, кто трудился на предприятии. Одновременно с этим автор показывает огромные прибыли, присваиваемые капиталистами, прибыли, выжатые жестокой эксплуатацией рабочей силы.

Вследствие усиления эксплуатации рабочие, руководимые коммунистами, уже с самого основания предприятия вели борьбу за лучшие условия труда и жизни. Наивысшим пунктом их борьбы явилась мощная забастовка в 1929 г., длившаяся целый месяц и парализовавшая всю деятельность предприятия. Хорошо организованные рабочие стали хозяевами в селе, на территории которого находился завод. Видя такое положение, предприниматели прибегли к помощи армии и полиции, использовали для подавления забастовки предательские социал-демократические элементы. Но они не могли сломить сопротивления рабочих, забастовка окончилась лишь после того, как предприниматели согласились удовлетворить требования бастующих. После 1929 г. рабочие, руководимые Коммунистической партией Румынии, продолжали свою борьбу до окончательного освобождения из-под ига капиталистической эксплуатации.

LA LUTTE DES OUVRIERS DES USINES «INDUSTRIA SÎRMEI» CONTRE L'EXPLOITATION DURANT LA PÉRIODE 1929 - 1933. LA GRÈVE DE 1929

RÉSUMÉ

S'étayant sur des matériaux inédits des archives d'une entreprise capitaliste, l'auteur met en lumière les conditions de travail et d'existence des ouvriers ainsi que divers aspects de leur lutte contre l'exploitation capitaliste.

La première partie de l'ouvrage analyse les dures conditions de travail des ouvriers, l'impitoyable exploitation à laquelle les travailleurs étaient soumis sous le régime bourgeois-agricole, leur existence misérable à la suite de la diminution continue de leur salaire réel, l'attitude réactionnaire des patrons et de leur valetaille à l'égard des travailleurs de l'entreprise respective. Parallèlement, l'auteur met en relief les gros profits accumulés par les capitalistes en exploitant cruellement la force de travail.

À la suite de l'intensification de l'exploitation à laquelle ils étaient soumis, les ouvriers — sous la direction des communistes — engagèrent la lutte pour de meilleures conditions de vie et de travail. Leur lutte a trouvé son apogée dans la puissante grève de 1929 qui a duré un mois et a paralysé toute l'activité de l'entreprise. Bien organisés, les ouvriers se sont rendus maîtres de la commune sur le territoire de laquelle se trouvait l'usine. Face à cette situation, les patrons ont fait appel à l'armée et à la police et ont utilisé les éléments sociaux-démocrates qui avaient pactisé avec l'ennemi afin de briser la grève. Mais ils ne purent venir à bout de la résistance des ouvriers, de sorte que la grève ne prit fin qu'après que les patrons eurent accepté les revendications des grévistes. Après 1929, les ouvriers ont continué la lutte, sous la direction du Parti Communiste de Roumanie, jusqu'à la libération définitive du joug de l'exploitation capitaliste.

DATE PRIVIND ANUL REVOLUȚIONAR 1848 ÎN ORAȘUL ȘI JUDEȚUL BRĂILA

DE

N. MOCIOIU

Brăila, unul dintre principalele orașe comerciale și cel mai important port la Dunăre din Țara Românească de la jumătatea veacului al XIX-lea, a trăit din plin zilele revoluționare ale anului 1848. După înfrângerea mișcărilor din 1841—1843, la care participaseră atât elemente bulgare, cât și români, greci, sârbi, și care au avut și un caracter social, pe lângă cel național, autoritățile locale se temeau să nu se mai producă „vreo mișcare tulburătoare” în cazul când din nou s-ar „păși la asemenea netrebnicii”. Cîrmuitorul județului, care era și polcovnic, a fost sfătuit de organele centrale să întrebuițeze, dacă va fi necesar, „ajutorul ostășesc”¹. Pe de altă parte, în orașul Brăila au fost resimțite puternic în ajunul revoluției efectele stagnării muncii din port, mai ales de către lucrătorii care trăiau din încărcarea și descărcarea vapoarelor. În același timp, populația orașului era nemulțumită fie de proasta aprovizionare a orașului cu diferite alimente, fie de lipsa altor articole de consum.

În județul Brăila, țărănimea o ducea din ce în ce mai greu. Între stăpînitorii de pămînturi și clăcași, conflictele de muncă se intensificau tot mai mult. În martie 1848, de exemplu, locuitorii din Ianca au reclamat că arendașul „nu le-a dat pogoanele de cositură”, că au cărat într-o zi cu carul grîu la arie și că nu le-au pus în socoteală². În această lună, locuitorii satului Gurguieti se plîngeau că arendașul „nu le-a ținut în seamă toate zilele muncite cu vitele și cu mîinile”³; un grup de locuitori au bătut pe „alesul satului”, care le era potrivit, și pe trei oameni ai arendașului⁴. Nemulțumiri au fost și în satele Suțești și Rușetu⁵.

¹ „Analele Brăilei”, an. II, nr. 3, p. 37.

² Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 637, 1848, filele 46—47.

³ Ibidem, fila 41.

⁴ Ibidem, fila 68.

⁵ Ibidem, filele 64, 96.

Acestea au fost doar câteva din manifestările din ajunul revoluției. Ecoul evenimentelor petrecute la București în iunie a ajuns repede la Brăila. În urma primelor măsuri luate de guvernul revoluționar, Dimitrie Golescu, fratele lui Alexandru Golescu (Arăpila), a fost numit ca administrator al județului¹.

Desfășurarea evenimentelor avea să demonstreze că atenția pe care guvernul revoluționar a dat-o acestui oraș a fost pe deplin justificată. Chiar în ziua semnării constituției, Nicolaie Golescu aducea la cunoștința vărului său Dimitrie Golescu că a fost „orînduit” administrator al județului Brăila și că trebuia să se grăbească și să se prezinte la post „spre a se ține liniștea și buna orînduială” și să se întocmească garda națională². La 15 iunie au fost aduse și răspindite în oraș și în județ exemplare cu textul constituției. Drapelul tricolor a fost arborat la instituții; armata și particularii și-au pus cocarde³. Corespondența oficială trebuia să poarte introducerea „dreptate, frăție” și încheierea „salutare și frăție”⁴. Pentru a susține și a răspîndi ideile revoluționare în mase, guvernul a numit comisari propagandiști⁵.

Prima și una dintre cele mai frumoase manifestări publice din 1848 a fost, desigur, aceea de la 20 iunie, cînd poporul și-a manifestat bucuria pentru proclamarea (care a avut loc cu nouă zile în urmă) a constituției. Un ordin al Administrației Brăila din 17 iunie arăta conducătorilor de plasă din Vădeni și Balta că trebuie să se prezinte, încă de sîmbătă seara, cu „două cete de „...” dorobanți în toată uniforma lor bine îngrijită”⁶, pentru că „duminică, la 20 ale acestei luni, este a se celebra cu solemnitate, la biserica cu hramul sf. Arhangheli din piață, la 9 ceasuri europenești de dimineață, ziua de 11 în care poporul român s-a proclamat constituția în numele său”⁷. Au fost de asemenea invitați: „prezidentul tribunalului civil cu amployații”, „dipotaiții mercantili”, „viceconsulul Austriei”, „viceconsulul grec”, „prezidentul tribunalului comercial cu amployații”, „viceconsulii englezi din Galați și Brăila, viceconsulul Sardiniei din Brăila, „directorul carantinei cu toți amployații”, „comandirul legionului”, „stărostia corporațiilor cu toate steagurile corporațiilor”, „polițaiul orașului cu toți dorobanții îmbrăcați cu portul național”⁸. A fost chemat să asiste „la mai sus zisa țirimonie” și İali Aga, vechilul obștesc al supușilor otomani⁹. Indicații speciale au primit maghistratul și polițaiul orașului.

¹ Dimitrie Golescu este fiul mai mare al vornicului Gheorghe Iordache Golescu și al Mariei Bălănescu și s-a născut în București la 25 octombrie (6 noiembrie) 1807. (Vezi lucrarea lui George Bengesco *Une famille de boyards lettrés roumains au dix-neuvième siècle. Les Golescu*, Paris, 1921, p. 152—153; vezi și studiul apărut în „Mélanges de l'Ecole roumaine en France”, 1930).

² Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 16.

³ Ibidem, fila 69.

⁴ Ibidem, fila 50.

⁵ C. Golescu-Vartic, *Zile revoluționare*, București, 1898, p. 304—305.

⁶ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 20.

⁷ Ibidem, fila 21.

⁸ Ibidem, filele 21—22.

⁹ Ibidem, fila 39.

Aceștia trebuiau să ia măsuri ca, seara, piața sf. Arhangheli să fie iluminată. De asemenea trebuiau să fie iluminate și casele particularilor și să se cumpere praf de pușcă pentru slobozirea a 101 focuri de tunurile de la șalupa-canonieră și corabia orașului¹. Așadar erau făcute toate pregătirile în vederea marii manifestări de bucurie obștească ce trebuia să aibă loc. Darea de seamă pe care administratorul județului a înaintat-o Ministerului dinlăuntru chiar a doua zi relatează felul cum s-a desfășurat serbarea. Au participat peste 4 000 de oameni, deci majoritatea populației; entuziasmul mulțimii se desprinde din întreg conținutul documentului. Invitații au luat loc la tribuna ridicată în piață, iar de jur împrejur, membrii corporațiilor și mulțimea, garda națională, armata. Solemnitatea s-a desfășurat astfel: „S-au cetit cu glas tare proclamația constituției și pentru fiecare articol dintr-însa răsuna orașul de «ura», plin de cel mai mare entuziasm”. După rostirea cuvântării a început defilarea prin fața tribunei. „Clopotele suna în tot orașul, șalupa-canonieră și corabia orașului au salutat această măreață țirimonie cu 101 salve, ridicând și steagul tricolor, asemenea și toate bastimentele ce se aflau în port sub bandieră românească. De aici, plecând parada s-a preumblat pe toate ulițele orașului, acompaniați de muzica legiunei, întâmpinând din partea poporului aclamațiile cele mai vii. La urmă steagurile s-au împlintat la administrație, la port, la cazarmă, la două piețe și la două cazinuri... În sfârșit, tot cetățeanul se simțea cu cea mai mare bucurie. Seara tot orașul a fost iluminat și în piața cea mare cînta muzica și poporul sălta de veselie, plimbîndu-se pe toate ulițele în bună orînduială, observînd liniștea cea mai desăvîrșită”².

O problemă fundamentală a revoluției din 1848 a format-o chestiunea rezistenței armate. La 14 iunie s-a înființat garda națională pentru apărarea cuceririlor revoluționare, la care se va alătura, câteva zile după aceea, garda mobilă³. Chiar în ordinul de numire al noului administrator de județ, la 15 iunie, se arăta că trebuia să formeze în cât mai scurt timp posibil garda națională „pentru a ține liniște și bună orînduială”⁴.

Problema gărzii naționale în orașul Brăila a însemnat o chestiune deosebită de situația din alte părți, dat fiind faptul că erau mulți negustori de diferite naționalități; aceștia propuneau ca denumirea să fie de „gardă civică”. Dimitrie Golescu, administratorul județului Brăila, scria lui Nicolaie Bălcescu pe cînd acesta era la Focșani: „...Pentru guardie națională voi face guvernului un delușit raport, căci neguțătorii vor a face o guardie civică și nu națională, adică numai pentru paza orașului”⁵. Primele liste de membri ai gărzii au fost alcătuite la 21 iunie. Tot la această dată se propunea ca raporricul de cavalerie Ahil Teoharie să preia

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 38.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, București, 1902, p. 21—22 (vezi și Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 55 (de unde s-a luat citatul).

³ Dan Berindei, *Contradicțiile de clasă în desfășurarea revoluției muntene din 1848*, în „Studii”, 1958, nr. 3, p. 45.

⁴ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 16.

⁵ „Analele Brăilei”, an. II, nr. 2, p. 38.

„Pentru un oarecare timp sub comanda sa numărul gardiștilor” care se înscrisese pînă atunci în condicele de la Administrație, Magistrat și Poliție¹. La aceeași dată se alege comitetul de conducere, în ședința ținută în „saloanele cazinoului”, aprobîndu-se următoarea compoziție: Dimitrie Dendrinu, Gheorghe Iconomu, Tudor Milanovici, Gheorghe Geavidi, Constantin Epites, I. Avasioti, A. Sareo și Ioan Minovici, ca membri, iar ca secretari pe Spiridon Eico și Ignatie Zgardeli². În raport se indică numele de „gardă orășenească” și nu „națională”. La 25 iunie se dă înștiințarea, prin poliție, comisari, darabani, ca peste patru zile să se adune la grădina publică toți birnicii și patentarii din oraș pentru alegerea comandirilor³. În urma decretului guvernului provizoriu privind ridicarea oștirilor de pe marginea Dunării și paza vămilor și carantinelor, care trebuia făcută acum de către garda națională, ministrul dinlăuntru trimite ordin administratorului de Brăila să ia îndată măsurile pentru ca toate carantinele din acest județ să se păzească cu toată exactitatea⁴. La 28 iunie, membrii gărzii, comandați de neguțătorul Vasile Paleologu, plimbindu-se pe malul Dunării la 11 din noapte, au întîmpinat pe cîțiva marinari gălăgioși pe care i-au oprit de a mai cînta pe uliță și a fuma țigări „în timpul nopții”. În urma unui schimb violent de cuvinte, conflictul se accentuează și culminează cu împușcături de avertisment din partea membrilor gărzii⁵. Paza Dunării era o chestiune foarte importantă cu atît mai mult cu cît oștirile fuseseră ridicate de aici. La începutul lui septembrie, se primeau la Brăila două ordine semnate de Magheru. În cel dintîi se cerea tabelul nominal al membrilor gărzii naționale și al șefilor lor, atît din oraș cît și din județ⁶. În cel de-al doilea se arăta că dorobanții trebuie să fie pregătiți „cu armele trebuincioase” și să repare pe cele stricate⁷. Ca urmare a ordinului șefului oștirii, în ziua de 2 septembrie Administrația Brăila trimite la Vădeni și Balta dispoziția de a se lua „cele mai grabnice măsuri ca să fie pregătiți toți dorobanții”⁸. Situația era, desigur foarte gravă cu atît mai mult cu cît amenințarea intervenției turcești devenea o realitate și, la 31 august, Rifat-pașa intrase cu oștirile turcești în Brăila⁹.

Faptele petrecute la 20 iulie la Brăila au dat o notă cu totul caracteristică zilelor revoluționare ale anului 1848 în acest oraș. Timpul de o lună seurs de la frumoasa manifestare a publicului brăilean a însemnat, totodată, și cristalizarea pozițiilor diferitelor grupări față de revoluție.

Spre deosebire de cele întîmplante la 20 iunie, cînd poporul a putut sărbători în liniște proclamarea constituției, o lună mai tîrziu au avut

¹ Arh. St. Brăila, dos. cit., filele 56, 105.

² Ibidem, fila 76.

³ Ibidem, fila 88.

⁴ Ibidem, fila 85.

⁵ Ibidem, fila 109.

⁶ Ibidem, fila 398.

⁷ Ibidem, fila 399.

⁸ Ibidem, fila 399, verso.

⁹ Ibidem, fila 380.

loc ciocniri între masele orășenești și marii negustori, care, la Brăila, se ocupau nu numai de comerț, dar aveau și diferite funcții în tribunal sau magistrat. Evenimentele din 20 iulie sînt descrise amănunțit de două rapoarte din partea oficialităților locale. Primul îl constituie informarea făcută de Dimitrie Goleșcu către minister, din partea administrației¹, iar cel de-al doilea relatarea lui Radu Goleșcu, fratele acestuia, din partea armatei către comandantul oștirii².

Manifestația a început la ora opt dimineța cînd „o parte din popor înainta cu un steag tricolor în piață” spre casa comisarului Manu.

Membrii magistratului nu se împăcau bine cu polițaiul orașului, de aceea au căutat să folosească manifestația împotriva acestuia. În relațarea pe care a făcut-o Radu Goleșcu se scria însă că „poporul, în loc de a cere ceea ce îl povățuiau numiții, au început a reclama chiar împotriva magistratului, cerînd schimbarea, iar administratorul județului scria că „poporul își manifestă nemulțumirea sa pentru membrii magistratului, pentru că se arătase codaci în îndeletnicirea multora din ordinele noului guvern, cit și pentru că nu îndestula orașul, după cuviință, cu pîine și carne bună”. Ajungînd la casa comisarului Manu, a arătat acestuia „cu pace și liniște plîngerile și nemulțumirile”. Comisarul, din balcon, a promis că se va înțelege cu administrația, „cererile fiind drepte”. Poporul, mulțumit cu acest răspuns, „după mai multe aclamații și strigări de «ura», era să se răspîndească”. În acest timp însă a apărut viceconsulul grec Mihalopol, care, împreună cu marii negustori „Canovici, Baldoridi, Iar-fachi, Geavidi, Carapanu și alții, au început a ataca poporul cu bastoane”. În fața acestei situații neașteptate, poporul era nedumerit și nu a ripostat decît în momentul cînd negustorii au răpit stindardul. Mulțimea, îndirjită de agresiunea negustorilor care „au spart capetele la cîțiva din popor” a început lupta împotriva acestora, recucerind stindardul, și, ducîndu-se apoi la casa lui Geavidi, a cerut arestarea lui și nu a cedat decît atunci cînd acesta s-a rugat să fie iertat. S-a produs atunci al doilea atac al negustorilor, înarmați cu ciomege. Manifestanții au risipit pe atacatori și din nou au cerut arestarea lui Geavidi, care a scăpat numai după ce a fost dus la cazarmă. Colonelul Goleșcu a răspîndit două companii de soldați și comanda de cavalerie pe toate ulițele, pentru a împrăști „cu blîndețe” pe cei care erau adunați „pe la mai multe locuri”. Manifestanții au cerut și arestarea negustorilor Canovici și Baldoridi³, apoi s-au potolit. În urma acestor întîmplări, mulți se aflau „răniți cu ciomege, iar unii bătuti foarte rău”. Incidentele de la 20 iulie au scos în evidență ura marilor negustori, elemente ale burgheziei reacționare, trădătoare, împotriva programului revoluționar.

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 189. Raportul se află publicat și în volumul *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. II, p. 636, 638, dar cu unele rectificări în redactare, dat fiind faptul că materialul a fost luat din arhiva Ministerului de Interne (Arh. St. Buc.), iar la Brăila, în arhiva Prefecturii Brăila, se află ciorna raportului cu unele adnotări și modificări făcute de Dimitrie Goleșcu (Arh. St. Brăila).

² „Analele Brăilei”, an. II, nr. 2, p. 39—41.

³ Atît relatarea lui D. Goleșcu, cit și raportul colonelului, fratele său, nu se contrazic și confirmă întru totul cele întîmplate. Mult mai concludent este însă raportul colonelului Radu Goleșcu, pe baza căruia s-au redat informațiile.

Faptul că manifestația a început la ora 8 dimineața și liniștea s-a restabilit abia la ora 3 după-amiază dovedește că agitația a fost destul de serioasă. A doua zi, la 21 iulie, administrația a luat măsuri severe pentru preîntâmpinarea noilor tulburări. Prin ordinul către polițai se stabilește că „vremelnicește, pînă ce va trimite orașul patrurile de noapte” care erau compuse din elemente din garda orașului, circulația este interzisă pe timpul nopții. În acest timp, paza orașului va fi făcută de ostașii și slujbașii poliției; de la ora 9 seara circiumile și localurile publice trebuiau închise; nimeni nu avea permisiunea de a purta arme sau a merge pe stradă, după acea oră, fără felinare, „căci ori pe cine va găsi patrurile fără felinare se vor ridica de poliție”¹. Se iau măsuri pentru schimbarea conducerii magistratului. Ministrul dinlăuntru arăta la 23 iulie că administratorul, în unire cu deputații mahalalelor, va alege alte două persoane: „unul să îndeplinească vremelnicește datoriile de prezident, iar altul pe aceea de membru”. Atît președintele cît și Canovici, membru nu mai puteau lua parte la lucrările magistratului pînă la efectuarea cercetărilor². Analizînd motivele ciocnirii negustorilor aliați cu unii funcționari ai magistratului, pe de o parte, și a poporului, pe de altă parte, se observă clar că lupta pentru sau împotriva maselor înseamnă și lupta pentru sau împotriva revoluției. Marii negustori, care ocupau și diferite funcții de răspundere, atît la tribunal cît și la magistrat, erau net împotriva revoluției. Aici, la Brăila, spre deosebire de alte orașe din țară, elementele burgheze aveau legături comerciale cu marea burghezie din alte țări. Anghelache Canovici³, despre care vorbesc documentele sus-citate, semnează în 1846 contractul pentru venitul cheiaului pentru anul următor; el este totodată membru al magistratului, funcție pe care o păstrează și în 1818; de asemenea semnează actele tribunalului civil în calitate de membru al acestuia⁴, iar în toamna anului 1848 ia parte la alegerea „mandularilor tribunalului civil”⁵. Emanoil Baldoride, de asemenea mare negustor membru al tribunalului civil, era om de afaceri comerciale, întocmai ca și Geavidi. Poziția economică pe care o aveau acești negustori se reflecta și în atitudinea lor față de evenimentele anului 1848. După cum s-a arătat mai sus, timpul de o lună scurs de la sărbătorirea constituției a însemnat și cristalizarea poziției negustorilor și a altor categorii sociale față de revoluție. Pe Geavidi îl găsim membru în garda pe care negustorii o numeau „civică” și nu națională și care duceau tratative ca în orașul Brăila să fie o gardă civică și nu una națională⁶. Membrii magistratului erau potriviți administrației, dovedind că nu îndeplinesc dispozițiile guvernului⁷.

Față de aceste evenimente, majoritatea viceconsulatelor din Brăila a avut o atitudine ostilă. Viceconsulul britanic, ca răspuns la adresa

¹ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 198.

² *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 692.

³ Anghelache Canovici era de origine grec, născut la Agrafa, și supus elen („Analele Brăilei”, 1939, nr. 2—3, p. 39). Toți negustorii implicați în mișcare erau străini, toți fiind supuși greci sau britanici.

⁴ Vezi registrele Tribunalului de la Arh. St. Brăila pe anii 1846—1848.

⁵ Arh. St. Brăila, dos. nr. 674, 1848, fila 12.

⁶ „Analele Brăilei”, anul II, nr. 2, p. 38.

⁷ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 286.

administrației locale, se plîngea împotriva comisarilor, care, „adunînd poporul, îl împing la niște lucruri ce compromitează liniștea orașului, proprietatea și viața locuitorilor”¹. A cerut apoi să se precizeze care este rolul comisarilor : dacă aceștia au misiunea de a păstra ordinea și liniștea în oraș, sau „că sarcina lor este de a semăna confuzii și gălăgie”². Rezoluția pusă pe adresa semnată de viceconsul arăta că administratorul, care a dat răspunsul în limba franceză, socotea că lucrarea va trebui să stea „la delă”, deci o clasase. Viceconsulatul Sardiniei solicita oameni înarmați pentru apărarea sediului „în urma neplăcutelor întîmplări ce au avut loc”³. Viceconsulatul austriac a păstrat o oarecare rezervă față de cele întîmplute. La adresa administrației din 20 iulie a răspuns, cu trei zile mai tîrziu, că a luat măsuri asupra supușilor „ca să se conforme la liniștea obștei acestui oraș și să fie neutrali la orice onorabilul guvern va dispoza”⁴. Cel mai energic protest a fost însă al viceconsulatului grec. El a răspuns administrației că se așteaptă să primească mulțumiri pentru Mihalopol, care „a ajutat mult pentru stabilirea liniștii pe care era să o tulbure întăritata mișcare de localnic norod”⁵. Viceconsulul ia deci apărarea funcționarului implicat în acțiunile negustorilor. Nota de protest adresată viceconsulatului de către Dimitrie Golescu este însă cea mai edificatoare : el arată că numitul funcționar „atacă cu vorbele cele mai injurioase pe reprezentantul guvernului” și „întărita poporul prin lovituri”⁶. Poziția pe care au luat-o fiecare dintre aceste viceconsulate dovedește puternica legătură pe care acestea au avut-o cu marii negustori. Guvernul a condamnat hotărît poziția marilor negustori de la Brăila ; printre primele măsuri luate se numără și aceea că a destituit conducerea magistratului, care frîna mersul evenimentelor în oraș. Evenimentele din 20 iulie de la Brăila au însemnat o manifestare puternică pe plan social a maselor populare din acest oraș.

Nu se poate vorbi despre evenimentele anului 1848 în orașul Brăila fără să se arate care a fost situația și în județul cu același nume. În 1848 județul Brăila era împărțit în două plăși : Vădeni și Balta. O statistică din acel an arată că în plasa Vădeni erau 27 de sate cu 18 moșii, aparținînd la 18 proprietari, dintre care 3 mănăstirești, iar restul mari boieri. În această parte de județ erau 2 225 de familii de clăcași, dintre care pe moșiile mînăstirești 177. Episcopia Buzăului, mînăstirea Măxineni și mitropolia posedau acest număr de clăcași în satul Scorțaru, Perișoru și Silistraru.

Pentru a deduce motivele rezistenței boierești la rezolvarea problemei țărănești, dăm cîteva nume de proprietari, arătînd totodată numărul familiilor de clăcași. Costache Suțu avea în comuna Suțești 451 de familii ; Maria Bobeasca, la Vizireni, 167 ; Costache Filipescu, la Filipești, 88 ; Costache Niculescu, la Ianca, 94 ; Constantin Crețulescu, la Dedulești,

¹ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 213.

² Ibidem.

³ Ibidem, fila 218.

⁴ Ibidem, filele 188, 214.

⁵ Ibidem, fila 288.

⁶ Ibidem, fila 199.

99; Alexandru Ghica, la Nazîru, 51; Alexandru Sturza, la Guguieți, 49 și alții. Numai în această plasă au apărut în acest an 18 proprietari. Iacă ținem seama de faptul că ținutul acesta făcea parte din raiana turcească și că abia în 1832 sînt cunoscute numele a 4 proprietari, se poate deduce clar că pămîntul a fost obiectul unui furt și a unei acaparări.

Nu mai puțin edificatoare a fost situația din cealaltă parte a județului, plasa Balta. Gheorghe Ipsilant, proprietar al moșiilor din satele Lacu Rezi, Pirlita, Viziru de Sus, Stăncuța, Stanca și Slujitorii Albotești, avea un număr de 479 de familii de clăcași. Costache Niculescu, la Chioibășești, 291; Dumitru Sorescu, la Chichinețu, 103; Ștefan Jianu, la Ludescu, 158; Constantin Rizu, la Strimu, 163. La aceste nume se mai adaugă și acelea a lui Filip Lenș, unul dintre cei mai mari latifundiari din țară, care avea moșie și în județul Brăila; împotriva acestuia va vorbi cu multă dirzenie Dumitrache Lipan, deputatul clăcașilor brăileni. Moșiile bisericești aparțineau mînăstirilor Mărgineni, Văcărești, Radu Vodă, și Sf. Gheorghe Nou¹.

În județul Brăila erau peste 5 075 de familii de clăcași. Ținînd seama că într-o familie erau mai mulți membri care munceau, deducem imensul folos pe care îl aveau boierii și arendașii de pe urma muncii țaranului, pentru care lucrul începea o dată cu răsăritul soarelui, dacă nu mai înainte, și se sfîrșea o dată cu asfințitul.

Ca și în alte părți din țară, țărănimea a reacționat deosebit în diferite etape ale revoluției. Ezitarea și inconsecvența guvernului au fost resimțite puternic în sînul maselor țărănești, determinînd poziția acestora. Dimitrie Golescu, administratorul județului Brăila, scria la sfîrșitul lunii iunie lui Arăpîlă, fratele său: „... În ceea ce privește claca, înțelegi că lucrul este foarte delicat, pentru că, pe de o parte, îi îndeamnă la supunere față de proprietari, iar pe de altă parte le inspiră spiritul revoluției”².

Printre primele manifestări ale țărănimii brăilene în perioada de început a revoluției, nesupunerea la lucru a ocupat un loc însemnat. Sub-administratorul plășii Balta a demisionat la 24 iunie pentru motivul că țărani nu-i mai dădeau ascultare, „nevoind de a se mai supune la datoriile lor” ca pînă atunci³. Deși a fost înlocuit cu altul, țărani nu și-au schimbat atitudinea, arătînd că „nu mai cred alte porunci decît acea proclamație tipărită ce li s-a publicat”. Noul subadministrator arăta că, deși a întrebuintat „toate armele cuvîntului” pentru a determina pe locuitori să meargă la munca cîmpului „în favoarea arendașilor”, nu a putut ajunge la nici un rezultat⁴. Arendașii și proprietarii au trimis reclamații nenumărate. Arendașul moșiei Ciocile a reclamat că, „după ce s-a publicat constituția”, locuitorii nu s-au supus la lucru⁵. De asemenea arendașul moșiei Chichinețu reclama că, „de cînd s-au făcut schimbarea noului guvern, țărani zisei moșii au tăgăduit să urmeze datoriilor lor de clacă”. Pentru înlăturarea acestei atitudini, guvernul a chemat armata în spri-

¹ Arh. St. Brăila, dos. cit., filele 227, 236, 237, 240, 242.

² „Analele Brăilei”, an. II, nr. 2, p. 38—39 (scrisoarea lui D. Golescu către fratele său Alexandru Golescu).

³ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 655, 1848, fila 91.

⁴ Ibidem, fila 90.

⁵ Ibidem, fila 10.

jinul autorităților locale în cazul cînd „satele nu dau supunere la lucru”¹. De asemenea au fost chemate și autoritățile bisericesti². O activitate deosebit de importantă în lumea satelor și în oraș au avut comisarii de propagandă, numiți de guvern în cele 17 județe ale țării. La Brăila, comisarii de propagandă au fost Iancu Rotescu, Nicolaie Nenovici, Alecu Manu³; Marcu Duillie a fost numit revizor al subadministratorilor⁴, iar profesorul I.C. Massim, vestitul cărturar ardelean, activa la Brăila ca voluntar. Acesta din urmă relatează administratorului că în călătoria pe care a făcut-o la Valea Cînipii, Tufești, Vizireni nu a putut determina pe țărani să iasă la lucru. El scria, în continuare, administratorului: „Faceți să înțeleagă pe arendașii ce s-au convocat la Brăila că a trecut timpul lor, că, prin urmare, însăși să mai conceadă din nedreptele pretențiuni ce au”⁵. Nicolaie Nenovici, profesor la Școala publică din Brăila, numit comisar, a avut oarecare rezultate, deși n-a putut convinge, în totalitate, pe țărani să lucreze. Pentru a ajunge la Chichinețu, a trecut prin localitățile Viziru de Jos, Viziru de Sus, Lacu Rezi, Bertești de Jos, Bertești de Sus, Gura Călmățui, Polizești, Stanca, Stăncuța, Lișcoteanca, Filiiu, Zăvoaia, Ionești, Batogu, Dudescu, Slobozia, Cireșu, Ulmu, Jugureanu, Rușețu, Strimbu Ciocile, Chioibășești⁶. În urma hotărîrii guvernului ca numărul comisarilor să se reducă la 35, doi dintre comisarii de la Brăila și-au încetat activitatea. La începutul lunii septembrie, Nicolaie Nenovici plecase la catedra de dascăl la Colegiul Sf. Sava din București, iar Alecu Manu demisionase⁷. Iancu Rătescu, funcționar la tribunal, singurul dintre comisari care mai rămăsese, se afla în București la 6 septembrie⁸.

Inconsecvența guvernului a dus la tergiversarea problemei țărănești. Un decret din iulie arăta că avea să se instituie o comisie a proprietății pentru discutarea problemei țărănești⁹. Alegerea deputaților se făcea în felul următor: în fiecare sat clăcașii alegeau pe reprezentantul lor; reprezentanții satelor, adunați, la rîndul lor, în capitala județului, aceștia alegeau pe reprezentantul clăcașilor din județ. Tot aici se adunau și proprietarii pentru a desemna pe alesul lor¹⁰. La Filipești au luat parte la alegere 21 de clăcași¹¹; la Dudești, 28. Procesul-verbal întocmit la casa de sfat a satului Viziru de Sus arată că, adunîndu-se „obștea satului”, au ales „pe dumnealui logofăt Dumitrache Lipan, pentru asemenea slujbă, om cinstit, vrednic și cu știința de drepturile proprietății”¹². În capitala județului, adunîndu-se 56 de reprezentanți ai clăcașilor din

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 655, fila 185.

² „Analele Brăila”, an. II, nr. 2, p. 38–39.

³ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 114.

⁴ Arh. St. Brăila, dos. nr. 661, an. 1848, fila 328.

⁵ Ibidem, dos. nr. 674, 1848, fila 89.

⁶ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 729–730.

⁷ Arh. St. Brăila, Pret., dos. nr. 675, 1848, fila 373.

⁸ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 221–222.

⁹ 1848. *Problema agrară discutată de țărani și proprietari. Documente*, Edit. de stat., București, 1946, p. 62.

¹⁰ Arh. St. Brăila, fond. cit., dos. 678, 1848, f. 11.

¹¹ Ibidem, f. 21.

¹² Ibidem, f. 62.

tot atâtea sate, au ales tot pe Dumitrache Lipan din Viziru pentru a fi reprezentantul lor. Deși reprezentant al clăcașilor, Lipan nu era clăcaș; el a susținut însă cu o dirzenie demnă de admirat pe cei care-l aleseseră. Din cei 34 de proprietari convocați tot atunci la Brăila s-au prezentat doar 4 alegând pentru comisie pe Ion Budișteanu, proprietarul moșiei Filiiu¹. Dezbaterile comisiei au început la 9 august și abia la 13 august boierul Ion Budișteanu a făcut o propunere fără importanță, după ce în ajun, căutase să vorbească ironic la adresa comisiei². În schimb, Dumitrache Lipan a arătat cu curaj adevăratul tablou al nemiloasei exploatare. Deputatul clăcașilor brăileni a vorbit în cuvinte emoționante despre aceia care fuseseră năpăstuiți generație de generație. Dacă dintre reprezentanții clăcașilor cea mai luminoasă figură a fost Dumitrache Lipan, în schimb dintre boieri Filip Lenș s-a arătat a fi unul dintre cei mai îndârjiți dușmani ai celor asupriți³. Adresându-se acestuia din urmă, Lipan i-a spus: „Mai robie decât asta, domnule, cum poate fi? Nevasta mea făcută de trei zile, fără nimeni lingă dînsa, decât eu care îi țineam copilașul, vine dorobanțul, mă ia și mă duce, bătîndu-mă în cîmp. De zece ani de atunci și încă vîinatele biciului nu s-au șters de pe spinarea mea. Mă pune să muncesc, fără să-mi dea cineva nici de mîncare, nici de băutură; nu mă slobode să-mi văd nevasta și copilul; nu mă lasă să caut mîncare pentru dînșii și pentru mine; mă vaiet și ei mă bat. Pe vremea turcilor, sabia, deși omora, dar nu ustura ca biciul... Noi n-am știut nimic de regulamentul făcut de d-voastră; ne-am pomenit cu el în spinare”. La aceste cuvinte, deputații clăcași au sărit să confirme: „Da, da, n-am știut nimic, ne-au lovit!”. În continuare, Lipan arăta: „... Altădată, nevastă-mea luată la seceră și eu la coasă, cu dorobanțul după mine, lăsasem copilul, numai la trei luni, ...cu șiroaiele de muște la gură, înțepat de viespe și de țînțari la arșița soarelui; oare nu-i robie asta? Robie curată, fraților!”⁴. Descrierea făcută de Dumitrache Lipan nu era numai a mizeriei din județul Brăila; sătenii care l-au susținut în timpul discuției dovedeau că peste tot țărani sufereau aceleași chinuri și duceau aceeași viață grea. Un boier membru al comisiei arătase într-o ședință că într-adevăr a bătut pe țigani, a luat pămîntul țărănilor prin nedreptate și era gata să dea totul înapoi în schimbul iertării de către țărani⁵. Dar cu cît se țineau mai multe ședințe, țărani își dădeau seama că problema agrară nu se putea obține din mila boierească. „Domnilor proprietari — arăta Dumitrache Lipan — vedem că după duhul constituției nici una nu se urmează de către d-voastră. De aceea ne mirăm și noi ce să facem, că de atîta vreme de cînd v-am cerut părțica de pămînt, vedem că nici într-un chip nu ne arătați. Iar ceea ce arătați d-voastră nu se potrivește cu duhul constituției, pe care am jurat cu toții”⁶.

¹ 1848. Problema agrară discutată de țărani și proprietari. Documente, p. 75.

² *Ibidem*, p. 60.

³ Anul 1848 în Principatele Romîne, vol. III, p. 440.

⁴ *Ibidem*, p. 344.

⁵ *Ibidem*, p. 391.

⁶ *Ibidem*, f. 134.

Este important să se vadă care sînt frământările din lumea satelor în timpul revoluției. Cîteva exemple sînt foarte concludente în această privință. La 28 iunie, în urma zvonurilor după care o armată străină s-ar fi apropiat de capitală, guvernul provizoriu a plecat, rămînînd Neofit mitropolitul, președinte al guvernului, care avea legături cu boierii. O dată guvernul revenit în capitală, revoluția și-a urmat cursul. Vestea fugii guvernului s-a răspîndit în țară. Un raport din 5 iulie, trimis de subadministratorul plășii Balta, M. N. Duillie, către administrație, informează că la începutul lui iulie „despotismul începuse iarăși a administra într-această plasă”¹. În aceste împrejurări avea să se producă incidentul din Filii, care este cunoscut din jalba pe care țărani au înaintat-o subadministratorului de plasă². „Vineri la 3 ale curgătoarei luni³, d[umnealui] d[omnul] arendaș al acestei moșii, Toma Tîmpeanu⁴, s-au arătat cu patru inși după dînsul de la capătul moșiei și pînă în sat cu biciul și măciuca, pe cîți au găsit la muncă, pă toți iau bătut. În sat, dacă au sosit, întîi pe logofătul satului l-au bătut și striga dați de-l omoriți”. Vorbînd despre guvernul revoluționar arendașul arăta că cei „care s-au arătat cu hîrțile de la 11 iunie au fost niște tîlhari, care au spart visteria și au luat bani și au fugit cu dînsii în țara ungurească”. „Acum să-mi fac măciuca de fier — spunea el — să vă bat pînă va curge carnea de pe voi, să vedem : vă va scoate libertatea ? Că a înviat Dumnezeu[l] meu și al vostru a murit. Ținînd cu hîrțile acestea mincinoase, nu o scoateți la cale cu noi și nici drept de te-aș omori nicăierea să arătați”⁵. Acest arendaș ajunsese să fie în satul Filii „un despot absolut care calcă în picioare dignitatea cetățenilor prin exercitarea unei tiranii convulsive”, bătînd pe țărani și arătînd „fără nici o temere de legi și de conștiință ” să trateze guvernul „de mincinos, rebel și despuietor de visterie”. Marcu Duillie, care anchetase cazul la subadministrație în urma primirii jalbei din partea unuia dintre țărani bătuti, semnată de 15 persoane, a ajuns la concluzia că, deoarece „de natura acestui arendaș sînt mai mulți într-această plasă”, acesta trebuia judecat „atît pentru bătaia sătenilor țărani, cît și pentru neagra calomnie ce aduce guvernului”⁶. Un caz similar care oglindea ura boierilor și arendașilor l-a constituit cel întîmplat în satul Scorțaru în ziua de 2 septembrie. Aleșii satului înfățișează astfel faptele : „...Avînd trebuință d[umnealui] arendaș de locuitori ca să-i încarce grîu spre a-l duce la Brăila, un Ioan Țugui, avînd un bou șchiop, a mers la d[umnealui] arendaș ca să-l lase pînă se va zdrăveni boul și d[umnealui] Constantin Adamiade, arendaș, totodată l-au luat de păr și noi, văzînd, bătîndu-l, am mers de l-am scos din mîini”, în așa fel încît „o șuviță de păr a fost ruptă de tiran”⁷. De fapt, aceste incidente, judecînd după datele cînd

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 673, 1848, fila 27.

² Ibidem, fila 28.

³ Iulie.

⁴ Proprietar Ion Budișteanu.

⁵ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 28.

⁶ Ibidem, fila 27.

⁷ Ibidem, dos. nr. 674, 1848, fila 425 .

s-au întâmplat, nu au fost izolate de anumite evenimente. Cel dintâi incident a avut loc îndată ce s-a aflat de fuga guvernului, iar cel de-al doilea după ce fusese suspendată activitatea comisiei proprietății și când sfârșitul revoluției era vizibil, mai ales după debarcarea trupelor turcești în Brăila și apoi la Giurgiu. Reacțiunea moșierească era din ce în ce mai puternică. Manifestări de ură din partea moșierilor și arendașilor s-au produs însă în tot intervalul de la 11 iunie la 13 septembrie. Nedreptățiți ale clăcașilor au avut loc și în satul Tătaru, unde arendașul, „în loc să le ia din zece una, le-a luat din cinci una”¹; la Rușețu, locuitorii au reclamat pe arendaș că acesta a luat de la ei „mai mult decât își dă drept prin condițiile arenduirii”².

Alături de chestiunea țărănească, problema eliberării robilor completa programul revoluționar. În județul Brăila, cei mai mulți robi erau în comuna Suțești, la moșia lui Constantin Suțu, unde se aflau peste 107 familii³. Situația acestora era deosebit de grea. Nu este întâmplător faptul că multe familii de robi au fugit de pe moșia lui Suțu spre munte, în căutarea unor condiții de viață mai bune. Administrația districtului Brăila făcea cunoscut la județele Buzău, Slam Rîmnic și plasa Balta pentru a fi luate măsurile necesare în vederea întoarcerii familiilor fugite⁴. În legătură cu problema robilor de la Suțești mai este semnificativ și un alt fapt. La 21 iulie, jurații satului Suțești scriau că îndată ce robii au auzit „de liberarea ce este a se face și pentru dinșii, pe de o parte nedîndu-li-se asigurare, cei mai mulți nu s-au supus [la] îndatoririle lucrărilor precum au urmat și pînă acum” și au fugit. Arendașul, aflînd despre fuga robilor, a obligat pe clăcași să lucreze peste condițiile impuse, deoarece, motiva el, trebuia să primească bani de la robii fugiți. Același arendaș pretindea despăgubiri din partea clăcașilor din sat nu numai pentru a compensa „datoriile celor plecați”, dar și pentru robii rămași care nu mai lucrau⁵. Nesupunerea la lucru a unora, plecarea spre alte meleaguri a altora dovedesc o stare de spirit caracteristică unei situații deosebite. Fuga robilor a fost o lovitură serioasă pentru moșieri, accentuată de atitudinea clăcașilor. În august, un ordin al Ministerului dinlăuntru arăta că la moșia prințului Suțu din Suțești, județul Brăila, nu numai clăcașii au săvîrșit „nepravilnicele lor urmări păgubitoare și vătămătoare dreptului proprietății” dar și „țigani foști robi ai dumisale, care s-au ridicat cu toți după moșie”⁶. Pentru moșierul Suțu, aceasta era o problemă destul de gravă, căci numărul total al robilor de pe moșiile sale din județul Brăila și Rîmnicu-Sărat se ridica la peste 500 de familii⁷. În sep-

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 638, 1848, fila 51.

² Ibidem, dos. nr. 671, 1848, fila 48.

³ Ibidem, dos. nr. 674, 1848, fila 224.

⁴ Ibidem, fila 225.

⁵ Ibidem, fila 224.

⁶ Ibidem, dos. nr. 638, 1848, fila 55.

⁷ Ibidem, fila 56.

tembrie, fiul lui Constantin Suțu făcea demersurile necesare pentru întoarcerea celor peste 100 de familii fugite de pe moșia Suțești¹.

În afară de categoria de robi despre care s-a relatat, mai erau și robi orășenești. Dintre posesorii care se fac cunoscuți prin descele petiții adresate Comisiei pentru liberare, se întâlnesc numele lui Manolache Roată, M. Baldoride, Elenco². Fenomenul fugii este generalizat și la oraș. Elenco din Brăila reclama la 27 septembrie că i-a fugit „o țigancă pe nume Nastasia”, iar Anica Filipeasca reclama de asemenea fuga roabei sale, „sprijinită în acest oraș încă din timpul revoluției, când a primit bilet de liberare”³. Atît robii orășenești, cît mai ales cei din sate au trăit doar cîteva zile iluzia unei libertăți. Înfrîngerea revoluției însemna și revenirea la vechea stare de lucruri. Căimăcânia, la 28 septembrie 1848, a anulat hotărîrile Comisiei pentru eliberare. Proclamația tipărită și răspîndită în țară arăta că „bileturile slobozite” pentru țigani „de la 11 iunie și pînă la 13 septembrie curgător să se ia înapoi și să se desființeze”⁴. Puterea moșierilor s-a dovedit a fi mai tare și răz bunarea nu a întîrziat să vină. Căutați de către dorobanți prin orașele și satele județelor, robii au fost aduși cu forța la dispoziția foștilor stăpîni. Sub presiunea maselor, cîteva ani după revoluție — în Moldova la 10 decembrie 1855 și în Țara Romînească la 6 februarie 1856 — a fost votată legea privind emanciparea țiganilor robi.

Pe plan intern, cel mai puternic factor care submina revoluția îl constituiau mașinațiile boierimii, iar pe plan extern intervenția armatelor otomane. Județul Brăila era primul punct al Țării Romînești cu care ar fi venit în contact o armată, sosind cu vaporul de la Constantinopol.

Către sfîrșitul lunii iunie, reacționarii și-au intensificat activitatea, făcînd să circule felurite zvonuri despre o presupusă intervenție străină. Din Brăila s-a trimis guvernului revoluționar o veste care, de fapt, a cauzat mult rău guvernului provizoriu; această știre spunea că „o sumă de oștire a trecut în Moldova pe la Bîrlad, pentru Iași și București”⁵. Această informație, primită din partea lui N. Ghica, polcovnicul din Brăila, a fost considerată drept o confirmare a zvonurilor lansate de către reacționarii rămași în țară sau fugiți în străinătate⁶. În fața acestei situații, majoritatea membrilor guvernului au luat calea munților spre Rucăr-Muscel sau Tîrgoviște. Căimăcămia boierească a fost instaurată, dar pentru scurt timp, căci la 30 iunie a fost răsturnată de masele populare. Acest fapt a făcut ca la 2 iulie să înceapă să sosească în capitală unii din membrii guvernului⁷. La 2 iulie cinovnicul schelei Vădeni arăta, printr-un raport către cîrmuirea județului Brăila, că la data de maisus „viind de la pîrcălăbia de Galați au întrebat de este pod bun sau nu și a

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 403.

² Ibidem, filele 286, 270, 342.

³ Ibidem, fila 88.

⁴ Ibidem, fila 2.

⁵ C. Colescu-Vartic, *op. cit.*, p. 203.

⁶ Ibidem, p. 202.

⁷ Ibidem, p. 225.

lăsat vorbă că mâine, pînă la nouă ceasuri, să fie gata ca să vie oștirile și tunurile să treacă aici”¹. A doua zi pîrcălăbia de Galați „s-au îngrijit a regularisi dregerea tuturor drumurilor și podurilor în toate părțile din cuprinsul ținutului ei, ca oriunde vor mărșălui oștile să nu întîmpine vreo primedie din neîngrijiri la vremea cuvenită”². În aceste zile, populația satelor a trăit zile de alarmă; veștile despre venirea turcilor a înfricoșat pe toți. Administrația Brăilei a trimis la 4 iulie, la plasa Vădeni, un ordin subcîrmuitorului de aici, care nu luase măsuri de liniștire a populației. Locuitorii din satul Vădeni, se arată în document, spăimîntați de vorbele unor pasageri care treceau pe acolo că o să vie turcii și altele asemenea neadevăruri, „au părăsit locuințele și s-au împărțit prin bălți”. Se recomanda subcîrmuitorului să facă pe locuitori să nu asculte de „birfele unora și altora”. Apoi i se da ordin: „În minutul cînd vei primi aceasta, îndată să mergi la fața locului, în satul Vădeni, și să arăți tuturor locuitorilor a veni la casele lor și a-și căuta de muncă fără nici o frică, căci toate sînt neadevărurate”³. O altă dispoziție din 5 iulie, de data aceasta a Administrației, către același subcîrmuitor, are un conținut similar, dîndu-se indicații să se meargă îndată la podul Vădeni și să se risipească oamenii care ar păzi podul „fără vreo poruncă, ci numai după vorbe particulare”⁴. Tot în iulie, Dimitrie Golescu a fost chemat de urgență la Galați de către Talaat-efendi, care venise de la Iași. El aducea lucrul acesta la cunoștința Ministerului dinlăuntru prin ștafetă trimisă pe ascuns⁵. A doua zi administratorul de Brăila scria lui Ioan Ghica, la Constantinopol, că trupele rusești primiseră ordin să intre în Moldova, și Talaat, care-i comunica aceasta, intenționa să meargă la București, împreună cu Suleiman-pașa, pentru „a aranja cîteva articole din constituția care fusese acceptată de Sublima Poartă”⁶. La 12 iulie, Administrația județului Brăila arăta printr-un raport către Ministrul dinlăuntru că Talaat-efendi, Rifat-pașa și Racoviță aveau să treacă prin Brăila, venind de la Galați spre Giurgiu, pentru a se întîlni cu Suleiman-pașa. La sfîrșitul lunii iulie se cereau alimente din Brăila pentru armata turcă în valoare de 6 406 parale, mai ales unt, „și cu cea mai mare grabă să se trimită, că se află oștirile în lipsă din pricină că la Galați nu se găseso asemenea obiecte”⁷. La 18 iulie Suleiman era la Giurgiu, iar la 8 august se făcea primirea acestuia la București. În acest timp boierimea nu se simțea de loc mulțumită de întorsătura evenimentelor în defavoarea ei în urma sosirii lui Suleiman-pașa la București. Un memoriu al boierilor către Poartă de la jumătatea lunii august arată că purtarea comisarului turec a fost umană, dar nu politică „...Nu știu ei — zice memoriul — că focul comunismului și al revoltei pe care-l lasă să se stabilească aici este un cancer care va nimici tot ceea ce-l înconjoară, începînd cu provinciile de margine ale Impe-

¹ Arh. St. Brăila, dos. nr. 674, 1848, fila 136.

² Ibidem, fila 138.

³ Ibidem, 1848, fila 118.

⁴ Ibidem, fila 120.

⁵ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 100.

⁶ Ibidem, p. 384.

⁷ Ibidem, p. 66—67.

riului otoman..." Memoriul, scris în limba franceză, încheia : „Ce are sublima Poartă dacă altul va veni să intervină în afacere !”¹. Un fapt semnificativ este trecerea lui Odobescu la 21 august cu vaporul molipsit „Pest” spre Galați, iar a doua zi întoarcerea în susul Dunării, fără să se oprească la Brăila, cum procedase de altfel și în ajun². La 25 august, ministrul afacerilor dinlăuntru a trimis la Administrația districtului ordinul prin care se atrage atenția că foștii colonei Odobescu și Solomon „sub nici un cuvânt și împrejurare să nu mai fie primiți în principat”³. Sosirea la Galați a acestor trădători ai revoluției era, desigur, în legătură cu manevrele boierești, care făceau totul pentru intervenția turcească ostilă. În urma mașinațiilor, Poarta s-a decis să trimită un alt comisar pentru înfrângerea revoluției. Încă de la 30 august, sublocotenentul Iliescu, care era orînduit la punctul Vădeni, comunica la Brăila căpitanului Nicolescu, comandantul batalionului 2, că doi turci, dintre care unul maior, „au arătat că sînt trimiși a lua în băgare de seamă podul d-aici de peste Siret, avînd a trece mîine pe aici oștire turcească călări, ca 1 000, spre a veni în orașul Brăila”⁴. Această știre a fost comunicată imediat generalului Tell, șeful oștirii romînești. Intrarea turcilor a avut loc a doua zi, la 31 august, după ce în ajun sosise în oraș aghiotantul lui Rifat-pașa și Moisachi pentru a pregăti „cele de trebuință” pentru armată și să hotărască locul pentru așezarea lagărului. Moisachi a chemat pe brutari și le-a dat ordin să facă pînă a doua zi 7 000 de pîini, iar măcelarilor să procure carne. S-a îngrijit de asemenea și de 30 de care pentru transport. Tot atunci a trecut și un vapor de la Galați spre Giurgiu în care se afla Fuad-pașa și care s-a oprit la Brăila numai pentru a lua pe un negustor turc, Iali-aga, cu bagajele sale⁵. În ziua de 31 august, armatele turcești au intrat în Brăila. Dimitrie Golescu a făcut de îndată cunoscut ministerului evenimentul. „Am onoare—arăta acesta—a supune în cunoștința dv., prin într-adins curie, că E.S. Rifat-pașa astăzi au intrat în oraș cu oștire, aducînd pînă astăzi-seară, prin două vapoare încărcate cu soldați de infanterie, ca la 1 200 și pe uscat 600 cavalerie și 7 tunuri, pe care i-au așezat în lagăre afară din oraș”⁶. Același administrator protesta energic împotriva acestui fapt. „Cu mirare — se adresa acesta — văzînd că o putere armată trece frontiera teritoriului român fără să fi făcut vreo manifestație ce ar fi vestit guvernului meu sau mie, delegatului său, scopul cu care intră, ca șef al districtului Brăila, și în numele acelei părți a poporului român a căruia administrație mi-a încredințat-o onorabila locotenență princiară”⁷. Din clipa în care Fuad-pașa a trecut cu vaporul către Giurgiu pe Dunăre, revoluția era din ce în ce în mai mare pericol. Faptul că vaporul oprea în mijlocul Dunării numai pentru Iali-aga, negustor din Brăila, drumul noului comisar turc însemna o

¹ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. II, p. 359.

² *Ibidem*, vol. III, p. 599.

³ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 339.

⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. III, p. 751.

⁵ *Ibidem*, p. 753—754; cf. Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 379,

Iali-aga era vechilul obștesc al supușilor otomani la Brăila.

⁶ Arh. St. Brăila, dos. cit., fila 380.

⁷ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 1.

țintă precisă : Giurgiu. Știrea despre intrarea armatei lui Rifat-pașa în Brăila cu trupe, venind atît pe uscat cît și pe apă, accentua starea de alarmă în care intraseră revoluționarii. La întrebarea lui Dimitrie Golescu privind atitudinea pe care trebuia s-o adopte față de trupele turcești, ministerul trimite la 3 septembrie instrucțiuni ca administrația să vegheze să nu se facă nici un abuz din partea turcilor, să nu fie maltratați sătenii și să informeze guvernul prin ștafete¹. Același Dimitrie Golescu scrie după 3 săptămîni lui Ion Ghica la Constantinopol despre intrarea turcilor în Brăila, arătînd că are să-i împărtășească „grave evenimente care se petrec aici și care vin să decidă destinele”². În continuare arăta că invazia turcească s-a făcut subit și puțin regulată, arătînd că Rifat i-a declarat despre intenția lui Fuad-efendi de a pregăti marșul către București cu trupele care fuseseră comandate anterior de Suleiman.

După intrarea turcilor în Brăila, comandamentul batalionului 2 raporta generalului Tell că aceștia și-au așezat lagărul alături de cazarmă, la morile de vînt, și că după două zile au orînduit carauale de noapte pentru controlul ieșirilor și intrărilor din oraș³.

Un alt raport al aceluiași căpitan, din 16 septembrie, relatează „că comenzile de soldați ce au fost orînduite aici pentru paza picheturilor, a carantinei și a orașului au existat numai pînă la 15 ale acesteia”, deoarece o trupă de soldați turci „au intrat în dimineața acelei zile în cazarmă, au slobozit ostașii din slujbă ca să meargă pe la casele lor, luînd de aici armele, îmbrăcămintea și caii comenzii de cavalerie”. De asemenea ofițerii au fost „desființați”, fiind sfătuiți să plece împreună cu ostașii unde vor voi⁴. La 21 septembrie, armata turcă a plecat din Brăila spre capitală pe următorul itinerariu : Viziru, Ciocile, Grindu, Urziceni, Afumați. Pitarul Nicolaie Segîrceanu a fost însărcinat mahmandar pentru o trupă de 2 000 de oameni. Subcîrmuitorii de plăși și jurații satelor din itinerariul proiectat aveau ordin să dea tot sprijinul la cerere, conform instrucțiunilor lui Rifat-pașa, „spre a nu cerca oștirea cea mai mică lipsă”⁵.

Din cele cîteva aspecte prezentate reiese clar că masele populare, atît din orașul cît și din județul Brăila, au trăit cu multă însuflețire anul revoluționar 1848. De la manifestări de sărbătorire pînă la demonstrații violente de stradă, populația orașului a acționat, în majoritate, cu același elan și solidaritate, dînd o notă deosebită evenimentelor. Sărbătorirea constituției la Brăila a însemnat prima și cea mai frumoasă manifestare a maselor orășenești din anul 1848. Participarea entuziastă a mulțimii a dovedit identificarea țărilor acesteia cu cele înscrise în constituție.

Incidentele de la 20 iulie au scos la iveală și la Brăila cine sînt prietenii și cine dușmanii revoluției. Marii negustori, elemente burgheze reacționare, în majoritate greci, au venit în conflict cu masele populare,

¹ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 674, 1848, fila 401.

² Ibidem, dos. nr. 692, 1848, fila 14.

³ *Anul 1848 în Principatele Române*, vol. IV, p. 185.

⁴ Ibidem, p. 393.

⁵ Arh. St. Brăila, Pref., dos. nr. 692, 1848, fila 14.

sustinute de elemente ale micii burghezii din oraș. Dacă acest grup al marilor negustori a fost la începutul evenimentelor fără inițiativă sau indiferent, în iulie a apărut ca dușman al revoluției.

Frământările țărănimii brăilene, în conflictul permanent al acesteia cu boierii și arendașii, au confirmat întru totul vederile revoluționarilor înaintați că problema agrară era miezul revoluției din 1848. Alături de clăcași se vor manifesta și robii, dovedind că lumea satelor lupta cel mai activ împotriva vechii orînduirii.

Intervenția otomană și urmărirea revoluționarilor au avut de asemenea un puternic răsunet asupra contemporanilor. Toate aceste manifestări au dovedit că evenimentele de la 1848 au fost din plin resimțite și trăite în orașul și județul Brăila.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О РЕВОЛЮЦИОННОМ 1848 ГОДЕ В ГОРОДЕ И УЕЗДЕ БРЭИЛА

РЕЗЮМЕ

Основываясь на многочисленных архивных документах, автор приводит ряд новых интересных и очень важных данных относительно революционного 1848 года в городе и уезде Брэила. В том, что касается города Брэилы, автор уделяет особое внимание двум важным событиям: празднованию (20 июня) провозглашения конституции, на котором с большим воодушевлением присутствовало большинство населения, и столкновению 20 июля, когда произошел конфликт между народными массами и крупными торговцами, реакционными буржуазными элементами, проявившими свой подлинный характер врагов революции.

Автор приводит очень интересные данные и относительно крестьянских волнений в уезде Брэила в революционном 1848 году, столкновений крестьян с боярами и арендаторами, а также приводятся данные и факты относительно положения крепостных цыган.

Сообщаются новые данные, основанные большей частью на неопубликованных документах, и о вступлении в Брэилу турецких войск, прибывших для подавления революции.

QUELQUES DONNÉES SUR L'ANNÉE RÉVOLUTIONNAIRE 1848 DANS LA VILLE ET LE DÉPARTEMENT DE BRĂILA

RÉSUMÉ

S'étayant sur de nombreux documents d'archives, l'auteur fournit une série de données nouvelles, intéressantes et particulièrement significatives sur l'année révolutionnaire 1848 dans la ville et le département de Brăila. En ce qui concerne la ville de Brăila, l'auteur s'arrête notamment à deux événements importants : la fête du 20 juin marquée par la proclamation de

la Constitution, fête à laquelle la majorité de la population a participé avec beaucoup d'enthousiasme, et la collision du 20 juillet, lorsque les gros négociants, éléments bourgeois réactionnaires, sont entrés en conflit avec les masses populaires, dévoilant leur véritable caractère d'ennemis de la révolution.

L'auteur fournit également quelques renseignements intéressants sur les troubles paysans du département de Brăila, en cette même année 1848, et sur les conflits qui opposèrent les paysans aux gros propriétaires fonciers et aux fermiers, de même que certaines données sur la situation des tziganes serfs.

L'article fournit également des informations nouvelles, étayées sur des documents inédits pour la plupart, concernant l'entrée à Brăila des troupes ottomanes, venues afin de briser la révolution.

REZULTATE ȘI PROBLEME ALE CERCETĂRII ACTUALE A ISTORIEI AFRICII

Istoria popoarelor Africii se impune astăzi atenției întregii lumi, în primul rând datorită avântului mișcării de eliberare care a cuprins întregul continent. Cele 22 de state care au scuturat jugul colonialist în numai cinci ani și mai ales în cursul anului 1960 (denumit anul Africii) au relevat o forță și o capacitate care se leagă de un bogat trecut istoric. Rezultatele obținute de cercetarea istorică au lărgit considerabil orizontul cunoștințelor și au început să definească locul popoarelor africane în istoria lumii; dacă în general, până de curând, istoria acestui continent se începea cu imperiul Ghana, elementele unor vechi civilizații, scoase la iveală în ultimii ani, au împins mai departe cunoașterea trecutului. Pe de altă parte, configurația politică actuală a Africii ridică o serie de probleme vii, pline de interes, care își capătă rezolvarea sub ochii noștri. Pe drept cuvânt, cu un trecut mereu îmbogățit, „Africa privește astăzi viitorul”.

Ne propunem în rândurile care urmează să prezentăm aceste date principale noi, așa cum se oglindesc în unele lucrări apărute în anii din urmă¹.

Am lăsat, deocamdată, deoparte regiunea nordică a continentului, ținând seama și de faptul că istoria popoarelor arabe din această regiune este mai bine cunoscută, ca parte a istoriei bazinului mediteranean².

★

¹ Datele prezentate se întemeiază pe publicațiile recent intrate în bibliotecile noastre și deci accesibile celor care ar dori să le consulte. În principal, pe lucrările istoricului sovietic I. I. Potehin (*Африка смотрит в будущее*, Moscova, 1960, 86 p., și *Африка исторический очерк* din Большая Советская Энциклопедия, tradusă în limba germană, *Geschichte Afrikas*, Berlin, 1953. Prima este citată mai departe *Africa*, iar a doua *Potehin*), pe lucrările sesiunii de la Leipzig din 17—18 aprilie 1959 dedicate Africii (*Geschichte und Geschichtsbild Afrikas*, Berlin, 1960, 230 p., citată mai departe *Geschichte*) și pe încercarea de sinteză a lui Robert Cornevin (*Histoire des peuples de l'Afrique Noire*, Paris, 1960, 715 p., citată mai departe *Cornevin*). Această ultimă lucrare, întemeiată pe o bogăție respectabilă de material, prezintă cele mai noi rezultate, dar este impropriu denumită „istorie”, întrucât cuprinde, așa cum arată și autorul (p. 670), o simplă înșiruire a „evenimentelor”. Fărămițând istoria civilizației africane prin enumerarea separată a datelor din viața fiecărui trib în parte, insistând asupra dinastiilor și evitând „cu precauție” perioada colonialistă (franceză, întrucât cea engleză și germană este relatată în capitolele respective), cartea este lipsită de o metodă științifică.

² Se utilizează pentru Africa situată la sudul tropicului cancerului termenul de „Africa neagră”, dar, așa cum arată I. I. Potehin, acest termen a fost folosit de istoriografii francezi

Înainte de a înfașișa rezultatele cercetărilor întreprinse asupra celor trei mari etape din istoria popoarelor africane (precolonialista, colonialistă și contemporană) și a problemelor ridicate, este necesară o succintă prezentare atât a surselor istorice care pun cercetarea în fața unor probleme deosebite, cât și a institutelor și centrelor cărora li se datoresc în mare parte stadiul atins astăzi.

Surse. Lipsită de surse scrise, care să permită o urmărire mai mult sau mai puțin continuă a desfășurării istorice, cercetarea trebuie să se mulțumească cu fragmentele dispartate pe care le ofera unele mențiuni rarele din scriitorii antici, cu relatările tîrzi ale călătorilor arabi și, mai tîrziu, europeni și să se întemeieze, în principal, pe relatările tradiției orale, incompletă și adeseori confuză. Dacă regiunea Nigerului este menționată și descrisă de documente datînd de un mileniu, în schimb unele regiuni ale Africii centrale apar în istorie de un secol sau două; de asemenea rarori se poate face o legătură între vestigiile arheologice și relatările scrise, ca și între vestigiile aceleiași regiuni. Problema care se pune istoricului nu este, așadar confruntarea textelor, ci îmbinarea diverselor fragmente, adeseori de proveniență diferită (lingvistică, arheologică, etnografică sau literară). Aceasta explică în mare parte faptul că unele regiuni capătă o importanță mai mare decît alta în fața ochilor istoricului și impune necesitatea ipotezei, atât de abuziv folosită de unii istorici și etnografi burgezi.

a) Vestigii arheologice

În plină dezvoltare, arheologia africană a pus în lumină noi centre de civilizație și a continuat să exploreze regiunile din podișul Nigerului (Ifé și Jos), din jurul lacului Ciad și din sudul Marilor Lacuri. Așa cum declara un specialist, la fiecare șase luni se descoperă noi elemente. Numai în jurul lacului Ciad au fost reperate 250 de așezări, dintre care au fost sondate și explorate 150. Lucrările care sînt în curs ridică de fiecare dată mai multe întrebări decît dau răspunsuri, dar cu fiecare descoperire se face un pas înainte către limpezirea trecutului îndepărtat. Materialul necesar stabilirii legăturii dintre datele arheologice și istoria cunoscută din ultimele secole rămîne însă imens.

Una dintre cele mai considerabile descoperiri, de o importanță deosebită pentru istoria omenirii, este identificarea *fosilelor* din grotle și cavernele formate în calcarul dolomitic al Transvaalului central și meridional, ca aparținînd maimuței australopitece; au fost descoperite pe rînd *Australopithecus africanus* (Taungs, 1921), *Plesianthropus Transvaalensis* (Sterkfontein, 1936), *Paranthropus robustus* (Kromdraai, 1938), *Paranthropus crassidens* (Swartkrans, 1949), *Australopithecus Prometheus* (Makapansgat, 1947), care toate, după constatările specialiștilor, demonstrează că Africa a fost unul din princele leagăne ale omenirii, fapt care dezmente teoria unui „vid” african, ocupat într-o epocă tîrzie de rase inferioare.

S-au dezgropat o serie de *construcții*, ca vechea așezare Kumbi Saleh, probabil fosta capitală a Ghanei; Gedi, ruine din apropierea portului Malindi, în Kenya; în Sudan s-a alcătuit o listă a așezărilor cușite, după cum s-a întocmit lista celor din Kenya și Tanganika. Toate construcțiile antice sau medievale nu depășesc în importanță ruinele ce se întind pe cîteva mii de kilometri pătrați în Rodezia, culminînd cu marele Zimbabwe din preajma portului

---

pentru a distinge Africa occidentală, de sub dominația franceză, de Africa „albă”, teritoriile nordice. Preluat de colonialiștii englezi, termenul a căpătat un înțeles rasist (*Africa*, p. 55, nota 43). Deosebirea dintre „Africa neagră” și „Africa albă” apare, de exemplu, în prezentarea lui Denise Paulme, *L'Afrique noire jusqu'au XIVe siècle*, în „Cahiers d'histoire mondiale”, 1956, nr. 2, p. 277—299; 1957, nr. 3, p. 561—581, care de altfel nu aduce multe date noi față de lucrarea lui H. Labouret, *Histoire des Noirs d'Afrique*. Paris, PUF, 1950, 128 p. („Que sais-je?”).

Sofala, cunoscut din secolul al X-lea pentru exportul de fier. Descoperite de Karl Mauch (1871), studiate de Randall Mac Iver și de Miss Caton Thomson, ruinele de piatră (compuse dintr-un templu eliptic, o acropolă și o vale a ruinelor) au fost datate în anii din urma datorită procedurii carbon 14, aplicat unor bucăți de lemn din fundație¹: probabil din evul mediu timpuriu, construcțiile aparțin însă unei civilizații milenare. Săpăturile de fundație, inițiate cu scopul de a constata dacă ruinele se află pe fundații mai vechi, sînt în curs.

Atît în această regiune, cît și în alte locuri s-au găsit *obiecte* din pămînt ars și din bronz; în primul rînd, în regiunea lacului Ciad, unde producția poporului Sao denotă „o măiestrie care presupune un lung trecut industrial”²; ceramica „nok”, datată în mileniul I î.e.n, a îngăduit stabilirea unor legături dintre vechea artă și aceea, cu tendințe naturaliste, a triburilor yoruba; arta „Ifé”, legătură evidentă și prin preocuparea, nemăintîlnită în Africa, de a crea statui de pămînt ars în mărime naturală³. Artă Ifé a cunoscut o evoluție în secolul al XV-lea, datorită regatului din Benin, unde s-au produs prețioasele măști de fildeș. Pietrele funerare din Gao au provocat ipoteza fabricării lor în Spania, datorită măiestriei cu care sînt încrustate. În sfîrșit, bogăția de material descoperit în Tanganika a făcut pe un specialist să afirme că „istoria regiunii este, sub picioarele noastre, scrisă în porțelan de China”⁴.

Numismatica procură, de asemenea, date utile fie în cazul civilizației Sao, unde s-au găsit bucăți de pămînt perforate utilizate drept monedă, fie în ruinele cetății Bono Mansu, distruse de armatele Așanti în 1740, unde s-au găsit piese de aur cu care se numărau suveranii bărbați și piese de argint pentru anii de guvernare ai reginelor-mame.

Frescele din Tassili confirmă faptul că Sahara a fost locuită la un moment dat și mai apoi traversată, probabil, de peuli, după cum cele realizate de boșimani din Sud reamintesc de arta din cavernele paleolitice de la Laseaux⁵.

b) *Surse scrise*

Sînt constituite în special din relatări de călătorie, începînd cu legendarul ocol al Africii întreprins de regele Necho al Egiptului (600 î.e.n.) și cu expediția cartaginezului Hanno, care a atins Capul Palmas în secolul al V-lea î.e.n. Se relatează de asemenea o expediție romană în Sahara, care nu s-a mai întors. Din secolul I au apărut pe coasta sud-estică negustorii indieni, și mențiuni despre portul și obiceiurile locuitorilor sînt consemnate în arhivele indiene, neexplorate pînă în prezent. După călătorii arabi au apărut cei europeni, ale căror relatări sînt adeseori singura bază istorică privitoare la popoarele Africii⁶.

Periplul pe Marea Erythree, scris cître anul 50, descrie cu minuțiozitate coastele eritreene și dă relații prețioase despre statele din această regiune, ca și despre nivelul lor cultural (se întrebuița limba greacă, dovadă a legăturii Africii răsăritene cu lumea mediteraneană).

Primele expediții arabe în sudul Africii se întîlnesc la Ibn Abd el Hakam (803-870), istoria statelor sudaneze se află în evocarea lui Yakubi (872), Abdul Kasim Mohamed Ibn Haukal scrie în anul 988 cartea sa *Despre drumuri și regate* și seria se continuă cu numeroși alții, dintre

¹ Descriș în cartea lui M. Zakaria Goneim, *Piramida îngropată*, Edit. științifică, București, 1959, p. 103.

² Raymond Lantier, *Les bronzes Sao*, în J. P. Lebeuf et A. Masson Detourbet, *La civilisation du Tchad*, Paris, 1950, p. 177.

³ William Fagg, *Hauts-lieux de l'art africain, Ifé et Bénin*, în „*Courrier de l'UNESCO*”, 1959, nr. 10, p. 16.

⁴ Cf. Basil Davidson, *Découverte de l'Afrique*, în „*Courrier de l'UNESCO*”, 1959, nr. 10, p. 9.

⁵ Guy Routh, *Zur Genesis der „Apartheid”*, în *Geschichte*, p. 100.

⁶ *Potehin*, p. 27-28.

care se evidențiază Ibn Batuta (1349–1352), care descrie un teritoriu sărac în comparație cu India, vizitată de el cu câțiva ani mai devreme. Incontestabil că cel mai celebru este Giovanni Leone Africano, care, după ce a călătorit prin nordul și sudul Saharei, a avut prilejul, la curtea papei Leon al X-lea, să scrie împreună cu o istorie modernă a Africii, rămasă fără urmă, o descriere a Africii, terminată la 10 martie 1526. Cunoscută din manuscris de geograful J. Ziegler, care a folosit-o pentru ilustrarea Egiptului (1532), și de cartograful piemontez Gastaldi, care a utilizat-o pentru ediția sa din Ptolemeu, lucrarea lui Leone Africanul a fost tipărită la 1550 de Ramusio și, tradusă în latină și franceză, a devenit un text de bază pentru cunoașterea Africii. Teoria „vidului” Africii apare și în această operă, unde se deduce numele continentului de la Ifricos, regele Arabiei fericite (Yemenul), care a locuit „primul” în aceste părți fiind gonit de asirieni (de fapt, numele este dat de romani: Afer, indigenul provinciei punice a Cartaginei). În partea a VII-a, despre țările negrilor (Bilad-es-Sudan), Leone Africanul pomenește de Gualata, Ghinea (orașul Djene), Meli (imperiul Mali), Tombutto (Tombuctu, unde autorul constată că cel mai activ comerț era cel cu manuscrise), Cabra, Gago, Guber, Agadez (un oraș cu negustori, escortați de slujitori înarmați cu arbaete), Cano, Casena, Zegzeg, Zanfara, Guangara (Uangara, cu populație hausa, ai căror negustori exploatau cu cruzime pe sclavi), Borno (Bornu, faimos pentru comerțul său cu cai achiziționați în schimbul sclavilor capturați de la vecini), Gaoga (populație cu strânse legături cu Egiptul) și, în sfârșit, cel mai răsăritean regat, Nubia, înălțat pe ruinele fostului regat creștin, cu capitala Dongola, unde regele îl uluiește pe călător cu risipa pe care o făcea cumpărând obiecte aduse din nord, plătite cu de două ori valoarea lor. Ca și în alte cazuri, relatarea lui Leone Africanul trebuie primită cu circumspecție, călătorii arabi având obiceiul să deformeze faptele și să exagereze meritele musulmanilor; dar descrierea sa rămâne o sursă principală¹.

Cronicile arabe (mai cunoscute *Tarikh-el-Fettas* și *Tarikh-es-Sudan*) sînt numeroase, ele datorîndu-se conducătorilor locali islamizați.

Primii europeni care-și fac apariția pe coastele vestice ale Africii sînt portughezii, cărora le revenea această parte a lumii pe baza liniei de demarcație trasată de papa Alexandru al VI-lea în 1493 și a tratatului de la Tordesillas din 1494. După ce ocupă insulele Madeire la 1420, portughezii înaintează spre sud și Diego Cam explorează coasta sudică între 1482 și 1485. João de Barros relatează în 1552 că, sub influența unui raport făcut regelui portughez privitor la regele din Benin, care primea investitura de la un stăpîn puternic, „cum este Suveranul Pontif la noi”, care dădea delegatului din Benin un lanț cu o cruce fără ca să fie văzut de acesta (întrucît rămînea ascuns după o perdea), sub influența acestui raport, regele portughez a crezut că acel mare stăpîn era „Preste João”, regele Etiopiei. Bucuros că a aflat drumul spre Indii, el a trimis o expediție pe uscat (cu Antonio de Lisboa), care din răsăritul Nigerului trebuia să ajungă în Indiă, dar a ajuns la Ierusalim, și o expediție pe mare, condusă de Bartolomeu Diaz, care a descoperit Capul Bunei Speranțe². Urnarea acestei expediții a fost depășirea Capului de către Vasco de Gama (1497). Portughezii nu au pătruns în interior și, după instalarea celorlalte puteri colonialiste, Africa a rămas mult timp necunoscută, fiind socotită săracă și utilă numai pentru prada sa de sclavi. O asemenea necunoștință este demonstrată de explorarea Nigerului, denumit cu multe secole mai înainte de a fi cunoscut. Pe urmele lui Herodot, cei vechi credeau că Nilul traversa Libia prin mijloc; fapt repetat de Aristotel, Euthymene și Pomponius Mala. Confuzia se repetă la Ptolemeu. Arabii credeau că Nigerul izvorăște din lacurile centrale și se varsă pe coasta de vest, după ce trece prin sudul

¹ *Description de l'Afrique*. Nouvelle édition, trad. de l'italien par A. Epaulard, Paris, 1956, 2 vol.

² W. Bascom, *Fondements de l'urbanisme Yoruba*, în „Présence africaine”, 1959, nr. 23, p. 22–40.

Saharei. Portughezii, de asemenea, au presupus că Senegalul este Nigerul, în timp ce delta proprie a Nigerului rămânea fără explicație pentru ei. După ce Leone Africanul delimitează cursul Nigerului, de-abia Mungo Park, în 1795, stabilește că fluviul curge de la apus spre răsărit¹. Începutul secolului al XIX-lea aduce o explorare mai atentă a Africii și documentele sînt, așadar, mai exacte. Din această epocă datează și călătoriile rușilor A. S. Norov (1834—1835), A. Umanț (1842—1843), A. A. Ravalovici (1846—1847) și I. P. Kovalevski (1847—1848); W. W. Junker a explorat ținutul Nepoko, adunînd un bogat material, donat în mare parte Muzeului etnografic al Academiei de Științe din Petersburg (1878—1887). Înființarea societăților pentru explorarea Africii („Association for Promoting the Discovery of the Interior parts of Africa”, Londra, 1788; Paris, Berlin, 1876; Milano, 1879; Neapole, 1880) a fost urmată de expediții organizate. Se adaugă rapoartele și memoriile funcționarilor din aparatul colonialist.

Editarea acestor surse este de primă urgență pentru cunoașterea istoriei Africii. Academia de Științe a Uniunii Sovietice a început seria surselor arabe, și primul volum, apărut în 1960, cuprinde sursele scrise în secolele VII—X, unele referințe procurînd date despre fixarea tributului „bakt”, despre răscoala Bedja etc.² În afara traducerilor inițiate în alte țări, Arhivele Federației Africii centrale, în colaborare cu Arquivo Historico din Mozambic, pregătesc publicarea a circa 15 000 de documente inedite din bibliotecile din Goa, Lisabona și Vatican, care vor arunca noi lumini asupra pătrunderii europenilor în Africa³. Singurele surse propriu-zis africane sînt cele scrise în Etiopia; rapoarte ale africanilor, care trebuie să fi existat, nu au apărut pînă în prezent. Pentru problemele social-politice contemporane se utilizează și rapoartele Comisiilor O.N.U.

c) *Tradiția orală*

Este sursa cea mai importantă a istoriei Africii, iar culegerea ei se impune ca o datorie de prim ordin, așa cum se impune necesitatea „elaborării unei demonstrații verosimile, pornind de la un amestec de relatări tradiționale, prin care circulă uriași și eroi supraumani”⁴. Asemenea „uriași”, cum sînt cei întîlniți în civilizația Ciadului⁵, trebuie explicați (ca triburi cu puteri creatoare) ori trecuți în partea de legendă. Multe fragmente culese în trecut se datoresc unei comodități condamnabile, unui interpret ocazional, care oferea un material ușor obținut, chiar dacă exactitatea datelor nu era garantată⁶. Culegerea se impune cu precădere în cazul triburilor vechi, perpetuate pînă astăzi (Restvölker, peuples témoins), deținătoarele unor elemente prețioase. Aceste fragmente de istorie pot completa în mod util numeroasele capitole albe din istoria africană.

Institute de cercetare. Sesiuni, congrese, conferințe. Explorarea sistematică a Africii cu scopuri colonialiste a determinat, în special la sfîrșitul secolului al XIX-lea, constituirea muzeelor, a arhivelor de documente, a colecțiilor. Răspîndite în toate colțurile lumii, aceste instituții cuprind documente variate.

¹ Raymond Mauny, *Noms de pays d'Afrique occidentale*, în „Présence africaine”, 1961, nr. 34—35, p. 61—72.

² Древние и средневековые источники по этнографии и истории народов Африки южнее Сахары Т. I, Арабские источники VII—X веков. М.-Л., АН СССР, 1960, 399 стр. Vezi recenziile lui V. Lyashenko, *Publication of Arabic sources on the ethnography and history of Africa*, în „Вестник истории мировой культуры” 1961, nr. 1, p. 141—144.

³ B. Davidson, *art. cit.*, p. 9.

⁴ Saburi Biobaku, *Les responsabilités de l'historien africain en ce qui concerne l'histoire et l'Afrique*, în „Présence africaine”, 1959, nr. 27—28, p. 97.

⁵ J. P. Lebeuf et A. Masson Detourbet, *op. cit.*, p. 27.

⁶ Cornevin, p. 214.

Rolul funest al unor colecționari sau asociații, care au spoliat monumentele și tezaurele popoarelor africane, a culminat cu înființarea lui „Ancient Ruins Company Limited”, care din 1815—1900 a distrus mare parte din construcțiile Rodezei în goana după aur.

Institutede cercetare au luat ființă pe teritoriul african subsaharian în secolul al XX-lea; printre acestea o serie de contribuții utile a elaborat Institut Français d'Afrique Noire (IFAN), cu centrul la Dakar.

Ca și în Egiptul eliberat, au început să fie constituite centre de studii în statele independente: *Ghana* are o „Historical Society”, un centru „Ghana National Museum” și o catedră de arheologie la University College din Așimota (1948); *Guinea* posedă un Institut de cercetări, sub îngrijirea căruia apare revista trimestrială „Recherches africaines”; *Nigeria* dispune de o „Historical Society” și un Serviciu de antichități. Sub conducerea lui M. Kenneth Dike, profesor nigerian, s-a început explorarea sistematică a regatului medieval nigerian Benin.

Știința istorică sovietică aduce un aport remarcabil. După sesiunea din 1956 de la Moscova, preocupările specialiștilor sovietici s-au axat pe problemele mișcării de eliberare a popoarelor africane; de asemenea se elaborează lucrări privitoare la istoria Africii dinaintea împărțirii imperialiste, epoca împărțirii și a reimpărțirii Africii și epoca mișcării pentru independență. Institutul Africii, nou creat, a tipărit lucrările *Africa privește în viitor*, *Africa își schimbă fața* și *Complotul împotriva Congoului*. A fost încheiată monografia lui N. S. Luțki „Istoria contemporană a Marocului”, care se ocupă de lupta poporului marocan împotriva colonialismului francez și spaniol (1918—1938), precum și o lucrare privitoare la lupta Nigeriei pentru independență după al doilea război mondial. S-au ținut două discuții pe temele „Lozincea unirii statelor africane” și „Problema granițelor etnice și colonialiste din acest continent”¹.

În R. D. Germană a avut loc în iulie 1957 o sesiune privitoare la colonialism: prof. Walter Markov a elaborat o lucrare de sinteză asupra acestei teme. De asemenea au fost purtate discuții în cadrul Societății germano-arabe, constituită la 10 octombrie 1958. Deosebit de interesante au fost comunicările din cadrul sesiunii care a avut loc între 17 și 18 aprilie la Leipzig; ele au fost publicate în seria *Studien zur Kolonialgeschichte und Geschichte der nationalen und kolonialen Befreiungsbewegung* (volum utilizat în prezentarea de față). În aceeași serie a apărut și lucrarea dr. Kurt Büttner, *Die Anfänge der deutschen Kolonialpolitik in Ostafrika*.

Sesiuni în cadrul cărora s-au discutat chestiuni de istorie africană au mai avut loc la Halle (Orientalistica, 1958), la Universitatea Humboldt din Berlin (Facultatea de filozofie, 1958) și la Institutul de istorie universală al Universității Karl Marx-Leipzig (1959).

¹ X. B. Бромлен, *Основные итоги научной деятельности учреждения Отделения исторических наук АН СССР за 1960 год*, în „Вопросы истории”, 1961, nr. 3, p. 126. O mare bogăție de material etnografic, precedat la fiecare capitol de succinte prezentări istorice, cuprinde lucrarea Народы Африки, М., 1954, 732 p. Date bogate în studii și dări de seamă: P. H. Исмаилова, *О создании Института Африки Академии Наук СССР*, în „Вестник истории мировой культуры”, 1960, nr. 3, p. 158—162; M. B. Райт, *Русские путешественники и ученые в Африке*, idem, 1960, nr. 1, p. 98—109; B. И. Шаревская, *Аспекты эволюции народов Африки к югу от Сахары*, idem, 1959, nr. 1, p. 179—181. De asemenea G. Nersesov, *The history of culture of African countries South of the Sahara (Review of books published in the U.S.S.R. in recent years)*, idem, 1959, nr. 3, p. 202—209 pune în lumină o serie de contribuții sovietice la interpretarea culturii africane, cu referire în special la cărțile lui D. A. Olderogge și I. Y. Krachkovsky.

Menționăm volumul *Afrikanistische Studien*, Akademie Verlag, Berlin, 1955, 416 p., editat de „Institut für Orientforschung”, care cuprinde numeroase studii, în special de lingvistică, dar și date despre explorarea Africii organizată de Henric Navigatorul, despre populațiile zamfara, așanti, și studiul prof. D. A. Olderogge, *Die Gesellschaftsordnung Songhais im XV. und XVI. J.*, p. 243—251.

Aporturi utile la rezolvarea unor probleme ale istoriei Africii au adus și prima conferință a popoarelor Africii (Accra, 1958), conferința intelectualilor africani (Roma, 1959), congresul de istorie și arheologie de la Londra (1957)¹.

★

Am insistat asupra surselor istoriei africane pentru a pune în evidență atât diversitatea cât și bogăția acestei istorii, care s-a înfăptuit din primele momente ale preistoriei și până în anii care au silit Africa să plătească prețul îmbogățirii furibunde a monopolurilor capitaliste.

Problema dezvoltării societății africane rămâne deschisă. Explicațiile date până în prezent sînt vădit incomplete fie din lipsa unei metode științifice care să fi călăuzit pe istoric, fie din însăși lipsa datelor care privează pe cercetător de un fundament cât de sumar (explicațiile devin însă antiștiințifice atunci cînd datele sînt denaturate de apologetii colonialismului).

Condițiile climatice (Africa este cuprinsă între cele două tropice), varietatea unei naturi exuberante, care mai mult ca în alte părți ale lumii a frînat dezvoltarea societății, începînd cu omul primitiv, întreg cadrul geografic a jucat un rol important în istoria societății omenești din acest continent². Bariera Saharei, care din mileniiile IV—I î.e.n. a devenit pustie, a izolat continentul de bazinul mediteranean și a provocat forme particulare de dezvoltare a populațiilor din nord și sud³. De asemenea migrațiunea continuă a triburilor din nord spre sud, în special, cât și deseale ciocniri dintre triburi au frînat dezvoltarea societății. Dar toate aceste elemente sintetizate prematur, într-o formulă abstractă, de unii cercetători ca redînd caracteristica istoriei africane: „unitate și diversitate, continuitate și izolare”⁴ vor arunca o altă lumină asupra Africii atunci cînd vor fi interpretate cu o metodă științifică și cînd elementele culturii materiale vor furniza date mai concludente. Apariția primei mari diviziuni a muncii, urmată de prelucrarea metalelor, care este constatată documentar în secolele IX—X (concomitent cu apariția unor mari state în diferite puncte ale continentului)⁵, fixează o serie de jaloane în istoria Africii subsahariene, estice și sudice. Legăturile menținute prin drumurile de caravane care ajungeau în Tunis și la Tripoli, fapt mărturisit și de desenele schematice de care din picturile rupestre sahariene⁶, ca și cultura dezvoltată la Ifé, Benin și în Congo⁷, demonstrează că „expansiunea civilizației africane depășise izolarea și evoluase

¹ Pentru institutele și preocupările americane vezi У. Эльфес Хантон, *Изучение африканских проблем в США*, în „Проблемы востоковедения”, 1959 nr. 5, p.1 83—188.

Trebuie menționată și lucrarea călătorilor cehi Jiri Hanzelka și Miroslav Zikmund, *Afrika snu a skutečnosti*, Praha, 1952 (tradusă în mai multe limbi), care, vizitînd Africa estică și sudică cu un automobil Tatra, au adunat un interesant material.

Dintre lucrările românești menționăm T. Tudor, *Ghana*, Edit. științifică, București, 1958, 143 (—147) p. + 1 h.

² Vezi J. Suret-Canale, *Afrique Noire occidentale et centrale*, Editions Sociales, Paris, 1958, cap. I.

³ *Potehin*, p. 3.

⁴ B. Davidson, *Aspects de l'expansion africaine avant le XVe siècle après J. C.*, în „Diogenè”, 1958, nr. 23, p. 102.

⁵ Un document grec vorbește de exporturi de lănci și unelte de fier din Arabia spre coastele Somaliei (sec. I); la Nepata, prima capitală a Etiopiei antice, fierul apare în niște modelaje din sec. II î.e.n. Pe la anul 900 în Rodezia de Sud se extrăgea aur, așa cum bogăția Ghanei în aur este atestată de El Fazani la 800. În aceeași vreme de la Sofala se exporta fier în India (cf. B. Davidson, *art. cit.*, p. 105, 108).

⁶ Vezi Henri Lhote, *À la découverte des fresques de Tassili*, Paris, 1958.

⁷ Eliot Elisofon, *La sculpture africaine*, texte de William Fagg, Paris, 1958, 256 p.

datorită propriului său geniu”¹. Insuficienta cunoaștere a trecutului african² nu poate împiedica constatarea *vitalității* formațiunilor politice africane, care nu au putut fi distruse de colonialismul european, ci numai împinse înapoi³.

Istoria precolonialistă confirmă existența unor forme statale evoluat. Urmele așezărilor anterioare pătrunderii islamice în regiunea subsahariană sînt deocamdată puține, valorile succesive musulmane nimicind construcțiile triburilor animiste găsite în cale⁴. Dar islamizarea băștinașilor a ajutat, în general, dezvoltarea ulterioară a formării statelor africane și a accelerat ritmul istoriei atît în regiunea subsahariană, unde au apărut Gao, Timbuctu, Djene, cit și în alte părți; ciocnirile cu Etiopia au avut însă urmări negative.

Ajunse pe o treaptă înaltă de dezvoltare, populațiile din Sudan și-au creat mai multe organizații statale. Înflorirea orașului Kumbi Saleh, situat pe linia de trafic a caravanelor berbere coborîte spre văile Nigerului, a fost un factor hotărîtor în formarea imperiului Ghana, descris de El-Behri în a sa *Descriere a Africii septentrionale*. Capitala avea două părți distanțate: una destinată negustorilor și cărturarilor, alta regelui, înconjurat de un fast deosebit. Creat, probabil, încă din secolul al IV-lea de triburile sarakole, imperiul s-a extins pe Senegalul mijlociu și spre delta nigeriană. Către anul 990 a fost ocupat și orașul Awdaghost, populat de musulmani. Stăpîn pe exploatarea de aur din părțile meridionale, regele deținea comerțul aurului și percepea un impozit pe fiecare povară purtată de animale. Teritoriul, împărțit în provincii, producea tributul respectiv. Mișcarea, începută la mijlocul secolului al XI-lea în Mahrib de către nomazii și țărani berberi împotriva asupririi exercitate de feudalii locali, a dus la formarea mișcării „almurabitun” (luptători împotriva necredincioșilor în regiunile de frontieră), almoravizii, cum îi denumeau spaniolii. Către sfîrșitul secolului, aceștia supuseseră tot Mahribul și au întemeiat un stat, cu capitala la Marrakus (Maroc)⁵. Atrăși de aurul Ghanei, almoravizii au coborît în sud și au supus capitala, care în 1076 a început să plătească tribut, iar regele a trecut la islamism. Săpăturile din anii 1949–1951 au degajat două ansambluri arhitecturale cu inscripții coranice din așezarea negustorilor. Cucerirea almoravidă a durat puțin, dar a grăbit dezmembrarea statului. Se formează astfel noua organizație statală *Sosso*, care sub Sumanguru cucerește Kumbi și întinde stăpînirea sa pînă în Senegal și sudul Saharei. Cuceritor și magician, Sumanguru se ciocnește în 1235 de Sudiata

¹ B. Davidson, *art. cit.*, p. 102.

² O cercetare recentă efectuată la 150 km nord de cascada Victoria a întîlnit un sat, Kalomo, așezat pe o ridicătură de pămînt, constituită din straturi succesive lăsate de generațiile care au trăit pe acel loc. Cultivatori, care fabricau vîrfuri de fier pentru săgeți, locuitorii depozitau cerealele în puțuri săpate în granit, cu adîncimea de 3 m. Cercetarea straturilor inferioare este în curs. Cf. R. R. Inskeep, *2 000 ans d'histoire gravés dans le métal*, în „*Courrier de l'UNESCO*”, 1959, nr. 10, p. 23.

³ „Marea densitate a populației și prezența formațiunilor sociale, care erau atît de dezvoltate încît cel puțin aici și colo dispuneau de un germen de organizație statală, dar pe de altă parte legate încă de societatea veche, care le oferea, datorită rămășițelor organizării gentilice, forțe de rezistență considerabile în fața intrușilor străini (chiar cînd aceștia erau înarmați cu arma de foc) aceste circumstanțe au conlucrat la împiedicarea... nimicirii populațiilor băștinașe de către un pumn de conchistadori” (J. Suret-Canale, *Zur historischen und sozialen Bedeutung der Fulbe-Hegemonie*, în *Geschichte*, p. 30).

⁴ „El-Bekri relatează în cartea sa jefuirea Adwaghost-ului, oraș care depindea de Ghana, în 1054, deci numai 23 de ani după luarea capitalei Kumbi; motivul invocat era simplul fapt că orașul „recunoștea autoritatea sultanului din Ghana”. Putem fi siguri că almoravizii au procedat la fel și aici (în Ghana), că templele „idolilor” și mormintele regilor au fost distruse și jefuite. Din civilizația preislamică a Ghanei nu a rămas nimic în vechea capitală a regilor sarakole. Tot ceea ce a fost adus la lumină este de origine islamică, arhitectura amintind mai ales pe aceea a cetăților caravanier arabo-berbere din sudul Mauritaniei” (R. Mauny, *Koumbi Saleh, capitale du „pays de l'or”*, în „*Courrier de l'UNESCO*”, 1959, nr. 10, p. 25).

⁵ *Istoria universală*, vol. III, Edit. științifică, București, 1960, p. 502–503.

căpetenia triburilor Keyta, care au pus bazele statului Manding: imperiul islamic *Mali*. După înfrângerea lui Sumanguru, căzut în luptă, Sundiata, personaj devenit legendar, organizează și întinde imperiul. După moartea sa se distinge sclavul eliberat Sakura, care salvează imperiul de la dezmembrare, și mai ales Gongo Mussa, care aduce la curtea sa arhitecți și cărturari arabi (epoca de înflorire a orașului Timbuctu continuă și pe vremea lui Leone Africanul). După 1400, imperiul începe să se dezagrege sub atacurile triburilor tuarege, sonhai și bambara, deși își păstrează prestigiul în exterior (în 1484 regele Ioan al II-lea al Portugaliei trimite o ambasadă). Sonhai, care dau lovături imperiului spre sfârșitul secolului al XVI-lea, cuceriseră în anul 890 orașul *Gao*, care își extinsese hegemonia asupra teritoriilor vecine, în special în timpul lui Ali cel Mare (1465–1492), pomegrit de musulmanii din Timbuctu, pe care i-a masacrat în mare parte. Urmașul său, Askia Mohamed, a organizat imperiul în provincii și a ierarhizat funcțiile administrative; a înființat o armată de profesioniști, a canalizat Nigerul și a dat o vastă întindere imperiului Sonhai. Unul din urmașii săi, Askia Daud, a cedat exploatarea minelor de sare din Teghazza (Sabara) sultanului Marocului Ahmed-ed-Déhébi, contra sumei de 10 000 de dinari aur. După moartea lui Askia Daud, sultanul a întreprins o serie de expediții, dintre care aceea din 1590 a fost consemnată de cărturarii din Timbuctu și Maroc. Condușă de un renegeat spaniol, expediția, redusă la un sfert în pustiu, a învins totuși pe Sonhai, datorită armamentului de foc și a ocupat Timbuctu. Dezamăgită de sărăcia înfîlnită, expediția nu a continuat spre sud și stăpînirea marocană a continuat pînă în secolul al XVIII-lea cînd aceștia au început să plătească tribut tuaregilor.

La răsăritul deltei Nigerului, călătorii din secolul al XVI-lea (dintre care am menționat pe João de Barros) pomenesc de statul *Yoruba* (a cărui cunoaștere a făcut vădite progrese datorită dr. U. S. Biobaku, în special în regiunea Ifé), o țară a marilor orașe, conduse de cîte un guvernator (bale), care la rîndul lor depindeau de marele vrăjitor (oni) și de un suveran (alafin). Fiecare bale avea un număr de ajutoare, de obicei din familia sa, așadar o aristocrație locală. Suveranul, mai mult simbolic, nu apărea în public și trebuia să se sinucidă, bînd otravă, în momentul în care se împlinea stagiul său (12–14 ani). Adevăratul stăpînitor era marele vrăjitor. Regatul *Benin*, dependent de Yoruba, era organizat sub forma unei autocrații bazate pe noblețea ereditară. Cele aproximativ 2 000 de piese de artă cunoscute se repartizează în cinci epoci (de la 1140 pînă astăzi).

În Sudanul central, un loc deosebit îl ocupă în istorie cetățile Haussa (*Daura*, *Kano*, *Zegzeg*, *Gobir*, *Katsena*, *Biram* și *Rano*), pe care am văzut că le menționa, în parte, și Leone Africanul). Istoria lor se leagă în special de campaniile lui Askia Mohamed. Imperiul *Burnu* din sudul lacului Ciad a cunoscut o perioadă de înflorire în secolul al XVI-lea. Mai la est s-a constituit cu organizație statală aparte, *Uoadai*. În regiunea văii superioare a Nilului s-au constituit regate cu o istorie binecunoscută încă din mileniul III î.e.n. Documente arabe vorbesc de asemenea despre regatele creștine (unite în secolul al VI-lea) întemeiate aici, pînă la prăbușirea lor în secolul al XIV-lea. Regatul *Fung* și *Kordofanul* apar în cronicile arabe din secolul al XVI-lea; mai puțin cunoscută este situația triburilor care au migrat spre sud și spre nord.

În Africa ecuatorială, portughezii au găsit două mari regate: *Loango*, la nordul Congoului, și *Congo*, la sudul fluviului. La sud se afla *Angola*, iar în regiunea cursului superior al fluviului *Lunda* și mai la nord *Baluba*. În aceste state, prescripțiile matriarhale sînt păstrate pînă tîrziu și, alături de suveran, un loc deosebit îl joacă coregenta (sora, soția sau mama). În regiunea lacurilor se află încă din secolul al XVII-lea statele *Ruanda*, *Urundi* și *Uganda*, care posedau o armată și o flotă. Tradițiile locale vorbesc de tulburări interne, care ar fi determinat o migrațiune continuă spre est, unde corăbierii lui Vasco de Gama aveau să afle de regatul lui *Monomotapa* (1498), care supusese aceste regiuni, cu o tradiție mai veche

(Sofala este cunoscută din secolul al X-lea). În regatul său se află situată „Zimbabue”, înconjurată de o serie întreagă de construcții, a căror taină este încă în curs de dezlegare. „Mapungubu”, o așezare din nordul Transvaalului, a dat la iveală o serie de obiecte în aur; așezarea „Khami”, la 300 km vest de Zimbabue, explorată din 1946, pare să fie o capitală mai târzie a triburilor Rozwi, gonite de Monomotapa; „Inyanga”, o zonă vastă de terase de piatră, la 450 km nord-vest de Zimbabue, acoperă o civilizație anterioară secolului al XII-lea. Schema istorică propusă în 1957 de Summers și Robinson presupune o perioadă premonomotapa (secolele IV—XIII), din timpul căreia datează Zimbabue, o perioadă monomotapa (secolul al XV-lea), care corespunde incursiunii triburilor șona, conduse de Muene-Motapa (stăpînul minelor), dintre care grupul rozwi-venda construiește Khami și alte așezări și o a doua perioadă Șona (secolul al XVII-lea), cînd Șangamire, mambo (suveranul) triburilor rozwi, distruge statul lui Monomotapa; la începutul secolului al XVIII-lea sînt construite zidurile eliptice și celelalte așezări din „valea ruinelor”. Invazii ulterioare au devastat pînă în 1838 construcțiile.

Africa sudică cuprinde clanurile *hotentofilor* și ale păstorilor *herero*, care au luptat cu eroism împotriva colonialiștilor germani; *khosa*, cunoscuți pentru războaiele „cafre” duse împotriva englezilor, și *zulușii*, care sub conducerea lui Ciaka au cunoscut o mare ascensiune militară, cu ajutorul căreia au stăvilit mult timp înaintarea colonialiștilor englezi.

Etiopia ocupă un loc aparte în istoria Africii atît datorită bogatelor sale surse scrise, cît și legăturilor pe care le-a întreținut cu marile state ale lumii; a fost, pe de altă parte, singurul ținut african care și-a păstrat independența în timpul marilor perioade de lupte și frămîntări prin care a trecut Africa.

Întemeiat, după unele surse legendare, în secolul al X-lea î.e.n., regatul de la Axum (înai probabil secolul al VIII-lea) își datorește dezvoltarea sa comerțului din Marca Roșie, ca și înfloririi Arabiei de sud (Yemenul). *Periplul pe Marea Erythre* oferă o imagine a înfloririi regatului, datorită portului Adulis, așa cum indică și inensele „stele” de piatră. Regele Ezanas trece la creștinism în secolul al IV-lea; etiopienii adoptă monofizițismul în urma disputelor din Imperiul bizantin (secolul al V-lea). O dată cu apariția arabilor, regatul își îndreaptă forțele spre sud și începe treptat o retragere pe platoul muntos din interior. Invazia lui Mohammed Granye (stîngaciul) (1527) ruinează regatul și duce în robie mare parte din populație, fiind urmată de tentativele ieziștilor portughezi și spanioli de a atrage țara în sfera acestei influențe și de invazia triburilor galla. Bătălia de la Adua de la 1 martie 1896, „cea mai importantă victorie obținută de Africa în secolul al XIX-lea”¹, stăvilește înaintarea colonialiștilor italieni; același eroism avea să-l opună poporul abisinian și în 1936 în fața fasciștilor.

★

Pătrunderea Portugaliei pe teritoriul Africii marca începutul unei noi etape în istoria continentului; după ce ocupau, în 1415, Ceuta, portughezii coborau spre sud, iar la 1441 primul transport de sclavi pleca spre Lisabona. După portughezi s-au instalat englezii, olandezii, francezii și alte puteri europene: în 1618 englezii construiesc în Gambia primul fort, în 1637 olandezii se instalează pe Coasta de Aur, iar francezii la gura Senegalului. Instalarea olandezilor, în 1652, la Capul Sudic a fost însoțită de nimicirea boșimanilor. Din secolul al XV-lea

¹ Dr. Richard Pankhurst, *L'indépendance de l'Ethiopie et son importation d'armes au XIXe siècle*, în „Présence africaine”, 1960, nr. 32—33, p. 76—103. Date interesante despre comerțul cu arme practicat de Menelik II, realizat pe baza rivalității dintre Italia și Franța, din partea căreia făcea negoț și poetul Arthur Rimbaud.

Începe, după expresia lui Karl Marx, „transformarea Africii într-un ținut de vânatoare sistematică împotriva negrilor”¹.

Etapa *colonialistă* înregistrează o serie de consecințe capitale pe care comerțul cu sclavi l-a avut asupra dezvoltării istorice a popoarelor africane :

— „Comerțul cu sclavi a paralizat dezvoltarea ulterioară a forțelor de producție din Africa transsahariană; mai întâi prin sîngele luat din trupul popoarelor africane (după W. Du Bois, populația africană a pierdut în curs de patru secole 100 000 000 de oameni, în majoritate membrii cei mai tineri și mai sănătoși . . .), dar și prin alte consecințe, care s-au manifestat în domeniul economic și social”.

— „În schimbul sclavilor, Europa a oferit Africii mărfuri de calitate foarte îndoielnică”.

— „În locul muncii productive a apărut ca ocupație cu mult mai lucrativă războiul cu scopul prinderii sclavilor, dar și cu urmările sale distrugătoare de ordin material și psihologic”.

— „Secolul al XVII-lea a pecetluit căderea celor două drumuri comerciale” (spre Marea Mediterană, întrucît portughezii au început să achiziționeze mărfurile de pe coastele vestice ale Africii). „În felul acesta au dispărut marile imperii de tip vechi, care fuseseră strîns legate de piețele orășenești cu venituri din vămi, taxe și din măruntul, dar regulatele tribune stabilite vasalilor lor, și care, probabil, mulțumită unei combinații de reguli care supraviețuiau din gruparea gentilică și democrația militară cu experiența culturii feudale islamice, au știut să stabilească pe un îndelungat interval de timp o ordine interioară de o soliditate remarcabilă”².

Fenomenul dezagregării formațiunilor social-economice africane, sub influența exploatării colonialiste europene, a fost denumit de istoricul Cheik Anta Diop „retribalizarea societății africane”.

Pe plan cultural, islamismul a cunoscut un puternic regres și au reapărut credințele inferioare animiste.

Preluînd comerțul cu sclavi, pe care statele africane l-au practicat și în trecut pentru piețele orientale, colonialiștii i-au dat o amploare nemaiîntîlnită pînă atunci, cu scopul de a acoperi nevoile în forțe de muncă ale Americii. Mijloacele cu care s-a făcut pătrunderea în interiorul continentului și supunerea populației au fost definitiv condamnate de istorie³. Lupta pentru libertate a popoarelor africane a cunoscut o puternică rezistență armată opusă invadatorilor: astfel, colonialiștii englezi au purtat împotriva regatului Așanti, cu o organizație administrativă din cele mai bine încheiate⁴, patru războaie, din 1808—1824; în sud au avut loc războaiele „cafre”, care au durat aproape 50 de ani; zulușii au purtat un război de doi ani. Herero a luptat neîntrerupt trei ani de zile. Francezii au întîmpinat rezistența lui Samory în Guineea și a lui Rabah în regiunea Ciad⁵.

O încercare de a organiza un stat care să se opună pătrunderii colonialiste a fost, așa cum s-a arătat de curînd, hegemonia peulă din Africa transsahariană. Popor de păstori, peulii sînt menționați de Tarikh-es-Sudan încă din secolul al XIII-lea; cronică din Kano menționează apariția tuculeurilor, veniți din Fouta-Toro. Fixați în regatul Gobir, aparținînd cetății

¹ K. Marx, *Capitalul*, ed. a 2-a, vol. I, Edit. P.M.R., București, 1948, p. 664.

² J. Suret-Canal, *Zur historisch-n und sozialen Bedeutung der Fulbe-Hegemonie*, în *Geschichte*, p. 31—34.

³ Vezi Jacques Janvier, *Kolonialgreuel in Französisch-Westafrika (Die Expeditionen von Voulet und Chanoine, 1896—1899)*, în *Geschichte*, p. 61—72. Pentru protestele împotriva metodelor de supunere a coloniilor, vezi și J. Suret-Canal, *L'anticolonialisme en France sous la III-e République — Paul Vigné d'Octon*, în „Cahiers internationaux”, 1959, nr. 107, p. 57—68.

⁴ Cornevin, p. 436—437.

⁵ Potehin, p. 9—16.

Hausa, peulii devin stăpîniîi ținutului sub Osman Dan Fodio, care realizează un vast imperiu pînă la limitele ocupate de Bornu. Tot la începutul secolului al XIX-lea, un alt șef peul, Adama, creează Adamua, după cum ia ființă un stat la Masina și altul la Fouta-Djalon. Acești păstori repetă experiența almoravizilor, găsînd în islam platforma ideologică necesară scopurilor urmărite și supun triburile de agricultori, aflate în stadiul dezorganizării provocate de comerțul cu sclavi. „Peste vechea așezare gentilică, ce nu dispăre desăvîrșit, dar e puternic înăbușită, se ridică o nouă organizare teritorială și feudală”¹. Găsindu-și temeiurile în islamism, organizația statală impunea o bună cunoaștere a Coranului, fapt care a determinat înființarea școlilor în statele peule, trăsătură pozitivă înregistrată de călătorii din această epocă.

Realizarea peulă din vest este mai importantă decît cuceririle efectuate de conducătorii peuli menționați. Creatorul imperiului de vest, El Hadji Omar, este „una din figurile cele mai de seamă ale Africii secolului al XIX-lea”. Calif al confreriei Tindjanya. care permitea ascensiunea prin curaj sau știință la cele mai înalte posturi, El Hadji Omar își asigură de la început simpatia tinerilor și a tuturor asupriților, dar și ura deținătorilor privilegiilor „din statele musulmane feudale și din regatele fetișiste-țărănești”. Insuccesul său, explică J. Suret-Canale, se datorește faptului că el apăruse prea devreme în ceea ce privește organizația statală și socială africană și prea tîrziu față de progresele făcute de colonialiști. Într-o societate gentilică în curs de dezorganizare, în care comerțul cu sclavi accentuase ura dintre triburi și dintre familii, „agresorii europeni puteau duce un joc ușor”.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Africa era „închisă”; conferința de la Berlin (15 octombrie 1884 - 26 februarie 1885) stabilea împărțirea continentului între colonialiști.

„Marea Revoluție Socialistă a avut o mare influență asupra mișcării de eliberare a popoarelor din Africa. Criza generală a sistemului colonialist al imperialismului a apărut și pe continentul african”².

După cel de-al doilea război mondial a început descompunerea sistemului colonialist. Lupta crescîndă a maselor populare africane și existența sistemului socialist au provocat apariția noilor state independente. Propunerea delegației sovietice la cea de-a XV-a sesiune O.N.U. pentru desăvîrșita abolire a sistemului colonialist marchează o nouă etapă și în istoria Africii.

★

Etapa independenței este astăzi în plină desfășurare.

Analiza forțelor revoluției africane demonstrează că întregul popor, din fiecare stat colonial, luptă pentru eliberare. Atît clasa muncitoare, tînără și în curs de formare, cît și burghezia națională, țărănimea, intelectualitatea și conducătorii tribali (the chiefs, la chefferie) luptă pentru înlăturarea exploatării străine. Lupta împotriva colonialismului mobilizează cu mici excepții toate forțele³. Astfel și-au dobîndit independența: Republica islamică Mauritania (28 februarie 1960), Federația Nigeria (1 octombrie 1960), Republica Gabon (17 august 1960), Congo (15 august 1960), Republica Centrală Africană (13 august 1960), Ciad (11 august 1960), Niger (3 august 1960), Dahomey (1 august 1960), Volta Superioară (5 august 1960), Coasta de Fildeș (7 august 1960), Somalia (1 iulie 1960), Congo (30 iunie 1960), Republica Malgașă

¹ J. Suret-Canale, *Zur historischen und sozialen Bedeutung der Fulbe-Hegemonie*, în *Geschichte*, p. 50—51.

² *Polehin*, p. 16 și urm.

³ Jack Woddis, *The forces of the African Revolution*, în „Marxism today”, 1961, nr. 2, p. 39—45. Vezi și M. И. Брагинский, *О положении рабочего класса и профсоюзном движении в колониальных странах Африки*, în „Проблемы востоковедения”, 1959, nr. 5, p. 104—111. Vezi recenzia cărții lui Jack Woddis, *Africa the roots of Revolt*, Londra, 1960, în „Probleme ale păcii și socialismului”, 1961, nr. 5, p. 86—89 (Idris Cox).

(26 iunie 1960), Mali (20 iunie 1960), Senegal (20 iunie 1960), Togo (27 aprilie 1960), Camerun (1 ianuarie 1960), Guineea (28 septembrie 1958), Ghana (6 martie 1957), Tunisia (20 martie 1956), Maroc (2 martie 1956), Sudan (1 ianuarie 1956). La acestea se mai adaugă Libia (22 decembrie 1951), Republica Arabă Unită, Uniunea Sud-Africană, Liberia, Etiopia și, de curând, Sierra Leone. Fiecare stat tânăr și-a dobândit independența prin forme de luptă proprii; de asemenea problemele care se pun în fața lor sînt felurite, lupta împotriva imperialismului continuînd și după dobîndirea independenței politice; momentul independenței însă încununează ani de luptă susținută, așa cum îl descrie, în pagini emoționante, președintele Kwame Nkrumah în cartea sa¹.

Această luptă continuă să se desfășoare în celelalte teritorii, sub lozincă lansată de Moses Kotane la înlocuirea sa de la Conferința de la Bandung: „Independența încă în timpul vieții generației noastre”.

Materialele apărute în ultima vreme subliniază de asemenea un fapt deosebit de important pentru istoria Africii: accelerarea procesului de transformare a societății africane. „Numărul populației orașenești crește într-un ritm extrem de rapid prin afluxul africanilor de la sate, unde se observă un proces intens de stratificare a țărănimii, sărăcimea fiind împinsă spre piața muncii”². Dizolvarea vechiului mod de viață tribal și creșterea populației urbane³, ca și fenomenul de migrațiune a proletariatului care pune în contact muncitorii din cele mai felurite regiuni ale continentului⁴, indică creșterea clasei muncitoare și a forței sale politice. Acest element nou capătă o preponderență hotărîtoare în dobîndirea independenței economice a statelor africane și în progresul viitor al societății africane.

★

Istoriografia africană se află astăzi în fața unor multiple probleme. Menționăm cîteva care ni se par mai importante.

În primul rînd, unele chestiuni de *terminologie*. O serie de denumiri date popoarelor sau locurilor geografice nu sînt unificate, provocînd confuzii. „Peulii”, de exemplu, se numesc ei înșiși „pullo”, la plural „fulbi”; maurii li denumesc „fullani”, tuaregii „afuli”, mandingo

¹ Kwame Nkrumah, *Autobiografie. Mesaj din Ghana*, Edit. politică, București, 1958, 366 p. Vezi și Д. К. Пономарев, *Ghana. The autobiography of K. N.*, în „Проблемы востоковедения”, 1959, nr. 1, p. 188—190.

Pentru *Guineea* vezi, în special, Н. И. Гаврилов, *Гвинейская республика*, М, 1960, 138 p. + 1 h. (cap. istorie p. 89—116) (АН СССР, Институт Африки); J. Suret-Canale, *La Guinée, un an d'indépendance*, în „La nouvelle critique”, 1959, nr. 109, p. 33—68, și articolele lui Claire François din „Cahiers internationaux”, 1958, 100; 1959, 105. Reamintim revista „Recherches africaines” care apare în această țară, cuprinzînd și studii de istorie contemporană.

Nigeria: Л. И. Прибытковский, *Нигерия накануне независимости* în „Советское востоковедение”, 1958, nr. 6, p. 20—32; vezi și comunicarea lui M. Achufusi în *Geschichte. Tanganica*: В. Я. Кацман, *Национально-освободительная борьба народов Танганьики в 1956—1958 годах*, în „Проблемы востоковедения”, 1959, nr. 2, p. 111—120.

Din bogata literatură apărută referitoare la situația din Congo, semnalăm Jean Terfve, *Problemele Congoului*, în „Probleme ale păcii și socialismului”, 1961, nr. 5, 25—33.

² I. I. Potehin, *Trăsăturile caracteristice ale descompunerii sistemului colonial al imperialismului în Africa*, în „Analele romîno-sovietice”, seria Istorie, 1960, nr. 3, p. 52 (trad. art. apărut în „Проблемы востоковедения”, 1960, nr. 1).

³ Л. Д. Яблочков, *Новое и старое в Африке*, în „Вестник истории мировой культуры”, 1960, nr. 3, p. 3—11.

⁴ Н. Гаврилов, *О миграции рабочей силы в Западной Африке*, în „Проблемы востоковедения”, 1959, nr. 3, p. 82—90.

„fula”, la plural „tsilmigo”, mossi fi denumesc „silmissi” etc. Germanii „Fulbe”, francezii „peuli”, iar englezii „fulah”¹.

Împărțirea arbitrară colonială, în afara faptului că a despărțit populațiile în state deosebite (Ewe în Ghana și Togo, Yoruba în Nigeria și Dahomey, Bornu în trei colonii deosebite)² ceea ce l-a făcut pe Kwame Nkrumah să scrie că „nu poți spera să te bucuri de succes sau de aprobare atunci când scindezi niște triburi omogene prin frontiere convenționale între state, așa cum ai tăia un cozonac”³ — a dat și nume improprii statelor „care se distingeau între ele, adăugându-se un adjectiv indicând țara colonialistă”⁴. Apariția denumirilor „Ghana” și „Mali” a fost salutată ca o inițiativă fericită, cu atât mai mult cu cât desființează un trecut condamnat.

Revizuirea denumirilor, sub aspectul lor politic și științific, este solicitată cu insistență de mulți autori.

Unele chestiuni privitoare la *istoria populațiilor și statelor africane* sînt formulate ca probleme deschise.

Este vorba de feudalismul african, care, după părerea lui M. Achufusi, se cere a fi precizat în ce state a apărut și ce particularități îi sînt proprii⁵. Termenul „hegemonie”, folosit de istoriografia burgheză și de unii oameni de știință progresiști, trebuie precizat ce formă politică-socială acoperea. De altfel, editarea documentelor și interpretarea lor de pe pozițiile materialismului istoric nu va întârzia să limpezască, așa cum s-a arătat, o serie de probleme fundamentale, ca periodizarea istoriei după cele cinci moduri de producție fundamentale, rolul imperialismului în istorie, formarea națiunilor în Asia și Africa, modalitățile rolului conducător al clasei muncitoare în țările puțin industrializate⁶.

În sfîrșit, unele chestiuni privitoare la *locul Africii în istoria popoarelor lumii*.

În această privință s-a subliniat cu putere persistența ideilor false vehiculate de istoriografia burgheză, care, fie direct, fie atribuind civilizațiilor africane unor elemente „albe”, a introdus în acest domeniu idei rasiste, etnocentriste sau apologetice pentru colonialism. Ideea „vidului african”, teoriile fenomenologice, tentația „specialiștilor” de a găsi în Africa teoria care ar fi putut să le imortalizeze numele⁷, teoria „rasei hamite”⁸ și alte „produse fantaziste ale creierilor savanților”⁹, vor trebui depistate și combătute sub orice formă s-ar

¹ *Geschichte*, p. 37. Vezi și *Cornevin*, p. 539, pentru păstorii și agricultorii din regiunea marilor lacuri.

² Modilim Achufusi, *Devoirs et responsabilités des historiens africains*, în „Présence africaine”, 1959, nr. 27—28, p. 84.

³ Kwame Nkrumah, *op. cit.*, p. 314.

⁴ R. Mauny, *art. cit.* „Guinea”, care descopra trei țări, vine de la *aguinau*, care în berberă desemnează „negrii”, după cum Sudanul, aplicat mai întîi teritoriului sud-saharian, mai apoi statului de la sudul Egiptului și Sudanului francez, înseamnă în arabă „negrii”. O soartă ciudată a avut „Mauritania”, care, sub forma Mahurim, desemna pentru catarginezi oamenii care locuiau în vestul actualului Tunis. Eratosthene vorbește de Maurusia, iar Vitruvius precizează că Maurusia este Mauritania. La arabi capătă un sens savant și maur devine sinonimul lui arab sau sarazin. „Sierra Leone” este un nume portughez (Serra Lyoa), ispanizat (Sierra) și italianizat (Leone) etc.

⁵ M. Achufusi, *art. cit.*, p. 87.

⁶ Jean Chesneaux, *La recherche marxiste et le réveil contemporain de l'Asie et de l'Afrique*, în „La Pensée”, 1961 nr. 95, p. 15—28. Unele rezolvări la I. I. Potehin, *art. cit.* din „Analele romno-sovietice”, p. 56 ș.a., și, în parte, la J. Suret-Canale, *Geschichte*, p. 44—45, 48.

⁷ *Cornevin*, p. 669.

⁸ J. Suret-Canale, *Geschichte*, p. 38—39, Saint-Claire Drake, *Détruire le mythe chamtique, devoir des hommes cultivés*, în „Présence africaine”, 1959, nr. 24—25, p. 215—230, propune refacerea edițiilor, a manualelor, dicționarelor (semnalează că ideea apare și în *Enciclopedia britanică*, ed. 1949) cu concursul UNESCO-ului.

⁹ J. Suret-Canale, *Geschichte*, p. 38; expresia aparține lui J. Richard-Molard.

înbrăca. Aceste teorii care tindeau să arate că negrii nu au avut istorie pînă la apariția colonialismului trebuie să dispară o dată cu acest sistem de exploatare.

Lichidarea rămășițelor ideologice ale colonialismului se face uneori în mod eronat prin utilizarea unor noțiuni similare celor care sînt combătute. S-a semnalat în lucrările unor istorici ai culturii africane utilizarea unor concepte metafizice, care deservesc cauza pentru care sînt scrise¹.

Așa cum afirma un istoric african, „prima datorie [a istoricului] este să se informeze despre adevărata istorie a Africii, eliberată de prejudecățile curente încă în ceea ce o privește. Pînă de curînd, istoria Africii era considerată ca fiind sinonimă activității europene în Africa”². Această datorie se leagă de obligația istoricului de a fi prezent în mijlocul societății în care trăiește și de a participa la rezolvarea problemelor vitale care i se pun în față³.

De această chestiune este conexasă și problema iradierii culturii africane, care a continuat să vieze și în teritoriile străine unde au ajuns fiii Africii⁴.

Desigur însă că cea mai prețioasă pagină a istoriei africane va fi aceea pe care o vor înfăptui popoarele Africii în lupta lor pentru independența deplină.

Al. Dușu

¹ I. I. Potehin, *art. cit.*, p. 65. Vezi și J. Suret-Canale, *Sur deux livres de Cheikh Anta Diop*, în „La pensée”, 1961, nr. 96, p. 119—122, unde se combat unele idei din lucrările *L'Afrique Noire précoloniale* și *L'unité culturelle de l'Afrique Noire*, în care se opune nordului „arian” un „Midi négro-méditerranéen”. „O filozofie a rasei nu există, ci o filozofie de clasă”, afirmă M. Achufusi, *Geschichte*, p. 224.

² U. S. Biobaku, *art. cit.*

³ Privitor la lupta de eliberare vezi materialele publicate în „Lupta de clasă”, 1960, nr. 3, p. 97—191 și nr. 6, p. 18—113, 1961, nr. 3, p. 85—91 (trad. studiului menționat mai sus al lui J. Woddis). De asemenea W. A. Hunton, *Destinele Africii*. Edit. politică, București, 1960, 322 [—324] p.

⁴ În această privință, Daniel J. Crowley, *L'héritage africain dans les Bahamas*, în „Présence africaine”, 1959, nr. 23, p. 41—58, și Gérard Chenet, *Haiti und das afrikanische Erbe*, în *Geschichte*, p. 145.

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI“

CULTURA ȚĂRILOR ROMÎNE ÎN PERIOADA DESTRĂMĂRII FEUDALISMULUI ȘI A FORMĂRII RELAȚIILOR CAPITALISTE *

În cadrul lucrărilor finale de redactare a volumului III din *Istoria României* a avut loc discuția publică asupra capitolului al X-lea al părții a treia „Dezvoltarea culturală, formarea ideologiei naționale 1774—1847”, cu participarea unui larg colectiv de cercetători: istorici, istorici de artă, istorici ai literaturii, economiști, de la institutele Academiei R.P.R. din București, Iași și Cluj, precum și din orașul Sibiu.

Dezbaterile au scos în relief aspectul principal care stă în fața redactorilor volumului din punctul de vedere al tratării unitare, pentru întreg teritoriul patriei noastre a acestei importante probleme a istoriei României. Întregul volum a adoptat, tratarea separată, în cadrul provinciilor istorice a dezvoltării social-economice, politice și culturale dar participanții la discuții au subliniat necesitatea de a prezenta cultura din Moldova, Țara Românească și Transilvania ca o unitate. Școala ardeleană — arăta unul dintre vorbitori — a avut la baza ei întreaga cultură românească, îndeosebi ideile lui D. Cantemir privitoare la unitatea și romanitatea poporului român, și apoi ea a influențat de la început manifestările culturii moderne din Moldova și Țara Românească, reflectând astfel dezvoltarea economică unitară și în strînsă interdependență a țărilor romine în perioada de destrămare a feudalismului și a formării relațiilor de producție capitaliste.

Un alt aspect al formării ideologiei naționale îl constituie studiul precis al schimbărilor intervenite în baza economică a celor trei țări romine, schimbări care în această perioadă reflectă transformările din structura de clasă a societății de pe teritoriul patriei noastre, apariția burgheziei și a proletariatului, ascensiunea capitalismului care va produce apoi și schimbări ideologice. Această ideologie nu poate fi însă înțeleasă decât în strînsă legătură cu cultura europeană burgheză, căci paralel cu eforturile burgheziei noastre de a-și constitui cultura sa pe baze naționale se întrevăd permanente schimburi și împrumuturi, într-o epocă în care însăși economia națională este influențată tot mai mult de economia capitalistă europeană. Interdependența universală a națiunilor, proprie orînduirii burgheze, atît pentru producția materială cît și pentru cea spirituală a fost subliniată de K. Marx astfel: „Produsele spirituale ale diferitelor națiuni devin bunuri comune”¹.

Discuțiile au evidențiat necesitatea de a reliefa în primul rînd, împrejurările sociale și economice interne, ca explicație fundamentală a schimbărilor survenite în literatură și în

* Text întocmit pentru revista „*Studii*” de secretariatul științific al vol. III al tratatului *Istoria României*.

¹ K. Marx-F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Ed. politică, Buc., 1960, p. 36.

cultură și numai apoi să se vorbească despre influențele străine în general și despre influența franceză în special. Legăturile cu cultura, mai ales cu literatura franceză — arăta unul dintre participanții la discuție — când țările române parcurg perioada destrămării feudalismului nu sînt esențiale și nu pot explica noua direcție luată de literatura noastră mai ales în ceea ce privește ideile social-politice. Franța rezolvase probleme care abia acum se ridicau în fața poporului nostru: lupta pentru unire, pentru independență, pentru eliberarea clăcașilor, și pentru formarea statului burghez-democratic. Este deci evident că tendințele principale ale literaturii noastre trebuie să fie explicate prin factorul intern și că în acest capitol de cultură importanța influenței occidentale în formarea ideologiei naționale românești trebuie înțeleasă în adevăratele ei proporții. Dar și aici problema trebuie privită dialectic, înțelegînd pe deoparte latura pozitivă a acestui fenomen, adică rolul limbii și culturii franceze ca purtătoare a unor idei progresiste pentru secolele XVIII și XIX manifestat la noi în țară est și în Rusia și Germania, iar pe de altă parte latura negativă evidentă în acțiunea moșierimii de a vorbi și scrie numai franțuzește, de a împiedica dezvoltarea limbii române și a formării ideologiei naționale.

Un interes similar a suscitat dezbaterile rolului limbii, învățămîntului și literaturii grecești în istoria culturii noastre, mai ales în perioada destrămării feudalismului și a formării capitalismului. De obicei — arăta unul dintre participanții la discuție — se identifică fanariotismul și cu învățămîntul grecesc, acesta fiind considerat ca o manifestare culturală a domniei fanarioților în Principatele române. Înălțarea fanarioților, după răscoala poporului condus de Tudor Vladimirescu, ar fi avut ca urmare înlocuirea influenței grecești și promovarea limbii române.

Asemănînd rolul limbii eline clasice, ca purtătoare a umanismului, cu rolul limbii latine în Apus — după cum au subliniat dezbaterile — se menționa că existența unor școli grecești de învățămînt superior nu trebuie considerată ca o anexă a fanariotismului și de aici trebuie înțeles că lupta pentru limba română nu poate fi privită ca o luptă între două popoare: români și greci.

Rolul învățămîntului grecesc clasic trebuie precizat, mai ales deosebindu-l de rolul și importanța limbii grecești moderne. Scriitorii și profesorii, oamenii de cultură greci, care de pe teritoriul patriei noastre militau în această perioadă pentru limba poporului, se aflau pe aceeași linie ca și oamenii de cultură români, care luptau pentru limba lor. V. I. Lenin arată că promovarea limbii naționale este un fenomen necesar dezvoltării pieței, este un vehicul, un instrument indispensabil legăturii dintre patron, muncitor, clienți: „În lumea întregă, epoca victoriei definitive a capitalismului asupra feudalismului a fost legată de mișcări naționale. Baza economică a acestor mișcări constă în faptul că pentru victoria deplină a producției de mărfuri este necesar ca burghezia să cucerească piața internă, este necesar ca populații vorbind aceeași limbă să se închege ca state, fiind înlăturate totodată orice piedici în calea dezvoltării acestei limbi și în calca încetățenirii ei în literatură. Limba este mijlocul cel mai important de comunicare între oameni; unitatea limbii și dezvoltarea ei nesfîrșită este una din condițiile cele mai importante ale unui comerț cu adevărat liber și pe scară largă, corespunzător capitalismului contemporan, ale unei libere și largi grupări a populației în clase diferite, în sfîrșit, o condiție a legăturii strînsă dintre piață și orice patron sau patronaș, vînzător și cumpărător”¹. De aceea problema influențelor trebuie privită prin prisma nevoii pe care o are un popor la un moment dat de diferite idei corespunzătoare gradului nou de dezvoltare social-economică la care el a ajuns.

Discuții ample s-au purtat și în jurul problemei privitoare la aspectul uncori precum bibliografic al tratării unor paragrafe în dauna evidențierii sintetice a elementelor caracteristice. S-a arătat, de exemplu, că unele cărți, gazete, publicații apărute în Principate în limba greacă chiar

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, Buc., 1959, p. 398.

dacă autorii lor au stat 2—3 ani aici, aparțin culturii grecești; ele erau menite culturii și poporului grec. Dintre acestea merită să fie menționate numai operele care au fost traduse, au fost cunoscute și au influențat dezvoltarea poporului nostru.

Aducând argumente suficiente, o parte dintre vorbitori au arătat necesitatea de a sublinia mai puternic lupta împotriva feudalismului, pentru a se vedea pregătirea anului revoluționar 1848, pentru a se urmări dezvoltarea culturii pe plan național, formarea ideologiei naționale, a unității culturale a poporului român. Aceasta trebuie să treacă pe primul plan, înaintea tratării despre influența limbii și culturii franceze, decadența culturii grecești, laicizarea tiparului ori integrarea în cultura europeană. Cu drept cuvânt, în materialele prezentate s-a acordat atenție deosebită Școlii ardelenene ca o mișcare de luptă pentru drepturile poporului român asupra din punct de vedere social și național. Unii vorbitori au cerut însă să se arate mai clar rolul „drep- tului istoric” în ideologia Școlii ardelenene, ca explicare a primatului istoriei în opera cărturarilor din acea epocă. Se propune ca *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, de Petru Maior și *Cronica românilor* a lui Gheorghe Șineai să fie scoase dintre rînduri și analizate puțin mai larg. Opera lui P. Maior este prima lucrare de critică științifică în istoria noastră, iar cea de-a doua, a lui Gh. Șineai, prin documentele și cronicile culese din bibliotecile și arhivele interne și străine, ca și prin erudiția și spiritul critic al autorului nu mai poate fi socotită ca o cronică, ci ca o operă istorică a trecutului patriei noastre.

În discuțiile purtate s-a sugerat ideea scurtării unor paragrafe mult prea dezvoltate, ca de exemplu referirile la biblioteci, învățămînt, scrieri economice, istoriografie, povestiri istorice în versuri, manuale didactice.

Unii participanți la discuții au ridicat problema insuficienței tratării a poeziei populare. V. Alecsandri a început înainte de 1848 culegerea legendelor; îndreptarea literaturii spre producția artistică a poporului constituie un moment hotărîtor pentru formarea ideologiei naționale prin literatură. Literatura noastră din epoca destrămării feudalismului — arăta unul dintre vorbitori — n-a fost numai opera boierimii trecute la preocupări și profesii burgheze, n-a fost numai opera burgheziei, orașenimii în ascensiune, ci ecoul maselor populare care se resimțea acum în cultură cu tot aîlta vigoare, cum s-a făcut auzit și în marile evenimente politice care au urmat: revoluția de la 1848 și Unirea Principatelor.

Prezența unor istorici de artă, membri ai Institutului de istoria artei al Academiei R.P.R. din București, a făcut ca discuția să cîștige prin aprofundarea la un nivel corespunzător și a paragrafelor privitoare la arta țărilor române, în perioada 1774—1847. Unul dintre vorbitori a arătat, în acest sens, că dintre arte, pictura ar exprima cel mai bine prefacerile fundamentale care se petrec în ideologie. În pictură se exprimă mai puternic, mai clar decît în orice alt domeniu al artei, caracterul dominant, militant al ideologiei din această epocă. Paragraful referitor la arhitectură — arăta în continuare vorbitorul — se reduce, din cauza rolului secundar al acesteia în comparație cu pictura, la o serie de enunțări de detalii destul de tehnice, greu de urmărit și de înțeles de către cititori. Nici aici nu apare cu putere atmosfera de pregătire a revoluției de la 1848, atmosferă care ar putea să fie exemplificată prin picturile și litografiile cu teme istorice. Prezentarea acestui paragraf trebuie să fie mai vie, mai interpretativă căci el reflectă o epocă de mari frămîntări care duc la o orînduire nouă în viața poporului nostru.

Discuțiile au subliniat tratarea justă a aportului cultural al minorităților naționale, încadrat în marile curente de idei, oglîndind fidel comunitatea de luptă și gîndire a poporului român și a minorităților naționale, lupta comună a maselor împotriva asupritorilor. Deosebirile de limbă nu i-au împiedicat niciodată pe oamenii muncii să lupte împreună pentru libertate și progres social.

Cîteva intervenții substanțiale s-au referit la aprecieri asupra importanței scrierilor lui Zilot Romnul și Naum Rîmniceanul propunînd ca aceștia să fie încadrați în curentul de idei din jurul anului 1821.

Discuția a arătat necesitatea încredințării întregului material — ce se cere a fi îmbunătățit cu precizările și sugestiile făcute în dezbateri — unui singur redactor care să înfățișeze în mod unitar dezvoltarea culturii celor trei țări romîne : Moldova, Țara Romînească și Transilvania, în perioada destrămării feudalismului și a dezvoltării relațiilor de producție capitalistă.

La dezbateri au participat : V. Maciu, P. P. Panaitescu, I. Ionașcu, D. Simonescu, C. Bodea, D. Berindei, C. Șerban, A. Ilieș, M. Popescu, S. Alterescu, Al. Elian, I. Pervain, S. Benkő, P. Teodor, S. Columbeanu, C. Göllner, G. Gündisch, N. Fotino și alți cercetători.

Discuțiile au fost prezidate de acad. D. Prodan și prof. M. Berza care au expus și concluziile.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ COMUNĂ ORGANIZATĂ DE INSTITUTUL DE ISTORIE A PARTIDULUI DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.M.R., ŞCOALA SUPERIOARĂ DE PARTID „ŞTEFAN GHEORGHIU”, INSTITUŢELE DE ŞTIINŢE SOCIALE ALE ACADEMIEI R.P.R. ŞI ACADEMIA MILITARĂ GENERALĂ CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 40 DE ANI DE LA ÎNFIINŢAREA PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA

În ziua de 26 mai, în sala de marmoră a Casei Scînteii, a avut loc şedinţa festivă de deschidere a sesiunii ştiinţifice consacrate aniversării a 40 de ani de la înfiinţarea Partidului Comunist din România.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de Ion Popescu-Puţuri, membru al C.C. al P.M.R., directorul Institutului de istorie a partidului. În continuare au fost prezentate comunicările : *Congresul I al P.C.R. şi însemnătatea sa istorică* de Gh. Stoica, membru al C.C. al P.M.R. şi Fl. Dragne ; *Lupta P.M.R. pentru continua sa întărire, pentru unitatea şi coeziunea rîndurilor sale* de Petre Lupu, membru al C.C. al P.M.R. ; *Partidul — forţa conducătoare în construcţia economică şi culturală a ţării* de Manea Mănescu, membru al C.C. al P.M.R. ; *Rolul dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului în desăvîrşirea construcţiei socialiste* de Roman Moldovan, directorul Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R., şi I. Rachmut membru, corespondent al Academiei R.P.R. ; *Politica P.M.R. de făurire a culturii socialiste* de acad. Athanase Joja, membru al C.C. al P.M.R., preşedintele Academiei R.P.R. ; *Lupta partidului pentru făurirea şi închegarea alianţei clasei muncitoare cu ţărînim-a muncitoare* de V. Vlăcu, membru al C.C. al P.M.R. şi Acad. V. Malinschi, membru supleant al C.C. al P.M.R. ; *Conducerea de către partid a organizaţiilor de masă* de Grigore Comartin, rectorul Şcolii superioare de partid „Ştefan Gheorghiu” ; *P.M.R. — făuritorul şi conducătorul armatei populare române, apărătoare a intereselor poporului român şi a păcii* de general-maior I. Dincă.

Lucrările sesiunii au continuat pe secţii astfel : secţia istorie la Muzeul de istorie a P.M.R., secţia de economie politică la Şcoala superioară de partid „Ştefan Gheorghiu” şi secţia de filozofie în aula Academiei R.P.R.

În cadrul secţiei de istorie, prezidată de Ion Popescu-Puţuri membru al C.C. al P.M.R. şi de acad. A. Oţetea, au fost ţinute un număr de 10 comunicări.

În comunicarea : *Avîntul revoluţionar din România sub influenţa Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie (1917—1921)*, autorii V. A. Varga şi Gh. Moldovan se ocupă de transformarea

procesului de radicalizare a maselor în primii ani ai războiului imperialist mondial într-un avânt revoluționar, în primul rând ca urmare a agravării situației materiale a oamenilor muncii. În raportul prezentat cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Partidului Comunist din România tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta: „Primul război mondial care a pricinuit poporului imense suferințe, doliu, foamete, ruină economică, a făcut să crească mai mult ca oricând ura și revolta maselor muncitorești și țărănești împotriva stăpînirii burghezo-moșierești”¹.

Lupta de clasă din România s-a ridicat în această vreme pe o treaptă superioară în urma uriașului ecou în rîndurile maselor largi, a ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie; aceasta s-a reflectat asupra creșterii luptelor sociale și a orientării mișcării muncitorești din țara noastră în anii 1917—1921, cît și asupra drumului ei de dezvoltare pentru întreaga perioadă istorică ce a urmat. V. I. Lenin scria în primăvara anului 1920 că: „exemplul rus arată tuturor țărilor cîte ceva — dar cu totul esențial — din viitorul lor inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru”².

În continuare, comunicarea se ocupă de felul în care avîntul revoluționar din această perioadă în mișcarea muncitorească din țara noastră — întezit de flacăra înnoitoare a exemplului victoriei Revoluției din Octombrie — a determinat o schimbare fundamentală în modul de a gîndi al clasei muncitoare. În strînsă legătură cu răspîndirea ideilor leninismului și cu procesul de organizare a proletariatului încă în condițiile războiului a avut loc creșterea continuă a luptei maselor. În anul 1918 au loc puternice greve și demonstrații, masele înfruntă legile excepționale adoptate pe timpul războiului, atît în teritoriul ocupat al țării, la București, în valea Prahovei cît și într-o serie de centre din Moldova ca Iași, Galați, Bîrlad, Pașcani și în regiunile forestiere. Puternice frămîntări au cuprins și armata burghezo-moșierească. În numeroase întreprinderi s-au creat în toamna anului 1918 consilii muncitorești. Greva generală de protest din 21 iulie 1919 la chemarea Internaționalei Comuniste pentru apărarea Rusiei Sovietice și a Ungariei revoluționare, a ridicat la luptă zeci de mii de oameni ai muncii din România.

Comunicarea se ocupă în continuare de caracterul deosebit de înverșunat al luptei de clasă în anul 1920, de creșterea nivelului grevelor și imbinarea lor cu demonstrații uriașe. Nici represaliunea crîncenă a burghezo-moșierimii, nici sprijinul pe care ea l-a primit din partea imperialiștilor occidentali n-au putut împiedica întărirea rapidă a curentului comunist în focul avîntului revoluționar din anii 1917—1921, și o dată cu aceasta victoria leninismului împotriva oportunismului și reformismului. Crearea Partidului Comunist din România — se arată în încheiere — a fost principalul conținut istoric al marilor lupte ale clasei muncitoare din România din anii 1917—1921, care au înscris o pagină glorioasă în istoria mișcării muncitorești și a țării noastre.

Acad. P. Constantinescu-Iași și N. Popescu au prezentat comunicarea *Procesul din Dealul Spirii — moment însemnat în lupta Partidului Comunist din România împotriva teroarei dezlănțuite de burghezie și moșierime asupra mișcării muncitorești*. Teama claselor dominante și-a găsit expresia în acțiunea criminală a guvernului de a lichida avangarda revoluționară a clasei muncitoare, începută prin arestarea tuturor delegaților la Congresul partidului care votaseră pentru afilierea la Internaționala a III-a, și înscenarea monstruosului „proces din Dealul Spirii”. Această acțiune urmărea să intimideze clasa muncitoare, s-o abată de la lupta ei revoluționară sub conducerea partidului. Abuzuri, samavolnicii, încălcarea a înseși legilor burgheze, mistificări, amenințări, torturi și schingiuiiri nemaipomenite și chiar asasinat, caracterizează acțiunea

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 429.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 6.

organelor de represiune în legătură cu procesul din Dealul Spirii, oglindind slăbiciunea și teama claselor exploatatoare în fața mișcării revoluționare.

Muncitorimea, sub conducerea partidului comunist a legat strâns lupta pentru revendicările ei cu lupta pentru smulgerea comuniștilor din mâinile reacțiunii și încetarea monstroasei înscenări din Dealul Spirii.

Deși a folosit toate mijloacele, burghezia nu a reușit să înfrângă voința de luptă a comuniștilor, credința lor în victoria cauzei pentru care luptau. Din cuvântul acuzaților a reieșit clar că afilierea la Internaționala Comunistă, care constituia învinuirea principală adusă de burghezie, nu constituie o chestiune pasibilă de penalitate, a reieșit că partidul comunist luptă împotriva burgheziei care nedreptățește masele muncitoare. Din cuvântul acuzaților comuniști la proces s-a desprins ca un fir roșu lupta maselor populare împotriva jafului și exploatării. Împotriva poverilor de tot felul și a legilor reacționare. Comuniștii au subliniat în cuvântul lor la proces adevărata stare de nemulțumire și revoltă a maselor muncitoare împotriva exploatării singeroase și a terorii exercitate de regimul burghezo-moșieresc din România.

Autorii comunicării tratează pe larg procesul călirii multor acuzați, care au devenit luptători de nădejde pentru cauza clasei muncitoare. Astfel marinarul Ion Grecea a spus la proces : „În libertate nu am știut ce este comunismul și cine sînt comuniștii. În închisoare abia am aflat cine sînt și m-am convins acum că am o singură datorie față de mine, care am fost exploatat în ateliere de către patronii mei care cu sîngele meu s-au îmbogățit. Acum cunosc ce datorie am față de părinții, frații și surorile mele care și azi muncesc moșia boierească. Am datoria de a lupta pentru drepturile claselor împilate de cei de sus. Sînt convins că soldații, țărani și întreg poporul muncitor au un ideal comun, izvorit din aceleași suferințe și pentru izbînda căruia cu toții trebuie să lupte... În închisoare — a spus Ion Grecea — am făcut cea mai frumoasă școală din viața mea”¹.

Înscenarea monstroasă din Dealul Spirii a durat cinci luni de zile și s-a terminat cu înfrîngerea organizatorilor ei. Smulgerea majorității comuniștilor din ghearele burgheziei a constituit o importantă victorie a partidului comunist împotriva forțelor negre ale reacțiunii.

Comunicarea *Ideile leniniste — far călăuzitor în lupta pentru crearea Partidului Comunist din România*, de T. Georgescu și V. Liveanu, contribuie la cunoașterea procesului de răspîndire a ideilor leninismului în mișcarea muncitorească din România. Încă înainte de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în țara noastră erau cunoscute unele din lucrările lui V. I. Lenin, dar pînă la victoria revoluției socialiste în Rusia nu se putea vorbi despre cunoașterea și înțelegerea în țara noastră a învățăturii leniniste în problemele fundamentale ale revoluției. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, aripa revoluționară a mișcării muncitorești din România se orientează spre leninism, și în legătură cu aceasta, grupurile revoluționare formate de militanții aripei de stînga a Partidului socialist din România se transformă în grupuri comuniste.

Comunicarea analizează etapele și mijloacele răspîndirii în continuare a ideilor leninismului în țara noastră în nemișcitate legătură cu lupta aripei revoluționare în frunte cu grupurile comuniste pentru crearea Partidului Comunist din România. Momente importante în această direcție sînt : participarea delegaților români la congresul de constituire al Internaționalei a III-a, intensificarea publicării lucrărilor lui Lenin și a activității de popularizare și explicare a ideilor sale, o dată cu situarea deschisă și organizată a majorității secțiunilor Partidului socialist pe poziția luptei pentru transformarea acestui partid în Partid Comunist.

După greva generală din octombrie 1920 procesul răspîndirii leninismului în mișcarea muncitorească din țara noastră a progresat și mai rapid. În legătură cu aceasta comunicarea

¹ *Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului*, fond. 96, dos. 238, f. 198.

vorbește despre consfătuirea din noiembrie 1920 a grupurilor comuniste, despre discuția lui V. I. Lenin cu delegația Partidului socialist din România în decembrie 1920. Lupta aripei revoluționare a Partidului socialist în frunte cu grupurile comuniste a dus la istorica victorie a ideilor leninismului asupra reformismului în mișcarea muncitorească din țara noastră, crearea Partidului Comunist din România.

Din activitatea Partidului Comunist din România pentru făurirea unității de luptă a oamenilor muncii români și de alte naționalități împotriva regimului burghez-moșieresc, este titlul comunicării prezentate de L. Bányai și Elena Gheran.

Autorii expun în prima parte a comunicării o sinteză a principalelor teze ale învățaturii marxist-leniniste cu privire la problema națională. De la înființare, Partidul Comunist din România s-a călăuzit neabătut în problema națională, după principiile învățaturii marxist-leniniste. „Partidul arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a luptat cu hotărâre pentru deplina egalitate în drepturi a oamenilor muncii de toate naționalitățile, împotriva asuprii naționale, a combătut cu intransigență naționalismul, șovinismul, antisemitismul, a promovat neobosit ideile internaționalismului proletar”¹. În continuare, comunicarea se ocupă de principalele documente de partid în care se găsesc indicații cu privire la munca pe care partidul a desfășurat-o în anii grei ai ilegalității pentru demascarea ațțărilor naționaliste ale burgheziei și pentru cimentarea unității de acțiune a oamenilor muncii români și de diferite naționalități. O analiză atentă se acordă muncii desfășurate de partid pentru a demasca regimul fascist din România și Ungaria, de a chema masele de oameni ai muncii români și maghiari la luptă pentru doborârea guvernelor fasciste și dominației capitaliștilor. În rezoluția C.C. al Partidului Comunist din România din ianuarie 1942 intitulată „Pieirea sau salvarea poporului român”, se subliniază că: „Trebuie arătat atât poporului român cât și maselor maghiare din Transilvania că demagogia și campania jalnicilor trădători de patrie, în frunte cu Antonescu în România și Horthy în Ungaria, nu servesc decât planul lui Hitler de a nimici atât poporul român, cât și pe cel maghiar, în războiul său tihăresc contra Uniunii Sovietelor”².

În partea finală, comunicarea se ocupă de rezolvarea problemei naționale în țara noastră în condițiile desfășurării revoluției populare. Doborârea de la putere și lichidarea claselor exploatatoare interesate în dezbinarea națională a oamenilor muncii, a făcut posibilă statornicirea definitivă a relațiilor frățești dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare. „Un rod minunat al politicii leniniste a partidului nostru, al muncii educative desfășurate de partid — arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în cuvântarea sa la Cluj la 13 martie 1960 — este frăția dintre poporul român și minoritățile naționale. Secole de-a rândul claselor exploatatoare au cultivat naționalismul și șovinismul, ura și dușmănia între oamenii muncii români și de alte naționalități, izolarea națională. Îndată după eliberare, partidul nostru și-a pus sarcina de a lichida această blestemată moștenire a trecutului. Pe această cale partidul nostru a obținut succese remarcabile datorită atitudinii sale hotărâte, intransigente, de combatere a naționalismului și șovinismului, a oricăror atitudini oportuniste și șovăielnice față de naționalism”³.

Comunicarea Rolul luptelor muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933 în stăvilitrea fascizării țării de Gh. Vasilechi și N. Lupu analizează consecințele politice imediate ale importanteii bătălii a clasei muncitoare care a ridicat pe o treaptă superioară lupta de clasă din țara noastră. Puternica contraofensivă a muncitorilor ceferiști și petroliști a lovit în primul rând așa-zisul „plan de asanare economică” al României burghez-moșierești elaborat la Geneva

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 434.

² *Documente din Istoria P.C.R., 1917—1944*, ed. II, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 353.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 79.

sub dictatul bancherilor francezi. Autorii comunicării expun împrejurările care au determinat un caracter deosebit luptei ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933, și anume faptul că muncitorii ceferiști n-au acționat numai pentru eliberarea delegaților arestați și recunoașterea comitetelor de fabrică, dar și pentru desființarea stării de asediu în general, a eliberării tuturor deținuților politici revoluționari, pentru restabilirea tuturor organizațiilor revoluționare și progresiste, împotriva fascismului și pregătirilor de război.

Subliniind faptul că luptele din februarie au însemnat o importantă manifestare a clasei muncitoare împotriva fascismului, autorii comunicării scot în evidență faptul că în loc de izolarea proletariatului și a conducătorului său, partidul comunist, așa cum intenționau burghezia și moșierimea, s-a ajuns la o întărire considerabilă a legăturilor acestuia cu pătri importante ale maselor muncitoare neproletare. „Guvernul voise — se arată în Buletinul C.C. al P.C.R. — să termine cu „dezordinea”, să dea maselor o lecție practică de „ordine”, dar în realitate lucrurile au ieșit așa că detașamentele înaintate proletare dădeau ele maselor de milioane o lecție pilduitoare de luptă de masă, organizatoricește și politicește deosebit de înaltă”.

Campania largă de solidaritate cu greviștii desfășurată în jurul monstruosului proces înscenat conducătorilor muncitorilor ceferiști și petroliști ca și procesul însăși, au fost o continuare a luptelor din ianuarie—februarie 1933. La proces tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a demascat politica de ațfăre șovină dusă de clasele exploataoare pentru învrăjbierea muncitorilor și fărâmițarea solidarității lor de clasă: „D-le președinte, muncitorimea conștientă nu face nici un fel de distincție de rasă și naționalitate. În ateliere muncitorii romni suferă ca și cei evrei sau unguri, iar fabricanții nu țin seamă la concedieri dacă muncitorii sînt sau nu romni”¹.

În încheiere, comunicarea arată că atât prin consecințele lor imediate cît și prin întreaga lor influență asupra evoluției politice a României în anii următori, luptele muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933 au constituit un obstacol în calea fascizării țării. „Prin înaltul lor nivel de organizare, prin amploarea și spiritul lor revoluționar — arată tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — aceste lupte au marcat un moment de cotitură în dezvoltarea partidului și a întregii mișcări muncitorești”².

În comunicarea *Partidul Comunist din România — mobilizatorul maselor populare la lupta pentru susținerea războiului antihitlerist*, autorii, V. Rață și Lt. colonel Anescu Vasile, arată că prin conducerea maselor la lupta pentru susținerea războiului antihitlerist, partidul a înscris una din cele mai glorioase pagini din istoria poporului nostru. În lupta de mobilizare și organizare a forțelor pentru susținerea războiului antihitlerist, partidul comunist a avut de întâmpinat mari greutăți din partea capitaliștilor și moșierilor, care temîndu-se de lupta revoluționară a maselor populare pentru reforme democratice, vedeau în zdrobirea Germaniei hitleriste pierderea sprijinului lor principal.

Sub lozincă: „Totul pentru front, totul pentru victorie”, Partidul Comunist din România a chemat oamenii muncii la luptă hotărîtă pentru refacerea economiei naționale și sporirea producției industriale îndeosebi a celei destinate armatei, pentru redresarea și organizarea transporturilor și în primul rînd a celor militare, pentru aprovizionarea la timp a luptătorilor de pe front. În fruntea luptei pentru susținerea războiului drept antihitlerist s-a situat clasa muncitoare. Prin presă, conferințe, apeluri, partidul comunist ridică masele muncitoare la luptă împotriva elementelor reacționare, sabotoare. „Rămășițele fasciste ale gării de fier — se sublinia în apelul C.C. din 30 august 1944 — sînt astfel principalul dușman, amenințînd din spate armata țării, forțele patriotice și însăși existența poporului român”³.

¹ „Dimineața”, din 12 iunie 1934.

² Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*. Ed. politică, București, 1961, p. 435.

³ „România liberă”, nr. 15 din 30 august 1944.

Comunicarea se ocupă de metodele de muncă ale partidului printre muncitorii din transporturi, din industria metalurgică și de armament chemați cei dintâi să asigure nevoile frontului. Tărâniimea muncitoare a răspuns de asemenea cu hotărâre la chemările partidului comunist de a sprijini frontul antihitlerist. Problema de bază — se subliniază de către autori — asupra căreia partidul atrăgea atenția maselor era înțelegerea de către acestea că una din condițiile necesare înfăptuirii transformărilor revoluționare și pentru intensificarea eforturilor de război, era alungarea guvernelor cu majoritate reacționară și instaurarea unui guvern democratic. În acest scop era necesară unirea tuturor forțelor democratice într-un front larg de luptă. Subliniind succesele obținute în lupta pentru înfringerea hitlerismului, în expunerea din 8 aprilie 1945 tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej spunea: „Dacă astăzi soldații noștri luptă cu eroism pe front contribuind la zdrobirea fascismului, aceasta se datorește forțelor democratice din interiorul țării, care au știut să mobilizeze și să îndrume întregul popor împotriva dușmanului intern și extern”¹.

Autorii comunicării se ocupă apoi de lupta eroică a numeroaselor noastre divizii care au participat alături de glorioasa armată sovietică la lupta pentru eliberarea popoarelor Ungariei și Cehoslovaciei până la victoria finală. Frăția de arme româno-sovietică a cimentat prietenia și alianța de nezdruccinat dintre poporul român și poporul sovietic. Partidul Comunist din România a fost organizatorul și însuflețitorul luptei maselor populare pentru susținerea războiului antihitlerist.

Comunicarea *Realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a clasei muncitoare sub conducerea Partidului Comunist din România. Congresul I al P.M.R.* de C. Băjenaru și N. Huscaru analizează perioada istorică cuprinsă între 23 August 1944 și începutul anului 1948 când a fost înfăptuită unificarea celor două partide muncitorești. Crearea Frontului Unic Muncitoresc la 1 Mai 1944 a reprezentat un moment important pe drumul realizării unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare. Un pas important pe drumul făuririi unității clasei muncitoare l-a constituit reorganizarea sindicatelor pe baza frontului unic la 1 septembrie 1944.

Conferința Națională a Partidului Comunist din România, a acordat o deosebită atenție întăririi Frontului Unic Muncitoresc și problemei făuririi Partidului Unic Muncitoresc. Rezoluția Conferinței a chemat pe muncitorii social-democrați la luptă pentru făurirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare, subliniind că: „Partidul Comunist Român conține înfăptuirea Partidului Unic Muncitoresc nu ca pe o contopire mecanică între cele două partide existente, ci ca o unificare politică și organizatorică făcută pe baze principiale, în urma unei acțiuni de lămurire ideologică și a înfăptuirii unei depline unități de acțiune”².

Comunicarea analizează congresele din anii 1946 și 1947 ale P.S.D. și procesul victoriei partizanilor unității de acțiune a clasei muncitoare care au însărcinat C.C. al P.S.D. „să discute cu C.C. al Partidului Comunist Român, mijloacele practice pentru realizarea unității politice, organizatorice și ideologice a mișcării noastre muncitorești”³. Astfel în toamna anului 1947, pe baza hotărârilor organelor supreme ale celor două partide (a rezoluției Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din octombrie 1945 și a hotărârii Congresului Partidului Social-Democrat din octombrie 1947), C.C. a. P.C.R. și C.C. al P.S.D. călăuzindu-se după geniala teză a fondatorului comunismului științific că: „succesul mișcării muncitorești din fiecare țară poate fi asigurat numai prin puterea unirii și a organizării”⁴, au trecut la înfăptuirea practică a partidului unic al clasei muncitoare.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, Ed. IV, E.S.P.L.P., București, 1956, p. 31.

² „Scnteia”, seria III, an. XVI, nr. 367 din 1 nov. 1945 și urm.

³ „Libertatea” nr. 943 din 11 oct. 1947, p. 1, col. 2—3.

⁴ K. Marx-F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. P.M.R., București, p. 388.

Autorii comunicării, pe baza unui bogat material documentar arată cum realizarea unității deplină a clasei muncitoare într-un singur partid politic a fost o cerință dictată de întreaga dezvoltare politică și social-economică a patriei noastre. Ea s-a împlinit în procesul luptei pentru refacerea economică a țării și a pregătirii condițiilor de trecere la revoluția socialistă.

Congresul de unificare s-a deschis la 22 februarie 1948. „Prin consacarea acestui congres — spunea tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — care încheie procesul de unificare organizatorică a proletariatului din România, sarcina încredințată celor două comitete centrale ale noastre — Comitetul Central al Partidului Comunist Român și Comitetul Central al Partidului Social Democrat — în domeniul împlinirii unității organice a clasei muncitoare a fost terminată. Vă revine vouă, tovarăși delegați și delegate, sarcina de a alege primul Comitet Central al Partidului Muncitoresc Român”¹.

În comunicarea *Lupta Partidului Comunist Român pentru instaurarea dictaturii proletariatului. Caracterul relativ pașnic al revoluției*, Gh. Țuțui și Al. Gh. Savu s-au ocupat de analiza celor două etape ale revoluției populare din țara noastră care formează un singur proces revoluționar neîntrerupt. O caracteristică a perioadei dintre 23 August 1944 și 6 Martie 1945 a constituit-o faptul că deși la putere se mențineau guverne cu majoritate reacționară, sfera lor de acțiune era din ce în ce mai restrânsă, puterii burghezo-moșieresti opunându-i-se într-o măsură tot mai mare masele largi populare.

Clasele exploatoare, văzându-și sfârșitul aproape, se orientau spre dezlănțuirea războiului civil în scopul salvării regimului burghezo-moșieresc. În aceste condiții, întreaga activitate a partidului comunist s-a concentrat în vederea ridicării la luptă a maselor celor mai largi ale poporului nostru, pentru a constitui o forță suficient de puternică spre a împiedica izbucnirea războiului civil. Exprimând poziția hotărâtă a Partidului Comunist din România de a împiedica planurile reacțiunii de a împinge țara în ghearele războiului civil, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată în ședința Consiliului de Miniștri din 21 februarie 1945: „Vom împiedica prin toate mijloacele încercarea de a transforma lupta din interior în război civil”².

Autorii comunicării se ocupă în continuare de lupta partidului comunist plină de abnegație, pentru a transforma în realitate posibilitatea existentă în condițiile istorice concrete de atunci de a cucerii puterea de stat fără război civil și de a asigura un curs pașnic procesului de trecere de la capitalism la socialism, precum și atenției ce se acorda în același timp și posibilității cuceririi puterii pe o cale nepașnică.

Milioane de oameni ai muncii, participanți la demonstrațiile care se țineau lanț în întreaga țară, au împiedicat dezlănțuirea războiului civil, pus la cale de clasele exploatoare, au impus alungarea majorității reacționare a guvernului în frunte cu Rădescu și instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului democratic condus de dr. Petru Groza. Prin conținutul său de clasă și prin sarcinile sale, noua putere reprezenta dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și a țărănimii, în care rolul de conducător revenea clasei muncitoare.

Comunicarea se ocupă în continuare de însemnătatea deosebită pe care a avut-o în dezvoltarea revoluției Conferința Națională a Partidului Comunist din România din octombrie 1945, care a trasat importante sarcini menite să consolideze puterea muncitorească-țărănească, să asigure refacerea și dezvoltarea economiei naționale și să creeze condițiile necesare trecerii de la desăvârșirea revoluției burghezo-democratice la revoluția socialistă. În lupta pentru consolidarea regimului democrat-popular, un moment însemnat l-au constituit alegerile parlamentare din noiembrie 1946, în care forțele democratice au zdrobit politicește partidele burghezo-moșieresti.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. IV, E.S.P.L.P., Buc., p. 156.

² Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 303, fila 7.

Autorii comunicării analizează măsurile luate de puterea populară din inițiativa Partidului Comunist Român începând din noiembrie 1946, având un caracter anticapitalist din ce în ce mai pronunțat, care au lovit puternic în capitalul speculativ, în specula și în sabotajul capitalist, îngrădind într-o măsură tot mai mare manifestările anarhice caracteristice economiei capitaliste. Ele au subminat puterea economică a burgheziei, pregătind terenul alungării totale și definitive a acestei clase exploatoare din viața politică a țării.

În încheiere se arată că proclamarea Republicii Populare Române a desăvârșit procesul de transformare calitativă survenit în conținutul puterii de stat, de transformare a dictaturii revoluționar-democratice a proletariatului și țărănimii în dictatură a proletariatului. Această transformare nu s-a produs pe calea unei epizodii revoluționare, ci a fost săvârșită, cu sprijinul maselor de către însăși conducerea de stat.

Din activitatea Partidului Comunist din România pentru atragerea maselor de soldați la lupta revoluționară a poporului în timpul regimului burghezo-moșieresc (1921—1941), este tema comunicării întocmite de maior Gherase Mihai și lt. colonel Tușu Dumitru. Încă din primele zile ale existenței sale, partidul comunist a folosit experiența mișcării muncitorești internaționale sintetizată de cel de-al II-lea Congres al Internaționalei Comuniste cu privire la necesitatea muncii în armată. „Renunțarea la această muncă — preciza rezoluția Congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste — ar fi egală cu trădarea datoriei revoluționare și este incompatibilă cu aparținerea la Internaționala a III-a”¹. În cadrul congreselor partidului și ale plenarelor Comitetului Central, dezbătându-se problemele muncii politico-organizatorice s-au trasat și sarcinile comuniștilor în munca dusă în armată. Astfel, Congresul al III-lea al Partidului Comunist din România a trasat sarcinile activității antimilitariste, arătând că: „C.C. are datoria de a organiza serios și amănunțit propaganda antimilitaristă”². Congresul a trasat sarcină U.T.C.-ului să-și lărgească legăturile în armată și să întărească munca cu soldații.

Importanța deosebită a problemei demascării pregătirilor de război împotriva Uniunii Sovietice, ca parte integrantă a muncii partidului în armată a fost subliniată de Congresul al IV-lea al Partidului Comunist din România. Congresul a arătat că: „Toate chestiunile activității și luptei noastre trebuie privite sub unghiul pregătirii imperialismului român și mondial, pentru atacul înarmat împotriva Uniunii Sovietice”³.

Comunicarea se ocupă pe larg cu formele de muncă ale partidului în rândul armatei. Pe baza indicației Congresului al V-lea al Partidului Comunist din România care a trasat sarcină C.C. de a lua „măsurile necesare pentru desfășurarea sub toate formele a muncii antimilitariste, extinzând-o asupra maselor de recruți, soldați și rezerviști”⁴, au fost create în cadrul Comitetului Central al comitetelor regionale și locale de partid, resoarte speciale denumite A.M.I. care să se ocupe cu organizarea și coordonarea muncii revoluționare în armată.

Partidul Comunist din România a demascat și înfierat politica criminală pe care o ducea burghezo-moșierimea de a transforma țara noastră la ordinul imperialismului mondial în „jandarmul, provocatorul și călăul statului proletar”⁵. Poziția partidului a fost exprimată cu multă claritate și fermitate de către tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în articolul publicat în numărul 5 din 1933 al „Buletinului comitetului de acțiune împotriva războiului”, în care se arăta: „Este arhicunoscut cuvântul pe care îl au reprezentanții marelui stat major francez în statul român și politica de subordonare Franței pe care o duce guvernul din București sub masca independenței.

¹ Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 310/26 604.58.44/53, fila 271.

² *Documente din istoria P.C.R. 1923—1928*, E.S.P.L.P., București, 1953, p. 269.

³ *Ibidem* p. 233.

⁴ *Documente din istoria P.C.R., 1929—1933*, E.S.P.L.P., București 1954, p. 319.

⁵ *Ibidem* 1955, p. 122—123.

Nu este mai puțin adevărat că avem și noi burghezia noastră proprie cu poftele ei imperialiste... ocuparea de teritorii noi, acapararea de bogății. Dacă burghezia română n-ar dori războiul, atunci cum se explică umflarea constantă a bugetului militar, politica permanentă dușmănoasă care se duce împotriva Uniunii Sovietice”.

Comunicarea citează, în continuare, acțiunile de solidarizare ale soldaților cu oamenii muncii în lupta antimilitaristă și antirăzboinică, precum și acțiunea desfășurată în rândul militarilor de toate gradele pentru răsturnarea dictaturii militare fasciste. Munca desfășurată de partid în rândurile armatei timp de aproape un sfert de veac, a fost încununată de succes. „Armata română — așa cum arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — a întors armele împotriva Germaniei fasciste și, însuflețită de scopurile nobile ale războiului antihitlerist și de dragoste de patrie, a luptat eroic, alături de glorioasa Armată Sovietică eliberatoare, pînă la victoria deplină asupra Germaniei hitleriste”¹.

În comunicarea prezentată, M. Oișteanu și C. Florea s-au ocupat de *Noua etapă a dezvoltării sistemului mondial socialist*. Apreciind că *prima etapă* a epocii istoriei contemporane, inaugurată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost perioada de afirmare și dezvoltare a dictaturii naționale a proletariatului, adică a dictaturii proletariatului numai în cadrul național al Rusiei, cea de-a doua etapă este legată — se arată în comunicare — de formarea sistemului mondial socialist care a transformat, astfel în realitate previziunea istorică a lui V. I. Lenin despre perspectivele transformării dictaturii proletariatului dintr-o dictatură națională într-o dictatură internațională, în măsură să exercite o influență hotărîtoare asupra întregii politici mondiale.

Declarația Consfățuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova din noiembrie 1960, făcînd bilanțul succeselor istorice repurtate de țările lagărului socialist a apreciat că : „sistemul mondial socialist a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale”². Se analizează în continuare principalii indicatori ai construcției economice și de stat care demonstrează în mod convingător ritmul înalt al dezvoltării economice a țărilor sistemului mondial al socialismului, victoria deplină a socialismului pe scara întregului lagăr mondial socialist, consolidarea și dezvoltarea pe o bază nouă, mai largă, a legăturilor economice, politice și culturale, a colaborării și într-ajutorării frățești a țărilor lagărului socialist, mersul accelerat al țărilor socialiste spre socialism și comunism.

Noua etapă a dezvoltării sistemului mondial socialist, este în legătură cu succesele hotărîtoare obținute în întrecerea economică pașnică cu capitalismul, datorită schimbărilor esențiale în raportul de forțe pe arena internațională între socialism și capitalism în favoarea socialismului. După cum afirmă tovarășul Nichita S. Hrușciiov, în vremea noastră : „socialismul lucrează pentru istorie, deoarece principalul conținut al procesului istoric contemporan îl constituie statornicirea și afirmarea socialismului pe scară mondială”.

În noua etapă datorită transformării sistemului mondial socialist în forța conducătoare a dezvoltării istorice, problemele cele mai importante ale contemporaneității și în primul rând problema asigurării păcii vor fi rezolvate într-un mod nou, în interesul popoarelor. Așa cum arăta tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej : „Sistemul mondial socialist este motorul istoriei contemporane, factorul hotărîtor care determină conținutul și direcția mersului înainte al societății omenеști, fiecare realizare a socialismului accelerînd progresul social în lumea întreagă”³.

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1959—1961*, Ed. politică, București, 1961, p. 440.

² N. S. Hrușciiov, *Pentru noi victorii ale mișcării comuniste mondiale*, în „Probleme ale păcii și socialismului”, nr. 1/1961, Ed. politică, Buc., p. 2.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Lagărul socialist — forța conducătoare a dezvoltării mondiale*, în „Probleme ale păcii și socialismului”, nr. 1/1961, Ed. politică, București, p. 35.

În cadrul secției de economie politică au fost prezentate comunicările : *Creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii — scopul principal al politicii P.M.R.* de Ionescu Constantin și Someșan Simion ; *Rezolvarea creatoare de către P.M.R. pe baza învățaturii marxist-leniniste a sarcinilor perioadei de trecere de la capitalism la socialism* de E. Hutira și M. Părăluță ; *Introducerea tehnologiei noi în industria constructoare de mașini și determinarea eficacității economice* de R. Susan ; *Planificarea prețului de cost al producției industriale după principiul 1 000 de lei producție marfă* de F. Falcon și Gh. Șiclovan ; *Politica P.M.R. pentru valorificarea superioară a resurselor materiale ale țării* de I. Dezmireanu (ICE) ; *Modul creator de rezolvare de către P.M.R. a problemei desființării exploatării omului de către om la sate — contribuție de seamă la tezaurul teoretic al marxism-leninismului* de Balaure Fl. și C. Grigorescu ; *Organizarea și retribuția muncii în G.A.C.* de S. Nica și M. Curatu ; *Influența specializării și dezvoltării multilaterale a producției agricole asupra rentabilității G.A.S. (reg. Banat)* de I. Zahiu ; *Probleme ale pauperizării proletariatului în lumina datelor contemporane* de T. Postolache ; *Combaterea teoriei economice burgheze a „creșterii economice”* de I. Nicolae.

În cadrul secției de filozofie au fost ținute comunicările : *Congresul al III-lea al P.M.R. despre evoluția funcțiilor statului nostru democrat-popular* de C. Vlad, M. Manta și P. Cristea ; *Unitatea moral-politică a oamenilor muncii — forța motrice în desăvârșirea construcției socialiste* de acad. C. I. Gulian și Tamas Sergiu ; *Îndrumarea literaturii de către partid după 23 August 1944* de acad. Gh. Călinescu ; *Rolul intelectualului în construirea socialismului* de acad. Mihai Ralea ; *Dezvoltarea limbii naționale în anii regimului democrat-popular* de acad. Iorgu Jordan ; *Aspecte privind evoluția structurii sociale a țării noastre în etapa desăvârșirii construcției socialiste* de C. Petre, N. Madar și S. Andronic ; *Desăvârșirea construcției socialiste și dezvoltarea progresivă ascendentă a țării noastre* de C. Borgeanu ; *Rezolvarea marxist-leninistă a problemei naționale în țara noastră* de I. Roșu ; *Creșterea rolului colectivității, al opiniei publice înaintate în dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor* de T. Balade și C. Vasile ; *Unitatea dintre etic și științific în politica partidului* de N. Belu ; *Lupta P.M.R. pentru triumful artei realist-socialiste* de M. Breazu ; *Chipul luptătorului comunist — eroul principal al literaturii contemporane* de M. Novicov ; *Principiul leninist al coexistenței pașnice — baza politicii externe a statului nostru* de V. Dumitrescu și I. Achim.

La lucrările sesiunii științifice au participat academicieni, cercetători din domeniul științelor sociale, cadre didactice din învățământul superior de partid și de stat, activiști de partid, de stat și ai organizațiilor de masă, redactori ai organelor de presă, publicații teoretice și de la edituri, lucrători de la uniunile de creație, propagandiști.

Elena Ionescu și L. Ștefănescu

SESIUNEA ȘTIINȚIFICĂ A CADRELOR DIDACTICE DE LA FACULTATEA DE ISTORIE — BUCUREȘTI

(21—25 MAI 1961)

A VIII-a sesiune științifică a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon” a fost închinată celei de-a 40-a aniversări de la înființarea P.C.R. Sesiunea a fost deschisă în ziua de 21 mai 1961, în cadrul unei ședințe festive. În cuvântul de deschidere, rectorul Universității „C. I. Parhon”, prof. dr. Jean Livescu, a subliniat importanța sesiunii marcată prin succesele

obținute în activitatea științifică de către cadrele didactice ale universității în cinstea acestui glorios eveniment din istoria patriei noastre.

În continuare, au fost prezentate comunicări de către prof. M. Novicov, acad. prof. Gr. Moisil și prof. N. Sălăgeanu, membru corespondent al Academiei R.P.R. În zilele de 22—25 mai, lucrările sesiunii științifice s-au desfășurat pe facultăți și secții.

La 22 mai, decanul facultății de istorie, prof. Gh. Ștefan, în cuvîntul introductiv pentru deschiderea lucrărilor sesiunii de la această facultate a remarcat că prin numeroasele comunicări care se preocupă de combaterea unor teze greșite sau false ale istoriografiei burgheze, sesiunea facultății de istorie răspunde uneia dintre principalele sarcini puse istoricilor din țara noastră de către Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român. Acest gen de comunicări s-a remarcat, mai ales, în primele două zile ale sesiunii.

Acad. prof. Em. Condurachi, în valoroasa comunicare *Critica istoriografiei burgheze asupra perioadei de sfârșit a imperiului roman*, a accentuat latura ideologică și politică a felului cum este explicat acest moment important din istorie de către istoriografia burgheză. Vorbitorul a insistat asupra modului reacționar de a pune problema a istoricilor burghezi, arătînd în același timp care este explicația științifică a procesului istoric.

Prof. L. Bányai a vorbit despre *Denaturarea realității social-istorice de către istoriografia burgheză contemporană*. Lucrarea a prezentat un deosebit interes prin demascarea cîrdășiei dintre capitaliștii romîni și maghiari, în perioada dintre cele două războaie mondiale, în asuprirea maselor populare.

Comunicarea *Începuturile mișcării socialiste din România pînă în 1878* prezentată de conf. V. Maciu, bazată pe un bogat material documentar, constituie o importantă contribuție la istoria mișcării muncitorești din țara noastră.

În ziua a doua a sesiunii, la 23 mai, ședința a fost deschisă prin comunicarea conf. N. Lupu, care a tratat importanta problemă teoretică *Unele probleme ale istoriei contemporane a Romîniei în lumina principiului marxist-leninist al partinității* în care a demascat tezele tendențioase și reacționare ale istoriografiei burgheze care încerca să demonstreze trăinicia capitalismului și caracterul progresist al burgheziei. Lector A. Petric a prezentat comunicarea *Din lupta P.C.R. pentru demascarea politicii antițărănești a P.N.Ț.* Autorul, folosind un material documentar variat, a combătut cu tărie politica antițărănească a P.N.Ț. și a tezei că România ar fi fost o țară eminentemente agrară. O temă actuală interesantă a fost abordată de lector Gh. Cazan în lucrarea *Denaturarea cauzelor celui de-al doilea război mondial în istoriografia burgheză*.

În zilele de 24 și 26 mai, sesiunea științifică s-a desfășurat pe secții. În cadrul secției de istorie veche și medie, în ziua de 24 mai prof. D. M. Pippidi a prezentat comunicarea *Problema sclavajului greco-roman la cel de-al XI-lea congres internațional de științe istorice*, în care au fost combătute tezele istoriografiei burgheze privitoare la sclavaj. Discuțiile purtate pe lîngă aprecierile pozitive făcute comunicării au remarcat în același timp aportul și succesul delegației romîne la Congresul de la Stockholm în această problemă.

O importantă comunicare a fost prezentată de conf. D. Berciu care a arătat stadiul cercetărilor în *Problema scitică în arheologia romînească înainte și după 23 August 1944 și dezvoltarea ei în lumina metodologiei marxist-leniniste*. Conf. Gh. Georgescu-Buzău a vorbit despre *Critica interpretării denaturate de către istoriografia burgheză a caracterului luptelor dintre partidele boierești din sec. XVII—XVIII în Țara Romînească și Moldova*.

Comunicarea intitulată *Noțiunea de „slujbă” în diplomația slavă* a conf. V. Costăchel a trezit interes prin cercetarea comparativă a instituțiilor slave și prin concluziile la care a ajuns autoarea în studiul acestei probleme.

În după amiaza aceleiași zile au fost prezentate trei comunicări : prof. I. Nestor, *Critica istoriografiei burgheze cu privire la epoca migrațiilor pe teritoriul R.P.R.*, șefa de cabinet Ligia Bîrzu, *Contribuția arheologiei la cunoașterea perioadei hunice la Dunărea de jos* și conf. S. Vianu, *Rusia și mișcarea noastră națională de eliberare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea*. Discuțiile purtate au subliniat calitatea și interesul deosebit pe care l-au stîrnit aceste comunicări prin contribuția pe care au adus-o în clarificarea unor probleme mai puțin studiate din istoria patriei. La 25 mai, prof. D. Tudor a vorbit despre *O nouă inscripție privitoare la slavii din Dacia*, problemă importantă prin lărgirea documentației în problema sclavajului în Dacia. Lector I. Negoiu a prezentat *Denaturarea de către istoriografia burgheză a rolului negativ al tătarilor pe teritoriul României*. Discuțiile au relevat interesul acestei lucrări prin argumentațiile aduse. Comunicarea conf. Damian Bogdan intitulată *Ediții de texte slavoromâne necunoscute la noi* a avut meritul de a lărgi baza cunoașterii limbii folosite în documentele slavo-române, totodată contribuind la cunoașterea tuturor edițiilor de texte, în special cele rusești.

În comunicarea *Răscoală orășenească contra tătarilor în secolul XIII—XIV în Rusia*, preparator Elvira Balla a dezvoltat în principal ideea că poporul rus a dus o luptă permanentă împotriva jugului tătaresc. Conf. I. Stoian a prezentat tema *Contribuții epigrafice în problema sclavajului la Tomis*, care așa după cum s-a apreciat și în discuțiile purtate, fiind întemeiată pe o analiză exhaustivă a documentelor epigrafice descoperite la Tomis, a dat posibilitate autorului să desprindă aspectul social-economic al acestei probleme.

O interesantă comunicare prezentată de un cadru tînăr a fost *Evoluția unui mare domeniu feudal* de preparator Vitalie Stănică. Acesta, folosind izvoare interne și externe, a reușit să pună într-o lumină clară evoluția unui mare domeniu feudal. La discuții s-a făcut autorului recomandarea să teoretizeze mai mult căile de formare a proprietății feudale. Prof. I. Ionașcu a prezentat tema *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni*, care s-a impus prin forma vie și interpretarea făcută documentului inedit pe care se bazează acest studiu. Sesiunea științifică a secției de istorie veche și medie s-a încheiat cu comunicarea șefei de cabinet Liuba Iancovici, care, folosind un material bogat de arhivă, a adus o contribuție în legătură cu *Caracterul de clasă al intervenției organelor de stat în raporturile dintre clăcași și proprietari în perioada Regulamentului Organic în Țara Românească*. Dată fiind importanța acestei probleme, i s-a recomandat autoarei să extindă studiul și la Moldova.

În cadrul secției de istorie modernă și contemporană, în ziua de 24 mai au fost susținute următoarele comunicări : conf. I. Gheorghiu, *Poziția reacționară a cercurilor guvernante din România față de războaiele balcanice (1912—1913)*, problemă de mare interes pentru istoria modernă a României. Discuțiile purtate în jurul temei au sugerat autorului să lărgescă problema poziției marilor puteri față de acest război. În tema *Unele probleme ale revoluției de la 1848 în Germania în cartea lui J. Droz „Les révolutions allemandes de 1848”*, prezentată de conf. D. Almaș și lector D. Rosenzweig, a fost demascată poziția de clasă a autorului acestei lucrări. *Critica tezilor unor autori burghezi în problema regimului navigației pe Dunăre* a fost titlul comunicării susținute de lector V. Sirbu, în care trebuia pus accentul pe situația statelor mici dunărene complet subordonate intereselor marilor puteri.

Răspunzînd sarcinilor cadrelor didactice de a întocmi istoricul Universității „C. I. Parhon” cu prilejul centenarului, asistent I. Sendrulescu a dezvoltat cu competență *Aspecte din organizarea și dezvoltarea Universității din București în perioada 1864—1878*. S-a sugerat autorului ideea că ar fi importantă lămurirea apartenenței de clasă a studenților Universității în această perioadă. Preparator Ema Nastovici în lucrarea *Din lupta ideologică a grupurilor comuniste pentru crearea P.C.R.* a scos în evidență momentele principale care au pregătit acest glorios eveniment. Autoarea a adus o importantă contribuție în această problemă. Prof. E. Virtușu

prezentînd comunicarea *Două manifeste privind lupta pentru libertatea națională a maselor populare din Balcani în 1807* a stîrnit vii discuții care au subliniat importanța acestei probleme. Discuțiile au arătat că ar fi necesar ca aceste mișcări de eliberare să fie explicate și prin dezvoltarea forțelor de producție capitaliste din Grecia. Conf. C. Velichi și lector N. Ciachir au prezentat de pe poziții marxist-leniniste comunicarea intitulată *Concepții greșite cu privire la războiul din 1877—1878 la istoricii literari burghezi bulgari și istorici burghezi sîrbi*. Tema, importantă prin noutatea ei, a suscitat intervenții și aprecieri pozitive. Discuțiile au arătat în același timp că se impunea o mai aprofundată interpretare a unor texte citate de cei doi autori. Sesiunea științifică a secției de istorie modernă și contemporană s-a încheiat cu lucrarea despre *Congresul studenților de la Birlad din 1886* a șefei de cabinet Aneta Boiangiu, care, pe baza unui valoros material de arhivă, a tratat această temă, de un interes deosebit. Participanții la discuții au propus lărgirea temei, care comportă implicații și pe plan social.

★

Cea de-a VIII-a sesiune științifică a cadrelor didactice s-a remarcat prin caracterul teoretic al comunicărilor prezentate. Majoritatea lucrărilor ocupîndu-se de combaterea concepțiilor reacționare ale istoriografiei burgheze, marchează trecerea la o nouă etapă, superioară, în dezvoltarea istoriografiei noastre. Această atenție a istoricilor la rezolvarea sarcinilor tratate de Congresul al III-lea al P.M.R. în domeniul ideologic. La această sesiune, spre deosebire de celelalte, au fost prezentate un număr apreciabil de comunicări, care au dezvoltat importante probleme de istorie modernă și contemporană. De asemenea, sesiunea științifică s-a impus și prin participarea cadrelor tinere cu lucrări interesante și valoroase. Ca sarcină pentru sesiunile viitoare este necesară întocmirea de comunicări axate pe tematica istoricului Universității „C. I. Parhon” în vederea aniversării a o sută de ani de la înființare.

E. Popescu și Fl. Preda

DATE DESPRE TUDOR VLADIMIRESCU ÎN PUBLICAȚIILE SOVIETICE

În publicațiile sovietice din domeniul istoriei literare găsim inserate date referitoare la persoana lui Tudor Vladimirescu și la unele aspecte ale răscoalei de sub conducerea sa.

Importanța acestor informații și mențiuni răzlețe constă în faptul că ele provin în cea mai mare parte din arhivele sovietice, adică sînt inedite. Multe informații de acest fel se întîlnesc în materialele privitoare la viața și opera marelui poet rus A. S. Pușkin. Se știe că și în trecut în materialele publicate despre șederea lui Pușkin la Chișinău se găseau unele date despre Tudor Vladimirescu, despre răscoala condusă de el și despre Eterie¹. În ultimul timp unele culegeri prețioase de studii și materiale despre A. S. Pușkin adaugă informații noi referitoare la Tudor Vladimirescu. Este vorba mai întîi de prețioasa și interesanta culegere Пушкин на юге.

¹ Iată unele din aceste materiale : Lev Mațievici, *Кишиневскія преданія о Пушкинѣ*, în „Исторический Вѣстник”, 1883, mai, p. 381—397, D. N. Sadovnikova, *Отзывы современниковъ о Пушкинѣ* (Къ матеріаламъ для его биографіи), Ibidem, p. 520—555; H. S. Kirov, *Пушкинская гречанка*, Ibidem, 1884, p. 337—340; A. N. Ciunikova, *По поводу статьи Негруци „Калипсо“*, Ibidem, p. 239; *Отзывы о Пушкинѣ с юга Россіи*, Ibidem, 1887, p. 211—212; A. C. Пушкинъ въ Кишиневѣ, în „Русскій Архив”, 1899, p. 340; *Пушкинъ въ Болградѣ*; A. П. К. Пушкинъ въ Кишиневѣ (по разсказамъ В. П. Горчакова), Ibidem, 1960, p. 400—403; N. Lerner, *Замѣтки о Пушкинѣ. Ответъ Вигелю* în „Русская Старина” 1913, p. 258—261.

Труды Пушкинских конференций Кишинева и Одессы¹. Volumul cuprinde expunerile cercetătorilor din Odesa și Chișinău ai operei lui Pușkin, ținute la sesiunile comune în anii 1954, 1955, 1956 și 1957.

Două studii din acest volum se referă la Tudor Vladimirescu. În studiul „Pușkin și cîntecul popular moldovenesc”, L. L. Axenova vorbește despre două cîntece românești: unul despre răscoala lui Tudor Vladimirescu și altul despre bîmbașa Sava. Cîntate frecvent la Chișinău în vremea șederii lui Pușkin acolo, aceste două cîntece au atras în mod deosebit atenția poetului. Primul cîntec, intitulat „Pom, pom eram eu, pom” a fost alcătuit de participanții la răscoala lui Tudor după moartea tragică a acestuia. Melodia cîntecului, afirmă autoarea, trebuie că a fost asemănătoare melodiilor unor cîntece a căror existență este atestată încă din secolul al XVII-lea, cum e melodia cîntecului popular „Pe cărare sub un brad”, a cîntecului „Banu Mărăcine” sau melodia jocului călușarilor. Al doilea cîntec românesc cîntat la Chișinău paralel cu cel de mai sus și cunoscut de Pușkin a fost „Frunză verde și-o lealea, Sava bîmbașa” a cărui melodie, după părerea autoarei (p. 129), nu poate fi cunoscută.

Cîntecul despre Tudor Vladimirescu, alcătuit desigur de țărani participanți la răscoală, este o alegorie despre moartea conducătorului răscoalei. În el se arată că mizeria și nedreptatea au înăbușit tot ce a fost mai frumos și mai viguros în om și aceasta a devenit o ramură uscată. În ciuda pesimismului aparent, în realitate cîntecul este străbătut de mult optimism. Pușkin a ascultat aceste cîntece de la lăutarii care cîntau pe la curțile boierilor fugiți. El reținea melodiile cîntecelor și căuta să înțeleagă conținutul, învățîndu-le tuxtil. Pe boieri însă Pușkin îi disprețuia, fapt oglindit, printre altele, în satira lui ascuțită la adresa reacționarului A.S. Sturza (p. 320).

În aceeași culegere este cit se poate de interesant studiul lui L. N. Oganian (p. 133—145) privind atitudinea lui Pușkin față de folclorul românesc. Autorul ne prezintă o serie de date interesante privind părerile lui Pușkin despre răscoala Eteriei și despre răscoala condusă de Tudor, precum și despre unele acțiuni eteriste după răscoală. Se știe că Pușkin a nutrit multă simpatie față de mișcarea de eliberare națională a grecilor. În legătură cu aceasta unii cercetători (de ex. Svirin) au arătat în timpul din urmă că Pușkin nu a sesizat existența „în mișcarea eteriștilor a curentului democrat românesc independent” (p. 134). Această idee a fost dusă mai departe de N. V. Ismailov și D. D. Blagoi care au afirmat că Pușkin, neobservînd contradicțiile de clasă ale răscoalei, ar fi trecut cu vederea rolul revoluționarului Tudor Vladimirescu și ar fi acordat atenție numai lui Iordache Olimpiottu „cu toate că acesta nu a fost decît un însoțitor al lui Tudor Vladimirescu” (p. 135). După aceea însă, arată mai departe autorii, poetul și-a dat seama de complexitatea problemei și a apreciat mai mult aripa democratică a Eteriei. De aceea, el a abandonat ideea inițială a alcătuirii unui poem despre conducătorii eteriști Iordache și Ipsilanti și a scris numai poemul despre haiducul Cîrjaliu „luptător alături de Tudor”.

Un studiu temeinic despre „Pușkin și cîntecul popular românesc despre Tudor Vladimirescu” a dat E. M. Dvoicenko-Markova². Pornind de la relatarea lui I. P. Liprandi³ cu privire

Cele mai multe din informații provenite de la contemporani despre viața lui Pușkin în exil sînt strînse și publicate în românește în volumul *Pușkin în amintirea contemporanilor*, E.S.P.L.A. și Cartea Rusă, 1950. Aici sînt redată și prețioasele amintiri ale lui A. F. Veltman și I. P. Liprandi. În 1955 a apărut valoroasa monografie a lui B. Trubețkoi, *Пушкин в Молдавии*, Chișinău, 1954, 201 p.; G. Bogaci dă peste un articolul *Оригиналы народных валахских песен переведенных Пушкиным в Кишиневъ*, în „Учёные записки Института истории языка и литературы”, М. оп. А. С.С.С.Р., том. IV și V, 1955, p. 206—224.

¹ Apărută la Chișinău, 1958, 371 p.

² *Пушкин. Исследования и материалы*, Том. III, Moscova, 1960, p. 402—417.

³ „Русский Архив”, 1866, nr. 10, p. 1407—1408; *Pușkin în amintirea contemporanilor* 1950, p. 195—197.

la cîntecele românești ale lui Tudor Vladimirescu și căminarului Sava de care s-a interesat Pușkin, E. M. Dvoicenko-Markova a cercetat arhivele și a izbutit să găsească autografele lui Liprandi cu textul cîntecului. Acesta este scris în românește cu litere rusești, are alăturată o traducere contemporană în rusește și unele note, făcute de Liprandi. Foaia poartă titlul „Cîntec popular alcătuit în 1821, cu prilejul răscoalei pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, după moartea acestuia”. Autoarea articolului, după ce face o serie de considerații de ordin istoric și folcloristic, reconstituie textul original al cîntecului. Lăsînd la o parte unele erori ale autoarei în partea istorică a chestiunii, provenite din consultarea unei bibliografii necorespunzătoare (Eteria ar fi fost înființată de C. Riga la București, înainte de 1798; Tudor ar fi ajuns la Viena fugind de răzburarea turcilor, în 1813—1814 etc.), trebuie spus că ea a dat o minunată analiză în partea folcloristică și literară. Autoarea consideră ca sigur faptul că, sub influența cîntecului despre Tudor Vladimirescu, Pușkin va fi întocmit un poem despre acesta, deoarece „figura luminoasă a luptătorului pentru independența Țării Românești, conducătorul răscoalei naționale țărănești, Tudor Vladimirescu, a fost fără îndoială mai revoluționar decît a oricăruia dintre ceilalți eroi balcanici ai lui Pușkin”. Dar, tocmai acest motiv, precum și conținutul alegoric al cîntecului lui Tudor, îl va fi făcut pe Pușkin să distrugă — presupune autoarea — aceste materiale, laolaltă cu alte manuscrise ale sale, în 1825, cînd s-a temut de percheziție, în urma arestării decembriştilor.

De la E. M. Dvoicenko-Markova, avem acum definitiv reconstituit textul cîntecului despre Tudor Vladimirescu. Este totodată cel mai vechi cîntec popular românesc notat și în același timp cu melodia pusă pe note. Ar fi de dorit acum să se descopere și să se reconstituie și melodia lui. Notele cîntecului nu au fost găsite alături de text unde Liprandi susținea că le-a pus.

Tot la persoana lui Tudor Vladimirescu se referă o informație foarte interesantă dată de V. D. Konobeev în culegera *Из истории русско-болгарских отнесинии*¹. Aceasta se referă la perioada războiului ruso-turc din 1806—1812 și la începuturile carierei militare a lui Tudor. Potrivit relatării lui V. D. Konobeev, Tudor ar fi fost unul dintre principalii organizatori ai apărării Bucureștilor în decembrie 1806, în fața oștirii turcești comandată de Mustafa Bairactar pașa. „Organizatorii luptei cu turcii, spune V. D. Konobeev, erau Tudor Vladimirescu și sîrbobulgarul Vucici. De îndată ce a aflat de războiul dintre Rusia și Turcia, Tudor Vladimirescu a ridicat împotriva turcilor pe locuitorii Olteniei, iar Nicolae Vucici a ridicat de asemenea cîteva sute de voluntari dintre bulgari, sîrbi și romîni. Aceste forțe s-au războit cu succes cu detașamentele turcești la marginea Bucureștilor” (p. 219—220).

Aceste date în legătură cu acțiunea lui Tudor Vladimirescu, necunoscute în istoriografia noastră pînă în prezent, ar fi foarte prețioase pentru noi și ar deschide un capitol nou în viața conducătorului răscoalei din 1821, dacă am avea certitudinea că despre aceasta există date documentare categorice. Din păcate însă autorul nu citează aici nici o sursă și trece îndată la relatarea faptului, inexplicabil de altfel pentru anul 1806, că Tudor s-ar fi retras în munții Olteniei unde „a continuat să ducă război de partizani”. Acolo a mers ulterior și a luptat alături de pandurii lui Tudor și detașamentul de „arvași”, alcătuit din romîni și bulgari (p. 225).

În afara tuturor acestor știri privind persoana lui Tudor Vladimirescu, în materialele sovietice menționate se găsesc referiri și la unele aspecte ale răscoalei din 1821.

Astfel, în articolul sus menționat al lui L. N. Oganian sînt scoase la iveală date din arhivele R.S.S. Moldovenești, referitoare la eteriști și la încercările de reluare a răscoalei după 1821. Se constată existența între 1821—1825 a două organizații eteriste în gubernia Basarabia. Una

¹ Publicată de Institutul de slavistică al Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, 291 p.

era la Belonți, condusă de Ilia Țiplic și de Țințar Ianco¹. Alta a existat la Akkerman, sub conducerea căminarului Egor Costin, a paharnicului Cogălniceanu ș. a. Această organizație a ajutat în 1823 un grup de eteriști în pregătirile lor de a trece și acționa în Moldova. Membrii acestor organizații secrete erau meșteșugari, răzeși, mazili, cazaci².

Alte acte extrase din arhive ne dau informații despre numărul eteriștilor trecuți în 1821 în Rusia, despre arestarea și deportarea lor, despre descoperirea și prinderea detașamentului de 250—300 oameni care se pregătea în mai 1823 să năvălească în Moldova și în Țara Românească, sub conducerea bulucbașii Ianache și a căpitanului Dimitrie Papandopulo, vin să arate soarta nu totdeauna suficient cunoscută a eteriștilor după lichidarea răscoalei.

În sfârșit, în studiul *Новые архивные материалы о герое повести Пушкина „Кирджали”*. L. N. Oganin lămurește definitiv, pe bază de documente autentice, problema mult controversată a existenței haiducului și eteristului Gheorghe Cîrjaliu. Actele din Arhiva istorică centrală a R.S.S. Moldovenești, despre prinderea în 1823 a lui Cîrjaliu, adăpostit la Telinești, sub numele sîrbesc Stoico Pavlovici, adăugate la relatările lui J. A. Vaillant³, E. Regnault⁴, Ubicini⁵, I. P. Liprandi⁶, C. D. Aricescu⁷, și la unele mențiuni documentare în arhivele de la noi⁸, întregesc foarte bine cunoștințele noastre despre figura acestui cunoscut haiduc și luptător la 1821.

Toate aceste date arată că în arhivele sovietice există încă multe acte neexplorate, referitoare la răscoala din 1821 și la alte probleme ale istoriei țărilor noastre în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea.

S. I.

CRONICĂ

În cadrul schimburilor culturale romno-poloneze, la Universitatea „Marie Curie Sklodowska” din Lublin, R. P. Polonă, a avut loc în luna mai 1961 o sesiune științifică închinată legăturilor culturale tradiționale dintre România și Polonia. La sesiune au participat profesori de la universitățile din Iași și Lublin, precum și profesori de la alte institute de învățămînt din oraș.

Au prezentat referate prof. M. Todosia din Iași despre *Planul cooperatist leninist și aplicarea lui creatoare de către P.M.R. la condițiile din România*; prof. dr. Juliusz Willaume despre *Formarea statului național român și relațiile romno-polone din veacul al XIX-lea*; iar conf. univ. A. Loghin și conf. univ. C. Cihodariu despre *Unele aspecte ale istoriei relațiilor culturale polono-romne* ș. a.

★

¹ Țințar Ianco din Ohrida (Macedonia), participant la răscoala sîrbilor din 1804—1813, devenit voievod de Pasaroviț. El a fugit în Rusia cu Karageorghe în 1813.

² *Пушкин на юге*, p. 142.

³ J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire*, Paris, 1844, vol. III, p. 236—257.

⁴ D. E. Regnault, *Istorie politică și socială a Principatelor Dunărene*. Traducere românească de Ioan Fătu, Iași, 1856, p. 137—139.

⁵ Chopin et Ubicini, *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris, 1856, partea II, p. 114—115.

⁶ I. P. Liprandi, ms. sub tipar, caietul M, paragr. 238.

⁷ C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, p. 69; idem, *Acte justificative...*, p. 4—5.

⁸ Acad. R.P.R., doc. CLXXX/173; *Studii*, 5/1960, p. 134—135.

La sfârșitul lunii iunie a avut loc ședința Comitetului național de sociologie sub președinția acad. Athanase Joja, președintele Academiei R. P. Române și al Comitetului național de sociologie. Cu acest prilej s-a analizat activitatea depusă până acum de Comitet precum și măsurile ce urmează a fi luate în legătură cu publicațiile și manifestările științifice în domeniul sociologiei.

★

Societatea de științe istorice și filologice din Republica Populară Română a organizat în ziua de 27 iunie a. c. în sala Institutului de istorie al Academiei R.P.R., cu prilejul centenarului lui Rabindranath Tagore, simpozionul „100 de ani de la nașterea lui Rabindranath Tagore”. Au luat cuvântul acad. Tudor Vianu, Mihail Guboglu, președintele Secției de studii orientale a societății, conf. univ. Vlad Bănățeanu și Mircea Ionescu. Actrița M. Narghita a interpretat cîntece și a recitat poezii din creația ilustrului om de artă indian.

A. I. LURIE, *Figuri de militanți ai Comunei din Paris*

Editura politică, București, 1961, 449 p. + 1 h.

În Editura Politică a apărut recent, bucurându-se de un legitim interes, lucrarea autorului sovietic A. I. Lurie: *Figuri de militanți ai Comunei din Paris*. Pentru cercetătorii științifici, și nu numai pentru ei, această lucrare reprezintă un prețios mijloc de informare asupra oamenilor care au făurit prima revoluție proletară din istorie și asupra împrejurărilor istorice în care aceasta a învins, a viețuit și a căzut glorios sub gloanțele reacțiunii.

Autorul înfățișează biografiile a 12 militanți ai Comunei din Paris, diferiți ca proveniență socială și națională, ca vederi politice, ca temperament și înclinații. Aceste biografii, precedate de ampla introducere a lui V. Alekseev Popov, aduc o contribuție prețioasă la studierea evenimentelor revoluționare din martie-mai 1871, la studierea activității Comunei din Paris, care a însemnat, „în esență, un guvern al clasei muncitoare”¹ și care „a dat o pildă măreață de îmbinare a inițiativei, a independenței, a libertății de mișcare, a desfășurării energiei de jos cu un centralism acceptat de bună voie, străin de orice șablon”². Deși lucrarea are ca obiectiv în primul rând descrierea a 12 portrete de co-

munarzi, autorul, A. I. Lurie, subliniază în același timp activitatea creatoare a maselor proletare, caracterul de clasă al mișcării pariziene, caracterul „net proletar” al hotărârilor Comunei, dintre care unele „loveau adânc în vechea ordine socială”³, subliniază încrederea muncitorilor care „au sprijinit necontenit și cu curaj guvernul lor”⁴.

A. I. Lurie deschide seria portretelor cu Louis-Eugène Varlin, unul dintre creatorii secțiilor din Paris ale Internaționalei, propagator neobosit al hotărârilor congreselor ei (p. 75).

Ca membru în Comisia pentru problemele financiare, comunardul Varlin, om de o cinste, corectitudine și conștiinciozitate ireproșabilă, a depus o activitate clocotitoare, neobosită pentru a face față sarcinilor uriașe, copleșitoare ce-l reveneau.

„Cel mai greu de înțeles — scria Engels — este, firește, respectul smerit cu care oamenii Comunei s-au oprit în fața porților Băncii Franței. Aceasta a fost și o gravă greșeală politică. Banca în mfinile Comunei făcea mai mult decât zecă mii de ostatici. Aceasta

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, E.S.P.L.P., București, 1954, p. 398.

² F. Engels, *Introducere la Războiul civil din Franța de K. Marx*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume* vol. I, p. 504.

⁴ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P., București, 1957, p. 121.

¹ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu privire la războiul civil din Franța din 1871*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. I, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 552.

ar fi însemnat presiunea întregii burghezii franceze asupra guvernului de la Versailles în interesul păcii cu Comuna¹. Situația cifrică cuprinsă în lucrarea lui A. I. Lurie întărește cuvintele lui Engels și pune puternic în lumină posibilitățile pe care comunarzii le-au lăsat nefolosite. Într-adevăr, la 20 martie 1871 resursele Băncii Franței se ridicau la un total de 2 180 000 000 de franci, din care 243 000 000 de franci numerar, polițe în sumă de 899 000 000, obligații în sumă de 120 000 000, metale prețioase în valoare de 11 000 000, depuneri 907 000 000 de franci. În afară de aceasta se mai păstrau în Banca Franței bancnote în valoare de 800 000 000 de franci, cărora le lipsea semnătura cașierului.

Din toate aceste resurse uriașe, Comuna nu a folosit decât 16 690 000 de franci, în timp ce guvernul Thiers, în aceeași perioadă, a folosit de la filialele Băncii Franței 257 630 000 de franci!

Referindu-se la Varlin ca delegat al Comunei cu problemele financiare, A. I. Lurie explică șovăiala sa în fața porților Franței, prin aceea că, cel puțin în primele zile după revoluție, „Varlin își mai făcea încă iluzii în ce privește posibilitatea unei împăcări cu Versaillesul și nu cerea bani decât pentru nevoile cele mai presante — pentru plata salariilor ostașilor din Garda națională”.

Conducerea Comunei și Varlin au pășit pe calea unor tratative îndelungate, epuizante, cu conducerea reacționară a Băncii Franței; aceste tratative aveau ca obiect sume mici, care oglindeau modestia celor ce le solicitau, modestie demnă de respect, dar care nu-și avea locul în lupta cu un dușman perfid și crud, cum era burghezia franceză și exponenții ei de la Versailles.

Cu devotamentul și cu jertfirea de sine care-l caracterizau, Varlin și-a înscris numele în istoria Comunei, îndeplinind sarcini supraomenești. Comisia din care făcea parte trebuia, în condițiile îngrozitoare ale războiului

civil, să se ocupe de asemenea probleme ca bugetul orașului, chirile, polițele etc. „E de ajuns să menționăm — scrie A. I. Lurie — că în fiecare zi trebuia asigurată hrana pentru aproximativ 350 000 de oameni”.

Prin caracterul său integru, prin intransigența și lupta lui necruțătoare împotriva neregulilor și delapidărilor, prin uriașa lui activitate în domeniul asigurării hranei ostașilor și organizării societăților muncitorești de consum și cantinelor, Varlin și-a înscris numele în istoria Comunei ca unul dintre conducătorii ei talentați pe tărâm economic-financiar.

Prezentînd figura lui Léo Frankel, „unul din militanții Comunei din Paris din 1871, cei mai apropiați de K. Marx și F. Engels”, autorul redă un alt aspect fundamental al revoluției: acela al activității economico-organizatorice în domeniul muncii și al producției. Ca membru în Comisia pentru problemele muncii și ale schimbului, Léo Frankel a contribuit în mod hotărîtor la elaborarea și punerea în aplicare a faimosului decret, pe care V. I. Lenin l-a denumit „decret minunat” și prin care toate fabricile, uzinele și atelierele părăsite de patronii care fugiseră erau predate asociațiilor muncitorești. El a contribuit, de asemenea, la elaborarea decretelor prin care se interzicea munca de noapte a brutarilor, se desființau amenzile și reținerile arbitrare din salariile muncitorilor, se institua ziua de muncă de 10 ore (Frankel luptase pentru ziua de muncă de 8 ore), erau amnate cu 3 ani datoriile (polițe, scrisori de credite etc.), se restituia fără plată de la Muntele de pietate lucrurile amănate în valoare de maximum 20 de franci. Cu participarea și cu semnătura lui Frankel s-au luat, printr-un decret, măsuri împotriva marilor industriași, comercianți și rentieri, obligați să plătească contravaloarea locuințelor lor și să achite sumele corespunzătoare la casele municipale. La 13 mai s-a adoptat, cu participarea lui Frankel, un decret cu privire la condițiile de lucru ale muncitorilor care executau comenzile Comunei, decret prilejuit de faptul că unii furnizori ridicaseră

¹ F. Engels, *op. cit.*, p. 507.

tarifele de plată ale croitorilor care executau comenzi militare. S-a hotărât ca la orice încheiere de contract să se indice salariul minimal în acord și pe zi al muncitorilor, fixat în înțelegere cu intențența, cu camera sindicală și cu delegațiile Comisiei pentru problemele muncii și ale schimbului și Comisiei pentru problemele financiare. Frankel a susținut cu energie principiul stabilirii unui minim de retribuire și al dării de comenzi pentru confecții în primul rând asociațiilor muncitorești.

Activitatea Comunei din Paris pe tărâm economic-financiar, la care și-au dat contribuția Frankel și Varlin, reprezintă o parte a lucrării, din care se pot trage învățăminte prețioase asupra primilor pași pe calea creării unor relații social-economice noi, necunoscute pînă atunci în istoria societății omenеști.

Portretul lui Théophile Ferré și al lui Raoul Rigault scot în lumină o latură interesantă a activității Comunei: munca în Comisia securității generale, organul de luptă împotriva contrarevoluției. Sînt dezvăluite, cu acest prilej, aspecte edificatoare ale acțiunii pe care Ferré și Rigault — procurorul Comunei — și colaboratorii lor au desfășurat-o în zilele Comunei, și mai cu seamă în „săptămîna sîngerоasă”, pentru pedepsirea elementelor contrarevoluționare versailleze. Totodată însă este relevată blîndețea excesivă cu care comunarzii și-au tratat uneori dușmanii și care va fi una din cauzele pentru care au fost învinși¹.

Biografiile lui Gustave Flourens, Jaroslaw Dombrowski și Valery Wróblewski — comandați militari ai Comunei — și biografia lui Charles Delescluze oferă prilejul de a se cunoaște, între altele, modul cum s-au desfășurat operațiile de pe front, și îndeosebi atacul nereușit al federațiilor asupra Versaillesului, precum și evenimentele militare din preajma și din timpul „săptămîni sîngerоase”. Analiza sobră a situației militare

precare în care se afla Comuna, a greutăților obiective și subiective ce-i stăteau în cale nu-l împiedică pe autor să sublinieze în cuvinte calde eroismul fără seamă, abnegația și entuziasmul cu care comunarzii au apărut pînă la capăt stindardul roșu al proletariatului francez și internațional.

Viața „Fecioarei roșii din Montmartre”, Louise Michel, precum și a femeilor revoluționare ruse Elizaveta Dmitrieva (Kușeliiova-Tomanovskaia) și Ana Vasilievna Korvin-Krukovskaia (Jaclard) dezvăluie cititorului activitatea clocotitoare, sacrificiile și contribuția uriașă, de neprețuit, pe care au adus-o revoluției proletare eroicele femei ale Parisului revoluționar, pe baricade și în spitale, în comitetele de vîgilență și în cluburile revoluționare, în activitatea politică, socială, economică și militară a Comunei pretutindeni unde experiența, elanul și abnegația lor erau necesare cauzei.

★

Pentru cunoașterea evenimentelor revoluționare din 1871, metoda folosită de autor — aceea a prezentării de biografii ale unora din militanții Comunei — oferă largi posibilități de informare asupra tuturor factorilor obiectivi și subiectivi care au avut un rol în istoria zilelor eroice ale primei revoluții proletare din istorie.

Firile și viețile acestor oameni sînt deosebite: admirăm deopotrivă temperamentul dinamic al unor tineri entuziaști, ca Gustave Flourens sau Louise Michel, și figura dăltuită parcă din granit a bătrînului veteran al baricadelor de la 1848, Charles Delescluze.

Acești oameni aveau de asemenea și concepții diferite asupra modului în care trebuia înlăptuită eliberarea celor mulți și asupriți. Varlin era proudhonist de stînga. Frankel și Serrailier, ca și Varlin, erau activiști ai Internaționalei I; Théophile Ferré, blanquist; Louise Michel a devenit ulterior anarhistă etc.

În ciuda deosebirilor de temperament, origine, concepții, acești oameni au trăsături comune în ceea ce este esențial și hotărîtor

¹ Vezi *Scrisoarea lui Marx către Kugelmann*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, ed. a II-a, vol. II, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 506.

în viața lor. Toți au fost revoluționari, toți au slujit Comuna și țelurile ei nobile cu cinste, fermitate și demnitate pînă la capăt, unii din ei dîndu-și sîngele și viața pentru cauza revoluției; toți erau însufleșiți de ura sfîntă împotriva asupritorilor și de dragoste sinceră, fierbinte pentru proletariat.

Comunarzii ale căror chipuri sînt zugrăvite în cartea lui A. I. Lurie iubeau în egală măsură pe fiii Franței luptătoare pentru libertate, ca și pe cei ai tuturor popoarelor asuprite. Francezii Varlin, Serrailier, Ferré, Rigault, Flourens, Delescluze, Michel, maghiarul Frankel, polonezii Dombrowski și Wróblewski, ru-soaicele Elizaveta Dmitrieva și Ana Vasilievna, ale căror vieți zvuciumate, puse în slujba revoluției, sînt evocate în lucrare, reprezintă nu numai prin originea lor națională felurită, ci mai ales prin faptele lor, caracterul internaționalist al marilor lupte de clasă din Franța. De altfel, biografiile unora dintre comunarzii sînt semnificative: Gustave Flourens, de pildă, a colaborat la ziarele socialiste belgiene și italiene; i-a ajutat pe feniienii irlandezi; a participat ca luptător la răscoala din Creta din 1866—1867, unde a fost grav rănit; a propagat ateismul, spre uimirea generală, în însăși capitala sultanilor; a fost arestat în Grecia și Italia pentru activitatea sa publicistică și organizatorică.

Louise Michel, deportată în Noua Caledonie, a reușit să cîștige inimile băștinașilor de acolo care-i urau de moarte pe stăpînitorii francezi.

Astfel de fapte scot în evidență sentimentele și ideile nobile, internaționaliste, ce-i însuflețeau pe eroii Comunei. Lucrarea scoate însă în evidență în mod și mai pregnant rolul deosebit pe care l-au avut în desfășurarea evenimentelor din Franța conducătorii și activiștii Internaționalei I și marii dascăli ai proletariatului, Karl Marx și Friedrich Engels.

„Consiliul General — scria Marx — este mîndru de rolul strălucit pe care l-au jucat secțiile din Paris ale *Internaționalei* în glorioasa revoluție din Paris. Important nu este, așa cum își închipuie prostănații, că Parisul

sau vreo altă secție a *Internaționalei* ar fi primit *ordine* de la Centru. Însă, intrucît floarea clasei muncitoare din toate țările civilizate face parte din *Internațională* și este pătrunsă de ideile ei, ea trebuie neîndoiește să aibă rolul conducător în toate mișcărilor clasei muncitoare”¹.

În introducerea, semnată de V. Alekseev Popov, care face o prezentare cu caracter general a împrejurărilor istorice în care a luat naștere, a învins și a căzut Comuna din Paris, se remarcă în mod just că revoluția săvîrșită de proletariatul din Paris la 18 martie 1871 a oferit pentru prima oară posibilitatea de a verifica în practică justetea concepțiilor cu privire la căile de eliberare a clasei muncitoare de sub asuprirea politică și economică, concepții exprimate în teoriile, doctrinele, curentele ideologice care se ciocneau în sinul mișcării muncitorești internaționale. Aveau să treacă printr-o severă verificare în focul luptei de clasă, pe de o parte, proudhonismul și blanquismul, teorii și orientări moștenite din trecut, dar care, modificîndu-se, adaptîndu-se noilor condiții, își păstrează influența. Pe de altă parte, pe baza experienței acestei revoluții urma să se verifice justetea învățăturii socialismului științific, justetea teoriei marxiste a revoluției proletare, a ideilor diktaturii proletariatului, justetea concluziilor trase de Marx, pe baza experienței revoluției din 1848 din Franța, cu privire la necesitatea de a sfîrșma în cursul revoluției vechea mașină de stat și cu privire la necesitatea alianței clasei muncitoare cu țărănimia (p. 56, 57).

Supuse focului practicei, curentele ideologice și partidele Comunei au avut rezultate extrem de instructive. Viața a dat dreptate întemeietorilor socialismului științific. La sfîrșitul biografiei lui Eugène Varlin, binecunoscut ca proudhonist de stînga, A. I. Lurie scrie, în concluzie: „Activitatea lui Varlin și a citorva dintre tovarășii lui de idei în timpul Comunei (precum și în ultimii

¹ K. Marx, *A doua schiță a „Războiului civil din Franța”*, — *Arhiva K. Marx și F. Engels*, vol. III (VIII), p. 439.

ani ai celui de-al doilea Imperiu) constituie cea mai perfectă ilustrare a faptului că principalele partide ale Comunei, în special proudhoniștii, «parcă printr-o ironie a istoriei», au făcut în Comună exact contrarul a ceea ce-i învățase dascălul și ideologul lor; proudhonismul li învățase pe muncitorii să evite lupta politică, iar muncitorii Parisului s-au încadrat în modul cel mai activ în politică. Proudhonismul nega statul, iar muncitorii și-au creat statul lor muncitoresc. Proudhonismul nu admitea nici un fel de măsuri legislative pentru îmbunătățirea situației economice a muncitorilor, iar muncitorii Comunei au luat o serie de măsuri tocmai de acest fel” (p. 127).

Mulți dintre militanții Comunei au aparținut unor grupări și curente diferite, însă ei au găsit în ciuda limitelor, șovăielilor și greșelilor inerente căutătorilor de drumuri noi ale istoriei — o platformă comună pe baza principală a apărării revoluției, a distrugerii vechiului aparat de stat burghez și a construirii unui stat nou, proletar, pe baza eliberării celor mulți de asupra politica și economică, pe baza intransigenței, onoarei și demnității revoluționare. Îi vedem pe acești oameni muncind laolaltă, discutând uneori foarte aprins în contradictoriu, dar luptând și murind împreună pe aceleași baricade.

Autorul supune unei analize critice activitatea tuturor frunțașilor Comunei, indiferent de orientarea lor, subliniindu-le atât meritele, cât și scăderile și greșelile lor. Această critică principală se adresează atât „neoiacobinilor” și proudhoniștilor de stînga, cât și unor activiști ai Internaționalei, ca Varlin, Frankel sau Serrailier. Autorul relevă atât realizările istorice ale Comunei, cât și greșelile fundamentale care au avut un rol determinant și care au grăbit înfrîngerea ei. „Respectul smerit” „în fața porților Băncii Franței”, blîndețea, toleranța, lipsa de vigilență și de fermitate față de clasele exploatoare și față de agenții versaillezi și de complicitățile lor din aparatul politic, economic și militar al Comunei, faptul de importanță covârșitoare al amînării nejustificate a atacului

asupra Versaillesului în perioada cînd forța militară a acestuia era nelsemnată, disputele sterile în jurul Comitetului Salvării Publice etc., sînt relevate în chip concludent de către autor. Atît în cuprinsul lucrării, cît și în introducerea ei, se face o amplă analiză a uneia din cauzele fundamentale ale înfrîngerii revoluției: lipsa de unitate și componența eterogenă a conducerii Comunei, atît sub aspectul social cît și politic, lipsa unui partid cu adevărat revoluționar, marxist. Internaționala (în care precumpăneau muncitorii proudhoniști), blanquiștii și neoiacobinii — cele trei grupări principale ale Comunei — nu constituiau o unitate nici chiar în interiorul lor. De pildă, în timp ce bătrînul neoiacobin Delescluze murea în numele trecutului, proslăvînd pe marii lui strămoși din anul 1793, dar murea totuși pe baricadele revoluției proletare a anului 1871, slujind cu cinste — în ciuda concepțiilor sale mic-burgheze, neproletare și perimate — revoluția, o altă fracțiune a neoiacobinilor, în frunte cu Felix Pyat, s-a ridicat împotriva Internaționalei și a îndeplinit un rol extrem de negativ în preajma și în timpul Comunei. În rîurile proudhoniștilor s-au manifestat, de asemenea, vădite contradicții: aripa lor de stînga, în frunte cu Varlin, a părăsit — în procesul luptei — apolitismul dascălului său și a pășit în arena politică, aducînd o contribuție de seamă cauzei, în timp ce alții din „minoritatea” proudhoniștă a Comunei au constituit în multe împrejurări o frînă.

Blanquiștii — reprezentanți ai intelectualității mic-burgheze cu stare de spirit revoluționară, „socialiști din instinct”, cum li numea Engels — erau partizanii luptei politice și veneau astfel în conflict cu proudhoniștii. În procesul revoluției s-a remarcat că blanquiștii s-au dedicat exclusiv activității politice și militare a Comunei: reprezentanții lor — Théophile Ferré, Raoul Rigault, Gustave Flourens — au avut un rol de seamă tocmai în aceste domenii. Lipsiți de un program și de o concepție clară și unitară asupra țelurilor revoluției, asupra a ceea ce urma să construiască revoluția victorioasă, ei nu au

participat la activitatea ei economică-socială, domeniu în care au excelat reprezentanții Internaționalei: Varlin și Frankel.

*

Pentru a reda sfârșitul tragic și glorios al unora dintre fruntașii Comunei căzuți pe baricade sau fulgerați de gloanțele plutoanelor de execuție, autorul folosește, cu o deosebită îndemnare, un stil sobru, o expunere simplă, veridică, dialoguri vii, alese cu meticulozitate.

Căderea Comunei, așa cum este oglindită în lucrarea lui A. I. Lurie, produce o impresie de neuitat asupra cititorului.

Momentele zguduitoare și sublime în care ultimii apărători ai baricadelor — conștienți că totul este pierdut în afară de onoarea și demnitatea lor de luptători — preferă rezistența pînă la ultimul cartuș și pînă la ultima lovitură de baionetă capitulării în fața dușmanului — sînt citite și recitate cu emoție greu stăpînită. Înfrățind moartea fiecăruia dintre conducătorii Comunei căzuți în acele zile tragice, autorul lărgeste cadrul descrierii, aducînd în câmpul vizual al lectorului, prin imagini de o mare forță descriptivă, masa luptătorilor de pe baricade care au apărut pînă la capăt revoluția printre ruinele Parisului scaldat în sînge și mistuit de flăcări. Apărătorii Comunei și-au îndeplinit pînă la capăt datoria lor de revoluționari, de ostași, de oameni.

Iată-l pe eroicul general comunard Jaroslaw Dombrowski, căzut pe baricada de la Montmartre, strigînd cu ultimele puteri: „Viața mea nu are nici o importanță, gîndiți-vă numai la salvarea republicii”.

„În piața Montmartre amuțiră toate tunurile care bubuseră fără încetare timp de două zile și două nopți; artileristii, canonierii, ostașii — toți își părăsiră posturile pentru a-și lua rămas bun de la eroicul lor conducător”.

În noaptea de 24 mai, Parisul revoluționar, cuprins de flăcări și zgduit de explozii, îl conduse pe generalul său, cu trupul înfășurat într-un steag roșu, la cimitirul Père-Lachaise.

„Trecînd prin piața Bastiliei, cortegiul fu oprit de o mulțime de oameni: erau ostașii Gărzii Naționale, apărătorii baricadelor. Coborînd de pe catafalc trupul eroului, ei l-au așezat cu grijă la picioarele Coloanei din Iulie. La lumina torțelor arzînde, comunarii s-au apropiat unul de altul și, luîndu-și rămas bun de la generalul lor, l-au sărutat pe frunte în rîpăitul tobelor”.

Seninătatea și curajul cu care eroii Comunei au primit moartea i-au prilejuit autorului descrierea unor episoade de neuitat.

Louis-Eugène Varlin luptă pînă la căderea ultimei baricade, este prins și purtat cu minile legate spre locul de execuție. Pînă și un ziar monarhist are accente de admirație față de comportarea dîrză a eroului în fața morții.

Théophile Ferré are timp, în preajma execuției, să însufle curaj Louisei Michel; în dimineața execuției adresează sorei sale și ministerului de război scrisori în care-și manifestă grija față de cei ce vor rămîne în urma lui. Iar pe câmpul Satory, în timp ce i se citește — în rîpăitul sinistru al tobelor — sentința de condamnare la moarte, el fumează liniștit și așteaptă senin, cu ochii nelegați, gloanțele ucigașe...

Raoul Rigault, procurorul Comunei, omul care devenise vestit nu numai pentru dîrzenia, ci și pentru ironia lui ucigătoare față de dușmani, este consecvent și în fața morții: înfruntă mîndru și batjocoritor pe cei ce-î cer să-și renege, în ultimul minut al vieții, credința și lupta lui, și cade răpus de gloanțe. Gustave Flourens, comandant militar talentat al comunarzilor, capturat de inamic, răspunde cu demnitate călăilor și este spintecat de sabia jandarmului ucigaș.

Iar bătrînul Delescluze, îmbrăcat în negru și încins cu eșarfa roșie, mergea spre baricadă căutîndu-și moartea: „... fără a se uita dacă mai este urmat de cineva, mergea înainte cu pasul său obișnuit, singurul om viu pe întregul bulevard Voltaire”.

„Tăcut, credincios severei sale conștiințe, el a pășit spre baricadă așa cum vechii mon-

tagnarzi urcau pe eşafod", citează Lurie din A. Lissagaray.

Comunarda eroică Louise Michel, „fe-
cioara roşie din Montmartre”, acuzată a fi
conducătoarea incendiatoarelor — „les pétro-
leuses” — le strigă cu un curaj sublini jude-
cătorilor: „Da, am luat parte la incendierea
Parisului! Am vrut să opresc invazia versail-
lezilor cu o barieră de foc. În această acţiune
n-am avut complici, am acţionat numai din
indemn propriu. Se spune de asemenea că
am fost complice a Comunei. Fireşte, deoarece
Comuna tindea spre o revoluţie socială, iar
revoluţia socială este năzuinţa mea cea mai
scumpă. Sînt mîndră de faptul că am parti-
cipat la înfiinţarea Comunei”.

„Ceea ce cer de la voi, care vă intitulaţi
judecători la Tribunalul militar şi vă consi-
deraţi demni să mă judecaţi, este timpul
Satory, unde au căzut fraţii mei. Se pare
că orice inimă care bate pentru libertate
are la voi un singur drept: dreptul la un
grăunte de plumb. Eu îmi revendic acest
drept. Dacă mă veţi lăsa în viaţă, nu voi
înceta să cer răzbunare, voi chema pe fraţii
mei să-i pedepsească pe asasinii din „Comisia
de graţiere”. Dacă nu sînteţi¹ nişte laşi,
ucidetî-mă”. Şi n-au îndrăznit s-o ucidă.

Eroismul proletarilor parizieni, sffrşitul
tragic şi sîngeros al Comunei, crimele abomi-
nabile şi ororile fără seamăn la care s-au dat
versaillezii, descrise în lucrarea lui A. I. Lurie,
stîrnesc sentimente de admiraţie pentru co-
munarzi şi ură faţă de duşmanii lor. De aceea
lucrarea „Figuri de militanţi ai Comunei din
Paris” contribuie, şi sub acest aspect, la edu-
carea socialistă, revoluţionară, a oamenilor
muncii şi îndeosebi a tineretului.

Comuna, pentru care „poporul Parisului”
s-a sacrificat „cu însufleţire”, iar „numărul
morţilor săi n-a fost atins în nici o altă luptă
anterioară²”, reprezintă — prin exemplul glo-
rios şi prin învăţămintele de importanţă isto-
rică mondială — o temă inepuizabilă pentru
cercetarea ştiinţifică. Aceasta reiese în mod
clar şi din cuprinsul lucrării prezentate. În
ciuda unor goluri de informare datorite
lipsei de izvoare privind viaţa şi activitatea
unor comunarzi, A. I. Lurie a reuşit să ofere
masei cercetătorilor, ca şi publicului larg, o
lucrare interesantă, documentată, care îmbină
trăsăturile caracteristice studiilor biografice
ştiinţifice, cu cerinţele masei largi a citito-
rilor dornici să cunoască oamenii şi eveni-
mentele primei revoluţii proletare din istorie.

Gh. Cristea

L. DEMÉNY, *Az 1437—38-as bábolnai népi felkelés* (Răscoala populară de la Boblna din 1437—1438)

Edit. Tudományos Könyvkiadó, Bucureşti, 1960, 279 p. + 3 facsimile

După republicarea lucrării lui Diaciuc-
Dăscălescu² şi apariţia cărţii lui Ştefan
Pascu³, destinată unui public larg, iată o
nouă lucrare, consacrată aceleiaşi probleme
majore din istoria Romîniei, răscoala popu-
lară de la Boblna. Cartea lui L. Demény
se încadrează prin profilul ei în tematica
largă, preconizată de partid, a răscoalelor

ţărăneşti din evul mediu de pe teritoriul
patriei noastre.

Autorul cărţii recenzate n-a păşit exclusiv
pe căi bătătorite. Această lucrare prezintă,
în ansamblu, datele cunoscute pînă acum,
dar le conjugă cu o serie de materiale şi inter-
pretări originale, unele, e drept, reluate din
studii proprii anterioare, neamintite însă
de autor în lucrarea sa⁴.

¹ K. Marx, *Adresa Consiliului General cu
privire la războiul civil din Franţa din 1871*,
în K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două
volume*, vol. I, p. 569.

² *Răscoala iobagilor de la Boblna*, Edit.
ştiinţifică, Bucureşti, 1957.

³ *Boblna*, Edit. tineretului, 1957.

⁴ *Despre unele aspecte ale răscoalei de la
Boblna (1437—1438)*, în *Studii şi referate
privind istoria Romîniei*, I, 1954; Demény

Cartea lui L. Demény se distinge prin folosirea unui bogat material edit și inedit, referitor în special la premisele social-economice ale Jacqueriei din Transilvania. Autorul a reușit să pună în circulație originalele documentelor de bază ale răscoalei, și anume ale înțelegerilor din 1437 încheiate între răsculași și nobili. Prin aceasta s-au putut corecta unele greșeli de transcriere mai vechi, s-au putut efectua o serie de *precizări valoroase* referitoare la numele unor conducători ai mișcării, s-au precizat mai bine localitățile cuprinse de văpaia răzvrătirii, definindu-se astfel mai clar aria geografică a evenimentelor de la 1437—1438.

Autorul își începe cartea cu o introducere în care discută istoriografia temei studiate, oferind o succintă prezentare a lucrărilor mai vechi și mai noi. Urmează 5 capitole, și anume: Dezvoltarea economică și socială a orașelor ardeleni în secolul al XV-lea; Dezvoltarea agriculturii și situația țăranimii în Transilvania la sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea; Lupta iobăgimii împotriva exploatații feudale la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea; Răspîndirea mișcării husite în țara noastră în preajma răscoalei de la Boblna; Răscoala iobagilor români și maghiari în 1437—1438.

Volumul e însoțit de anexe (text și facsimile), care includ: a) înțelegerea încheiată la 6 iulie 1437 între reprezentanții iobagilor și ai nobililor; b) însemnarea din protocolul conventului de la Cluj-Mănăstur cu privire la această înțelegere; c) a doua înțelegere (10 octombrie 1437) dintre nobili și iobagi.

O listă bibliografică, cuprinzînd opere ale clasicilor marxism-leninismului, docu-

mente de partid, arhivele cercetate de autor, izvoare și lucrări de sinteză, încheie cartea.

Autorul schițează factorii economici, sociali și politici care au determinat izbucnirea, caracterul, limitele istorice și înfrîngerea răscoalei țărănești de la Boblna.

Subliniind că, în general, dezvoltarea socială în secolul al XIV-lea a fost determinată de cristalizarea și extinderea relațiilor feudale, pe de o parte, și de creșterea rapidă a orașelor și a producției de mărfuri, pe de altă parte, autorul continuă prin a analiza pe rînd și sistematic acești doi factori. Dezvoltarea elementului nou, progresist — a orașelor medievale — l-a determinat pe autor să se ocupe în expunerea sa în primul rînd de acestea.

O trăsătură evidentă a dezvoltării orașelor medievale transilvănene constă în pierderea tot mai vizibilă a caracterului lor agrar. Autorul ilustrează acest proces în domeniul dezvoltării orașelor, a târgurilor și a breslelor.

Un deosebit accent se pune pe cercetarea numărului locuitorilor târgurilor și mai ales ai orașelor. Studiind listele de contribuabili din Cluj, Bistrița, Sibiu, Brașov, autorul scoate în evidență nu numai numărul însemnat de locuitori din unele orașe, ci și faptul important că în orașele medievale transilvănene în secolul al XV-lea se accentuează diferențierea socială. Lucrarea expune consecințele acestei diferențieri — formele luptei de clasă în orașe — în special între masele sărace și patriciat.

Ca urmare a dezvoltării economice și implicit și politice a orașelor, lupta dintre acestea și nobilimea laică sau ecleziastică era inevitabilă.

Pretențiile și abuzurile nobililor feudali mai cu seamă față de așezările din comitate, începînd cu samavolniciile pe plan economic (vamal) și terminînd cu atacurile împotriva negustorilor, sînt trecute amănunțit în revistă. Autorul insistă asupra disensiunilor dintre orașul Cluj și abația din Mănăstur pentru plata nonei și a dijmei din vin și din struguri.

Intr-o prezentare sobră și proporționată, autorul analizează în capitoul al 2-lea celălalt

---

Lajos-Pataki József, *A huszita forradalmi mozgalom ellerjedése hazánkban...*, în „A kolozsvári Bolyai tudományegyetem”, Cluj, 1956; *Textele celor două înțelegeri încheiate în 1437 între răsculași și nobili după documente originale*, în „Studii”, 1960, nr. 1; *Introducerea nonei în Transilvania (Cu privire la unele premise social-economice ale răscoalei de la Boblna)*, în „Studii”, 1960, nr. 5.

factor determinant al dezvoltării sociale din secolul al XIV-lea: perfecționarea mijloacelor de producție și creșterea productivității muncii în agricultură. După L. Demény acest proces ar fi dus la generalizarea relațiilor feudale în Transilvania. Destrămarea obștii la sași, diferențierea socială la secui și la românii din Maramureș, Hațeg, Făgăraș, Hunedoara, concludă autorul, duc la răzmerițele din anii 1430 (la secui), 1417, 1432—1434 și 1435 (la românii din ținuturile Deva, Hațeg, Maramureș și Făgăraș).

L. Demény se ocupă apoi de „orașele de câmpie” (tîrguri *oppida*), notînd deosebiri dintre ele, de orașe (*civitates*) și satele iobăgești din punct de vedere economic, social și administrativ.

Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, arată autorul, pe domeniile nobiliare iobăgia s-a cristalizat definitiv pe la mijlocul secolului al XV-lea. Această constatare dă autorului prilejul să treacă la explicarea marxistă a termenului de „iobag” și să înșire toate categoriile de țărani dependenți sau liberi, precum și variatele lor obligații feudale. El insistă în special asupra nonei, deosebit de apăsătoare pentru iobagi. Demény Lajos stăruie și asupra obligațiilor țăranilor dependenți față de biserică, notînd politica de catolicizare a românilor, promovată cu scopul de a li se impune dijma. Se atrage atenția și asupra tendinței de accentuare a rentei în bani în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Paralel cu îngreunarea sarcinilor iobăgești se observă și agravarea statutului juridic al iobagilor, concretizat în primul rînd printr-o îngrădire tot mai mare a dreptului de liberă strămutare și prin extinderea prerogativelor juridice a nobililor (mai ales în perioada de declin a puterii centrale).

Lajos Demény trece în revistă măsurile luate de feudali pentru a împiedica strămutarea iobagilor pe alte moșii sau la orașe și subliniază caracterul reacționar al decretelor din 1405 și 1435 în această direcție.

Capitolul următor oferă un tablou succint al luptelor date de iobagi împotriva asupririi feudale în a doua jumătate a secolului al XIV-

lea și în primele decenii ale secolului al XV-lea, inclusiv al răscoalelor locale țărănești, care se înmulțesc în ultima parte a secolului al XIV-lea. Autorul enumeră o serie de documente care atestă mișcări sociale între anii 1380 și 1435 și prezintă pe conducătorii lor.

În continuare se trece la analiza situației economice și politice a Cehiei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, dezvoltîndu-se cititorului cadrul general al apariției husitismului. Se enumeră apoi căile de pătrundere ale husitismului în cele trei țări române și se subliniază rolul pe care a avut-o această învățătură în pregătirea răscoalei de la Boblna.

După această amplă analiză a premiselor social-economice ale răscoalei din 1437—1438 se trece la subiectul propriu-zis pe care autorul și-a propus să-l trateze.

Insistînd asupra cauzelor imediate care au declanșat răscoala, Demény Lajos pune pe primul plan pretențiile abuzive ale episcopului Lépes și protestul țăranimii iobage. Încercările puterii centrale și ale bisericii de a aduce iobăgimea la ascultare s-au soldat cu un eșec total.

După cum atestă documentele, mișcarea propriu-zisă a început cu o răzmeriță în cîteva sate iobăgești împotriva abației din Cluj-Mănăstur. Această explozie a fost de fapt o manifestare violentă a unei stări de nemulțumire generală care domnea în sinul iobăgimii transilvănene în 1437. Autorul expune apoi desfășurarea răscoalei, precizînd punctul ei inițial (primăvara anului 1437). El tratează apoi momentele principale, începînd cu ciocnirea de la Boblna și terminînd cu luptele de la Cluj și cu înfrîngerea răscoalei.

În cadrul acestei cărți se insistă asupra unor probleme importante, ca aceea a combaterii interpretării naționalist-șovine a instituției „*Unio trium nationum*”.

Se analizează apoi punctele esențiale din textele celor două înțelegeri de la Cluj-Mănăstur, folosindu-se documentele originale cercetate în arhivele din Budapesta, cunoscute pînă acum în transcrieri deficitare.

În încheiere autorul se oprește asupra caracterului răscoalei, caracter de clasă și nu național, trece în revistă categoriile sociale care au aderat la mișcare și dă lista conducătorilor militari și a unor participanți la cele două înțelegeri. Sînt interesante constatările autorului despre participarea, chiar de la începutul răscoalei, a lui Budai Nagy Antál în calitate de conducător al ei, precum și cele despre atacul lui Budai Nagy Antál împotriva abației de la Cluj-Mănăștur înainte de pătrunderea în Cluj.

Alături de aportul substanțial pe care îl aduce volumul lui L. Demény, în special în capitolele consacrate problemelor agrare și răscoalei de la Boblna, i se pot aduce lucrării și unele obiecții referitoare la planul ei, la anumite chestiuni a căror lămurire a fost lăsată în suspensie, la unele afirmații îndoielnice sau eronate. În sfîrșit, se pot face și unele observații de detaliu. În ansamblul lor însă, ele nu prejudiciază calitățile, indiscutabile, ale întregii lucrări.

De la bun început, cititorul care parcurge fugitiv tabla de materii sau capitolele cărții lui Demény rămîne surprins de dozarea curioasă a materialului expus. Din cele cinci capitole, numai ultimul (p. 178—258) include răscoala iobagilor romîni și maghiari din anii 1437—1438. Celelalte patru capitole (p. 17—178) constituie o introducere *prea amplă*, cum nu o solicită tema propriu-zisă. Din aceste considerente, în forma ei actuală, cărții i s-ar fi potrivit mai bine titlul „Transilvania la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea și răscoala de la Boblna”. Dacă în intenția autorului stătea tratarea răscoalei de la Boblna, atunci lucrarea trebuia redusă la proporțiile convenite pe care le admite materialul documentar, foarte lacunar de altfel, care poate sta la baza acestui subiect. Rezolvarea oferită de autor are, se pare, cauze îndoite. Pe de o parte, lipsa unor lucrări monografice de amploare, consacrate unor probleme majore ca dezvoltarea social-economică a orașelor ardeleni în secolele XIV—XV sau relațiile agrare în aceeași perioadă, l-a determinat pe autor să le adîncească, și

aceasta într-o măsură care depășea profilul lucrării. De aici, în locul unei analize a fenomenelor economice și sociale *direct* legate de Jacqueria din 1437—1438, cu implicațiile și urmările lor, au rezultat două capitole, de altfel bogate în conținut, în care problemele sînt tratate pe larg și în care este chiar încercată rezolvarea lor. În al doilea rînd, autorul, utilizînd o amplă documentare, a făcut deseori abstracție aproape totală de o serie de lucrări, mai vechi și mai noi, cu date și concluzii judicioase. De aici a rezultat reluarea unor chestiuni cunoscute deja din alte lucrări, în care acestea și-au găsit rezolvări acceptabile. Insistînd, uneori fără temei, asupra unor probleme sau detalii, de pildă asupra situației demografice dintr-o serie de orașe ale Transilvaniei, analizate încă de Wittstock, Berger, Teutsch și alții sau mai nou de Șt. Pascu, S. Goldenberg, autorul se pierde cîteodată în amănunte străine de subiect. În această ordine de idei ne întrebăm dacă era necesar studiul, uneori detaliat, al structurii sociale și demografice din a doua jumătate a secolului al XV-lea și din primul sfert al secolului al XVI-lea, înșirarea unor liste cu categorii de contribuabili pe baza unor date din anii 1480, 1490, 1503 și chiar 1524 (cf. p. 49, 51, 52 etc.). Era justificată trecerea în revistă a situației Sibiului sau a Brașovului pe baza unor date cu mult posterioare răscoalei de la Boblna (p. 47, 54), orașe care nu au participat la răscoală? Cu atît mai mult, cu cît concluziile autorului din capitolul despre economia orașelor transilvănene nu diferă mult de cele ale altor istorici.

Considerațiile autorului despre cauzele antagonismului dintre orașe și nobilimea feudală nu sînt concludente pentru toate centrele urbane ale Transilvaniei. E hazardat să se vorbească despre o politică unitară a orașelor ardeleni în lupta lor antifeudală (p. 34). Dovada peremptorie o constituie însuși faptul că un număr important de orașe nu participă la mișcare. Răscoala din 1437—1438 a fost și rămîne în primul rînd o mișcare țărănească, iar participarea clujenilor se poate explica numai prin situația specifică a orașului și a

regiunilor dimprejur. Clujul, strangulat de numeroase p $\acute{o}$ sesiuni nobiliare, avea mult de suferit de pe urma samavolnicilor feudale, și din acest considerent aspirațiile și revendicările populației sale — în parte cu preocupări agricole — se identificau cu revendicările iobagilor români și unguri din satele limitrofe sau din regiune.

Autorul studiază diferențierea socială și luptele de clasă din orașele transilvănene. Datele din registrele de impozite sînt minuțios cu competență (p. 43—53), dar concluziile formulate nu sînt întotdeauna valabile pentru perioada analizată. Nu pot fi grăitoare statisticele din Brașov (1490—1503, p. 50) sau din Bistrița (1524, p. 52) pentru cunoașterea vieții urbane dinaintea de răscoala de la Bobilna. Din aceste motive se atribuie dezvoltării orașelor transilvănene de la începutul secolului al XV-lea unele trăsături specifice pentru sfîrșitul acestui secol sau începutul celui următor, între altele și lupta pentru putere dintre patriciat și bresle, într-o perioadă cînd breslele erau încă slab reprezentate numeric și la începutul dezvoltării lor. Premature ni se par și constatările referitoare la politica de prețuri a orașului împotriva satului, care ia forme pregnante abia peste un secol.

Capitolul al 2-lea este unul dintre cele mai consistente și mai reușite ale cărții. Tratatul sistematic al relațiilor agrare la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea ar fi cîștigat în claritate și concizie dacă autorul ar fi inversat ordinea expunerii, punînd mai întîi accentul pe situația țărănimii române și maghiare din comitatele cuprinse de răscoală (p. 72—76) și continuînd cu analiza relațiilor agrare din satele românești (p. 68—72) și secuiești (p. 63—67). Poate nu ar fi fost în dauna lucrării dacă această ultimă parte a cărții ar fi fost redusă sau chiar omisă, avînd în vedere că părțile secuiești n-au fost cuprinse de răscoală. Autorul constată că fenomenul de cristalizare a țărănimii iobage și implicat a dependenței feudale pe teritoriul comitatelor a avut loc în secolul al XV-lea (p. 81). Credem că acest proces ar fi necesitat o altă fixare

în timp, și anume în secolele XIII—XIV, cum rezultă de altfel din datele oferite de Demény în pasajele referitoare la situația țărănimii românești, secuiești și săsești.

E prea detaliată expunerea despre husitism și influența sa asupra răscoalei de la Bobilna. Din acest capitol puteau lipsi considerațiile despre răsunsetul european al mișcării husite, cu atît mai mult cu cît nu se aduc contribuții noi. De asemenea s-ar fi putut omite considerațiile speculative despre consecințele mișcării în cazul, ireal, al respectării clauzelor primelor înțelegeri (p. 252—255). Nu este plauzibilă nici explicația dată de L. Demény în legătură cu apoziția *magnus* asociată prenumelui unor conducători ai răscoalei. Acest atribut este foarte frecvent în secolele XIV—XV și nu denotă, cum susține autorul (p. 246), demnitatea de conducător în timpul răscoalei. În legătură cu analiza forțelor sociale care au participat la răscoală, cu trecerea în revistă a conducătorilor ei și a localităților cuprinse de răscoală, credem că ar fi fost în folosul lucrării dacă s-ar fi procedat la inversarea ordinii în care ele au fost expuse de autor. Acestea trebuiau să precedă desfășurarea, și nu să urmeze expunerea evenimentelor într-un subcapitol consacrat importanței istorice și caracterului răscoalei de la Bobilna.

În sfîrșit, lipsește încadrarea mișcării într-un cadru general european. Or, se știe că răscoala de la Bobilna a încheiat înfructivă șirul de mișcări sociale care au zguduit temelile sistemului feudal din Europa începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIV-lea și terminînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea. De asemenea nu sînt tratate urmările răscoalei, în special în domeniul agravării sarcinilor iobăgești. În această ordine de idei, autorul putea supune unei analize ample, între altele¹, documentul din 22 iulie 1446², în care sînt incluse obliga-

¹ Cf. L. Demény, *Documente noi referitoare la răscoala de la Bobilna*, în *Studii și materiale de istorie medie*, IV, 1960.

² *Oklevéltár... Losonczy Bánffy család történetéhez*, I, 1908, p. 653—655.

șile țărănilor români și unguri la numai opt ani de la înăbușirea răscoalei, într-o regiune centrală a acesteia. Se puteau omite și două dintre cele trei facsimile, tipărite de data aceasta în condiții tehnice inferioare celor din „Studii”, 1, 1960.

Cîteva observații de detaliu. La p. 43, autorul afirmă că la Sibiu, în secolul al XIV-lea, „orășenii dispuneau nu mai puțin de 292 de sesii iobăgești”. Trebuia indicat izvorul din care s-au extras aceste date și precizat, în cazul că datele sînt veridice, că sesiile țineau de oraș și nu erau particulare; nici la p. 48—49 nu se indică de unde au provenit datele folosite de autor, iar în calcule s-au strecurat erori, de pildă 30 în loc de 25, 1 1/2 în loc de 1—1 1/2; calculele demografice, care implică întotdeauna un coeficient de aproximație în această epocă, nu pot da cifre exacte, ca la p. 22 : 4 424—5 530 de locuitori ai Clujului; la p. 77 nu se indică ce a stat la baza calculării mediei caselor dintr-un sat

ardelean în secolul al XV-lea (după Demény : 25—30 de case). În transcrierea, de altfel îngrijită, a textelor din anexe s-au mai strecurat unele mici greșeli (care ar putea fi și greșeli de tipar), de pildă : *is* în loc de *in* (p. 269, r. 3 de sus); *periurus* în loc de *periu-ros* (p. 272, r. 2 de jos); *inter serto* în loc de *interserto* (p. 273, r. 14 de jos).

Înceind observațiile noastre, menționăm că ele nu împieteză asupra calităților reale ale lucrării. Studiul despre răscoala de la Bobilna este rezultatul unei munci asidue și a unei cercetări perseverente. Literatura referitoare la răscoala de la Bobilna s-a îmbogățit cu o nouă contribuție. Cartea lui L. Demény completează lucrările consacrate acestei importante teme din istoria poporului român. Mișcarea de la 1437—1438 și-a găsit încă un cercetător competent.

S. Goldenberg și B. Daicovicu

GH. KONST. SAKKAS, Γεώργιος Κλεόβουλος ὁ Φιλιππουπολίτης, ὁ
πρῶτος ἑλλην ἐπιστήμων καὶ ἀγνοημένος παιδαγωγός
(Gheorghe Kleobulos din Filipopole, primul învățat grec și
pedagog ignorat)

Atena, 1956, 82 p.

Gheorghe K. Sakkas consacră lui Kleobulos, „cel dintîi pedagog grec”, un studiu substanțial care interesează de aproape raporturile greco-române. Într-adevăr, Kleobulos, „întemeietorul învățămîntului popular al Greciei”, are mari merite în dezvoltarea acestui învățămînt și în țările noastre. Putem afirma chiar, pe temeiul documentelor aflate în arhivele noastre, că cel mai important capitol din activitatea acestui „precursor” s-a desfășurat la Iași și la București, în ajunul izbucnirii mișcării eteriste. El este introducătorul în țara noastră a metodei „lancasteriene” sau „mutuale” (ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος), singura prin care masele puteau obține rapid

și în condiții economicoase nivelul de cultură necesar înțelegerii și asimilării ideilor revoluționare de la începutul secolului al XIX-lea. Răspîndirea elementului revoluționar în Grecia datorează mult eforturilor pe care le-au făcut, între 1820 și 1828, dascălii formați de Kleobulos la Iași și la București. Și totuși, spune Sakkas, istoriografia greacă l-a uitat pe Kleobulos. „Nici o istorie a pedagogiei nu amintește numele său, iar enciclopediile ‘Ἡλιος și ‘Ἐλευθερουδάκη îi dedică 3—4 rînduri, fără să spună nimic despre viața și opera lui, care a tulburat atît de mult epoca sa” (p. 6). Studiul lui Sakkas ne apare cu atît mai binevenit, cu cît, în golul rămas

prin ignorarea lui Kleobulos, unii istoriografi ai culturii neogrecești s-au grăbit să consacre ca „prim pedagog al Greciei renăscute” pe Ioan P. Kokkonis (vezi M. 'Αμαριώτου, 'Ιωάννης Π. Κοκκώνης ὁ πρῶτος Ἑλλήν παιδαγωγός, Atena 1935).

Kleobulos s-a născut la Filipopole „în jurul anului 1785”. (tatăl său, un meseriaș sărac, murise de tânăr). La școala din Patmos a făcut studii serioase de limba elină, iar la frontistiriul din Kidonion a studiat retorica, filozofia și matematicile cu profesori vestiți, printre care Veniamin din Lesbos și Grigorie Kidonéa (p. 10). De aici a plecat, în 1811, la Universitatea din Viena, unde a studiat trei ani. În 1814 Kleobulos s-a refors în patrie, încercând să deschidă o școală în spirit modern la Milia (Tesalia), dar atmosfera de teroare pe care o crease soldatesca faimosului Ali Pașa din Ianina a făcut să eșueze acest proiect. Silit să părăsească țara, Kleobulos a plecat în Elveția, unde „a cutreierat toate instituțiile didactice” (p. 15). Sub influența lui Pestalozzi, s-a pasionat pentru „școala poporului” și pentru metoda „lancasteriană”, care „facea minuni în mna lui Pestalozzi” (p. 15). Din Elveția a plecat la Paris, unde a rămas alți patru ani (p. 16).

În continuare, Sakkas reproduce două scrisori din Paris ale lui Kleobulos, apărute în 'Ερμῆς ὁ Λόγιος. În ambele expune pe larg sistemul allilodidactic, așa cum a rezultat el din experiența engleză, elvețiană și franceză. Prima este adresată lui Athanasie Politis (la 15 decembrie 1818), unul dintre profesorii de frunte ai învățământului ionian, fost student al Universității din Padova. Din cea de-a doua scrisoare, apărută la 1820, reținem afirmația interesantă că sistemul allilodidactic se practica la Atena, după mărturia unui călător francez, încă din 1675; de unde concluzia lui Kleobulos că această metodă ar fi la origine „curat grecească” (p. 22).

Capitolul intitulat „Prima școală” este consacrat activității lui Kleobulos la Iași. Sakkas cunoaște sumar legăturile pe care Kleobulos le-a făcut la Paris cu Nicolaie Rosetti-Roznovanu. El recunoaște însă rolul

de „mecena” pe care tânărul boier moldovean l-a jucat în viața pedagogului grec. În Elveția, în Franța, ca și în Anglia, Rosetti-Roznovanu urmărise dezvoltarea școlilor lancasteriene. „Atît de mult s-a entuziasmat, încît s-a decis să le introducă și în Principate, reorganizînd astfel învățămîntul țării sale după noile principii progresiste și așezîndu-l pe baze științifice” (p. 23). A rugat pe Kleobulos să vină la Iași și să ia conducerea unei „școli normale” (διδασκαλεῖον) pentru pregătirea conducătorilor școlilor allilodidactice din Principate și din Grecia. Astfel a luat naștere, la Iași „prima școală normală științifică a Greciei, la care s-au înscris mulți tineri — preoți și studenți — și din care au ieșit peste 100 de dascăli allilodidactici” (p. 23). Acești dascăli s-au răspîndit în Grecia și au înființat, pretutindeni unde au ajuns, școli de tip lancasterian.

În capitolul „Metoda allilodidactică în Grecia”, Sakkas se ocupă de rolul lui Athanasie Politis, care introdusese învățămîntul lancasterian în Grecia înainte de sosirea discipolilor lui Kleobulos (p. 24). Avîntul școlilor allilodidactice curînd după sosirea tinerilor dascăli pregătiți la Iași și agitația patriotică provocată de aceste școli în masele populare grecești au trezit reacțiunea clerului înalt, instrument orb al opresorului otoman. Exploatînd bigotismul, acest cler a ațîțat masele împotriva tinerilor care veneau din Moldova aducînd cu ei faimoasele „tabele” ale lui Kleobulos. „Erau — spune Sakkas — aceiași oameni care și în vremurile de altădată folosiseră acuzația de ateism și afurisenia contra a tot ce era progresist și bărbat instruit” (p. 24). Amîntește cazul învățatului Veniamin din Lesbos, profesorul lui Kleobulos, care, pentru simpla acuzație de ateism a unui călugăr, a fost chemat la Constantinopol și excomunicat (p. 25). De astfel de atacuri nu au scăpat nici savantul Korais și nici istoricul Kumas. Au fost însă și membri ai clerului înalt care au dezaprobat atitudinea obscurantistă a patriarhiei. Sakkas citează pe Makarios, mitropolitul din Korfu, care, printr-o scrisoare publică, a îndemnat pe credincioși să-și tri-

mită copiii la noile școli și să nu țină seama de afuriseniile rostite (p. 28).

În continuare, Sakkas tratează despre mult discutatele „tabele” întocmite de Kleobulos, după care trebuiau să se conducă tinerii dascăli allilodidactici. Cu aceste tabele Kleobulos scotea din circulație faimoasele „fillade” (φυλλάδες), octoihul și psaltirea. În drăzneala lui a stîrnit o adevărată furtună, „filladele” fiind tipărite de patriarhie și trimise școlilor de pretutindeni. Tabelele lui Kleobulos erau întocmite după acelea ale școlilor lancasteriene franceze, dar învățatul dascăl introdusese o sumă de inovații și adaptări, înct se poate spune că reprezentau o creație originală, recunoscută la Paris, cu elogii, prin raportul lui Leboeuf, unul dintre specialiștii propuși să le cerceteze. (Sakkas publică și textul a două scrisori de adevărată consacrară pe care Societatea pentru învățămîntul elementar le-a trimis lui Kleobulos.)

În ajunul revoluției eteriste, Kleobulos pleacă pe neașteptate la București pentru a înființa și acolo o „secție allilodidactică” pe lângă Academia domnească. Și aici s-au înscris sute de tineri (p. 32–35). După eșecul lui Ipsilanti, Sakkas urmărește pe Kleobulos în refugiul său la Odesa, unde s-a ocupat de reorganizarea școlii comerciale. Aici Kleobulos a rămas pînă în 1825, cînd a plecat din nou în Grecia. Acum începe intervalul cel mai greu din cariera lui Kleobulos, cînd poporul grec ducea războiul de eliberare. Autorul ne înfățișează activitatea lui Kleobulos la Syra, care, ca și Egina, Hydra și alte insule, era plină de refugiați din zonele devastate de război. După proclamarea independenței, între cărturarii la care a apelat Capodistria în vederea organizării învățămîntului a fost și Kleobulos. I s-a încredințat conducerea unui mare orfelinat la Paros, în care fuseseră strînși „copiii celor morți la Misolonghi, pe cîmpurile Rumeliei și Moreii, în insule și la Atena, victime nevinovate ale unui război de opt ani de zile” (p. 40). În primăvara anului 1828, aflînd că la Syra a izbucnit holera, Kleobulos a plecat acolo pentru a-și aduce familia dar,

abia ajuns, a contractat boala și, după o grea suferință, s-a stins în ziua de 28 iulie 1828.

Pe patul de moarte, el a transmis prietenilor sarcina să-i publice lucrarea ‘Οδηγός (Îndrumătorul), manual fundamental pentru organizarea și îndrumarea învățămîntului lancasterian în limba greacă. A lăsat și alte lucrări didactice, între care o algebră și o geometrie. (Kleobulos se specializase la Paris în științele matematice.) Sakkas reproduce și necrologul apărut în Γενικήν Ἐφημερίς (anul III, 1928, nr. 62, p. 159–160, la Egina). În capitolele următoare ni se înfățișează opera de uzurpare pe care a întreprins-o Ioan Kokkonis, care, din imitator al lui Kleobulos, a devenit persecutorul operei și amintirii nefericitului pedagog. Moartea prematură a lui Kleobulos, fără urmași, precum și rolul important pe care l-a avut Kokkonis ca apropiat colaborator al lui Capodistria — cu o îndelungată activitate în administrația școlară a noului stat —, i-au permis această nedemnă acțiune, în urma căreia a reușit să se substituie lui Kleobulos și să apară el în ochii posterității ca „primul pedagog al Greciei” (p. 48–49). Autorul este indignat mai ales de faptul că a înlocuit tabelele lui Kleobulos, care reprezentau efortul de adaptare al metodei lancasteriene la spiritul și structura limbii grecești, cu traducerea servilă a manualului oficial francez, redactat de Sarazin. Capodistria, destul de străin de realitățile grecești și în general om influențabil, a aprobat referatul lui Kokkonis, și, prin decretul din 17 februarie 1830, a dat ordin să se traducă manualul francez. Opinia guvernatorului a fost cîștigată și prin unele acuzații referitoare la „laicteatea” textelor lui Kleobulos, deoarece în răspunsul său Capodistria spune: „Cînd vom începe editarea acestor cărți de învățămînt elementar, va trebui luat în considerație în primul rînd învățămîntul religios, așa cum propuneți în referatul dv.” (p. 55). Traducătorul manualului francez a fost, bineînțeles, însuși Kokkonis, care l-a însoțit de o prefață și de ordinul prin care Capodistria îl impunea tuturor învățătorilor din Elada. Astfel și-a deschis drum

ideea că nu Kleobulos, ci Kokkonis este primul pedagog al Greciei și introducătorul sistemului lancasterian.

În continuare, Sakkas înfățișează reacțiunea care s-a produs în Grecia, după asasinarea lui Capodistria (27 septembrie 1831), în contra mașinațiilor lui Kokkonis și nu mai puțin a ușurinței și arbitrarului cu care a procedat primul șef al statului elen față de opera și memoria lui Kleobulos. P. Zondaras a demonstrat, într-un articol apărut în ziarul „Atena” (1832), că referatul lui Kokkonis contra lui Kleobulos a avut un substrat personal, la care s-au adăugat și unele motive de ordin politic (persecutarea elementelor democratice a doua zi după victorie). Sakkas amintește și alte căpetenii cu merite mari în învățământul Greciei luptătoare care au împărțit aceeași soartă, ca G. Kostanda, Gheorghe Ghenadie etc.

Manuscrisele conținând opera pedagogică a lui Kleobulos, intrate în sertarele Comisiei instituite de Capodistria pentru controlul materialelor didactice, nu au mai apărut niciodată la lumină. Între lucrările pierdute, în afară de manuscrisul în care Kleobulos prezenta pe larg metoda allilodidactică, se găseau: o gramatică greco-franceză și — fapt semnificativ — o gramatică a limbii populare grecești (p. 68). Nu trebuie uitat că în această vreme Capodistria, despre care s-a scris că nu prea știa grecește (Εὐαγγελίδου Τρόφ., ‘Η περὶ τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Atena 1936, t. I, p. CXXX), și mulți dintre colaboratorii săi, vorbeau încă, de preferință, limba italiană. (De altfel, întreaga aristocrație insulară prefera limba grecești populare, italiană.) Tot astfel au dispărut și celelalte manuscrise, cuprinzând fizica, lucrările sale matematice și planurile de organizare a învățământului, între care și acela al universității (p. 68).

Acesta este, în rezumat, cuprinsul cărții lui Sakkas. În lucrarea generală pe care am consacrat-o învățământului în țările române Kleobulos își are locul său bine stabilit, pe baza documentelor aflate în arhivele noastre. Acestea ne ajută să aducem o serie de rectificări, completări și precizări la lucrările cer-

cetătorilor greci. Tot odată informațiile noastre pun în lumina istoriei și figura lui Nicolaie Rosetti-Roznovanu. Lipsa documentației, desigur, a pus chiar pe Sakkas în situația de a fi limitat la câteva rinduri amintirea tânărului progresist moldovean, fost membru al eteriei (Hurmuzaki, XIX, p. 399—401). Facem și acestuia dreptate în studiul nostru care urmează să apară. Aici ne mărginim la câteva informații strict necesare pentru a da cititorului o optică mai justă asupra acestui capitol din istoria raporturilor greco-române¹.

1. N. Rosetti se găsea în fruntea mișcării progresiste din Moldova încă din 1818 (Hurmuzaki, IX, p. 399—401). Avea o întinsă și variată cultură filozofică și științifică. Din documentele ce posedăm rezultă că a întreținut strânse legături cu cercurile revoluționare pariziene, cu factorii de progres din Rusia, Austria, Bavaria și Anglia, precum și cu fruntașii emigrației grecești, între care amintim pe savantul Korais și pe contele August Capodistria. A făcut lungi călătorii de studii în țările amintite mai sus și a stat ani de zile sub înfrurirea fostului iacobin M. A. Jullien, întors la Paris în 1817 din exilul lui în Elveția. Emul al lui Condorcet (autorul proiectului revoluției referitor la învățământul popular), Jullien era un factor important în conducerea „Societății pentru învățământul elementar” din Paris și director la „Revue encyclopédique”. De altfel, în perioada 1818—1821, N. Rosetti-Roznovanu nu era la Iași un caz izolat. Se formase un întreg curent care milita în acest sens — un adevărat „partid” —, încurajat și sprijinit de unii factori progresiști ruși. Șeful acestui „partid” era marele vistiier Iordache Rosetti-Roznovanu, tatăl lui Nicolaie. Între altele, acesta are meritul de a fi acționat cel dintâi pe lângă ruși în vederea eliberării economice a țărilor noastre. Într-o scrisoare în care Strogonof comentează ideile

¹ Majoritatea acestor documente le-am cules din Arhivele Statului București, A. N., pachetele CCLIII, CCLIV, CCLV, CCLXI, CCLXII, CCLXIII, CCLXIV, CCLXVI, CCLVII. Indicațiunile mai complete și o serie de anexe dăm în studiul referitor la Dezvoltarea învățământului popular în Țările Române.

lui Rosetti-tatăl, citim : „Eliberarea în parte sau în totalitate a comerțului de export mi s-a părut întotdeauna de o excepțională importanță pentru Principate și va forma obiectul celei mai perseverente preocupări în cursul negocierilor ce am reluat cu Poarta” (vezi Arh. St. Buc., A. N. CCLIII/77).

2. Sakkas are, desigur, dreptate în diatriba pe care o rostește împotriva bisericii constantinopolitane, care se opunea introducerii învățământului lancasterian (p. 24–26), dar nu are dreptate când afirmă că, la venirea sa de la Paris la Iași, Kleobulos a găsit și aici „același climat” (ibid.). Pe temeiul aceluiași documente putem afirma că, dimpotrivă, la sosirea în capitala Moldovei pedagogul grec a găsit o atmosferă din vreme pregătită prin ostenețele lui N. Rosetti-Roznovanu. Chiar șefii clerului înalt — mitropolitul Veniamin Costachi, episcopul Romanului, ca și acela al Hușilor — deveniseră membrii „Societății pentru instrucția elementară” de la Paris, ai cărei conducători (Jullien, Jomard etc.) proveneau, cum am spus, în bună parte, din primele rânduri ale intelectualității revoluționare. Încă din vara anului 1818, pe când se găsea la Paris, N. Rosetti-Roznovanu și prietenul său dr. Eustațiu făcuseră, conform ritualului, recomandarea acestor clerici progresiști în adunarea generală a puternicei societăți, cu ramificații și agenți în multe țări din vestul și estul continentului. Amintesc de asemenea colegului Sakkas că diplomele eliberate de Școala normală din Iași, fondată de N. Rosetti-Roznovanu — director fiind Gh. Kleobulos —, sînt semnate și de Veniamin Costachi, ca președinte al Eforiei (arhivele noastre posedă un astfel de exemplar).

3. Când Kleobulos sosește la Iași, recrutarea celor peste 100 de tineri care au devenit, după o pregătire de numai șase luni, principalii agenți ai învățământului în mase și ai agitației revoluționare (după un raport al lui Rosetti, numărul lor s-a ridicat ulterior la 120) era făcută deja, prin osteneala lui Rosetti și a amicilor săi greci și români. Rapoartele lui către „Societatea pentru instrucția elementară” lămuresc pe deplin problema

acestei școli și modul ei de funcționare. Adevăruț, care se întrevește din spiritul conspirativ al scrisorilor pe care le-am cercetat, este că N. Rosetti-Roznovanu și Gh. Kleobulos au pregătit acolo nu numai pe luminătorii masei, ci înseși cadrele de agitație ale revoluției din Grecia. În raportul său din toamna anului 1820, Rosetti — eterist înfocat și inițiat în proiectele de răscoală — era fericit să anunțe că o parte din „absolvenții” școlii sale au plecat deja către localitățile din Grecia ce li s-au destinat (Atena, Smirna, Creta, Hios etc.) și că primele școli allilodidactice pe pământ grecesc au început să funcționeze. El mai arată că localul hărăzit Școlii normale devenise, de la început, nelcăpător față de afluența celor dornici s-o frecventeze. (Să nu uităm că de la data când aceste echipe pleacă din Iași către diferitele provincii grecești și pînă la izbucnirea răscoalelor mai trec doar 2–3 luni.)

4. Tot din documentele culese de noi se lămurește și faptul ciudat, relatat de Sakkas, că Athanasie Politis din Korfu a putut începe organizarea învățământului allilodidactic înainte de sosirea în Grecia a primilor absolvenți ai Școlii normale din Iași și chiar înainte de sosirea lui Kleobulos în capitala Moldovei. Explicația este următoarea : în trecerea sa prin Paris către insulele Ionice, lordul Guilford, marele filolen, întemeietorul universității ionice, a obținut tot de la Rosetti un stoc din „tabelele” lui Kleobulos, care tocmai se tipăriseră la Paris pe cheltuiala entuziastului moldovean. Astfel se explică faptul că Politis a putut să folosească „tabelele” înainte autorului lor. (Din cauze nelămurite suficient, Kleobulos a sosit la Iași cu o întârziere de aproape un an după plecarea lui Rosetti de la Paris, adică abia la începutul anului 1820.)

5. Un alt fapt necunoscut lui Sakkas, dar cuprins în documentele culese de noi, este influența pe care „tabelele” lui Kleobulos a avut-o asupra învățământului popular în alte țări. „Societatea pentru instrucția elementară” de la Paris a propus adoptarea modificărilor de metodă făcute de pedagogul grec

și în învățământul mutual francez, iar ministrul învățământului public din Rusia a decis același lucru pentru școlile rusești. La noi, prin grija lui N. Rosetti-Roznovanu și Veniamin Costachi, traducerea tabelelor lui Kleobulos în limba română era fapt împlinit în septembrie 1820 (Arh. St. Buc., A. N. CCLIII/81). Revoluția eteristă, represiunea turcească, dispariția lui Kleobulos și tendința antigrecescă a primilor dascăli de la școlile naționale românești au făcut să se piardă și la noi amintirea paternității acestor tabele și să fie atribuite onora dintre mînuitorii și copiii lor autohtoni de mai târziu.

6. Rolul domnitorului Mihail Suțu în această problemă a fost cu totul exagerat în istoriografia greacă mai veche. Chassiotis îi atribuie pur și simplu ctitoria Școlii normale din Iași (G. Chassiotis, *L'instruction publique chez les Grecs*, Paris, 1821, p. 24. Punctul de plecare al acestei inexactități se află în Rizos Nerulos, *Cours de la littérature grecque moderne*, Genève, 1828, p. 127—128). Nici Sakkas nu a scăpat cu totul de sub influența acestei legende.

În realitate, cînd Suțu se înscăunează la Iași, principalele lucrări pentru fundarea școlii (amenajarea localului, recrutarea elevilor, materialul didactic etc.) erau efectuate. „Patronajul” acordat de el școlii este deci un act pur formal, aplicat unor realități născute din meritul, jertfa și munca altora.

7. Sakkas afirmă că Școala normală din Iași, întemeiată de N. Rosetti-Roznovanu și Kleobulos, a funcționat trei ani (p. 23). Calculul este cu totul eronat. Din rapoartele lui Rosetti către Societatea din Paris, se vede clar că inaugurarea școlii a avut loc abia în martie 1820, iar închiderea înainte de izbucnirea mișcării eteriste. Ținînd seama de plecarea lui Kleobulos la București înainte de încheierea anului (în vederea organizării „secției allilodidactice” de pe lângă Academia

domnească din București), rezultă că, în realitate, școala ieșeană a funcționat mai puțin de un an, adică intervalul strict necesar pentru pregătirea primei serii de 120 de dascăli. Diploma de „absolvire” a tînrului Gheorghe Gheorghide de care dispunem este semnată de Veniamin Costachi și de Kleobulos la școala întemeiată de Roznovanu. În realitate, repetăm, așa-numita Școală normală de la Iași trebuie înțeleasă mai mult în sensul de „școală de cadre” a mișcării revoluționare care urma să înceapă peste 2—3 luni. Același lucru se poate spune și despre „Secția allilodidactică”, pe care Kleobulos, plecat în mod surprinzător și nemotivat de la Iași, o întemeiază în pripă pe lângă Academia domnească din București.

Completările și rectificările de mai sus nu scad cu nimic valoarea studiului întreprins de cercetătorul grec. Ele urmăresc doar să releve cît de importantă a fost colaborarea greco-romină, în perioada luptelor pentru eliberare, într-un sector mai puțin cercetat. Conflictul dintre Ipsilanti și Tudor Vladimirescu a atras atenția cercetătorilor greci și români, lăsînd în umbră alte fapte de o însemnătate care nu poate fi contestată. Faptul că o bună parte din înseși cadrele mișcării dezlănțuite în Elada s-au format la Iași și București, în așa-numitele „școli normale allilodidactice”, a fost pînă astăzi ori ignorat, ori interpretat — cum face Sakkas — doar într-un sens strict didactic.

Împotriva primului pedagog grec și a operei sale s-au săvîrșit incontestabil acte de persecuție și uzurpare. Elementele conservatoare apărute la conducerea statului elen curînd după victorie au sacrificat pe Kleobulos, pedagogul Greciei luptătoare. Prin lucrarea lui Sakkas, cu toate lipsurile de informație sau de metodă, istoria face în sfîrșit actul de justiție necesar.

Victor Papacostea

I. I. SOLOVIEV, *Воспоминания дипломата. 1893—1922*,

Edit. pentru literatură social-economică. Biblioteca pentru politica externă. Moscova, 1959, 414 p.

Memoriile diplomatului rus I. I. Soloviev se dovedesc a fi un important izvor pentru cunoașterea unor aspecte ale istoriei diplomației de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pentru cercetătorul român care se ocupă de această perioadă a istoriei țării noastre, cartea lui I. I. Soloviev prezintă un interes deosebit, deoarece autorul, care a stat la București din septembrie 1906 până în februarie 1908, a lăsat unele însemnări importante despre evenimentele din această perioadă în România. Peste tot în paginile cărții sale, autorul are referiri la țara noastră.

Cartea are două părți. În prima parte, intitulată „Douăzeci de ani în serviciul diplomației” (1893—1918), autorul scrie despre evenimentele politice la care a luat parte sau le-a observat îndeaproape în cele șase țări în care a servit succesiv ca diplomat al Rusiei. Această parte a amintirilor lui I. I. Soloviev a mai fost publicată în 1928. Partea a doua a amintirilor (1918—1922) se publică acum pentru prima dată, pe baza materialului găsit pregătit pentru tipar în arhiva personală a autorului.

Amintirile lui I. I. Soloviev nu constituie un simplu jurnal, cum se întâmplă în majoritatea cazurilor când diplomații își scriu amintirile. Dimpotrivă, cartea lui I. I. Soloviev constituie o luare de poziție, o apreciere a evenimentelor trăite în lumina faptelor care au urmat. Este o carte despre istoria diplomației ruse și a diplomației în general, care conține informații necunoscute în alte cărți referitoare la această epocă.

Asfel, cititorul găsește în aceste memorii amănunte prețioase privind lupta diplomatică dusă pentru acapararea de către puterile imperialiste a unor părți din China. Pentru perioada 1895—1898, când stă la Pekin, autorul dă o serie de amănunte prețioase și inedite despre diverse probleme și eveni-

mente, cum sînt încheierea tratatului secret ruso-chinez privind calea ferată orientală (p. 68), organizarea băncii ruso-chineze (p. 71), pacea de la Simonosecki (p. 50) prin care au fost cedate Japoniei insulele Taivan și Penhuledao, incidentul germano-chinez (p. 73) etc. Sînt interesante datele despre China, despre armata și vămile ei, despre sistemul ei monarhic de atunci etc.

Scurtele descrieri ale călătoriilor efectuate de autor în urma transferului cu postul în altă țară conțin de asemenea diverse informații interesante. Astfel, întorcîndu-se de la Pekin spre Rusia, I. I. Soloviev înflănește în Urg expediția științifică a ungarului Zichy¹, care cerceta originea limbii maghiare (p. 107).

Din Extremul Orient, autorul este mutat în Balcani. Perioada șederii la Atena (1898—1904) nu a oferit lui I. I. Soloviev evenimente importante. Atunci „chestiunea greacă” nu mai avea pentru politica rusă însemnătatea de altădată, iar problema Peninsulei Balcanice nu apăruse încă pe arena politicii internaționale. Autorul adoptă o atitudine critică față de rolul prea mare care se acordă în politică legăturilor dinastice dintre curțile din Balcani și curtea țaristă.

Scurta perioadă (ianuarie—mai 1905) cînd a lucrat autorul la Cetinje, capitala Muntenegrului, este destul de bogată în evenimente și mai interesantă decît îndelungata, dar monotona ședere a lui la Atena. Transferîndu-se la Cetinje, Soloviev găsește ca dragoman al misiunii ruse de acolo pe cunoscutul slavist

¹ Este vorba de Jenő Zichy (1837—1906), membru al Academiei ungare, care a organizat patru expediții științifice în Caucaz, Siberia și în deșertul mongol, pentru a studia originea și migrațiunea poporului maghiar. El a fondat apoi la Budapesta un muzeu arheologic și etnografic. A scris *Voyage en Caucase et en Asie Centrale*, 1897.

P. A. Rovinski¹, amestecat în răscoala polonă din 1863. Despre curtea muntenească, cu care a ajuns în cele din urmă în conflict, Soloviev are cele mai rele păreri. Ea oscila între Rusia, Austro-Ungaria și Italia și era nesinceră față de Rusia, de la care, precizează autorul, primea subsidii anuale de două milioane de ruble.

La București, I. I. Soloviev vine în septembrie 1906, ca prim-secretar de legație. În cele 21 de pagini (179—200) din carte consacrate activității sale în capitala țării noastre, autorul dă o serie de informații importante. Printre altele, descriind pe diverși reprezentanți ai misiunilor străine acreditați la București, autorul relatează și amănuntul semnificativ că reprezentantul Germaniei, Kiderlen-Wächter, ajunsese cu impertinența până acolo încât dăduse cînilor săi pumele unor oameni politici români. Înregistrînd faptul ca atare, I. I. Soloviev nu explică și cauza mai adîncă a acestei manifestări, anume că prin familia domnitoare a Hohenzollernilor, cu ajutorul cercurilor guvernante burghezo-moșierești și al politicienilor venali și trădători, țara era înfeudată capitalismului străin², îndeosebi celui german. Autorul exprimă indirect și vag această idee atunci cînd arată că același diplomat german procedează cu multă energie la consolidarea pozițiilor deținute de Germania în economia României.

Sînt interesante și caracteristice observațiile lui Soloviev asupra vîrfurilor guvernante din România și asupra înaltei societăți bucureștene, plină de intrigi politice și de familie.

I. I. Soloviev descrie în amintirile sale și diferitele categorii de ruși care trăiau

¹ Pavel Apolonovici Rovinski (1831—1916), slavist, etnograf și publicist, a fost membru activ al organizației „Zemlea i volea”. A avut legături cu răscoala polonă din 1863, iar în 1870 a încercat să-l elibereze pe Cernișevski. Rovinski trăiește în Muntenegru între 1879 și 1906. Printre alte lucrări privitoare la Serbia și Muntenegru, Rovinski a scris *Черногория в ее прошлом и настоящем*, 1888, 3 vol.

² De văzut unele scrisori ale lui Kiderlen-Wächter către I. Brătianu și alți miniștri, aflate în arhiva Bibl. Centr. de Stat.

atunci în țara noastră. Autorul a avut posibilitatea să-i cunoască pe potemkiniștii stabiliți în țara noastră și în relatările sale despre ei (p. 186—187, 189) el subliniază faptul că autoritățile române i-au supus persecuțiilor acuzîndu-i de amestec în răscoala țărănilor din 1907.

Despre această răscoală autorul are o pagină întreagă de descrieri și aprecieri (p. 188—189). „În vremea șederii mele la București — spune el — România trece prin cea mai adîncă criză internă. La începutul anului 1907 a izbucnit acolo marea răscoală țărănească...”. Afirmînd greșit că centrul răscoalei ar fi fost numai Moldova, Soloviev subliniază, pe bună dreptate, proporțiile ei. „Răscoala a pus în mișcare mase uriașe de țărani... Ea a fost înăbușită cu toată cruzimea...” Expedițiile lui Averescu, notează autorul mai departe, „nu numai că trăgeau în grupurile de țărani, dar incendiau satele, determinîndu-i pe locuitori să-și abandoneze locuințele...”. Fîn observator al evenimentelor, I. I. Soloviev a constatat că majoritatea populației orășenești era de partea țărănilor răsculați. Spiritul de adînc observator al autorului se oglindește mai ales în concluzia: „Oricum ar fi... mișcarea țărănească din România este incontestabil un ecou al primei revoluții ruse”. Despre răscoalele țărănești, I. I. Soloviev a trimis mai multe rapoarte de la Sinaia (p. 190—201), unde s-a stabilit în calitate de șef al legației ruse. De aici el de asemenea raporta despre situația internă tulbură după înăbușirea răscoalei, despre activitatea Comisiei europene a Dunării. Tot atunci Soloviev face o călătorie pe Dunăre, cunoaște Constanța, devenită acum, după mărturia lui proprie, un adevărat șantier naval și un mare port.

Plecînd din București în februarie 1908, I. I. Soloviev trece prin Giurgiu, Ruscium și Sofia și ajunge la Belgrad.

Părăsind Balcanii, autorul este stăpînit de sentimentul că politica Rusiei țariste de amestec în treburile interne ale statelor balcanice și în relațiile interbalcanice este primejdioasă. Deosebit de dăunător pentru politica ei, după convingerea lui Soloviev, este mirajul cuceririi Constantinopolului, care încă mai con-

ta în calculele politice țariste. Mai târziu, în calitate de șef al Biroului de presă la Petersburg I. I. Soloviev condamnă deschis politica de amestec a Rusiei în Macedonia (p. 207). Anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria a confirmat justețea punctului de vedere al lui Soloviev. Când trece din nou prin Balcani, după primul război balcanic, el ne dă o descriere interesantă a fizionomiei noi a orașului Salonic, eliberat cu puțin timp în urmă de sub stăpânirea turcească (p. 276). Această descriere poate fi socotită valabilă pentru toate orașele eliberate atunci.

Din perioada activității la Stuttgart (1909—1911), Soloviev relatează o serie de lucruri de mică importanță, dar interesante cum e de pildă, portretul contelui Zeppelin (p. 236), pe care l-a cunoscut personal.

Un capitol bogat în evenimente și informații politice este cel privitor la șederea autorului la Madrid între anii 1912 și 1918. Receptiv la mișcările maselor, Soloviev constată că mișcarea revoluționară din Spania, exprimată în organizarea muncitorilor în sindicate, înregistrează succese, oglindite la un moment dat în teama regelui de a vizita Barcelona, centrul mișcării muncitorești (p. 271).

La Madrid îl găsim pe autor revoluția din februarie, precum și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În situația confuză creată de reacțiunea mondială la sfârșitul anului 1917, lipsit de informații exacte despre evenimentele din țară, autorul reușește totuși să se orienteze bine, ducându-și mai departe activitatea diplomatică în folosul patriei și a guvernului ei legal, cel sovietic. Dintre numeroasele date referitoare la această perioadă grea a activității diplomatice a autorului, merită să fie reținută îndeosebi însemnarea privind atitudinea favorabilă a trimisului spaniol la Petersburg față de propunerea guvernului sovietic de a începe tratative pentru pace. De asemenea prezintă o deosebită importanță însemnarea referitoare la intenția guvernului italian la sfârșitul lunii noiembrie 1917 de a accepta propunerile de pace ale guvernului sovietic și de a începe tratativele pentru încheierea unei păci sepa-

rate (p. 15, 300 și 310). În acel timp, Italia suferise înfringerea de la Caporetto, iar în interior mișcarea revoluționară luase avânt, antrenând masele cele mai largi. Sub presiunea acestora, guvernul s-a gândit la un moment dat la ieșirea din război. Cele două fapte, necunoscute până acum din altă parte, cu privire la atitudinea oficialităților spaniole și italiene față de propunerile de pace, necesită cercetări speciale, spre care îndeamnă însăși informația lui Soloviev.

Din partea a II-a a cărții, mai mică și de mai puțin însemnătate pentru noi, se pot reține totuși o serie de aprecieri și constatări importante ale autorului din perioada îndelungatului său drum de întoarcere în patrie. Astfel în Polonia, autorul constată că războiul antisovietic este împus poporului polon și e cu totul nepopular (p. 353—355). În Elveția (p. 325—336), autorul reîntâlnește pe reprezentanții dinastiilor din țările balcanice și-și dă seama că aceștia reprezintă o lume care apune pentru totdeauna (p. 330). Berna este încă plină, în 1918, de amintiri despre V.I. Lenin (p. 333), care trăise și muncise acolo.

Informații prețioase dă autorul despre situația din Berlin și din Germania revoluționară în anii 1918—1920, mai ales despre puternica grupare de oameni politici germani care promovau ideea apropierei sovieto-germane și a reluării relațiilor diplomatice.

Dintre celelalte evenimente ale acestei perioade, autorul zăbovește asupra conferinței de la Genova din 1922, în cadrul căreia pentru prima dată s-a întâlnit o delegație sovietică cu delegațiile statelor capitaliste, când a fost ruptă blocada morală și economică organizată împotriva tînărului stat sovietic.

Din cauza piedicilor puse de guvernele burgheze ale țărilor prin care trecea, din cauza șicanelor emigranților contrarevoluționari, I. I. Soloviev reușește să ajungă în Rusia abia în august 1922. Aci el a muncit în continuare cu devotament în slujba patriei sovietice.

În concluzia pusă propriilor amintiri, I. I. Soloviev își exprimă mîndria pentru

orînduirea sovietică și arată că diplomația burgheză rămîne totdeauna aceeași: ea pregătește declanșarea războaielor.

Prin bogăția informațiilor pe care le cuprind, memoriile lui Soloviev devin un document al vremii la care se referă. Totuși, menționăm faptul că, deși autorul memoriilor a fost un bun observator al evenimentelor istorice la care a participat, deși avea o puternică orientare progresistă, aprecierile sale conțin și unele limite. Cu toate acestea cercetătorul român, în afara paginilor consa-

crate exclusiv țării noastre, poate spicui peste tot din carte referiri și mențiuni nu mai puțin importante despre România (p. 165, 180, 263, 268, 276, 301, 382), despre București (p. 110, 121, 202, 205, 275, 277, 322) și despre oamenii politici ai vremii din România (p. 154, 189, 277, 330, 400).

Acestea, ca și alte date referitoare la țara noastră și la evenimentele politice în general, fac necesară consultarea acestei cărți.

S. Iancovici

Analele romîno-sovietice, seria istorie

Academia R.P.R., Institutul de studii romîno-sovietic, Bucureşti,
nr. 1—4/1958, p. 430, nr. 1—4/1959, p. 763, nr. 1—4/1960, 616 p.

Revista „Analele romîno-sovietice”, seria istorie, continuă să îndeplinească o însemnată funcţie în desfăşurarea activităţii istoriografice în ţara noastră, prin publicarea unor valoroase studii ale istoricilor sovietici şi romîni, din toate domeniile cercetării istorice.

În cadrul prezentării de faţă, ne propunem să înfăţişăm o parte din bogatul material cuprins în paginile revistei, lăsînd în chip firesc la o parte articolele care sînt cunoscute cititorilor din recenziiile făcute anterior publicaţiilor sovietice de specialitate şi apărute în paginile revistei „Studii”. Este remarcabilă iniţiativa redacţiei de a acorda o atenţie deosebită studiilor şi articolelor de istorie contemporană, de demascare a falsificărilor istoriografiei burgheze şi a diverselor teorii revizioniste.

Cîteva articole tratează în mod documentat şi competent momente însemnate din istoria Uniunii Sovietice. Astfel, K. P. Abrosenko, în studiul *V. I. Lenin despre legile trecerii de la socialism la comunism* (1960, nr. 2), subliniază că V. I. Lenin a arătat în repetate rînduri că socialismul şi comunismul sînt două trepte ale uneia şi aceleiaşi formaţiuni sociale, care se deosebesc doar prin gradul maturităţii lor economice, politice şi sociale. Totodată Lenin a arătat că trecerea la comunism constituie procesul dezvoltării legice accelerate, deoarece revoluţia socialistă creează acceleratori ai progresului social

nemăifîlniţi pînă acun în istorie prin puterea lor, ca proprietatea obştească asupra mijloacelor de producţie şi participarea activă a maselor la construirea noii orînduiri. K. P. Abrosenko arată că N. S. Hruşciiov, pe baza indicaţiilor leniniste şi a analizei condiţiilor construirii desfăşurate a comunismului, a relevat la Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. că trecerea de la stadiul socialist de dezvoltare la faza superioară este un proces istoric, legic, care nu poate fi încălecat sau oprit; comunismul este continuarea directă a socialismului; trecerea la comunism reprezintă o perioadă de dezvoltare rapidă a întregii economii şi culturi. În a doua parte a studiului, autorul arată, pe baza celor mai semnificative fapte, cum poporul sovietic construieşte, sub conducerea P.C.U.S., societatea comunistă, insistînd asupra dezvoltării impetuoase a forţelor de producţie, asupra formării proprietăţii comuniste unice şi repartiţiei bunurilor, precum şi asupra altor probleme.

Un documentat şi interesant articol despre *V. I. Lenin şi conferinţa de la Genova din anul 1922* semnează cunoscutul istoric B. F. Stein (1960, nr. 3). Convocată din iniţiativa lui V. I. Lenin, conferinţa de la Genova constituie primul duel diplomatic între principalele state ale Antantei şi statul sovietic. Acordînd o importanţă deosebită acestei conferinţe şi, avînd în vedere situaţia internaţională, V. I. Lenin a elaborat pentru de-

legația sovietică un întreg program de acțiune, la baza cărui a pus principiile coexistenței pașnice, concretizate în deplină egalitate în drepturi „a sistemului de proprietate socialist-sovietic (față de cel burghez) și a egalității concesiilor Rusiei Sovietice cu avantajele acordate de Antantă poporului sovietic“ (p. 28). După ce arată felul în care s-a desfășurat conferința și poziția delegației sovietice față de problemele dezbătute, autorul subliniază, având în vedere indicațiile lui Lenin, că conferința de la Genova a pus în lumină forța internațională a Rusiei Sovietice, a scos la iveală contradicțiile dintre statele imperialiste, precum și faptul că acestea nu vor putea evita mult timp stabilirea relațiilor comerciale, financiare și diplomatice cu Uniunea Sovietică.

Rezultatele cercetărilor istoricilor sovietici asupra unor importante aspecte ale istoriei mișcării muncitorești internaționale sînt înfățișate în revistă prin publicarea mai multor articole.

Împlinirea a 40 de ani de la întemeierea Internaționalei Comuniste a prilejuit apariția unui interesant articol de sinteză, datorat lui I. G. Kabin, asupra *Rolului Internaționalei Comuniste în dezvoltarea mișcării comuniste* (1959, nr. 3). Pornind de la lucrările lui V. I. Lenin, autorul insistă asupra importanței istorice a întemeierii Internaționalei a III-a, care constă în faptul că, „prin ea începe existența unei organizații proletare internaționale de tip nou, fundamentată pe teoria marxism-leninismului, care a promovat sarcinile luptei pentru răspîndirea marxismului revoluționar în rîndurile clasei muncitoare și, pe baza acestei învățături, unirea tuturor exploataților la lupta pentru drepturile și libertatea lor, pentru dictatura proletariatului, pentru socialism“. În articol se urmărește modul în care Internaționala Comunistă a contribuit la nașterea și dezvoltarea mișcării comuniste internaționale, la formarea și maturizarea partidelor comuniste, precum și la lupta dusă împotriva fascismului și războiului etc.

În studiul *Din istoria Republicii Sovietice Ungare (1919)* (1959, nr. 3), I. I. Moskalcin, pe baza unei bogate documentări în parte inedite, pune în evidență momentele principale ale luptei eroice duse de clasa muncitoare din Ungaria, condusă de partidul comunist, pentru instaurarea și consolidarea Republicii Sovietice Ungare. Adîncirea situației revoluționare din țară, ca urmare a radicalizării maselor și a influenței Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a determinat o creștere furtunoasă a luptei revoluționare a proletariatului, luptă care a dus la 21 martie 1919, în condițiile specifice ale Ungariei, la victoria revoluției proletare pe cale pașnică. În martie și aprilie, sovietul guvernamental revoluționar a luat o serie de măsuri (naționalizarea întreprinderilor industriale, a băncilor, a pămîntului, îmbunătățirea condițiilor de muncă și salarizare ale maselor populare, reorganizarea asigurărilor sociale și a învățămîntului etc.) care au creat premisele consolidării puterii sovietice în Ungaria. La chemarea comunistilor, clasa muncitoare a luptat cu eroism în mai și iunie 1919 împotriva intervenției imperialiste externe, sprijinite de contrarevoluția internă. După 133 de zile de existență, Republica Sovietică Ungară a fost înfrîntă, datorită acțiunilor unite ale imperialiștilor Antantei și contrarevoluționarilor maghiari, precum și politicilor de subminare a dictaturii proletariatului dusă de către reformiști. Luptele din 1919 ale proletariatului ungar au îmbogățit mișcarea muncitorească ungară și internațională cu o experiență de luptă deosebit de valoroasă.

V. M. Turok tratează cu competență, în studiul *De la austromarxism la revizionismul contemporan* (1958, nr. 4), câteva probleme de bază ale mișcării muncitorești din Austria. Pornind de la caracterizarea austromarxismului, de la particularitățile sale specifice — coruperea aristocrației muncitorești pe seama exploatarea teritoriilor periferice ale monarhiei Austro-Ungare, desconsiderarea teoriei revoluționare și pasiunea pentru diferite teorii filozofice și economice străine proletariatului, frazeologia de stînga etc. —, V. M.

Turok arată cum austromarxiștii, lipsind marxismul de conținutul său revoluționar, au trădat în practică lupta pentru putere în vederea trecerii la socialism, alunecând pe panta colaborării și împăcării cu dușmanii clasei muncitoare.

După al doilea război mondial, socialiștii de dreapta nu numai că denaturează marxismul, așa cum făceau austromarxiștii, ci îl contestă pur și simplu, respingând în forma cea mai categorică și necondiționată ideea dictaturii proletariului, a luptei de clasă etc. Partidul Comunist din Austria duce o luptă sistematică pentru eliberarea maselor muncitoare de sub influența partidului socialist, a revizioniştilor austriei.

Lupta Partidului Comunist din S.U.A. împotriva revizionismului este titlul articolului consacrat acestei probleme de A. Kudrin (1959, nr. 1). Caracterizând revizionismul, pe baza documentelor Consfățuirii de la Moscova din 1957, ca o manifestare a ideologiei burgheze care paralizează energia revoluționară a clasei muncitoare, A. Kudrin analizează lupta Partidului Comunist din S.U.A. împotriva revizioniştilor grupați în jurul lui Lovestone, Browder și Gates, arătând că aceștia, sub pretextul „stării specifice” a capitalismului din S.U.A. față de cel din țările apusene, s-au ridicat împotriva rolului conducător al partidului comunist în mișcarea muncitorească, împotriva centralismului democratic, preconizând dizolvarea partidului și renunțarea la lupta revoluționară¹.

În legătură cu pregătirea și dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, în publicațiile de specialitate din Uniunea Sovietică au apărut în ultimii ani numeroase lucrări și studii; o parte din ele au fost incluse și în paginile revistei „Analele romno-sovietice”. Astfel, istoricul sovietic V. D. Kulbakin, în articolul *Despre rolul partidului fascist în pregătirea celui de-al II-lea război mondial*

de către Imperialismul german (1929 — 1932) (1960, nr. 3), arată că nazismul a devenit o forță activă în anii 1928—1929, când imperialiștii germani, refăcând cu ajutorul monopolurilor americane, engleze și franceze potențialul economic al țării, au început să ceară cu insistență deplina libertate pentru reînarmarea Germaniei, extinderea granițelor ei în Europa etc. În lupta pentru cucerirea puterii, partidul fascist a fost sprijinit de imperialiștii germani. Astfel, din inițiativa marelui industriaș F. Thyssen, monopoliiștii germani au luat în 1929 hotărârea de a vărsa regulat o sumă fixă partidului fascist. Înfățișând modul în care partidul fascist a căutat să influențeze anumite păturile sociale, autorul insistă asupra legăturilor pe care acesta le-a stabilit cu Reichswehr-ul, precum și asupra organizării în diferite țări a unor vaste rețele de spionaj — ca bază de formare a viitoarei coloane a V-a — care în momentul decisiv să contribuie la victoria armatei fasciste.

I. Zemskov, în *Noi documente din istoria acordului de la München* (1959, nr. 1), semnalează importanța pentru cercetătorii istoriei contemporane a culegerii de documente publicate în colaborare de ministerele afacerilor externe ale Uniunii Sovietice și ale R. S. Cehoslovace, referitoare la intervalul martie-septembrie 1938. Este momentul în care Germania nazistă trecuse la politica de agresiune fățișă.

Documentele publicate ilustrează în chip convingător trădarea guvernului burghez cehoslovac, care a respins ofertele de ajutor militar și diplomatic ale Uniunii Sovietice, și atitudinea constantă a guvernului sovietic în favoarea promovării unei politici de securitate colectivă, singurul mijloc de a pune stavilă agresiunii fasciste în Europa. În același timp, documentele oferă un bogat material demascator, privitor la politica de abandonare a Cehoslovaciei de către Anglia, Franța și Statele Unite. Deosebit de clar rezultă intenția guvernelor acestor țări de a ajunge la o înțelegere cu Germania hitleristă prin sacrificarea Cehoslovaciei și în scopul

¹ Vezi și recenziile lui A. Kudrin la cartea revizionistului american J. Gates, *The Story of an American communist*, New York, 1958, în *Novaia i novejăta istoriia*, 1959, nr. 5, p. 176—178.

de a îndrepta agresiunea fascistă împotriva Uniunii Sovietice.

Interesante pentru cercetătorii noștri sînt informațiile referitoare la refuzul cerurilor guvernamentale din România de a îngădui trecerea trupelor sovietice pe teritoriul român în ajutorul Cehoslovaciei și informația din sursă diplomatică americană despre pregătirile de război antisovietice ale României¹.

A. M. Nekrici, ocupîndu-se în prima parte a studiului *Politica Angliei în perioada „războiului ciudat”* (1960, nr. 4) de particularitățile perioadei septembrie 1939—mai 1940, subliniază rolul și intențiile de care au fost animate cerurile dominante grupate în jurul lui N. Chamberlain în stabilirea strategiei defensive a aliaților anglo-francezi în fața inițială a războiului, tendințele care au dus la inițierea blocadei economice împotriva Germaniei și modul în care a fost pusă în practică etc. În partea a doua a studiului se arată că împotriva politicii guvernului Chamberlain s-au ridicat nu numai masele muncitoare și partidele de opoziție, dar și o parte din conducătorii partidului conservator în frunte cu W. Churchill, care, fără a exclude posibilitatea înțelegerii cu statele fasciste pe o bază antisovietică, cereau o rapidă și eficientă înarmare. Întrucît „războiul ciudat” demoraliza poporul și îl submina voința de rezistență, iar măsurile luate de guvern amenințau țara cu noi calamități, partidele de opoziție și grupul opoziționist conservator au desfășurat acțiuni unite care au dus în

mai 1940 la formarea guvernului de coaliție, în frunte cu W. Churchill.

N. I. Lebedev, în studiul, „*Varianta balcanică*” a strategiei anglo-americane în perioada celui de-al doilea război mondial (1960, nr. 1), dezvoltă; pe baza unui bogat material documentar, izvoarele și scopurile „variantei balcanice”, legătura ei cu strategia Angliei și S.U.A. în Marea Mediterană și cu politica de tergiversare a deschiderii celui de-al doilea front. Autorul arată că scopurile principale ale „variantei balcanice” au constat în împiedicarea eliberării țărilor balcanice de către armatele sovietice, în stăvillirea forțelor de stînga care luptau împotriva Germaniei hitleriste, în vederea menținerii dominației monopolurilor anglo-americane asupra sud-estului Europei. Articolul este folosit de istoricii noștri care se ocupă cu problemele perioadei dictaturii militare-fasciste atît prin bogata documentare, în parte inedită, cît și prin concluziile la care ajunge autorul.

S. I. Budcenko tratează cu competență, în studiul său *Lupta japoano-americană pentru sud-estul Asiei la începutul celui de-al doilea război mondial* (1960, nr. 2), evenimentele din perioada iulie 1939—decembrie 1941, scoțînd în evidență cauzele care au dus la izbucnirea războiului dintre S.U.A. și Japonia. Contradicțiile dintre cele două mari puteri imperialiste s-au ascuțit mai ales după ce Japonia, proclamînd în iunie 1940 „doctrina Monroe” asiatică și semnînd în septembrie 1940 pactul tripartit, a căutat, și în bună măsură a reușit, să capete poziții dominante în Indochina și în țările din sud-estul Asiei, periclitînd pozițiile economice ale capitaliștilor americani.

În articolul *Din istoria politică a S.U.A. în China în anii celui de-al doilea război mondial* (1960, nr. 1), istoricul sovietic E. I. Boguș, după ce înfățișează politica dusă de S.U.A. față de China în anii anteriori izbucnirii celui de-al doilea război mondial și explică caracterul tratatelor și înțelegerilor încheiate cu guvernul gomindanist în anii 1942—1943, scoate în evidență ajutorul masiv acordat de guvernul american lui Cian Kai-și nu atît

¹ Cf. și I. V. Arutiunian, *Praviașcie Krugi S.S.A. i zahvat Avstriei fașistskoj Ghermanii*, în *Voprost istorii*, 1954, nr. 6, p. 46. Dintre lucrările apărute cu prilejul împlinirii a două decenii de la acordul de la München, semnalăm volumul *Die Hintergrunde des Münchener Abkommens von 1938*, Berlin, 1959, și cartea istoricului marxist britanic, A. Rothstein, *The Munich Conspiracy*, Londra, 1958; despre rolul S.U.A. în pregătirea conferinței, I. V. Arutiunian, *Rolul diplomației americane în organizarea Conferinței de la München din 1938*, în culegerea *Probleme privind istoria celui de-al doilea război mondial*, București, 1960, p. 23—56.

În vederea participării active a acestuia la lupta împotriva cōtropicitorilor japonezi, cft pentru pregătirea dezlănțuirii războiului civil împotriva forțelor patriotice conduse de Partidul Comunist Chinez.

Un grup de articole tratează probleme privind relațiile romîno-ruse și romîno-sovietice, un interes deosebit prezentînd contribuția istoricilor sovietici la elucidarea unor probleme de interes major ale istoriei Romîniei.

Academicianul P. Constantinescu-Iași semnează în nr. 3 din 1959 articolul *Influența științei istorice sovietice asupra științei istorice romînești de după 23 August 1944*. Articolul conține în prima parte o trecere în revistă a valoroaselor lucrări ale istoricilor sovietici traduse și publicate în limba romîna, iar în partea a doua considerații privind influența pozitivă a științei istorice sovietice asupra oamenilor de știință din țara noastră, care s-a manifestat în chip concret în rezolvarea de pe pozițiile materialismului istoric a unor dificile probleme ale istoriei Romîniei.

P. V. Sovetov, în *Proprietatea condiționată în Moldova în secolele al XVI-XVIII-lea și deosebirea ei de cea din celelalte țări ale Europei răsăritene* (1960, nr. 4), studiază aspectele distinctive ale proprietății feudale în Moldova în cadrul mai larg al istoriei acestei instituții în ansamblul Europei răsăritene. Caracteristică evoluției proprietății feudale în majoritatea țărilor din răsăritul Europei (Bizanț, Serbia, Rusia, Polonia, Lituania, Cehia) este trecerea de la beneficiul condiționat la feuda ereditară, etapă de trecere la proprietatea alodială completă. O dezvoltare deosebită a cunoscut proprietatea feudală în Moldova. După o sumară schiță istoriografică în care trece în revistă opiniile principalilor istorici romîni și sovietici asupra evoluției proprietății feudale în Moldova, autorul contestă teza istoricilor Grecul și Ciohodaru, potrivit căreia în Moldova ar fi existat un tip de proprietate feudală condiționată, similară vislujeniei din Lituania și Cehia. În realitate, vislujenia moldovenească este chiar de la primele ei atestări documentare un pămînt dat în schimbul slujbei, dar cu drept

de înstrăinare și de moștenire. Acest caracter constituie trăsătura caracteristică a evoluției proprietății feudale moldovenești în raport cu restul Europei răsăritene. O a doua caracteristică este apariția, într-o etapă mai tirzie (veacurile XVI—XVII), a proprietății condiționate în Moldova; pe baza documentelor publicate și a materialului inedit cercetat, autorul expune dezvoltarea proprietății condiționate în Moldova, ca mijloc de remunerare a unei categorii de slujbași domnești, curteni, călărași. Puterea deținută în stat de oligarhia boierească a împiedicat însă transformarea acestei instituții într-o mare realitate socială și a frînat dezvoltarea procesului de centralizare a statului.

Unul din momentele cele mai însemnate din istoria relațiilor romîno-ruse în epoca orînduirii feudale îl constituie legăturile politice stabilite între Țara Romînească și Rusia în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu. Întemeiat pe cercetarea materialelor inedite din arhivele sovietice, studiul istoricei L. E. Semenova, *Din istoria relațiilor romîno-ruse de la sffrșitul secolului al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea (Relațiile de politică externă ale Țării Romînești cu statul rus)* (1959, nr. 2), oferă cercetătorilor informații noi asupra acestui moment, îngăduind astfel o mai bună cunoaștere a împrejurărilor care au precedat campania de la Prut din 1711.

Tendența de eliberare de sub dominația otomană sporește în Țările Romîne la sffrșitul secolului al XVII-lea; în Țara Romînească ea se concretizează prin politica de apropiere de Imperiul habsburgic, inițiată de Șerban Cantacuzino și, după constatarea că victoria Austriei nu ar fi adus țării decît substituirea dominației otomane prin alta tot atît de apăsătoare, în orientarea spre Rusia. Însemnătatea tot mai mare a Rusiei în cadrul politicii europene, transformarea ei într-un factor decisiv mai ales în Europa răsăriteană ofereau atît poporului romîn, cft și celorlalte popoare subjgate de imperiul otoman, un punct de sprijin în lupta lor pentru eliberarea națională. În acest cadru

general se situează inițiativele politice ale domnilor români în vederea unei apropieri de Rusia și a unei acțiuni antiotomane comune.

Solia trimisă la Moscova în 1688 de Șerban Cantacuzino (arhimandritul Isaiia), propunerea unei alianțe antiturcești reprezintă un prim moment al acestei politici. Moartea prematură a domnului român a împiedicat dezvoltarea acestei prime inițiative. Constantin Brâncoveanu are prilejul să reia, nu mult timp după aceasta, legăturile politice cu Moscova. Tratatul care s-a succedat între domnul român și țarul Petru formează obiectul unei amănunțite analize din partea autoarei; în cadrul restrâns al acestei sumare prezentări ele nu pot fi prezentate în detaliu. Ne limităm să semnalăm cititorilor trimiterea unui sol permanent pe lângă țarul Rusiei, în persoana ceaușului David Corbea, prin intermediul căruia relațiile dintre cele două țări s-au consolidat mult. Deosebit de intense au devenit aceste relații după victoria reputată de Rusia la Poltava împotriva suedezilor, victorie care elibera momentan Rusia de preocupările nordice și crea condiții prielnice declanșării unui război ruso-turc. Corespondența între Constantin Brâncoveanu și sfetnicii săi principali, boierii Cantacuzino pe de o parte și autoritățile ruse, mai ales cancelarul Golovkin, pe de altă parte, se intensifică acum. Guvernul rus era încunștințat pe această cale de mișcările trupelor turcești, de situația din Peninsula balcanică etc. Aceste legături culminează cu tratatul secret de alianță încheiat între Petru I și Constantin Brâncoveanu în 1709, asupra căruia autoarea aduce prețioase precizări. În ultimul paragraf al studiului, autoarea analizează relațiile dintre Rusia și domnii români, Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu, în timpul campaniei din 1711. Dacă domnul Moldovei a aderat fățiș la acțiunea antiotomană, Brâncoveanu a dus o politică de tergiversare și de duplicitate, care în cele din urmă a compromis șansele de reușită ale campaniei și posibilitatea eliberării Moldovei și a Țării Românești de sub dominația otomană.

Al. Vianu, în studiul *Cu privire la influența mișcării eteriste asupra decembriștilor* (1958, nr. 1—2), analizează, pe baza unei largi cercetări a materialului documentar edit și inedit, influența exercitată de mișcarea eteristă — în cadrul mișcărilor revoluționare din Europa în deceniul al treilea al veacului al XIX-lea — asupra membrilor mișcării revoluționare ruse decembriste. Decembriștii au dezaprobat categoric poziția adoptată de țarul Alexandru I după izbucnirea revoltei în Grecia și au militat în favoarea unei intervenții active în sprijinul răsculaților. Merită să fie semnalat faptul că unii dintre decembriști, printre care I. D. Iakușkin și P. G. Kahovski, erau hotărâți să plece în Grecia pentru a se alătura răsculaților.

Autorul urmărește în amănunt concepția și atitudinea figurilor proeminente ale mișcării decembriste (V. F. Raevski, M. F. Orlov și P. I. Pestel), reușind pe această cale să rectifice părerile istoricilor sovietici M. V. Necikina în problema atitudinii lui Orlov față de eterie. Al. Vianu conchide că evenimentele din țările române și din Grecia din 1821 au contribuit, prin învățămintele lor, la dezvoltarea concepției revoluționare a decembriștilor.

V. V. Niakii, în *Complotul bulgarilor în Principatele Dunărene și în sudul Rusiei în anii 1841—1842* (1960, nr. 1), după o sumară expunere istoriografică, înfățișează principalele etape ale acestui însemnat moment din lupta de eliberare națională a poporului bulgar. Autorul analizează împrejurările de istorie generală în cadrul cărora s-a desfășurat acțiunea emigranților bulgari și în primul rând diversele aspecte ale destrămării Imperiului otoman. Promulgarea hotărârii din 3 noiembrie 1839, care prevedea o serie de reforme și de concesiuni acordate populațiilor nemusulmane din cadrul imperiului, a dat naștere unor adevărați frământări, care în Bulgaria au culminat cu marea răscoală a țărănilor bulgari și sârbi din pașalcul de la Niș în primăvara anului 1841. Singeroasa înăbușire a acestei răscoale a determinat cercuri largi dintre emigranții bulgari în Principate și în Basarabia să organizeze acțiuni

de sprijinire a populației bulgare supuse reprimărilor autorităților otomane. Autorul pune în lumină meritele deosebite ale tînărului revoluționar bulgar Rakovski, care nu s-a limitat să organizeze o mare răscălare anti-otomană în rîndurile bulgarilor din Imperiul otoman și din emigrație, ci a stabilit puternice legături cu revoluționarii greci, în scopul de a realiza o largă coaliție a popoarelor oprimate de Imperiul otoman.

Autorul analizează apoi, pe baza unui prețios material inedit, activitatea revoluționarilor bulgari în principalele centre ale emigrației bulgare, mai ales la Brăila și Galați, împrejurările care au dus la denunțarea complotului — hotărîrea lui Nicolae I de a aduce la cunoștința guvernului otoman și a autorităților locale din Moldova și Țara Românească pregătirile revoluționarilor bulgari — și la înăbușirea lui. În ultimul paragraf al articolului, autorul expune desfășurarea anchetei și a procesului intentat împotriva principalilor conducători ai mișcării de eliberare națională a poporului bulgar.

Dan Berindei, în *Un moment din legăturile romno-ruse în timpul lui Cuza Vodă. „Aranjamentul telegrafic” din 1860* (1958, nr. 1 — 2), expune, pe baza unor documente inedite aflate în arhiva Muzeului romno-rus, tratativele care s-au desfășurat la București în toamna anului 1860 în legătură cu încheierea unui acord referitor la legăturile telegrafice între Principatele Unite și Rusia. Însemnătatea acestui acord constă mai ales în valoarea lui diplomatică, fiind primul document diplomatic încheiat de Rusia cu Principatele Unite, nu separat cu fiecare țară, și în același timp primul acord încheiat de noul stat cu vreo putere străină.

Istoricul sovietic E. I. Spivakovski, care s-a remarcat în ultimii ani ca un bun cunoscător al istoriei moderne și contemporane a țărilor din sud-estul european, publică în nr. 3 din 1958 un documentat articol intitulat *Din istoria legăturilor revoluționare bulgaro-romne în anii 1910—1917*. Autorul tratează momentele mai importante privind legăturile revoluționare care au existat între

mișcarea muncitorească din România și Bulgaria, insistînd asupra ciclului de „Scrisori din România” (1912) ale lui Gh. Dimitrov, care cuprind interesante relatări despre situația economică, politică și mișcarea muncitorească din țara noastră, asupra luptei proletariatului român și bulgar împotriva războaielor balcanice și a primului război mondial imperialist etc. Un spațiu larg este acordat tratării influenței tesniacilor bulgari asupra mișcării muncitorești din România. Studiul lui E. I. Spivakovski constituie o contribuție valoroasă la cunoașterea tradițiilor legături dintre revoluționarii români și bulgari.

Cîteva probleme esențiale ale istoriei economice și sociale a Bizanțului sînt larg dezvoltate în articolele lui Z. V. Udaltseva și A. P. Kajdan, *Unele probleme nerezolvate din istoria social-economică a Bizanțului* (1959, nr. 1), M. I. Siuziumov, *Unele probleme ale istoriei Bizanțului* (1959, nr. 3), și D. Anghelov, *Despre unele probleme ale istoriei social-economice a Bizanțului* (1960, nr. 3). Din bogatul material prezentat în aceste studii reținem principalele teme care formează încă obiect de controversă. Astfel, în problema trecerii de la sclavagism la feudalism toți istoricii menționați subliniază importanța unor anumite fenomene fundamentale, îndeosebi a existenței unei schimbări calitative în structura social-economică a Imperiului și a luptei de clasă ascuțite în cadrul căreia s-a produs trecerea de la o orînduire la cealaltă. Un loc de seamă în această transformare este acordat modificărilor survenite în exploatarea latifundiilor sclavagiste, răspîndirea sistemului de înzestrare a sclavilor cu *peculium* și procesul de ruinare a țăranilor liberi, care trec în rîndurile colonilor, instituție premergătoare șerbii medievale.

Deosebit de interesante sînt observațiile autorilor referitoare la rolul slavilor așezați pe teritoriul Imperiului în modificarea regiunii obștei bizantine, deși există divergență de opinii în privința caracterului proprietății — individuale sau colective — în snul obștii.

O altă problemă esențială a istoriei economice și sociale a Bizanțului este aceea a orașului bizantin. În vreme ce Z. V. Udaltșova și A. P. Kajdan consideră că decăderea orașelor bizantine în secolele VII și VIII a rupt continuitatea între orașele vechi romane și cele bizantine din epoca mai târzie, M. I. Siuziumov, care nu contestă declinul orașului bizantin în perioada amintită, susține însă că niciodată orașele nu au încetat să rămână centre de producție meșteșugărească și de viață comercială. Aderând la poziția lui Siuziumov, D. Anghelov atrage atenția asupra faptului că factorul extern (invaziile slave, arabe etc.) nu trebuie neglijat, și că ruina totală a unora dintre orașele bizantine se explică prin acțiunea de devastare a unora dintre invadatori. În același timp el subliniază schimbările survenite în structura socială a orașului bizantin și în organizarea breslelor, ca urmare a trecerii de la sclavagism la feudalism.

O ultimă problemă însemnată discutată de autori este aceea a dezvoltării economice a Bizanțului în secolele XII-XV. În această perioadă se constată apariția unor elemente ale relațiilor capitaliste în agricultură și în sfera capitalului comercial. Întrucât acesta din urmă se afla în mâinile negustorilor italieni (genovezi și venețieni), sprijiniți de feudații bizantini interesați în comerțul de grâne cu Italia, dezvoltarea noului mod de producție a fost frânată. Toate acestea au dus la agravarea contradicțiilor sociale, care și-au găsit o puternică manifestare în răscoala zeloților.

Deși unele probleme nu sînt definitiv soluționate în studiile amintite, prin bogăția materialului folosit, prin sugestiile prețioase pe care le oferă cercetătorilor, ele aduc o importantă contribuție la cunoașterea istoriei economice și sociale a Bizanțului.

Preocupările de istorie universală medie și modernă ale istoricilor sovietici sînt reprezentate în paginile revistei prin cîteva articole. S. D. Skazkin, în *Problemele fundamentale ale așa-numitei „a doua iobăgii” în Europa centrală și răsăriteană* (1958, nr. 1-2)

reia pe o bază informativă largă problema evoluției diferențiate a relațiilor agrare în Europa răsăriteană și în Europa apuseană, începînd cu veacul al XVI-lea. După o amplă prezentare istoriografică de mare utilitate pentru toți cercetătorii problemei relațiilor agrare în evul mediu, autorul expune geneza fenomenului cunoscut în istoriografia marxistă sub numele de a doua iobăgie. În timp ce în apusul Europei dependența țăranilor s-a atenuat progresiv, pe măsura dezvoltării relațiilor marfă-bani, la răsărit de Elba „perioada capitalistă s-a anunțat în lumea agrară ca o perioadă a mării exploatare agricole întemeiată pe clacă” (Engels). Dezvoltarea producției de cereale-marfă, îndeosebi pentru export, explică tendința marilor stăpîni de moșii de a-și extinde rezerva seniorială și de a agrava în chip simțitor obligațiile țăranilor dependenți, pentru a obține cantități de grîne cît mai mari. Autorul subliniază faptul că dezvoltarea marelui domeniu întemeiat pe clacă (Folwark) nu este compatibilă cu dezvoltarea pieței interne și, implicit, a orașelor. În țările în care s-a dezvoltat fenomenul celei de-a doua iobăgii, țăranii și-au pierdut și libertatea personală, problema care urmează a fi clarificată prin studii ulterioare.

Lucrarea lui S. D. Skazkin se încadrează într-un șir de studii ale istoriografiei marxiste din Uniunea Sovietică și din țările de democrație populară consacrate cercetării evoluției relațiilor agrare în ultimele veacuri ale evului mediu¹.

O valoroasă contribuție la cunoașterea unui alt aspect al problemei orientale în aceeași perioadă este studiul lui A. M. Stanislavskaia, publicat în nr. 4 din 1960, intitulat *Rusia și Grecia la sfîrșitul secolului al XVIII-lea*

¹ Pentru Moldova și Țara Românească, problema a fost studiată de acad. A. Oțetea, în *Le second asservissement des paysans roumains (1746-1821)*, în *Nouvelles études d'histoire*. București, 1955, p. 299-312 și în *Le second servage dans les Principautés danubiennes (1834-1864)*, în *Nouvelles études d'histoire*, București, 1960, vol. II, p. 325-346.

și începutul secolului al XIX-lea. Din istoria politicii Rusiei în Insulele Ionice (1798—1807). Acțiunea Rusiei în această zonă a Mediteranei orientale era puțin cunoscută pînă acum, fiind neglijată de istoriografia burgheză. Împrejurările care au determinat intervenția Rusiei în arhipelag sînt strîns legate de modificarea raportului de forțe în Europa răsăriteană și în Peninsula Balcanică în special, ca urmare a intensificării politicii franceze în această zonă a continentului. Ocuparea Insulelor Ionice de către Franța (1797), orientarea categoric antirusă a politicii externe franceze (se menționează tendința explicit formulată de Talleyrand de a înlătura Rusia din Marea Neagră) explică reacția guvernului țarist și încercarea de a înlătura Franța din bazinul Mediteranei orientale, în cadrul coaliției a doua. După o succintă analiză a stărilor economice și sociale din insule, autoarea expune metodele de guvernare ale ocupanților francezi și împrejurările care au dus la eliberarea insulelor de sub dominația franceză, ca urmare a expediției navale ruse conduse de amiralul Ușakov (1798—1799).

Prin acțiunea perseverentă a Rusiei, care s-a opus tendinței Imperiului otoman de a transforma insulele într-un principat dependent de imperiu în același grad cu Moldova și Țara Românească, convenția ruso-turcă din 1800 hotărăște transformarea celor șapte insule într-o republică sub suzeranitate otomană, dar sub protecția Rusiei.

În continuare, autoarea studiază administrația rusă în insule, arătînd că aceasta nu a reușit să satisfacă decît parțial revendicările burgheziei ionice în plină dezvoltare și subliniază caracterul progresist al acestei administrații care a încurajat dezvoltarea relațiilor burgheze. Ușakov a intrat în conflict cu nobilimea locală, care l-a învinuit de iacobinism; cu concursul Porții, ea reușește să obțină cîștig de cauză și să înlătore constituția pregătită insulelor de Ușakov. În 1800, escadra rusă era rechemată de Pavel I și activitatea lui Ușakov curmată.

Un al doilea moment al acțiunii ruse în Insulele Ionice se situează în 1802, cînd țarul Alexandru I a trimis în insule ca „plenipotențiar” pe contele Giorgio Mocenigo. Noua constituție pregătită insulelor era concepută în spiritul compromisului între nobilime și burghezie, soluție considerată de diplomația țaristă ca cea mai convenabilă pentru interesele ei politice. Constituția a intrat în vigoare la sfîrșitul anului 1803. Concesiile făcute burgheziei prin această constituție se explică prin adîncirea contradicțiilor interne și prin dorința diplomației ruse de a-și asigura în insulă o bază de acțiune solidă.

Un aspect însemnat al crizei Imperiului otoman la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea studiază articolul lui G. L. Arș, *În jurul problemei politice economice a lui Ali-pașa din Ianina* (1959, nr. 2). Procesul de destrămare a Imperiului otoman în această perioadă explică apariția unor puternice forțe centrifugale, care reușesc să devină complet autonome față de autoritatea centrală. O putere independentă a reușit să impună asupra unei părți însemnate din Turcia europeană Ali-pașa din Ianina. Instaurarea puterii acestuia are loc în condițiile accelerării și desăvîrșirii transformării posesiunii condiționate feudale pe care s-a întemeiat puterea militară a Imperiului otoman în perioada de ascensiune, în proprietate deplină—cîștic. Transformarea foștilor feudali, al căror principal izvor de venituri îl constituiau campaniile de pradă, în producători de mărfuri pentru piață a produs o mare transformare în sistemul relațiilor agrare și a atras o puternică agravare a exploatarii țărănimii dependente. După instaurarea la putere a lui Ali-pașa, în regiunile de sub dependență sa marea proprietate funciară se dezvoltă rapid, în detrimentul proprietății statului (miri) și a obștiilor țărănești care sînt silnic depozitate de pămînturile lor. Beneficiarii acestor depozități erau Ali-pașa și feudații pe care se sprijinea puterea lui. Autorul analizează diversele procedee prin care Ali-pașa își lărgea domeniul propriu în detrimentul spahillor. Prin înlăturarea

acestora, Ali-paşa a subminat bazele stăpînirii turceşti, nu însă şi relaţiile feudale. Ţăranii care constituiau forţa de lucru pe imensele domenii astfel constituite erau supuşi unui regim de grea exploatare; în afara dijmei din produse, care se ridica pînă la jumătate, ei erau siliţi să dea o treime din recoltă lui Ali-paşa, să plătească dările — renta feudală centralizată —, să presteze diverse munci. După toate acestea, ţăranilor nu le rămînea, după observaţiile unui contemporan, decît rareori mai mult decît le trebuia pentru subsistenţă. O parte dintre numeroasele cîmărci stăpînite de Ali-paşa (circa 880) erau exploatare în arendă. Studiul aduce o preţioasă contribuţie la cunoaşterea destrămării puterii otomane în perioada revoluţiei franceze şi a Imperiului napoleonian.

I. K. Vinogradov, în articolul *Diplomaţia austro-ungară şi primul război balcanic*, apărut în nr. 2 din 1959, demască falsitatea tezelor istoricilor burghezi potrivit cărora Austro-Ungaria ar fi dus o politică pasivă, de neintervenţie imperialistă împotriva statelor angrenate în primul război balcanic. Printr-o cercetare minuţioasă a documentelor, autorul stabileşte că Austro-Ungaria a pregătît intens, din punct de vedere militar şi diplomatic, în anul 1912, războiul împotriva statelor balcanice. În cele din urmă, ea nu l-a dezlănţuit datorită situaţiei internaţionale care nu-i era favorabilă, a dificultăţilor economice, precum şi a luptei maselor populare împotriva războiului.

Un grup de articole este consacrat criticii istoriografiei burgheze şi demascării denaturărilor şi falsificărilor la care se dedau acestea. F. N. Teleghin, în *Despre falsificarea de către istoriografia reacţionară vest-germană a problemei privind pregătirea agresiunii fasciste împotriva U.R.S.S.* (1959, nr. 2), analizează principalele lucrări publicate în Germania apuseană care se străduiesc să prezinte agresiunea hitleristă ca un război preventiv. Teza falsă potrivit căreia Germania ar fi fost ameninţată de către Uniunea Sovietică este demascată de autor pe baza unui

bogat material documentar, în cea mai mare parte de provenienţă germană¹.

Într-un amplu şi documentat articol, intitulat *Cum falsifică istoriografia burgheză reacţionară din S.U.A. istoria ajunului şi începutului celui de-al doilea război mondial* (1960, nr. 4), L. N. Kudaşev şi V. I. Popov arată că lucrările istoricilor reacţionari americani privitoare la cel de-al doilea război mondial, departe de a reflecta adevărul istoric, au ca trăsătură principală calomnierea politicii de pace a U.R.S.S. şi încercarea de a justifica politica dusă în perioada mînceneză de cercurile monopoliste din S.U.A. pentru „pacificarea” agresiunii fasciste, adică îndreptarea forţelor Germaniei hitleriste în direcţia atacării Uniunii Sovietice.

S. I. Kuzneţova publică în nr. 3 din 1958 articolul *Prezentarea unor probleme privitoare la istoria U.R.S.S. în perioada socialismului în literatura burgheză engleză şi americană*, în care demască calomniile antisovietice din literatura istorică burgheză apărută în Anglia şi S.U.A., subliniind totodată însemnatul aport pe care îl aduc presa şi literatura istorică muncitorească şi comunistă din ţările capitaliste în opera de informare veridică a maselor populare din aceste ţări asupra modului în care poporul sovietic a construit socialismul.

A. I. Danilov, în *Probleme teoretice şi metodologice ale ştiinţei istorice, oglindite în istoriografia burgheză din R.F.G.* (1960, nr. 2), prezintă principalele curente ale istoriografiei vest-germane şi lucrările de bază ale reprezentanţilor de frunte ai acesteia: G. Ritter, E. Rothacker, W. Hoffer ş.a. Din punct de vedere teoretic, lucrările acestor istorici se caracterizează prin încercarea de a reactualiza istorismul lui Ranke, adaptat la necesităţile actuale ale imperialismului vest-german.

¹ Vezi şi documentatul articol al lui V. I. Salov, *Despre istoriografia reacţionară vest-germană a epocii moderne şi contemporane, în Nouaia i noişiaia istoriia*, 1960, nr. 1, p. 115—128.

O altă trăsătură a istoriografiei reacționare apusene este încercarea de a crea mitul unei civilizații atlantice ale cărei rădăcini le caută încă din epoca evului mediu timpuriu. I. S. Kon, în *Există oare o civilizație atlantică?* (1958, nr. 1—2), demască rolul de instrument ideologic pe care îl are această teorie în politica agresivă a puterilor occidentale. În fapt, teza aceasta profund neștiințifică nu are alt rost decât de a da un fundament istoric politicii blocului atlantic. În articolul *Unitatea și caracterul progresist al istoriei universale* (1960, nr. 3), același autor se ocupă pe larg de problema unității și a periodizării istoriei universale, de criteriul progresului social și de formațiunile social-economice ca

trepte ale dezvoltării sociale. Studiul prezintă interes nu numai prin materialul deosebit de bogat pe care îl cuprinde referitor la problema amintită, ci și prin critica pe care o face concepțiilor istoricilor burghezi A. Toynbee, Troeltsch, Henri Sée etc.

Rubricile *Cronică* și *Viața științifică* oferă un amplu tablou al activității bogate a istoricilor sovietici.

Revista „Analele romno-sovietice”, prin studiile de un înalt nivel științific publicate și prin valorosul material documentar și bibliografic, reprezintă un instrument prețios în activitatea de cercetare a istoricilor noștri.

Gr. Chiriță și Fl. Constantiniu

Kwartalnik historyczny (Revistă trimestrială de istorie),

Edit. științifică de stat, Varșovia, LXVII, nr. 1—4, 1960, 1 197 p.

Principalele probleme dezbătute în coloanele organului Institutului de istorie al Academiei Polone de Științe în 1960 se referă la aniversarea mileniului statului polon și la planul de dezvoltare a științelor istorice în R. P. Polonă în următorii 15 ani.

Poporul polonez sărbătorește aniversarea a 1 000 de ani de existență a statului într-o perioadă importantă de realizări economice, social-politice și culturale pe drumul construirii socialismului. Între aceste realizări, locul central îl ocupă inițiativa Partidului Muncitoresc Unit Polonez de a lega de amintirea mileniului statului polon ridicarea a 1 000 de școli din fondurile donate de oamenii muncii, ca simbol al unității poporului polonez față de sarcinile de bază care se ridică înaintea sa în anii acestui jubileu. Urmează apoi programul vast de înpădurire a țării, care prevede plantarea a 100 000 000 de arbori și a 60 000 000 de arbuști; înființarea de parcuri; plantarea stejarilor mileniului pe lângă școli și în locurile legate de fapte importante din istoria poporului polonez; campania de înfrumusețare a orașelor și așezărilor muncitorești; construirea de obiective

culturale și protecția monumentelor istorice. Toate acestea constituie formele în care participă, începând cu 1960 și până în 1966, întreaga societate poloneză la aniversarea mileniului.

Sărbătorirea mileniului are de scop să lărgească cunoașterea trecutului poporului polonez, din timpurile cele mai vechi până astăzi, să trezească interesul pentru istoria patriei polone și să devină izvorul a tot ce este progresist și creator, în vederea mobilizării energiei sociale în opera de construire a socialismului. În acest scop, o deosebită atenție se dă acțiunii de popularizare a tradițiilor progresiste ale poporului polonez, prin publicarea unei sinteze cu caracter popular asupra istoriei Poloniei, precum și a lucrărilor care vor apărea în colecția „Biblioteca mileniului”.

În cadrul programului de răspândire a culturii, se va lua în considerare pe o scară mai largă tematica legată de curentele progresiste din istoria Poloniei, de istoria mișcării muncitorești poloneze și de mișcările progresiste țărănești. Un rol important în răspândirea tradițiilor progresiste ale poporului

polonez și în scoaterea la lumină a valorilor celor mai de preț ale tezaurului cultural al acestui popor și are presa poloneză, care și-a sărbătorit, în Ianuarie 1961, aniversarea a 300 de ani de la apariția primului periodic polonez și care a adus contribuția sa remarcabilă la lupta pentru progres și cultură, la construirea socialismului și la lupta pentru pace. Această acțiune de popularizare a culturii și tradițiilor progresiste ale poporului polonez, la care iau parte presa, radioul, cinematografia și televiziunea, contribuie la difuzarea cunoștințelor asupra celor mai importante evenimente istorice și la luminarea rolului mișcărilor sociale și al curentelor spirituale progresiste și permite obținerea unui progres esențial în cunoașterea de către popor a adevărului istoric asupra trecutului lui.

În acest scop, știința istorică polonă furnizează materialul de plecare, prin continuarea, accelerarea sau inițierea de sinteze și monografii în domeniul istoriei Poloniei, al istoriei mișcării muncitorești și țărănești din Polonia, al științei, literaturii și artei, al dicționarelor, enciclopediilor etc. Între altele, în anul aniversării mileniului (1960—1966) va fi terminat *Tratatul de istorie a Poloniei*, elaborat de Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe, se va publica o *Istorie a Poloniei* în limbi străine, pentru străinătate, se va publica până în 1964 *Istoria științei polone*, se va iniția o nouă sinteză asupra istoriei și culturii polone, precum și o serie de alte lucrări de sinteză. Pe baza acestor sinteze se vor publica lucrări populare și monografii accesibile maselor mai largi de cititori, în care se va lua în mod deosebit în considerare istoria economică a Poloniei, dezvoltarea tehnicii, transformările politice-sociale, analiza surselor puterii și a cauzelor slăbirii statului polon în deosebite perioade ale istoriei lui. Toate aceste probleme vor fi tratate în comparație cu istoria țărilor înconjurătoare. O sarcină esențială privind popularizarea este aceea de a se face cunoscut polonilor și străinilor tezaurul culturii și tradițiilor istorice polone, precum și realizările actuale ale R. P. Polone, și aceasta sub formă

de publicații, albume, expoziții și filme corespunzătoare.

Aniversarea mileniului îmbrățișează întreaga istorie a statului și poporului polonez până în zilele noastre. În 1960—1966 se sărbătoresc o serie de jubileuri ale unor evenimente importante, care au influențat în mod esențial istoria poporului polonez și care constituie puncte cruciale ale aniversării mileniului și anume: 1 000 de ani de la apariția Poloniei pe scena istoriei; 550 de ani de la lupta de la Grünwald; 600 de ani de la înființarea Universității Jagellonice din Cracovia; aniversări legate de lupta de eliberare națională a poporului polonez, precum și aniversarea a 20 de ani de existență a Poloniei populare.

Punctul de plecare al aniversării mileniului este prezentarea perioadei de formare a statului polon și a primelor mărturii istorice despre existența lui. Pentru recapitularea rezultatelor obținute până acum de știința polonă în domeniul arheologiei, istoriei și disciplinelor legate de aceasta în cercetările asupra Poloniei de dinainte de apariția statului, Academia Polonă de Științe a organizat în 1960 o sesiune științifică, la care au participat și oameni de știință străini, iar Muzeul arheologic din Varșovia și cel din Poznań vor organiza expoziții cu tema „Începuturile statului polon”. În același scop au fost inițiate vaste săpături arheologice în diferite regiuni ale țării, dar mai ales în teritoriile apusene. În 1965 se va întruni la Varșovia un congres internațional de arheologie slavă, consacrat problemelor apariției statului polon. În acest scop se vor publica izvoare din domeniul arheologiei, precum și sinteze ca *Preistoria Poloniei, Polonia prefeudală*, apoi colecții de izvoare și monografii dedicate diferitelor regiuni. Se vor intensifica și lucrările referitoare la istoria veche a statului polon, iar rezultatul lor va fi o serie de publicații științifice și populare. Între altele vor fi terminate publicațiile de izvoare străine și de izvoare fundamentale poloneze pentru istoria Poloniei prefeudale. Se va publica apoi o lucrare colectivă inter-

națională dedicată începuturilor statului polon, care va cuprinde articole scrise de cei mai remarcabili specialiști poloni și străini.

Aniversarea luptei de la Grünwald dintre poloni și Ordinul Teutonic a fost sărbătorită în iulie 1960. În cadrul acestei aniversări a fost dezvelit pe cîmpul memorabilei lupte și victorii poloneze un monument, ridicat prin mijloace financiare rezultate din contribuția benevolă a întregului popor polonez. Cu această ocazie a apărut o serie de publicații, între care *Albumul Grünwald*, și o ediție jubiliară a *Cavalerilor teutoni* de Sienkiewicz.

Sărbătorirea mileniului reamintește polonilor și străinilor de contribuția Poloniei la cultura și știința mondială. Anul 1960, care a deschis seria manifestărilor din cadrul aniversării mileniului, a fost dedicat lui Chopin, cu care ocazie a apărut o ediție monumentală a operelor marelui compozitor. Dar aportul Poloniei și al intelectualității ei progresiste la știința și cultura mondială va fi scos la lumină mai ales cu ocazia aniversării a 600 de ani de la înființarea Universității din Cracovia, care va avea loc în 1964. Cu această ocazie se vor publica o sinteză asupra istoriei științei polone, un album și o monografie asupra istoriei universității, o ediție critică a operei lui Kopernik *De revolutionibus*, precum și lucrări științifice și populare în limbi străine despre contribuția lui Kopernik la dezvoltarea științei universale. La Cracovia se va organiza tot atunci o expoziție consacrată universității.

Aniversarea mileniului va scoate în relief contribuția poporului polonez la lupta altor popoare pentru înlăturarea oprîmării naționale, intensificarea curentelor progresiste din răscoalele polonilor, colaborarea patrioților poloni cu forțele revoluționare ale Rusiei țariste și acțiunea de solidaritate a tuturor forțelor progresiste din Europa. Se vor publica lucrări și colecții de documente privind istoria răscoalelor și luptelor de eliberare națională ale polonilor, precum și istoria clasei muncitoare din Polonia. Pe lângă aceasta, se va scoate în evidență contribuția

poporului polonez la luptele de eliberare națională și socială pe arena mondială, precum și tradițiile participării polonilor la lupta pentru eliberare a poporului american, revoluția burgheză franceză, la „Primăvara popoarelor“, la luptele Comunei din Paris, la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, la luptele poporului spaniol împotriva fasciștilor etc.

În 1964 se vor sărbători cei 20 de ani de existență a Poloniei populare, cînd se vor scoate la lumină rezultatele obținute în acest răstimp de muncă de poporul polonez în condițiile construirii noii orînduirii de dreptate socială. În 1965 va avea loc aniversarea a 20 de ani de la eliberarea teritoriilor apusene, cu care ocazie vor apărea lucrări și în limbi străine despre istoria și caracterul polonez al acestor teritorii și despre inviolabilitatea frontierei Oder-Neisse și se vor organiza expoziții cu această temă în principalele centre de acolo, cît și în străinătate.

Evenimentele istorice de mai sus vor fi sărbătorite în fiecare voievodat și regiune din R. P. Polonă scoțîndu-se în evidență și contribuția fiecăreia la istoria statului și poporului polonez. În 1966, Academia Polonă de Științe va organiza o sesiune științifică festivă consacrată recapitulării rezultatelor cercetărilor asupra problematicii mileniului (nr. 1, p. 3—9).

Cu ocazia începerii manifestărilor din cadrul aniversării mileniului, Comitetul pentru pregătirea acestei aniversări și Academia Polonă de științe au organizat între 21 și 23 iunie 1960 o sesiune științifică consacrată începuturilor statului polon, la care au luat parte și istorici din U.R.S.S., R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană și R. P. Ungară. Obiectul dezbaterilor a fost trecerea în revistă a realizărilor de pînă la acea dată și a perspectivelor cercetărilor asupra culturii și statului polon. Cu această ocazie s-au prezentat referate asupra bazelor istorice ale culturii polone, asupra valorilor intelectuale ale civilizației polone în secolele X-XI, asupra bazelor economice și sociale ale apariției statului polon și ale dezvoltării lui în secolele X—XI, asupra monarhiei polone a

prîmilor piaști (perioada feudalismului timpuriu), asupra începuturilor limbii polone, asupra statului lui Mieszko și raporturile lui cu Europa, asupra luptei pentru suveranitate a Poloniei în secolele X și XI și asupra arhitecturii monumentale polone din secolele X — XI (nr. 4, p. 1 064 — 1 078). Afară de ultimul, aceste referate sînt publicate în nr. 4 al revistei recenzate (p. 893 — 1 068). Tot în acest număr sînt publicate păreri ale altor istorici în legătură cu referatele de mai sus (p. 893 — 1 068), precum și dări de seamă asupra cercetărilor consacrate evului mediu timpuriu în provincia Małopolska (p. 1 140 — 1 147), cît și începuturilor culturii și statului polon, cercetări efectuate de Institutele de istorie din Poznań și Wrocław și de catedrele de istorie de la Universitatea din Toruń (p. 1 147 — 1 157). În cadrul aceleiași sesiuni științifice a Academiei Polone de Științe, Muzeul arheologic de stat din Varșovia a organizat o expoziție cu tema „Începuturile statului polon”, despre care se dau amănunte interesante în același număr al revistei cercetate (p. 1 107 — 1 116).

În ceea ce privește cea de-a doua problemă reflectată în coloanele revistei „Kwartalnik Historyczny” din 1960, și anume perspectivele dezvoltării științelor istorice în R. P. Polonă, Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe și filialele lui, Institutele de istorie ale universităților, precum și alte societăți și institute au elaborat în 1960 un plan de dezvoltare a acestor științe pe anii 1961 — 1975, cît și un plan pe viitorii cinci ani.

Potrivit planului de perspectivă de 15 ani, Institutul de istorie al Academiei Polone de Științe, pe lîngă numărul sporit de lucrări individuale elaborate de cercetătorii săi grupați din ce în ce mai strîns în jurul problemelor fundamentale, intenționează să continue sau să dezvolte cercetările complexe și colective în domeniul istoriei economice-sociale, politice și culturale. Este vorba mai ales de lucrări de sinteză, ca terminarea *Tratatului de istorie a Poloniei* și a celui de *istorie a Sileziei și Pomeraniei*; elaborarea, în cola-

borare cu Institutul de istorie a culturii materiale, a *Tratatului de istorie a culturii Poloniei*, pregătirea *Istoriei Varșoviei*, *Danțigului*, *Szczecinului*, precum și a *Istoriei economice a Poloniei* în perioada dintre cele două războaie mondiale. Institutul va colabora de asemenea la pregătirea *Istoriei economiei rurale din Polonia*. El va continua apoi să publice colecții de documente și monografii. În ceea ce privește documentele, institutul va publica, într-o nouă serie, „Monumenta Poloniae Historica”, cuprinzînd izvoare din evul mediu timpuriu, și va continua publicarea documentelor referitoare la insurecția lui Kościuszko și la cea din 1863. Pentru perioada 1864 — 1918 se vor publica documente privind industria și clasa muncitoare, precum și studii asupra evoluției regimului agrar în diferite regiuni, asupra curentelor politice ș.a., iar pentru anii 1918 — 1945, documente privind istoria Poloniei dintre cele două războaie mondiale și din timpul celui de-al doilea război mondial, precum și monografiile asupra partidelor politice și asupra politicii ocupanților hitleriști. În ceea ce privește monografiile, institutul pune un accent deosebit asupra problemelor principale din istoria Poloniei, ca începuturile statului, transformările satului, mișcările țărănești, istoria Sileziei și Pomeraniei, istoria gîndirii politice polone și istoria clasei muncitoare. Se vor organiza cercetări speciale asupra istoriei Poloniei populare, prevăzîndu-se pentru acestea înființarea în institut a unei noi secții sau sector corespunzător. O atenție deosebită se va da de către institut studiilor, foarte neglijate pînă acum, asupra istoriei generale. Se va începe cu problematica relațiilor Poloniei cu țările străine și se va trece treptat la studiul asupra istoriei țărilor vecine și la cercetări comparative. Pentru pregătirea de cercetători calificați se prevede trimiterea în străinătate de istorici tineri pentru studii de specializare mai îndelungate, precum și mărirea bazei documentare prin acumularea de microfilme din arhivele străine. În ceea ce privește informarea străinătății asupra realizărilor științifice din Polonia, se vor publica lucrări

în limbi străine și se va lărgi simțitor revista „Acta Poloniae Historica”, organizându-se pe lângă aceasta, conferințe de lucru și colocvii internaționale. Un loc important în planul Institutului îl ocupă întocmirea de bibliografii. Astfel, în acest timp se va continua cu alcătuirea bibliografiei curente, va apărea apoi o bibliografie selectivă a istoriei Poloniei și bibliografia istoriei Poloniei din secolul al XIX-lea. În urmă se va trece la întocmirea unei bibliografii complete a istoriei Poloniei. Se vor redacta apoi diferite tomuri din *Enciclopedia științelor auxiliare*, privind arhivistica, diplomatica etc. Se va termina *Dicționarul bibliografic polon*; se va elabora *Dicționarul istoric și geografic al Poloniei feudale* și se vor continua lucrările asupra *Atlasului istoric al Poloniei*.

Institutul de istorie a culturii materiale al Academiei Polone de Științe, pe lângă dezvoltarea mai departe a cercetărilor arheologice și etnografice, va continua lucrările asupra istoriei culturii materiale. Acestea se vor desfășura în două direcții, și anume în direcția istoriei ramurilor producătoare din Polonia (agricultura, mineritul, metalurgia și industria textilă) și în direcția istoriei condițiilor materiale și de trai ale societății (instalații comunale, locuințe, îmbrăcăminte, alimentație). Edițiile de izvoare și monografiile consacrate acestor probleme vor constitui baza pentru sinteze mai ample, ca *Istoria culturii polone*, și vor permite adunarea de materiale pentru *Dicționarul uneltelor de muncă* și pentru *Atlasul istoric al economiei rurale*. Ca rezultat al acestor cercetări, va apărea și *Catalogul pieselor arheologice din domeniul construcțiilor industriale*, precum și *Istoria agriculturii, a mineritului și a metalelor din Polonia*. Pe lângă aceasta, institutul și-a trasat următoarele sarcini: să adâncească și să lărgască concepția materialistă și dialectică asupra istoriei; să scoată în relief rolul maselor muncitoare ca forță care transformă metodele de muncă și care creează pe calea acestor transformări, condiții de viață materială și socială tot mai bine organizată; să acumuleze cât mai multe experiențe productive în vederea raționalizării efor-

turilor actuale în construirea bazelor materiale ale orânduirii socialiste și să îmbogățească cunoștințele despre aportul real al generațiilor precedente la dezvoltarea civilizației.

Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.U.P. va pregăti, într-o sinteză de 4 sau 5 volume, *Istoria mișcării muncitorești poloneze*, în cadrul istoriei întregului popor și în legătură cu istoria mișcării muncitorești internaționale. Prima ediție a acestei sinteze este prevăzută să apară în curs de 6 ani. Se vor face deci cercetări temeinice asupra istoriei curentului revoluționar de la începutul mișcării muncitorești poloneze până în zilele noastre, precum și asupra istoriei organizațiilor de masă ale proletariatului polonez, legate de această mișcare. Se vor cerceta legăturile mișcării revoluționare poloneze cu mișcarea revoluționară și socialistă internațională (Îndeosebi în perioada Internaționalei I, a II-a și a III-a). Se prevăd apoi cercetări economice-sociologice asupra structurii, stării și condițiilor de trai ale clasei muncitoare și asupra mișcărilor ei de masă (de ex. grevele), precum și studii asupra rolului influențelor clasei muncitoare în mișcarea țărănească, în mișcarea democrat-populară și în mișcarea de eliberare națională. Institutul va publica o serie de biografii ale principalilor activiști din mișcarea muncitorească revoluționară poloneză, volume de documente privind mișcarea muncitorească din Polonia, bibliografii, cartoteci, cronici în legătură cu luptele de masă și cronologia evenimentelor mișcării muncitorești poloneze.

Institutul pentru problemele apusene ale R. P. Polone, cu sediul la Poznań, își concentrează atenția mai ales asupra perioadei mai noi și asupra celei actuale. El va întocmi monografiile și o sinteză asupra frontierei de apus a Poloniei populare; se va ocupa de problema colonizării germane la răsărit de Elba-Neisse și de imperialismul german în Europa centrală în secolele XIX — XX.

Institutul de științe din Silezia, cu sediul la Katowice, are înscris în planul său de 6 ani cercetări și monografiile asupra istoriei minierului și metalurgiei din Silezia Superioară până în 1945, publicarea de izvoare referitoare la aceste ramuri industriale în perioada feudală, precum și cercetări asupra istoriei clasei muncitoare din această provincie (ediții de documente și studii).

Institutul silezian, cu sediul în Opole, și-a propus în planul său de perspectivă să studieze istoria satului silezian în evul mediu; literatura politică din Silezia din secolul al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea; forjeritul și lăcătușeria din această provincie până la jumătatea secolului al XVII-lea; dezvoltarea economică a provinciei Opole în secolul al XIX-lea; comerțul acestei provincii cu Polonia în secolul al XVII-lea; istoria mișcării muncitorești din această provincie până la 1918; istoria provinciei mai sus-citate în perioada dintre cele două războaie mondiale și istoria voievodatului Opole până la 1945 (nr. 1, p. 263—268).

Istoriografia poloneză actuală dă o deosebită atenție și istoriei contemporane. În acest caz semnalăm materialul semnat de J. Żarnowski sub titlul *Cercetări asupra istoriei contemporane* (nr. 3, p. 836—850), în care se arată că în ultimul timp s-a remarcat un progres atât în dezvoltarea lucrărilor auxiliare ale istoricilor acestei perioade, cât și în elaborarea unor noi metode de cercetare. Autorul arată că istoricii acestei perioade trebuie să cunoască bine nu numai problemele de istorie generală, cunoscute și cercetate slab și pe scară îngustă în R. P. Polonă, ci și economia politică, sociologia, istoria ideologiei și filozofiei. Altă condiție de dezvoltare a istoriografiei actuale este, după autor, lărgirea discuțiilor științifice asupra problemelor ei, discuții care trebuie să se desfășoare deschis în coloanele revistelor științifice și în ședințe științifice (nr. 3, p. 836—850).

În ceea ce privește istoria generală, revista „Kwartalnik Historyczny” publică în 1960 materiale referitoare la istoria Europei centrale, estice și sud-estice. Între acestea

semnalăm studiul lui Z. Wojcik sub titlul *Schimbările în sistemul forțelor politice din Europa central-răsăriteană și sud-estică în secolele XV—XIX* (nr. 2, p. 564—591) și studiul lui J. Reychmań intitulat *Situația cercetărilor asupra structurii slăpînirii turcești în Europa centrală și sud-estică în secolele XV—XIX* (nr. 2, p. 564—591). În primul studiu se arată că o dată cu anul 1648 (începutul luptelor de eliberare ale cazacilor din Ucraina) începe în Europa orientală o perioadă de războaie îndelungate, care au adus schimbări importante în sistemul forțelor politice din această parte a lumii. Dar schimbarea decisivă a sistemului acestor forțe a fost efectuată de războiul nordic (1700—1721), iar întreaga perioadă precedentă dintre 1648 și 1686 („pacea eternă” dintre Polonia și Rusia) sau dintre 1648—1683 și 1699 (lupta de la Viena și tratatul de la Carlowitz) a pregătit în mod hotărâtor rezultatul acestui război. Autorul consideră că puterea cea mai importantă din Europa central-răsăriteană la 1648 a fost Suedia; totuși, și poziția internațională a Poloniei nobiliare a fost puternică în acest an. Crimeea, regenerată la această epocă, începea să joace un rol important în concertul statelor din estul european, contrar Turciei, în decădere. În ceea ce privește Moldova și Transilvania, participarea lor la lupta pentru supremație în această parte a Europei a fost redusă din cauza, mai ales, a slăbiciunii și dependenței lor de alte puteri. Un loc special îl ocupă însă Ucraina căzătoare, formînd până în 1648 o provincie a Republicii polono-lituaniene a șleahței. După 1648, ea apare deodată pe arena politică a Europei ca stat independent, jucînd un rol destul de însemnat, dar scurt, în evenimentele istorice din acel timp. Din luptele cu cazacii și din războiul nordic, Polonia nobiliară a ieșit destul de slăbită, iar în edificiul puterii suedeze au început să apară fisuri grave. Războiul a fost însă foarte favorabil pentru Brandenburg

(abolirea dependenței feudale față de Polonia). Cît privește rezultatul războiului polono-rus de 13 ani (1654—1667), încheiat prin pacea de la Andruszów, acesta marchează o cotitură în istoria rivalității polono-ruse; din acel moment, Rusia începe să se ridice pe primul plan în această parte a Europei. Sobieski a oprit pentru cîtva timp mersul spre declin al statului nobiliar polonez. Cu toate acestea, Polonia n-a știut să-și mențină poziția sa internațională. În concluzie, autorul arată că, în urma războaielor și evenimentelor din jumătatea a doua a secolului al XVII-lea, Polonia, Turcia și Crimeea și-au pierdut importanța lor în Europa central-răsăriteană, în timp ce Rusia și Brandenburgul—Prusia au trecut în mod hotărît pe primul plan.

În ceea ce privește al doilea studiu, J. Reyehman arată că cercetările asupra dominației turcești asupra Balcanilor constituie în prezent un domeniu în care lucrează istorici din cea mai mare parte a țărilor europene. Structura stăpînirii turcești în Europa sud-estică și centrală din secolele XV—XIX formează un domeniu de cercetări foarte complex, care necesită multă pregătire și lucrări multilaterale comparative. Autorul propune o metodă de colaborare internațională. El arată că primii pași spre coordonarea cercetărilor asupra documentelor orientale pentru țările Europei estice și centrale au fost făcuți pînă acum sub forma conferinței asupra izvoarelor orientale, care s-a ținut la Varșovia în 1957. Autorul își exprimă speranța că colaborarea dintre istorici și orientaliști va lua pe viitor o amploare mai mare și va duce la înființarea unei instituții pentru coordonarea cercetărilor referitoare la stăpînirea otomană în Europa.

Cele patru numere ale revistei prezentate cuprind apoi dări de seamă asupra vieții științifice din R. P. Polonă și străinătate. Revista dă o deosebită atenție contactelor

și colaborării dintre istoricii poloni și istoricii străini. Ea publică scurte dări de seamă asupra sesiunii științifice care a avut loc la Varșovia în 1959, consacrată problemei relațiilor polono-engleze din perioada imediat premergătoare izbucnirii celui de-al doilea război mondial și din timpul acestui război (nr. 1, p. 222—274); asupra celei de-a doua conferințe a Comisiei istorice polono-cehoslovace, care a avut loc la Praga în același an (nr. 1, p. 284 — 285); asupra ședinței Comisiei mixte polono-sovietice pentru publicarea de izvoare referitoare la insurecția polonă din 1863, ședință care s-a ținut în același an la Varșovia (nr. 1, p. 268—291); asupra celei de-a șasea sesiuni a comisiei istorice polono-germane, care a avut loc la Wrocław în 1960 și la care s-au discutat două probleme legate între ele: pregătirea agresiunii hitleriste asupra Poloniei și politica ocupanților hitleriști în teritoriile polone în timpul celui de-al doilea război mondial (nr. 2, p. 560—562); asupra săptămîinii internaționale de studii, ținută la Spoleto în 1960 și consacrată studiului banului și schimbului său în evul mediu timpuriu (nr. 4, p. 1180—1187) și asupra Congresului internațional de științe istorice ținut la Stockholm în același an (nr. 4, p. 1188 — 1194).

În concluzie, remarcăm ca deosebit de prețioasă partea informativă din cele patru numere ale revistei prezentate, îndeosebi în ceea ce privește viața științifică din R. P. Polonă. Cît privește viața științifică din sud-estul european, semnalăm că problemele legate de activitatea istorică din această zonă, inclusiv de R. P. Română, nu sînt atinse, iar revistele istorice străine nu sînt prezentate. Valorosă, în schimb, este partea care cuprinde recenziile și notele bibliografice și care, împreună cu partea informativă asupra vieții științifice poloneze și din străinătate, ocupă jumătate din totalul paginilor celor patru numere prezentate mai sus.

I. Corfus

Studi istorici

Roma, Istituto Gramsci Editore, Anul I, 1959—1960

La sfârșitul anului 1959 a apărut la Roma primul număr al revistei trimestriale *Studi storici*, editată de Institutul Gramsci și condusă de istoricul Gastone Manacorda. Apariția unei reviste marxiste de istorie într-o țară capitalistă este un eveniment deosebit de important, care marchează succesele materialismului istoric în domeniul cercetării istorice chiar în țările capitaliste. Salutăm ca atare apariția revistei istoricilor marxiști italieni și le urăm succese deosebite în activitatea lor.

La această revistă colaborează o serie de istorici italieni cunoscuți, ca: Emilio Sereni, E. Ragonieri, G. Candeloro, C. Vivanti, R. Mantelone, D. Zucaro, G. Berti etc. precum și unii istorici străini ca, de pildă, W. Kula din R.P. Polonă, francezul Pierre Vilar sau englezul E. Hobsbawm, care semnează în primele numere ale revistei.

În paginile revistei sînt dezbătute probleme variate, privind atît istoria Italiei, cît și pe aceea a Europei, Asiei și Americii, acordîndu-se un loc deosebit istoriei moderne, fără a se neglija însă nici istoria contemporană. Întîlnim, de asemenea, rubrici bogate dedicate recenziilor, cronicilor bibliografice și discuțiilor, în care se ia poziție împotriva denaturărilor istoriografiei burgheze.

Vom începe prezentarea cu numărul 3 al revistei, care este dedicat în întregime centenarului unității Italiei, eveniment ce a prilejuit apariția unei bogate literaturi istorice și ținerea unor sesiuni științifice festive dedicate acestei aniversări. În introducerea se arată că realizarea unității Italiei este legată de dezvoltarea capitalismului, problemă ce urmează a fi studiată în viitor. Sarcina de a duce mai departe opera realizatorilor unității italiene a fost preluată acum de proletariat, deoarece forțele care au înfăptuit stăutul național sînt astăzi perimate și retrograde.

În numărul respectiv se publică trei comunicări ținute la Congresul organizat de Institutul Gramsci, cu prilejul sărbătoririi centenarului, care a avut loc la Roma la 19—21 martie 1960. În studiul său, *La nascita dello Stato unitario* (p. 445—471), Giorgio Candeloro arată că înțelegerea Risorgimentului este posibilă numai prin încadrarea sa în procesul general al dezvoltării europene, deoarece procesul istoric care a determinat formarea statului italian este în esență aspectul italian al unui fenomen general european, anume revoluția burgheză, care s-a manifestat ca o revoluție națională. Realizarea unității Italiei a fost posibilă datorită unui fapt obiectiv: dezvoltarea în sens burghez a societății italiene. Autorul face o profundă analiză a claselor sociale din Italia (burghezia aristocrată, burghezia „populară” și țărănimia), a raporturilor dintre aceste clase și a rolului fiecăreia în mișcarea națională italiană, care avea ca scop reforme anti-feudale și anticlericiale, libertate politică, independență și unitate. Se analizează apoi modul cum s-a pregătit și realizat unitatea Italiei, începînd cu Mazzini, căruia îi revine meritul de a fi arătat că libertatea, independența și unitatea sînt de neseplat. Se prezintă apoi acțiunea scriitorilor moderați pentru o confederație italiană și rolul revoluției din 1848; după această dată au acționat două forțe politice principale: mișcarea liberalo-moderată condusă de Cavour — care s-a dezvoltat mai puternic — și mișcarea democratică mazziniană și garibaldiană. Se analizează împrejurările care au favorizat înfăptuirea unității italiene: criza vechilor state — manifestată prin incapacitatea monarhiei de a stabili o colaborare cu burghezia liberală și de a înfăptui reforme constituționale, incapacitatea lor de a împăca interesele particulare în vederea unei federalizări și antagonismele interne dintre regiuni și orașe —

și situația europeană favorabilă unificării Italiei. În încheiere, autorul arată că sarcinile mișcării risorgimentale nu au fost decât în parte împlinite, desăvârșirea lor fiind rezervată viitorului.

Cel de-al doilea studiu este semnat de Ernesto Ragionieri și se ocupă de *Politica e amministrazione nello stato unitario* (p. 472—512). Pornind de la ideile lui Marx și Engels, autorul analizează raporturile de clasă care stăteau la baza statului unitar italian, pentru păstrarea cărora era necesară concentrarea puterii politice și prezintă apoi importanța reformelor administrative în organizarea noului stat național. Autorul arată că mișcarea de rezistență a rupt continuitatea instituțională a statului italian și a trasat liniile unei noi dezvoltări democratice a Italiei.

Emilio Sereni publică o parte din studiul său *Mercato nazionale e accumulazione capitalistica nell'Unità italiana* (p. 513—568), în care stabilește că formarea pieții naționale a avut loc între anii 1836 și 1860 și analizează influența unificării politico-statale asupra dezvoltării pieții naționale a Italiei.

Foarte interesant și pentru istoria patriei noastre este studiul istoricului polon Witold Kula, *Secteurs et régions arrières dans l'économie du capitalisme naissant* (p. 569—585). Folosind literatura marxistă cu privire la problemă și plecând de la legea dezvoltării inegale, proprie economiei capitaliste (regiuni industriale avansate și regiuni agricole înapoiate), autorul arată că în orînduirea feudală nu există un raport de cauză la efect între regiunile dezvoltate și cele înapoiate, dezvoltarea unora nefiind datorată întîrzierii celorlalte și invers; de asemenea, regiunile cele mai dezvoltate în capitalism nu sînt în mod necesar aceleași din feudalism. Trimițînd la un studiu mai vechi al său — *L'origine de l'alliance entre la bourgeoisie et les propriétaires fonciers dans la première moitié du XIXe siècle*, publicat în volumul prezentat de istoricii poloni la congresul de la Roma — autorul arată că în țările în care există o industrie puțin dezvoltată și agricultură,

burghezia intră în alianță cu marii proprietari funciari. În aceste țări, împletirea relațiilor feudale cu cele capitaliste face, de pildă, ca un mare capitalist din Viena să fie în același timp senior feudal la Cracovia. Aceste resturi feudale sînt cauzele întîrzierii dezvoltării economice ale unor asemenea țări, în care nu se investește capital industrial și în care regiunile înapoiate din punct de vedere economic nu constituie un deuseu pentru cele avansate, deoarece gospodăria țărănească trăiește încă în cadrul unei economii închise iar aristocrația își satisface nevoile de produse de pe domeniile sale sau din import. Autorul subliniază adeverul confirmat de istorie că numai socialismul asigură o dezvoltare economică armonioasă a tuturor regiunilor țării, înlăturînd diferențele dintre regiunile avansate și cele înapoiate și își exprimă speranța că și în Polonia — după exemplul măreț al U.R.S.S. — această diferență va fi lichidată în curînd.

La rubricile rezervate recenziilor și cronicii bibliografice se prezintă un bogat material apărut cu ocazia centenarului unității Italiei. G. Manacorda recenzează *Storia d'Italia*, în patru volume, editată cu ocazia centenarului de G. Aruadi, L. Bortone, L. Bulferetti, C. Violante și N. Valeri; C. Ronchi prezintă cele două volume intitulate *I. Periodici popolari del Risorgimento*, apărute în 1959; E. Ragionieri recenzează lucrarea lui E. Portner, *Die Einigung Italiens im Urteil liberaler deutscher Zeitgenossen. Studie zur inneren Geschichte des Kleindeutschen Liberalismus*, apărută la Bonn în 1959, iar Paolo Alatri — *Diario dalle cento voci, 1848—1960*, a lui Giuseppe Massari.

La cronica bibliografică se prezintă lucrarea lui Renato Carmignani, *Storia del giornalismo mazziniano*, apărută în 1959, a lui N. Deutsch, *Il tramonto della potenza asburgica in Italia*, Florența, 1960, iar sub titlul *La Toscana nel Risorgimento*, o serie de șapte lucrări despre *Il '59 in Toscana* etc. La rubrica *Notiziario*, luăm cunoștință de teme diversele congrese istorice ținute în Italia cu ocazia aniversării centenarului:

cel ținut în Toscana cu tema *L'Europa di fronte all'unificazione italiana*, congresul sicanian cu tema *La Sicilia dal 1849 al 1860*, precum și despre congresele din Bologna și Emilia.

Din celelalte numere ale revistei, remarcăm articolul istoricului englez E. Hobsbawm intitulat *Il secolo XVII nello sviluppo del capitalismo* (nr. 4, p. 661—676), în care se studiază rolul crizei din secolul al XVII-lea în dezvoltarea capitalismului în general și în special în geneza revoluției industriale, ajungându-se la concluzia că această criză este un episod decisiv pentru declinul economiei feudale și victoria economiei capitaliste.

Cele mai multe studii au ca obiect — cum este și firesc — istoria Italiei. Unele dintre acestea se ocupă de dezvoltarea economică a țării.

Renato Monteleone semnează studiul *Problemi e condizioni economiche del Trentino durante l'annessione al Regno Italiano (1810—1813)*, (nr. 5, p. 913—943), în care cercetează situația economică a Tirolului meridional în perioada cât a fost anexat la regatul Italiei, arătând că această anexare a însemnat o perioadă de criză economică, datorită subordonării intereselor economice ale Tirolului acelorora ale Franței. Măsurile ce se iau în această vreme au avut în vedere numai interesele claselor conducătoare, masele țărănești ducând mai departe o viață de mizerie.

C. Ronchi în *Liberismo e protezionismo in Toscana prima del 1848* (nr. 2, p. 244—284) studiază lucrarea prof. Luigi Calamai scrisă la 4 iunie 1848 asupra situației economice a Toscanei. Autoarea insistă asupra polemicii dintre economiști cu privire la liberalism și protecționism și analizează situația economică a marelui ducat al Toscanei înainte de 1848 arătând că dezvoltarea manufacturilor era împiedicată de concurența străină. Autoarea combate teoria libertății nelimitate a comerțului care exprimă interesele înguste ale clasei dominante.

În alte articole sînt cercetate unele probleme ale istoriei moderne a Italiei ca, de

pildă, *Il brigandaggio meridionale postunitario* (nr. 5, p. 944—1007), articol semnat de Franco Molfese, sau rolul jucat de unele personalități din secolul al XIX-lea, în istoria țării. Giuseppe Berti expune *La dottrina pisacianiana della rivoluzione sociale* (nr. 2, p. 285—317), arătând că C. Pisacano, unul din luptătorii pentru independența Italiei, apropiat ca concepție de Mazzini, a creat o schemă utopică a societății, la baza căreia a pus „pactul social”, conceput de un geniu, după legile naturii.

Unele studii au ca obiect istoria contemporană a Italiei. În articolul *L'organizzazione di base del Partito comunista d'Italia avanti il Tribunale speciale (1926—1928)*, (nr. 5, p. 1044—1075), D. Zuccaro studiază punctele esențiale ale procesului intentat de fasciști Partidului Comunist din Italia, proces prin care se urmărea scoaterea în afara legii a acestuia, pe motivul că duce o activitate antinațională. Pretextul procesului a fost manifestul „Lupta împotriva fascismului italian”, adresat muncitorilor și țăranilor din toate țărilor, destinat a fi publicat în ziarul „Il Lavoratore”. Manifestul îndemna la luptă împotriva fascismului, indicînd și măsurile necesare pentru organizarea și conducerea acestei lupte. În proces au fost implicați 55 de conducători ai P.C.I., printre care și Antonio Gramsci. După o scurtă prezentare a procesului se publică pentru prima dată sentința dată de tribunalul fascist împotriva P.C.I., act care ne ajută la cunoașterea activității partidului în această perioadă.

În paginile revistei întîlnim de asemenea și unele materiale în care se ia poziție împotriva istoriografiei burgheze contemporane. Astfel, în nr. 4 al revistei la rubrica *Cronache bibliografiche*, sub titlul *Sui rapporti tra progresso tecnico e pensiero scientifico*, A. Carugo combate părerea lui R. Mousnier (*Progrès scientifique et technique au XVIIIe siècle*, Paris, 1958), după care „cercetările științifice sînt provocate de probleme pur teoretice”, arătînd strînsa legătură care există între știință și tehnică.

În același număr, sub titlul *Promesse e implicazioni di una recente specializzazione storiografica americana: la „Entrepreneurial History”* (p. 755—792), G. Mori face o interesantă prezentare a unui aspect al istoriografiei americane, a cărei dificilă sarcină este de a preamări în toate chipurile modul de viață american, „inițiativa particulară”, „libera concurență” și alte asemenea sloganuri scumpe capitaliștilor. În acest scop, s-a constituit la Harvard, în 1948, *Research Center in Entrepreneurial History*. Autorul citează unele idei din operele membrilor acestui centru, din care rezultă că nici ei nu mai cred în superioritatea modului de viață american. Mai mult încă, unul din membrii „centrului”, J.A. Schumpeter, în lucrarea sa *Capitalismo, socialismo e democrazia*, apărută în traducere italiană în 1955, scria că orînduirea capitalistă este amenințată cu falimentul economic și că viitorul aparține socialismului. Scriind acestea, el arată că se găsește în situația unui medic care prevede sfârșitul pacientului său, deși nu îl dorește. Autorul prezintă apoi bogata literatură apărută în Statele Unite și în alte țări capitaliste despre „istoria afacerilor” și analizează împrejurările în care „centrul” și-a încetat activitatea în 1958. Autorul conchide că studiul unei ramuri economice nu se poate face decât avînd la bază o viziune de ansamblu a procesului de dezvoltare economică și socială și o concepție științifică.

Deosebit de interesant este și studiul lui Pierre Vilar, *Marxisme et histoire dans le développement des sciences humaines. Pour un débat méthodologique* (nr. 5, p. 1008—1043). Autorul arată că, datorită victoriilor răsunătoare ale țărilor socialiste, în ultimii ani preocupările intelectualilor burghezi sînt dominate de discuțiile asupra marxismului. Numai în Franța, de pildă, în 5 ani (1952—1957), au apărut 25 de lucrări privind această temă. Printr-o analiză judicioasă, autorul arată că singura metodologie științifică în înțelegerea faptelor și evoluției istorice este cea marxistă, că înțelegerea profundă, exactă și realistă a faptelor nu se poate face decât

prin studierea complexului social-economic, în cadrul concepției materialist-istorice. Articolul reprezintă o vie și combativă pledoarie în apărarea tezelor fundamentale ale concepției marxiste.

De un deosebit interes se bucură în paginile revistei al XI-lea Congres internațional al științelor istorice, care a avut loc la Stockholm în august 1960 și căruia i se face o amplă prezentare (nr. 4, p. 868—904). În expunerea generală pe care o face lucrărilor Congresului, C. Manacorda remarcă faptul că acesta a fost mai puțin unitar decît cel precedent, ținut la Roma în 1955, precum și caracterul său „europocentric” și cere istoricilor să vină la asemenea congrese numai cu preocupări cu adevărat științifice. În continuare se afirmă că periodizarea propusă de istoricul sovietic Jukov, avînd la bază dezvoltarea modurilor de producție, nu mai poate fi astăzi contestată. Se arată, de asemenea, că afirmația făcută de istoricul vest-german E. Rothacker că istoria este o știință în care domnește particularul, ce nu este guvernată de legi, a stîrnit protestul în special al istoricilor din R.D.G., care au arătat că Rothacker este un iraționalist și un simpatizant al nazismului.

În prezentarea făcută de C. Vivanti debaterilor din secția de istorie modernă, o atenție deosebită se acordă comunicărilor ținute de oamenii de știință din țările socialiste, sînt subliniate cercetările istoricului sovietic B. F. Porșnev privind relațiile politice dintre Europa de răsărit și cea de apus în timpul războiului de 30 de ani. Sînt apoi amintite interesantele intervenții ale delegaților romni Șt. Ștefănescu (p. 888), M. Berza (p. 895), Șt. Pascu (p. 896), precum și comunicările istoricilor cehi A. Klima și J. Macurek asupra perioadei de trecere de la feudalism la capitalism în Europa centrală, și a istoricului polon Malowist despre problema Mării Baltice în secolele XVI—XVII.

În prezentarea făcută debaterilor din secția de istorie contemporană se remarcă progresele făcute de știința istorică din țările

de democrație populară. Considerăm că din această prezentare a lucrărilor Congresului de la Stockholm nu rezultă cu destulă claritate lupta ideologică dintre reprezentanții celor două curente istorice: cel științific, materialist-dialectic, și cel idealist, reprezentând poziția și interesele lagărului capitalist¹.

În paginile revistei întâlnim și unele materiale privind activitatea istoricilor din țările socialiste. Astfel, în nr. 2 al revistei, la rubrica „Cronache bibliografice”, E. Ragionieri prezintă colaborarea istoricilor din P.S. Cehoslovacă și R.D. Germană în studierea relațiilor dintre țări, iar la rubrica „Notiziario”, același autor face o largă prezentare a conferinței istoricilor din U.R.S.S. și R.D. Germană, care a avut loc la Berlin în decembrie 1959, cu tema „Imperialismul german și cel de-al doilea război mondial”. Autorul insistă asupra rolului deosebit al Uniunii Sovietice în zdrobirea agresorilor hitleriști, ca și asupra importanței mișcării de rezistență din țările ocupate de germani.

Dintre lucrările recenzate sau prezentate în revista *Studii istorice*, menționăm primele două volume de *Documents on German Foreign Policy, Serie C., 1933—1937*, Londra 1957—1959, prezentate pe larg de C. Ottenga, în nr. 2 al revistei. În aceste două volume se publică documente privind politica externă a Germaniei între 30 ianuarie 1933 (numirea lui Hitler în calitate de cancelar) și 13 iunie 1934 (ajunul întâlnirii dintre Hitler și Mussolini). Autorul analizează pe larg lucrările conferinței pentru dezarmare și arată că Hitler urmărea să răstoarne

sistemul de securitate bazat pe Societatea Națiunilor, să ajungă la o alianță cu Italia și eventual cu Anglia și să izoleze Franța. C. Ottenga scoate în relief poziția guvernului U.R.S.S., care a condamnat încercările de a distruge sistemul securității colective și a declarat că nu va rămâne indiferent față de eforturile de a se crea un acord al celor patru puteri, ce își arogau dreptul de a conduce destinele popoarelor. Autorul analizează, de asemenea, contradicțiile dintre vechea diplomație germană și regimul hitlerist, ca și pe acelea dintre puterile occidentale.

În același număr, E. Ragionieri, citind părerile lui Lenin, prezintă o serie de lucrări asupra lui Franz Mehring, apărute la Berlin în 1959, și analizează rolul acestuia în mișcarea socialistă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Tot E. Ragionieri face o interesantă recenzie lucrării lui E. Engelberg, *Revolutionäre Politik und rote Feldpost, 1878—1890*, apărută la Berlin în 1959 (nr. 5, p. 1080—1086). Cartea reprezintă rezultatul cercetării amănunțite a luptei social-democrației germane împotriva politicii lui Bismark, a contribuției aduse de Marx și Engels la organizarea partidului social-democrat german și la redactarea ziarului „Sozial-demokrat”, a raporturilor dintre Bebel și Liebknecht, concepției lor contradictorii în privința orientării generale a partidului și sarcina mișcării muncitorești germane, ca și a raporturilor dintre ideologia lassaliană și Asociația Generală a Muncitorilor Germani.

Ana Ioachim și N. Stoicescu

¹ Despre aceasta vezi *Studii*, XIII, 1960, nr. 6, p. 153—161.

ISTORIA ROMÂNIEI

C. DAICOVICIU, *Tratatul de istorie a României*, în „Lupta de clasă”, 1960, nr. 9, p. 23—39.

Apariția volumului I al Istoriei României reprezintă un remarcabil succes al noii noastre istoriografii. Prezintă problemele fundamentale pe care este axată lucrarea amintită, acad. C. Daicoviciu semnalează că, înainte de toate, ea dovedește existența societății omenești pe teritoriul patriei din timpurile cele mai vechi. Cercetările arheologice efectuate în anii regimului democrat-popular au permis totodată istoricilor să demonstreze continuitatea societății pe actualul teritoriu al țării și să respingă tezele istoricilor burghezi privitoare la așa-numita discontinuitate. Culturile Criș, Bolintineanu, Fiera-Cleanov etc. reprezintă importante verigi în lanțul continuității vechii societăți pe actualul teritoriu al României. Caracterizând dezvoltarea societății străvechi de pe teritoriul patriei noastre, acad. C. Daicoviciu remarcă trăsătura ei unitară atât în ținuturile intracarpătice, cât și în cele de dincolo de munți.

Acad. C. Daicoviciu expune amănunțit o serie de considerații avute în vedere de redactorii lucrării în prezentarea istoriei primului stat de pe actualul teritoriu al României. Apărut ca un instrument de dominație a minorității asupra majorității exploatate, statul dac din timpul lui Bure-

bista avea un caracter sclavagist începător, alături de sclavi existând o categorie numeroasă de oameni liberi. Sub Decebal, statul dac atinge o treaptă de dezvoltare superioară, clasele sociale, instituțiile politice și progresul cultural al dacilor fiind mult mai precis definite și cristalizate.

Ocupându-se de cucerirea romană la nordul Dunării, se afirmă că tratatul a reliefat dublul caracter al stăpînirii romane. Aceasta a permis, pe de o parte, generalizarea relațiilor sclavagiste de tip clasic, a contribuit la dezvoltarea orașelor, la avîntul meșteșugurilor, la înflorirea culturii etc. iar pe de altă stăpînirea romană a însemnat și intensificarea exploatarea populației autohtone subjugate. De asemenea se amintește că în tratat a fost spulberată teza reacționară potrivit căreia populația autohtonă ar fi fost nimicită o dată cu cucerirea romană. În acest sens, o serie de date arheologice constituie argumente decisive în favoarea persistenței populației autohtone în Dacia romană.

Fenomenul romanizării populației autohtone a căpătat în tratat o explicație justă și convingătoare. Acad. C. Daicoviciu arată că acest proces a fost extrem de complex și a avut un caracter de clasă. El s-a desfășurat mai rapid în sînul claselor dominante și în centrele urbane și mai lent, deoarece a întâmpinat rezistența populației autohtone subjugate, în regiunile periferice ale provinciei.

Retragerea aurellană din anul 271 e.n., ca urmare a luptei maselor asuprite și a atacurilor triburilor libere din afară, a marcat prăbușirea orânduirii sclavagiste în Dacia. Perioada prefeudală care urmează și al cărei conținut a fost denaturat de vechea istoriografie reprezintă vremea formării poporului și limbii române. Acad. C. Daicoviciu amintește că în lucrare s-a dovedit continuitatea populației daco-romane la nord de Dunăre nu numai în punctele ocupate de Imperiu, dar și în regiunile definitiv părăsite de autorități și de armată. De asemenea, în tratat se arată că populații migratoare, ca sarmații, goții, hunii, gepizii și avarii — care pentru scurt timp s-au stabilit pe teritoriul țării —, au contribuit la stagnarea dezvoltării forțelor de producție și, implicit, la frinarea progresului social.

Formarea poporului și a limbii române a constituit una din sarcinile cele mai importante ale redactorilor volumului I al tratatului *Istoria României*. Argumentele de ordin istoric, arheologic și lingvistic aduse în tratat atestă că acest proces s-a desfășurat pe teritoriul Daciei romane. C. Daicoviciu subliniază că fenomenul etnogenezei române, care a durat două-trei veacuri (VII—IX), începe cu contactul populației române de agricultori și păstori de pe teritoriul fostei Dacii cu slavii și sfârșește cu asimilarea treptată a acestora.

Acad. C. Daicoviciu încheie prezentarea lucrării cu aprecierea că volumul I din *Tratatul de istorie a României* reprezintă o sinteză valoroasă, care de pe pozițiile marxism-leninismului înfățișează istoria străveche și veche a societății de pe actualul teritoriu al României.

A. S.

IOANA CRISTACHE PANAIT, *Orașul București și răscoala poporului din 1821*, S.P.C., București, 1960, 60 p.

Autoarea folosește cu pricepere documente importante editate în marea culegere a Institutului de istorie al Academiei R.P.R.

din București, sub redacția acad. A. Oțetea, cu privire la răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, precum și relatările unor călători străini și martori oculari, pentru a înfățișa cât mai aproape de realitate lupta maselor bucureștene de țirgovești, negustori și meseriași în cadrul mării răscoale antifeudale și antiotomane din 1821. Cunoșcătoare a orașului feudal, Ioana Cristache Panait reușește să facă o bună localizare a indicațiilor documentare, stabilind în felul acesta momente importante din vremea răscoalei desfășurate și în București. Analiza critică a unor izvoare istorice, mai ales a celor provenite de la contemporani, reprezentanți ai boierimii reacționare, compararea permanentă cu date documentare veridice, alcătuirea unui riguros aparat științific, precum și studierea temeinică a monografiilor istorice scrise despre acest important eveniment al istoriei patriei noastre fac din această lucrare un auxiliar prețios pentru oamenii muncii din București, dornici astăzi să știe cât mai multe despre trecutul de luptă al poporului împotriva împilării, împotriva crîncenilor săi exploatare dinăuntru și din afară.

În această lucrare sînt însă și unele amănunte cărora redactorii publicației trebuiau să le acorde mai multă atenție; de exemplu la p. 18 se arată că la 16 martie 1821 Tudor Vladimirescu avea la Bolintin o armată de 16 000 de oameni, iar la p. 22, cu 5 zile mai tîrziu, la 21 martie, aceeași armată număra numai 3 000 de panduri și 1 500 de arnăuți; se spune (p. 34) că Tudor Vladimirescu s-a convins de statornicia boierilor, în timp ce realitatea, expusă de altfel și de autoare puțin mai sus, pledează pentru contrariul; de asemenea se putea acorda mai multă atenție hărții orașului București (p. 53) care arată mișcarea trupelor lui Tudor, a celor ale lui Ipsilanti și ale turcilor în primăvara anului 1821, în sensul că prezentarea grafică folosind o gamă cromatică variată ar fi ajutat, scopul urmărit în mult mai mare măsură decît prezentarea actuală.

Lucrarea, apărută prin grija Muzeului de istorie a orașului București, constituie o

contribuție pentru cunoaşterea științifică a trecutului de luptă al maselor populare bucu-reștene.

L. Șt.

M. GUBOGLU, *L'importance des matériaux documentaires orientaux existant dans les archives, bibliothèques et collections roumaines*, în „Studia et Acta Orientalia”, vol. II, București, 1960, p.107—118.

Amintind de raporturile poporului român cu popoarele din Orient, și îndeosebi cu turcii, autorul motivează astfel preocupările învățaților români din trecut pentru probleme de orientalistă, semnând totodată și existența diferitelor feluri de materiale documentare orientale în țara noastră. Ele se referă la manuscrise, tipărituri, documente, inscripții, monede, peceti, arme, obiecte de artă ș.a.

Menționându-se că în diverse biblioteci se găsesc vreo 2 500 de manuscrise orientale în cele mai diferite limbi (arabă, persană, turcă, ebraică, armeană, tibetană, uigură, chineză etc.), se insistă apoi asupra elementelor exterioare ale acestor materiale (hrtie, culoare, scris etc.) și se subliniază însemnătatea lor, îndeosebi pentru studiile de paleografie islamică.

Ținându-se seama de varietatea acestor manuscrise, se amintește mai pe larg de cele cu caracter didactic (dicționare, enciclopedii, ghiduri de conversații ș.a.), de cele cu conținut literar, dar se insistă mai mult asupra manuscriselor cu caracter istoric și, îndeosebi, asupra cronicilor otomane (secolele XV—XVIII), care cuprind o serie de informații cu privire și la trecutul Țărilor Române.

Un loc important în articol îl ocupă sublinierea însemnătății documentelor turcești aflate în bibliotecile și muzeele din țară, însumând peste 230 000 de piese, unele mai mult, iar altele mai puțin valoroase. Aceeași apreciere se face și pentru numeroasele condici în limba turcă sau pentru colecția de documente din arhiva „Dr. J.

Thems” din Medgidia, privind revoluția „junilor turci”.

Limitele cronologice ale documentelor se întind pe o perioadă de peste 500 de ani (1455—1924), majoritatea lor covârșitoare fiind din secolele XVIII și XIX.

Trecnd apoi în revistă calitățile hrticii documentelor, tipurile de scris în care snt concepute, ca și categoriile acestora, atît după caracterul lor, laic sau ecleziastic, cît și după criteriul conținutului lor (firman, berat, iradea, buiuruldu, scrisoare, teșcherea etc.), autorul se oprește mai mult asupra laturii economice a documentelor referitoare la relațiile romîno-turce, ca de pildă obligațiile impuse Țărilor Romîne de Poarta otomană privind zaherele, vite, oi, chereștea etc. În același timp se subliniază și importanța lor sub aspect social, politic-militar sau juridic-administrativ ș.a., multe din ele avînd o toponimie istorică, mai cu seamă a Rumeliei, inclusiv bazinul dunărean.

Ultima parte a articolului cuprinde referiri privitoare la existența unei serii de inscripții orientale pe teritoriul R.P.R. din diferite perioade istorice, precum și mențiuni cu privire la colecțiile de monede orientale, mai cu seamă otomane, semnându-se și necesitatea de a se întocmi *Cataloge* sau *Inventare* pentru a putea fi valorificate. Se amintește de numărul mare de unelte militare (arme, tunuri, drapelul etc.) de proveniență orientală aflate în diferite muzee din țară. Obiectele de artă orientală (covoare, ustensile casnice), adesea ornate cu inscripții specifice, stampele orientale din Biblioteca Academiei R.P.R., ca și monumentele de artă musulmană din Dobrogea, Ada-Kaleh, sau din alte locuri, au atras de asemenea atenția autorului, care arată în același timp și însemnătatea lor pentru studiul artei orientale.

Din bogăția și varietatea materialelor documentare existente în țara noastră, ca și din importanța lor se subliniază utilitatea acestora atît pentru istoria popoarelor din Orientul musulman, cît și pentru studiul relațiilor turco-romîne de-a lungul veacurilor,

justificându-se totodată și necesitatea adncirii studiilor de orientalistică, care va contribui la consolidarea raporturilor culturale cu popoarele din Orient și la progresul științei din țara noastră.

În acest articol, autorul nu-și propune să analizeze pe larg conținutul fiecărei categorii de materiale orientale, ci se limitează

doar la semnalarea varietății lor, cu o privire generală asupra unor probleme care se ridică din studierea lor. Importanța acestor materiale documentare poate fi scoasă în evidență cu mai multă pregnanță numai prin analiza profundă și multilaterală a conținutului lor bogat și variat.

M.A.M.

ISTORIA U.R.S.S.

A. C. ROGACEVSKAIA, *Из истории рабочего класса СССР в первые годы индустриализации (1926—1927)*. Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 255 p.

Trecerea la industrializarea socialistă a însemnat o nouă etapă în lupta pentru construirea socialismului în U.R.S.S. În același timp aceasta însemna o nouă fază în viața partidului comunist și a poporului sovietic. Obiectivul principal al industrializării socialiste îl constituia ridicarea nivelului de trai material și cultural al tuturor oamenilor muncii. De asemenea industrializarea era dictată nu numai de interesele interne, ci și de condițiile externe, Uniunea Sovietică fiind pe atunci singura țară în care era instaurată dictatura proletariatului.

Acestor probleme le este dedicată lucrarea *Din istoria clasei muncitoare din U.R.S.S. În primii ani ai industrializării* apărută sub îndrumarea Institutului de istorie al Academiei U.R.S.S.

Capitolul întâi al lucrării subliniază politica justă a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice în problema industrializării, precum și primele succese obținute în 1926 și 1927. În condițiile în care Uniunea Sovietică construia o industrie grea fără nici un ajutor economic din afară, înfăptuirea planului leninist de industrializare întâmpina greutăți generate de înapoierea țării din punct de vedere tehnic-economic, de existența a prea puține cadre calificate și de

faptul că clasa muncitoare întâmpina încă rezistența îndrjită din partea dușmanului de clasă. Numeroase date cuprinse în lucrare confirmă într-un mod convingător faptul că lupta partidului și a poporului sovietic pentru industrializarea socialistă a dat rezultate pozitive chiar de la primii pași. Numai în anul economic 1926—1927 au fost investite în industrie circa 1 miliard de ruble; s-a trecut la construirea unor giganți industriali ca hidrocentrala electrică de pe Nipru, uzina de tractoare din Stalin-grad etc.

Dezvoltarea marii industrii ducea la întărirea sectorului socialist în economia națională. Astfel, la sfârșitul anului 1927 sectorul socialist în industrie reprezenta 86 % fapt ce dovedea că industrializarea care se înfăptuia avea un caracter socialist, sectorul socialist având rolul conducător în economie.

Autoarea scoate în evidență pentru fiecare ramură industrială succesele obținute, oprindu-se îndeosebi asupra ramurilor industriei grele. Iată cum a evoluat, de exemplu, producția de energie electrică: 1925 = 2925 mil. kW, 1926 = 3508 mil. kW, 1927 = 4205 kW, față de 520 mil. kW, cît era în 1921 (p. 31).

Ca urmare a creșterii producției, venitul național a crescut în anul economic 1926—1927 cu peste 11 % față de anul precedent. Superioritatea sistemului socialist față de cel capitalist reiese și din sistemul rapid de dezvoltare a industriei Uniunii Sovietice. Industria mare socialistă a crescut în 1926—

1927 cu 18% în comparație cu anul precedent în timp ce, de pildă în S.U.A., creșterea anuală medie a producției industriale în decurs de 29 de ani (1901—1929) nu a fost mai mare de 4%.

În capitolele următoare sînt analizate pe larg căile și metodele folosite, munca plină de abnegație a oamenilor sovietici în vederea sporirii producției. Organizațiile de partid din întreprinderi, în urma lansării de către partid a lozincii „cu fața spre producție”, au pus în centrul atenției lor sarcini privitoare la raționalizarea producției, la sporirea productivității muncii, la înfăptuirea regimului de economii, la reducerea prețului de cost etc. Multe pagini ale lucrării sînt rezervate uneia din cele mai importante metode de rezolvare a sarcinilor producției, întrecerea socialistă.

Partidul Comunist al Uniunii Sovietice s-a ocupat îndeaproape de problemele perfecționării conducerii industriei, de pregătirea de cadre de conducere în industrie. De asemenea partidul se îngrijea permanent de îmbunătățirea muncii sindicatelor, pentru atragerea maselor muncitorești în construcția socialistă. Numai în cursul celor doi ani de industrializare socialistă clasa muncitoare a crescut din punct de vedere numeric cu peste 2 000 000 de oameni.

Ultimul capitol al lucrării abordează probleme legate de creșterea rolului partidului în opera de industrializare socialistă, de creșterea încrederii tuturor oamenilor muncii în politica leninistă înțeleaptă a construirii socialismului. În această perioadă P.C.U.S. a luptat neobosit pentru demascarea și zdrobirea grupului antipartinic troțkist-zinovievist care se opunea liniei leniniste de industrializare socialistă a țării. Pe această linie, o importanță uriașă a avut cea de-a XV-a Conferință generală a partidului din octombrie-noiembrie 1926, care a subliniat progresele însemnate înregistrate de economia națională și în același timp a mobilizat forțele partidului pentru continuarea politicii de industrializare socialistă.

De realizările obținute de poporul sovietic în cei doi ani de industrializare socialistă au avut ocazia să se convingă reprezentanții popoarelor prezenți la Moscova unde, între 10—12 noiembrie 1927 s-a ținut Congresul Mondial al prietenilor U.R.S.S. (la congres au participat 947 de delegați din 43 de țări). Victoriile obținute pe frontul economic au dus la creșterea prestigiului internațional al U.R.S.S., s-au întărit tot mai mult legăturile cu mișcarea muncitorească internațională.

Relevînd succesele industrializării socialiste, Congresul al XV-lea al P.C.U.S., ținut la sfîrșitul anului 1927, discutînd organizarea ofensivei sistematice a socialismului împotriva elementelor capitaliste, a dat directivele pentru întocmirea primului plan cincinal al economiei naționale.

Adăugînd la cele spuse pînă acum că lucrarea se ocupă de una din perioadele însemnate ale luptei poporului sovietic pentru construirea socialismului, că se folosește un extrem de bogat material documentar și, îndeosebi că toate problemele sînt rezolvate pornind de la indicațiile P.C.U.S., putem conchide că autoarea a adus un substanțial aport în studierea istoriei clasei muncitoare a primului stat socialist din lume, U.R.S.S.

I. P.

A. T. MERZON, I. A. TИHONOV, *Рынок Устюга Великово в период складывания всероссийского рынка (XVII век)*. Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 715 p.

Această importantă monografie despre dezvoltarea pieței Marelui Ustiug, mare centru comercial, situat la jumătatea distanței dintre Cazan și Arhangelsk cuprinde două studii ample, întocmite fiecare de alt autor. Studiul lui A. T. Merzon (decedat în noiembrie 1959) tratează despre dezvoltarea pieței Ustiugului în cel de-al doilea pătrar al secolului al XVII-lea; al doilea studiu, întocmit

de I. A. Tihonov, se ocupă cu aceeași problemă în următoarele trei decenii¹, punând mai mult accent pe dezvoltarea producției de mărfuri în Ustiug și în împrejurimi. Fiecare studiu are o introducere proprie (p. 7—41, 377—398). În schimb, concluziile sînt aceleași pentru ambele părți (p. 653—663) și sînt semnate de ambii autori.

Capitolul I al studiului lui A. T. Merzon tratează problema meșteșugurilor, a producției de mărfuri și a industriei în Ustiug (p. 42—132). Folosind o documentație bogată, culeasă din arhive și din monografiile publicate în trecut, autorul constată că metalurgia, ajunsă la un stadiu avansat de dezvoltare, laolaltă cu industria navală și cu cea prelucrătoare, constituie specialitatea Ustiugului în sistemul repartiției sociale a muncii în Rusia. La baza vieții economice a Ustiugului, constată de asemenea autorul, stăteau meșteșugurile și mica producție, în timp ce agricultura constituia o anexă.

În capitolul al II-lea este tratată, printre altele, problema interesantă a tîrgurilor sătești și a comerțului țărănesc (p. 148—157). Generalizînd datele referitoare la mărfurile țărănești, reiese că schimbul de mărfuri era stimulat în Ustiug de faptul că orașul, devenit important centru negustoresc și meșteșugăresc, era înconjurat de raioane agricole.

Din documentata expunere din capitolul al III-lea reiese că Ustiugul a avut un rol de seamă în intensificarea legăturilor comerciale interregionale, făcînd un schimb intens de mărfuri cu Pomorie, Zamoskovie, Povolôjie, cu vestul și sudul Rusiei, cu Siberia (p. 274 — 286) și cu străinătatea, prin Arhanghelsk (p. 287—292). Reiese de asemenea că relațiile comerciale ale Ustiugului s-au dezvoltat datorită îmbinării comerțului propriu cu cel de tranzit. El juca un rol de seamă în dezvoltarea relațiilor comerciale pe scară națională.

¹ La sumar (p. 714), s-a tipărit greșit titlul studiului lui I. A. Tihonov, apărînd identic cu acela al lui A. T. Merzon. De aceea se creează impresia că ambele studii privesc aceeași perioadă.

Această importanță a Ustiugului este subliniată în capitolul al IV-lea al studiului lui A. T. Merzon, care insistă totodată aici asupra problemei diferențierii ce s-a produs în sinul orașenimii și al țărănimii.

Antagonismul accentuat dintre diferitele categorii de orașeni, precum și din sinul țărănimii, s-a manifestat cu vehemență în răscoalele din aprilie 1632 și din iulie 1648.

Studiul lui I. A. Tihonov tratează în capitolul I despre dezvoltarea producției de mărfuri în Ustiug după anul 1653, cînd prin statutul vamal au fost desființate îngrădirile existente. Mica producție de mărfuri, bazată în bună parte pe folosirea muncii exploatate, este cercetată de autor în domeniul industriei metalurgice, al industriei lemnului și al industriei prelucrătoare. Urmărind cam aceleași probleme ca și A. T. Merzon, I. A. Tihonov constată că, în deceniile 6—8, Ustiugul devine unul din cele mai de seamă centre comerciale și industriale.

Capitolul al II-lea al studiului tratează despre producția de mărfuri în agricultură și despre produsele industriale din gospodăria țărănească. Reiese că produsele agricole erau foarte solicitate de populația orașenească, că gospodăria agricolă era tot mai intens exploatată de capitalul comercial. Producția agricolă pe pămînturile orașenilor și ale tîrgoveților din Ustiug se realiza prin folosirea muncii exploatate a celor care luau pămîntul „în parte”. Același fenomen se constată și pe pămînturile mănăstirilor, bisericilor și clerului (p. 593—602). Îndeletnicirea țărănilor cu munca sezonieră — despre care autorul vorbește pe larg — este o consecință a ruinei și pauperizării lor².

² I. A. Tihonov s-a ocupat de această problemă și în studiul de proporții mai reduse *Munca de salăhori și munca sezonieră a orașenilor din Marele Ustiug și a țărănilor din ținutul Ustiug în deceniile 6—8 ale secolului al XVII-lea*, publicat în culegerea *К вопросу о первоначальном накоплении в России (XVII—XVIII вв.)*. Academia de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1958, 537 p. Această prețioasă culegere cuprinde 19 studii semnate de cunoscuți specialiști sovietici în problemă ca: A. A. Preo-

În capitolul al III-lea, privind legăturile pieţii Ustiugului cu alte regiuni, autorul constată că acestea sînt aceleaşi ca în p rtrul precedent şi că a continuat să crească importanța pie ii Ustiugului în sistemul pie ii ru e ti în formare.

În concluziile formulate la cele două studii (p. 655—663) şi semnate de ambii autori, se subliniază, printre altele, ideea că dezvoltarea social-economică a Ustiugului oglinde te procesul de formare a pie ii unice pe întreaga Rusie. Fenomenul observat în istoria Ustiugului confirmă întru totul caracteristica dată de Lenin economiei Rusiei în secolul al XVII-lea. Condițiile specifice ale nordului şi-au pus pecetea pe economia

şi pe rela iile sociale ale ţinutului Ustiug, dar aceasta nu anula acțiunea legilor generale prin care se caracteriza piața Rusiei în stadiul ini ial al genezei relațiilor burgheze. Monografia privind pia a Marelui Ustiug în secolul al XVII-lea întocmită de A. T. Merzon şi I. A. Tihonov constituie o contribu ie de seamă la lămurirea problemei formării pieței în Rusia. Ea merită să fie cunoscută şi de cercetătorii din ţara noastră care se ocupă de perioada destrămării feudalismului în general şi de problema dezvoltării meşteşugurilor sau a dezvoltării pieței interne în special.

S. I.

ISTORIE UNIVERSALĂ

VIRGINIA PASCALEVA, *Les relations commerciales des contrées bulgares avec les pays occidentaux et la Russie, au cours de la première moitié du XIX-e siècle*, în „Etudes historiques   l'occasion du XI-e Congrès international des sciences historiques”, Stockholm, august 1960. Académie des Sciences de Bulgarie, Institut d'Histoire, Sofia, 1960, p. 253—283.

Abord nd o problemă care a atras de mult atenția istoricilor, economi tilor, agen-

brajenskii, E. I. Zaozerskaia, S. Kohan, N. A. Baklanova, I. R. Klokman ş.a. Unele dintre articolele publicate în această culegere au constituit baza unor studii dezvoltate care au apărut între timp în Uniunea Sovietică, cum e cazul şi cu studiul de mai sus al lui I. A. Tihonov.

În materialele publicate în culegere au fost tratate diferitele aspecte ale procesului de acumulare primitivă a capitalului pe baza unor materiale referitoare la diferite regiuni ale Rusiei. A fost scos în evidența caracterul specific al acestui fenomen în Rusia. Unele observa ii critice pe marginea unor materiale din această culegere au fost aduse de V. I. Sunkov în revista *Вопросы истории*, nr. 50, 1960, p. 160—165.

 ilor diplomatiei şi a călătorilor străini în general, autoarea caută să adinceasc  cteva dintre aspectele ei multiple pe bază de izvoare de arhivă locală şi străină, cum ar fi, de exemplu, acumularea şi circula ia capitalurilor comerciale rolul jucat de acestea în dezvoltarea producției industriale, constituirea pieței naționale.

Studiul istoriceii bulgare V. Pascaleva începe printr-o analiză a relațiilor comerciale bulgare încep nd de la sfir itul secolului al XVII-lea până la pacea de la Adrianopole. Pe baza materialelor cercetate sînt stabilite limitele pieței interne şi externe, cuantumul şi categoriile de mărfuri intrate în circuitul comercial, principalele centre comerciale bulgare, influența evenimentelor politice europene asupra desfăşurării comerțului bulgar, raportul dintre import şi export, drumurile comerciale. O aten ie deosebită este acordată relațiilor comerciale bulgare cu  rile Rom ne. În concluziile care se desprind din prima parte a lucrării se subliniază că în primul sfert al secolului al XIX-lea comerțul extern bulgar era orientat către Europa centrală şi

că balanța comercială a regiunilor bulgare cu Austria era echilibrată, deși produsele importate din această țară erau cu mult mai variate.

Urmează apoi cercetarea problemei după pacea de la Adrianopole, când poziția economică și politică a Rusiei s-a întărit printre popoarele balcanice. Drept rezultat, autoarea constată o creștere masivă a schimburilor comerciale ruso-bulgare, care au stîmjenit ulterior relațiile comerciale ale Imperiului otoman cu Franța și Anglia. Cercetînd balanța de plăți a Imperiului otoman în această perioadă, istoricul bulgar constată o concurență puternică între statele occidentale (Anglia, Franța, Austria) pentru acapararea pieței interne a acestuia, și mai ales a pieței teritoriilor bulgare. Dintre toate acestea, Austria reușește să stabilească o dominație economică tot mai mare asupra regiunii sud-estice europene, și implicit asupra teritoriilor bulgare. Analizînd raporturile comerciale austro-bulgare, autoarea stabilește totodată diferitele aspecte ale relațiilor comerciale romîno-bulgare, datorită faptului că unele drumuri comerciale care legau Austria de teritoriile bulgare treceau prin Țările Romîne, iar numeroși negustori din Transilvania și Țara Romînească aveau strînse legături cu negustorii bulgari. Sînt astfel studiate categoriile de mărfuri, volumul de plăți, drumurile comerciale, centrele comerciale bulgărești, limitele pieței interne. În concluzie, autoarea arată primele rezultate ale acumulării capitalurilor comerciale în teritoriile bulgărești, și anume apariția primelor întreprinderi manufacturiere, transformările produse în economia orășenească și condițiile cristalizării burgheziei bulgare.

C. Ș.

GY. SZÉKELY, *Landwirtschaft und Gewerbe in der ungarischen ländlichen Gesellschaft um 1500*, în „*Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*”, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1960, 35 p.

Tratînd unele probleme ale economiei agrare și ale meșteșugarilor în societatea rurală

maghiară din jurul anului 1500, autorul limitează studiul său la regiunea cuprinsă între Tisa și Dunăre. În atenția lui Gy. Székely se află analiza forțelor și relațiilor de producție din acea regiune din care a pornit, în 1514, marea răscoală țărănească de sub conducerea lui Gheorghe Doja. Studiul acordă atenție, deși nu într-o măsură egală, atât economiei sătești propriu-zise, cît și tîrgurilor.

O informație bogată și diversă — documente, cronică, descoperiri arheologice, reprezentări din operele contemporane de artă plastică — servește pentru zugrăvirea unui tablou sugestiv și detaliat al uneltelor de producție agricole, autorul stabilind progresele realizate în acest domeniu în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea. Numeroase date se referă la modul în care se făcea cultivarea pămîntului și la creșterea vitelor în regiunea Tisei. Mențiuni documentare permit lui Gy. Székely să deosebească în unele cazuri satele de agricultori, cu loturi paralele de pămînt perpendiculare pe drumul mare, de satele de crescători de vite, cu casele grupate în jurul unei piețe centrale. Datele prezintă interes și pentru istoria economică a părții de apus a Transilvaniei din această vreme.

Dacă în analiza societății sătești autorul se oprește la considerații de ordin economic, în ceea ce privește tîrgurile studiul prezintă un interes mai mare, prin faptul că problemele economice sînt tratate în legătură cu relațiile sociale. Gy. Székely observă că numeroase izvoare literare și juridice de la sfîrșitul secolului al XV-lea desemnează regiunea dintre Tisa și Dunăre ca fiind caracteristică existenței tîrgurilor. Mai dificilă pare să fie problema delimitării tipului de așezare.

Deosebirea tîrgurilor de sate este totuși mai ușoară. Dacă condiția socială a locuitorilor era aceeași — dependența feudală —, iar meșteșugarii sînt întîlniți în ambele tipuri de așezări, în schimb specializarea meșteșugurilor poate constitui un criteriu de deosebire,

unii meșteșugari lucrând pentru curtea seniorului și pentru nevoile imediate ale consătenilor lor, în timp ce alții lucrau pentru piața locală pe care o reprezenta târgul. Obținerea unor privilegii de tip urban de la puterea centrală, mai mult sau mai puțin întinse, caracterizează de asemenea situația târgurilor. În schimb, în ceea ce privește deosebirea târgurilor de orașe, autorul înclină să adopte în mod exclusiv criteriul juridic, deoarece localități ca Szeged, care la începutul secolului al XVI-lea aveau peste 8 000 de locuitori (1) și în care se menționează 300 de meseriași, sînt considerate ca fiind târguri. Izvoarele contemporane numesc marile așezări din cîmpia Tisei — Szeged, Debrecen și Miskolc în cadrul cărora meșteșugurile și comerțul dețineau un rol important cînd „*civitas*”, cînd „*oppidum*”, deși locuitorii lor se găseau din punct de vedere juridic în situația de dependență față de un senior feudal local. De menționat că o parte din târguri ajung tocmai în această vreme prin daruri regale, în stăpînirea unor feudați laici sau eclesiastici.

Autorul subliniază rolul important pe care l-a jucat în viața economică a târgurilor creșterea vitelor și cultura viței de vie, precum și comerțul cu produsele rezultate din aceste ocupații. Documentele menționează târgoveții care arendau vii în locuri destul de îndepărtate de locuința lor, precum și numeroase procese între târgoveți și săteni în legătură cu dreptul de pășunat.

În ceea ce privește problemele pieței locale, Gy. Székely observă creșterea participării clasei feudale la comerțul din târguri, seniorii aducînd spre vînzare o parte a rentei în produse. Concurența dintre seniori și târgoveți pe tărîm comercial, precum și posibilitatea sporită a transformării în bani a produselor naturale a determinat, pe de o parte, ofensiva clasei feudale împotriva târgurilor, iar pe de altă parte creșterea rentei în produse, în detrimentul celei în bani. Acest ultim fenomen, contrar evoluției obișnuite a formelor de rentă,

este dovedit de decretele din 1492 și 1498. Încercarea stăpînilor feudali de a reduce pe târgoveți la situația țărănimii iobage, prin introducerea unor rente ridicate în produse, a determinat ascuțirea conflictului de clasă și explică în mare măsură crearea bazei de masă pe care a avut-o, în târgurile din regiunea Tisei, răscoala din 1514.

R. P.

GILBERT BADIA, *La fin de la République Allemande*. Editions Sociales, Paris, 1958, 134 p.

Cartea lui Gilbert Badia e deosebit de actuală, deoarece autorul ne face istoricul politicii nefaste prin care marea burghezie germană a adus partea sa de contribuție la pregătirea celui de-al doilea război mondial. Această politică, urmată în 1929—1933, trebuie să ne facă să reflectăm la politica dusă de aceeași mare burghezie germană în zilele noastre, cînd, cu sprijinul imperialismului agresiv din S.U.A. și al celorlalte țări din N.A.T.O., pregătește o nouă revanșă și un nou război mondial, și mai distrugător decît cel anterior.

În primul capitol autorul face o succintă trecere în revistă a instituirii republicii de la Weimar, supranumită și „o republică fără republicani”, deoarece toate cadrele statului: funcționarii diferitelor autorități, ofițerii Reichswehr-ului, magistrații, profesorii universitari, în marea lor majoritate avuseseră funcții și sub imperiu. Un rol însemnat în crearea republicii de la Weimar l-au avut și social-democrații, care, pentru a înlătura mișcarea spartachistă și a împiedica formarea unei republici socialiste, au făcut apel la elementul cel mai reacționar al societății germane: corpul ofițeresc prusac, care a fost pus în

fruntea detașamentelor paramilitare formate pentru a reprimă acțiunile clasei muncitoare și ale partidului ei.

Al doilea capitol se ocupă cu criza economică din 1929—1933. Alături de Statele Unite, Germania a fost una din țările capitaliste cel mai puternic zguduite de criză. În 1932, producția a înregistrat cel mai scăzut nivel, iar numărul șomerilor totali a atins impresionanta cifră de 6 000 000 de oameni la o populație de 65 000 000. Autorul prezintă un sugestiv tablou în care se vede că, în vreme ce producția țărilor capitaliste înregistra în fiecare an al crizei scăderi tot mai mari, în Uniunea Sovietică, țara socialismului victorios, producția din 1933 a reprezentat dublul celei din 1929. Dar anii de criză au marcat pe plan politic și un eveniment cu urmări deosebit de grave. Sprijinit de o propagandă finanțată din greu de marii industriași și bancheri, Hitler își face drum spre putere, câștigând la alegerile din 1930 un număr de 107 locuri în Reichstag. Marea burghezie germană în fața acțiunilor tot mai hotărâte și mai dârze ale clasei muncitoare caută uneltele sigure de care să se servească pentru apărarea intereselor și profiturilor sale. Aceste uneltele au fost Hitler și banda sa sîngeroasă, supranumită în mod demagogic „partidul național-socialist”, tocmai pentru a semăna derută printre alegătorii proveniți din rândurile micii burghezii, pătura cea mai șovăitoare și mai influențabilă a societății germane. Autorul subliniază că partidul lui Hitler a avut câștigurile electorale cele mai masive acolo unde alegătorii aveau o conștiință politică extrem de scăzută,

Perioada anilor 1930—1932 s-a caracterizat prin noi pași înainte în arena politică a partidului hitlerist, care alături de guvern afișa aceeași politică revanșardă, vizînd anularea tratatului de la Versailles și pregătirea unui nou război pentru instaurarea dominației mondiale. Partidele burgheze au fost în această perioadă principalii complici ai acțiunilor prin care hitleriștii își pregăteau venirea la putere. Lozinca burghezei era: „Mai bine Hitler decît comuniștii”.

Singur Partidul Comunist în frunte cu conducătorii săi încercați Ernest Thälmann și Wilhelm Pieck, acționa cu hotărîre, demascînd politica criminală a lui Hitler și complicitatea lui cu marea burghezie. „A vota pentru Hindenburg înseamnă a vota pentru Hitler și a vota pentru Hitler înseamnă a alege războiul”. Aceasta a fost lozinca lansată de partid cu prilejul alegerilor prezidențiale din 1932, lozinică în care era exprimată cît se poate de sugestiv cîrdășia dintre clasa dominantă germană (junkeri și marea burghezie) și Hitler.

Capitolele 4 și 5 prezintă istoricul altor două etape ale ascensiunii hitlerismului la putere. Aceste două etape au fost guvernarea de către cabinetul de junkeri prezidat de von Papen și guvernarea cu ajutorul Reichswehr-ului, prin cabinetul prezidat de generalul von Schleicher. Autorul arată că, întocmai ca și Hitler, Reichswehr-ul dorea reînarmarea Germaniei și pregătirea unui nou război, care să șteargă în mod definitiv urmele înfrîngerii din 1918 și să ducă la dominația mondială. Autorul relevă că, în mod direct sau ocolit, Hitler s-a bucurat de tot sprijinul principalelor personalități ale armatei germane.

Un subcapitol destul de scurt (p. 94—95) e consacrat mării greve a transporturilor din Berlin de la începutul lunii noiembrie 1932. În fața atitudinii șovăielnice și trădătoare a conducerii sindicale dominate de social-democrații de dreapta, care a căutat să împiedice greva, s-a ridicat comitetul de întreprindere, cu majoritate comunistă, care a fost urmat de marea masă a muncitorilor și astfel greva are loc, arătînd hotărîrea și voința de luptă a clasei muncitoare germane. Se produc ciocniri, poliția trage, numeroși muncitori sînt uciși. Sindicatele, dominate de social-democrați, refuză să ajute financiar această grevă, considerată ca „ilegală”. Considerăm că autorul ar fi trebuit să trateze mai pe larg această importantă acțiune a muncitorimii berlineze și totodată să demaște cu mai multă vigoare atitudinea trădătoare a conducerii sindicale dominate de social-democrați.

Penultimul capitol tratează instalarea lui Hitler la putere. Marea burghezie germană, junkerii și Reichswehr-ul, principalii complici ai înscăunării la putere a fascismului în Germania, și-au asumat o grea răspundere în fața omenirii. Milioane de oameni exterminați în camerele de gazare, în cuptoarele și pe terenurile de execuție ale lagărelor de concentrare constituie bilanțul tragic al anilor de guvernare fascistă în Germania, guvernare pentru instaurarea căreia republica de la Weimar și clasa dominantă din Germania poartă principala răspundere. La sfârșitul cărții sale, autorul ar fi trebuit să sublinieze că instalarea la conducerea Germaniei a unei dictaturi de tip fascist a dovedit într-un mod cît se poate de elocvent criza adîncă a capitalismului contemporan. Nemaifiind capabilă să țină în frâu masele muncitoare cu ajutorul metodelor clasice ale democrației burgheze parlamentare, burghezia, după victoria Marii Revoluții Socialiste, a început să recurgă la metodele cele mai sălbatice și mai violente de menținere a exploatații și a subjugării clasei muncitoare, oferind prin guvernarea fascistă din Germania anilor 1933—1945 cel mai tipic exemplu în această privință.

S. C.

L'UDOVIK HOLOTIK, *Štefanikovska legenda a vznik Č.S.R.* [Mitul lui Ștefanik și făurirea Republicii Cehoslovace], Bratislava, 1958, 513 p.

Această monografie, foarte documentată, este scrisă cu scopul de a demasca falsificarea la care s-a pretat istoriografia burgheză, cehă și străină, cînd a făcut în mod tendențios din Milan Rastislav Štefanik un „făuritor” al statului cehoslovac, alături de T. G. Masaryk și Ed. Beneš. În timp ce aceștia doi erau proslăviți de istoriografia burgheză ca „luptători” pentru eliberarea poporului ceh, M. R. Štefanik era prezentat ca militant pentru eliberarea Slovaciei.

Dînd o interpretare materialist-istorică evenimentelor de la sfîrșitul primului război mondial, autorul subliniază rolul maselor populare din Cehia și Slovacia în eliberarea de sub jugul habsburgic și în făurirea statului cehoslovac, spulberînd mitul pretinselor merite ale acțiunii lui M. R. Štefanik. De asemenea, autorul acordă atenția cuvenită rolului și influenței exercitate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie în făurirea independenței popoarelor din cadrul monarhiei austro-ungare.

Ceea ce poate interesa pe un cititor român în mod deosebit este faptul că M. R. Štefanik (care are o viață bogată în evenimente, avînd misiuni în Ecuador, Rusia, Siberia, Italia) stă în România de la mijlocul lunii octombrie 1916 pînă în cea de-a doua jumătate a lunii ianuarie 1917. În cele patru pagini din carte (175—178) consacrate acestei perioade din viața lui M. R. Štefanik, se arată rolul lui pe lîngă misiunea militară franceză, în frunte cu generalul Berthelot, precum și preocupările lui, potrivit misiunii încredințate, de a strînge voluntari pentru legiunea cehoslovacă și pentru legiunea străină franceză, printre prizonierii cehi și slovaci aflați în România.

În legătură cu aceste preocupări și cu altele similare ale lui M. R. Štefanik în România, se dau în anexă numeroase documente autentice la p. 399—418, 427—430, 434, 436—437. Printre aceste materiale documentare se găsesc și unele însemnări ale lui M. R. Štefanik despre anumite convorbiri diplomatice ale sale, în special cu generalul Gurko (p. 409—417), în care a fost vorba de situația și de viitorul României.

La aceleași pagini este menționată bibliografia lucrărilor în care se găsesc date privind șederea lui Štefanik în România: M. Ianin, *Moje účast v československem boji za svobodu*; idem, *K mým vzpomínkám na Štefanika*; J. Macurek, *Rumunsko ve své minulosti a přítomnosti*, Praga, 1930.

Monografia lui L'udovit Holotik constituie un exemplu de izbutită reconsiderare marxistă a evenimentelor legate de apariția statului cehoslovac și a rolului unor persoane

În această vreme. Ea este publicată tocmai cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la proclamarea statului cehoslovac. Autorul izbuțește să reducă la proporțiile lui adevărate rolul, în trecut cu totul exagerat, al lui M. R. Ștefanik și să demaște în cele 11 capitole rolul trădător al burgheziei cehoslovace puse în slujba imperialismului francez.

S. I.

JEAN MICHAUD, *Les États généraux et le 14 juillet 1789*. Editions Sociales, Paris, 1960, 138 p.

Revoluția franceză de la 1789 a izbucnit datorită unor puternice contradicții de clasă. Burghezia a cucerit puterea politică prin intermediul maselor populare, care, apăsate de regimul feudal, au participat la revoluție fără rezervă. Începuturile succeselor politice ale burgheziei sînt legate de lupta pentru convocarea Statelor Generale, iar, în sfîrul acestora, pentru afirmarea ei ca principală forță politică a Franței.

Ocupîndu-se de lucrările Statelor Generale, autorul urmărește evoluția conflictului izbucnit la 6 mai 1789, a doua zi după deschiderea adunării, între starea a treia și celelalte ordine. Pretextul stîrnit de dorința stării a treia, ca deliberările să aibă loc în comun, era, în realitate, lupta claselor lipsite de drepturi politice împotriva privilegiilor feudale. Acest conflict culminează la 17 iunie 1789, cînd starea a treia — după ce mai întîi membrii săi se denumiseră deputați ai comunelor —, în urma aderării la principiul desfășurării lucrărilor în comun și a unei părți a clerului inferior, se proclamă Adunare națională. Acest moment are ca rezultat imediat trecerea majorității clerului, precum și a unui număr de deputați din sfîrul nobilimii, de partea stării a treia. Însuși regele, evitînd riscul unei ciocniri violente cu masele populare, care erau gata de intervenție, a fost nevoit să accepte la 27 iunie 1789 principiul indivizibilității adunării.

O calitate incontestabilă a lucrării lui J. Michaud o constituie analiza contribuției maselor populare la evenimentele legate de prima parte a revoluției franceze de la 1789, pînă la 14 iulie. Cercetînd componența socială a populației pariziene, autorul conchide că din cei peste 600 000 de locuitori ai Parisului în preajma revoluției, jumătate din populație era absorbită de industrie. Un fenomen caracteristic pentru Paris era specializarea pe cartiere. Astfel, foburgul St. Antoine era centrul industriei de mobilă, St. Marceau al tăbăcăriei, St. Jacques al filaturii de bumbac etc. De asemenea se subliniază că populația muncitoare a Parisului era eterogenă, iar conștiința ei de clasă era încă nesigură.

Situația materială a populației pariziene era deosebit de grea. J. Michaud semnalează că de mulți ani prețurile la alimente, carne și lemne crescuseră simțitor, în timp ce salariile rămăseseră aceleași. La întreținerea mizeriei maselor muncitoare contribuie în mare măsură și tratatul comercial încheiat cu Anglia în 1786, care a avut ca urmare concedierea a mii de muncitori din ramura industriei textile. Aceste greutăți, la care se mai adăugau fiscalitatea excesivă și lipsa de drepturi politice, convinseseră masele că situația lor nu se va putea îmbunătăți fără desființarea privilegiilor. J. Michaud precizează că, deși între muncitori și patroni se înregistrau dese ciocniri, totuși conflictul social al epocii era cel dintre burghezie și masele muncitoare, împotriva nobilimii și regelui.

Un loc important în cartea lui J. Michaud îl ocupă lupta maselor populare împotriva regimului feudal pe timpul activității Statelor Generale. Autorul demonstrează că intervenția acestora n-a avut un caracter episodic, așa cum cred unii istorici, și nu s-a redus doar la asaltul asupra Bastiliei. Cititorul rămîne cu ideea că lupta maselor a fost factorul care a împins pe reprezentanții burgheziei franceze la acțiunea revoluționară de a proclama starea a treia drept Adunare națională.

Încă în perioada alegerilor pentru Statele Generale, la 27 și 28 aprilie are loc mișcarea populației muncitoare din foburgul St. Antoine. Muncitorii s-au ridicat împotriva aristocrației și a complicilor acesteia, patronii Réveillon și d'Henriot, care în timpul întocmirii caietelor de doleanțe refuzaseră să țină cont de revendicările muncitorilor.

Începând cu data de 4 mai, prețiuă deschiderii Statelor Generale, se arată în carte, între Paris și Versailles a avut loc o afluență continuă a unor mari grupuri de oameni venite să sprijine acțiunile stării a treia. Prezența zilnică a poporului în stradă și în adunare forțează în cele din urmă clerul să se realizeze, în cea mai mare parte a sa, cu starea a treia. De asemenea, capitularea regelui la 27 iunie, în ciuda pregătirilor menite să surprime rezistența deputaților Adunării naționale chiar și prin forța armelor, este consecința fricii de mase. Tot acestea, arată

autorul, au rolul decisiv în îndepărtarea pericolului armat care în iulie apăsa din nou asupra Adunării naționale, sfârșind prin răspîndirea printre soldați a spiritului revoluționar.

Cucerirea Bastiliei este evenimentul cu care se încheie lucrarea lui J. Michaud. Simbolizînd arbitrarul regimului feudal, Bastilia reprezenta totodată o puternică fortăreață a reacțiunii. În condițiile încercării de contrarevoluție a nobilimii și regelui, apărarea Parisului nu putea fi garantată fără cucerirea acestui obiectiv. 14 iulie înseamnă deci nu numai dărîmarea Bastiliei, dar și încetarea monarhiei absolute franceze.

Subliniem în încheiere că lucrarea lui J. Michaud este utilă pentru cunoașterea primelor momente ale revoluției franceze de la 1789 desfășurate la Paris și Versailles pînă la 14 iulie.

A. S.

BIZANTINOLOGIE

Z. V. UDALTOVA, *Италия и Византия в VI веке*, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S Moscova, 1959, 538 p.

Volumul prezentat se ocupă de una din perioadele cele mai bogate în transformări din istoria Italiei. Autoarea cercetează sub toate aspectele situația Peninsulei Italice în timpul dominației ostrogote și apoi schimbările pe care încearcă să le impună Bizanțul, momentan victorios.

Primele capitole din volum sînt consacrate analizei situației sociale-politice a Italiei în urma cuceririi ostrogote.

Victoria ostrogotă a dus la o redistribuire a pămînturilor. Regele și nobilimea ostrogotă au preluat pămînturile fiscalului, cele confiscate de la adversarii politici și o treime din pămînturile proprietarilor funciari autohtoni. În anumite cazuri, cedarea treimii putea fi compensată printr-o plată în bani.

Autoarea consideră acest partaj drept un compromis. Reîmpărțirea pămînturilor nu a fost urmată și de o reîmpărțire a sclavilor și a populației dependente. Aceasta explică lupta ce se dă după aceea între aristocrația ostrogotă și cea italică pentru sclavi și coloni. Ostrogoții au mai primit pămînturi ale fiscalului și în calitate de arendatori. Tendințele aristocrației ostrogote de a-și lărgi posesiunile funciare au dus în mod firesc la un conflict cu aristocrația locală.

În urma stabilirii ostrogoților în Italia, numărul micilor proprietari de pămînt a crescut. Aceștia au avut și o situație oarecum independentă față de marii proprietari și de stat și au putut dispune cu mai multă libertate de parcelele lor. Agricultorii ostrogoți erau scutiți și de impozite, în schimbul serviciului militar. Datorită acestei condiții agricultura cunoaște o oarecare dezvoltare, noi terenuri au fost defrișate, mărindu-se astfel suprafețele arabile.

Cu timpul, situația micilor agricultori ostrogoți se înrăutățește. Marii proprietari funciari își măresc neconținut domeniile prin cumpărări și, mai ales, prin acte de violență.

Cu timpul, situația micilor agricultori ostrogoți se înrăutățește. Marii proprietari funciari își măresc neconținut domeniile prin cumpărări și, mai ales, prin acte de violență.

Problema pe care autoarea încercă să o rezolve în capitolul al III-lea al volumului său este caracterul marii proprietăți din vremea dominației ostrogote, cu alte cuvinte dacă a fost de tip sclavagist sau feudal. Z. V. Udalțova nu poate da însă un răspuns precis; rolul sclavilor în economia Italiei ostrogote continuă să fie important — nu se poate contesta și existența unor elemente ale feudalismului în curs de formare.

Orașele italiice, comerțul și meșteșugurile sînt într-o stare de decădere. Numai comerțul alimentar este încurajat într-o oarecare măsură. Monopolurile atât de puternice în Imperiul roman de răsărit se întîlnesc și în Italia; diferiți negustori bogăți dobîndeau dreptul de a exercita pe termen de cinci ani un comerț în schimbul plății unor taxe speciale. S-au făcut unele încercări de a se împiedica decăderea orașelor: au fost readuși o parte din orașenii fugiți la țară și obligați, sub sancțiunea unor amenzi, să-și petreacă cea mai mare parte a timpului în orașe.

Autoarea, analizînd structura statului ostrogot, îl consideră o sinteză între instituții găsite de cuceritori și forme aduse de aceștia. Vechile funcțiuni și împărțirea administrativă romană au supraviețuit alături de organizarea militară ostrogotă. Totuși, *Comes Gothorum Provinciae*, care avea atribuții militare și judecătorești numai asupra goșilor, devine conducătorul efectiv al provinciilor. Importanța senatului roman a variat în funcție de relațiile existente între aristocrația senatorială și nobilimea ostrogotă. În orice caz, statul ostrogot a folosit într-o largă măsură dreptul roman și experiența administrativă romană.

Înlăuntrul aristocrației ostrogote, autoarea distinge două grupări cu interese deosebite: una formată din aristocrația de funcții, care se apropie de cea romană, și o alta, nobilimea militară în curs de feudalizare. Aceasta din urmă se erijează în apărătoarea intereselor tribale ale goșilor, adversară nempăcată a oricărui compromis cu aristocrația romană și împotriva unei apropieri de Bizanț. Prima grupare era pentru menținerea vechii orga-

nizații administrative romane, a doua pentru întărirea administrației locale militare aflate în mîna comandanților goți. În fond, această luptă reflectă cele două tendințe existente în societatea ostrogotă: cea sclavagistă perimată și cea feudală în curs de formare.

La fel și aristocrația romană apare împărțită în două grupuri politice principale: una legată de cuceritorii ostrogoți, alta potrivnică, în legături strînse cu Imperiul roman de răsărit.

Legislația ostrogotă, în special edictul lui Teodoric, nu se mărginește la o simplă receptare a dreptului roman sau la înbinarea mecanică a normelor legislative romane cu dreptul cutumiar germanic, ci reflectă realitățile sociale din acea vreme.

În ce privește organizarea fiscală după cucerirea ostrogotă, au apărut modificări atât la stabilirea impozitelor, cît și la perceperea lor. Regimul fiscal este deosebit pentru autohtoni și pentru goți. Trecerea la o economie naturală duce la mărirea obligațiilor în natură față de cele bănești.

Politica de dură fiscalitate și abuzurile administrative au creat profunde nemulțumiri. Țăranii italice ruinați și agricultorii goți sărăciți s-au răscolat adeseori; sînt în special cunoscute răscoalele din Sicilia și din Pannonia Sirmică.

Formarea noii orînduirii feudale și nimicirea rămășițelor sclavagiste în statul ostrogot au fost însoțite de o luptă puternică de clasă. Complexitatea și contradicțiile relațiilor sociale au dat un caracter cu totul specific luptelor sociale din acea vreme.

Deosebit de interesant este studiul raporturilor dintre păturile conducătoare ostrogote și cele romane. Pînă în prezent, se pretindea că la baza conflictelor dintre ele ar fi fost numai probleme de ordin etnic și religios. Autoarea dovedește că ceea ce a divizat în special aristocrația ostrogotă și cea romană a fost problema dominației pămîntului și folosirii forței de muncă.

În partea a doua a cărții sînt prezentate etapele cuceririi Italiei de către bizantini. Autoarea folosește cele mai diferite surse

in mod critic pentru a stabili evoluția evenimentelor și poziția adoptată de diferitele părți ale populației în cursul războiului. Pe bună dreptate, autoarea consideră că sprijinul nobilimii romane sclavagiste, al clerului catolic și ascuțitele contradicții din societatea ostrogotă au adus victoria Bizanțului, și nu, așa cum s-a afirmat, superioritatea militară a armatelor lui Iustinian.

În continuare sînt examinate măsurile luate de autoritățile bizantine imediat după cucerirea Italiei: restaurarea vechilor stări de lucru, reconstituirea marii proprietăți funciare, înrăutățirea situației colonilor și a sclavilor. Se introduce de asemenea sistemul fiscal răsăritean. Funcționarii bizantini jefuiesc fără cruțare noua provincie. Creșterea nemulțumirilor duce la o intensificare a luptei împotriva Bizanțului sub conducerea lui Totila. Acesta, sub presiunea maselor populare, în scopul mobilizării tuturor forțelor împotriva imperiului, a procedat la o reîmpărțire a pămînturilor, de care au beneficiat într-o oarecare măsură agricultorii goți și italici.

În urma victoriei împotriva lui Totila, Bizanțul continuă politica sa de încurajare a marii proprietăți senatoriale și a bisericii catolice.

În viața economică a orașelor italiice, numărul negustorilor și meșteșugarilor orientali a crescut în urma cuceririi bizantine. Chiar dacă se iau unele măsuri pentru redresarea comerțului, de acestea nu profită decît negustorii și meșteșugarii orientali. Autoritățile bizantine au încercat să restabilească și vechea organizare municipală, însă atribuțiile acestor organe sînt neconținut restrinse în favoarea funcționarilor civili, militari și episcopilor. Puterea episcopului crește neconținut, el ajunge să exercite un control asupra întregii activități a orașului și să determine alegerea funcționarilor civili.

Italia este reorganizată și din punct de vedere administrativ, dîndu-se la început importanță autorităților civile față de cele militare. Aceasta din cauza că militarii bizantini se compromiseseră în jafuri săvîrșite în cursul războiului. O inovație administrativă

este alegerea guvernatorului de către primații și episcopii provinciilor. Aceasta este interpretată de autoare drept o concesie făcută clerului catolic și aristocrației locale.

Dezvoltarea relațiilor feudale a contribuit la decăderea vechilor forme administrative; treptat, administrația militară se substituie celei civile și continuă să crească în importanță, mai ales după apariția exarhatului.

Cercetarea marxistă a situației Italiei în secolul al VI-lea duce la o serie de interesante concluzii subliniate de autoare în încheierea cărții. În primul rînd, apare caracterul progresist al stăpînirii ostrogote, prin întărirea unei părți de mici proprietari liberi, ceea ce a grăbit procesul de dezagregare a sistemului sclavagist. În al doilea rînd, recucerirea bizantină a însemnat o înfrînare a procesului de feudalizare. Bizanțul a căutat să refacă marile domenii sclavagiste și să organizeze un aparat de stat complicat și costisitor. Ca orice încercare de a opri mersul înainte al societății, dominația bizantină nu a putut avea o existență durabilă. Masele populare din Italia au reacționat împotriva corupției și fiscalității bizantine și au primit pe longobarzi ca pe niște eliberatori.

E. F.

R. KATIČIČ, 'Η ἀρχαιομάθεια καὶ τὸ Ἐπικὸν πνεῦμα εἰς τὴν Ἀλεξιάδα τῆς Ἀννης Κομνηνῆς (Cunoașterea antichității și spiritul epic în „Alexiada“ Annei Comnen), în „Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν” (Anuarul societății de studii bizantine), XXIX [Atena] (1959), p. 81–86.

Într-un articol publicat în aceeași revistă (vol. XXVII din 1957, p. 213–223), autorul a subliniat că spiritul homeric din Alexiada, opera Annei Comnen, nu este numai rezultatul influenței antichității, asupra formației intelectuale a istoriciei bizantine și că această influență nu se limitează numai la

forma literară a operei, ci reflectă concepția eroică a aristocrației feudale bizantine din secolele XI—XII. Există, susține autorul, o puternică apropiere între felul de a gândi din epopeile homerice și necesitățile mediului în care s-a format Anna Comnen.

Fr. Dölger, într-o notă bibliografică din „Byzantinische Zeitschrift” (vol. LI, din 1958, p. 420), combate această părere a lui R. Katičić, socotind că influența antichității în *Alexiada* este consecința culturii clasice a Annei Comnen și că tonul epic homeric al operei se apropie de cel al retoricilor humaniști de la sfârșitul secolului al XII-lea.

R. Katičić reia discuția în prezentul articol pentru a-și susține punctul său de vedere. În acest scop, el analizează câteva pasaje din cuvântările adresate împăratului Alexios al III-lea Angelos de un retor de la sfârșitul secolului al XII-lea, anume Nicefor Chrisobergis. Deși faptele eroice ale împăratului sînt prezentate de retor într-o limbă aleasă, apropiată de genul homeric, totuși — constată R. Katičić — expunerii îi lipsește acea forță interioară care caracterizează *Alexiada*. Chrisobergis vede în descrierea faptelor doar un pretext pentru a-și dezvolta retoricismul prezentat în forme elegante, folosind tablouri vii și frecvente aluzii homerice. Toate acestea nu fac pe cititor să simtă suflul epic și acel caracter personal pe care Anna Comnen l-a imprimat operei sale.

În încheiere, autorul reia discuția limitelor umanismului, respinge părerea onora că acesta ar însemna numai mînuirea formelor și spiritului literaturii antice. Pe bună dreptate consideră că umanism înseamnă negarea concepției despre lume a gânditorului evului mediu. Anna Comnen nu aparține umanismului, ea rămîne doar o scriitoare puternic influențată de antichitatea greacă și care, adăugăm noi, reflectă în scrisul ei concepțiile societății feudale bizantine.

E. Fr.

FERIDUN DIRIMTEKIN, *Adduction de l'eau à Byzance dans la région dite «Bulgarie»*, în „Cahiers Archéologiques”, 1959, t.X, p. 217 — 258 + 36 fig.

Articolul abordează o problemă cu totul nouă pentru studierea sistemelor tehnice medievale în vechiul Bizanț. În primul rînd, se urmăresc informațiile izvoarelor scrise în legătură cu aducerea apei la Bizanț din regiunea numită „Bulgaria”, arătînd că înseși izvoarele atestă funcționarea unui sistem de canalizare vechi, în secolul al X-lea, pe care turcii, după cucerirea orașului, l-au reparat și l-au folosit. Un izvor turc menționează faptul că aducerea din abundență a apei bune de băut, se făcea la Constantinopole dintr-un ținut destul de îndepărtat, la 6—7 zile distanță de oraș. Prezentarea de față constituie rezultatul unor cercetări care au durat din anul 1948 pînă în 1957, urmărind în detaliu traseul și aspectul diferitelor rețele de canalizare, care s-a întins pe o largă suprafață în jurul mării capitale. La pagina 219, figura 1, se dă o hartă a regiunii, cu toate punctele unde se pot surprinde direcțiile generale ale acestei întinse rețele. Sînt urmărite apoi, pe rînd, diferitele fragmente de apeducte și de canale, care au fost dezvelite prin săpături și cercetate. Ele se prezentau sub diferite aspecte. Unele erau simple șanțuri regulat săpate, îmbrăcate cu blocuri de piatră sau de marmură cioplită, descoperite. Altele erau acoperite, dar dispuse la suprafața solului; o a treia categorie o formează apeductele la fel construite, însă subterane, și altele, adevărate apeducte, care erau montate pe picioare masive de zidărie. Autorul se ocupă de forma, dimensiunile și materialele de construcție ale acestor canale, dînd descrieri detaliate.

Pe larg sînt prezentate mai ales șase apeducte principale. Unul dintre apeductele pe care autorul arată că le-a putut cerceta cel mai bine este situat în regiunea Ciftlikkoy, într-o pădure. El este înălțat pe două rînduri de arcade din marmură, purtînd pe fiecare piatră marca meșterilor construc-

tori. La cca. 4—5 km sud de Ciftlikkoy se găsesc de asemenea două apeducte, unul aproape complet ruinat, al doilea păstrat pe o lungime de cca. 75 m. El este sprijinit de asemenea pe două rânduri de picioare imense, de zidărie, legate între ele prin arcade în plin centru. Un al treilea apeduct, deosebit de îngrijit lucrat, este acela de la Büyükgerme, acoperit cu plăci de marmură cioplită în fațete, purtând de asemenea marca meșterilor constructori. Un alt apeduct important este cel de la vest de Karacaköy, la sud de râul Karaman. Acesta este cel mai impunător prin proporțiile sale, având 32 m înălțime și fiind repartizat în trei etaje. Pilele de susținere se sprijină pe un soclu lat de 11 m. Dar acest apeduct este și deosebit de luxos, fiind acoperit cu marmură. Se subliniază și aici numeroasele semne de meșteri și inscripțiile existente. Autorul semnalează aici existența unei imagini, identică cu aceea găsită la Constanța (actualmente la Muzeul național de antichități), publicată în „Archiv epigraphische Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn”, 1887, t. XII, p. 61. Acest apeduct cuprinde mai multe inscripții decât celelalte și basoreliefuri cu diferite figuri (vulturul cu un șarpe, cruci etc.).

După ce prezintă încă o serie de apeducte și de canalizări de o importanță mai mică, autorul încearcă să tragă câteva concluzii privind cronologia acestui vast și amplu sistem hidraulic.

După izvoare, canalizarea Constantinopolului a fost începută de Adrian și continuată de Constantin cel Mare, Valens și Teodosie I. Această veche canalizare alimentă în vremea lui Iustinian cartierul cu

clădirile cele mai importante, palatele și regiunea hipodromului. Această rețea, în parte distrusă de avari, a fost reparată sub Constantin Copronimul, Vasile al II-lea etc. Cisternele acoperite sînt considerate ca aparținînd secolelor IV—VI, iar cele descoperite secolelor V—VI, etapa de dezvoltare și de suprapopulare maximă a orașului, care pe vremea lui Iustinian a atins cifra de 700 000 de locuitori.

Autorul arată că, în genere, inscripțiile și diferitele semne tăiate pe pietrele apeductelor și ale canalelor sînt totuși insuficiente pentru o datare foarte precisă. Ele par să ducă însă la concluzia unor reparații repetate, în etape diferite, dar a unei construirii înainte de Iustinian.

Judecînd destul de sumar condițiile interne ale imperiului, care ar fi permis lucrări de o astfel de amploare, autorul socotește că acestea nu se pot situa decît anterior apariției vizigoților. Se aduce de asemenea ca argument în sprijinul acestei datări tehnica romană a acestor construcții, atît de evidentă mai ales la apeducte. De aceea, autorul conchide că toate aceste uriașe lucrări hidraulice se pot încadra mai degrabă în domniile lui Teodosie I, Anastasios I și Teodosie al II-lea, vreme în care imperiul a putut dispune de mijloacele materiale pentru lucrări de asemenea amploare.

Studiul este însoțit de 36 de figuri, fotografii și relevee ale apeductelor și canalelor. Concluziile de ordin istoric și încadrarea acestor uriașe lucrări în ansamblul lucrărilor edilitare bizantine sînt mult prea sumar și schematic redată.

C. N.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

AUREL AVRAMESCU și VIRGIL CÎNDEA,
Introducere în documentarea științifică,
Edit. Acad. R.P.R., București, 1960,
520 p.

Cartea aceasta face parte dintr-o categorie de publicații cu teme cărora, în țara noastră,

pînă acum, nu li s-a acordat atenția cuvenită: literatura de informare și de orientare a celor care vor să întreprindă cercetări științifice în diferite ramuri ale cunoașterii. Sînt țări care nu stau, nici măcar acum, mai bine cu asemenea publicații: *Traité de documentation*

al lui Paul Otlet (Bruxelles, 1934) sau *Documentation* al lui S.C. Brodford (London, 1948) și altele cîteva, pe de o parte se limitează numai la descrierea documentelor *scrise* (cărți tipărite, manuscrise, rar inscripții lapidare), iar pe de altă parte se situează pe poziții idealiste și, în consecință, omit sursele documentare de interpretare materialist-dialectică, studiile și colecțiile autorilor din U.R.S.S. și din alte țări, mai cu seamă ale celor marxști. În plus, apărînd cu zeci de ani în urmă, aceste cărți rămîn astăzi anacronice, pentru că trebuie să se știe că în sursele și procedeele de documentare, ca și în tehnică, fiecare zi aduce pe întregul glob mii de noi lucrări, mii de noi brevete, invenții și descoperiri, încît dacă este vorba de o permanentă ținere la curent în pas cu avîntul nestăviluit al științei, atunci această informare la zi este necesară, în primul rînd, în tehnică și documentare.

Din paginile cărții lui A. Avramescu și V. Cîndea rezultă clar o constatare: țara în care există cele mai bune condiții de documentare rapidă, completă și bună este U.R.S.S. Revistele de referate, bibliografia de recomandare, adnotările bibliografice, adîncirea criticii în recenzii, discutarea în mase largi a lucrărilor înainte și după publicarea lor (folosirea machetelor), acestea toate sînt forme de documentare practicate mai întîi în U.R.S.S. De aceea și *Introducere în documentarea științifică* a celor doi autori romîni are o valoare generală, dar răspunde în același timp, prin majoritatea exemplificărilor de la noi, celor mai actuale cerințe și clipe, în care poporul romîn este pe calea desăvîrșirii construirii socialismului.

Scopul cărții este triplu: informativ, metodologic și educativ; lucrarea se apropie deci de vasta știință a bibliologiei, și în special de două din ramurile ei: bibliografia și biblioteconomia. În partea ei metodologică se apropie de logică și pedagogie. O asemenea carte, care ne dezvăluie un conținut bogat pe mai multe planuri, nu se poate rezuma; este necesară totuși o prezentare, cît de generală, a economiei ei, pentru că succesiunea diferitelor capitole și paragrafe arată ce

gîndesc autorii cu privire la evoluția procesului de creație științifică, în care documentarea ocupă locul inițial și, am putea spune, principal.

Autorii încep cu o *Introducere* (p. 23—27) în care privesc critic lucrările similare străine, găsindu-le lipsa că sînt de „mică întindere” și că nu se detașează complet de preocupările bibliografice și bibliologice. Totodată, autorii arată că ei introduc în câmpul lor de cercetare nu numai documentele grafice (domeniu mai cunoscut), dar și pe cele iconografice — imagini directe sau reproduceri — auditive, vizuale, piesele din colecții și muzee etc. (domenii mai puțin familiare).

Expunerea conținutului propriu-zis se desfășoară în patru capitole. Capitolul 1: *Rolul și importanța documentării* (p. 29—108) familiarizează pe cititor mai întîi cu modul de organizare a muncii și a mijloacelor de documentare în diferite țări și la noi, apoi cu definiția, obiectul și problemele documentării. O prelucrare pedagogică mai logică a unui material atît de bogat și de diferit cred că ar fi trebuit să informeze pe cititor chiar de la primele pagini asupra definiției și problemelor documentării și după aceasta cititorul ar fi înțeles mai bine calitatea formelor de organizare pe plan mondial și național. Capitolul 2, superior primului ca încheiere și izolare a amănuntelor, tratează despre *Sursele generale de documentare* (p. 109—148). Dintre sursele de documentare — primare, secundare — fac parte persoanele (documentalistul, bibliograful, bibliotecarul, muzeograful ș.a.), organisme de documentare (bibliotecile, serviciile lor bibliografice și metodice, oficiile, centrele de documentare etc.) și diferitele instrumente auxiliare care din zi în zi se înmulțesc și se perfecționează din punct de vedere tehnic. Capitolul 3, intitulat *Documente* (p. 149—326), studiază documentele în sine, în toată diversitatea lor actuală. Se analizează specificul fiecărui tip de document: cărți, periodice, manuscrise, inscripții, materiale de arhivă ș.a. Afară de aceste materiale mai cunoscute cercetătorilor, autorii analizează și alte tipuri de documente care

vehiculează idei și cunoștințe în lumea cercetătorilor: foile volante, fanioanele, prospectele, reclamele, brevetele, standardele, stasurile, multiplicările-lito și cele de altă proveniență, reproducerea-foto, filmele, radioul, televiziunea etc. În această parte intră masiv, dar concentrat, întreaga practică bibliografică, dându-se îndrumări asupra felului cum să se desfășoare această muncă (p. 211—229); de asemenea intră partea de biblioteconomie, cu studiul cataloagelor și fișierelor de bibliotecă (p. 230—238). Capitolul acesta este cel mai valoros din punct de vedere practic, mai ales pentru inițierea începătorilor în procesul de muncă al documentării. Ultimul capitol, al 4-lea, *Fazele documentării* (p. 327—424), expune reguli și recomandări utile privind modul cum să se studieze o carte, un articol, un manuscris, studiul documentelor-imagini, auditive și auditivo-vizuale. O atenție deosebită se acordă planificării muncii de cercetare științifică, procedurilor de documentare locală și în străinătate,

Aici se oprește lucrarea; după cum spun înșiși autorii în *Încheiere* (p. 424) va trebui să urmeze un capitol și despre valorificarea materialului documentar adunat și clasificat. Acesta se valorifică printr-o serie de operații care se încununează cu redactarea lucrării; asemenea indicații aparțin însă tehnicii muncii intelectuale și ele nu intră în scopul urmărit de autori.

Cele opt anexe (p. 447—508) dau cititorilor liste necesare despre: organizațiile internaționale și române de documentare; arhive, biblioteci și muzee din R.P.R. și din alte țări; repertoriile de anticariate, edituri și centre de schimb de publicații și de procurarea microfilmelor; bibliografia bibliografiilor, pe țări; terminologia bibliografică în opt limbi, inclusiv în cea română; abrevierile standard ale titlurilor principalelor reviste documentare din lume; prescurtările uzitate pe plan internațional în descrierile și notele bibliografice și documentare.

Ceea ce constituie meritul lucrării este informarea bibliografică a cititorilor, înce-

pători sau experimentați în cercetările științifice, asupra celor mai noi publicații și asupra altor documente decât cele grafice, din lumea întreagă. Pentru alcătuirea cărții, autorii au folosit 534 de lucrări tipărite în limbile română, rusă, germană, engleză, italiană, cărți și articole indicate cu precizie într-un capitol, *Referințe bibliografice* (p. 425—446). În fond, aceste „referințe” nu sînt altceva decât notele bibliografice care, în mod obișnuit, se pun sub text, în partea inferioară a paginii. Cititorul trebuie avizat asupra acestei tehnici de redacție incomode pentru cei care consultă cartea (vezi nota de la p. 26).

Bibliografia mai are o parte însemnată în anexa a V-a, p. 458—471, unde găsim o listă de 260 de titluri de bibliografii internaționale. Dacă la acestea mai adăugăm și indicațiile bibliografice din cuprinsul cărții, sub text, vom constata că totalul publicațiilor folosite de autori se ridică la peste 1 000 de lucrări, ceea ce garantează informarea critică, cu tot ce este esențial, în domeniul documentării.

Cartea, publicată de Editura Academiei R.P.R., s-a epuizat. Probabil că va fi necesară reeditarea ei. Cu prilejul reeditării, ea poate fi îmbunătățită. Paragrafele 132—148 din capitolul I privitoare la obiectul, definiția și problemele documentării considerăm că trebuie puse la începutul capitolului și după ele să urmeze istoricul și organizarea oficiilor de documentare (vezi motivarea la p. 1118, col. a 2-a, începutul acestei recenzii). Notele bibliografice din „Referințe” cred că-și vor găsi un loc mai potrivit în josul paginilor, sub textul respectiv. Unele tipuri de documente, ca broșurile-extrase, documentele numismatice, corespondența, sînt neglijate, în timp ce altele sînt disproportionat dezvoltate: multiplicările, iconografia, procedeele fizico-chimice, electronice etc., aplicate la instrumentele necesare transmiterii comunicărilor documentare ș.a. În introducere și în încheiere, autorii nu justifică în mod convingător omiterea din carte a unor liste bibliografice scurte, dar esențiale, privitoare la metoda și la documentarea principalelor discipline

științifice. O indicație utilă de acest fel se pierde la p. 27, nota 2, fiind prea sumară și referindu-se numai la documentarea cercetărilor în domeniul istoriei literare mondiale. Elementul teoretic domină asupra celui de aplicare practică, care ar trebui să fie însoțit de exemple concrete. Indicele de materii (p. 509—517) este foarte necesar și bine întocmit, pentru că el oglindește fidel conținutul întregii cărți, lectura acesteia ar trebui să înceapă chiar cu indicele: de la perspectiva sinoptică vom trece mai ușor la descoperirea amănuntului necesar. Dar acest indice nu este suficient, el va trebui completat cu indicele numelor proprii de persoane, limitate la autorii în domeniul documentării și al disciplinelor auxiliare. Corectarea acestor lipsuri de ordin tehnic cred că va spori valoarea metodologică a volumului.

Autorii dezvăluie munca rodnică desfășurată în R.P.R. de mai mulți ani în domeniul bibliografiei și al documentării. Institutul de documentare tehnică din R.P.R. a dobândit încă de acum câțiva ani admirația tehnicienilor din numeroase țări, veniți la București într-un congres internațional. Formele multiple de organizare a activității documentaliste din R.P.R. au fost organice și necesar încorporate în activitatea documentalistă mondială și totodată se vede clar specificul lor, acela de a contribui la progresul tehnic, economic și cultural al maselor populare.

Această lucrare științifică, prin proporțiile ei și prin multilateralitatea problemelor tratate, este până acum unică în literatura română informativ-documentară; ea se adresează multor categorii de cititori, care pot găsi rapid un sfat bun sau o informație care îi preocupă. Ea va rămâne un instrument necesar de lucru, la îndemna inginerilor, tehnicienilor, inovatorilor, medicilor, ziariștilor, cadrelor didactice, ca și la îndemna documentaliștilor profesioniști: bibliotecari și bibliografi, conservatori de muzee, arhiviști și cercetători în institutele științifice.

D. S.

ULYSSE CHEVALIER, *Répertoire des sources historiques du moyen âge*, Bio-bibliographie, New York, 1960, vol. I, 1147 p., vol. II, 1267 p.

Volumele de bio-bibliografii republicate recent reprezintă, în primul rând prin extensiunea materialului strâns și ordonat, revalorificarea unei surse importante în cercetarea istoriei evului mediu. Prima parte a lucrării a apărut încă de la sfârșitul secolului trecut, sub auspiciile societății de bibliografie din Paris. Publicată inițial într-un tiraj aproximativ restrâns, în cinci fascicule, lucrarea a obținut încă de la apariția ei în prima formă o unanimă apreciere din partea tuturor cercetătorilor istorici. Ediția din 1905—1907, ediție îmbunătățită față de cea anterioară, din 1877—1883, printr-o revedere a tuturor indicațiilor bibliografice și prin includerea unor date noi, a fost rezultatul unei munci îndelungate și meticuloase de cercetare, comparare și analiză. Paralel cu această lucrare, autorul a reușit să redacteze volumele de topo-bibliografie, lucrare care a ajutat în bună parte la rectificarea redactării inițiale prin enumerarea cât mai exactă a denumirilor de ordin toponimic și geografic a repertoriului bio-bibliografic. Raportat la prima ediție, repertoriul (ediția 1905—1907) republicat în 1960 a îmbunătățit în același timp și structura compartimentării indicațiilor bibliografice, prin adoptarea unor criterii noi în repartizarea materialului.

Lucrarea, construită pe principii exhaustive, adevărat vademecum al oricărui medievist, însușează în ordine alfabetică, personalitățile politice și culturale ale epocii, cu indicațiile surselor care cuprind date și informații referitoare la viața, activitatea și opera lor.

Indicațiile bibliografice ale repertoriului sînt, în general, grupate după următoarele criterii: date biografice, opera, activitatea și sursele principale de informații privitoare la personalitatea respectivă. Precedată în volumul al II-lea de o listă de abreviații, și de o prefață explicativă, lucrarea însușează

un număr de 4 832 de coloane, reprezentînd peste 50 000 de indicații bibliografice.

Lucrarea, republicată în condiții tipografice ireproșabile, reprezintă prin utilitatea ei în studiul evului mediu din Europa occidentală o sursă bibliografică de primă importanță.

P. S.

Inventarul protocoalelor Primăriei Sibiu (1521—1700), București, 1958, Direcția generală a Arhivelor Statului, 231 p.

În Arhivele Statului din Sibiu se păstrează în cinci volume toate procesele-verbale (protocoalele) ale ședințelor Magistratului din Sibiu, redactate în limbile latină, germană și maghiară, pentru perioada cuprinsă între anii 1521 și 1700. Autorii inventarului de față (Gh. Duzinchevici, Evdochia Buta și Herta Gündisch) prezintă în mod cronologic cele 1709 rezumate, în general prea sumare, ale acestor protocoale care pun într-o lumină nouă o seamă de probleme destul de variate din istoria orașului Sibiu, a regiunii înconjurătoare și chiar din istoria Transilvaniei în secolele XVI—XVII.

Unele din aceste acte se referă la sistemul de proprietate orășenească din Sibiu, la formele acesteia (case, prăvălii, curți, plivnițe, grădini, vii, iazuri), la rolul obștii orășenești pentru împiedicarea înstrăinării ei. Cu acest prilej se pot identifica vechile străzi (Măcelarilor, Livezii, Porții, Cîmpului Mare, Mică, de Sus, de Jos, Lungă, Viilor, Sării, Elisabeta etc.), piețe (Mare, Mică, Săracilor), cartiere (Orașul nou, Kempell, Bürgertor, Zwiller din josul Școlii, Thornbach etc.), baia orașului, spitalul, apeductele, fortificațiile etc., toate din secolele XVI—XVII.

Alte acte dau date despre dezvoltarea forțelor de producție ale orașului. În legătură cu meșteșugurile sibiene se pot urmări principalele ramuri de producție, adîncirea pro-

cesului separării meșteșugurilor de agricultură (aurarii 1524, săbierii 1531, tăbăcarii 1532, blănarii 1540, croitorii 1545, meșterii de praf de pușcă 1550, țesătorii 1551, dogarii 1597, organistii 1640, curelarii 1653, pielarii 1654, frînghierii 1656, clopotarii 1674 etc.), existența breslelor (tăbăcari, blănari etc.), ierarhia din cadrul acestor asociații profesionale, legăturile lor cu domniile Țării Românești (secolul al XVI-lea). Relativ la comerț pot fi stabilite categoriile de negustori, mărfurile existente pe piața orașului, prețurile lor, tipurile de monede, organizarea vamală sibiană, zilele de tîrg, cîntarele orașului, vama de la Turnu-Roșu, ale cărei venituri au aparținut orașului pînă la 1638.

Actele care oglindesc organizarea administrativă a Sibiului sînt în legătură cu activitatea primarilor, juzilor regali și scăunilor, vilicilor, senatorilor, centumvirilor, notarilor, inspectorului pieții, serviciului arhitecturii, cutiei milelor. În inventar sînt menționate numai listele de oficialități ale orașului. Tot din aceste documente reies și sarcinile fiscale ale orășenilor, care după instaurarea stăpînirii austriace în Transilvania au devenit mai apăsătoare.

În fine, o ultimă categorie de rezumate se referă la stratificarea socială din Sibiu (secolele XVI—XVII), la diferitele forme ale luptei de clasă care au culminat cu răscoala din 1645 (p. 128) și la creșterea populației orașului prin acordarea cetățeniei unor meșteșugari din alte părți.

Desigur că cercetătorul trecutului orașului Sibiu va afla în aceste protocoale și alte probleme de natură politică sau despre organizarea bisericească. Pentru aceasta va trebui însă să meargă direct la arhivă, întrucît rezumatele relative la aceste probleme sînt foarte sărace.

Lucrarea se încheie cu un indice general (p. 196—233). Continuarea publicării actelor din arhivele orașului Sibiu va dezvoltă cercetătorilor materiale noi, foarte utile pentru studierea istoriei acestui oraș și a Transilvaniei în diferite perioade.

C. Ș.

MARIN MIHALACHE, *Muzele din București*, Edit. Meridiane, București, 1960, 240 p.

Lucrarea, scrisă în scopul unei cunoașteri cât mai largi a culturii materiale străine și românești, se ocupă de toate muzele din București, subliniind importanța lor în educarea maselor și evidența lor dezvoltare în anii puterii populare.

Printre muzele cu vădită importanță istorică pentru țara noastră, reprezentând trecutul glorios al poporului menționăm în primul rând *Muzeul de istorie a Partidului Muncitoresc Român*. Deși de dată recentă (1949), muzeul cuprinde un bogat material documentar, care înfățișează cronologic lupta îndrăzită, consecventă și plină de abnegație a comuniștilor pentru eliberarea patriei. În 1955, C.C. al P.M.R. înființează *Muzeul V.I. Lenin — I.V. Stalin*. Acesta expune aspecte din activitatea revoluționară a lui Lenin, și a P.C.U.S. în legătură cu lupta proletariatului internațional pentru eliberarea de sub exploatarea capitalistă. Situat în fostul palat Șuțu, construit în stil neoclasic la începutul secolului al XIX-lea, *Muzeul de istorie a orașului București* colecționează cca. 5 000 de piese în legătură cu evoluția vieții economice și sociale de pe teritoriul și împrejurimile Bucureștiului, din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi. Exponatele, grupate în patru secții (istoria veche a orașului, epoca feudală, capitalistă și a construirii socialismului), constituie o foarte interesantă retrospectivă a orașului. Legăturile de prietenie, manifestate în cele mai variate sectoare de activitate între poporul român și popoarele din Uniunea Sovietică, sînt ilustrate de documentele istorice de la *Muzeul român-ro-*

Muzeul militar central, inaugurat în 1914 printr-o secție a Muzeului național, ocupă din 1959 un spațiu întins, în care sînt expuse numeroase piese care reprezintă dezvoltarea artei militare în cursul bătăliilor desfășurate în patria noastră din perioada daco-romană pînă la victoria asupra fascismului. Printre ultimele cu care se încheie expunerea asupra muzeelor de istorie, autorul menționează și *Arhivele Statului, Monumentul de la Adamclisi și Muzeul național de antichități al Academiei R.P.R.*, înființat în 1834 din inițiativa generalului Kisseff. Înzestrat cu un foarte bogat și prețios material arheologic, provenit din săpături, donații și achiziții, muzeul cuprinde colecții de piese din toate epocile și orînduirile care s-au succedat pe teritoriul țării noastre, oferind, astfel, o puternică imagine asupra evoluției popoarelor care au viețuit în aceste locuri.

Amintim și cele două muzee de artă feudală: *Palatul domnitorului C. Brîncoveanu de la Mogoșoaia*, important prin prezentarea unei epoci din istoria culturii românești (1688—1714) și *Vila ing. D.F. Minovici* în care sînt colecționate piese de artă universală din secolele XV și XVII; ambele se află în patrimoniul Academiei R.P.R.

O atenție deosebită este acordată muzeelor de artă (colecții de pictură, sculptură, desene și gravuri, obiecte de artă populară, piese etnografice etc.), științelor naturii, memoriale și tehnice.

Prezentarea muzeelor este întregită de autor printr-un scurt istoric al orașului București și al activității muzeistice desfășurate în țara noastră, cu un mare avînt constructiv după 23 August 1944.

A. I.

Rubrica „Însemnări“ a fost alcătuită de: Apostol Stan, Liviu Ștefănescu, Mustafa Mehmed, Ilie Puia, Sava Iancovici, Constantin Șerban, Radu Popa, Sergiu Columbeanu, Enric Francez, Corina Nicolescu, Dan Simonescu, Paul Simionescu și Ana Ioachim.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

	<u>Стр.</u>
СТАТЬИ	
И. ТОАКЭ, О деятельности Коммунистической партии в рядах румынской армии	845
В. А. ВАРГА, Отступление немецкой армии из Румынии в конце 1918 г.	873
П. П. ПАНАИТЕСКУ, Союзнический договор между Молдавией и Россией 1711 года. К 250-летию со дня его заключения	897
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
М. А. МУСТАФА, Летопись Мехмеда Рашида как источник для изучения Прутской кампании (1711 г.)	919
А. ВИАНУ, Йоан Пиуприу Мольнар в Молдосе	935
АРИАДНА КАМАРИАНО-ЧИОРАНУ, Неопубликованные отчеты капукехаев Коисгантина Маврокордата	939
ВКЛАД В ИЗУЧЕНИЕ МЕСТНОЙ ИСТОРИИ	
Г. ВЫЛКУ, Забастовка рабочих с лесопильного завода „Гётц” в Галаце в 1892г.	969
И. ПУЯ, Борьба рабочих завода „Индустрия сырьем” против эксплуатации в период 1929—1933 гг. Забастовка в 1929 г.	981
Н. МОЧИОЮ, Новые данные о революционном 1848 годе в городе и уезде Браила	995
ДОКУМЕНТАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ	
Результаты и проблемы актуального изучения истории Африки (А. Дучу)	1013
ВОПРОСЫ В СВЯЗИ С ТРАКТАТОМ „ИСТОРИЯ РУМЫНИИ”	1029
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	1033

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
ÉTUDES	
I. TOACĂ, Aspects de l'activité du Parti Communiste dans les rangs de l'armée roumaine (1921—1944)	845
V. A. VARGA, La retraite de l'armée allemande de Roumanie à la fin de l'année 1918	873
P. P. PANAITESCU, Le traité d'alliance de 1711 entre la Moldavie et la Russie. Le 250 ^e anniversaire de sa signature	897

NOTES ET COMPTES RENDUS

MUSTAFA A. MEHMET, La chronique de Mehmed Rachid — source d'informations pour la campagne du Pruth (1711)	919
AL. VIANU, Ioan Piuariu Molnar en Moldavie	935
ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, Rapports inédits des agents de Constantin Mavrocordat à Constantinople (août 1741 — décembre 1742)	939

CONTRIBUTIONS À L'HISTOIRE LOCALE

GH. VÎLCU, La grève des travailleurs de la fabrique de bois de charpente « Goetz » de Galatzi, en 1892	969
I. PUJA, La lutte des ouvriers des usines « Industria sirmei » contre l'exploitation durant la période 1929—1933. La grève de 1929	981
N. MOCIOIU, Quelques données sur l'année révolutionnaire 1848 dans la ville et le département de Brăila	995

ÉTUDES DOCUMENTAIRES

Résultats et problèmes de la recherche actuelle de l'histoire de l'Afrique (<i>Al. Dufu</i>)	1013
PROBLÈMES DU TRAITÉ D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE	1029
LA VIE SCIENTIFIQUE	1033

În

EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

a apărut :

DIN ISTORIA TRANSILVANIEI

Vol. I

Autori : C. DAICOVICIU, ȘT. PASCU, V. CHEREȘTEȘIU,
ȘT. IMREH, AL. NEAMȚU, T. MORARIU

Tabla de materii

Prefața (Miron Constantinescu)

- I. Transilvania în cadrul unitar al teritoriului Republicii Populare Romine
- II. Epoca străveche (comuna primitivă)
- III. Epoca veche (sclavagismul)
- IV. Perioada de trecere la feudalism
- V. Formarea limbii și poporului român
- VI. Perioada feudalismului timpuriu
- VII. Perioada feudalismului dezvoltat.
- VIII. Perioada destrămării feudalismului și începuturile capitalismului
- IX. În ajunul revoluției de la 1848.

Vol. II

Autori : V. CHEREȘTEȘIU, C. BODEA, B. SURDU,
C. MUREȘAN, C. NUȚU, A. EGYED,
V. CURTICĂPEANU

Tabla de materii

Prefața (Miron Constantinescu)

- I. Revoluția de la 1848
- II. Absolutismul și „regimul liberal” (1849—1867)
- III. Transilvania între anii 1867—1900
- IV. Transilvania în primele două decenii ale secolului XX. Unirea Transilvaniei cu România
- V. Dezvoltarea culturii (1848—1918).

E R A T Ă

<u>Pag.</u>	<u>rîndul</u>	<u>în loc de .</u>	se va citi :	<u>din vîna :</u>
846	14 de jos	munca sa revoluționară	munca revoluționară	comit. red.
857	1 „ „	27 septembrie	17 septembrie	„ „
1016	6 „ „	Mala	Mela	„ „

Studii 4/1961, c. 4625

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI